Juozas Stražnickas

Profesorius Kazimieras Baršauskas

MEILĖS GALIA

KAUNAS • TECHNOLOGIJA • 2002

UDK 53:929 Baršauskas
St303

Recenzavo prof. **Kęstutis Kriščiūnas**

Knygos leidimą finansavo koncernas „**Achemos grupė**“

ISBN 9955-09-061-8

Gyvenkite, kaip mokėsite, tik būtinai santaikoje. Gyvenimo pagrindas yra mokslas, darbas, darbštumas. Turėkite visur daug kantrybės. Gerbkite kitus, kitų darbą. Niekados neatidėliokite darbo kitai dienai. Darbštumu ir tvirta valia žmogus viską nugali. Padėkite nelaimėje kitiems. Būkite kuklūs.

Prof. K. Baršauskas

Turinys

Pradžios žodis

Faktai!
Tau rūpi faktai. O žmogus? O žmonės?
Kas dedasi juose? Kas juos kankina?
Kodėl jie džiaugiasi? Kodėl jie liūdi?
Kodėl juose taip viskas susipynę
Į neišnarpliojamą kamuolį? O faktai –
Kaip akmenėliai Nemuno pakrantėj,
Nugludinti istorijos bangų,
Vaikams tetinka mėtyti į upę.
Mums reikia visumą aprėpti. Žmogų!
Jo priežastį ir tikslą jo išaiškint...

Justinas Marcinkevičius, „Mindaugas"

Nutraukta tyla

Atėjau į Kauno technologijos universiteto rektoriaus profesoriaus Kęstučio Kriščiūno kabinetą padėkoti. Padėkoti už paramą, rengiant ir išleidžiant knygą apie Steponą Kairį – inžinierių, mokslininką, kūrėją.

– Kokie tolesni jūsų planai? – paklausė rektorius.

Atsakiau, kad kirba mintis parengti knygą apie nepelnytai iki šiol pamirštą įžymų Lietuvos inžinierių, Valstybės vyrą… Paminėjau ir jo pavardę.

– Graži mintis, bet ar niekada nepagalvojote, kad reikėtų knygoje įamžinti profesoriaus Kazimiero Baršausko atminimą.

Prisipažinsiu, buvau suglumęs. Paskui pasakiau, kad tokia knyga jau yra.

Rektorius, matydamas mano sutrikimą, tęsė:

– Mūsų inžinierius, laukęs tiek metų, dar palauks, o štai Baršauskas laukti negali. Šiandien neatsakykite, pagalvokite. Tačiau, jeigu dabar šito nepadarysime, kitiems ateityje bus sunkiau. O palikti Baršauską anų laikų atmintyje, svetimą Nepriklausomai Lietuvai, tiesiog neturime teisės.

Galvojau dvi savaites. Kazimieras Baršauskas – fizikas, akademikas, profesorius, rektorius... Man neteko nė karto su juo susitikti, kalbėtis, jo matyti. Tačiau šią pavardę su daugybe malonybinių epitetų iš daugelio lūpų girdėjau dešimtis, o gal net šimtus kartų. Dažnas prisiminimus baigdavo žodžiais:

– Jei ne Baršauskas, nežinau, kur būčiau šiandien.

Sena Kauno gyventoja Anelė, kai jai papasakojau, kad man siūloma rašyti tokią knygą, tarė:

– Išeik į Laisvės alėją ir pats pamatysi, kad beveik kiekvienas vyresnės kartos kaunietis pasakys nors keletą gražių žodžių apie Baršauską. Tais laikais jis buvo mūsų šviesa ir viltis.

Greitai įsitikinau, kad profesorių pamena ne tik Kaunas, bet ir vilniečiai, klaipėdiečiai, šiauliečiai... Ir ne tik tie, kuriems teko dirbti, mokytis jo vadovaujamame Kauno politechnikos institute. Pamena dažnai kitokį, nei aprašytas sovietmečio laikraščiuose, žurnaluose, knygose.

Ir vis dėlto ištarti žodį „taip" buvo labai nelengva. Prisipažinsiu, kartais suabejoju ir šiandien, kai darbas padarytas, kai knyga jūsų rankose, ar nesuklydau, gal užsikroviau naštą ne pagal savo pečius.

Ne, ne todėl, kad prof. K. Baršauskas buvo fizikas, iš man mažiau pažįstamos mokslo srities. Žinojau, kad knyga bus ne apie fiziką, o apie Žmogų fizikoje, jo indėlį ir pastangas, plėtojant šią gamtos pažinimo šaką, apie aukštosios mokyklos vadovą, sugebėjusį pakreipti aukštojo mokslo raidą Lietuvos labui sudėtingomis istorinėmis aplinkybėmis.

Baugino kitkas. Pirmiausia – tebeplūstanti lengva ranka paleistų į gyvenimą raštų lavina, kur žmogus vėl kalamas prie kryžiaus. Nedaug pasimokyta iš dar mokykloje girdėtos Simono Stanevičiaus pasakėčios – kirvio žaizda seniai užgijo, o štai tuo metu paleistas piktas žodis tebežeidžia ir šiandien. Svarsčiau, ar pajėgsiu atskleisti Kazimiero Baršausko asmenybės didybę ir jos tragizmą, ar mano žodžiai bus

švelnus šilkas, gydantis balzamas jo sužeistai sielai, per anksti iškeliavusiai amžinybėn. O gal jie vėl aitrins artimųjų, jį pažinojusiųjų gyvenimą, kels sunkius prisiminimus, bus prėski ir neįtikinantys.

Ar man pavyks parodyti, kaip išlikti žmogumi istorijos įvykių šėlsmo malūne, kuriame buvo laužomi ne tik likimai, bet ir patys žmonės? Tai vis klausimai, klausimai...

Kada Jis buvo tikras – kai agitavo už tarybinį mokslą, komunizmo statybą, dėkojo tarybų valdžiai, komunistų partijai, kai pats įsidėjo į kišenę šios partijos bilietą ir užėmė pastebimą vietą partinėje ir valstybinėje hierarchijoje. O gal tada, kai traukė iš tos pačios kišenės šimtinę kovojantiems miške partizanams paremti, kai padėjo jiems legalizuotis, kai spaudė į kartoninę dėželę lašinių gabalą, riebalų gniužulėlį savo broliams, Sibiro kankiniams, kai glostė kaimo vaiką, tremtinio gimnazisto galvą ir daug kuo rizikuodamas rašė įsakymą *„priimti į studentus"*, kai akys tryško džiaugsmu, regint auditorijose tūkstančius jaunų veidų.

Kodėl, pasak poeto, žmoguje „taip viskas susipynę", kur tik širma, o kur tikrasis Baršauskas? Ano meto oficialiuose vertinimuose, sovietmečio leidiniuose jis – „įsitikinęs ateistas", priklausantis ateičiai, „kuri vadinasi komunizmas", ištikimai tarnavęs liaudžiai tarybinis mokslininkas, aktyvus visuomenininkas.

Iš tikrųjų viskas buvo daug sudėtingiau. Jaunystėje K. Baršauskas gyveno iliuzijų apie visuotinę lygybę, absoliutų gėrį vizijomis, jas puoselėjo. Tokia jau prigimtis. Tačiau brandžiausius metus, ketvirtį amžiaus, jam teko praleisti kreivų veidrodžių karalystėje, kai viena buvo sakoma, kita galvojama, o trečia daroma, kai aplink viešpatavo fizinis teroras, dvasinė ir moralinė prievarta.

Jis negalėjo nebūti tos sistemos įkaitu. Sistemos, kuriai taip pat reikėjo savų valdinių ir tarnų. Ir tik labai tvirtos asmenybės sugebėdavo išsiveržti iš jos gniaužtų. Bet už tai ne kartą reikėjo mokėti pačią didžiausią duoklę – aukoti savąjį „aš", garbę ir orumą. Tai, žinoma, buvo tragedija, kančia, tačiau be jos gal neturėtume ir tokio Baršausko, kokį turime šiandien.

Laikas – objektyviausias teisėjas, jis geriausiai atskiria grūdus nuo pelų. Nors Dievas, sutvėręs žemę, atskyrė šviesą nuo tamsybės, bet žmogaus kelią tebelydi šviesa ir šešėliai. Žymių asmenybių, tragiškomis aplinkybėmis šis kontrastas dar ryškesnis.

Kur profesoriaus Kazimiero Baršausko skleidžiama šviesa ir kur šešėliai? Drįstu teigti, kad tikrasis Baršauskas kelis pastaruosius dešimtmečius gyveno tyloje ir atmintyje. Tyloje, kuri pagimdė legendą, perduodamą iš lūpų į lūpas.

...Didysis Lietuvintojas, dvidešimtojo amžiaus vidurio Konradas Valenrodas, toliaregis išminčius, altruistas, europietiškų manierų asmenybė, garsėjusi humaniškumu ir atjauta.

Ar gerai padarėme, Jį vėl pažadinę? Gal ir toliau reikėjo palikti ramybės ir tylos oazėje. Tačiau visada yra pavojus, kad, laikui bėgant, tyla gali virsti užmarštimi. Todėl ir drįsome ją nutraukti.

Galbūt kažkam atrodys neįprastas, netgi lengvabūdiškas šios knygos pavadinimas. Profesorius... ir Meilės galia.

Taip jau yra, kad nesutikau nė vieno žmogaus, kuris, kalbėdamas apie Kazimierą Baršauską, nebūtų ištaręs šio žodžio. Visą gyvenimą jį gaubė meilės spinduliai ir lydėjo jos kerinti galia.

„Nieko pasaulyje nebuvo, ko jis būtų nemylėjęs, –
mylėjo šeimą, namus, žmones,
mylėjo gamtą, gyvūnėlius,
mylėjo darbą, bendradarbius,
mylėjo net tuos, kurie jo nemylėjo.“

Mylėjo Lietuvą.

PIRMA DALIS

IŠ SUVALKIJOS LYGUMŲ

Gižų Baršauskai

Anais laikais buvo sakoma, kad kaimo naujienas šarka atneša ant uodegos. Todėl vakarykštė šeimos kalba Baršauskų stuboje anksti rytą jau nebuvo paslaptis artimiausiems kaimynams, greitai apie tai sužinojo ir Gižai.

– Ar girdėjai, susiedėle, kad Baršauskienė ketina leisti į Marijampolės gimnaziją Kazelį ,– parimusi ant statinių tvoros, teiravosi Miliauskienė.

– Kur negirdėsi, bet galvoje netelpa, kas ars, sės, ganys gyvulius, jei vaikai paliks namus,– antrino kaimynė.

– Sako, kad Baršauskienė irgi abejoja – jei ūgtelėję vaikai išeis, kas liks prie plūgo, bet sūnus Vladas užsispyrė – girdi, išmokysim, išleisim į žmones ne tik Kazelį, bet ir Edvardą, Joną, paskui ateis eilė ir Vincui, Juozukui, Viktorijai.

– Taigi, taigi. Gaspadoriumi tikriausiai pasiliks Aleksandras, o gal Bungardai reikės svetimus vaikus maitinti.

– Nesakyk, kaimynėle, nesakyk. Tik kalbama, kad nedėtas ne kiaušinis, neperėtas ne vaikas. Bungarda tik mums atrodo svetimas, o mažieji Baršauskiukai tėvuliu vadina, prie šono glaudžiasi.

Gižai

Kazimieras Baršauskas, trečiasis berniukas šeimoje, gimė 1904 metais gegužės 3-iąją (naujuoju stiliumi – 13-ąją) dieną Vilkaviškio apskrityje, Gižų valsčiuje.

Abiejų tėvų – Mato Baršausko ir Marijonos Litvaitytės–Baršauskienės šaknys Gižų apylinkėse. Suėjo laukai, pievos, o vėliau likimas suvedė ir juos abu. Mat būsimoji Kaziuko motina kažkodėl nuo jaunų dienų gyveno netoliese, pas močiutę. Motiejus, kur kliuvęs, kur nekliuvęs, vis užsuka į jos stubelę. Nuotaka išstypo jo akyse. Bet ar buvo meilė – nežinia. Marytė, būdavo, slepiasi ant duonkepės krosnies, o jos globėja beria žodžius, sunkius lyg girnapusės akmenis, – mergaitė tikriausiai tekėsianti už kito – labiau pasiturinčio.

Motiejus užsikniaubia ant stalo, ir ašaros plūsta upeliu. Matyt, pagailo jo abiem. Taip ir ištekėjo jauna, kunigas net nenorėjęs suteikti santuokos sakramento.

Baršauskų stuba, kurioje prabėgo Kazelio ir jo septynių brolių bei sesutės Viktorijos vaikystė, skirstantis į vienkiemius išliko senojoje kaimavietėje, Gižų pašonėje.

„Stuba buvo be prieangio, su priemene ir kamara vidurinėje dalyje. Šone šių patalpų dvi skersinės sienos. Pietiniame gale bendra gyvenamoji patalpa irgi vadinama stuba su duonkepiu pečium. Prie pečiaus šono šildomas plytų suolelis, vadinamas prydu, zeliku. Priešais

pečiaus pakurą padaryta „mašina“ iš plytų, dar vadinama „plyta“, su dviem skylėm valgiui virti. Šiauriniame trobos gale buvo seklyčia – svečių kambarys, kartu ir miegamasis. Ji nekūrenama. Seklyčia – vienintelė patalpa, kuri turėjo lentų grindis. Kitose patalpose – plūkto molio asla.“

Kai laukdavo kalėdojančio kunigo, aslą išskusdavo kastuvu, pabarstydavo geltonu smėliuku, nubaltindavo kalkėmis krosnį. Ant tos aslos užaugo visi Baršauskiukai.

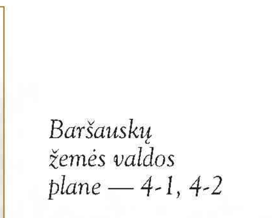
„Stuboje prie dviejų sienų – suolai, kampe – didelis stalas, priešakyje – užslanas ir viena lova prie pečiaus ir lango. Seklyčioje – mažesnis stalas ir dvi lovos. Prie sienų taip pat du ilgi suolai. Stuba žema, langai maži, stogas šiaudų.“

Žemės Baršauskai prie namų turėjo 16,8 hektaro. Dvylika margų Litvaitynėje – tai motinos pasoga. Gausią šeimą gelbėjo tėvo tarnyba.

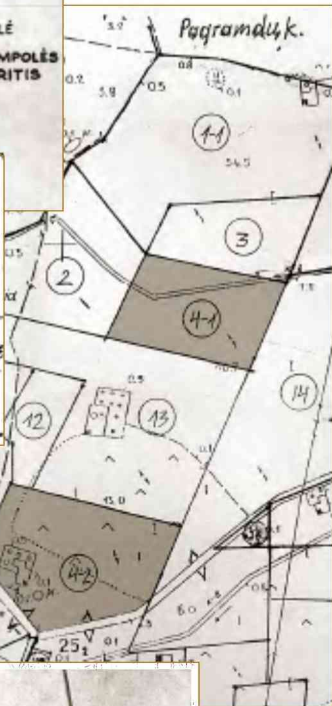
Dabar su jau ūgtelėjusiu Kazeliu peržengkime stubos slenkstį. Tvarkingas, švarus kiemas aptvertas statinių tvora. Vienoje trobos pusėje – klėtis, kitoje molio tvartas, daržinė. Aukštai, kone virš stogų, iškilusi šulinio svirtis. Prie namų veši neseniai pasodintas sodelis, kelios obelys, serbentų krūmai, prie vartelių išlaki kriaušė. Už tvoros tyvuliuoja prūdas. Jame turškėsi ne tik žąsys ir antys, bet ir ūgtelėję vaikai. Būdavo, Vladas ir Aleksandras, sukalę iš lentgalių plaustą ir ant jo pasodinę Kazelį, leidžiasi į kitą krantą – vaikystės vaizduotėje nežinomą žemę.

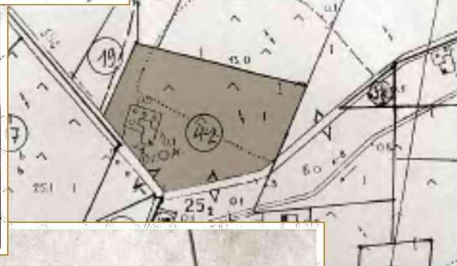

Marijona Baršauskienė

Artimiausi kaimynai – Andrius Taraila, Bronius Bungarda, Miliauskų sodyba, tolėliau, ne daugiau kaip už šimto žingsnių, pasak K. Baršausko, *„pasvirusioje nuo senatvės grintelėje gyveno mano teta“*.

Baršauskų žemės valdos plane — 4-1, 4-2

Mieli tėviškės vaizdai

Nuo čia ranka pasiekiami Gižai. Tai sena Suvalkijos lygumų kaimavietė, įsikūrusi prie Rausvės upeliūkščio ir plento, jungiančio Vilkaviškį ir Marijampolę. Iki pastarosios – maždaug devyni kilometrai kelio. Šis vieškelis Kazimierą Baršauską ves į gimtinę daugiau kaip keturis dešimtmečius, kol čia gyvens motina ir brolis Aleksandras.

Gižų puošmena – liepų žalumoje skęstantis dvaras ir šv. Antano bažnyčia. Dvarą prieš Pirmąjį pasaulinį karą *„nupirko Žagrės draugija, jo žemę išdalijo ir sklypais pardavinėjo. Pačiame dvare projektavo statyti gražius rūmus, kuriuose turėjo būti įsteigta žemės ūkio mokykla“*.

Anais laikais Suvalkijoje keliai buvo labai blogi, ir Gižų seniūnijos žmonės dėl to dažnai turėdavo apleisti pamaldas ir mirti be šv. Sakramentų. Todėl jau daugiau kaip prieš du šimtmečius Gižų seniūnas Chmara pastatė medinę bažnyčią, o kai ši sudegė, dvaro savininko Antano Viečekausko ir jo žmonos Marijos pinigais buvo išmūryta gotikos stiliaus bažnyčia, kuri tebestovi iki šiol.

Joje Gižų klebonas kun. Lukas Staugaitis pakrikštijo ką tik gimusį Kazelį.

Berniukas smulkaus gymio, bet žvitrus, greitas, augo kaip ir daugelis kaimo vaikų. Papročiai šeimoje nebuvo labai griežti, pagrandukę Viktoriją ūgtelėję broliai netgi palepindavę.

Bet vaikai turėjo lankyti bažnyčią, pasninkauti kaip ir suaugusieji, kalbėti poterius prieš atsiguldami miego, eiti išpažinties. Ir dirbti, dirbti, dirbti… padėti pagal jėgas motinai, tėvui, vėliau vyresniesiems broliams Vladui ir Aleksandrui, ravėti daržus, ganyti gyvulius.

> *„Kelių kiemų vaikai sugindavo juos į krūvą ir ganydavo. Prasimanydavo žaidimų, pramogų. Baršauskų Kaziukas labai mėgdavo kurt ugnį ir bulves kepti.“*

Mėgstamiausias jo žaidimas „kavonė“. Vienas iš vaikų, užsidengęs akis delniukais, skaičiuoja: vienas, du, trys…, o kiti lyg pabaidyti kiškiai bėga slėptis – už krūmo, daržinės kampo, šulinio rentinio.

Vaikai žaisdavo gaudynių, mušdavo „kiaulelę“, ritinį, prasimanydavo kitų pramogų. Kazelis vikrus lyg žebenkštis, sunku jį pavyti, pagauti. Tokie visiems patikdavę.

Tačiau berniuko vaikystė nuspalvinta ne vien šviesiomis spalvomis. Ne mažiau buvo ašarų, skausmo, netgi tragizmo. K. Baršauskas, studentas, aprašė labiausiai įstrigusius vaikystės ir gimnazistiškos jaunystės metus dienoraštyje, kurį pavadino *„Pirmųjų mano gyvenimo metų dienynu“*.

„Pagalba"

„Buvau ne daugiau kaip septintų metų, bet jau ganiau. Buvau tik pagalbinis piemuo. Ganė mano vyriausi broliai. Buvo rudens laikas, susikūrėm ugnį. Aš, ateidamas prie kaimenės, atsivedžiau tetos mergaitę, už mane metais jaunesnę, kurią leido tik man prašant. Liepė saugotis vežimų, važiuojančių vieškeliu, ir taip visokių nelaimių.

Nuėję prie kaimenės, pamatėm arklius nerimaujant. Jie ėmė kandžiotis ir pagaliau bėgti, nors buvo supančioti. Paskui arklius nubėgo vyriausiasis brolis Vladas, o už mane vienais metais vyresnis brolis (Aleksandras) nulėkė prie gyvulių. Likau tik aš vienas su mergaite pas ugnį. Netikėtai pūsteli vėjas, ir liepsna pagriebė mergaitės šlebutę (suknelę).

Aš… ėmiau rankom žemių ir bėriau ant liepsnojančios šlebutės, nors vanduo buvo už kokių penkiolikos žingsnių. Mano pagalba nieko nereiškė, ir visa šlebutė ėmė liepsnoti, o mergaitė be galo rėkti ir šaukti kartais mamą, o kartais tėtę…

Jau šlebutė baigė degti, kai atbėgo nuo gyvulių brolis ir kaimyno vaikas. Liepsnojo mergaitės plaukai. Tuoj kaimyno vaikas kepure atnešė iš durpinyčios vandens, užliejo ir užspaudę rankomis užgesino plaukus, nors buvo likę tik nuodėguliai.

Visi mergaitės drabužiai sudegė, liko sveikos tik ant kojų pančekaitės, nes jos buvo vilnonės.

Mergaitė buvo juoda kaip negras… nuo riksmo visai užkimo ir tik pamažu verkė.

Parėjom mudu su mergaite į grintelę, kur sutikom priemenėj motiną. Mergaitė, pamačius motiną, pasakė: „Žiūrėkit, mama, kokia aš…"

Tie žodžiai stovi ir šiandien mano galvoj. Praslinkus kelioms dienoms mergaitė pasimirė. Jos kančia man tik šiandien prijaučiama. Tada, nors verkiau, bet dar nesupratau, ką reiškia žmogui degti. Ji sudegė dėka mano geros pagalbos..."

K. Baršauskas, pradėdamas „Dienyną", užrašė:

„Nors gimiau 1904 m. 3 d. gegužio, bet skaitau savo pirmus gyvenimo metus 1914 m., t. y. laiką prieš Didįjį pasaulinį karą… Pirmieji mano dvasiniai įspūdžiai pasireiškia Didžiojo karo metu."

Rusų ir vokiečių kariuomenės Suvalkijoje viena kitą stumdė iki 1915 metų rugpjūčio, pereidamos tarsi volu per kaimus, miestelius ir sodybas. Traiškė ir žmonių likimus.

Vakarai žėrėjo kaip ugny

„Išgirdo visa apylinkė patrankų griausmą Vakarų šalyj. Subruzdo kaimas. Bėgo vieni pas kitus ir garsiai rėkė:

– Vokiečiai. Kankina, pjauna žmones!

Vieni siūlė daryti žemėje butus ir pasislėpti nuo šaudymo ir nuo žiaurių vokiečių, kiti – bėgti į girias.

Baršauskų sodyba – visai šalia vieškelio. Jei kas, juo turėtų traukti kariuomenė. Tad ilgai nesvarstę, iškasė vyrai duobę giliai molyje ir užvertė didele krūva medžių.

– Čia dabar ir didžiausia granata nieko nepadarys, – pasakė tėvas, šluostydamas rankas į šlaunis.

– Taigi, – numykė kaimynas. – Bet kad granata stipriausius mūrus suardo.

Nespėjo vyrai ginčo užbaigti, o pamiškėje, kartu su trenksmais, ir liepsna pasirodė. Nebuvo kada rimtai, pamažu kalbėtis, tuoj ėmė visi karščiuotis.

– Dėkimės daiktus į vežimus ir važiuokime į girias, tiesiai į rytų kraštą! Ten ir kareiviai bėga, – girdėjosi raginimas.

Iš tiesų – ir vieškeliu, ir laukais pasipylė pėstininkų būriai.

Kažkas atlėkė uždusęs ir dar visus paakino:

– Čia jau paskutinės jėgos traukiasi. Vokiečiams vietas užleidžia!

O kai padrioksėjo didžiulė patranka, kuri stovėjo ant kalnelio, daugiau jau nieko raginti nebereikėjo. Visi tik puolė prie vežimų, tik griebė reikalingiausius daiktus. O neturintieji nei arklių, nei vežimų rinkosi prie turinčiųjų ir kartu leidosi į kelionę.

Vilkstinė pajudėjo link miško.

Žmonės vieni verkia, kiti balsu Dievo šaukiasi, treti patyliukais meldžiasi. Vaikai, nusižiūrėję į suaugusius, irgi nosis traukia.

Vieškelis papilkavo nuo dulkių. Nesibaigiančios virtinės, ištisais kaimais. Pilnos pakelės kareivių, kurie šūkauja ir keikia bėglius kaip įmanydami.

Staiga riksmas, garsesnis už kitus.

– Vajėzau, jau dega!

Nuvažiuota apie porą kilometrų. Visi atsisukę, kaklus ištempę, ar dar ne jo troba liepsnose. Ir tai viename, tai kitame vežime pasigirsta baisus klyksmas...

Vėl klyksmai ir aimanos, ypač moterų ir vaikų.

Baršauskų vežimas didžiulis. Apačioje maišai, o ant viršaus vaikų, tarsi žirnių priberta. Visas septynetas. Išsukus iš vieškelio, važiuoti sunku. Purvynas. Bet jau netoli miškas.

Miške ramiau. Gyvuliai pradėjo ganytis. Šlamančios medžių šakos šūvių garsus užglosto.

Tačiau ramybė labai trumpa. Kaip bevieliu telegrafu atstuksena gandas, kad besislapstančius vokiečiai dar žiauriau baudžią, negu tuos, kurie namuose gyveną.

Vienas po kito vėl nubraškėjo prikrauti vežimai, tik dabar jau į vakarus, namo. Šiek tiek pritilo ir patrankos.

– Rusai jau pasitraukė, – nusprendė žmonės.

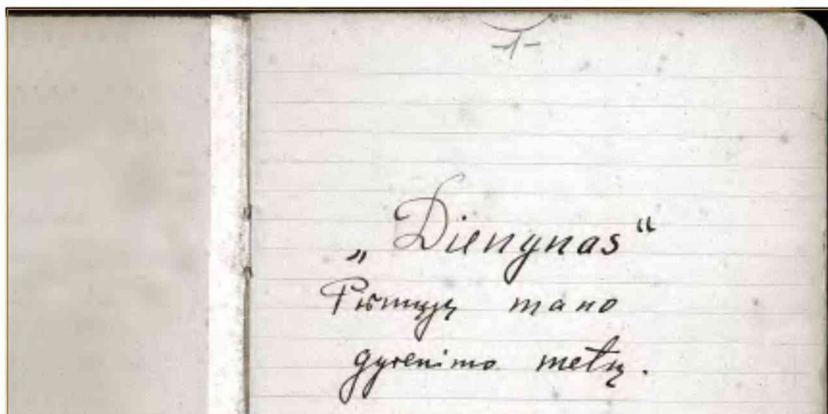
Pasiekus vieškelį, vėl pasigirdo šūviai. Žmonės vėl susijaudino, tik vaikai, nudžiovinę ašaras, jau daug ramiau ir net linksmiau jų klausėsi.

Drąsesnieji ramino, kad tai paskutinieji šūviai. Ir iš tiesų, netrukus vakarų pusėje pasirodė pulkas raitų vokiečių, kurie, tarpusavyje šnekučiuodamiesi, jojo į rytus.

Staiga ir vėl bėgliams pavojus: iš rytų pusės pavieškely išdygo pulkas raitų kazokų, kurie jojo, žvalgydamiesi pro žiūronus. Priešininkus teskyrė ūkininko trobos ir užstojo vienus nuo kitų.

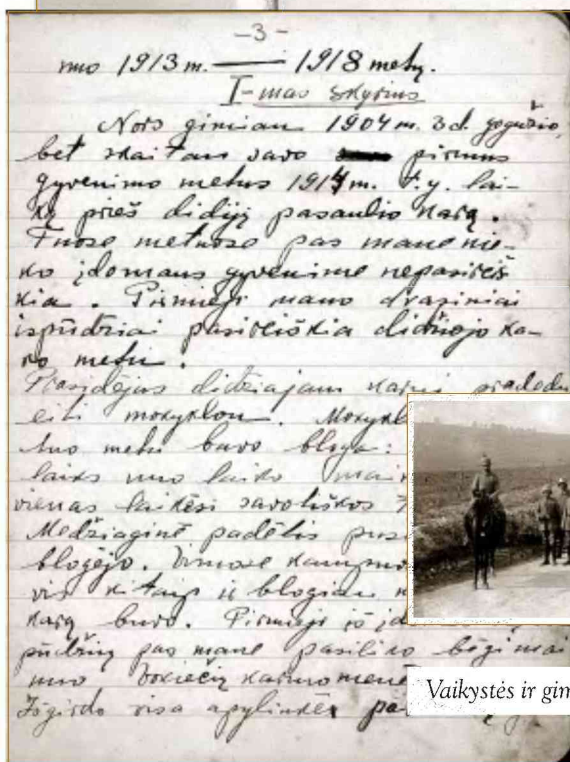
Bėgliai, kiek įmanydami greičiau, skubėjo į sodybą, kurios viduryje buvo išmūrytas rūsys. Išbėgusi šeimininkė pradėjo bartis, ko šie besitranką, kai vyksta mūšiai, bet ginčams nebuvo laiko: lindo visi ten, kur pakliuvo. Mat, tuo tarpu ir iš kito šono vieškelio pasipylė pulkas vokiečių, kurie jau smarkiai jojo pirmyn. Kazokai visiškai prisiartino prie namo, bet, pamatę vokiečius, apsisuko ir nurūko kiek arkliai įkerta. Juos palydėjo ilga papliūpa – „tra–ta–ta–tra–ta–ta...“

Neilgai trukus, šaudymas aprimo. Vokiečiai jau buvo kieme. Ir ne tokie baisūs, kaip gandas ėjo. Paklausė, kodėl čia tiek žmonių prisirinkę ir ką maną toliau daryti. Atsirado žmogus, mokantis vokiškai, ir viską jiems paaiškino. Ir dar paklausė, kur dabar dingti: važiuoti namo, ar ne.

-1-

„Dienynas"
Pirmųjų mano
gyvenimo metų.

Vilkaviškio apskrities
Girių Kaimadžių valsčiaus
Kazys Baršauskas

-3-

mo 1913 m. — 1918 metų.
I-mas skyrius
Nors gimiau 1904 m. 3 d. gegužio,
bet skaitau savo pirmus
gyvenimo metus 1914 m. t.y. lai-
ką prieš didįjį pasaulio karą.
Tuose metuose pas mane nie-
ko įdomaus gyvenime nepasitaikė.
Pirmieji mano įspūdžiai
[illegible]

Vaikystės ir gimnazisto jaunystės metraštis

Vokiečiai patarė važiuoti. Sakė, kad kariuomenė, kurią sutiksią pakeliui, nieko nedarysianti..."

Kazelio tėtė su mama sunerimę: gyvulių nebėra. Tik kailiai mėtosi aplink trobas. Kai kurie šiek tiek apiberti žemėmis, kiti tiesiog ant lauko.

Iš visų avių liko viena.

– *Liko pati blogiausia,*– pyksta širdyje Kaziukas, – *labiausiai į javus eidavo.*

Pasipiktinęs gyvąja, tuojau pat pareiškė užuojautą „žuvusioms už carą". O paskui ir linksmesnės mintys lenda į galvą: „*Gaila gyvulių, bet dabar bus gerai, kad nereikės jų ganyti...*"

Sugrįžus į namus, gyvenimas pradėjo tekėti kita vaga, negu pirmiau. Vyrai dejuodavo, kad nebėra gyvulių, nebėra su kuo dirbti žemės. Mama pakeitė maistą. Dažnai rytais žadindavo kurį nors iš vaikų, o dažniausiai Kaziuką, ir liepdavo lįsti dar neapsirengusiam po krosnimi. Mat, reikėdavo išimti pusryčiams mėsos, kurią ten slėpė nuo atėjūnų. Ta mėsa skleisdavo tokį kvapą, kad tekdavo valgyti, užsiėmus burną, nes antraip ir kąsnis nelįsdavo...

Ir vėl netruko ateiti permainos. Pirma pasklido kalbos, o paskui ir iš tiesų vokiečiai pradėjo trauktis. Pro kluoną vieškeliu pasipylė gurguolės, o kaimą užplūdo būriai kareivių. Dabar jie buvo žiauresni, negu traukdami į rytus, ir į kalbas nesileido.

Vėl grįžo „saviškiai", tiesa, mažai kuo geresni už ką tik išėjusius. Tik neilgam. Toli vakaruose vis dundėjo, tarsi tolimas perkūnas. Ir tas gausmas buvo vis stipresnis ir stipresnis...

Juodos dienos

Baršauskų stuboje tylu tarsi po laidotuvių. Kampe asloje kirba kupeta vaikų, jauniausioji Viktorija krykščia lopšyje, prikyšte šluostosi ašaras motina.

Matas Baršauskas buvo valsčiaus vaitas. Pirmą kartą atėjus vokiečiams, jis niekur nesislėpė. Šie iškart pareikalavo raktų nuo kasos, o jis jų neturėjo. Grasino sušaudyti, pakart. Laimei, atsiradęs kalvis

spyną nuo geležinės dėžės nudaužė, ir vokiečiai nusiramino. Paskui, stumiami kazokų, kuriam laikui išsidangino.

Nuo tada Kazelio tėvas jų pradėjo bijoti.

– Jei dar kartą ateis vokietis, nieko nežiūrėsiu, nei žmonos, nei vaikų – sėdu ant arklio arba vežiman ir pirmyn į Rusiją.

Namiškiai manė, kad tėvas juokauja, bet, pasirodo, klydo. Kai tik jis vėl išgirdo patrankų gausmą Naumiesčio pusėje ir sužinojo, kad rugsėjo 15-osios naktį sudegintas tiltas per Šešupę, pradėjo nerimauti ir rengtis kelionei.

Parėjo dieną iš raštinės ir pasakė:

– Rytoj važiuoju ir aš.

Motina, vaikai – į ašaras. Rytą tėvas pasikinkė dvejetą geresnių arklių, į vežimą susikrovė maisto, būtiniausių daiktų, drabužių.

„Išėjom visi išleisti kieman. Mama tuomet tarė:

– Pasiimk ir vyriausiąjį sūnų Vladą, kad nepatektų į vokiečių kariuomenę.

Pradėjo rengtis ir brolis. Atėjo atsisveikinimo valanda. Stovim mes, šeši vaikai, kaip pipirai ir mama su mažu kūdikėliu ant rankų. Nelieka namuose jokio vyro, tik mama su pulku mažų vaikų ir tarnaitė... Prisimenu, kaip atsisveikindami verkėm, tartum jausdami, kad daugiau neteks pasimatyti“, – rašė Kazimieras po dešimties metų „Dienyne“.

Tėvui ir vyresniajam broliui pasitraukus, Baršauskų šeimai prasideda juodos dienos. Du geriausi „darbininkai“ lieka namuose, du „vyrai“: Kazimieras ir šiek tiek vyrėlesnis už jį, trylikametis Aleksandras.

Gyvulių, galima sakyti, kaip ir nelikę: arklys, viena akim aklas ir vos kojas pavelkantis, avis ir karvė. Laukai mažai tręšti, varpučio prižėlę.

Tos dienos Kazimierui įstringa tarsi kokia katorga. Jis ir vėliau, užaugęs dažnai jas mini. Įsitikinęs, kad jos palikusios sunkų pėdsaką sveikatai.

„Tie ūkio darbai, kuriuos praleidau savo rankomis, man ir šiandien prieš akis stovi.

Išeidavom su broliu javų pjauti. Jis dar truputį daugiau turėjo jėgų, tai lengviau išvarydavo pradalgę, bet aš, pabaigęs, tai vos galėdavau kvapą

atgauti. Rodos, mestum ir eitum, kur kojos veda, bet, pamanai iš kitos pusės, ir vėl tęsi savo kruvinąjį darbą. Miežius, avižas dar būdavo lengviau pjauti, bet kai šienauti išeidavom, tai nors pasiusk, kaip žmonės sako. Tie dalgiai irgi kitaip pjaudavo, negu kitų žmonių. Jie kone trečią dalį išraudavo iš šaknų.

Nors arimas man sunkus darbas dar tuomet buvo, bet aš jį laikiau lengviausiu. Buvau truputį aukštesnis, negu žagrė. Kai atvarydavau į galą, tai visai kitoniškai keldavau žagrę, negu šiandien. Šiandien tik juokas ima, kai pamanau apie tokį kėlimą.

Bet gale tai dar tiek to. Dažnai pasitaikydavo, kad žagrė kaip tyčiomis iššokdavo viduryje vagos. Tuomet jau būdavo kur kas sunkiau. Būdavo, trauksiu, trauksiu atgal, arklys vis dar prilaiko, o jėgų jau ir taip trūksta. Ima piktumas, pradedi mušti arklį, bet jis, tartum tyčia, dar labiau traukia. Perpykęs imdavau ir apsukdavau didelį ratą per arimus, kad išarčiau praleistąją vietą. Vakare, parėjęs namo, vos prašneki, balsas kaip gaigalo. Kojose taip pat jaučiasi didelis nuovargis.

Prisimena man ir dar vienas darbas – prie mėšlo. Veždavom lygiai kelias dienas. Brolis versdavo iš vežimų laukuose, o aš su kokia mergina ar senuku kraudavau tvarte. Pats vežimas irgi buvo kitoniškas. Buvo du vežimai, o tik viena pora arklių. Tai prisieidavo kaskart juos perkinkyti. Mėžiant vis reikėdavo skubinti, kad nereikėtų laukti su antru vežimu. Ant šakės vis kabindavosi labai daug. Mat, mažas vis daugiau ima, negu iš tiesų jam reikia.

Vienas iš sunkiausių darbų tuomet man buvo kūlimas su spragilais. Trise dar būdavo lengviau, bet dviese ligi apkuli klojimą, tai rankų nejauti baigdamas. To darbo vengdavom, kaip galėdami, bet būtinai reikėdavo, nes kiauri stogai. Kariškių arkliai išplėšė kūlelius iš pažemės, o viršuj patys nupuolė. Kai lydavo, tai kluone ar kitose trobose negalima būdavo būti: visur bėgo, kaip gryname ore.“

„Dvasinis padėjimas“

Gižuose nuo seno buvo dvi mokyklos: vieną išlaikė parapija, antrą – dvaras. Parapijos mokykloje mokė ir lietuviškai, dvaro – tik lenkiškai.

Karo veiksmams nusiritus toliau į rytus, Suvalkijoj pasirodo vokiečių žandarai, kuriami įvairūs „fervaltungai“. Vėl atgyja pradinės

mokyklos, kuriose *„mokytojauja žandarų tarnaitės – vokietaitės arba vokiečių kareiviai – invalidai“.*

Tuo metu pasirodė ir generolo feldmaršalo P. Hindenburgo įsakymas užimtose teritorijose mokyti vaikus *„motinos kalba“.*

1915 m. rudenį vokiečiai atidarė pradinę mokyklą ir Gižuose. Vaikų susirinko daug, trys skyriai spietėsi viename kambaryje. Mokė du mokytojai – lietuvis ir vokietis, kuris, kai supykdavo, mušdavo juos ilga rykšte.

Štai ką vėliau Kazimieras rašė apie pirmuosius savo žingsnius mokykloje:

„Dvasinis padėjimas tuo metu buvo dar blogesnis. Į mokyklą pradėjo leisti, bet eidavau kartu su savo broliais tik pačiam viduryje žiemos, kai sumažėdavo darbai. Anksti pavasarį ar vėlai rudenį dirbdavom ar ganydavom, kai kiti vaikai mokydavosi.

Mokslas mokykloje buvo gana blogai sutvarkytas. Mokytojai būdavo daugiausia necenzuoti, laikas nuo laiko mainėsi. Bebūdamas mokykloje, praleidau šešis mokytojus. Vargais negalais atėjau iki trečio skyriaus. Mokyklą lankiau apie penkerius metus, kasmet po truputį.“

Žiemą bėgdavo į dvarvietę apsiavęs klumpaitėmis – padas medinis, viršus iš odos. Atsirėmęs petim į medį, iškrato iš apavo sniegą ir lekia toliau. Apsivilkęs kailinėliais, po jais paprastu namie austu žiponiuku, švariai apkirptas.

Anksti pavasarį pasiimdavo knygų ryšulėlį į ganyklą arba laukus. Sekmadieniais patarnaudavo bažnyčioje mišioms.

– Mano kunigėlis, – su graudesiu ir viltimi pagalvodavo motina, žvelgdama į prie altoriaus klūpantį sūnelį.

Tačiau Kaziuko to meto prisiminimai visai nevaikiški.

Pasikėsinimas

„Buvau dvylikos metų berniukas. Teisingiau pasakius, piemenukas, nors ganyti neganiau. Gyvulių liko nedaug, o ir tie pririšti. Tereikėjo perkelti į kitą vietą.

Einu vienąkart karvių perkelti, rankoje laikau šlėgutį. Sutinku vokietį, kuris nešėsi pilną kepurę kiaušinių. Šiam praėjus, reikšdamas pasipikti-

nimą, užsimojau šlėgute. Mano nelaimei, vokietis atsisuko ir pamatė. Nubėgo nejaukūs šiurpuliai, ir nė nejutau, kai mano veidas nuo vokiečio rankos paraudo kaip žarija.

Nueidamas dar pirštu pagrasino, o aš pajutau, kad kelnėse permaina pasidarė, iš sausų tapo šlapios."

Vagys

„Kalba visuose kampuose – plėšimai, plėšimai.

Ten išvedė arklius, kitur kiaules, nuvarė vežimą...

Mūsų namuose vyrų, galima sakyti, nebuvo. Likau aš ir vienais metais už mane vyresnis brolis. Kiti vyrai už mane dar švakesni.

Laukdami „svečių", su jaunesniuoju broliu Jonu gulėdavom arklių tvarte, nors jis buvo ir užrakintas. Eidami gulti, pasidėdavom po pagalve kirvį. Vienąkart, apsivertęs ant kito šono, pamačiau atdaras duris ir tarp jų stovintį vyrą. Per mane perėjo šiurpuliai. Ką daryti? Gal čiupti kirvį, bet jei nepataikysiu...

Pakėliau galvą dar kartą. Pamačiau žmogų, slenkantį prie lovos. Aš tuoj pašokau, surikdamas „vyrai!" ir nė nepajutau, kaip atsidūriau ant tvarto, kur gulėjo broliai.

Atbėgę prie durų nieko neradom, jos buvo užrakintos. Negalėjau suprasti – gal stebuklas, o gal tik mano vaizduotė dėl tų visų plėšimų..."

Tėvelio likimas

Bėgo dienos. Keitėsi metai. Kamaraitėje ant sienos tebekabojo tėvo kailiniai, brolio Vlado kepurė. Bet apie juos pačius jokios žinelės. Dingo lyg būtų vandeny prasmegę. Laiškai nėjo. Sugrįžę vienas kitas kaimynas pasakydavo tik tiek, kad abu matę dar Lietuvoje, važiuojančius link Gudijos.

Laukė. Langus pražiūrėdami.

Pagaliau vieną dieną kviečia Baršauskienę į valsčiaus raštinę. Atėję kažkokie popieriai.

„Visi nudžiugom, gal tai laiškas nuo tėtės ir brolio. Bet pasirodė visai kas kita. Perskaitę supratom, kad tai buvo tėtės mirimo aktas. Visi pradėjome raudoti, vis netikėdami, gal tai klaida, gal tėtė dar nemirė...“

Slinko vėlus vakaras, devinta, o gal dešimta valanda. Dundena kažkas į duris. Nueina atidaryti pati motina, nedrąsiai klausdama:

– Kas čia?

Visai nepažįstamas balsas atsako:

– Čia aš, mama.

– Kur padėjai tėtę, kodėl jis neparvažiavo, – pasigirdo iš priemenės proverksmis motinos balsas. Vaikai stuboje irgi puolė į ašaras, bet, pamatę pro duris įžengiantį dailų ponaitį, nusiramino. Nė vienas nebūtų pažinęs brolio, jei ne motinos rauda. Išvažiavo paauglys, o grįžo tikras vyras, vaikų akimis, gražiai apsitaisęs. Mažieji netgi pamanė, kad tai tėtė, o ne vyriausias brolis Vladas.

„...Tėvelis pasimirė kelionėje. Jau važiuojant jam baisiai suskaudo galvą, šaukė devynias dienas. Vieną naktį įsiprašę jiedu nakvynės pas ūkininką kluonan. Tėtė gulėjo vežime, o brolis po vežimu. Naktį pabudęs brolis klausia:

– Kaip tėtės sveikata?

Šis liepia gerai pašerti arklius, o rytoj, sako, išgersiu degtinės ir sveikas važiuosiu toliau.

Brolis padavė arkliams pašaro, šilčiau apklojo tėvą ir vėl atsigulė.

Paryčiais kalbina, bet niekas neatsako.

Iš pradžių pamanė, jog miega, bet įlipęs į vežimą pajuto, kad tėtė jau nebekruta.“

Surado brolis gerų žmonių, kurie padėjo palaidoti tėvą Minsko kapinėse, po trimis beržais, o pats su kitais pabėgėliais pasuko toliau į Rusiją, kol atsidūrė Voroneže. Čia baigė keturias Lietuvių gimnazijos klases, buhalterių kursus ir 1918 metų pabaigoje grįžo į Lietuvą.

– Nors tektų paaukoti ūkį, žemę, bet vis tiek visus išmokysime, žmonėmis padarysime, – ryžtingai kalbėjo brolis, meiliai žvelgdamas į jį apspitusią šeimyną – broliukus ir sesutę.

Marijampolės realinė

Suvalkija – amžių sandūroje. Šviesos, dvasinės stiprybės ir ūkiškos išminties žemė. Iš čia, netoli Kazimiero Baršausko tėviškės, kilo Vinco Kudirkos Varpo gausmas – kelkite, kelkite, kelkite! Iš čia švito Jono Basanavičiaus kurstoma Nepriklausomybės aušra.

Jau anais laikais sodietis, net ir negalintis pasididžiuoti pilnomis klėtimis, stengėsi savo vaikus pamokyti rašto gimtąja kalba, buvo nemažai pasiryžėlių, kurie aukojo viską, kad tik jų atžalos išeitų į žmones.

Marijampolės centras

Devynioliktojo šimtmečio pabaigoje Suvalkų gubernijos penkiose apskrityse 63 proc. gyventojų buvo raštingi, skaityti ir rašyti mokėjo 43,6 proc. lietuvių.

Į dažno ūkininko kiemo vartus vedė knygnešių takai, iš stubos į stubą suko daraktoriai.

Baršauskų šeima, netekusi vyro ir tėvo, nusiaubta karo, gyveno pusbadžiu. Laimei, kaimynystėje, mažoje kaimo rėžinėje sodybėlėje, glaudėsi Bronius Bungarda. Jis padėdavo Marijonai Baršauskienei nudirbti ūkio darbus, patardavo, kuriame sklype geriau augs bulvės, daržas, kurį lauką palikti linams, o kurį rugiams, miežiams ar pūdymui galvijėliams ganyti.

Kazimiero motina, matyt, įkvėpta vyriausiojo sūnaus Vlado žodžių, o ir pati matydama, kaip vakarais iš nuovargio vaikai užmiega prie stalo su šaukštu rankoje, pradėjo kartoti:

– Jei neisite mokytis, liksite visam gyvenimui kumečiais.

Taip Kazelio ir dvejais metais jaunesnio brolio Edvardo likimas buvo nulemtas.

Juolab, kad Suvalkijoje tuo metu lietuviškos mokyklos dygo tarsi grybai po lietaus. 1918 metais Seinuose atidaryta mišri berniukų ir mergaičių gimnazija. Tais pačiais metais gegužyje dvi pirmosios gimnazijos klasės pradėjo veikti Šakiuose, birželio mėnesį atvėrė duris Prienų progimnazija, rugsėjyje Vilkaviškio gimnazija. 1919 metais prasidėjo pamokos Naumiesčio, Kybartų gimnazijose.

Baršauskų akys labiau krypo link artėliau esančios Marijampolės, Suvalkijos kultūros ir ūkio židinio. Tuo metu joje gyveno daugiau kaip 14000 gyventojų: *„trečia jų dalis žydai, kiti lietuviai, yra šiek tiek vokiečių“.*

Marijampolėje gimnazija veikė nuo 1867 metų, vėliau joje buvo įvestos ir lietuvių kalbos pamokos.

Pats Marijampolės miestas nuo karo labai nenukentėjo, bet aplinkiniai kaimai buvo apiplėšti iki paskutinio siūlelio.

„Žiburio“ draugija *„1917 m. rudenyje gavo iš vokiečių okupacijos valdžios leidimą įkurti Marijampolėje lietuvišką gimnaziją. Atidaryta ji buvo sausio mėnesyje 1918 m. Iš sykio buvo joje penkios klasės, bet tais pat metais, sugrįžus iš Rusijos daugeliui mokinių, pasidarė pilna aštuonių klasių gimnazija. Keletą metų buvo joje per 1000 mokinių“.*

Tačiau šioje gimnazijoje, kuri Lietuvos švietimo ministerijos įsakymu, pagerbiant kalbininką Joną Jablonskį, buvo pavadinta Rygiškių Jono vardu, Baršauskų vaikai nesimokė. Jie pravėrė Marijampolės realinės gimnazijos duris. Jau pats žodis pavadinime „realinė“ rodė, kad tai neklasikinė, kitoniška mokykla.

1918 metų pabaigoje sudarytas Marijampolės realinės gimnazijos steigiamasis komitetas lapkričio 30 dieną pareiškė:

> *„1. Marijampolės realės gimnazijos Steigiamasis komitetas įkuria ir užlaiko Marijampolės mieste realę gimnaziją, kurios tikslas yra platinti realį apšvietimą (pritaikomųjų gyvenimui dalykų mokslą) Marijampolės paviete ir visoje Lietuvoje.*
>
> *Gimnazijon bus priimami mokiniai be lyties, tautos ir tikėjimo skirtumų.*
>
> *Pasirašė: 1. Andrius Bulota, 2. J. Valaitis, 3. A. Valaitienė,*
> *4. L. Ciplijauskas, 5. Al. Bulotienė, 6. V. Penčyla,*

7. J. Masaitis, 8. L. Chidekel, 9. V. Bartlingas, 10. A. S. Schmidt, 11. Ad. Lastas, 12. A. Pūdymaitytė, 13. P. Sirutytė, 14. S. Totorius.“

Taigi šios mokyklos, kurią daugelis vadino tiesiog „Bulotos gimnazija“, steigėjai buvo pats advokatas, visuomenės veikėjas Andrius Bulota, keletas jam pritariančiųjų inteligentų, žydų verslininkų ir būsimieji gimnazijos mokytojai.

Marijampolės realinė gimnazija

Manoma, kad K. Baršauskas, jo jaunesnysis brolis Edvardas, o vėliau ir Jonas, įstoję į Marijampolės realinę gimnaziją brolio Vlado raginami. Neva, šis grįžęs iš Rusijos *„užsikrėtęs pažangiomis revoliucinėmis idėjomis“* ir norėjęs, kad broliai sektų jo pėdomis.

Kad Vlado raginami, nenuginčysi. Bet dėl tų „pažangių“ idėjų... Kažin?

Pats K. Baršauskas „Dienyne“ užsimena tik tiek, kad brolis Vladas *„parvažiavo susipažinęs truputį su gyvenimu“*. Kitas brolis Jonas mano, kad vyriausiasis, jei ir parsivežė šiek tiek to *„rausvo raugelio“*, tai jis labai greitai išgaravo.

Grįžęs į namus Vladas nelipo „ant bačkos“, neagitavo už raudonąsias tarybas, bet susirado tarnybą Kaune, buvo mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę ir greitai įstojo į karo mokyklą.

Bet Marijampolės realinėje gimnazijoje iš tiesų vyravo kitoniška dvasia nei anapus kelio esančioje Rygiškių Jono mokykloje. Tiesiog joje atsispindėjo gana laisvamaniškos ar net kairiosios pačių steigėjų ir pedagogų pažiūros ir to meto visuomenėje vykę procesai.

Reikia manyti, kad daugumai būsimų moksleivių tėvų buvo žinomas ir šios mokyklos steigėjų parengtas Marijampolės realinės gimnazijos komercijos ir kooperacijos skyriaus projektas. Jame sakoma:

> *„Jau atidarant realę Marijampolės gimnaziją norėta, kad kiek vėliau jinai virstų viduriniu politechnikumu su praktikos gyvenimui reikalingiausiais skyriais – agronomijos, amatų, technikų, komercijos, kooperacijos ir kitų… Marijampolės realė gimnazija atiduodanti gamtos mokslams pirmenybę.“*

Toliau aiškinama, kad *„specialių skyrių mokslas manoma pradėti iš V gimnazijos klasės“*.

Štai turbūt labai svarbi priežastis, kodėl Kazimieras Baršauskas, ir ne tik jis, atsidūrė antroje Realinės gimnazijos klasėje, o brolis Edvardas pirmoje. Greičiau atsistoti ant savo kojų, kartu baigti ne tik mokyklą, bet ir įsigyti profesiją – toks tikslas pirmiausia pastūmėjo tris Baršauskiukus į realinę.

Ne mažiau svarbu, kad neturtingieji moksleiviai čia buvo atleidžiami nuo mokesčio už mokslą.

Keturiolikmetis Kazimieras gimnazijos duris pravėrė kaip jam įprasta – gerokai po šv. Kalėdų, pavėlavęs, tik 1919 m. sausio 10 dieną, kai gyvulėliai seniai buvo uždaryti tvartuose, javai iškulti ir malkų prikapota visai žiemai.

„*Tai buvo sunkus posūkis mūsų varguose, ryžtasi dar daugiau vargti*“, – vėliau rašė K. Baršauskas.

Perženkime kartu gimnazijos slenkstį ir mes.

Susidaryti daugmaž aiškų vaizdą apie pačią Realinę gimnaziją padės jos ataskaita Švietimo ministerijai, pateikta 1919 metų kovo 5 dieną.

Apie mokyklą

Kada įsteigta

– *leidimas gautas lapkričio mėn. 1918 m.*
Mokslas pradėtas 1918 XII 19.

Kieno leista

– *yra leidimo dokumentai:*
vokiečių valdžios ir lietuvių Vyriausybės.

Kieno išlaikoma

– *Steigiamojo komiteto,*
kurio dauguma yra gimnazijos mokytojai.

Kiek pajamų – už 231 mokinio mokymą po 75 rb pusmečiui.

Kiek klasių

– *septynios pagrindinės ir 3 paralelės (IV, V, VI),*
kuriose mokoma rusų kalba.

Kiek mokinių – 231.

Kiek mokytojų – 12.

Kaip jiems paskirstytos pamokos

– *matematika, fizika ir chemija – trims,*
lietuvių kalba – dviem, istorija – dviem,
geografija – dviem, gamta – dviem,
vokiečių kalba – vienam, frankų kalba – vienam,
liuteronų tikyba – vienam, gimnastika – vienam,
rusų kalba – keturiems, lot. kalba – dviem,
teisių mokslas – vienam.

Apie butą – *mūras.*

Kieno butas

– *dvarininko Šmidto.*

Jei nuomojamas, kiek mokama nuomos

– *nuoma mokama 3000 rb kas metai.*

Mastas – *24 sieksn. ir 4 pėdų ilgio, 5 ½ sieksnio pločio.*

Kiek kambarių – *13.*

Kokie vadovėliai naudojami mokykloje

– *įvairių autorių ir įvairiomis kalbomis, kokie gaunami, taip pat paruošti mokytojų lapeliai.*

Kaip dirba mokykla

Ar netrūksta mokytojų

– *dėl lėšų stokos trūksta: paišymo, braižymo, gimnastikos, muzikos, dainų mokytojų.*

Kiek pamokų paskutiniu laiku (po Kalėdų) praleido kiekvienas mokytojas

– *tikybos – visos, liet. k. – 3 dienos, vieno mat. – 4 dienos, ist. – 4 dienos, gamtos ir geografijos – 6 dienos.*

Kaip mokiniai lanko po Kalėdų

– *mažieji – labai gerai, o vyresnieji pusėtinai.*

Mokyklos darbo valandos

– *nuo 8 val. ryto ligi 12^{25}. Penkios pamokos po 45 min.*

Ar yra kokie lavinimosi būreliai

– *esama kuopelių: „aušrininkų, „ateitininkų“,*
jaunesniųjų lavinimosi kuopelė
ir skambinamojo choro kuopelė.

Apie mokslą

Kada prasideda ir pasibaigia mokslo metai

– *gimnazija tik atidaryta, todėl aiškiai nenustatyta, manoma baigti gegužio ar birželio mėnesį.*

Kokios mokslo priemonės

– *yra geografijos žemėlapiai, gamtos ir kalbų lentelės, paveikslai; yra kai kurios fizikos ir chemijos kabineto priemonės.*

Kabinetai – *fizikos ir chemijos beveik nėra.*

Biblioteka – *dar nėra.*

Mokytojai

Adomas Lastas-Lastovskis

– _31 metų. Baigė Maskvos un–tą, teorijoje juristas, teisininkas, praktikoje – literatas, 30 pamokų._

Amanda Pūdymaitytė

– _25 m., gimusi Marijampolėje, vokiečių k._
Baigusi pedagoginius kursus, 30 pamokų.

Antanina Valaitienė

– _31 m. Baigusi pedagoginius kursus Petrograde._
Specialybė – gamta, geografija.
Mokytojavo 8 metus Petrograde, 27 pamokos.

Andrius Bulota

– _47 m. Baigęs Peterburgo un–to juridinį fakultetą,teisių mokslą._
Daug mokytojavęs privačiuose licėjuose Peterburge, Revelyje.
Turi 14 pamokų – teisių mokslo, istorijos. Prisiekęs advokatas.

Petronėlė Sirutytė

– _21 m. Mokėsi ist. filologijos kursuose. Specialybė – istorija._
Dirbo Maskvos tremtinių pradinėse mokyklose.

Jeronimas Vyšniauskas

– _matematikas (29 metų)._

Jonas Valaitis

– _31 metų. Baigęs Peterburgo un–to mat. skyrių._
Specialybė – matematika–fizika.
Dirbo Peterburgo lietuvių gimnazijoje.

Aleksandra Bulotienė

– _27 m. Baigusi aukštuosius moterų kursus._
„Žiburėlio“ draugijos p–kė. Vertusi Žemaitę į rusų kalbą.

Stasys Totorius

– _30 metų. Baigęs Petrogrado un–tą,_
specialybė – matematika ir fizika. Dirbo Jelnioje,
Smolensko gubernija, 1 metus, trejus metus Riazanės srityje.

Švietimo ministerijos atstovas (ar tik ne Jonas Yčas? – J. S.), susipažinęs su Marijampolės realine gimnazija, taip pat išvažiavo nenusivylęs. Užkliuvo tik religijos pamokos, tiksliau, kad jų kol kas nėra.

„Aplankiau 1919 m. vasario mėn. 25 d. Mokykla antras mėnuo kaip gyvuoja. Pedagogai beveik visi aukštesnio mokslo. Dėsto savo dalykus neblogai. Bet programos dar nedaug praeita. Blogiausią įspūdį daro septinta klasė. Geriausiai pastatyti gamtos, geografijos ir fizikos dalykai.

Religijos pamokų, deja, iki šiol nesama, nors prefektas jau seniai Vyskupo paskirtas, bet mokykloje tik vieną kartą buvo apsilankęs, ir neina, kaip man po to pasakė, dėl to, kad mokykla nežiūrinti į tikybą, kaipo į priverstinį dalyką.

Mokykloje gi man buvo aiškinama, kad visi be išimties mokiniai katalikai mokinasi tikybos. Ir tam žvilgsniui mokykla dėsianti visas pastangas, kad tikybos išpildymas eitų normaliai. Byla dėl tikybos pamokų bus galutinai atiduota Vyskupo kurijai.

...Tarp pedagogų žymiausią vietą, be abejo, užima Antanina Valaitienė su savo vyru, taipogi Stasys Totorius... Panelė Sirutytė pedagogikos srityje, matomai, daro pirmus žingsnius.

Gana įdomus lietuvių kalbos ir raštijos mokytojas Lastauskas, tinkamai apsišvietęs ir po to literatas.

Viena mokyklos ypatybių – tai daugybė mokinių tarpe ne lietuvių. Jie bendrai su lietuviais besimokindami, gražiai sau lietuvių kalba atsakinėja: rusų žodžių pamatinėse klasėse man neteko užgirsti.

Labai įdomu buvo aplankyti gretutines tris klases 4, 5 ir 6, kur sutraukti vien žydai. Pasirodo, kad jie iš visų dalykų labai toli nužengė, sulyginant su pamatinėmis klasėmis.

... Galima tikėtis, kad lietuviams, tos mokyklos mokiniams, tas žydų buvimas mokykloje bus naudingas: jie pasistengs neatsilikti.

... Auklėjimo srityje kokių norint naujienų nepastebėjau, mokiniai kaip mokiniai. Mergaitės bene gilesnius reveransus daro, negu „Žiburio“ gimnazijoje, berniukai gi nuo jų mandagumu neatsilieka.

Moksleivija švariai save užlaiko, ilgaplaukių mokinių nepastebėjau.“

Skaudūs prisiminimai

Paties Kazimiero Baršausko „Dienyne“ užrašyti prisiminimai apie pirmuosius metus gimnazijoje labai skaudūs.

„Apie geografiją neturėjau jokio supratimo. Prisimenu, kai per egzaminus negalėjau parodyti, kur šiaurė, pietūs ir t. t.

Kalbų nemokėjau nė žodžio, o kiti mokiniai jau laisvai skaitė.

K. Baršauskas - Marijampolės realinės gimnazijos mokinys (1922 m.)

Kai kiti mokiniai atsakinėdavo vokiečių ar rusų kalbą, aš tik žiopsodavau ir nieko nesuprasdavau. Čia vėl man nauja katorga. Tariau sau: „Nors namie ir bloga buvo, bet čia dar blogiau“. Mane apėmė baimė. Drebu per pamokas, kad nepašauktų atsakinėti, nes jeigu pašaukdavo, tai beveik nieko nepešdavo. Mokytis nežinojau kaip. Geografiją, istoriją ir kitus dalykus mokiausi pasakoti taip, kaip knygoje parašyta, žodis žodin. Nors skaitydavau kelias dešimtis kartų, bet atsakyti gerai retai kada pasitaikydavo. Parėjęs iš klasės, nieko neveikdavau, tik pamokas ruošdavau, kurių nė vieną dieną nespėdavau paruošti.

Nuo to didelio rūpesčio pradėjo silpnėti mano nervai. Akys pradėjo mirgėti. Prie žiburio visai negalėjau mokytis. Galėjau skaityti ne daugiau kaip penkias minutes, o paskui visos raidės susiliedavo į krūvą. Rengiausi pasakyti mamai, bet kai tik sakyt – tuoj ašaros byra ir negaliu ištart. Aš nežinau, kodėl man taip darydavosi. Kiekvieną kartą, kai tik išleisdavau mamą ar šiaip namiškius, graudžiai apsiverkdavau. Man būdavo labai nesmagu. Mat, buvau papratęs namie su mama ir su broliais, o čia išsiskiria ir palieka tokiame sunkiame darbe. Gal nebūtų taip sunku mokytis, jei būtų kam iš vyresnių paaiškinti. O čia, galima sakyti, pirmas iš visų ėjau mokytis, tai jokių taisyklių, kaip mokytis, negalėjau iš niekur sužinoti. Kenčiau ir vis dar nieko nesakiau.

Bet pasibaigė mano kantrybė. Vieną dieną tariau: „Mama, vežkit mane pas gydytoją, aš visai negaliu toliau mokytis“.

Tuo metu kaip tik vyriausias brolis Kaune turėjo tarnybą. Čia ir buvo proga nuvažiuoti pas jį. Nuvažiavome pas jį su mama kartu. Mama grįžta, aš pasilieku trims dienoms. Kasdien ėjau pas akių gydytoją, kuris pasakė, kad nuo silpnumo akys margsta. Reikia, sako, poilsio.

To ir reikėjo. Parvažiuoju namo ir sakau: „Mama, aš daugiau neisiu mokytis, nes negaliu“. Mama nelabai ką sakė, bet perspėjo, kad parvažiavęs Vladas nesutiks, kad tu liktum namie. Aš, lengviau atsidusęs, einu vėl su broliu prie darbo ir jau manau, kad nebereiks grįžti į tą katorgą. Bet kur tau...“

Iš tikrųjų brolis Vladas bėglio nepaglosto ir *„nutaria vėl mane stumti į tą prakeiktą pragarą – to meto mano mintis. Veža mane vėl į Marijampolę. Aš sunkiai atsidusau. Tik gerai, kad neilgai teko man ta baimė kęsti. Baigėsi metai. Skiria man pataisas. Pasitaręs su broliu lieku toj pat antroj klasėj“.*

Vasarą Kazimieras praleidžia namie, dirbdamas jam įprastus ūkio darbus.

„Sutvirtėjo mano mokslo pagrindas ir kartu visas kūnas. Tuo ir prasideda mano mokymasis gimnazijoj...

Atostogoms pasibaigus, jaučiausi stipresnis visu kuo, nors vis dar baimę kenčiau, kaip reikės tuos ilgus metus praleist. Griebiausi darbo. Nors man dar buvo sunku mokytis, bet jau viskas buvo daug suprantamiau, negu pirmą kartą papuolus. Drebėjau beveik kiekvieną pamoką, nebijojau tik aritmetikos ir lietuvių kalbos... Nebojant viso to, vilkau jungą ir baigiau antrą klasę be pataisų. Kai pasibaigė metai ir gavau liudijimą, tai, rodos, nuo mano pečių koks akmuo nusirito...

Praleidęs kitas atostogas, vėl atvažiavau mokytis ir vėl jaučiausi stipresnis, negu pernai. Šitą metą vėl praleidau „zubrydamas“, bet jau mažiau, negu pernai. Sustiprėjo mano matematikos dalykai. Pradėjau aiškinti kitiems ir, kitiems aiškindamas, dar daugiau sustiprėjau...“

Tą vasarą Kazimieras tėviškėje sode po medžiais susikalė staliuką, surado dvi lentas suolams. Kone mokykla. Pamokomis prisidurdavo ir kitų metų mokslui.

Būdavo, motina šaukia:

– Kaziuli, eik valgyti!

O jis knygą skaito, negirdi. Sausas, laibutis, išdžiovintas mokslų. Kaimynai sakydavo:

– Jau tavo, Kaziuli, tik viena žarna kaip šeško, vidurių nėr.

Nepyko, nes ir supykti gerai nemokėjo.

Marijampolėje netikėtai atsirado jam globėjas gimnazistas Kęstutis Grinevičius, stambaus ūkininko, turėjusio palivarkėlį Gulbiniškiuose, netoli Liudvinavo, sūnus.

„Kazys ... vaikystėje smulkutis, neprimatantis, su akinukais, apskuręs berniukas, kurį vyresni ir stipresni skriausdavo. O Kęstutis Grinevičius Marijampolės gimnazijoje garsėjo kaip futbolininkas, labai judrus, „čemerkos" gaujos vadas (nuo žodžio čemeryčios – karti žolė), gimnazijos siaubūnas.

Susidraugavęs su Kaziu, Keistas, kaip taria suvalkiečiai, ėmėsi jį globoti. Kadangi Kazio namuose nebuvo ko valgyti, Keistas vasaros atostogų draugą parsiveždavo į Gulbiniškius. Taip jie draugavo visą gyvenimą. Kai sovietinės okupacijos metais Kazys tapo įtakingu žmogumi, jis atsilygino savo draugui geru už gera, visai nepaisydamas, kad šis buvo laikomas liaudies priešu ir buože."

Su Gulbiniškių Grinevičiais likimas suvedė ir Vladą Baršauską.

Kazimieras *„su draugais buvo nuoširdus, jautrus, tik kalba kažkokia neaiški. Kalbėdavo labai greit – kaip ir kiti broliai. Visi Baršauskai buvo nuoširdūs, paprasti. Su visais vienodi – ar tai būtų turtingas, ar bežemis"*.

O jau darbštumas visų neišpasakytas. Parvažiuoja Vladas ir, vos spėjęs nusivilkti karininko milinę, dalgį ant pečių ir į pievas. Plačią pradalgę varo Aleksandras, Kazimieras nuo vyresniųjų stengiasi neatsilikti, o paskui jį su grėbliu lekia Edvardas, Jonukas. Kirba visa pieva. Talkininkų ūkyje beveik nereikėjo, samdė tik tarnaitę.

Marijampolėje pirmaisiais metais kartu su broliu Edvardu Kazimieras gyveno *„ant kampo pas bobulę"*. Produktais – mėsa, pienu, bulvėmis, daržovėmis rėmė namai, valgyti pagamindavo būsto šeimininkė, bet dažniausiai patys.

Vėliau, kai brolis Vladas, baigęs karo mokyklą ir atlikęs praktiką Alytuje, pradėjo tarnybą Marijampolėje, devintajame pėstininkų pulke, jaunesnieji Kazimiero broliukai ir sesutė Viktorija įsikūrė pas jį,

pirmajame kareivinių fligelyje, ir buvo išlaikomi *„iš jaunesniojo karininko atlyginimo“*.

Vakarais kambarys virsdavo mokyklos klase. Mokėsi visi. Vladas, dar tarnaudamas Alytuje, pradėjo lankyti penktąją gimnazijos klasę, mokslą tęsė ir Marijampolėje. Vienu metu Marijampolėje mokėsi penki Baršauskiukai. Tiesa, Edvardui nesisekė ir, baigęs tris Realinės gimnazijos klases, iš jos išstojo. Tapo mechaniku.

Baršauskų namai Gižuose žiemai ištuštėdavo. Motina pasilikdavo tik su sūnumi Aleksandru ir mažyliais. O laikai slinko neramūs. Dar bastėsi karo belaisviai, vadinami plienčikais, kaimiečius siaubė plėšikai. Jie neaplenkė ir našlės namų. Naktį kažkas klėties sienoje išgręžė skyles ir išleido grūdus, kitą kartą iš kamaraitės išnešė lašinius, drabužius.

– Vaikai, daugiau gyventi taip nebegaliu, – skųsdavosi motina sugrįžusiems. – Paklebena vakare kaimynė į duris, kūnas pagaugais nueina. O gal vėl jie...

Kai atėjo tikros žinios, kad vyras miręs, piršliai lankėsi ne vieną kartą. Kitas širdžiai gal ir mielas, bet, mato, vaikams bus svetimas, nes jam labiau rūpi žemė.

O kaimynas Bronius Bungarda savaime lyg ir namiškiu tapęs. Regi visi – darbštus, doras žmogus, vaikų neatstumia. Ateina vakarais, prisėda galustalėje ir sako:

– Jei dabar, Marijon, netekėsi už manęs, aš tau daugiau ne kaimynas.

Ištekėjo antrąkart. Gal ir iš vienatvės. Trisdešimt penkerių metų.

Dabar vyresnieji vaikai išvažiuodavo iš namų ramesne širdimi. Gimnazija Kazimierui seniai jau nebe „katorga“, o kai kurių pamokų tiesiog ilgėdavosi.

Pirmiausia Stasio Totoriaus dėstomos matematikos, o vėliau ir kosmografijos (astronomijos). Tai buvo patyręs pedagogas, nors *„mokiniai iš anksto Totorių charakterizavo, kaip labai reiklų, pikčiurną, mėgstantį pasibarti... Ir savo išvaizda Totorius atrodė šiurkštus, pedantiškas. Aukštoko ūgio, juodais smailiais ūsais, vaikščiojo dažniausiai akis nuleidęs žemyn, o kalbėjo gana atšiauriu balsu“*.

Svečiuose pas brolį Vladą Alytuje 1923 m.

Prisiminimas iš Alytaus gyvenimo 1924 m. liepa

Baršauskų šeima.
Iš kairės į dešinę nuo viršaus: broliai Jonas, Edvardas, Kazimieras, Aleksandras, motina, jauniausias brolis Bronius, patėvis B. Bungarda; apačioje – brolis Vincas, sesuo Viktorija ir brolis Juozas. 1926 m.

Tėviškėje.
Nuotraukoje kairėje — Kazimieras Baršauskas su motina

Bet, kaip vėliau įsitikino, po rūsčia išvaizda slypėjo jautri siela ir jau patyrusio pedagogo išmintis.

Metams bėgant, griežta matematikos – pažinimo mokslo – logika, formuluočių apibrėžtumas ir tikslumas, taisyklės ir dėsniai gimnazisto Kazimiero galvoje klostėsi į pasaulio raidos suvokimo dermę. Skleidėsi glaudžiausi matematikos ryšiai su mechanika, astronomija, fizika, kitais mokslais.

S. Totoriaus dėstoma kosmografija skatino kitomis akimis pažvelgti į visatos sąrangą ir jos raidą per milijonus metų.

– Tai, ką iki šiol jūs vadinate žodžiais *dangus, saulė, mėnulis, žvaigždės* ir regite savo akimis, tai toli gražu dar ne visata. Ji begalinė, žvaigždžių ir planetų taip pat aibė ir galbūt jose yra gyvybė ar net gyvena į mus panašios būtybės, – aiškino S. Totorius, stengdamasis nukreipti mokinių mintis į pasaulio paslaptingumą ir jo didybę.

Kazimieras nekantriai laukdavo ir mokytojo Jono Valaičio fizikos pamokų. Kas gali būti įdomiau, kaip sužinoti, iš kur atsiranda elektra, kaip sklinda šviesa ir kodėl sukasi žemė...

O Adomas Lastas, mokęs lietuvių kalbos ir literatūros, kėlė ne tik pagarbą, bet ir nedidelę baimę. Gyvas Poetas. Prieš tavo akis!

„Neaukšto ūgio, juodais plaukais, ūsais ir barzdele, jis atitiko Adomo Juodojo poetinį slapyvardį.“

Moksleiviai A. Lastą dažnai matė žingsniuojantį Šešupės pakrantėmis, apsigobusį tamsia pelerina, o jo parašytą eilėraštį Kazimieras išmoko atmintinai:

Čiurlena upelis, viliodamas mėlynę
Į gelmę ir šaltą, ir kietą...
O gelmėj vijokliai, gudriai susipynę,
Žydėdami margino vietą...

Kol kas sunkiausiai sekėsi rusų, vokiečių, prancūzų kalbos. Matyt, ne iš gero gyvenimo „Dienyne“ piktai metė į tą pusę sunkius žodžius, lyg akmenis: *„...dar tas mane baugino, kad mokino tuos dalykus bobos, kurios buvo labai žiaurios mokiniams“.*

Bet laikas ištrynė nemalonius įspūdžius, metams bėgant, gimnazijoje atsirado naujų mokytojų, kuriuos prisimindamas, jau sovietmečiu K. Baršauskas rašė:

„Žodis „mokytojas“ besimokančiam jaunuoliui yra kilnus žodis. Mes visi gerai prisimename savo mokytojus. Vieni mumyse paliko didesnius pėdsakus, kiti mažesnius. Aš prisimenu 1918–1925 m. Marijampolės (Kapsuko) Realinę gimnaziją. Prisimenu mokytojus Stasį Matulaitį, Juozą Žiugždą, Stasį Totorių, Adomą Lastą ir eilę kitų, kurie manyje ir daugelyje kitų paliko kažką neišdildomo. Sunku man šiandien tai apsakyti. Prisimenu, su kokiu nepaprastu atsidavimu dėstė S. Matulaitis istoriją. Jis tada davė mums marksistinio istorijos supratimo pradus. Jis buvo didelis mokinių draugas. Mokiniai jį labai gerbė ir su dideliu pomėgiu klausė jo pamokų. Mes, jo mokiniai, dar prieš keliolika metų jį susitikę, negalėjome atsikalbėti, nors jis buvo sulaukęs gilios senatvės ir jo jėgos jau buvo išsekusios. Jis mums paliko kažką neišnykstančio. Negalima šiandien pamiršti mokytojo entuziasto J. Žiugždos, kuris tuo metu dėstė rusų kalbą ir literatūrą. Jo pamokos buvo įdomios, patrauklios. Jam vadovaujant, tuo metu mokinių buvo pastatyta Gogolio komedija „Revizorius“. Iš šios gimnazijos išėjo didelis būrys žmonių, kurie irgi tapo gerais mokytojais, gerais auklėtojais ir kitais šių dienų atsakingais darbuotojais. Iš jų čia galima paminėti prof. dr. J. Kupčinską, akad. prof. dr. K. Bieliuką, doc. N. Milenskį, kultūros ministro pavaduotoją M. Meškauskienę, inžinierių K. Kriščiūną, pedagogus L. Klemą, A. Bulotą ir dešimtis kitų, kurie nuėjo buvusių mokytojų nurodytais keliais.“

Vienas įsimintiniausių įvykių, K. Baršauskui besimokant trečioje gimnazijos klasėje, buvo susitikimas su rašytoja Žemaite.

Gyveno ji Marijampolės centre, Kęstučio gatvėje, pas Bulotas, gelsvai dažytame namuke su veranda iš kiemo pusės.

„Lapkričio 15 d. nuėjo į realinę gimnaziją. Jau nešėsi savo atsiminimų pluoštą. Buvo organizuojamas mieste viešas vakaras, tačiau „Žiburėlio“ naudai nebuvo gautas leidimas. Mokytojų kolektyvas pasičiupo pas save, darė didelį susitikimą salėje, kuri jau ūžė nuo mokinių gausmo. Valstietiškai kaip visada apsirėdžiusi, „tamsiu kvalduotu sijonu, palaidinuke, pilka šilko skaryte apsirišusi“ žengė į sceną, sutikta plojimais. A. Lastas pristatė kaip garbią rašytoją, bet ir nereikėjo. Su realinės moksleiviais bendravo, ne sykį lankėsi jų bendrabutyje. Ir Marijampolė toks miestas, kad ne vienas matė. Dabar paskaitė atsiminimų gabalą apie

Lietuvos ateitis ir viltis. K. Baršauskas ketvirtoje eilėje antras iš kairės

1863 m. sukilimą ir apie mažojo Lauruko sunkią tarnystę dvare. Salėj girdėjo tik balsą ir, kilstelėjusi galvą, matė smalsumu degančias mokinių akis. Buvo ten ir vyresniųjų klasių gimnazistai: K.Lukša, J. Lukoševičius, K. Penčylaitė ir būrys kitų, pažįstamų ir nepažįstamų, bet mielų veidų.

Po vakaro apstojo mokytojai, užgulė mokiniai. Prašė dar ateiti. Argi galėjo atsisakyti? Juk taip rūpėjo pažangioji moksleivija“, – taip šį susitikimą aprašė Adolfas Sprindis.

Nemanė tąvakar nė vienas realistas, kad Žemaitę gimnazijoje mato paskutinį kartą. Po dviejų savaičių – 1921 metų gruodžio 7 dieną, trečiadienį, „*juoda žinia vaikščiojo po Marijampolę*“ – rašytoja mirė.

Šeštadienį „*pusiau antros po pietų Bulotų butą apgulė visa Marijampolė*“. Grojo karinio dalinio orkestras, tarp Realinės gimnazijos mokinių, išsirikiavusių prie namelio dviem linijom, stovėjo ir K. Baršauskas.

Žvarbi žiemos diena. Prie kapo duobės gimnazistas Kazimieras pirmąkart išvydo J. Tumą – Vaižgantą. Tariant atsisveikinimo žodį, jo balsas virpėjo.

Paskui kalbėjo Realinės gimnazijos direktorius S. Valaitis, A. Bulota. A. Lastas perskaitė savo sukurtą eilėraštį. P. Lastienė, paskutiniųjų dienų bičiulė, taip pat padeklamavo eilėraštį.

Kariškiai, karstą nuleidžiant į duobę, palydėjo salvėmis. Po Suvalkijos beržais liko rašytojos kapas, užklotas keturiasdešimčia vainikų.

Mokykloje pralėkė dar vienas pavasaris, namie prabėgo vasara.

„Ketvirtoje klasėje jau aš visai tvirtas tapau, tik su kalbomis truputį šlubavau. „Zubrinimas" sumažėjo, pradėjau mokintis visai kitoniška taktika. Pradėjau ieškoti sau peno šalia gimnazijos. Įsigilinau į knygų skaitymą: nors tai pradėjau jau trečioj klasėj... Daugiausia buvau įsigilinęs į astronomiškas knygas, nes tada buvau labai susidomavęs dangaus kūnais. Jose radau nuomones žmonių prieš Koperniką ir po Koperniko.

Bet tuo aš neilgai taip įdomavausi. Pradėjo man smarkiai lįsti galvon tikybos klausimai. Tuoj ėmiau samprotauti, ar viskas tiesa, ko buvau išmokęs iš mamos ir šventų knygučių.

Tam dalykui atradau knygų ir dar buvo kuopelė, kurioj referatus skaitant vyresniems mokiniams, klausiau ausis išpūtęs... Kilo mintis, ar neįstengčia aš parašyti referatą. Tuoj imuosi darbo ir parašau referatą tema „Kaip žmogus įsigalėjo žemėje", kurį skaičiau savo kuopelėje, pavadintoje „M. J. M. B. L. organizacija".

Pirmas žingsnis pasisekė neblogai.

Dar būdamas ketvirtoj klasėj parašiau referatą tema „Žmogaus išsivystymas". Šį referatą pasisekė apginti geriau. Įgavau didelį norą dalyvauti pasikalbėjimuose. Šioje klasėje parašiau rašinių iš astronomijos..."

Aistrų katile

Čia, manau, pats laikas pažvelgti atidžiau, kaip ir kokį Realinė gimnazija ugdė būsimąjį valstybės pilietį, žmogų, asmenybę, kokia dvasia vyravo joje, kokias vertybes ji puoselėjo ir skleidė.

Sovietmečiu Marijampolės realinė gimnazija buvo vadinama „*pažangia*", laikoma vos ne būsimųjų revoliucionierių lopšiu, neva, „*auk-*

lėjimas ir mokymas gimnazijoje vyko materialistine dvasia, buvo ugdomas mokinių pasipiktinimas buržuazine klerikaline valdymo sistema". Šiuose vertinimuose iš tikrųjų nemažai tiesos. Pavyzdžiui, B. Pranskus – Žalionis teigia, kad gimnazijos direktorius S. Totorius „*buvo vienas iš pažangiausių mūsų mokytojų. Nepriklausydamas nei liaudininkams, nei socialdemokratams, nei kairiesiems eserams, jis, žinojome, simpatizavo komunistams, nors viešai to nerodydavo ir prie pogrindinio veikimo nesidėjo*". Istorijos mokytojas gydytojas Stasys Matulaitis vienu metu netgi priklausė komunistų partijai. Kairiųjų pažiūrų neslėpė ir vienas iš gimnazijos steigėjų advokatas Andrius Bulota.

Tačiau, manau, kad nė vienas iš jų nelinkėjo blogo savajam kraštui. Tik jie galvojo kitaip.

Pasak paties K. Baršausko, „*mokytojų kolektyvas stengėsi mokymo ir auklėjimo darbą organizuoti pasaulietiškais pagrindais, supažindino mokinius su darvinizmu ir dialektika, materialistiškai aiškino visuomenės reiškinius*".

Įdomi detalė. 1919 metų pradžioje, kai Lietuvos Nepriklausomybei iškilo mirtinas pavojus ir Krašto apsaugos ministerija paragino moksleiviją stoti kariuomenėn, Rygiškių Jono gimnazijos „*visa aštuntoji klasė, beveik visa septintoji ir keliolika žemesniųjų klasių mokinių išėjo savanoriais. Gimnazija juos išlydėjo. Atsimenu tas valandas. Tai gražios valandos. Ir gaila tų jaunuolių, ir negaila…*" Tai eilutės iš kun. Justino Staugaičio prisiminimų.

Vos ne tomis pačiomis dienomis kitapus kelio, Marijampolės realinėje gimnazijoje, kilo konfliktas su kariškiais Užgavėnių vakarėlyje, prieš kurį nebuvo sugrotas Lietuvos himnas.

Ir nors moksleiviai bei mokytojai aiškino, kad muzikantai ką tik susibūrė ir himno nemoka, be to, balalaikomis jo niekas negroja, kareiviai sukėlė triukšmą, paskui į salę atkišę šautuvus suėjo būrys karininkų, kareivių, milicijos viršininkas.

Svečiai labai nusigando, moksleiviai ėmė verkti, visi suskubo skirstytis.

Taigi aplink Marijampolės realinę gimnaziją visus septynerius metus, kol joje mokėsi K. Baršauskas, kunkuliavo aistrų katilas. Kunigai ją atvirai vadino „bedievių gimnazija", vietos valdžiai ji buvo lyg krislas akyje. Iš Marijampolės plaukiantys raštai ir skundai neleido ramiai

miegoti Švietimo ministerijos valdininkams, turėjo čia ką veikti ir slaptoji policija.

Šiuo atžvilgiu ypač iškalbingas 1923 metų vasario 8 dienos gimnazijos mokytojų tarybos posėdžio protokolas. Preliudija šiam posėdžiui buvo vadinamieji „sausio įvykiai“.

1923 metų sausio 14 dieną grupė moksleivių pranešė Marijampolės apskrities viršininkui, kad tą dieną šeštą valandą vakaro gimnazijos salėje rengiamas vakarėlis. Viršininkas pasakė, jog vakarėlio neleidžiąs ir, jei toksai vakarėlis įvyksiąs, tai būsiąs išvaikytas.

Dėl tokio griežto viršininko pareiškimo vakarėlis neįvyko.

Kadangi salė liko laisva, moksleivių organizacijos tai valandai paskyrė repeticijas.

„6 v. v. į salę susirinko vaidinamųjų veikalų „Gaila ūsų“, „Nutrūko“ ir „Piktoji dvasia“ vaidilos – mėgėjai... Repeticijas vedė gimnazijos mokytojas,einantis direktoriaus pavaduotojo pareigas Juozas Žiugžda.

Repetuojant veikalą „Piktoji dvasia“ į salę įėjo milicininkas. Kurį laiką pažiūrėjęs repeticijas, jis pasikvietęs mokytoją J. Žiugždą paklausė, kiek asmenų vaidina veikale „Gaila ūsų“, kokios pavardės susirinkusiųjų salėje.

Tada milicijos atstovas visus repeticijų dalyvius bei žiūrovus surašė, dar kiek pabuvęs ir atėjus einančiam direktoriaus pareigas mokytojui Jonui Valaičiui, išėjo iš salės...“

Rytojaus dieną šį įvykį gyvai svarstė ir pedagogai, ir vyresniųjų klasių moksleiviai.

To negana. Sausio 25 dieną prieš pirmąją pamoką mokytojai pastebėjo keistą mokinių sujudimą.

„Pasiteiravus, kas yra to nerimo priežastis, paaiškėjo, kad keletas mokinių praeitą naktį areštuota.

Prasidėjus pirmai pamokai VII klasėje trūko 6 žmonių, VI klasėje – 5, V klasėje – 3 žmonių, „taip berniukų, taip mergaičių“.

Į gimnaziją atėjęs milicininkas, apsiginklavęs šautuvu, revolveriu ir rankine granata, ir, nepateikęs jokio rašto, pareiškė, kad jam reikalingas mokinys Glaveckas... Įėjęs į klasę, išsivedė mokinį.

Pamoka nutrūko.

Didžiosios pertraukos metu atžingsniavo jau kitas milicininkas ir pareikalavo pakviesti iš klasės mokinę Sarpalytę.“

K. Baršauskas jau daug vėliau, atsakydamas į anketos klausimą, ar dalyvavo revoliuciniame judėjime, parašė: *„buvau persekiojamas ir tardomas kaip mokinys Marijampolės realinės gimnazijos"*.

Mokytojų taryba dėl, jos nuomone, neteisėto milicijos elgesio kreipėsi į Švietimo ministeriją, Marijampolės apygardos teismo valstybės gynėją.

Vasario 8 d. gimnazijos mokytojų tarybos posėdis vyko dalyvaujant ne tik pedagogams, tėvų komiteto nariams P. Natkevičiui ir J. Kačergiui, bet ir Švietimo ministerijos Aukštesniojo mokslo departamento direktoriui L. Volodkai.

Ministerijos atstovas iškart paklausė, kokios yra mokinių organizacijos ir ką jos veikia, dėl kokių priežasčių vietos administracija – apskrities viršininkas ir milicija – areštuoja mokinius ir ką reikėtų daryti mokytojams bei tėvams, kad tokių įvykių nebūtų.

Einantis gimnazijos direktoriaus pareigas mokytojas J. Valaitis, kiti pedagogai paaiškino, kad gimnazijoje veikia keturios mokinių organizacijos: 1. Bendroji gimnazinė, 2. Jaunesniųjų moksleivių bešalio lavinimosi, 3. Aušrininkų, 4. Visuomenininkų.

– Bendroji gimnazinė mokinių organizacija įkurta mokytojų iniciatyva. Moksleiviai patys išrenka 14-os narių mokinių tarybą, sudaro sekcijas – veikia savišalpos fondas, kultūros sekcija, kooperatyvas. Šios sekcijos rengia mokiniams paskaitas, vakarėlius, turi skaityklą, išrašo laikraščius, rengia ekskursijas. Du mokinių tarybos atstovai dalyvauja mokytojų tarybos posėdžiuose, – vardijo J. Valaitis.

Pasak pedagogų, *„kurdami gimnaziją, mokytojai numatė, kad toks platus bendros mokinių gimnazinės organizacijos veikimas įtrauks į bendrą visiems darbą ir sulaikys mokinių skaidymąsi į įvairias sroves"*.

„Bešalių" organizacijai priklausė 35 mokiniai. Jos tikslas – lavintis. Aušrininkų organizacijoje yra 20 mokinių, Visuomenininkų – 18.

> *„Mokytojų Taryba neauklėja nei dešinesnių, nei kairesnių, tik jų pasaulėžiūros nevaržo, stengiasi duoti jiems galimybės gerai suprasti savo uždavinius, sulaikyti ten, kur jų darbas reikštųsi nesveikomis formomis"*, – teigė pedagogai.

Iš tikrųjų aplinka gimnazijoje buvo liberali, pasaulietiška, pasak K. Baršausko, *„mokslas čia ėjo dideliais tempais ir su dideliu pasiryžimu, nes aukštai kvalifikuoti mokytojai entuziastingai dėstė savo disciplinas"*.

Deja, ir minėtas posėdis, kaip ir po jo vykę kiti, mokyklos problemų su vietos valdžia, Švietimo ministerija neišsprendė. Pedagogai laikėsi savo nuomonės, tėvų komiteto nariai taip pat ne kartą pareiškė, kad *„mokinių tėvų suvažiavimai niekad neturėję ką prikišti gimnazijos sutvarkymui ir jos darbui, o susipažinę su Bendrąja gimnazijos mokinių organizacija, jos uždaviniais ir darbais, pareiškė didžiausio pritarimo"*.

Šiame name Marijampolėje kurį laiką gyveno moksleiviai Baršauskai

Tačiau po tokių susirinkimų Kazimiero motina vis dažniau sakydavo:

– Gal geriau, vaikai, pereikite mokytis į Rygiškių Jono gimnaziją. Prieš kunigėlį nepatogu. Iš sakyklos per pamokslą bara.

Iš tikrųjų tikybos pamokų Realinėje gimnazijoje, galima sakyti, nebuvo, ir dvasinės vyresnybės, Švietimo ministerijos bandymai pakeisti padėtį rezultatų nedavė.

> *„Šventomis dienomis didelis skaičius Realinės gimnazijos mokinių… nėjo į mokiniams skiriamas pamaldas su pamokslu. Taip pat žymi dauguma nelankė prieš Velykas mokiniams rengtų rekolekcijų ir nėjo velykinės išpažinties. Pastebėta, kad, kunigui važiuojant pas ligonį su Švenčiausiu, būrys Realinės gimnazijos mokinių ne tik nepriklaupė, bet nenusiėmė nė kepurių, nors kiti praeiviai klaupė"*, – skundėsi Švietimo ministerijai kun. A. Steponaitis.

Atmosferą dar labiau kaitino dr. J. Aleksos, dr. J. Šliūpo viešos paskaitos gimnazijos salėje, į kurias rinkdavosi ne tik moksleiviai.

Mokytojų taryba atkakliai laikėsi savo pozicijos ir dar 1919 m. kovo mėn. 9 dieną visuotinio mokinių tėvų susirinkimo priimtos rezoliucijos:

> *„Tikybos privalo mokytis visi realistai, bet jeigu tėvai kurio gimnazisto reikalautų paliuosuoti jų vaiką nuo tikybos mokymosi, tuomet gimnazija*

išpildo tėvų valią – prašymą. Ir tik pilnamečiai gimnazistai, kurie gali eiti visas valstybines, visuomenines pareigas ir patys gali būti tėvais, tik toki gali paduoti prašymą savo vardu."

1920 m. vasario 4 dienos posėdyje mokytojų taryba savo požiūrį į tikybos dėstymą pareiškė dar aiškiau, „*nutardama leisti laisvai mokiniams pasirinkti, ar jie nori prieš pamokas ir po pamokų kalbėti maldą, ar ne. Tie, kurie nenori melstis, maldos gali nekalbėti*".

Kazimieras Baršauskas jau trečioje klasėje moksleivių susirinkimuose greitakalbe bėrė jaunuoliškai naivokus klausimus:

– Ar tikrai Dievas sutvėrė Ievą iš Adomo šonkaulio? Jei Dievas visagalis, tai ar gali jis sukurti tokį akmenį, kurio pats nepakeltų…

„*Mokantis šioje mokykloje*, – prisimena medicinos mokslų daktaras profesorius J. Kupčinskas, kuris kartu mokėsi ir netgi kurį laiką gyveno su Baršausku viename kambaryje, – *nesunku buvo galutinai atsikratyti religinių prietarų. Pavasarį, kai kunigai visus mokinius vertė eiti vadinamosios velykinės išpažinties, aš abejojau, ar verta toliau prisilaikyti religinių tradicijų. Nors kunigų pamokslais netikėjau, bet prieš metus dar buvau nuėjęs išpažinties. Pasitaręs su K.Baršausku ir sužinojęs, kad jis neis išpažinties, galutinai nutraukiau ryšius su bažnyčia.*"

Tačiau ar šiuos ryšius nutraukė pats K. Baršauskas?

Grupė šeštosios klasės mokinių. K.Baršauskas - pirmoje eilėje viduryje

Nauja vaga

Kazimieras šeštos klasės gimnazistas. Devynioliktas pavasaris. Išlikusiose to meto nuotraukose jį matome klasėje, su mokytojais, draugais.

Šukuosena su sklastymu, ryški antakių linija, kietai suspaustos lūpos, atidus žvilgsnis. Uniforminis gimnazijos drabužis irgi ne toks, kaip klasikinėse mokyklose. „Frenčius“ stačia apykakle, ilgi auliniai batai. Galima pamanyti, kad nuotraukoje ne gimnazistai, o karo mokyklos kursantai.

Klasėje aštuonios eilės suolų, juose palinkę prie knygų ir vaikinai, ir merginos. Lietuvos viltis. Tik ar visi ją pateisins, ar visiems Tėvynė bus lyg antroji motina.

Bręsta jie, buvę piemenukai, ūkininkų, miestelėnų vaikai, nebe ta ir gimnazija, Marijampolė. Geležinkelio linija pasiekė Kazlų Rūdą, Kauną. Kyla nauja stotis. Išparceliuotuose Kvietiškio dvaro laukuose dygsta miestelėnų namukai. Vytauto gatvėje pirkliai kerta plačius langus, kurie vilioja pirkėjus stiklo vitrinomis, grindžiamos akmenimis gatvės, vakarais centre sušvinta elektra.

Pažiūrėti *„įžymų pasaulinį šedevrą „Gyvas palaidotas“* kviečia kinas „Palas“. Ką tik atidarytas Valstybinis knygynas.

Nebeliko ir senojo medinio tilto ant polių per Šešupę, kuriuo Kazimieras kaskart pereidavo, žingsniuodamas devynetą kilometrų į namus. Jo vietoje valdžia pastatė betoninį.

Už Rudžių giraitės, žyminčios pusiaukelę į Gižus, pakvipdavo gimtosios stubos dūmas. Beje, pasikeitė ir pati sodyba. Įtėvis su broliu Aleksandru tvarkė ūkį sumaniai ir kietai. Pašviesėjo skiedrų stogai, nušvito ir motinos veidas. Kieme kvepia medžiu nauja klėtis, kurioje Kazimieras miega vasaromis, o troboje ulba dar vienas broliukas – Broniukas Bungarda.

Gimnazisto Kazimiero referatuose irgi atsirado nauja tema. Užklupo liga, kuria susirgdavo kone kiekvienas vyresniųjų klasių moksleivis, – pirmoji meilė.

Vasara tėviškėje. Žydinčios jaunystės metas

„Parašiau „Bešaliams" referatą tema „Moksleivio liga". Tuoj po to jau aušrininkams skaičiau referatą „Meilės laipsniai ir jos išsivystymas". Čia jau, kaip matyt, buvau susidomėjęs meile. Mane supažindino su ja panelė iš Alytaus M. M., kuri mokėsi ketvirtoje Realinės gimnazijos klasėje."

Po kelerių metų, prisimindamas „*pirmosios meilės kančias*", K. Baršauskas parašys, kad „*daug energijos nuleidau niekais*", bet tada vakarais „*mindžiojom ilgą laiką Marijampolės apylinkių dailias pieveles bei jose takelius*".

Kazimieras kartu su broliais gyveno Šešupės gatvėje namo Nr. 7 antrajame aukšte. Iš meilės žygių grįždavo vėlų vakarą, kai broliams būdavo pats įmygis, ir todėl ilgai svaidydavo akmenukus į langą, klebendavo į duris, kol jas atverdavo.

Bet greitai „žadintuvo" problemą išsprendė pats. Ištempė pro langą ilgą virvutę, kambarėlyje prie jos galo pririšo du šaukštus, peilį ir pakabino ties krosnies skarda. Kai grįžęs „paskambindavo", broliai iškart pašokdavo iš lovų.

„Šiandien gražus vakaras, tai nutariau M. M. palydėti. Einame Vaičaičio gatve. Išgirstame kažką už tvoros sode šnarant. „Upelis" – nudžiugo ji... Mėnulis švietė kaip dieną, o pačiame upelyje visi medžiai, pats mėnulis su visais debesėliais plaukia. Čia ji prisispaudė arčiau prie manęs ir nė nejutau, kai mudviejų lūpos susiglaudė...

Atsiskyrę bėgom kone tekini namon.

Nuo to laiko ilgai nėjom pasivaikščioti, nes prasidėjo blogi orai ir atsirado įvairių kliūčių."

Paskui akiratyje pasirodo kita „sielos draugė" panelė A. Z., bet septintoje klasėje meilės žygiai išgaravo iš galvos savaime. Artėjo baigiamieji egzaminai.

„Moksleivių butai virto ligoninėmis: galvos aprištos šlapiais rankšluosčiais, stalai apkrauti knygų kalnais. Visi kala. Kala dieną ir naktį...

Juos erzina durų bildesys, pelės pogrindyje krebždėjimas. Širdies plakimas padidėjęs, pulsas nenormalus...

Tik vakare susirenka į sodą pasivaikščioti ir pasidalyti įspūdžiais."

Balandžio pabaigoje mokytojas Jonas Valaitis realistams išdalijo 30 apklausos lapų – ką studijuosite, kur toliau mokysitės. Vieni rinkosi teisę, mediciną, agronomiją, technikos mokslus, merginos labiau linko į filosofiją, muziką. Kazimieras Baršauskas įrašė – studijuosiu matematikos ir gamtos mokslus Lietuvos universitete. Kartu su klasės draugais Miglinu, Natkevičiumi, Strimaičiu.

Grupė Realinės gimnazijos mokinių su mokytojais.
K. Baršauskas — antroje eilėje pirmas iš dešinės

Tuo tarpu virš Realinės gimnazijos tvenkėsi vis tamsesni debesys. Dar anksčiau Švietimo ministerija nutraukė jai valstybinę pašalpą, paskui pareikalavo, kad būtų įvestas aštuonių klasių mokymas, vienoda, kaip ir kitose mokyklose, uniforma. Alyvos į ugnį kliūstelėjo mokytojo S. Matulaičio areštas.

„Marijampolėje rado ginklų – bombų, kulkosvaidžių, šautuvų, brauningų ir 5 vežimus literatūros bendrabuty...“ – šneka visas miestas jau antra savaitė.

Žvalgybininkai, padarę kratą moksleivių „Žiburėlio“ bendrabutyje, kuriame gyveno ir S. Matulaitis, iš tikrųjų aptiko pas jį „Šviesos“ bendrovės leidinių, „priešvalstybinės literatūros“, o pastogėje neva surado net dvylika rankinių granatų.

Mokytojas jau trečias mėnuo tardomas Kaune. Areštuotus moksleivius, tiesa, greitai paleido.

Paskutinė Marijampolės realinės gimnazijos gegužinė. K. Baršauskas dviratininkų rikiuotėje 8-as iš dešinės. 1925 m. gegužės 22 d.

1925 metų balandžio 25 dieną Seinų vyskupijos kurija irgi pareiškė pretenzijas Švietimo ministerijai:

„...Kurija turi garbės pranešti, kad dvasinė vyresnybė neranda galimybės paskirti kunigą leidžiamosios klasės baigiamiesiems egzaminams iš tikybos Marijampolės realinėje gimnazijoje dėl šių priežasčių:

1.Katalikų tikyba buvo dėstoma realinėje gimnazijoje tik trumpą laiką ir nėra išeita pilno gimnazijos kurso programa...“

Kilo sąmyšis ir ministerijoje, ir pačioje gimnazijoje. Pagal Lietuvos valstybės konstitucijos 80 paragrafą tikyba buvo privalomas dalykas ir *„atestatai be pažymio iš tikybos negali būti abiturientams išduoti“.*

Po tripusių derybų buvo rastas kompromisinis variantas – tikybos atsakomasis egzaminas realistams vyks Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijoje.

Gegužės 5 dieną mokytojų taryba galėjo patvirtinti baigiamųjų egzaminų tvarkaraštį. Pirmasis – prancūzų kalbos egzaminas buvo numatytas gegužės 18 dieną, paskutinis – fizikos – birželio 20-ąją.

Tačiau jau gegužės 6 dieną trenkė ne ankstyvas pavasario perkūnas, bet švietimo ministro K. Jokanto įsakymas, kad Marijampolės realinė gimnazija, nesusitvarkiusi *„atitinkamai Lietuvos konstitucijai ir Įstatams“*, uždaroma nuo 1925 metų birželio 25 dienos.

„Marijampolės realės gimnazijos „lino mūka“ jau pasibaigė. Ilgai kankyta, visaip tampyta, badu maryta, bet nieko nepadaryta. Pagaliau galinga Švietimo ministro p. Jokanto ranka imta ir uždaryta“, – rašė laikraštis „Šešupės bangos“.

Pirmasis egzaminas – prancūzų kalbos rašto darbas. Mokytoja N. Zemlenskienė du kartus perskaitė apsakymėlį „Le cheval Bucephale“ (Arkliukas Bucefalas), paaiškino trijų nesuprantamų žodžių kilmę ir paliepė kūrinėlį atpasakoti raštu. Klasėje laikrodis rodė 9 val. 25 minutes.

Po valandos ir dešimties minučių rašinį atidavė pirmasis mokinys, paskui jį prie stalo vienas po kito ėjo kiti. Kazimieras teberašė. Artėjo dvylikta valanda.

Kaip ir pats tikėjosi, pažymys buvo tik patenkinamas. Bet greitai nuotaika pasitaisė: vokiečių kalbos žinios įvertintos gerai, lietuvių kalbos ir literatūros – taip pat gerai.

Birželio 10-ąją – matematikos egzaminas žodžiu. Komisija – pirmininkas gimnazijos direktorius S. Totorius, mokytojai J. Valaitis ir J. Žiugžda. Švietimo ministerijai atstovavo valstybinės Rygiškių Jono gimnazijos direktorius A. Daniliauskas.

Kazimierui kliuvo 3-ias bilietas. Kompleksinių skaičių apibrėžimas. Kompleksinių skaičių sudėtis ir atimtis. Dviejų taškų atstumo dalyba duotuoju santykiu. Koordinatinės pradžios keitimas... Trigonometrinių funkcijų kitėjimas.

Matematika Kazimierui – tai ne skaudokai įspyręs prancūzų arkliukas Bucefalas. Šįsyk tai jo seniai pabalnotas žirgas.

Vienas komisijos narys atsakymus įvertino ketvertu, kiti du – penketu. Taigi galutinis pažymys – penketas.

Istorijos ir visuomenės mokslo egzaminas taip pat išlaikytas labai gerai.

– Na, Michase, jeigu nesuklupsiu birželio 17-ąją, manykime, kad gimnaziją baigiau, – kalbėjo K. Baršauskas klasės draugei Michalinai Navikaitei.

Mat išvakarėse gimnazijoje sklandė gandai, kad kai kurie aktyvesni moksleiviai bus sukirsti svetimuose namuose per atsakomąjį tikybos egzaminą.

Egzaminas prasidėjo po pietų, 15 valandą. Šįsyk komisijai pirmininkavo pats A. Daniliauskas, egzaminavo kunigas A. Dailidė, jam padėjo kunigas J. Petrika. Realinės gimnazijos direktorius S. Totorius atsisėdo artėliau prie mokinių.

Kadangi, kaip minėjome, tikyba realistams septintoje klasėje nebuvo dėstoma, be bilieto, buvo pateikiama papildomų klausimų.

K. Baršauskui atiteko pirmasis bilietas ir papildomas klausimas – katalikybės būklė Vokietijoje XIX šimtmečiui baigiantis.

Visi trys komisijos nariai tariamojo „*bedievio ir įsitikinusio ateisto*“ atsakymus įvertino gerai! Argi ne paties Dievo pirštas?!

Egzaminas baigėsi 17 val. ir jį laikė 20 moksleivių – katalikų.

LIETUVOS RESPUBLIKA
ŠVIETIMO MINISTERIJA
REALINĖ MARIAMPOLĖS GIMNAZIJA

ATESTATAS

Po trijų dienų laukė paskutinis išbandymas – fizika. Tryliktajame biliete, kurį ištraukė Kazimieras, keturi klausimai:

1. Rutulinis iškilusis veidrodis. Vaizdai rutuliniuose veidrodžiuose.
2. Įmagnetinimas srove. Elektros magnetas. Elektros skambutis. Morzės telegrafas.
3. Paprasčiausios mašinos. Svirtys: tiesioji, kreivoji, nelygiagrečių jėgų kreivoji svirtis.
4. Temperatūros kitimas, keliantis aukštyn, ir žemės gelmių temperatūra.

Kazimieras bėrė sakinius lyg žirnius, vis pažvelgdamas į egzaminų komisiją. Fizikos mokytojas J. Valaitis kažkodėl šypsojosi.

Marijampolės realinės gimnazijos paskutinė abiturientų laida. 1925 m. birželis.
K. Baršauskas — antroje eilėje penktas iš dešinės

Prieš kelionę iš namų

– Na, manau, užteks, – nutraukė greitakalbę direktorius S. Totorius. – Kitiems laiko nebeliks. Įvertinimas – labai gerai.

Tą pačią dieną, birželio 20-ąją, po pietų, mokytojų tarybos posėdis patvirtino egzaminų rezultatus.

Tačiau pats skaudžiausias momentas dar buvo prieš akis – moksleivių iniciatyva 15 val. turėjo įvykti paskutinis Realinės gimnazijos mokinių ir mokytojų susirinkimas.

Šias visiems sunkias akimirkas laikraštis „Šešupės bangos“ aprašė taip:

„...Salė prisirinko pilnutėlė. Visuose pastebima liūdnumas, kad jau paskutinį kartą teks atsisveikinti ne tik su mokiniais, bet ir su šia gimnazija.

Mokytojas Jonas Valaitis, vienas šios gimnazijos įkūrėjų ir labai jai atsidavęs, papasakojo keletą bruožų iš gimnazijos praeities. Nupiešė, kokiomis sunkiomis sąlygomis teko šiai gimnazijai kurtis, tvarkytis ir gauti leidimus iš vokiečių valdžios.

Pažymėtina, kad dar tik pirmose gimnazijos kūrimosi dienose vietos kunigija ją stengėsi užgniaužti. Šmeižė žmonėms, skundė žandarams ir prašė jų neišduoti leidimo.

Tie ilgai vilkinę prieš išvažiuojant išdavė. Nors ir kiekvienam žingsny klerai persekiojo, trukdė nuo pradžios ligi šiam laikui, bet mokytojai, būdami ne šių dienų gyvenimo materialistai, pasiryžę dirbo šioj gimnazijoj, paruošdami tinkamus gyvenimui žmones. Daug Valaitis norėjo pasakyti, bet širdies skausmas jam neleido.

Mokiniai K. Baršauskas ir F. Slivinskas nupasakojo keletą bruožų iš sunkios gimnazijos praeities. Mokytojas J. Žiugžda atsisveikindamas pabrėžė, kad mokiniai visuomet stengtųsi eiti tiesos keliais ir neužmirštų kaimo bakužių ir brolių tamsuolių.

Daktaras Matulaitis sako, kad klerai uždarė šią gimnaziją vien dėl to, kad ji nors truputį stengėsi iškilti aukščiau dabartinės lietuviškos balos.

Mokytojai Liūdžius ir St. Totorius taip pat linkėjo ištvermės ir pasiryžimo gyvenime, nes numatė, kad vien už realisto vardą daug reikės nukentėti..."

Gimnazijos baigimo atestatai buvo įteikti birželio 23 dieną. Ją baigė 29 moksleiviai: 1. Aizikovičius Abas, 2. Bagdanavičiūtė Zigma, 3. Baršauskas Kazys, 4. Bulota Andrius, 5. Bulota Stasys, 6. Čėsna Vladas Pranas, 7. Dorauškaitė Nina, 8. Gudelis Martynas, 9. Juodžiūtė Anelė, 10. Kaminskas Zigmas, 11. Lastauskaitė Apolonė Julė, 12. Kaufmanas Osvaldas Karolius, 13. Majūtė Ema Morta, 14. Majūtė Lidija Vanda, 15. Margauskaitė Rabeka, 16. Matulaitis Kazys, 17. Maurukaitė Izabelė, 18. Matulevičius Vytautas, 19. Medvedevas Aleksandras, 20. Miglinas Tomas, 21. Natkevičius Kazys, 22. Navikaitė Mikalina, 23. Rėklys Antanas, 24. Steponaitytė Kastė, 25. Strimaitis Kazys, 26. Šafas Edvardas Gotlibas, 27. Treinytė Lidija, 28. Zubrickas Bronius, 29. Žilionis Petras.

„*Baigiau gimnaziją su pažymiais iš fizikos ir matematikos labai gerai. Bendrai atestate buvo tik viena trejukė (prancūzų kalba)*", – rašė K. Baršauskas savo Curriculum vitae.

Po dviejų dienų Realinė gimnazija nustojo veikusi, jos inventorius, mokymo priemonės atiteko valstybinei gimnazijai, mokytojams liko neišmokėti pusmečio atlyginimai ir 20 tūkst. litų skolos.

Liko ir gili nuoskauda – mokytojų ir mokinių širdyse.

„*Kiekvieną kartą einant pro buvusią Marijampolės realinę gimnaziją taip ir pajauti žmogus, kaip šiurpuliai per visą kūną pereina...*

Kiek čia, šiame geltoname mūre, plakta širdžių, kiek pasiryžimų ir kiek laisvų minčių. Kiek čia būta troškimų išliuosuoti žmogų iš sąžinės ir proto kalėjimo! O dabar tylu, ramu, kaip perkūnui trenkus...", – priminė „Šešupės bangos".

ANTRA DALIS

PROTO PLĖTOTĖ

Studentas

„O dabar eisiu prie savo proto plėtotės. Aprašysiu, kas su mano protu įvyko naujo“, – baigdamas gimnazistiškos jaunystės „Dienyno“ dalį, rašė K. Baršauskas.

Šiandien sunku pasakyti, ar minėto ketinimo – atskleisti proto plėtotę – atsisakė pats, ar tam sutrukdė tik jam vienam žinomos priežastys, bet, labai gaila, „Dienynas“, 94–ajame puslapyje nutrūksta.

Jį pratęsti teks mums, pasitelkiant amžininkų, kolegų, artimųjų prisiminimus, archyvinius dokumentus, kitą medžiagą.

Taigi Marijampolės realinės gimnazijos pedagogų taryba 1925 m. birželio 20 d. *„nusprendė duoti Baršauskui Kaziui šį atestatą, teikiantį jam (Įst. § 14) teisę stoti studentu į aukštąją mokyklą“*.

Po trijų dienų atestatas buvo išrašytas, patvirtintas mokyklos antspaudu, direktoriaus S. Totoriaus, pedagogų tarybos narių bei Švietimo ministerijos atstovo A. Daniliausko parašais.

Bet teisė tapti studentu, peržengti aukštosios mokyklos slenks tį – tai dar ne atviras ir tiesus kelias. Ar galės pasinaudoti šia teise 21metų jaunuolis, lėmė daug aplinkybių – šeimos turtinė padėtis, vyresniųjų brolių nuomonė, paties noras ir valia. O gal geriau įsigyti mokytojo, agronomo, miškininko ar kitą specialybę kursuose, aukštesniojoje mokykloje. Brolis Jonas taip ir padarė – baigęs keturias Realinės gimnazijos klases, įstojo į mokytojų seminariją.

Pats Kazimieras matė – senoji stuba Gižuose vis labiau krypsta ant šono, mokesčiai spaudžia, jaunesnieji broliai ir sesutė dar moksleiviai.

Aleksandras su patėviu Bungarda šeimininkauja sumaniai, bet ar užteks jėgų, kad išleistų į mokslus ne tik brolį Joną, bet ir Juozuką, Vincą, Viktoriją, mažąjį Broniuką.

Vėlgi nutarė laukti, ką pasakys Vladas. Parvažiavo su draugais karininkais. Motina puolė dengti stalą, rūpintis svečiais ir Kazimierą trumpam pamiršo. Tik vakarop, kai svečiai išsiskirstė ir iš pievų parvežė, sukrovė kluonan du vežimus šieno, kaip įprasta, visi susirinko pasėdėti prie vartelių po didžiąja kriauše. Horizonte nuskendo saulė, sodybą apgaubė vakaro tyla. Pievose kilo rūkas.

– Na tai kaip, vaikai. Ar išleisime į Kauną Kazelį? – prabilo motina.

– Kaunas tai ne Marijampolė, lašinių ar sviesto puodynės nenuveši, namo nepareisi,– suabejojo Aleksandras.

– Nenusimink, mama, aš rudeniop būsiu arčiau namų. Žada iš Alytaus perkelti Marijampolėn, tarnybon į devintąjį pulką, – prabilo Vladas.

Kaziui – Vladas. Marijampolė, 1926 m. spalio 5 d.

Vėl stojo tyla. Kazimieras taip pat nedrįso įsiterpti į namiškių kalbą.

– Kadangi tėvulio nebėra, tegul bus paskutinis žodis mano. Ruoškis, brolau, į Kauną. Pradžioje vienu kitu litu paremsime, vėliau pats įsikabinsi. Gal pasiseks surasti tarnybą. Tik kokią profesiją galvoji pasirinkti? – tęsė brolis Vladas.

– Galvoju apie matematiką ir fiziką.

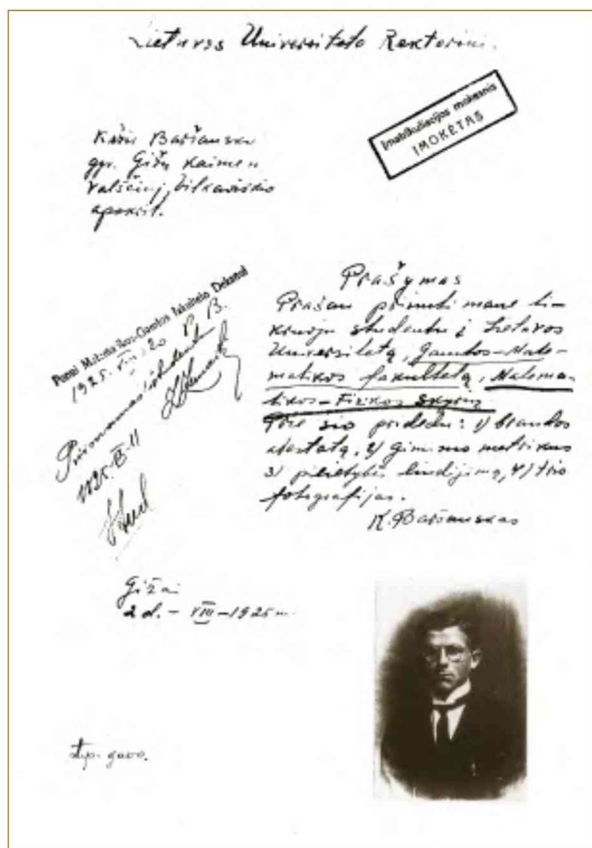
– Matematiką ir fiziką, – pakartojo brolis. – Taigi, būsi mokytojas. O gal geriau būtų teisė, ekonomika ar kita praktiškesnė specialybė?

– Kitur širdis netraukia. Mokytojai irgi pataria studijuoti gamtos mokslus.

– Na, tegul bus fizika, – brolis neprieštaravo. – Ką darysi, jeigu akys krypsta ne tik į žemę, bet ir į dangų.

Kazimieras važiavo Kaunan antrąkart. Pirmą kartą laikinojoje sostinėje buvo dar antroje gimnazijos klasėje, kai lankėsi pas akių ligų gydytoją. Šįkart vežė prašymą Lietuvos universiteto rektoriui.

„Prašau priimti mane tikruoju studentu į Lietuvos universitetą, Gamtos–matematikos fakultetą, matematikos fizikos skyrių...“

Lietuvos Universiteto Rektoriui.

Kazi. Baršausko
gyv. Gižų kaime u
valsčiuj, Vilkaviškio
apskr.

IMOKĖTAS

Prašymas

Prašau priimti mane tikruoju studentu į Lietuvos Universitetą, Gamtos-Matematikos fakultetą, Matematikos-Fizikos skyrių.

Prie šio pridedu: 1) brandos atestatą, 2) gimimo metrikus 3) pilietybės liudijimą, 4) tris fotografijas.

K. Baršauskas

Gižai
2 d. – VIII – 1925 m.

K. Baršausko prašymas priimti tikruoju studentu

– Kai išlipsi geležinkelio stotyje, trauk nosies tiesumu Vytauto prospektu. Paskui, pasukęs kairėn, Donelaičio ir Gedimino gatvių kampe atsidursi prie universiteto rūmų, – namie jam buvo aiškinęs brolis Vladas. –Tik nežiopsok stotyje, kaip mat apšvilps... Kaunas, brolau, tai ne Gižai ir ne Marijampolė.

Raštinėje padėjo ant stalo prašymą, atestatą, gimimo, pilietybės liudijimus, tris fotografijas. Sekretorė, permetusi akimis dokumentus, greitai juos sustūmė į aplanką, užrišo raišteliu, net nepastebėjusi, kad būsimasis studentas prašyme fakulteto pavadinimą buvo parašęs atvirkščiai: Gamtos–matematikos. Ir ne jis vienas. Pats fakulteto dekanas pripažinęs, kad toks *„vardo dvylipumas sukelia kai kurių neaiškumų: ką, rodos, bendro turi matematika su gamtos mokslais, kuriuos daugumas vaizduojasi kaip biologijos mokslų kompleksą. Daugeliui taip pat neaišku, kuriais būtent tikslais einami jame tie ar kiti mokslai ir kurie specialistai ruošiami*“.

– Atvažiuosite po trijų savaičių. Mokslo metų pradžia – rugsėjo penkioliktąją, – toliau bėrė žodžius raštinės darbuotoja. – Jei neturite kur gyventi, kambarį teks susirasti pačiam...

1925 metų rugpjūčio 20 dieną Kazimiero prašymas pateko Universiteto rektoriui P. Būčiui, ir šis jį nukreipė *“ponui Matematikos – gamtos fakulteto dekanui*“. Zigmas Žemaitis rugsėjo 11 dieną užrašė dviejų žodžių rezoliuciją – *„priimamas studentu*“.

Mat pagal tuometinę tvarką *„Universiteto studentais galėjo būti visi, turėję gimnazijos ar atitinkamos aukštesniosios mokyklos baigimo atestatus*“. Konkursinių egzaminų nebuvo ir į studentus priimdavo pagal atestato pažymius.

Kazimiero atestatas niekam abejonių nekėlė.

Sugrįžęs namo vėl pjovė, vežė, vagojo žiemkenčiams pūdymą, skaldė malkas, o rugsėjo 11-ąją, penktadienį, išsirengė atgal į Kauną. Dabar jau trims mėnesiams, iki kalėdinių atostogų.

Būsimąjį studentą Marijampolė išlydėjo iš naujų geležinkelio stoties rūmų. Juose švietė elektra, kurią tiekė dinamo mašina. Nusipirko už 4 Lt 60 centų bilietą ir po pustrečios valandos išlipo Kaune.

Kaunas - laikinoji sostinė

Universiteto raštinėje įmokėjo privalomąjį imatrikuliacijos mokestį – 5 litus, tada sekretorė taukštelėjo ant prašymo antspaudėlį, atskaitė 35 litus už rudens semestrą; sumokėjo pinigus Akademinei ligonių kasai. Šimtinė tirpo akyse.

Dvi savaitgalio dienos liko pasidairyti po Kauną. Kontrastų miestas. Čia, žiūrėk, gražūs „Ragučio" bendrovės namai, o kitoj gatvės pusėj iki langų į šaligatvį susmegusi ilga bakūžė, čia statomi europietiški Teisingumo ministerijos rūmai, netoli jų perkrypusi pašiūrė...

Nors pačiame miesto centre Kazimierui teko ne kartą peršokti per ką tik iškastus naujai klojamų kanalizacijos ir vandentiekio tinklų griovius, bet Laisvės alėja sužavėjo. Tiesi lyg styga, nuauksinta rudens geltoniu. Labiausiai pastebimose vietose, ties gatvių sankryžomis, kabėjo plakatai „Vaduokime Vilnių", kiti skelbimai ragino paaukoti vienos dienos uždarbį „atgavimui senosios sostinės", kurią prieš penkerius metus buvo užgrobę lenkai.

O kai po sekmadienio mišių iš bažnyčių į miesto centrą plūstelėjo kleganti žmonių minia, širdyje pasidarė visai linksma.

Neprapuola jie, nedings ir jis…

Jaunos kojos greitos, iki vakaro suspėjo nubėgti iki Rotušės aikštės ir vėl sugrįžti, užkopti į Žaliąjį kalną, pasižvalgyti paneriais. Vaikščiojo, kol miesto centre įsižiebė žibintai.

Lietuvos universiteto Pirmieji (viršuje) ir Didieji (apačioje) rūmai

Iškilmingas Universiteto tarybos posėdis įvyko rugsėjo 15-ąją, antradienį, vienuoliktą valandą Pirmuosiuose rūmuose A. Mickevičiaus ir K. Donelaičio gatvių kampe. Nors iki posėdžio pradžios buvo dar visas pusvalandis, Kazimieras vos įsispraudė į sausakimšą salę. Lygiai vienuoliktą nuaidėjo plojimai profesoriaus Jono Jablonskio, naujojo rektoriaus mokytojo, garbei. Salė sutvisko spalvingomis studentų organizacijų vėliavomis.

Kai už stalo susėdo Universiteto senato nariai ir svečiai, posėdį pradėjęs profesorius Petras Leonas suteikė žodį naujajam rektoriui.

Pakilo pusamžis *„per aukštumą kiek linktelėjęs“* vyriškis.

– Profesorius Petras Avižonis, Akių ligų katedros vedėjas, – nuvilnijo salėje.

Lietuvos universiteto rektorius prof. P. Avižonis

„Gerbiamieji kolegos, komiltonai, viešnios ir svečiai!

Esame susirinkę į ketveriopą universiteto gyvenimo iškilmę: senojo rektoriaus palydėti, naujai išrinktojo sutikti, visos eilės mokslu apšarvuotų moterų ir vyrų paleist iš universiteto į atsakingą visuomenės ir valstybės darbą ir mokslo šventyklos durų atidaryti naujai jaunimo bangai, veržiančiaisi į mokslo šviesą... – prabilo profesorius. – *Norėčiau pasižadėti rektoriaudamas sekti prof. Būčio pavyzdžiu, tik bijausi daryti neišpildomą pažadą, nes perdaug gerai nusimanau, kad tokiam pažadui ištesėti reikėtų ne mano nusimanymo, ne mano prityrimo ir, pagaliau, ne mano jėgų. Bus iš manęs gana, jei sugebėsiu įmanomai atlikti einamuosius universiteto smulkius reikalus. Juk ne kitokį, kaip tik smulkų, darbą esu per visą savo amžių dirbęs, ir savo profesinei specialybei esu pasirinkęs visai mažutį organą. Lygiai ir šios dienos mano inauguracijos pranešimas bus taip pat apie vieną mažutį ir paprastutį daiktelį, būtent, apie akinius, ir tiktai apie jų istoriją...*

Akinių neturėjo nei graikai, nei romėnai, nors šie žinojo vandens pilnų stiklo rutulių padidinamąjį veikimą.

Dailininkų paveikslai iš Kristaus laikų gyvenimo su akiniuotais personažais yra grynas anachronizmas – anais laikais akinių dar neturėta.

Padidinamieji stiklai akiniams atsirado XIII amžiaus pabaigoje. Jų tėvynė bus, turbūt, Italija“, – kalbėjo, vis nukreipdamas žvilgsnį į klausytojus.

Salėje nušniokštė juokas, kai profesorius pasakė, jog senovėje galvota akinius pritaikyti prie kepurės ar skrybėlės, nes nuo nosies jie lengvai nukrisią.

Kazimieras pats nejučiomis palietė nosies galiuką, tarsi norėdamas įsitikinti, ar jo akiniai tebėra jiems skirtoje vietoje.

Naujasis rektorius daugiau kaip valandą trukusį pranešimą baigė labai nuoširdžiai, kaip buvo ir pradėjęs:

„Būdamas Jūsų, gerbiamieji kolegos, šiandie taip aukštai iškeltas, turiu su gilia padėka prisiminti visus, kurie man yra padėję kilti. Jų tarpe pirmojon vieton statysiu savo neseniai mirusį tėvą ir ypačiai savo motiną, kurie savo idealiu pasiryžimu pakeitė man piemens krepšius gimnazijos munduru ir neapsakomai kantriai vargą vargo dėl savo pasiryžimo. Paskiau būtų visokio laipsnio mano mokytojai. Jų visų brangiausias man yra buvusis Mintaujos gimnazijos mokytojas, dabar mūsų Universiteto garbės profesorius Jonas Jablonskis, brangiausias dėl to, kad jis išmokė mane mylėti savo kalbą, savo tautą, savo kraštą, dėl to, kad jis įdiegė man idealą, kuris vėliau, kritiškuoju metu, pasvirus mano naiviai kaimiečio pasaulėžvalgai, buvo man taip reikalingas.

Toliau turėčiau paminėti Dorpato, dabar Voronežo profesorių Liutkevičių, išmiklinusį mane specialybėje ir sutvirtinusį mane, kai, vyriausybės paskirtas į Universiteto branduolį, buvau ėmęs abejoti, ar ne sveikiau būtų Universitetui, jei pasitraukčiau ir savo vietą vertesniam užleisčiau.

Galiausiai tebūnie man leista pareikšti čia savo dėkingumą ir savo gyvenimo draugei, kurios taip pat yra nemaža nuopelno, kad aš šiandien turiu laimės imtis tokio garbingo vairo.“

Kazimierui, klausantis šių žodžių, ne kartą atrodė, kad rektorius dažnai kalba apie jį patį, jo vaikystę, jaunystės metus. Tiesa, į frazę apie kritiškąjį metą profesoriaus gyvenime neatkreipė dėmesio. Nedaugelis tuomet žinojo, kad Petras Avižonis Rusijoje, o ir Lietuvoje, trumpam buvo susijęs su komunistų partija, nuo kurios pasitraukė 1919 metais. Painūs gyvenimo vingiai...

Naujojo rektoriaus kalbą palydėjo Lietuvos himnas.

Paskui buvo skelbiamos baigusiųjų Universitetą pavardės. Absolventai vienas po kito spaudė rektoriui ranką, atsisveikindami su savąja Alma Mater. Nedidelis būrelis, trečiaisiais jos gyvavimo me-

tais: teisininkų – 18, farmacininkų – 9, technikų – 4 ir baigusiųjų Matematikos – gamtos fakulteto fizikos skyriaus matematikos ciklą – 3.

Tada paskelbė žinias apie naujai priimtuosius. Iš viso į Universitetą paduota 971 prašymas, tikraisiais studentais kol kas tapo 590, laisvaisiais klausytojais – 36 jaunuoliai.

Naujai priimtieji, išsirikiavę vorele, ėjo prie stalo, ir kiekvienas, spausdamas rektoriui ranką, pasižadėjo laikytis Universiteto įstatymų.

Epizodas buvo ir jaudinantis, ir šiek tiek pikantiškas.

Neatsitiktinai greitai pasirodė karikatūra – Universiteto rektorius po imatrikuliacijos subintuota ranka. Tiesa, joje buvo pavaizduotas impozantiškesnis profesorius Mykolas Riomeris.

Iškilmingas posėdis baigėsi skambant studentų himnui „Gaudeamus“. Visi skirstėsi tylomis, tarsi pratęsdami savyje šią nepakartojamą gyvenimo akimirką. Ar galėjo kam nors tada šauti į galvą, kad studentų minioje įsispraudęs nedidukas, akiniuotas jaunuolis – tai būsimasis akademikas, profesorius, aukštosios mokyklos rektorius Kazimieras Baršauskas.

Nemanė ir jis pats. Labiau rūpėjo rytdiena.

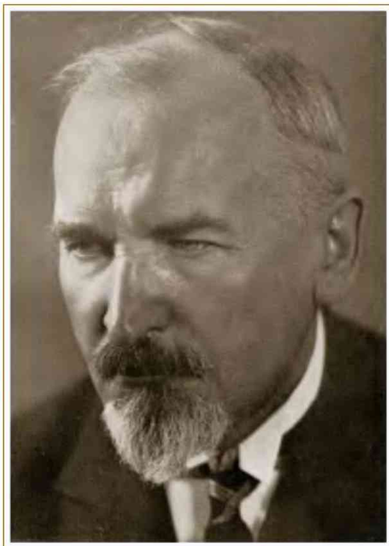
Fakulteto šviesuliai

Ir atsitik taip, kad pirmąją eksperimentinės fizikos kurso paskaitą skaitė ordinarinis profesorius Vincas Čepinskis.

Iškart Kazimierą nustebino sausakimša auditorija, kurioje dar vakar įvyko imatrikuliacijos iškilmės. Pirmakursių matematikų ir fizikų tiek susirinkti negalėjo – 1925 metų rudenį studijuoti šiame fakultete priimta 131 klausytojas, iš jų į matematikos–fizikos skyrių 66 studentai. Pasirodo, kad V. Čepinskio fizikos paskaitas lankė ne tik būsimieji fizikai, bet ir chemikai, matematikai, technikai, Medicinos fakulteto studentai. Ateidavo jų pasiklausyti smalsesni humanitarai, teisininkai.

Į auditoriją įžengė jau žilstelėjęs, rūpestingai išpuoselėta barzdele profesorius ir tarė jaunatvišku balsu:

– Mokslas, kaip ir saulė, šviečia visiems žmonėms. Šioje paskaitoje kalbėsiu apie pažangą fizikoje, konkrečiai apie naujausią jos atradimą – atomą.

Prof. V. Čepinskis

„XVIII šimtmečio vidury Watt'ui pasisekė konstruoti mašina, kurios pagalba sunaudota kinetinė molekulių energija naudingam žmogui darbui gauti <...>. Kodėl gi būtų negalima sunaudoti tokiems tikslams atomų judėjimo <...>. Šiandien pavidalu žaislo, kuris rodomas buvo šių metų Londono parodoje, mes turime tokį vagonėlį, kuris slenka priekin išmesdamas iš užpakalio α–daleles, nelyginant kaip raketa, kuri, išmesdama dalį savo medžiagos iš uodegos, dideliu greitumu šauna į priešingą pusę. Taigi, galima sau įsivaizduoti, kad ateityje bus toki aeroplanai, kurie lėks erdvėje, nelyginant kaip raketos, vartodami savo medžiagą ir aplamai suvartodami tik mažą dalį savo masės, jeigu tik pasiseks surasti tokį veiksnį, kuris ves prie tos masės dezintegracijos. Arba, kadangi šviesos spindulys turi judėjimo momentą ir reiškia spaudimą, tai galima sau įsivaizduoti tokį aparatą, kuris bus propeleriu, išmesdamas pakankamai daug šviesos. Pagaliau mes šiandien žinome, kad magnetizmas yra ne kas kita, kaip verpetiško judėjimo energija ir todėl galimas daiktas, kad bus surastas toks prietaisas, toksai, jeigu norite, magnetinis sraigtas, kurio pagalba galima bus šitų magnetinių verpetų energiją sunaudoti transliacijai, nelyginant kaip nedidelis sraigtas, sukdamasis ir sudarydamas verpetus vandeny, varo milžiną garlaivį."

Kazimieras iš pradžių bandė užsirašyti profesoriaus paskaitą, paskui padėjo pieštuką į šalį ir gerte gėrė jo žodžius:

„Gal kas pasakys, kad tai yra svajonės ir daugiau nieko. Bet kada daugiau kaip prieš 2000 metų Heronas Egipte, Aleksandrijoje, rodė savo varinį rutulį, kuris smarkiai sukėsi veržiantis iš jo per dvi skyles, atkreiptas į priešingas puses, vandens garams, tai turbūt tuomet ir į galvą nie-

Prof. V. Čepinskio fizikos paskaita Universiteto salėje. 1926 m. gegužės 11 d.

kam negalėjo ateiti mintis, kad šitas žaislas bus padėtas pagrindan Parsono garinės turbinos, kurios galingumas yra lygus 10000 arklių. Reikia tik tikėtis, kad progresas fizikoje nurodyta čia prasme eis lygiagrečiai su žmogaus proto ir doros augimu, nes neprotingo ir nedoro sutvėrimo rankose šitie neapsakomi energijos ištekliai gali virsti tik didžiausios nelaimės priežastimi. Bet kad fizikams ir chemikams pasiseks pritaikinti gyvenimo reikalams konstitucinė atomų ir masės energija, galima tikėtis remiantis praeities pavyzdžiais."

Auditorijoje spengė tyla.

Studentai matė, kaip vis labiau virpa popieriaus lapelis profesoriaus rankose. Manė, kad iš jaudulio.

– Nuo šiol susitiksime labai dažnai. Esu Fizikos katedros ir laboratorijos vedėjas, – baigė paskaitą V. Čepinskis.

Jeigu iki šiol Kazimierui kartais ir sukirbėdavo mintis, ar gerai padarė, ar nesuklydo, pasirinkdamas studijas Matematikos – gamtos fakultete, tai po šios paskaitos visos abejonės ištirpo. Fizika – tai jo dalia ir ateitis.

Tik daug vėliau Kazimieras plačiau sužinojo apie klausytojus užbūrusio profesoriaus gyvenimą, išgirdo ir kodėl dreba pirštai, laikantys knygą, popieriaus lapą ar laboratorinį prietaisą.

Iš tikrųjų ordinarinis profesorius Vincas Čepinskis, baigęs chemijos studijas Peterburgo universiteto Matematikos–gamtos fakultete, jau tada buvo pirmo ryškio žvaigždė.

Jis *„1894–1896 m. dirbo Rusijos matų ir saikų rūmuose garsiojo profesoriaus D. Mendelejevo laborantu ir asistentu. 1896 m. V. Čepinskis tobulinosi Ciūriche, Aukštojoje technikos mokykloje, kur klausė fiziko Vėberio elektrotechnikos, elektrodinamikos ir elektromagnetizmo paskaitų, įžymaus elektrotechniko R. Lorenco fizikinės chemijos ir elektrochemijos kurso, nuo 1897 m. dalyvavo jo laboratoriniuose tyrinėjimuose, klausė garsiojo Lungės cheminės technologijos paskaitų“.*

1920 metais įsteigus Kaune Aukštuosius kursus, o po dvejų metų – Lietuvos universitetą, V. Čepinskiui pirmajam teko pareiga, o gal laimė, pradėti fizikos kurso dėstymą lietuviškai.

Fizikos, arba gamtos filosofijos, mokslo ištakos Lietuvoje glūdi prieš keturis šimtmečius jėzuitų įkurtoje Vilniaus akademijoje; vėliau ji buvo dėstoma Vilniaus universitete. Tačiau caro valdžiai jį uždarius, kone šimtui metų nutrūko ir tolesnė fizikos mokslo raida.

– Man per visą savo gyvenimą nė vienam universitete neteko tokio sunkaus darbo matyti. Man neteko net vidurinės mokyklos matyti, kur taip sunkiai reikėtų vesti darbas, – vėliau prisimindavo profesorius V. Čepinskis.

Aukštuosiuose kursuose matematikos–fizikos skyrius glaudėsi „Aušros“ gimnazijos fizikos kabinete, o antraisiais metais persikėlė į buvusius Komercinės mokyklos rūmus K. Donelaičio ir A. Mickevičiaus gatvių sankryžoje. Įkūrus Lietuvos universitetą, Matematikos–gamtos fakultete buvo įsteigta ir Fizikos katedra, kurios patalpos buvo šiuose, vadinamuose Pirmaisiais, rūmuose.

Katedrai priklausė *„iš pradžių 3, o vėliau 4 kambariai, iš viso 190 m^2 ploto: didesnysis buvo auditorija (70 m^2), o kiti – laboratorija (50 m^2) bei fizikos kabinetas, užėmęs 2 kambarius po 35 m^2“.*

„Fizikos laboratorijai veikti labai trukdo ankštumas. Fizikos laboratorijos kambariuose įrankių pilnos kertės, pristatyta ir ant grindų, ir ant langų.

Eksperimentinės fizikos kursas dėl ekonomingumo skaitomas drauge gamtos – matematikos, technikos ir medicinos fakultetams, viso 500 studentų, tad tenka naudotis sale, kuri skiriama vien Universiteto iškilmėms ir garsiems reikalams.

Be ankštumo, fizikos laboratorijos butas dar yra tuo nepatogus, kad netinka precizijos mokslo tyrinėjimams, nes namo pamatai nepakankamai giliai įleisti į žemę. Nekalbant apie automobilius, jau vien pravažiavęs vežimas sukelia netaisyklingus precizijų svarstyklių svyravimus.

Praktikos darbų mūsų studentai atlieka tiek, kiek Vakarų Europos universitetuose: kiekvieno semestro metu studentas turi atlikti ne mažiau kaip 10 dienų“, – rašė dienraštis „Lietuva“.

Tuo metu Fizikos katedroje dirbęs jaunesniuoju asistentu akademikas Povilas Brazdžiūnas pamena:

„Studentų praktikos darbuose iš pradžių dalyvaudavo vyresnieji asistentai M. Kaveckis ir K. Sleževičius, dažnai atsilankydavo ir profesorius (turima galvoje V. Čepinskis – J. S.), paklausdavo studentų, ką ir kaip matuoja, bandydavo kartais padėti, patart. Pasitaikydavo ir linksmesnių dalykų: auditorija silpnai apšviesta, sunku įžiūrėti, kokią termometras rodo temperatūrą. Profesorius uždega degtuką ir jį arčiau prikišęs, mato, kad temperatūra vis kyla. Profesorius šaukia: "Koks čia čiortas yra, kad temperatūra vis kyla."...D'Arsienvalio galvanometre ant plonyčio siūlo pakabinta ritė apžioja magneto galą labai glaudžiai, kad kuo mažiausiai išsisklaidytų magnetinio lauko jėgų linijos. Galvanometras stovi ant palangės, kuri virpa pravažiuojant gatve vežimui. Sukiojant galvanometro stovo kojelių sraigtus reikia surasti tokią padėtį, kad ritė visai neliestų magneto. Profesorius bando tai padaryti, tačiau taip lengvai neina. Po kiek laiko jis šaukia: „Brazdžiūnai, bandyk pats galvanometrą nustatyti, man nesiseka.“

Profesorius V. Čepinskis buvo karšto, staigaus būdo, kartais apšaukdavo studentų akyse laborantus, asistentus. Kliūdavo ir patiems studentams.

Vieną kartą, lyg pats stengdamasis pasiteisinti ir atsiprašyti dėl pernelyg karštai ištartų žodžių, profesorius pasakė:

– Nemanykite, kad man dreba rankos iš pykčio ar senatvės. Iš Šveicarijos, Ciūricho, parsivežiau ne tik chemijos ir fizikos žinių, bet ir neišgydomą ligą.

„Tirdamas sunkiųjų metalų (švino, sidabro, cinko) halogeninių druskų lydalų elektrolizę aukštoje temperatūroje, V. Čepinskis daugiau kaip metus kvėpavo oru, kuriame buvo pernelyg didelė chloro koncentracija, ir neišvengė cheminės intoksikacijos.

Ji pasireiškė padidėjusiu bendru nervingumu ir rankų drebėjimu. Ši negalia vargino profesorių iki pat jo amžiaus galo ir vėliau neleido dirbti labai pamėgto tikslaus eksperimentinio darbo.“

– Fizikos profesoriumi taip pat esu ne savo valia, – tęsė mintį. – Universitete chemikų atsirado keletas, o fizikų, galima sakyti, nė vieno. Teko pasidaryti fiziku man, fizikinės chemijos specialistui.

Neatsitiktinai profesoriaus dėstomą fiziką vieni vadino „čepinskiška“, kiti filosofine, dar kiti socialistiška.

Kaip bevadintum, bet ji buvo žavinti ir abejingų paskaitose nelikdavo.

Pats profesorius *„visam gyvenimui susidomėjo branduolinės fizikos problemomis, parašė kapitalinį fizikos vadovėlį ir keletą monografinių mokslo populiarinimo darbų“.*

Studentas K. Baršauskas iš jo lūpų pirmąkart išgirdo ir apie kosminius spindulius, sklindančius į Žemę iš visatos begalybės.

Kitoje paskaitoje pirmakursių matematikų–fizikų laukė susitikimas su pačiu fakulteto dekanu Zigmu Žemaičiu. Kadangi mokomojo personalo fakultete trūko, Z. Žemaitis dėstė daugumą matematikos disciplinų: įvadą į analizę, aukštąją algebrą, analizinę geometriją, diferencialinį ir integralinį skaičiavimą, diferencialinę geometriją.

Rudens semestre profesorius skaitė įvadą į analizę. Kai pasirodė energingų judesių, pojaunis, rusva barzdele dekanas, auditorijoj kilo sujudimas.

– Patys matote, kad mūsų Universitetas tebėra vystykluose, o jo ištakos, Aukštieji kursai, buvo įkurti vos prieš penkerius metus. Todėl šįkart kalbėsiu ne apie matematikos dalykus, o apie mokslo istoriją ir konkrečiai – apie Aukštuosius kursus.

Prof. Z. Žemaitis

– Nors, kaip žmonės sako, laikas užgydo žaizdas, bet iki šiol, kai tik prisimenu 1920-ųjų metų sausio 27-ąją dieną, tebejaučiu didelę nuoskaudą, – tęsė profesorius. – Tuometinė vyriausybė formaliai boikotavo gražų ir svarbų visuomeninį darbą: nė vienas vyriausybės žmonių, kviestų į Aukštųjų kursų atidarymą, jame nedalyvavo, nė sveikinimų neatsiuntė.

Dekanas pasakojo, kaip pasisekė iš Londono, iš diplomatinės tarnybos išvilioti profesorių Vincą Čepinskį, atrasti Keistutį Šliūpą, pasikviesti Julių Graurogką, Kazimierą Sleževičių, kitus dėstytojus.

– Per dvejus metus Aukštieji kursai padėjo pamatus Universitetui ir jame Matematikos–gamtos fakultetui, kuriame jūs pasiryžote siekti mokslo šviesos. Pats matau, kad dar daug ko trūksta – patalpų, mokslo priemonių, bendrabučių, retas tegausite stipendiją. Bet nenuleiskite galvos, augsite jūs, stiprės valstybė. Turiu jus nudžiuginti, kad neseniai, birželio 14-ąją dieną, Aleksote jau padėtas kertinis būsimųjų Fizikos ir chemijos instituto rūmų akmuo, todėl neilgai gyvensime lyg silkės statinėje...

– Su tokiu dekanu nepražūsime, – dalijosi pirmaisiais įspūdžiais studentai, kai nuaidėjo elektrinis skambutis, skelbiantis paskaitos pabaigą.

Iš tikrųjų Z. Žemaitis studentams buvo tėviškai rūpestingas ir nuoširdus, bet *„mokymosi ir elgesio dalykuose reiklus ir objektyvus. Jis niekam nedarydavo išimčių, nemažino reikalavimų“.*

Turėjo ir savų pomėgių, gal net keistenybių, būdingų pedagogams.

Būdavo, Kazimieras regi – dekanas lyg ir klauso studento atsakymų, lentoje išvedžiojamų formulių ir įrodymų, bet jo mintys kažkur toli, toli... Paskui, paėmęs lapelį popieriaus, kažką braižo. Sakoma,

kad taip būdavę ir Universiteto senato posėdžiuose, susirinkimuose – mat jis mėgo piešti kolegų portretus, šaržus.

O vieną kartą studentai buvo tiesiog priblokšti, kai dekanas kažkokia proga paskambino fortepijonu Bethoveną, paskui Šopeną, pažėrė eilėraščių.

Kai gera nuotaika, o dažniausiai taip ir būdavo, jis galėjo paskaitą užbaigti anekdotu apie profesoriams būdingą išsiblaškymą, prisiminti pikantiškus, o kartais ir labai skaudžius momentus iš studijų laikų Odesos universitete, bedirbant Vilniaus gimnazijoje, Komercijos mokykloje Kaune.

Rudens semestre fizikos ciklo studentai susitiko su kitais dėstytojais. Pirmakursiams analizinę geometriją dėstė inž. J. Graurogkas, sferinę trigonometriją P. Šernas, mechanikos kursą skaitė P. Jankauskas, neorganinės chemijos – F. Butkevičius, fizikos pratybomis rūpinosi K. Sleževičius.

„Fizikos ciklo laboratoriniai darbai buvo atliekami 4 semestrus po 4 val. per savaitę. I kurse klausytojai privalėjo atlikti 20 darbų iš mechanikos, hidrodinamikos ir aerodinamikos, šilumos, garso, optikos, magnetizmo ir elektromagnetizmo, o II – bent 16 darbų."

Kelrodės žvaigždės

Kazimieras kalėdinių atostogų skrido lyg ant sparnų. Nors 1925 metų žiema buvo ankstyva ir pirmosios snaigės užklojo Kauno stogus jau spalio 14 dieną, bet širdyje buvo šviesu ir gera. Monotoniškai dunksint vagono ratams, mintyse deklamavo savo bičiulio Antano Venclovos ketureilį:

Linksmų Kalėdų! – ji man linkėjo,
Paspaudžiau ranką ir pabučiavęs –
Lekiu į kaimą, snieguotą gražų –
Pasiklausyti linksmučio vėjo…

Brolis Aleksandras jo laukė Marijampolės geležinkelio stotyje. Sukritę į roges risčia perlėkė miestą, ištrūko į lygumas. Šaltis kibo nejuokais. Kazimieras labiau užsitraukė ant ausų studentišką kepuraitę. Rogių pavažos dainavo:

„Lekiu į kaimą, snieguotą gražų...“

Namuose padalijo mažiesiems Viktorijai ir Broniukui kuklias studentiškas lauktuves: saują saldainių, pynę riestainių. Paskui išėmė iš švarko kišenės ir padėjo ant stalo pilkais viršeliais studijų knygelę. Atvertė jos pirmąjį lapą: Lietuvos universitetas, Kazys Baršauskas. Matematikos–gamtos fakulteto, matematikos–fizikos skyriaus studentas... Kitas lapas buvo išmargintos profesorių parašais.

– Ačiū, mama, – pasakė, švelniai paspausdamas ranką.

Po atostogų sausio mėnesį išlaikė du egzaminus – abu pas dekaną Z. Žemaitį. Diferencialinę skaičiuotę ir įvadą į analizę. Įvertino pažymiu „gerai“.

Pavasario semestre prie specialybės dalykų, laboratorinių darbų prisidėjo naujos disciplinos, privalomos būsimiesiems fizikams – pedagogams. M. Reinys skaitė pedagoginės psichologijos, S. Šalkauskis – pedagogikos, Študeris – vokiečių kalbos kursus, B. Kodatis – astronomiją. „Zeisso“ firmos teleskopas, pirktas už vienuolika tūkst. litų, stovėjo prie lango fizikos laboratorijoje. Pirmąkart pro jį pažvelgęs į dangaus skliautą nustėrdavo kiekvienas studentas. Kazimieras irgi buvo priblokštas. Dangaus didybės ir žavesio.

Pavasario semestrui baigiantis, pasikeitė Fizikos katedros vedėjas. Profesorius V. Čepinskis tapo švietimo ministru, o jo vietoje katedros vedėju paskirtas doc. Keistutis Šliūpas, žinomo visuomenės veikėjo laisvamanio Jono Šliūpo, kurio paskaitos dar taip neseniai sukėlė daug triukšmo ir Marijampolės realinėje gimnazijoje, sūnus.

Docentas K. Šliūpas, kol atvažiavo į Kauną, suspėjo pasižvalgyti po platųjį pasaulį. 1907 m. jis baigė Filadelfijos (JAV) aukštojoje mokykloje inžinerinę fiziką, studijavo Pensilvanijos universitete, Miuncheno politechnikos institute ir kitose aukštosiose mokyklose, dirbo dėstytoju.

1922 m. gegužės 25 d. K. Šliūpas tapo Lietuvos universiteto Fizikos katedros docentu ir dėstė termodinamiką, teorinę ir eksperimentinę fiziką, kitus kursus.

Prof. K. Šliūpas

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą baigęs fizikos mokslus Čikagos universitete „*buvo paliktas asistentu ir karo metu įtrauktas į svarbų kariniu požiūriu darbą – surasti priemones (dabar – radarus) priešo garlaiviams jūroje susekti ir tame darbe jis parodė nemažo sumanumo.*

Karui pasibaigus ir atsiradus perspektyvoms aukštajai mokyklai Lietuvoje veikti, jis atvyko į Kauną ir kai tiktai pradėjo veikti Kursai, jis visu karščiu įsijungė į darbą. Turėdamas didelę erudiciją fizikos mokslų srity, jis mokėjo giliai išdėstyti dalyką studentams. Buvo gabus eksperimentatorius, subtiliškų aparatų žinovas ir net konstruktorius, pvz., sukonstravo nepaprastai jautrias kvarco spiralines svarstykles“, – pamena prof. Z. Žemaitis.

K. Šliūpas taip pat domėjosi kosminiais spinduliais.

1926 metais Fizikos katedros docentu buvo pakviestas Ignas Končius, baigęs Peterburgo universiteto Fizikos–matematikos fakultetą. Jis pradėjo dėstyti eksperimentinės fizikos kursą, rūpinosi fizikos seminarais ir laboratoriniais darbais. Ne mažesnė, o galbūt jam pačiam net svarbesnė aistra nei fizika buvo kraštotyra ir etnografija.

„*Nuo 1926 metų rudens, panaikinus fiziką Žemės ūkio akademijoje, reikėjo ieškoti darbo. Sužinojau, yra vieta Kauno universitete. Nuvažiavau į Kauną pasikalbėti su dekanu prof. Žemaičiu. Jo Kaune nesama. Gyvenąs žmonos tėviškėj Zarasų apskrityje, Daugailiuose. Nuvažiavau, radau namie, palikau prašymą. Sakė, be abejonės, mane fakulteto Taryba iškvies*“, – prisiminė savo kelią į Universitetą I. Končius, jau būdamas toli nuo tėviškės.

„*Nedidelio ūgio, trumpai pakirptais ūsiukais, energingas. Niekuomet nesijuokdavo, niekuomet nejuokaudavo, tačiau gana dažnai studentai imdavo šypsotis, kartais net juoktis, nes humoro apstu būdavo Profeso-*

riaus žodžiuose, nors veidas rimtas ir net griežtas. Nebuvo nė vienos paskaitos, dėstomos sausai – niekuomet neatitrūko nuo sodietiško gyvenimo, todėl studentai klausydavosi išsižioję", – taip šis pedagogas apibūdinamas knygoje „Ignas Končius".

Abu docentai, vėliau ekstraordinariniai profesoriai – Keistutis Šliūpas, o ypač Ignas Končius, Baršausko gyvenimo kelyje buvo kelrodės žvaigždės.

Kai Kazimieras, baigęs pirmąjį Universiteto kursą, atnešė studijų knygelę naujajam katedros vedėjui doc. K. Šliūpui, šis, žvelgdamas ne tiek į pažymius, kiek į nudryžusį studento švarkelį, nukleiptus batus, tarė:

– Rašykite prašymą stipendijai. Aš pritarsiu.

Universiteto statutas numatė stipendijas gabiems, darbštiems ir nepasiturintiems studentams. Tačiau jų galėjo tikėtis vos 3–4 proc. studentų, labai dažnai 150 litų stipendija buvo smulkinama į dvi ar net tris dalis.

Prof. I. Končius

Kazimieras parašė prašymą, pridėjo Curriculum vitae, kaip to reikalavo Stipendijų įstatymas, ir paliko dekanato raštinėje fakulteto tarybos sekretoriui profesoriui Antanui Purėnui.

Matematikos – gamtos fakulteto prašymus stipendijoms nagrinėjo komisija, kurią sudarė profesoriai Zigmas Žemaitis, Antanas Purėnas ir Filypas Butkevičius.

Po vasaros atostogų Kazimieras susirado kitą būstą – apsigyveno Kalniečių gatvėje Nr. 29a meistro, staliaus Jono Točilausko namuose. Universitete jau seniai nereikėjo klaidžioti koridoriais, ieškoti auditorijos, laboratorijoje – prietaiso, bibliotekoje – reikalingos knygos. Tik va kišenės, kaip buvo, taip ir liko pustuštės.

Lietuvos Universitetas

Studijų knygelė

Vardas ir pavardė Kazys Baršauckas

Matemat. Gamtos fakulto

Matemat. Fizikos skyriaus

student as

Gimęs Gizų k. Vilkaviškio ap.

Rektorius:

Rašt. Vedėjas

I rudens Semes tras 1925 m.

Akademinė Ligonių Kasa UŽSIMOKĖTA Rudens sem. 1925 m.

K. Baršauskas, prisimindamas studentišką jaunystę, rašė:

„Tas, kuris vargais negalais patekdavo į universitetą, mokslo siekti turėdavo prakaitu, kantrybe ir beribiu atkaklumu. Daugeliui žmonių, taip pat ir man, tekdavo papildomai dirbti, duodant privačias pamokas. Gautais pinigais tegalėdavau apmokėti už butą ir maistą...“

Visa viltis – stipendija, ir ji, Kazimiero džiaugsmui, iš dalies išsipildė. Dekanate sužinojo, kad naujaisiais mokslo metais jam paskirta pusė stipendijos – 75 litai per mėnesį.

Atokvėpis integralams prisiminti. Pamokos — papildomas uždarbis prie stipendijos. K. Baršauskas — pirmas iš dešinės. 1927 m. spalio mėn. 15 d.

„Studijavimą universitete labai sunkino materialinės sąlygos. Pusę pragyvenimo turėjau pats užsidirbti pamokomis. Paskutiniuosius tris metus gavau pusę valstybinės stipendijos. Be to, studijavimą apsunkino sveikatos stovis“, – vėl prisiminė Curriculum vitae, rašytame 1929 metais.

Pasigirti stipria sveikata studentas K. Baršauskas negalėjo. Stipria valia – taip, sveikata – ne. Dažnai svaigdavo galva, suskausdavo po krūtine. Vis dažniau dygtelėdavo dešiniajame šone. O vieną kartą skausmas tapo nepakeliamas.

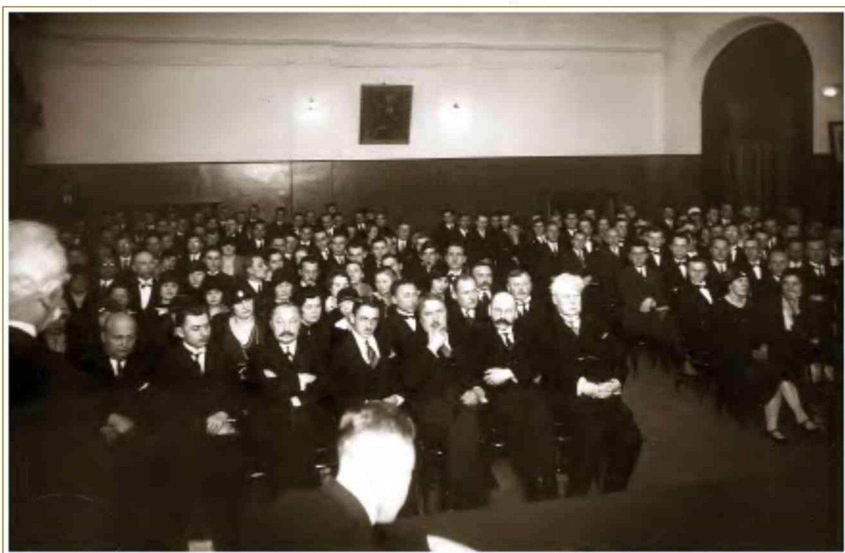
– Apendicitas, broleli, reikia operuoti. Nesijaudink, esi jaunas, po savaitės galėsi šokti ant vienos kojos, – ramino gydytojas.

Laimei, gydytojo žodžiai išsipildė. Operacija skaudesnių pasekmių neturėjo. Kazimieras vėl greitas, judrus lyg gyvas sidabras suspė-

davo visur – moksle pralenkdamas draugus, visuomeninėje veikloje taip pat nebuvo paskutinis, tėviškėje Gižuose vėlgi jo pilna.

„Būdamas studentu, aktyviai dirbau Studentų susišelpimo draugijoje, studentų „Varpo“ kultūros būreliuose ir Lietuvos jaunimo sąjungos skyriuose.“

Tuo metu Universitete įvairių draugijų ir korporacijų pridygo lyg grybų po lietaus. K. Baršauskas, nesiblaškydamas į šalis, žengė dar gimnazijoje pramintu taku – tapo varpininku. „Varpo“ draugija, įkurta 1923 metų pabaigoje, turėjo maždaug 80 narių ir jos puoselėjami principai – demokratizmas, socialliberalizmas, dvasios progresas, minties ir religijos laisvė jam labiausiai buvo prie širdies.

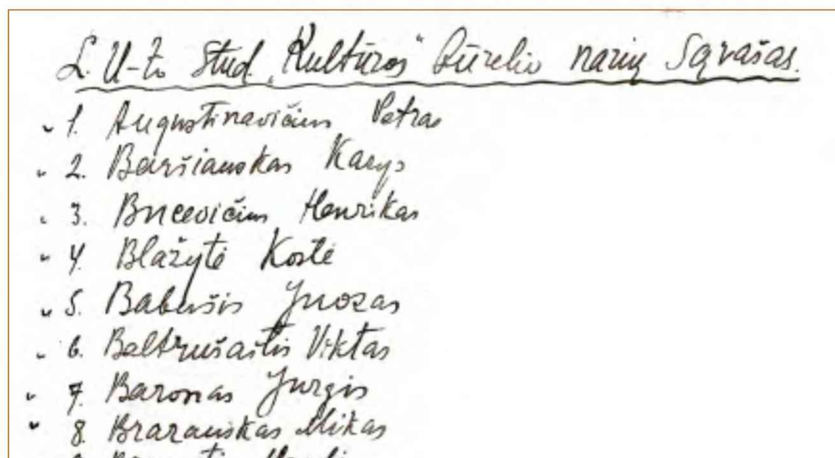

Studentų „Varpo“ draugijos penkerių metų sukakties minėjimas. 1928 m. gruodžio 8 d.

K. Baršauskas iškart įsiliejo į studentų „Kultūros“ būrelio veiklą ir, matyt, joje dalyvavo labai aktyviai, nes jau 1926 metų rudens semestre priklausė valdybai, kurią sudarė penki studentai.

„Kultūros“ būrelio įstatuose, kuriuos 1924 m. kovo 27 dieną patvirtino Universiteto senatas, pagrindinis tikslas buvo *„šviestis ir šviesti, taip pat vykdyti kultūros darbą savo krašto gerovei“*.

Būrelio veikla buvo labai plati. Jo nariai rengė kursus, paskaitas, koncertus, teatro pasirodymus, sporto šventes, steigė knygynėlius, skaityklas, globojo gamtos ir senovės istorijos turtus, paminklus.

L. U-to Stud. „Kultūros“ būrelio narių Sąrašas.
1. Augustinavičius Petras
2. Baršiauskas Kazys
3. Brecevičius Henrikas
4. Blažytė Kostė
5. Babušis Juozas
6. Baltrušaitis Viktas
7. Baronas Jurgis
8. Brazauskas Mikas

K. Baršausko pavardė „Kultūros“ būrelio narių sąraše antroji

1926 metų rudens semestro veiklos apyskaitoje, kurią parengė K. Baršauskas, būrelio valdybos sekretorius, rašoma:

„Didžiausių pastangų dedama dėl paskaitų sodžiuje. Čia svarbiausias mūsų veikimo uždavinys. Nusiųsta trys paskaitos: „Kultūriniai uždaviniai Lietuvoje“, „Ką mokslas mano apie žmogaus atsiradimą žemėje“, „Vaiduokliai.“

Būrelis turėjo ir nedidelę bibliotekėlę.

Kitoje apyskaitoje minima, *„kad į sodžių paskaitų buvo nusiųsta gana daug“*. Jos vyko ir Kauno priemiesčiuose. Paskaitas skaitė prof. M. Biržiška, A. Purėnas, V. Čepinskis ir netgi poetas J. Herbačiauskas, rašytojas Vydūnas, Seimo nariai Z. Toliušis, K. Bielinis.

Provincijoje įsteigta 13 „Kultūros“ būrelių, įvyko literatūros vakaras, surengtas dr. J. Šliūpo 65 metų sukaktuvių paminėjimas.

K. Baršauskas II kurso studentas. 1927 m.

Tarp studentų marijampoliečių

Susirinkimuose dalyvaudavo ne tik studentai varpininkai, bet ir aušrininkai, žaizdrininkai.

„Pagaliau tenka pastebėti, kad „Kultūros“ būrely nuoširdžiai sugyvena visų pasaulėžvalgų kairieji studentai, visi rasdami bendro darbo“, – rašė populiarus mokslo ir literatūros žurnalas „Kultūra“, kuriame aktyviai dalyvavo daugelis Matematikos–gamtos fakulteto profesorių, siuntė žinutes ir straipsnelius studentai.

Varpininkai, „Kultūros“ būrelio nariai nevengdavo pareikšti savo nuomonės ir įvairiais valstybės gyvavimo klausimais.

„Vienas toks pareiškimas sukėlė daug triukšmo ne tik Universitete“, – vėliau prisiminė K. Baršauskas.

Prorektoriui prof. M. Riomeriui sutikus, 1927 metų kovo mėn. 25 dieną studentų, save vadinusių pažangiaisiais, organizacijų valdyboms buvo leista aptarti laikraščio leidybos reikalus. Susirinko *„aušrininkų, žaizdrininkų, marksininkų, sionistų, „Kultūros“, Žydų kalbai remti, „Liepsnos“, Žemaičių susivienijimo ir varpininkų būrelių valdybos“*.

Po susirinkimo prorektoriui buvo įteikta rezoliucija *„su įvertinimu padėties ir kritika vyriausybės“*.

> *„Kadangi toks nutarimas išeina iš studentų organizacijos kompetencijos ir iš susirinkimo dienotvarkės ribų, tai prorektorius uždraudė skelbti rezoliuciją Un–to sienose ir ji vitrinose iškabinta nebuvo; nežiūrint to rezoliucija buvo stud. org–jų įteikta Ministrui Pirmininkui“*, – rašoma Universiteto senato posėdžio, įvykusio kovo 31 dieną, protokole.

Senato nariai ilgokai suko galvas, kaip tokiu atveju geriau pasielgti. Studentai, pareiškę savo požiūrį į 1926 metų gruodžio perversmą ir po jo buvusius įvykius, be abejo, teisūs, tačiau kartu jie pažeidė visuomeninių draugijų veiklos Universitete įstatus.

Todėl *„Senatas prašo p. prorektorių išbarti pažymėtų 9–ių organizacijų valdybas už nesilaikymą dienotvarkės ir drausmės, apie tai pranešti Ministrui Pirmininkui, kaip jo satisfakciją"*, – nutarė posėdyje Senato nariai.

Tiesa, kiek vėliau, kai Kazimieras jau baigė Universitetą, „Kultūros" būrelis veiklą pats nutraukė ir apie tai pranešė Universiteto prorektoriui:

> *"...įsigalėjusi reakcija suvaržė kultūrinio darbo laisvę. Atėjo tamsūs laikai. Veik visus „Kultūros" būrelius administracijos organai „neva už politikavimą" uždarė... Tokioms sąlygoms esant, platesnis ir laisvas švietimo darbas liaudy negalimas."*

Kai fakultete 1928 metų pabaigoje įsisteigė Matematikų–fizikų draugija, užsibrėžusi tikslą *„burti bendran darban matematikos – fizikos studentus ir rūpintis jų medžiaginiais bei moraliniais reikalais"*, Kazimieras greitai tapo jos valdybos nariu. Draugija turėjo savišalpos kasą, darbo biurą, daugino profesorių paskaitas, rengė arbatėles, gyvas diskusijas protui lavinti.

Matematikų-fizikų draugijos valdyba. 1929 m. birželio 15 d.

Studentas Baršauskas per atostogas, vasaromis grįždavo į Gižus ne tik pailsėti. Sekdamas varpininkų devizu „šviestis ir šviesti", gyvu dar nuo Vinco Kudirkos laikų, jis stengėsi atiduoti duoklę jį išauginusiai gimtinei, dalydamasis tuo, ką pats sukaupė, – mokslo šviesa.

Kaimo žmonės jam visi mieli, visi mylimi, bet gilesnė bičiulystė užsimezgė su laisvamaniais Skrinska ir Lingiu. Susirinkimai vykdavo P. Lingio tvarto pastogėje, kur buvo įrengta salė ir scena. Jei Baršauskiukas namie, žinok, vakare pastogė bus sausakimša. Kartais

> *„namo parvažiuodavo su Antanu Venclova. Čia buvo suorganizavę „Lietuvos jaunimo sąjungos" skyrių. Dalyvavo Gižų ir apylinkių jaunimas. Valdžia greit uždarė.*

Gižų „teatro" aktoriai ir jo režisierius K. Baršauskas (kairėje) po vaidinimo „Blinda"

> *Pas P. Lingį skaitydavo paskaitas K. Baršauskas, A. Venclova – kad jaunimas kultūringai gyventų, šnekėdavo. Atostogų metu grįžęs K. Baršauskas papasakos truputį apie mokslą, apie istoriją. Buvo labai paprastas, padėdavo kaimynams. Broliai važiuodavo pas Kazimierą į Kauną pasitarti apie ūkininkavimą, kitais reikalais.*
>
> *Prasilavinęs vietos jaunimas ruošdavo vaidinimus. Dalyvaudavo P. Lingys (jo balsas buvo kaip griaustinis), Jurgis Kmieliauskas, Baltrinka, Garkauskas, Baršauskas. Vasarą, parvažiavęs į tėviškę, padėdavo ir Kazimieras. Pastatė „Marčią", „Tadą Blindą". Šie spektakliai buvo labai populiarūs, susirinkdavo daug žmonių. Daug kartų statė komišką*

operetę „Konsilium fakultatis“, – prisimena senesnės kartos gižiečiai.

Pavakariais jaunimas susirinkdavo ir Baršauskų kieme. Sodybos šeimininkas brolis Aleksandras įtaisė skersinį, lygiagretes, ant dviejų vėzdo galų užmovę po girnapusę, pasidarė sunkumų kilnojimo įtaisą. Rengė gegužines, vakarones, pašnekesius.

– Parmazonai, – piktinosi bažnytkaimio davatkėlės. Nebuvo patenkintas ir klebonas.

– Negeru keliu, Baršauskiene, eina tavo sūnūs. Ypač tas iš Kauno, varpininkas, – priekaištavo kalėdodamas.

– Kunigėli, man visi vaikai vienodi. Kurį pirštą bepjausi, skaudės ne mažiau. O jeigu kunigui mūsų stuba nepatinka, nelankykite, – su suvalkietišku išdidumu atsakė motina.

1928 metai Baršauskams buvo ypatingi. Pirmiausia visi sutiko, kad reikia perstatyti senąją stubą. Pavasariop kieme supoškėjo kirviai, suzirzė pjūklai. Bungarda su Aleksandru, talkinami kaimynų, kėlė sienojus, pratęsė namą į ilgį, uždengė skardiniu stogu.

Atjaunėjusioje tėviškėje perstatyta senoji stuba

Broliai Vincas ir Juozas, mokęsi staliaus amato Marijampolės amatų mokykloje, kluone pasistatę varstotą, obliavo, šveitė, patys darė langus ir duris. Juos įstatę, apkalė sienas lentutėmis.

– Tikro bagočiaus sodyba, – su pavydu žvelgė Baršauskų pusėn ne vienas kaimynas.

Šįkart velykinių atostogų Kazimieras pirmąkart važiavo ne vienas. Vyko kartu su namų, kuriuose gyveno, šeimininkų dukra Regina. Nors laiške ir buvo parašęs, kad parvažiuos dviese, bet abiem širdys spurdėjo lyg epušės lapeliai. Kaip priims, sutiks? Ar motina, kaip Suvalkijoje sakoma, nepalydės su šluota?

Marijampolėje pirmiausia užsuko pas brolį Vladą. Šis buvo pažadėjęs pulko karietaite nuvežti į kaimą.

Velykų rytą, visiems sugrįžus iš bažnyčios ir pakilus iš už šventinio stalo, motina, nutaikiusi momentą, kai liko vieni, paklausė:

– Tai kiek gi jai, sūneli, metų?

– Aštuoniolika, mama, – atsakė Kazimieras.

– Visai dar vaikas, – ištarė proverksmiu.

– O kiek metų turėjai tu, mama, kai tekėjai už tėvulio? – šyptelėjo Vladas. – Greitai lauk ir mano vestuvių.

– Tada, vaikai, buvo kiti laikai. Aš prasta kaimo moteris. Tau,Vladeli, vesti pats metas, bet Kazeliui…

Trečio kurso studento Kazimiero Baršausko ir Reginos Točilauskaitės jungtuvės įvyko 1928 metų balandžio 9 dieną Kaune, Vytauto bažnyčioje.

Santuoką palaimino pats kanauninkas J. Tumas –Vaižgantas.

Sprendimas sukurti šeimą iš tikrųjų buvo jei ne lemtingas, tai labai svarbus. Ypač Kazimierui. Ar jauną šeimą supanti aplinka bus dėkinga jam pačiam, siekiant mokslo, profesinių aukštumų, ar supras jį žmona, tėvai, o jis juos, ar nepaskandins jo polėkių tai, ką vadiname šeimos rūpesčiais ir kasdienybe?...

Dešimtys klausimų ir kol kas nė vieno atsakymo. Atsakyti galės tik laikas ir bendras gyvenimas.

Prisiminimui broliui Kaziui nuo Vinco, Juozo, Jono ir Viktės

Gražina Grinevičiūtė ir Vladas Baršauskas. 1928 m.

Brolis Vladas gal ir netyčia išsprūdusį pažadą taip pat greitai tesėjo. Tų pačių metų liepos 21 dieną jis vedė panelę Marijoną Gražiną Grinevičiūtę, Kazimiero bičiulio Kęstučio Grinevičiaus seserį.

Marijampolės gimnazijos gimnazistės ir karininko V. Baršausko pirmasis susitikimas buvo labai netikėtas.

> *„Gražina skubėjo į parodą, buvo smarkiai paliję, ir ji šokinėjo nuo vieno grindinio akmens ant kito, nenorėdama sušlapti batukų. Staiga ant to paties akmens, kurį ji buvo išsirinkusi, iš kitos pusės užšoko jaunas karininkas. Ta atrama po kojomis buvo tokia mažytė, kad jie, nenorėdami įpulti į balą, turėjo griebti vienas kitą į glėbį."*

Gruodžio mėnesį, prieš Kalėdas, vyresnysis leitenantas Vladas Baršauskas buvo pakeltas kapitonu ir paskirtas devintojo pulko ūkio kuopos vadu ir pulko krautuvės vedėju. Taip jis pradėjo intendantūros karininko tarnybą.

Tiesa, tais metais viena burna Baršauskų šeimoje liko mažiau – brolis Edvardas duonos kąsnio ieškoti išvažiavo į Argentiną.

Daugelį aplenkė

Matematikos–gamtos fakultetas studentų skaičiumi buvo vienas mažiausių Universitete, personalo taip pat buvo mažiau nei kituose fakultetuose.

> *„Dėl dvylipumo mūsų fakultetas yra dvylypis. Imdami kraštutinius jame dėstomų mokslų reprezentantus – grynąją matematiką ir biologijos mokslus, gausime sutikti, kad pirmieji jų turi daugiau filosofiškai spekuliatyvų, antrieji grynai realų eksperimentinį pobūdį. Jų ir metodai skirtingi, ir būtinos jiems priemonės žymiai skiriasi vienos nuo kitų. Dėl to tų kraštutinių mokslų darbininkams kartais esti sunku kitam kitą suprasti, ypač kai tenka skirstyti gaunamas kuklias lėšas mokslo priemonėms ir knygoms.*
>
> *Tačiau gamtos mokslų vardas teikiamas ne vien tik biologijos, bet visiems tiems mokslams, kurie tiria gyvosios ir negyvosios gamtos objektus ir juos veikiančias jėgas (mineralogija, geologija, chemija, fizika...). Taip suprastieji gamtos mokslai vieni betarpiškai remiasi matematika, o daugumas kitų plačiai naudojasi tais pagrindiniais mokslais, kurie paremti matematika. Rezultatas yra tas, kad ir labai skirtingieji savo pobūdžiu bei metodais mokslai – grynoji matematika ir biologijos mokslai – randa kontaktą bendruose pagrindiniuose kursuose (pav., fizika, chemija)*“, – rašė fakulteto dekanas prof. Zigmas Žemaitis.

Per ketverius studijų metus Kazimieras susitiko daugiau kaip su dvidešimčia profesorių, docentų, ne ką mažiau praėjo ir asistentų, laborantų, nes iki 1930 metų kadrų kaita buvo gana didelė, nors pats branduolys išliko beveik tas pats. Matematikos– gamtos fakultete dėstė ir keletas kitų fakultetų profesorių.

Nuo 1926 m. skyrių vietoje fakultetas nustatė 5 ciklus: matematikos–fizikos, fizikos–chemijos, botanikos, zoologijos ir agronomijos–miškininkystės.

Matematikos–gamtos fakulteto mokomąjį personalą 1927 m. pavasario semestre sudarė 5 ordinariniai profesoriai (V. Čepinskis, O. Folkas, T. Ivanauskas, P. Juodakis ir K. Regelis), 3 ekstraordinariniai profesoriai (F. Butkevičius, A. Purėnas ir Z. Žemaitis), 10 docentų (Vikt. Biržiška. T. Daukantas, J. Elisonas, J. Graurogkas, M. Kaveckis, B. Kodatis, I. Končius, K. Sleževičius, K. Šliūpas ir L. Vailionis), 1 privatdocentas (N. Šapira), 6 vyresnieji asistentai (M. Buividaitė, V. Cipseris, J. Krasauskas, B. Prapuolenis, P. Šernas ir A. Vaškevičaitė), 3 jaunesnieji asistentai, 4 vyresnieji laborantai, 13 jaunesniųjų laborantų, techninis personalas.

III kurso studentai fizikai. K. Baršauskas — antroje eilėje pirmas iš dešinės

Sena patarlė – koks mokinys, toks ir mokytojas arba atvirkščiai,– labai vaizdžiai apibūdina pedagogo ir jo auklėtinio bendrystę.

Kai kurie profesoriai studento Kazimiero Baršausko „*proto plėtotėje*“ paliko neišdildomą pėdsaką visam gyvenimui, kiti turėjo įtakos mažiau, dar kiti praėjo pro šalį lyg ir nepastebimai. Moralinė aplinka fakultete taip pat tiesiogiai paveikė besimokančius.

Ją vaizdžiai apibūdina pats fakulteto dekanas profesorius Z. Žemaitis:

„Vyriausybė nesitenkino vien sąmatinių lėšų mažinimu. 1926–1929 m. ji labai atkakliai bandė susiaurinti kai kuriuos fakultetus, ypač Matematikos–gamtos: jis buvo dažniausiai puldinėjamas vyriausybi-

nėje spaudoje dėl per didelio brangumo, net siūloma jį panaikinti, nutraukti Fizikos ir chemijos instituto statybą.“

Labiausiai Kazimierą žavėjo ir traukė profesorių V. Čepinskio, Z. Žemaičio, K. Šliūpo, A. Purėno, I. Končiaus, K. Sleževičiaus , T. Ivanausko mokslinė ir pedagoginė išmintis, tolerancija santykiuose su kolegomis ir studentais, buvo artima ir jų pasaulėžvalga, plačiašakė visuomeninė veikla.

Pavyzdžiui, profesorius V. Čepinskis atvirai skelbė savo simpatijas vakarietiškajam socializmui. Knygoje „Profesorius Vincas Čepinskis“ jo pažiūros apibūdinamos šiais žodžiais:

„Kritikuodamas marksizmo teoriją, V. Čepinskis nė vienoje kalboje, nė viename straipsnyje nesuabejojo, kad ideali visuomenės santvarka yra socializmas. Socializmas [...] išeina iš giliausių žmoniškumo emocijų, kaip užuojauta, meilė, solidarumas“. „Dabar socializmas yra vienintelis kelias naujam gyvenimui sutvarkyti ir prieiti prie to pax mundi, kurio Romos Bažnyčia nesugebėjo įvykinti“. „Kito teigiamo išėjimo iš šių dienų kapitalistinio chaoso nėra“. Iki pat gyvenimo pabaigos V. Čepinskis liko ištikimas jaunystės idealams, įsitikinęs socialdemokratas. Socializmo siekti skatino ir savo jaunuosius kolegas. Kalbėdamas apie, jo nuomone, idealaus studento politines pažiūras, V. Čepinskis pageidavo, kad jos būtų „ne dešinesnės kairiųjų socialdemokratų (kuo kairesnės, tuo geriau), nes buržuazinėje visuomenėje inteligentija dešinėja su amžiumi.“

Fakulteto dekanas Z. Žemaitis, jau minėjome, taip pat neslėpė opozicinių pažiūrų tautininkų vyriausybei, laisvamaniška mąstysena garsėjo ir K. Šliūpas.

Profesorius Antanas Purėnas jau nuo 1905 metų sukosi visuomeninių ir politinių įvykių verpete, dalyvavo socialdemokratų partijos veikloje.

Antano Žvirono, jauniausio Fizikos katedros darbuotojo, pirmoji aistra buvo „*mylimoji neprilygstamoji fizika*“. Antroji aistra – politika. Jis buvo apsisprendęs socialdemokratas, žaizdrininkas.

Ir vis dėlto K. Baršauskas socialdemokratu netapo. Jį labiau viliojo valstiečiai liaudininkai, kurių „*ideologiniai pagrindai formavosi liberalizmo įtakoje ir pozityvinėje veikloje*“.

1929–aisiais K. Baršauskas pradėjo paskutiniuosius mokslo metus. Subrendo, įgijo daugiau pasitikėjimo savimi.

Šioje vietoje, manau, pats laikas paklausti, kaip jis sugebėjo baigti Universitetą per ketverius metus, nors dauguma studijuodavo šešerius, aštuonerius. Pasitaikydavo ir „amžinųjų studentų".

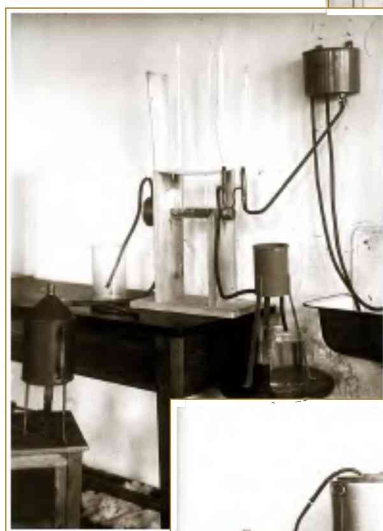
Rygos stotyje. Svečiuose pas Latvijos studentus.
K. Baršauskas pirmoje eilėje pirmas iš kairės. 1929 m. gegužės 8 d.

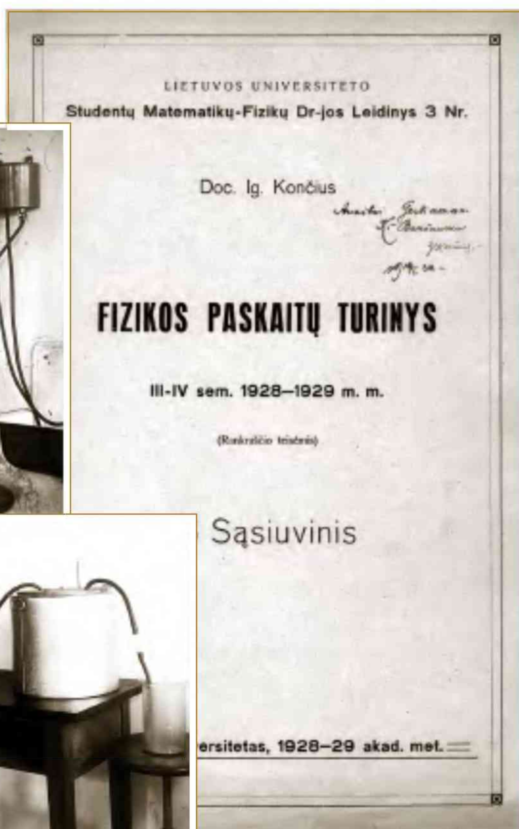
Teigiama, kad vieni laiku nebaigdavo mokslo dėl neturto, kiti to nenorėdavo patys dėl per didelio turto. Vieniems reikėjo užsidirbti duonos kąsnį, kitiems labiau rūpėjo pramogos.

K. Baršausko turtuoliu tikrai nepavadinsi. Sėkmingas studijas jis paaiškina labai paprastai:

> *„...turėdamas pasiryžimo, neatsilikau su mokslu nuo savų kolegų. Daugumą iš jų aplenkiau. 1929 mokslo metais baigiau klausyti Fizikos–matematikos skyriaus fizikos ciklų mokslus, padirbdamas diplominį darbą – „Šilumos laidumas."*

Kazimierui Baršauskui diplominio darbo temą „Gerų ir blogų laidininkų šilumos laidumas" pasiūlė prof. K. Šliūpas. „*Tema nesudėtinga, o ją įvykdyti buvo nelengva. Reikėjo pačiam pasigaminti prietaisus ir savarankiškai atlikti bandymus*", – prisimena prof. A. Puodžiukynas.

LIETUVOS UNIVERSITETO
Studentų Matematikų-Fizikų Dr-jos Leidinys 3 Nr.

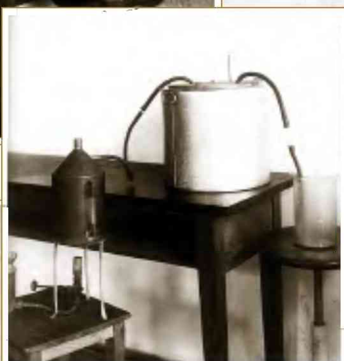
Doc. Ig. Končius

FIZIKOS PASKAITŲ TURINYS

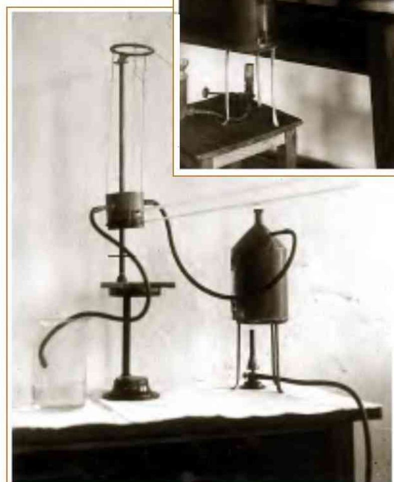
III-IV sem. 1928–1929 m. m.

Sąsiuvinis

ersitetas, 1928–29 akad. met.

Prof. I.Končiaus fizikos paskaitos su autoriaus įrašu „ Aukštai gerbiamam K. Baršauskui "

Studento K. Baršausko pagaminti prietaisai, rengiant diplominį darbą. 1929 m. pavasaris

Originalų jo darbo prietaisą gerų laidininkų šilumos laidumui tirti ir šiandien galima pamatyti Kauno technologijos universiteto fizikos laboratorijoje, o blogų laidininkų – Vilniaus universiteto Fizikos muziejuje.

1929 m. birželio mėn. 15 dienos fakulteto tarybos posėdžių protokole įrašyta: „*svarstyta Kazio Baršausko diplomo pripažinimas. K. Baršausko diplominis darbas „Šilumos laidumas“, pas K. Šliūpą ir I. Končių atliktas, įvertinamas žyme „labai gerai*“. Mat pagal tada galiojusią tvarką studentai diplominį darbą galėdavo apginti anksčiau, nei išlaikydavo visus diplomui gauti reikalingus egzaminus.

Šia galimybe K. Baršauskas pasinaudojo.

„*Darbas buvo eksperimentinis. Jį atliekant išryškėjo K. Baršausko charakteris ir fiziko eksperimentatoriaus talentas*“, – teigia dr. Albinas Tamašauskas.

K. Baršausko diplominis darbas tarp Universiteto absolventų fizikų buvo dvyliktasis, pirmąjį 1925 metais apgynė Povilas Brazdžiūnas.

Likimo pirštas

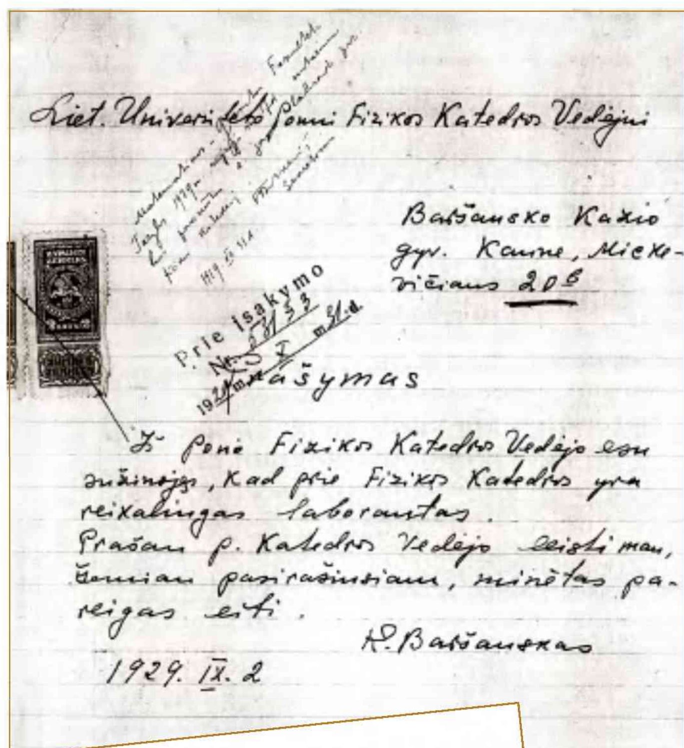
Tik prasidėjus baigiamiesiems mokslo metams, pirmosiomis rugsėjo dienomis, Kazimierą pasikvietė katedros vedėjas prof. K. Šliūpas ir nelauktai pasiūlė:

– Rašykite prašymą. Fakultete yra laisva jaunesniojo laboranto vieta.

Nedažnas atvejis ne tik fakultete, bet ir Universitete, kad studentas, tik apgynęs diplominį darbą, bet dar neturintis diplomo, būtų priimtas į tarnybą. Curriculum vitae, datuotame 1929 m. rugsėjo 2 d., K. Baršauskas parašė: „*bendro mokslo pažymėjimo dar tuom tarpu negalima išvesti, bet, kiek matyti iš išlaikytų egzaminų, galima pasakyti, kad pažymys bus geras*“.

Laikinai eiti Fizikos katedros jaunesniojo laboranto pareigas jis buvo paskirtas nuo rugsėjo 17 dienos. Kol grįš vyresnysis asistentas Antanas Žvironas. Tarnyba, už kurią gaudavo 500 litų, jaunai šeimai labai pravertė, nes 1930 m. sausio 27 dieną Raudonojo Kryžiaus ligoninėje gimė sūnus. Tais metais gimusių Vytautų kartą papildė ir Vytautas Baršauskas…

Tiesa, situacija fakultete buvo labai subtili. A. Žvironą iš tarnybos vadovybė atleido ne sava valia. Mat po pasikėsinimo prieš Mi-

Liet. Universiteto Ponui Fizikos Katedros Vedėjui

Baršausko Kazio
gyv. Kaune, Mickevičiaus 20b

Prie įsakymo
Nr. 1133
1929 m. X mėn. 31 d.

Prašymas

Iš Pono Fizikos Katedros Vedėjo esu sužinojęs, kad prie Fizikos Katedros yra reikalingas laborantas.
Prašau p. Katedros Vedėjo leisti man, žemiau pasirašiusiam, minėtas pareigas eiti.

K. Baršauskas

1929. IX. 2

Curriculum vitae

Gimiau Gižuose (Vilkaviškio apskr.) 1904 met. ...mėn. 13 d., vidutinio ūkininko šeimoj. ...
...adžios mokyklą lankiau ir baigiau Gižuose.
...918 met. įstojau į Marijampolės Realinę gimnaziją ... 1925 met. baigiau minėtą gimnaziją ...
...žymiais iš fizikos ir matematikos labai gerai. ...ndrai atestate buvo tik viena trejukė (prancūzų kalba). Tais pat 1925 m. įstojau į Lietuvos Universiteto Gamtos-Matematikos fak. Fizikos matematikos skyrių.
... studijavimą Universitete labai sunkino ma... ...alinės sąlygos. Prieš pragyvenimo turėjau ... ...nesidarė pamokomis. Paskutiniuosius ... tris metus gavau prieš Valstybinės ...stipendijos. Be to studijavimą apsunkino ...veikatos stovis. Pereinant į antrą kursą ...ėjau duoti padaryti apendicito operaciją. ... ...ėdamas pasiryžimo, mokslą ...

nistrą Pirmininką Augustiną Voldemarą Antanas Žvironas 1929 m. gegužės pradžioje buvo suimtas. Nors jis atentate nedalyvavo, bet dėl kairiųjų pažiūrų nuteistas 1 metams kalėjimo.

Po pusmečio bausmė buvo panaikinta, ir K Baršauskui iškilo klausimas – ką daryti? Diplominis darbas apgintas, egzaminai išlaikyti, o iš jaunesniojo laboranto pareigų atleistas nuo 1930 m. kovo mėn. 19 dienos, *„grįžus vyr. asistentui A. Žvironui, kurio vieton K. Baršauskas laikinai buvo kviestas“*.

Ieškojo tarnybos vienur, kreipėsi kitur. Be rekomendacijų, užtarimo rasti Kaune keliems mėnesiams darbą – tai beveik tas pats, kaip laimėti loterijoje.

> *„Nelengva buvo paprastiems žmonėms ir po to, kai jie gaudavo aukštąjį mokslą. Prisimenu nemaža inteligentų bedarbių, kurie drauge su kitais tokiais pat bedarbiais vaikščiodavo, ieškodami darbo, registruodavosi darbo biržoje ir miesto valdyboje. Ilgą laiką negalėjau gauti darbo ir aš po to, kai 1930 m. baigiau Kauno universiteto fizikos skyrių“*, – prisiminė po daugelio metų.

Universiteto, jau pavadinto Vytauto Didžiojo vardu, baigimo diplomas Kazimierui Baršauskui buvo išduotas 1930 m. rugsėjo mėn. 23 dieną, kai fakulteto taryba pripažino jį baigusį aukštąjį mokslą:

> *„Lietuvos Respublikos vardu Vytauto Didžiojo Universiteto Rektorius, Senatas ir Profesoriai skelbia, kad, ordinariniam profesoriui VINCUI ČEPINSKIUI rektoriaujant ir ekstraordinariniam profesoriui ZIGMUI ŽEMAIČIUI esant Matematikos–Gamtos Fakulteto Dekanu, KAZYS BARŠAUSKAS, gimęs 1904 m. gegužės mėn. 3 d. Gižų kaime, Gižų valsčiuje, Vilkaviškio apskrityje, išėjęs visus Matematikos–Gamtos Fakulteto matematikos–fizikos skyriaus mokslus, gerai išlaikęs visus egzaminus ir labai gerai atlikęs diplominį darbą „Šilumos laidumas“, įgijo aukštąjį mokslą baigusio teises. Tai Vytauto Didžiojo Universitetas liudija savo antspaudu, Rektoriaus ir Dekano parašais.*
>
> *Kaunas, 1930 – Vytauto Didžiojo – m. rugsėjo mėn. 23 d.“*

Universiteto Matematikos–gamtos fakultetą baigusiųjų sąraše K. Baršausko pavardė – 50-oji. 1930-aisiais diplomus gavo keturiolika fakulteto auklėtinių.

Lietuvos Respublikos vardu Vytauto Didžiojo Universiteto Rektorius, Senatas ir Profesoriai skelbia, kad, ordinariniam profesoriui VINCUI ČEPINSKIUI rektoriaujant ir ekstraordinariniam profesoriui ZIGMUI ŽEMAIČIUI esant Matematikos-Gamtos Fakulteto Dekanu, KAZYS BARŠAUSKAS, gimęs 1904 m. gegužės mėn. 3 d. Gižų kaime, Gižų valsčiuje, Vilkaviškio apskrityje, išėjęs visus Matematikos-Gamtos Fakulteto matematikos-fizikos skyriaus mokslus, gerai išlaikęs visus egzaminus ir labai gerai atlikęs diplominį darbą „Šilimos laidumas", įgijo aukštąjį mokslą baigusio teises. Tai Vytauto Didžiojo Universitetas liudija savo antspaudu, Rektoriaus ir Dekano parašais.

Kaunas, 1930—Vytauto Didžiojo—m. rugsėjo mėn. 23 d.

Rektorius

Dekanas

K. Baršausko diplomas

*Lietuvos universiteto Matematikos-gamtos fakulteto Matematikos-fizikos skyriaus 1929 m. laida.
K. Baršauskas — antroje eilėje penktas iš kairės*

Pažymėjime, kuris išduodamas kartu su diplomu, kaip K. Baršauskas ir tikėjosi, pažymiai iš tikrųjų buvo neblogi:

Įvadas į analizą	*gerai,*
Diferencialinė skaičiuotė	*gerai,*
Analizinė geometrija	*gerai,*
Sferinė trigonometrija	*gerai,*
Neapibrėžtiniai ir apibrėžtin. integralai	*patenkinamai,*
Astronomija	*labai gerai,*
Eksperimentinė fizika	*labai gerai,*
Eksperiment. fizikos papildomas kursas	*labai gerai,*
Teorinė fizika	*labai gerai,*
Termodinamika	*labai gerai,*
Vektorinis analizas	*labai gerai,*
Neorganinė chemija	*patenkinamai,*
Fizinė chemija su elektrochemija	*patenkinimai,*
Fizikos istorija	*labai gerai,*
Fizikos metodika	*labai gerai,*
Analizinė mechanika	*patenkinamai,*
Diferencialinės lygtys	*patenkinamai,*
Tikimybių teorija	*patenkinimai,*
Geofizika	*labai gerai.*

Be to, Baršauskas Kazys yra išlaikęs kituose fakultetuose egzaminus:

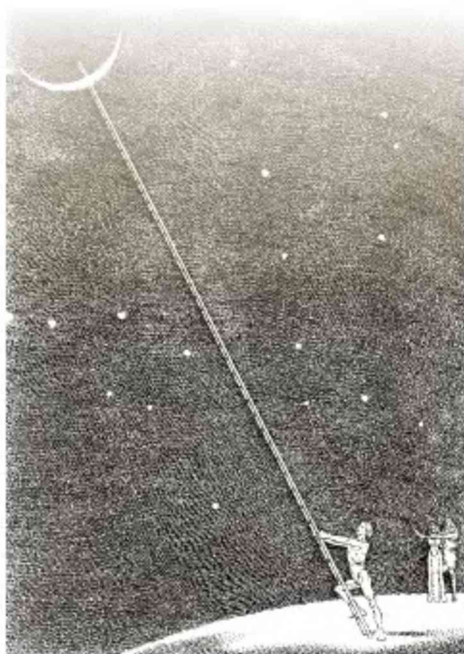
Vokiečių kalbą	*gerai,*
Pedagoginę psichologiją	*patenkinamai,*
Pedagogikos istoriją	*patenkinamai.*

Ir išklausęs šiuos neprivalomus dalykus:
1) Aukštąją algebrą, 2) Matematikos istoriją, 3) Matematikos metodiką, 4) Bendrąją pedagogiką, 5) Pedagoginę psichologiją, 6) Psichologiją, 7) Logiką, 8) Buhalteriją, 9) Komercinę aritmetiką, 10) Politinę aritmetiką.
Diplominį darbą pas prof. K. Šliūpą ir doc. I. Končių „Šilimos laidumas“ yra atlikęs labai gerai.

Universiteto baigimo diplomas, patvirtintas mylimų profesorių rektoriaus V. Čepinskio ir dekano Z. Žemaičio parašais, maloniai šildė krūtinę, bet kitoje kišenėje buvo kvietimas atlikti karinę prievolę.

Trečia dalis

Mokslinė kūryba

Kariūnas aspirantas

Priešai plūsta mūsų žemę,
Veržias per laukus, marias.
Kraujas, karas laisvę lemia, –
Kas kovon lietuvį ves?

Ei neklauskit – vyrai telkias,
Bus vadų, drąsių jaunų!
Krašte, Laisvės žygiui kelkis,
Lauk šviesių, laisvų dienų!..

Liejasi Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokyklos maršo melodija.

Kazimieras Baršauskas ne iš balsingiausiųjų, bet žodžiai ir muzika tokie uždegantys, kad kojos pačios tvirčiau kerta į gruodo sukaustytą aikštės grindinį ir iš lūpų veržiasi daina:

...Ar mums priešai rengtų pinkles,
Ar laimėtą laisvę minim –
Mūsų mokslas, mūsų ginklas –
Lietuvai Tėvynei.

Net keista pačiam. Ateina tokia akimirka, kai gyvenimas apvirsta aukštyn kojom. Gavęs šaukimą, kelioms dienoms tapo naujoku, paskui jaunu kareiviu. Atrodo, dar vakar buvo studentas, diplomantas, o štai dabar kariūnas – aspirantas.

Pašauktas į karo tarnybą 1930 metų lapkričio 3-iąją dieną Kazimieras pateko į karinę dalį – 5-ąjį pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulką.

K. Baršauskas (dešinėje) kariūnas-aspirantas. 1930 m.

Jaunus kareivius pirmiausia supažindino su pulko dešimties metų istorija. Šis pulkas išaugo iš atskirojo bataliono, dalyvavo kautynėse su bolševikais, bermontininkais, lenkais, saugojo demarkacijos liniją Dubingių – Zarasų bare. 1922 metais buvo perkeltas į Aukštąją Panemunę.

„Krauju ir mirtimi Tėvynę nelaimėje vaduosim", – lyg priesaika ką tik pradėjusiems tarnybą skambėjo jo vėliavoje įrašyti žodžiai.

Jauno kareivio mokymas – rikiuotė, statutai, ginkluotė, pratybos aikštėje ar drengiant rudens darganai panemunėse – truko du mėnesius.

Po kalėdinių atostogų Kazimieras tęsti tarnybą sugrįžo ne į šį pulką, bet į šalimais esančią Karo mokyklą. Apie tai skelbia jos viršininko generolo leitenanto J. Jackaus įsakymas:

> *„Atvykusius iš dalių žemiau išvardytus į kariūnus–aspirantus jaunus kareivius įtraukti į VI karo aspirantų laidos sąrašus ir priskirti kariūno davinio mitybai nuo š. m. sausio 8 d., o algai ir muilui nuo š. m. sausio 1 d."*

Sąraše K. Baršausko pavardė – 20–oji.

– O, matematikas–fizikas, – nustebo mokyklos artilerijos grupės vadas pulkininkas J. Banys, skaitydamas asmens dokumentus. – Matematikai mums reikalingi. Taigi, vyruti, metelius teks patarnauti karo dievui – artilerijai.

Iškart pateko į pirmąją kuopą, kurioje buvo 132 kariūnai. Kariuomenės priesaiką – būti ištikimu Tėvynės gynėju davė vasario 13 dieną.

Pati karo mokykla, turėjusi užduotį rengti karininkus įvairioms Lietuvos kariuomenės ginklų rūšims, Kaune buvo įsteigta 1919 metų pradžioje. 1929 metais spalio 6 dieną, išleidžiant eilinę karininkų laidą, mokyklai buvo įteikta jos šefo Antano Smetonos, Lietuvos Respublikos Prezidento, vėliava, *„kuri tebūna amžinu vadovu kilniems ir sunkiems mokyklos uždaviniams vykdyti, auklėjant tvirtus ir garbingus Lietuvos karininkus, įskiepijant jiems šventą Tėvynės meilę ir nesulaužomą galią jos laisvei ginti“.*

Nuo to laiko mokyklai buvo suteiktas Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokyklos vardas.

Kariūnais–aspirantais buvo priimami 18–29 metų jaunuoliai, baigę ne mažiau kaip gimnaziją. Per metus sėkmingai baigusiems karo mokyklą suteikdavo jaunesniojo leitenanto laipsnį ir paleisdavo atsargon.

Kariūno–aspiranto diena prasidėdavo 6 val. 30 minučių gimnastikos pratybomis. Po pusryčių – pamokos, kurios baigdavosi maždaug 16 valandą, vėliau ruoša, laisvalaikis, vėl pratybos.

Kariūnas–aspirantas su aukštojo mokslo diplomu tada buvo nedažnas atvejis, ir Kazimierui teorija – statutai, topografija, ryšiai, fortifikacija, kariuomenės rūšių taktika ir sąveika, ginkluotė problemų nekėlė.

Užsiėmimai prie artilerijos pabūklų, Baranovo aparato, ryšių priemonių netgi kėlė susidomėjimą.

„Puikus tas Baranovo aparatas: jaukiam kabinete įgalina demonstruoti artilerijos pabūklo įsišaudymą, savo principu visiškai nesiskiriantį nuo realybės.“

Bet diplomuotam kariūnui, ypač patekus į artilerijos pulką Šančiuose, išlygų niekas nedarė – kartu su visais gulė ir kėlė, mokėsi, valė ginklus, šveitė kareivinių grindis ir lauko pratybose laistė prakaitu panemunes, Jiesios pakrantes, Rokų bei Pakalniškių apylinkes. Retsykiais, ištrūkęs iš kareivinių, skubėdavo į namus, lyg ir netyčia pasukdamas pro Universitetą…

Rikiuotės stažui kariūnai–aspirantai buvo siunčiami į karines dalis, kad būsimasis vadas geriau pažintų kareivį, būdamas jaunesniuoju jo viršininku. Po egzaminų sesijos vykdavo pratybos poligone. Paskui – kiti egzaminai.

Trečiajame artilerijos pulke Šančiuose. K. Baršauskas ketvirtas iš dešinės. 1931 m. gegužės 1 d.

Bėgo dienos. Vėl ruduo barstė medžių lapus, šalnos pakando gėlynus, žliaugė šalti lietaus šuorai. Tarnyba artėjo į pabaigą, ir Kazimieras, žvelgdamas pro kareivinių langą namų link, vis dažniau pagalvodavo, ką veiks toliau, kas jo laukia, kai paskutinį sykį išeis pro šiuos vartus. Gal pasekti brolio Vlado pavyzdžiu ir tapti kadriniu karininku?

Ir atsitik taip, kad viena kartą, nusileidęs nuo kalno į K. Donelaičio gatvę, netikėtai sutiko profesorių Igną Končių.

Baršauskas jau buvo girdėjęs, kad profesorius neseniai paskirtas Fizikos katedros vedėju, nes Keistučio Šliūpo sveikata visai sušlubavusi.

– Na, kur pasuksi, broleli, kai teks nusivilkti karišką milinę? – nuoširdžiai prabilo I. Končius. – Nemanyk, kad tave pamiršome.

Kazimieras tylėjo.

– O gal pabandyk vėl sugrįžti pas mus, – tęsė. – Greitai skelbsime jaunesniojo laboranto konkursą.

– Nesuspėsiu, profesoriau, mano tarnyba baigiasi tik lapkričio mėnesį.

– Kas labai nori, visur suspėja, – nuramino I. Končius.

Pirmąkart skrido į kareivines lyg ant sparnų. Įsižiebė viltis sugrįžti ten, iš kur prieš metus buvo išėjęs. Susidoros, išlaikys baigiamuosius egzaminus Karo mokykloje, nubėgs į Universitetą. Ne kartą gyvenime taip yra buvę.

Į Universiteto Matematikos–gamtos fakulteto dekano paskelbtą konkursą Fizikos katedros jaunesniojo mokslo personalo laisvam etatui užimti dokumentus pateikė vienuolika kandidatų. Pirmiausia kandidatūras apsvarstė fizikų ir chemikų komisija. Fakulteto tarybos posėdis vyko rugsėjo 29 dieną. Taryba, išklausiusi komisijos pranešimą ir slaptai balsuodama *„devyniais balsais už ir vienu prieš išrinko Kazį Baršauską jaunesniojo fizikos katedros laboranto pareigoms eiti nuo 1931 m. spalio mėn. 1 dienos"*, – skelbiama protokole. Balsavo beveik vieningai, nors gerai žinojo, kad jo karinė tarnyba truks dar visą mėnesį.

Tačiau K. Baršauskas į kareivines jau nebesugrįžo. Susirgo ir atgulė trims savaitėms. Po ligos jam pavestas Fizikos katedros jaunesniojo laboranto pareigas *„pradėjo eiti š. m. spalio mėn. 29 dieną"*, – pažymima Matematikos–gamtos fakulteto dekano Z. Žemaičio rašte Universiteto rektoriui prof. V. Čepinskiui.

> *„1931 XI 3 paleistas atsargon jaun. puskarininkio laipsniu su sąlyga, kad su kita artilerijos aspirantų laida išlaikysiu trūkstamus egzaminus, kurių negalėjau laikyti egzaminų metu susirgęs vidurių šiltine"*, – vėliau parašė K. Baršauskas autobiografijoje.

Kitais metais tą jis padarė ir buvo pakeltas jaunesniuoju leitenantu. Sudėtis – karininkas žvalgas. Kariuomenės rūšis – artilerija.

Baigėsi dar vienas metus trukęs gyvenimo etapas. O gal tik epizodas. Atskaitos taškas, nuo kurio gyvenimas bus skirtas svarbiausiam tikslui – Mokslui ir Universitetui.

Nuo pirmojo laiptelio

Visi mes pradedame gyvenimą nuo pirmojo žingsnio, pirmojo laiptelio. Tik paskui jie veda aukštyn arba žemyn.

Tuo metu Universiteto mokslinis personalas buvo skirstomas į vyresnįjį ir jaunesnįjį. Vyresnįjį sudarė ordinariniai ir ekstraordinariniai profesoriai, docentai ir privatdocentai. Jaunesniajam priklausė laborantai ir asistentai. Prie pagalbinio personalo buvo priskiriami demonstratoriai, technikai.

Būsimo mokslininko kelyje pirmasis laiptelis dažniausiai būdavo jaunesniojo laboranto vieta vienoje iš katedrų. K. Baršauskas ant jo užkopė ypatingu momentu – ką tik atvėrus duris naujiems Fizikos ir chemijos instituto rūmams Aleksote. Rūmų kertinį akmenį vyskupas Juozapas Skvireckas pašventino dar 1925 metų birželio 14 dieną, kai jis laikė baigiamuosius egzaminus Marijampolės realinėje gimnazijoje, ir statyba turėjo būti baigta iki 1926 metų rugsėjo mėnesio. Deja, trūkstant lėšų, darbai judėjo pamažu, ir tik 1931 metų vasarą į rūmus persikėlė fizikos ir chemijos laboratorijos, o rudenį čia prasidėjo paskaitos ir laboratorinės pratybos.

Nors dalį patalpų teko užleisti Technikos fakultetui, vis dėlto fizikams liko nepalyginti su tuo, ką turėjo iki šiol, – vienuolika kambarių. Rūmai buvo didingi, kaip ir dera Universitetui.

„*Eksperimentinės fizikos paskaitos buvo skaitomos gerai įrengtoje fizikos auditorijoje. Praktikos darbams katedra gavo 2 naujas laboratorijas. Vienoje iš jų buvo atliekamos pirmakursių fizikos pratybos. Kadangi jose dalyvaudavo apie 700 žmonių, tai laboratorija vis tiek buvo ankštoka. Kita laboratorija buvo paskirta II kurso studentams. Diplominiams darbams buvo gautas specialus diplomantų kambarys. Vienas kambarys paskirtas bibliotekai, o nedidelis kambarėlis rūsyje – mechanikos dirbtuvei, kurioje buvo atliekami metalo darbai. Be minėtų, taip pat įrengtas demonstracinis kabinetas, o kiti 4 kambariai paskirti katedros vedėjui ir atskiriems personalo nariams.*“

Kol Kazimieras naujoje vietoje sutvarkė mokslo priemones, inventorių ir aparatūrą, kurių fizikos kabinetas ir laboratorija jau turėjo daugiau kaip už 173 tūkstančius litų, prabėgo dar du mėnesiai. Be to, nepamirškime, kad laborantas turėjo dalyvauti studentų praktikos darbuose, pratybose ir seminaruose, prižiūrėti patikėtą turtą. Tačiau pirmiausia buvo pabrėžiama svarbiausioji pareiga – „*Jaunesniojo mokslo personalo nariai – asistentai ir laborantai – dirba mokslo darbą*“ (mano pabr. – J. S.).

Fizikos katedra jau seniai tviskėjo ir blizgėjo, spintos ir lentynos veidą rodė. Tačiau pats svarbiausias momentas – instituto rūmų atidarymas dar buvo prieš akis.

Universiteto senatas iškilmėms paskyrė net tris 1932 metų vasario dienas. Įvykis, kokių reta, ir vargu ar greitai toks sutapimas pasikartos – Nepriklausomybės šventė, Universiteto dešimtmetis ir …įkurtuvės.

Studentai, laborantai ir asistentai jaudinosi ne ką mažiau už savo profesorius.

Universiteto prorektorius kanauninkas B. Čėsnys pašventino naujuosius keturių aukštų su pusrūsiu rūmus, paskui visi sugužėjo į Didžiąją fizikos auditoriją.

VDU Fizikos ir chemijos instituto rūmai.
Čia prabėgo gražiausi K. Baršausko (nuotraukoje kairėje), mokslininko, metai

Rūmų statybos komiteto pirmininkas prof. P. Jodelė pranešė, kad pirmą kartą mokslo šventovei – Universitetui specialiai statytų rūmų kubatūra 36107 m^3, grindų plotas 6036,28 m^2, naudingas plotas 4220,17 m^2. Rūmai kainavo 2477400 litų.

Tai buvo graži Valstybės dovana jos jaunųjų piliečių ateičiai.

Centrinė rūmų dalis paskirta dviem didelėms (200 klausytojų) ir dviem mažesnėms (po 50 klausytojų) auditorijoms, bibliotekai ir sandėliams. Dešiniajame sparne kūrėsi chemijos laboratorijos, kairiajame šeimininkavo fizikai, pusrūsyje technologijos ir elektrotechnikos laboratorijos.

Po iškilmių prabėgo savaitė, ir fakulteto fizikų ir chemikų komisija susirinko svarstyti patį K. Baršauską liečiantį klausimą – jo pakėlimą iš jaunesniojo laboranto į vyresniuosius laborantus. Matematikos–gamtos fakulteto tarybos posėdis įvyko 1932 m. balandžio 19 dieną.

Posėdžių protokolai ne beletristikos kūrinys, tačiau šįkart nei fizikų ir chemikų komisijos nariai, nei taryboje atstovavę kiti profesoriai negailėjo gražių žodžių ir epitetų.

Pirmiausia tarybos posėdyje buvo perskaitytas fizikų ir chemikų komisijos protokolas, kuriame sakoma:

„*Eidamas pavestas pareigas, Kazys Baršauskas pasirodė nepaprastai darbštus, sumanus, mokąs savarankiškai elgtis ir praktikos darbus tvarkydamas, ir tuos darbus naujai ruošdamas bei seniau paruoštus tvarkydamas, tobulindamas, ir ruošdamas bei tikrindamas tyrimus ir aparatūrą fizikos paskaitoms. Šios savybės, surištos su giliu disciplinos pajautimu, atgaivino jau ir anuomet įgytą visišką pasitikėjimą visų, kam tenka su juo susidurti, bevykdant įvairius, gana sudėtingus ir plačius Fizikos katedros reikalais surištus darbus. Į visa tai atsižvelgdama Fizikų–chemikų komisija prašo fakulteto Tarybą pakelti jaunesnįjį Fizikos katedros laboranto pareigas einantį Kazį Baršauską į vyresniuosius tos katedros laborantus.*

1932.II.25 d.

Ig. Končius, K. Sleževičius, K. Šliūpas, A. Purėnas, P. Juodakis, V. Čepinskis, F. Butkevičius.“

Fakulteto taryba, pritarusi fizikų ir chemikų komisijos nuomonei, pateikė šį pasiūlymą slaptam balsavimui, kuris „*davė iš 13 balsų vienam susilaikius vienuolika už ir vieną prieš. Atseit, jaunesnysis Fizikos katedros laborantas Kazys Baršauskas išrenkamas tos pat katedros vyresniuoju laborantu nuo š. m. gegužės mėn. 1 d.*“

Balandžio 30 dieną Matematikos–gamtos fakulteto dekanas Z. Žemaitis kreipėsi į Universiteto rektorių:

„Turiu garbės prašyti Rektorių patvirtinti Kazį Baršauską Fizikos katedros vyresniuoju laborantu nuo š. m. gegužės mėn. 1 dienos.

Pamatas – Fakulteto Tarybos posėdžio protokolo Nr. 214 išrašas“.

Atėjo momentas, kai pats K. Baršauskas susimąstė apie mokslinį darbą. Pirmasis žingsnelis, kurį, tiesa, privalėjo žengti kiekvienas studentas, – diplominis darbas, jam buvo sėkmingas. Tada paties padarytus prietaisus pagal Forbso ir Leeso metodiką gerų ir blogų laidininkų šiluminiam laidumui matuoti pats kasdien mato Fizikos laboratorijoje, jais pratybų metu naudojasi kiti studentai. Fizikos katedros vedėjas profesorius Ignas Končius irgi drąsina, kartodamas:

– Ne šventieji, kolega, puodus lipdo. Nė vienas profesoriumi negimėm. Be to, ir sąlygos moksliniam darbui dabar visai kitos.

Kas skatino ryžtis lemtingam sprendimui – nuo šiol žengti mokslo keliu 27 metų fiziką, katedros laborantą? Jo profesorių V. Čepinskio, K. Šliūpo, I. Končiaus autoritetas? Vaizduotę kaitinusios žurnaluose “Kosmos“, „Gamta“, „Kultūra“ mokslininkų biografijos, stulbinantys jų atradimai?

O gal slėpininga ranka kelią rodė pati Lemtis.

Tačiau, reikia manyti, viskas buvo daug paprasčiau. Ar ne labiausiai skatino jaunųjų kolegų – fizikų Povilo Brazdžiūno, Antano Žvirono, Antano Puodžiukyno pavyzdys.

Povilas Brazdžiūnas, pirmasis Lietuvos universiteto fizikos specialybės absolventas, tik septyneriais metais už Kazimierą vyresnis, jau Ciūricho universiteto mokslų daktaras, du kartus stažavęsis Šveicarijoje. Ciūricho universitete, profesoriaus Edgaro Mėjerio vadovaujamas, jis tyrinėjo gyvsidabrio rezonansinės spektro linijos Štarko efektą ir už tai gavo mokslų daktaro laipsnį.

Antanas Puodžiukynas, tiesa, diplomą įgijęs Austrijoje, Vienos universitete, ir ten apgynęs mokslų daktaro laipsnį, dirba šalimais Fizikos katedros asistentu, dėsto fizikos kursus, tęsia ankstesnius tyrimus.

Antanas Žvironas, baigęs fiziką Lietuvos universitete metais anksčiau nei K. Baršauskas, jau vyresnysis asistentas, parengęs leidinį „18 fizikos praktikos darbų“, ką tik išvažiavo tobulintis į Ciūricho universitetą pas tą patį profesorių Mėjerį. Tirs gyvsidabrio rezonansi-

nės spektro linijos Zėmano efektą. Kad šiame darbe Kaune A. Žvironui talkino ir K. Baršauskas, užsimenama viename iš Matematikos–gamtos fakulteto tarybos posėdžio, vykusio 1933 m. gruodžio 12 d., protokolų, svarstant klausimą dėl papildomų lėšų mokslo darbams. Jame pažymima, kad *„kalbamųjų katedrų jaunesnysis mokslo personalas pasiruošęs dirbti ir dalinai jau dirba šiomis problemomis: Fizikos katedra. Privatdocentas dr. P. Brazdžiūnas, asist. A. Žvironas ir lab. K. Baršauskas „Gyvojo sidabro rezonanso linija 2537 Å hipersmulkios struktūros sritis“.*

– Tačiau kokią mokslinę tyrimų kryptį pasirinkti man pačiam? – ne kartą svarstė Kazimieras. – Gal fotolaidumo sritį?

Sprendimą lėmė daugelis aplinkybių: katedros ir ypač laboratorijos galimybės, jos materialinė bazė, fakulteto tarybos pritarimas, profesorių nuomonė. Norėjosi, kad pasirinktoji tema būtų vertinga mokslui, įdomi ir miela pačiam. Fizikos katedroje tik mezgėsi pirmieji mokslinio tyrimo darbų pumpurai ir būtų labai skaudu, jei juos pakąstų ankstyva šalna.

Skaudžią netektį katedra jau patyrė. Mirė ekstraordinarinis profesorius Keistutis Šliūpas, tesulaukęs 44 metų amžiaus, bene pirmasis pradėjęs mokslinio tyrimo darbą.

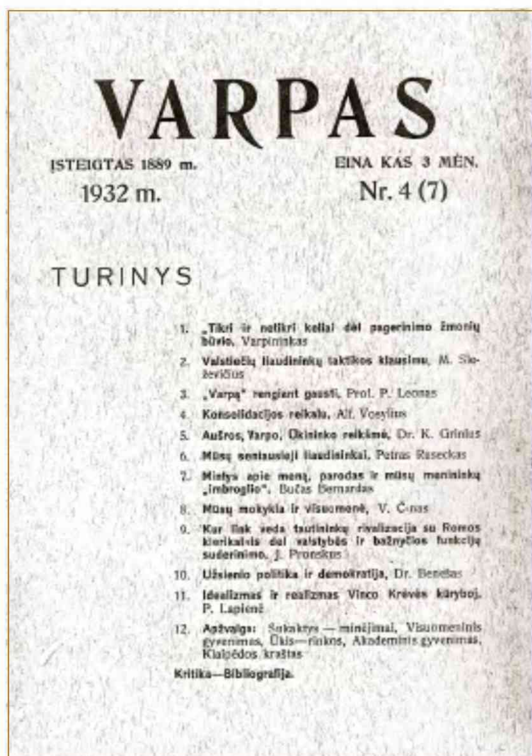
> *„Žmonėms, arčiau nepažinusiems K. Šliūpo, jis galėjo atrodyti žmogumi, turinčiu paliegusį ne tik kūną, bet ir dvasią, o ypač valią. Tačiau mums, artimiau pažinojusiems jį, jis atrodė visai kitaip. Po jo paliegusia valia, jo ligos nuvargintame kūne ruseno švelni, subtili siela, plakė jautri draugams ir mokiniams širdis ir glūdėjo dideli intelektualiniai gabumai“*, – taip vertino šią asmenybę fakulteto dekanas Z. Žemaitis.

Kazimieras Baršauskas pats už daug ką buvo dėkingas Keistučiui Šliūpui. Šis profesorius, jo originalios mintys, erudicija vedė vaikiną iš Gižų mokslo pažinimo keliu, ne paskutinė katedros vedėjo nuomonė buvo skiriant jam 3 metus iš eilės stipendiją, vadovaujant diplominiam darbui, vėliau laikinai priimant į Fizikos katedros laborantus.

> *„Jeigu praeitą šimtmetį pasaulis pripažino mokslo laurus biologams, tai šitą šimtmetį tie laurai teks fizikinių mokslų tyrinėtojams“*, – tvirtindavo jis paskaitose.

„*Visur konfliktas*“, – tebeskambėjo ausyse, regis, tik vakar ištarti profesoriaus Keistučio mėgstami žodžiai, rodantys jo požiūrį į pasaulio pažinimo raidą.

K. Baršauskas tiesiog jautė pareigą pasakyti visuomenei, dabartiniams ir būsimiems studentams, koks buvo ir išliko ne tik jo, bet ir kitų atmintyje profesorius K. Šliūpas.

VARPAS

ĮSTEIGTAS 1889 m. EINA KAS 3 MĖN.

1932 m. Nr. 4 (7)

TURINYS

1. „Tikri ir netikri keliai dėl pagerinimo žmonių būvio. Varpininkas
2. Valstiečių liaudininkų taktikos klausimu. M. Sleževičius
3. „Varpą“ rengiant gaasti. Prof. P. Leonas
4. Konsolidacijos reikalu. Alf. Vosylius
5. Aušros, Varpo, Ūkininko reikšmė. Dr. K. Grinius
6. Mūsų seniausieji liaudininkai. Petras Raseckas
7. Mintys apie meną, parodas ir mūsų menininkų „imbroglio“. Bučas Bernardas
8. Mūsų mokykla ir visuomenė. V. Č[illegible]
9. Kur link veda tautininkų rivalizacija su Romos klerikalais dėl valstybės ir bažnyčios funkcijų suderinimo. J. Pronskus
10. Užsienio politika ir demokratija. Dr. Benešas
11. Idealizmas ir realizmas Vinco Krėvės kūryboj. P. Lapienė
12. Apžvalga: Sukaktys — minėjimai, Visuomeninis gyvenimas, Ūkis—rinkos, Akademinis gyvenimas, Klaipėdos kraštas

Kritika—Bibliografija.

Šiame „Varpo“ numeryje išspausdintas K. Baršausko straipsnis prof. K. Šliūpo atminimui

„Į Lietuvos universitetą prof. Kęstutis Šliūpas buvo pakviestas 1922 m. gegužės mėn. 22 d. Dėl sveikatos pablogėjimo nuo 1923 m. balandžio mėn. 1 d. iki 1925 m. sausio mėn. 1 d. buvo iš universiteto pasitraukęs. Trupučiuką pagijęs, 1925 m. vėl grįžo į universitetą, kuriame vedė Fizikos katedrą, skaitė neorinę fiziką ir termodinamiką. 1930 m. rugsėjo mėn. 1 d. pakeltas ekstraordinariniu profesorium. Nuo 1932 m. rugsėjo mėn. 1 d. dėl silpnos sveikatos iš universiteto buvo gavęs atostogų. Gydėsi Panemunėje ir Varėnoje džiovininkų sanatorijoj.

Sunki ir ilga liga pakirto a. a. prof. K. Šliūpui visai sveikatą, ir šiais metais lapkričio mėn. 15 d. 5 val. 30 min., vos teturėdamas 44 metus, persiskyrė su šiuo pasauliu.

Ruošėsi savo specialybei – fizikai daug metų. Iš virš paminėtų žodžių matyti, kad fizikoj buvo pasiruošęs pakankamai gerai. Bet gaila, kad suirusi sveikata nedavė tų žinių pilnai paskleisti Lietuvos jaunime. Jau nuo 1925 m. a. a. prof. K. Šliūpas žiūrėjo į savo gyvenimą labai pesimistiniai. Privačiai asmeniniuose pasikalbėjimuose dažnai tekdavo iš-

girsti tokių posakių: „iš manęs niekas neišeina", „neveikia kaip reikia protas", „reikės apleisti užimamą vietą", „negaliu atlikti savo pareigų", „neilgos mano gyvenimo dienos", „niekam aš nereikalingas" ir daug panašių išsireiškimų. Tuos žodžius palydėdavo ilgas, sunkus ir gilus kosulys. Negalėdamas pamiršti mirties šmėklos, griebdavosi a. a. prof. K. Šliūpas svaiginimo priemonių, kad nors trumpam laikui atsiskirtų nuo tų baisių mirties šešėlių.

Giliau nepažindami a. a. prof. K. Šliūpo vidaus pergyvenimų, klaidingą susidarydavo apie Jį nuomonę. Stebėjosi ne vienas, kad prof. taip kartais save vesdavo. Bet tie žmonės, kurie giliau esminiai pažino profesorių, nerado jame blogų ydų. Tos gyvenimo anomalijos pasidarydavo pas prof. K. Šliūpą tik todėl, kad jis nekantriai žiūrėjo į savo netolimo gyvenimo galą.

Išsikalbėjus apie šeimyninį gyvenimą, profesorius irgi labai pesimistiškai atsakydavo: – "aš gal ir susveikčiau, kad būtų kam mane šeimyniškai prižiūrėti", „į nesveiką jokia moteris nežiūri", „yra joms pakankamai sveikų". Taigi prie tokio visapusio pesimistiško nusiteikimo visos pastebėtos ydos pas a. a. profesorių išblunka.

Prie tokio sveikatos stovio negalėjo ir darbai profesoriaus būti labai produktingi. Būdamas geresnės sveikatos Amerikoje skaitė kelis šimtus paskaitų, nagrinėdamas įvairius fizikos klausimus. Skaitydamas mūsų universitete prof. K. Šliūpas yra parašęs „Termodinamiką", „Antrąjį termodinamikos dėsnį", „Kosminius spindulius", „Dinaminį būdą Young'o moduliui nustatyti","Spyruoklės plunksną iš kvarco", „Atsakymą prof. dr. O. Folkui" ir kitus veikalus.

A. a. prof. Kęstutis Šliūpas mėgo savo darbą, rodė originalumą darbe, – visados buvo kupinas naujų idėjų, sumanymų ir geros iniciatyvos. Originališki jo nurodyti fizikos praktikos darbai puošia mūsų universiteto fizikos laboratorijas.

Be savo grynai mokslinio darbo, velionis sekė gyvai ir visuomeninį gyvenimą. Laiks nuo laiko pasirodydavo vienas kitas jo straipsnis „L. Žiniose". Itin daug jo pieštų karikatūrų tilpo „L. Žiniose" prieš gruodžio 17 d. perversmą, kai į karikatūras ne tokiomis baisiomis akimis buvo žiūrima. Aktingai bendradarbiavo anksčiau ėjusiose „Šiaulių naujienose", kurias buvo įkūręs velionis tėvas dr. Jonas Šliūpas. Tačiau universitetinis darbas ir nuolatos blogėjanti sveikata neleido jam toliau į visuomeninį gyvenimą leistis.

Daug dar buvo laukta ir daug tikėtasi iš a. a. prof. K. Šliūpo. Tačiau tas visas viltis išblaškė ankstyva mirtis. Šiandieną mes jam turime būti labai dėkingi už tuos pirmus kelius kaipo mokslininko pramintus mūsų universitete ir gerbti kaipo žmogų, kuriame viešpatavo taurus kuklumas ir atsidavimas visuomenei.

K. B–kas.“

Neatsitiktinai šis Baršausko straipsnis pateko į „Varpo“ puslapius. Pats Kazimieras ir toliau jautė simpatiją valstiečiams liaudininkams, baigęs Universitetą, liko studentų „Varpo“ draugijos filisteriu. Jo valstietiškai prigimčiai buvo artimi šios partijos ideologiniai pagrindai ir tradicijos, kuriomis ji vadovavosi nuo „Varpo“ laikų, nors pats šiai partijai nepriklausė.

„*Asmeninė nuosavybė, kai ji yra savininko darbo, iniciatyvos ir pragyvenimo pagrindas, neliečiama ir saugoma. Bet kai ji jos savininko paverčiama žalinga visuomenei išnaudoti priemone ar laikoma apleista su žala visuomenei ir valstybei, gali būti įstatymu aprėžta, nusavinta ar kitaip tikriau sutvarkyta.*

... Į tikybos ir bažnyčios dalykus valstybė ir savivaldybės neprivalo kištis... Kiekviena tikyba yra tikinčiojo asmens sąžinės dalykas ir gerbiama. Tikybos laisvei apsaugot bažnyčia atskiriama nuo valstybės“, – šiuos ideologinius postulatus patvirtino valstiečių–liaudininkų kuopų atstovų suvažiavimas. Ne mažiau jam buvo svarbu, kad valstiečiams–liaudininkams priklausė tokios asmenybės, kaip antai: J. Vileišis, K. Grinius, M. Sleževičius, F. Bortkevičienė, kiti to meto visuomenės šviesuliai.

Kazimieras Baršauskas bendradarbiavo ne tik „Varpe“, bet ir liberalios krypties „Lietuvos žiniose“, „Lietuvos ūkininke“, „Kultūroje“, „Gamtoje“, „Lietuviškoje enciklopedijoje“.

Pirmajame jos tome, išleistame 1933 m., tarp bendradarbių K. Baršausko pavardės dar nėra. Po metų, antrajame, K. Baršauskas įrašytas abėcėlės tvarka vienuoliktuoju. Pavardės santrumpa – K. Br. Įdėti ir du jo straipsneliai – „Beta spinduliai“ ir „Ballo elektra“.

Šiame tome (1360) keliolika eilučių skirta ir jam pačiam, pažymint, kad „*paruošė iš fizikos naujų praktikos darbų, taip pat šiems darbams aparatūrą*“.

Jonas Lelis, studentas medikas, pamena, kad K. Baršauskas „*tada nesolidžios išvaizdos, mažo ūgio, su ūseliais ir golfo kelnėmis laborantas vadovavo fizikos pratyboms*“.

Nežinomieji svečiai – kosminiai spinduliai

Trečiojo dešimtmečio Kaunas, nors ir vadinamas laikinąja sostine, žvelgiant atvykėliui iš kitos šalies, buvo Europos užkampis. Miestelėliukas, neturintis nei vandentiekio, nei padoresnės kanalizacijos, kuriame tėra vienas centralizuotai šildomas viešbutis ir akmenimis grįstos gatvės. Tačiau jau tada laikinojoje sostinėje gyveno ir dirbo toli gražu ne provincialai. Ypač Universitete. Kiekvienas profesorius, docentas mokėjo jei ne keletą, tai bent vieną dvi užsienio kalbas, kai kurie dar anksčiau buvo stažavęsi, ne kartą lankęsi Vakaruose. Važiuoja ir dabar į konferencijas, simpoziumus, nors ir ne taip dažnai, kaip norėtųsi. Universiteto vadovybė, kiek išgalėdama, taupo kiekvieną litą.

Ir vis dėlto Matematikos–gamtos fakulteto 1927–1932 metų apyskaitoje pateikti duomenys apie jaunesniojo mokslo personalo komandiruotes įspūdingi. Į jas buvo išvykę aštuoniolika asmenų:

> *1) matematikos analizės kat. vyr. asist. Šernas Petras į Berlyno Un–tą, 2) vyr. asist. Katilius Petras į Heidelbergo Un–tą, 3) geometrijos kat. jaun. asist. Stanaitis Otonas–Edmundas į Viurcburgo Un–tą, 4) astronomijos kat. vyr. asist. Slavėnas Paulius į Yale Un–tą (Amerikoje), 5) jaun. labor. Mockus Vincas į Berlyną, Potsdamo observatorijon, 6) eksperim. Fizikos kat. vyr. asist. Brazdžiūnas Paulius į Ciuricho Un–tą, 7) Žvironas Antanas į Ciuricho Politechniką, 8) fizinės chemijos kat. vyr. asist. Matulis Juozas į Leipcigo Un–tą, 9) geofizikos ir meteorol. kat. vyr. asist. Olšauskas Stepas į Potsdamo Geodezijos institutą, 10) neorgan. ir analiz. chemijos kat. jaun. asist. Jucaitis Pranas į Viurcburgo Un–tą (persikėlė į Friburgo Un–tą), 11) organin. Chemijos kat. vyr. asist. Zubrys Alfonsas į Ciuricho Un–tą, 12) botanikos kat. fitopatologas Minkevičius Antanas į Ciuricho Un–tą, 13) mokytas sodininkas Meisneris Karolis į Berlyno botanikos sodą, 14) vyr. sodininkas Martinaitis Pranas į Vienos ir Pragos botanikos sodus, 15) jaun. asist. Gry-*

bauskas Kazys į Paryžiaus, Berlyno ir Hamburgo botanikos sodus, 16) zoolog. ir lygin. anat. kat. vyr. labor. Čeraška Leonas į biologines stotis Bretanėn ir Vengrijon, 17) taksidermistas Jankauskas Stepas į Berlyno ir Karaliaučiaus Un–tus, 18) entomol. Palionis Alfonsas į Braziliją.

Neatsitiktinai prof. V. Čepinskis tvirtino:

„Mūsų laboratorijose ir seminaruose viešpatauja ta pati dvasia, kaip ir Vakarų Europos panašiose įstaigose. Mūsų jaunimo moksliškas išlavinimas ir paruošimas jo savarankiškam moksliniam darbui, mano įsitikinimu, yra visai tinkamas ir ne blogesnis kaip garsių Europos universitetų jaunimo paruošimas. Aš turiu tam pakankamai įrodymų. Visa eilė baigusių mūsų universitetą jaunuolių ruošiasi profesūrai ir mokslo darbui įvairiuose Vakarų Europos universitetuose, ir aš su dideliu pasitenkinimu galiu čionai konstatuoti, kad šie mūsų jaunuoliai nelaikomi žinomų Europos mokslininkų menkesniais už vietinius jaunuolius, o traktuojami kaip lygūs su lygiais.“

Fizikos dėstymą 1930 m. panašiai įvertino ir K. Šliūpas: *„Iš to, ką mačiau, mes galėsime prancūzų provincijos universitetus pralenkti. Reik tik originaliai ir kritiškai dirbti. Mūsų II kursas už jų daug geresnis.“*

Mokslo naujienos patiems profesoriams, paskui ir studentams pirmiausia patekdavo iš specialiųjų žurnalų, vadovėlių, knygų, asmeninių kontaktų dėka.

Tuo metu, kai Kazimieras Baršauskas tik įstojo į studentus, populiarus gamtos ir gretimų mokslų žurnalas „Kosmos“ išspausdino Keistučio Šliūpo straipsnį „Kosminiai spinduliai“ (1926, Nr. 1).

„Fizikos mokslas aptiko naują, tyrinėjimams daug žadančią sritį – kosminius spindulius“, – rašė K. Šliūpas, trumpai supažindindamas su anglų mokslo žurnale „Nature“ paskelbtais duomenimis apie dar neseniai niekam nežinomų kosminės kilmės spindulių tyrimus.

Mokslininkai su pačių sugalvotais ir pagamintais prietaisais dirbo žemėje, lipo ant namų stogų, į Eifelio bokštą, kopė į kalnus, kėlė balionus į padanges, leido prietaisus po vandeniu. Ir visur aptikdavo šiuos spindulius.

„Gaila, kad neturėdami aukštų kalnų, mes, lietuviai, negalėsime dalyvauti naujuosius kosminius spindulius tyrinėjant“, – tarsi su nuoskauda baigė straipsnį K. Šliūpas.

Profesorius Vincas Čepinskis paskaitose irgi ne kartą užsiminė apie sklindančius į žemę iš tarpplanetinių erdvių milžiniškos skvarbos spindulius, nors jų niekas nėra matęs, palietęs ar pajutęs.

– Ar galite įsivaizduoti, kad tokie spinduliai į žemę lekia kiekvieną sekundę – šviečiant saulei ir užslinkus nakčiai, kad juos aptiksi ore, žemėje, netgi po vandeniu,– karštai dėstė profesorius.– To negana. Kosminiai spinduliai, pereidami per atmosferą ir ypač tankias medžiagas, sukuria antrinius spindulius, kurie irgi pasižymi ypatingu skvarbumu.

Iš pradžių manyta, kad šių spindulių kilmė žemiška, kad juos gimdo pačios planetos radioaktyvumas.

Tačiau 1913 metais tyrinėtojas W. Kolhorsteris, patobulinęs aparatūrą, pakilo į 9 kilometrų aukštį ir nustatė, kad kosminių spindulių veikimas čia dar stipresnis. Amerikietis Millikanas juos užregistravo 60 metrų vandens gilumoje, o Regeneris aptiko Bodeno ežero 233 metrų gylyje.

„*Argi ne nuostabu – 30 metrų vandens arba 2,5 metro švino sluoksnis sugeria vos 50 procentų kosminių spindulių. Jei palyginsime su tokio elemento kaip radis skvarbumu, tai milžiniški skaičiai. Gama spindulius, kurie taip pat kelia nuostabą, sulaiko jau 15 centimetrų storio švino plokštelė ar 1,4 metro vandens sluoksnis*“, – kaitino būsimųjų einšteinų ir faradėjų vaizduotę prof. V. Čepinskis.

Kosminiai spinduliai domino ir dr. Antaną Puodžiukyną. Apie juos, reikia manyti, jis girdėjo iš pirmųjų lūpų, studijuodamas Vienoje.

„*Gamta ir jos reiškiniai žmogui atrodo toki pažįstami, jog, rodos, sunku ką nauja aptikti. Bet mūsų jutimai netobuli; jais tik grubiai pažįstame gamtą ir jos reiškinius. Norėdami tiksliau orientuotis žingsnis po žingsnio, nuosekliai tirdami, artinamės prie tokių dalykų, kurie tiesiogiai jutimais nebepasiekiami. Tuomet akims atsiveria visa eilė naujų dalykų: elektra, Röntgeno spinduliai, kosminiai spinduliai ir daug kitų nuostabių gamtos reiškinių*“, – rašė jis straipsnyje „Kosminiai spinduliai ir kosmogonijos problema“.

Ar teisūs mokslininkai, kurie teigia, kad kosminių spindulių „*intensingumas yra didesnis kulminuojant Paukščių Takui, Herkulio žvaigž-*

dynui, Andromedos ūkams". O gal neklysta tie, kurie mano, jog kosminių spindulių intensyvumo svyravimai labai mažai priklauso nuo atskirų žvaigždžių poveikio. Bet kodėl tada tik maža jų dalelė, vos pusė procento, ateina iš Saulės, „*tuo tarpu visi kiti eina iš didžiojo Kosmo*".

Iš esmės jie yra mūsų žemėje nežinomieji svečiai. Iš kur jie kyla? Yra nuomonių, kad spindulių šaltinis – žvaigždės arba žvaigždžių ūkai, bet taip pat spėjama, kad jie gali susidaryti beveik medžiagos neturinčioje erdvėje, protonams jungiantis į atomus.

O gal kosminių spindulių atradimas patvirtina, kad pasauliai ne tik sensta ir nyksta, bet kartu atsiranda vis naujų. Neatsitiktinai Millikanas tvirtina:

„*Kūrėjas tebedirba!*"

O gal „*visa visatos sukūrimo istorija visai tiksliai ir pilnai gali būti išreikšta keturiais žodžiais: „Dievas tarė: Teesie šviesa…*"

„*Tai yra drąsios mintys apie visatos kūrybą ir jos sunykimą. Bet nereikia turėti iliuzijų. Mokslui dar geras kelio galas konstatuoti, kad medžiaga ir šviesa yra ekvivalentingi. Medžiagos kitimas į šviesą ar atvirkščiai vis dar palieka didžiulės mokslo hipotezės, bet ne faktai. Juo sunkiau ant šių hipotetinių pagrindų pastatyti visą kosmogoniją. Viena aišku, kosminių spindulių suradimas parodė, kad visata nėra jau taip tuščia. Joje pilna mažai apčiuopiamos spinduliuojančios energijos, kurios keliai ir procesai dar mums nežinomi*", – baigia straipsnį A. Puodžiukynas.

Kada ir kodėl kosminių spindulių problema susidomėjo K. Baršauskas. Kas jį pastūmėjo šiam žingsniui. Profesoriai Vincas Čepinskis, Ignas Končius, dr. Antanas Puodžiukynas?

O gal toks ketinimas glūdėjo pasąmonėje dar nuo gimnazijos laikų, kai, anot paties K. Baršausko, „*daugiausia buvau įsigilinęs į astronomiškas knygas, nes tada buvau labai susiįdomavęs dangaus kūnais*". Kosmojauta kaimo būties filosofijoje visada buvo labai gili, ir šįkart reikėjo tik lemtingo postūmio.

Šiaip ar taip, kosminių spindulių mokslinis tyrimas Lietuvos universiteto fizikos laboratorijoje jau vyko 1933 metų pradžioje, praėjus vos trims dešimtmečiams nuo jų atradimo.

Pats K. Baršauskas str. „Skaitikliai kosminiams spinduliams, fotonams ir radioaktingumui tirti“ rašo: „*V. D. U. Fizikos laboratorijoj pradėta su skaitikliais dirbti nuo 1933 m. pavasario*“.

Tuo metu jis buvo pakeltas iš laborantų į jaunesniuosius asistentus.

Matematikos – gamtos fakulteto tarybos posėdžio, vykusio 1934 m. kovo mėn. 13 dieną, protokole pažymėta, jog „*Kazys Baršauskas rodo aiškų savarankiškumą ir didelį pamėgimą eksperimentinės fizikos srities darbų. Be tiesioginių įstaigos pareigų, – o jų jis turi tikrai daug, nes bendrai nemėgsta atsisakinėti ir vengti darbo, – jis akylai montuoja aparatūrą savo originalam darbui ir visad aktingai dalyvauja vyr. as. A. Žvirono eksperimentams paruošiamam darbe. Įstaiga juo visiškai patenkinta.*

Į visą tai atsižvelgdama, Fizikų ir chemikų komisija prašo fakulteto Tarybą vyresnįjį Fizikos katedros laborantą Kazį Baršauską pakelti jaunesniuoju tos pat katedros asistentu.

Slaptas balsavimas pakelti vyr. Fizikos katedros laborantą K. Baršauską jaunesniuoju asistentu davė iš 15 balsų: 13 už ir 2 susilaikiusiu.

Atseit, vyr. Fizikos katedros laborantas Kazys Baršauskas pakeliamas tos pat katedros jaunesniuoju asistentu nuo patvirtinimo dienos.“

Vos spėjo Kazimieras apsiprasti su asistento darbu, atsipūsti, gavęs atostogų, kai vieną dieną iš Gižų atėjo telegrama:

„*Parvažiuok. Mirė motina. Aleksandras*“.

Marijona Baršauskienė beveik nesirgusi mirė 1934 metų rugpjūčio 4 dieną. Pavargo per anksti ir žemiškąją kelionę baigė 50–aisiais gyvenimo metais.

Mielos mūsų motinos. Paskutinės iš namų išlydinčios ir pirmos pasitinkančios. Net ir būdamos toli, jos visada šalia.

… Smaugė ašara.

Prie karsto Gižų kapinaitėse stovėjo aštuoni vaikai – karininkas, būsimasis mokslininkas fizikas, mokytojas, studentas, ūkininkas, amatininkas, gimnazistė, moksleivis. Trūko tik Edvardo. Bet jis buvo už jūrų marių.

Per karus, suirutes likusi viena visus išaugino, išmokė, nė vieno neatstūmė.

Grįžo Kazimieras į Kauną prislėgtas. Ramino darbas, kuriam vėl atsidavė visa širdimi, laboratorijos tyla, o namie – sūnaus Vytuko čiauškesys.

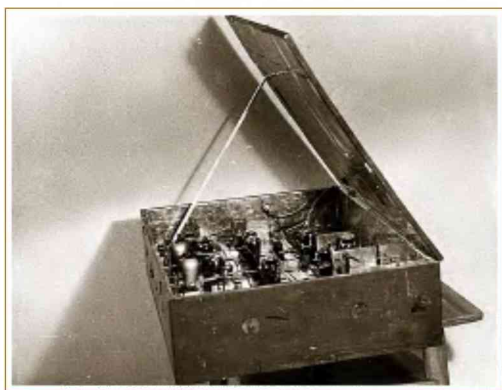
Kokia tai buvo aparatūra ir originalus darbas, apie kurį užsimena kolegos. Kodėl ją reikėjo gaminti pačiam, padedant demonstratoriui Aleksui Glodeniui ir precizijos mechanikui Zenonui Glodeniui. Nors iškilo nauji Fizikos ir chemijos instituto rūmai, mokymo priemonėmis praturtėjo kabinetai ir laboratorijos, tačiau bazė mokslinei kūrybai tebebuvo silpna. Padėties dramatizmas ypač akivaizdus fizikų ir chemikų komisijos memorandume dėl papildomų lėšų mokslo darbams. Tai programinis dokumentas, ir neatsitiktinai čia pateikiamas beveik nesutrumpintas:

„Universitetas jau įžengė į antrąjį savo gyvavimo dešimtmetį. Pirmasis dešimtmetis galima apibūdinti kaipo formalaus kūrimosi ir organizavimosi laikotarpis, per kurį susidarė ir susitvarkė paskirų fakultetų įstaigos pedagoginiam, jaunimo mokymo darbui dirbti. Tenka pabrėžti, kad universitetas yra ne tik mokymo, bet ir mokslo įstaiga. Joje privalo reikštis ir koncentruotis kūrybinė mokslinių tyrinėjimų dvasia. Be mokslinės kūrybos universitetas, netekdamas svarbiausio mokslo įstaigos požymio, virstų tik mokymo įstaiga, aukštąja pedagogine mokykla. Mokslo ir mokymo uždaviniai universitete yra ankštai vienas su kitu susiję: be mokslinės kūrybos negali būti tinkamon aukštumon iškeltas ir pedagoginis darbas, nes be kūrybos neįmanoma jaunimui įkvėpti mokslinių tyrinėjimų dvasia, įskiepyti jiems mokslinis darbo metodas.

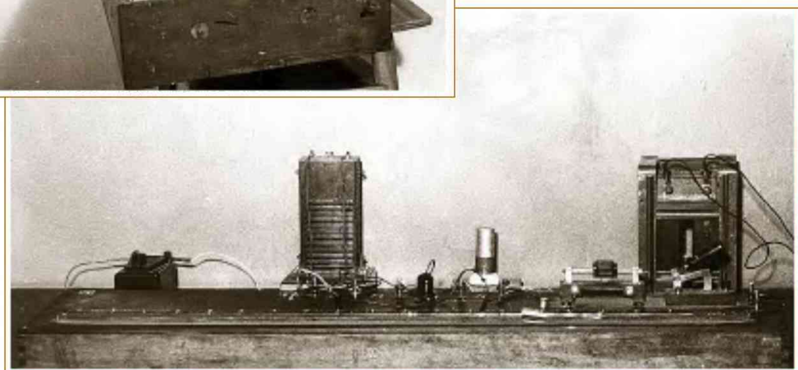
Sėkmingo pedagoginio darbo laidas – entuziazmas, o kūrybos dvasia – gyvas to entuziazmo šaltinis. Iki šiolei mūsų universitete ėjo beveik išimtinai pedagoginis mokymo darbas, nes mūsų aukštosios mokyklos veikimo sąlygos buvo tokios, kad apie mokslinės kūrybos darbą tegalima buvo tik svajoti. Dar labai netolimi laikai, kuomet stigo pačių elementariškiausių mokslo priemonių pedagoginiam darbui dirbti, dar labai netolimos praeities faktai, dar jie ryškūs ir gyvi visų universiteto žmonių atmintyje, kuomet vyko aštriausios varžytinės tarp paskirų fakultetų ar to paties fakulteto pavienių įstaigų dėl kelių kvadratinių metrų patalpos ploto. Pirmasis ir antrojo dešimtmečio pradžia nudildė nors dar ir nevisai teprašalino universiteto patalpų klausimo aštrumą. Vyriausybės palankumo dėka universitetas pasistatydino eilę mokslo reikalams skirtų

rūmų, apsirūpino reikalingiausiomis mokslo priemonėmis pakenčiamai mokymo darbui dirbti.

Bet kartu su tuo tenka su širdgėla konstatuoti, kad mokslinei kūrybai reikštis universitetas ir dabar reikiamų sąlygų neturi. Tą trūkumą labai skaudžiai ir gyvai atjaučia visas Matematikos – gamtos fakultetas, o ypatingai fizikos, geofizikos, fizinės chemijos, neorganinės ir organinės chemijos katedrų įstaigos, kurios daugiausiai yra reikalingos savo darbams brangios aparatūros. Kalbamosioms įstaigoms Vyriausybės atleidžiamų kreditų vargais negalais teužtenka eiliniam jaunimo mokymo darbui aprūpinti. Išskirti iš tų kuklių lėšų nors šiek tiek moksliniams tyrinėjimams nėra jokios galimybės. Mokslinių tyrinėjimų klausimas dabar pasidarė itin aktualus ir svarbus vyresniajam mokslo personalui. Jeigu dėl nekreipimo dėmesio į tą sritį praeityje vyresnįjį mokslo personalą dar galima pateisinti organizaciniu darbu, patalpų stoka ir panašiai, tai ateityje tie pasiteisinimai turės atkrist. Dar aštriau šis klausimas stoja jaunesniajam mokslo personalui (mano pabr. – J.S.). *Matematikos – gamtos fakulteto įstaigų ištisa jaunesniojo personalo narių eilė (P. Braždžiūnas, J. Matulis, A. Zubrys ir A. Žvironas) yra išbuvę mokslinėje komandiruotėje užsienyje po porą metų. Jie fakulteto neapvylė ir grįžo*

Asistento K. Baršausko pagaminti prietaisai, naudoti tiriant kosminius spindulius

sėkmingai įvykdę jiems pavestą uždavinį. Jų atliktieji darbai yra išspausdinti specialiuose žurnaluose. Jų profesoriai šefai, kurių vadovybėje jiems teko dirbti, juos kuo puikiausiai atestavo, kaipo gabius, sumanius, darbščius ir tinkamus moksliniam darbui žmones. Visiškai būtų natūralu, kad jie, grįžę į savo Alma Mater, galėtų taip sėkmingai pradėtus savo darbus toliau tęsti.

Deja, tenka su pasigailėjimu konstatuoti, kai kalbamosios Matematikos –gamtos fakulteto įstaigos dėl lėšų stokos negali sudaryti nors šiek tiek pakenčiamų moksliniams tyrinėjimams darbo sąlygų: stinga reikiamos aparatūros, trūksta medžiagų. Jau seniai praėjo laikai, kuomet moksliniai tyrinėjimai buvo atliekami paprastomis primityviomis priemonėmis. Dabar be tobulos specialios aparatūros eksperimentiniai moksliniai tyrinėjimai visiškai neįmanomi. Kiekvienas iš buvusių komandiruotėje ar tai su alga, ar su tam reikalui skirta stipendija ne tik padėjo daug energijos, bet tai pat įdėjo tam reikalui ir nemaža nuosavų lėšų, įbrisdamas į skolas: algos ar skirtos stipendijos anaiptol neužteko su studijomis susijusioms išlaidoms padengti. Dabar sugrįžę savo darbo tęsti negali. Maža to, kiekvienas jų užmezgė ryšius su tos ar kitos mokslo srities specialistais. Tie ryšiai labai svarbūs ir galima būtų ne tik jie palaikyti, bet dar gi sustiprinti ir išplėsti. Nesant gi tinkamų tos rūšies darbams sąlygų per metus kitus tie ryšiai nutruks, nutils. Mokslo plėtotė kasmet milžiniškais žingsniais eina pirmyn. Praleisti metai kiti be darbų tyrimų srityje mūsų buvusiems stipendininkams ir buvusiems komandiruotėje reiškia stovėjimą vietoje, o stovėjimas vietoje yra regresas.“

K. Baršauskas vietoje tikrai nestovėjo. Per dvejus metus sukaupė mokslinę literatūrą ir pagal joje pateiktus aprašymus pagamino 7 skaitiklius: 5 metalinius ir 2 kvarcinius kosminiams spinduliams tirti, kitų prietaisų, aktyviai dalyvavo Lietuvos gamtininkų draugijos veikloje ir pradėjo dėstyti fiziką gimnazijoje.

Pateikdamas 1934–35 metų darbo ataskaitą, jis pažymėjo:

– *eksperimentiškai dirbau, tirdamas ozono kiekį žemutiniuose oro sluoksniuose Kaune;*
– *skaičiau viešą paskaitą Lietuvos gamtininkų draugijos fizikų sekcijos susirinkime „Kosminių spindulių ir fotonų skaitikliai“;*
– *ekskursija į SSSR tikslu apžiūrėti mokslo įstaigas bei universitetus.*

K. Baršauskas paskaitą „Kosminių spindulių ir fotonų skaitikliai“ skaitė 1935 m. vasario 15 dieną. Minima Lietuvos gamtininkų draugija buvo įkurta 1931 m. lapkričio 2 d. Kaune VDU Matematikos–gamtos fakultete ir jos branduolį sudarė šviesuomenė: šio fakulteto, kitų aukštųjų mokyklų profesoriai, docentai, vidurinių mokyklų mokytojai, medikai, inžinieriai.

Draugijos fizikų ir chemikų sekcija buvo įsteigta 1934 metų kovo mėnesį ir jos valdybos pirmininku išrinktas K. Baršauskas. Be jo, valdybą sudarė P. Brazdžiūnas, J. Janickis, K. Daukšas, A. Puodžiukynas, K. Sleževičius ir J. Matulis. Sekcijos uždavinys buvo *„supažindinti savo narius bei visuomenę su naujausiomis fizikos ir chemijos mokslų problemomis, su tų mokslų pažanga, Lietuvoje dirbamais fizikos ir chemijos bei gretimųjų mokslų darbais“.*

Sekcijos veikla buvo labai aktyvi, jos nariai rinkdavosi kas dvi savaitės Fizikos ir chemijos institute, fizikos auditorijoje. Iš viso iki 1940 metų joje buvo išklausyti 88 pranešimai, iš kurių keturis pateikė K. Baršauskas.

Mokslo metams pasibaigus, Fizikos katedros jaunesniojo mokslo personalo laukė atokvėpis – ekskursija į Maskvą ir Leningradą.

Ekskursijai vadovavo profesorius I. Končius, joje dalyvavo asistentai P. Brazdžiūnas, K. Baršauskas, K. Daukšas, K. Kladiščevas, J. Matulis, A. Žvironas. Kelionė žadėjo būti įdomi ir nuotaikinga. Kai kurie iš jos dalyvių Rusijoje nebuvo lankęsi jau penkiolika metų, kiti apskritai į tą šalį vyko pirmą kartą. Kaip atrodo ta darbo žmonių valstybė, kurianti naują santvarką – socializmą?

Į Maskvą skrido vokiečių avialinijos „Derlufte“ lėktuvu, visus apgyvendino „Inturisto“ viešbutyje „Novomoskovskaja“.

Pirmiausia lietuvaičiai apsilankė Maskvos Lomonosovo universitete, jo laboratorijose.

Laisvalaikiu apžiūrėjo muziejus, parodas. Visokių kuriozų pasitaikė ne vienam. Nors viešbučio administracija įspėjo, kad Maskvoje pavieniui vaikščioti, ypač nuošaliau nuo centro, nepatariama, nes galima susilaukti nemalonumų, tačiau K. Daukšas ir K. Kladiščevas pavakariais išsirengė į miestą, ketindami užeiti į alinę ir pasižiūrėti publikos gatvėje.

Alinėje lankytojai tuojau atkreipė į juos dėmesį. Užsieniečius lengvai atpažindavo iš skrybėlės ir kaklaraiščio, kurių tarybiniai piliečiai nenešiodavo, nes jų nebuvo. Greit alinės lankytojai leido pajusti, kad užsieniečiai čia nelaukiami, ir mūsų draugams teko paskubomis išsinešdinti, kad nepatirtų didesnio nemalonumo. Jie grįžo sujaudinti į viešbutį.

Nelaukta buvo pažintis ir su lietuvaitėmis. Vieną dieną, kartu su P. Brazdžiūnu lipdami laiptais į valgyklą, pavijo dvi moteris, vieną vyresnę, antrą jaunesnę. Jos kalbėjo angliškai. K. Baršauskas gana balsiai lietuviškai pareiškė, kad neblogai būtų su jomis susipažinus. Viena iš jų atsigręžusi pasakė lietuviškai:

– Kodėl gi ne, mielai!

Suprantama, abu labai nustebo, netgi apstulbo. Pasirodo, kad viešnios atvažiavusios iš Jungtinių Amerikos Valstijų ir dabar vyksta į Kaune prasidedantį Pasaulio lietuvių kongresą.

„*Žemėje tikrai ankšta*“, – pagalvojo tada Kazimieras.

Iš Maskvos į Leningradą važiavo traukiniu „Strela“. Čia vėl vienas iš keleivių, išgirdęs kalbantis lietuviškai, netikėtai pasakė: „O, ir lietuvininkų esama traukinyje“. Pakvietė jį mūsiškiai užeiti, vynu pavaišinsią. Pakeleivis atsiprašė, kad neturįs laiko, ir dingo gretimame vagone.

Leningrade irgi apgyvendino viename geriausių viešbučių Nevos prospekte. Palydovu po miestą šįkart buvo pats grupės vadovas profesorius I. Končius. Jis 1907 metais Petrapilio universitete įstojo studijuoti fiziką, čia praleido Didžiojo karo metus.

Leningrade delegacija aplankė Fizikinės chemijos institutą.

> „*Senukas direktorius priėmė prielankiai, tik negalėjo suvokti iš kur mes: pasisakėme, kad iš Lietuvos, tačiau jam Lietuva kažkodėl siejosi su Baltarusija ir jis bent porą kartų klausė, kas Minske gero*“, – pamena šios ekskursijos dalyvis P. Brazdžiūnas.

Labiausiai ir ilgam K. Baršauskui įsiminė baltosios naktys, kai profesorius I. Končius skaitydavęs laikraštį.

Į Kauną vėl grįžo traukiniu. Kelionę, kuri truko nuo birželio 20 iki liepos 2 dienos surengė tada aktyviai reiškusis Lietuvių draugija SSSR tautų kultūrai pažinti, kurią įsteigė keletas garsių Universiteto profesorių.

Pats K. Baršauskas yra pažymėjęs, kad į Rusiją *„buvau komandiruotas savo lėšomis“.*

Po vasaros atostogų Kazimieras pradėjo darbą ne tik Universitete, bet ir Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos Kauno suaugusiųjų gimnazijoje.

Pats abejojo, ar sugebės, ar suspės susidoroti su asistento tarnyba, dirbti mokslinį darbą ir dėstyti mokykloje.

Ne iš gero gyvenimo plėšosi. Šeimai išlaikyti asistento alga – 500 litų buvo gana kukli. Be to, į Universitetą atkeliavo Finansų ministerijos Finansų departamento nurodymas *„iš buvusio Valstybės stipendininko Baršausko Kazimiero pagrindinio atlyginimo daryti nuo š. m. spalio mėn. 1 d. kas mėnuo išlaikymus po 10% gautai iš valstybės iždo sumoje 2250 lt. stipendijai į valstybės iždą sugrąžinti“.* Tiesa, kiek vėliau ši suma buvo perskaičiuota ir sumažinta iki 1935 litų. Bet vis dėlto beveik du tūkstančiai. Pinigai!

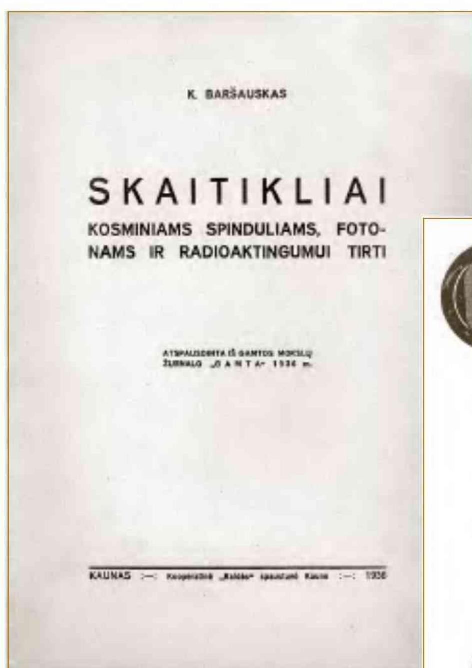
„Pažintis su šiuo mokytoju buvo labai neįprasta. Atėjęs į klasę jis pirmiausia pareiškė: „Aš jus įspėju – prie mano šnekos reikia priprasti, nes kalbu labai greitai“. Jis tai pasakė neskubėdamas, matyt, kontroliuodamas tąsyk savo tarimą, ir mes, mokiniai, net nustebome dėl tokios mokytojo įžangos. Tačiau netrukus įsitikinome, kad jo įspėjimas buvo pagrįstas – mokytojas bėrė žodžius lyg iš kulkosvaidžio. Gana greit pripratome prie mokytojo kalbėsenos ir kartu nuoširdžiai jį pamilome. Tai buvo nepaprastas pedagogas ir nuostabus žmogus. Sudėtingus fizikos klausimus jis dėstė suprantamai, įdomiai, pateikdamas ryškių pavyzdžių apie tai, kaip fizikos dėsniai taikomi įvairiose žmogaus veiklos srityse. Fizika – šis iš pirmo žvilgsnio sausų formulių mokymo dalykas, K. Baršausko pastangomis mus patraukdavo savo įvairialypiu aktualumu. Kai 1959 metais pasirodė jo parašyta „Fizika“ VII vidurinės mokyklos klasei, nenustebau: būdamas Lietuvos TSR mokslų akademijos akademiku, stambiausios Pabaltijyje aukštosios technikos mokyklos – Kauno politechnikos instituto rektoriumi, K. Baršauskas kartu liko mokytoju. Skleisti mokslo žinias, auklėti jaunimą buvo viso jo gyvenimo pašaukimas.

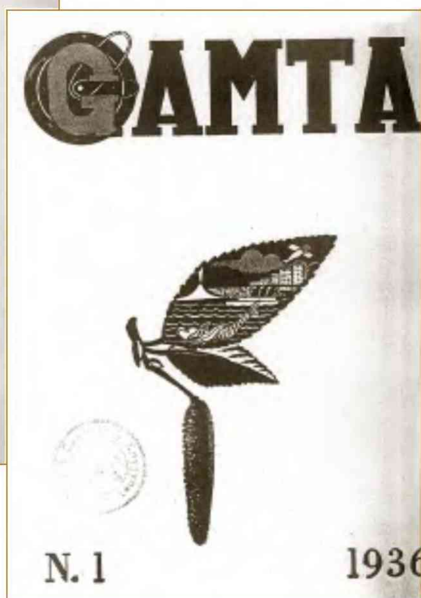
Prisimenu, mes savo mokytoją nepiktai vadinome svajotoju. Viskas prasidėjo nuo to, kad, be mokymo programos, K. Baršauskas mums daug pasakodavo apie kosmose vykstančius procesus, apie visatoje sklindančius spindulius. Tuo laikotarpiu mažai kas galvojo apie kosmosą, o K.

Baršauskas jau tyrė sudėtingiausius visatos reiškinius, lyg žinodamas, kad dar jo kartos žmonėms teks būti kosmoso įvaldymo dalyviais, šių istorinių įvykių liudininkais“, – prisimena tuo metu buvęs gimnazistas Eusėjus Jacovskis.

Entuziastas ir šviesus optimistas

1935 metų pabaigoje K. Baršauskas jau galėjo apibendrinti dvejų metų pastangas tiriant kosminius spindulius. Jo straipsnį „Skaitikliai kosminiams spinduliams, fotonams ir radioaktingumui tirti“ išspausdino Lietuvos gamtininkų draugijos žurnalas „Gamta“.

K. Baršausko straipsnis „Skaitikliai kosminiams spinduliams, fotonams ir radioaktingumui tirti“ buvo išspausdintas žurnale „Gamta“

Straipsnyje autorius pirmiausia apžvelgė kosminių spindulių kilmę, aprašė keturis pagrindinius prietaisus, tyrimo metodus ir jonizacijos kameras, vadinamąją Vilsono kamerą, Geigerio ir Millerio skaitiklius ir vieną iš naujausių koincidencijos (sutapimų) būdą, *„kai matavimai daromi su dviem, trimis, keturiais ir net su devyniais skaitikliais“*. Antroje dalyje pateikta eksperimentinė medžiaga, aprašyta naudota aparatūra ir visi septyni K. Baršausko pasigaminti skaitikliai.

Straipsnio pabaigoje pateikti matavimų rezultatai.

K. Baršauskas niekur neužsimena, kiek reikėjo valandų, dienų, mėnesių, kiek bandymų ir kantrybės, kol pasiekė straipsnyje nurodytus rezultatus.

Jis pats kukliai pažymi, kad *„aprašytieji skaitikliai viliojo dirbantį savo paprastumu ir dideliu pritaikymu“*. Kitoje vietoje vėl pabrėžia, jog įtampai *„geriausiai tinka akumuliatorių baterija. Fizikos katedros dirbtuvėj p. Z. Glodenis sukonstravo atitinkamą lygintuvą“*.

Stiprintuvas taip pat gimė Fizikos laboratorijoje, o registratoriui reikiamą detalę surado Pašto valdyboje. *„Tinkamiausią šiam reikalui yra pagaminusi AEG firma... Man teko pasitenkint visai paprastu. Mūsų Paštų valdyboj atsitiktinai buvo aptiktas senas, dabar nebevartojamas telefonų pasikalbėjimams registruoti skaitiklis. Jo veikimo principas yra paprastas.“*

Toliau tyrėjas tęsia:

„Norėdamas patyrinėti kosminių spindulių skvarbumą, pasigaminau švino 4x6x16 cm plytelių. Viena tokia plytelė sveria apie 6 kg. Skaitiklį įtvirtinau į atitinkamą 8x8x16 cm geležies skardos dėžutę. Dėdamas iš visų pusių dėžės įvairius švino sluoksnius, pastebėjau atitinkamų kosminių spindulių intensingumo kitimus.“

Įdomi detalė. Straipsnio nuorodoje K. Baršauskas nepamiršo paminėti, kad *„švino plytas ir geležinę dėžę padėjo padirbti p. Ig. Burneika“*.

Pavydėtina pagarba kitų darbui!

1935 metais K. Baršauskas pasigamino, aprašė ir panaudojo tyrimams Sturmo pavyzdžio skaitiklį ultravioletinių spindulių intensyvumui matuoti.

„Skaitiklis specialiai parengtas tam, kad juo galima būtų nustatyti ozono koncentraciją Kauno miesto ore.“

Apskritai kosminių spindulių „*matavimams naudotos schemos principas gana paprastas. Geigerio skaitiklis, turintis metalinę ar stiklinę sienelę, padengtą laidžiu sluoksniu, yra vienas pagrindinių elementų. Pro šią sienelę patekusi į skaitiklį kosminių spindulių dalelė jonizuoja jame esančias dujas, sukurdama didelį antrinių elektronų ir jonų kiekį. Išilgai skaitiklio ašies yra įtaisytas metalinis siūlas. Potencialų skirtumas, sudarytas tarp siūlo ir skaitiklio sienelių, greitina atsiradusius antrinius elektronus, stumdamas juos siūlo link. Gaunamas srovės impulsas, kurį sustiprina elektroninis stiprintuvas.*"

Aparatūros veikimą vaizdžiai aprašė pats jos kūrėjas:

> „*Kadangi kamščiai ir vamzdžio viduje esančios dujos (oras, vandenilis ar argonas) yra geri elektros izoliatoriai, tai elektra negali pereiti iš vielos į sienas ir atvirkščiai. Atėję kosminiai spinduliai praeina skersai vamzdį ir jonizuoja vamzdžio viduje esančias dujas, t.y. padaro jas laidžias elektrai. Šiuo labai trumpu (apie 0,001 sek.) momentu prašoka tarp vielos ir vamzdelių sienų maža elektros kibirkštėlė. Šią kibirkštėlę galima su atitinkamais radijo lempučių stiprintuvais sugauti ir užregistruoti. Šita aprašytoji kibirkštėlė pasako, kad spindulys pro vamzdelį pralindo. Šitą pralindimo procesą galima tiek sustiprinti, kad pro garsiakalbį galima girdėti didžiausius poškėjimus, kurie visai panašūs į šaudymo garsus. Šiuos smūgius galima su atitinkamais elektrometrais demonstruoti sienos ekranuose. Pagaliau galima šiuos smūgius su atitinkamais automatiniais registratoriais užregistruoti, panašiai kaip telefono pasikalbėjimus.*
>
> *Šis pastarasis metodas yra vienas iš pagrindinių, kurį vartoja visi dirbantieji kosminių spindulių srityje. Du pirmieji tarnauja tik kaip kontrolinės priemonės.*"

Straipsnio pabaigoje pateikiamoje santraukoje K. Baršauskas daro tokias atlikto darbo išvadas:

1. *Bendrai nusakyti kosminiai spinduliai ir bendrais bruožais aprašyti keturi pagrindiniai metodai jiems tirti. Smulkiau aprašyti Geiger'io – Miller'io skaitikliai ir nurodyta dabartinė jų vieta kitų mokslo priemonių tarpe. Pasigamintas, aprašytas ir tirtas naujas 1935 m. Sturm'o pavyzdžio skaitiklis.*
2. *Eksperimentiškai paruošta aparatūra kosminiams spinduliams, fotonams ir radioaktingumui sekti. Pateikta bendra aparatūros schema*

ir smulkiau aprašytas atskirų aparatūros dalių įrengimas. Sumontuotas atitinkamas stiprintuvas ir pritaikytas automatiškas registratorius.

3. *Iš ištirtų keturių skaitiklių apytikriai nustatytas jonizinimo agentų kiekis, krentąs Fizikos ir chemijos institute į vieną cm^2. Patirta, kad išlydžių skaičius yra proporcingas skaitiklio sienelių plotui. Vienam cm^2 tenka apie vieną jonizinimo agentą. Geiger'is ir Milleri'is 1928 Kiel'io institute gavo apie vieną agentą dviem cm^2.*
4. *Nustatyta skaitiklio jautrumo pareinamumas nuo sienelių įtampos ir dujų slėgimo. Sudaryta kreivė, kuri rodo kosminių spindulių intensingumo mažėjimą, einant jiems pro įvairius (2–120 mm) švino sluoksnius. Parodyta, kad švino ir geležies absorbcijos kreivių eiga yra maždaug vienoda.*

V. D. U. Fizikos katedros vedėjui prof. Ig. Končiui ir priv. doc. dr. A. Žvironui už visus nurodymus bei patarimus, ruošiant šį rašinį spaudai, reiškiu nuoširdžią padėką.

Fizikos ir chemijos institutas, Fizikos laboratorija.

1936.III.10.

Literatūros, daugiausia vokiečių kalba, sąrašas irgi įspūdingas – 27 pavadinimai.

Kooperatinė „Raidės“ spaustuvė K. Baršausko darbą padaugino ir atskiru įdėklu. Ant vieno jo egzemplioriaus autorius užrašė: „*Skiriu broliui Juozui*“. Būsimasis architektūros mokslų daktaras, profesorius, tuo metu pradėjo studijas universitete.

Kad pasirinkta tyrimų kryptis ir išvados teisingos, greitai patvirtino ir pats kosminių spindulių tyrimo autoritetas H. Geigeris. 1936 m. birželio mėn. fizikų suvažiavime Šveicarijoje profesorius pateikė duomenis, jog iš tikrųjų vienas spindulys per vieną minutę patenka į vieno kv. centimetro plotą, bet ne į du kv. centimetrus, tuo patvirtindamas K. Baršausko gautą rezultatą. Tai buvo maloni staigmena.

Tuo metu jis domėjosi ir fotoefekto tyrimais.

„Aleksoto pradžios mokyklos trečiame aukšte buvo įtaisyta kvarcinė gyvojo sidabro 2500 Hefnerio žvakių lempa. Matuojamoji aparatūra įrengta Fizikos ir chemijos instituto trečiame aukšte, prie lango. Atstumas tarp

šviesos šaltinio ir matavimo aparatūros siekia 500 m. Monochromatorius ir skaitiklis įrengti specialinėj tamsioj dėžėj.“

K. Baršauskas (dešinėje) ruošiasi fizikos paskaitai

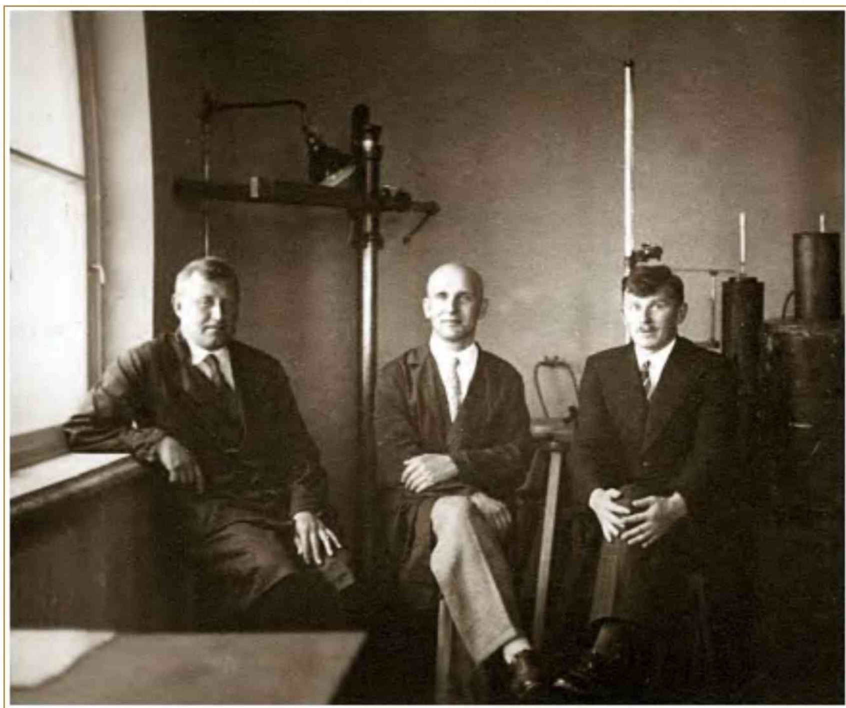
Kiek džiaugsmo būdavo visiems, kai įtaisas registruodavo kiekvieną šviesos žybsnį. Bet mokslui tai buvo jau ne naujiena.

Akademikas Adolfas Jucys, laikydamas kolegą ir, beje, vienmetį, Kazimierą „*entuziazmo ir šviesaus optimizmo pavyzdžiu*“, su kuriuo turėjo laimės bendradarbiauti ir draugauti beveik keturis dešimtmečius, teigia, kad „*K. Baršauskas neišsenkamos energijos ir pasiryžimo dėka padarė gana daug. Jis ėmė atakuoti labai aktualią tuo laiku problemą – kosminių spindulių tyrimą. Aparatūrą tam reikalui montavo pats, detales jai rinkdavo įvairiais būdais. Kai ką buvo galima nupirkti, kai ką per pažįstamus gaudavo iš įvairių įstaigų bei įmonių. Pamatysi, būdavo, Kazimierą skaidria šypsena žibantį. Tai bus gavęs iš kur nors kokią seniai ieškomą ir labai reikalingą detalę. Ir koks buvo džiaugsmas jam pačiam ir visiems mums, jo bendradarbiams, kai pradėjo veikti jo darbo kambaryje (kitaip tariant, bendrame kambaryje jam skirtame kampe) aparatūra, registruojanti kosminius spindulius. Nors tas darbo etapas ir nereiškė kokios nors konkrečios mokslo problemos išsprendimo, vienok, esamose tuometinėse sąlygose tai buvo labai didelis laimėjimas, nes buvo įsisavinta* <u>*metodika*</u>

kosminiams spinduliams tirti ir parengta technologija atitinkamai aparatūrai gaminti. (mano pabr. - J.S.). *Tada jau ir pradėjo savo ieškojimus kosminių spindulių srityje, davusius visą rimtų rezultatų eilę".*

Akademikas Povilas Brazdžiūnas prisiminimuose pateikia naujų detalių:

„Akademiką prof. K. Baršauską pažinojau jau nuo 1925 m., kada jis įstojo į Kauno universitetą studijuoti fiziką, tačiau arčiau jį pažinau 1929 m., kada jis atėjo dirbti į Fizikos katedrą jaunesniuoju laborantu. Judrus, greitakalbis, visada gerai nusiteikęs, mėgstąs jumorą jaunas K. Baršauskas buvo visų katedros bendradarbių labai mėgiamas.

Kolegos ir bičiuliai (iš kairės) P. Brazdžiūnas, A. Puodžiukynas, K. Baršauskas

Nuo pat pirmųjų studijų bei darbo katedroje dienų K. Baršauskas labai domėjosi fizikos mokslo naujienomis. Tais laikais daug kas domėjosi 1913 m. atrastais kosminiais spinduliais, kurių kilmė ir prigimtis dar ir šiandieną nėra visai išaiškinta. Jais susidomėjo ir K. Baršauskas. Kadangi

katedra neturėjo reikalingų šiems tyrimams priemonių, jam, fizikui, teko pačiam jas gamintis. Daug kruopštaus darbo reikėjo įdėti, daug rūpesčio ir nesėkmių teko pergyventi, kol kosminių spindulių registravimo aparatūra, susidedanti iš Geigerio elektroninio skaitiklio, atitinkamo skaitiklio ir automatinio mechaninio registratoriaus, atgijo ir pradėjo nepaliaujamai skaičiuoti kosminių spindulių daleles. Visi katedros darbuotojai domėjosi jos veikimu, bet ypatingai džiaugėsi jos jaunasis konstruktorius: juk tai buvo pirmasis laimėjimas kelyje į gamtos paslapčių karalystę. Vėliau ši aparatūra buvo tobulinama ir plečiama, pritaikoma sudėtingesniems kosminių spindulių reiškiniams tirti.

Elektroninius skaitiklius reikėjo taipogi gaminti vietoje, nes fizikos prietaisų įmonės jų negamindavo. K. Baršauskas sukonstruodavo specialų stendą, kurį naudojant galima buvo kontroliuoti skaitiklių parametrus. Jis gamino įvairių matmenų ir skirtingų savybių skaitiklius, jais aprūpindavo visą katedrą. Prisimenu, didelį visų dėmesį sukėlė K. Baršausko sukonstruotas labai jautrus ultravioletiniams spinduliams adatinis skaitiklis su kvarco langeliu. Jis pajausdavo keleto metrų nuotolyje degančio degtuko šviesą, o stipresnės kvarco lempos – kelių kilometrų nuotolyje.“

Per penkerius metus Kazimierą spėjo pamėgti ir pamilti ne tik Fizikos katedros bendradarbiai, studentai, bet ir jos vedėjas profesorius I. Končius, juo buvo patenkintas ir pats fakulteto dekanas profesorius Z. Žemaitis.

Katedroje vyravo draugiška kūrybinė atmosfera ir geranoriškumas, kurį puoselėjo jos vedėjas I. Končius. Ne kartą jaunasis atžalynas kartu su profesoriumi keliavo po Žemaitiją, užsukdavo ir į jo tėviškę, Purvaičių kaimą Telšių apskrities Žarėnų valsčiuje. Būdavo ten ir K. Baršauskas, – pamena profesoriaus I. Končiaus sūnus Algirdas.

1936 m. birželio mėn. 9 dieną fakulteto taryba, svarstydama jaunesniojo asistento K. Baršausko pakėlimo klausimą, pažymėjo, kad jis „*per tą laiką įsigijo gražaus eksperimentinės fizikos ir laboratorijų darbuose patyrimo, o tai sykiu su dideliu kruopščiu darbingumu daro jį tikrai naudingą įstaigos bendradarbį. Jo asmeninio darbo pamėgta sritis yra kosminiai spinduliai. Šiuo klausimu savo eksperimentais jis seka visą įstaigos periodinę literatūrą. Turi sumontavęs ir pagaminęs savo tyrimams aparatūrą su įvairiausiais variantais ir metodais. Dalį to darbo jau yra atspausdinęs, „Gamta“, 1936 m. Nr. 123–38 psl. “Skaitikliai kosminiams spinduliams, fotonams ir radioaktingumui tirti*“. *Įstaiga*

jo darbu visiškai patenkinta. Fizikos ir chemijos skyriaus komisija siūlo fakulteto Tarybai Kazį Baršauską pakelti vyresniuoju Fizikos katedros asistentu“.

Slaptai balsuojant, iš 17 tarybos narių už šį pasiūlymą balsavo 15, prieš 1 ir vienas lapelis buvo neaiškus. Taryba nutarė prašyti rektorių patvirtinti šį nutarimą nuo liepos mėn. 1 dienos.

Akademinės karjeros keliu

Kokių savybių turi turėti būsimasis mokslininkas, rinkdamasis akademinę karjerą? Šis klausimas buvo labai svarbus ne tik pačiam K. Baršauskui, jo jauniesiems kolegoms, bet ir visam Vytauto Didžiojo universitetui.

Ruošimosi profesūrai uždavinius, praktinius jų įgyvendinimo kelius ne kartą svarstė Universiteto senatas, fakultetų tarybos; juos yra nagrinėjęs ir profesorius Stasys Šalkauskis.

„Šiuo metu mūsų universiteto mokslo personalas susidaro iš maždaug 300 žmonių. Apytikriu apskaičiavimu šitame skaičiuje yra 115 senesnės formacijos žmonių; kiti, t.y. apie 185 žm., yra jau pokarinės formacijos. Didžiausioje daugumoje šie pastarieji priklauso prie jaunesniojo ir padedamojo personalo ir iš dalies prie privatdocentų. Bet iš jų yra jau tam tikra dalis, kuri priklauso prie vyresniojo personalo. Naujosios formacijos personalo dauguma yra baigusi universitetą Lietuvoje ir yra anksti apsisprendusi eiti akademinės karjeros keliu. Šiuo metu iš 175 skaitančių paskaitas dėstytojų trečdalis (taip pat apytikriu apskaičiavimu) jau priklauso prie naujosios formacijos mokslininkų. Ateityje šių pastarųjų sunkimasis į vyresniojo personalo vietas bus, reikia tikėtis, dar spartesnis, taip kad po kokių penkiolikos metų vargu ar tarp universiteto dėstytojų liks nors trečdalis senosios formacijos mokslininkų…

Dabar ryšium su jaunesniosios mokslininkų kartos augimu, jos brendimu, atsidaro geresnė perspektyva į ateitį. Šitai kartai netenka jau rūpintis paprasčiausiu organizaciniu akademinio darbo tvarkymu. Be to, beveik kiekvienoje mokslo srityje jau padėti tam tikri tautinio darbo pagrindai: būtent, pagaminta šiokia tokia mokslinė literatūra lietuvių kalba ir bent provizoriniu būdu sutvarkyta mokslinė lietuvių terminologija.

Tiesa, dar negalėjo susidaryti rimtų ir tvirtų akademinių tradicijų, kurios galėtų palaikyti intensyviame stovyje mokslinius įpročius ir kūrybinę nuotaiką, o kas svarbiausia, patiesti pagrindai geresnei Lietuvos ateičiai.

Ši ateitis daugiausia priklausys nuo to, kaip pasiruošusi profesūros pareigoms jaunoji mokslininkų karta."

Pasak S. Šalkauskio, „*jaunas mokslininkas, ruošdamasis profesūrai, turi įsisąmoninti keturis uždavinius: pirma, pasiruošimą mokslinei kūrybai, antra, pasiruošimą aukštojo mokymo darbui, trečia, pasiruošimą kultūrinei misijai savo tėvynėje, ketvirta, pasiruošimą tarptautiniam moksliniam bendradarbiavimui*".

Ar turėjo šias savybes asistentas K. Baršauskas?

Iki šiol praktiškai jis dirbo vienas, kolegos ne ką galėjo patarti ar padėti. Nebent palaikyti moraliai... Fizikos katedros vedėjas I. Končius, matydamas iki išnaktų laboratorijoje plušantį asistentą, ne kartą užsiminė:

– Reikia, kolega, važiuoti paskui Žvironą į Šveicariją ar Vokietiją.

– Būčiau laimingas, jei galėčiau pusmetį praleisti pas profesorių Geigerį,– nedrąsiai atsakydavo.

I. Končius apie daug žadantį katedros darbuotoją pasakojo ir fakulteto dekanui Z. Žemaičiui.

– Suprantu, kur sukate kalbą, – vieną kartą prabilo dekanas. – Prašysite savo auklėtiniui komandiruotės ir stipendijos.

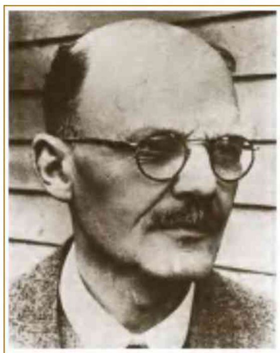
– Kito kelio, profesoriau, nėra, jei ateityje norime turėti sau pamainą.

– Suprantu, suprantu, – nusišypsojo Z. Žemaitis. – Bet jums gerai žinoma, ką atsako Švietimo ministerija į Universiteto prašymus komandiruoti žmones mokslo reikalais į užsienius – „*tik būtinam reikalui esant ir tatai pagrįsti įtikinamais argumentais*".

– Šįkart toks reikalas tikrai pribrendęs. Surasime ir argumentų.

– Na ką gi, rašykime tam jūsų Geigeriui, – sutiko dekanas.

Netrukus į Tiūbingeno universiteto Fizikos institutą iškeliavo laiškas – ar gerbiamasis daktaras priimtų pasitobulinti „*daug padirbėjusį kosminių spindulių tyrinėjimo srityje vyresnįjį asistentą Kazimierą Baršauską*".

Prof. H. Geigeris

Dr. H. Geigeris greitai atsakė, jog kliūčių padirbėti pas jį laboratorijoje nebus, tik norėtųsi, kad K. Baršauskas atvyktų ilgesniam laikui, nes priimti mėnesiui ar dviem jis nelinkęs.

1936 m. gegužės 12 dieną asistento K. Baršausko komandiruotės klausimą svarstė Matematikos–gamtos fakulteto taryba. Fizikos ir chemijos skyriaus komisija pasiūlė jį *„vieneriems metams su alga komandiruoti į Tiūbingeną pas prof. Geigerį pasitobulinti kosminiams spinduliams, fotonams ir kt. sekti paties skaitiklių autoriaus laboratorijoje... Reikėtų jam pažinti literatūros, dar neaptinkamų metodų taikinimo.*

Fizikos katedra pasižadanti įstaigos darbus pasiskirstyti tarp esamųjų personalo narių – katedros reikalai dėl šito nenukentėsią".

Išklausiusi komisijos nuomonę fakulteto taryba nutarė *„komandiruoti K. Baršauską su alga vieneriems metams (iki 1937 XI 1) pasitobulinti jo mėgiamoj mokslo srityj nuo š. m. rugsėjo mėn. 1 d."*

Fakulteto tarybos nutarimas K. Baršauską labai nudžiugino, o kolegų pasiryžimas prisiimti jo darbo dalį sujaudino.

Bet mokslinei komandiruotei dar reikėjo gauti Universiteto rektoriaus pritarimą ir Švietimo ministerijos sutikimą.

Liepos viduryje profesorius H. Geigeris nelauktai pranešė, kad spalio mėnesį Tiūbingeną jis palieką̨s ir nuo šiol dirbs Berlyne, Šarlotenburgo aukštosios technikos mokyklos Fizikos institute.Tačiau jis tikįs, kad p. Baršauskas į Šarlotenburgą atvyks taip pat mielai kaip ir į Tiūbingeną.

Spalio mėn. 29 dieną Matematikos–gamtos fakulteto dekanas Z. Žemaitis kreipėsi į Vytauto Didžiojo universiteto rektorių prof. Mykolą Riomerį:

> *„Pasirėmęs fakulteto Tarybos nutarimu, turiu garbę pranešti Tamstai, Pone Rektoriau, kad fakultetas komandiruoja Fizikos katedros vyr. asistentą Kazį Baršauską nuo š. m. lapkričio mėn. 1 d. vieneriems metams į Scharlottenburgo Fizikos institutą pas prof. dr. H. Geiger'į, garsųjį skai-*

Physikalisches Institut
der Universität Tübingen
Prof. Dr H.Geiger.

Tübingen, 15. Juli 1936.
Gmelinstr. 6

Herrn Prof. Ig. K o n c i u s
L i t a u e n
K a u n a s
Fizikus-Chemijos Institutas

Sehr geehrter Herr Professor,

Es ist nunmehr genehmigt worden, dass Ihr Assistent, Herr B a r s c h a u s k a s bei mir in Tübingen arbeitet. Nun ist aber eine neue Schwierigkeit insofern aufgetreten, als ich im Oktober Tübingen verlasse und das Physikalische Institut an der Technischen Hochschule in Charlottenburg übernehme. Ich denke, dass Herr Barschauskas ebenso gerne nach Charlottenburg kommt, wie nach Tübingen. Ich muss aber einen neuen Antrag bei meiner vorgesetzten Dienststelle stellen. Ich bitte Sie freundlichst um eine Äusserung, ob ich dies tun soll.

In vorzüglicher Hochachtung
Ihr sehr ergebener
H. Geiger

Profesoriaus H. Geigerio laiškas. 1936 m.

tiklių kosminiams spinduliams tirti išradėją, pasitobulinti toje srityje paties išradėjo laboratorijoje, susipažinti su metodais ir tų metodų taikymu.

Turiu garbę pažymėti, kad vyr. asistentas Kazys Baršauskas kosminių spindulių, fotonų ir kitų tyrimu labai domisi ir kiek leido jam sąlygos ir mokslo priemonės mūsų Fizikos–chemijos institute yra tuo klausimu dirbęs ir įgijęs pakankamai žinių, kad galėtų rimtai patyrinėti užsienio mokslo įstaigose ir, gal būt, giliau pažinęs patį dalyką ir metodą, galėtų prieiti teigiamų ir vertingų rezultatų…"

Rytojaus dieną Universiteto rektoriaus M. Riomerio raštas, pritariantis Matematikos–gamtos fakulteto dekano prašymui, atsidūrė ant švietimo ministro J. Tonkūno stalo. Ministras lapkričio mėn. 4 dieną užrašė rezoliuciją, sutikdamas, „*kad vyr. asistentas p. Baršauskas Kazimieras būtų siunčiamas nuo 1936 m. lapkričio 1 d. metams su alga į Šarlotenburgo aukštąją mokyklą pasitobulinti mokslo srityje*“.

Užsienio reikalų ministerija nevilkindama išdavė tarnybinį pasą ir vizas. Finansų ministerija taip pat laikinai sustabdė išskaičiavimus iš algos stipendijai grąžinti. K. Baršauskui buvo leista išsivežti su savimi 800 litų ir nutarta „*pradedant š. m. gruodžio 1 d. ligi 1937 m. lapkričio mėn. 1 d. kiekvieno mėnesio pirmomis dienomis išsiųsti jam po 500 litų*“.

Vokietijoje

Traukinys, peršokęs tiltu per Nemuną, ištrūko į gimtosios Suvalkijos lygumas. Pralėkė Kazlų Rūdą, Pilviškius, netoliese pašonėje liko Marijampolė, Gižai. Atrodo, dar tik vakar čia bėgiojo basas, žingsniavo į mokyklą, o štai dabar prieš akis Berlynas, susitikimas su garsiu kosminių spindulių tyrėju, darbas jo vadovaujamame institute. Nors prieš kelionę dar neslėpė jaudulio, dabar, monotoniškai trinksint traukinio ratams, visai nusiramino.

Išvažiuoti iš Kauno turėjo ir asmeninių priežasčių. Nors Kalniečių gatvėje, čia pat kieme šalia uošvio namų, išdygo „*dailus ir skambus lyg kanklės*“ medinis jaunos šeimos namukas, bet jame darėsi vis šalčiau ir nykiau. Manė, jei išvažiuos, gal atlėgs širdis...

Kazimieras, žinoma, prieš tai niekada Hanso Geigerio nematė. Bet skaitė jo straipsnius moksliniuose žurnaluose, citavo, jais rėmėsi, gamindamasis skaitiklius, kitą aparatūrą. Ne tiek daug yra mokslininkų, kurių pavarde būtų pavadintas fizikos dėsnis.

H. Geigeris atidžiai klausė jaunojo kolegos pasakojimų apie Universitetą Kaune, Fizikos ir chemijos institutą, Fizikos katedrą, dar neseniai paminėjusią dešimtmetį. Stebėjosi – atvykėlis iš valstybės, kurios net sostinė laikinoji, kalba ta pačia moksline kalba, dėsto tuos

pačius argumentus, kelia hipotezes, kuriomis gyvena ir jis, Hansas Geigeris.

O kai K. Baršauskas užsiminė, kaip jam pavyko nustatyti, kad į kvadratinį centimetrą ploto per minutę ateina maždaug vienas kosminis spindulys, profesorius neslėpė susižavėjimo.

Vokietijoje Kazimieras nusipirko juodais viršeliais užrašų knygelę ir du storus sąsiuvinius langeliais. Knygelės pirmąjį puslapį pažymėjo spaudu „Geiger" ir užrašė datą 36.XII.3. H. Geigerio paskaita apie atomo sandarą įvyko gruodžio 8-ąją dieną.

Berlyne, 1937 m.

K. Baršauskui šis profesorius buvo gyvoji fizikos legenda, su kuria susitiko akis į akį pirmą kartą.

Hansas Geigeris, Ernestas Marsdenas, Nilsas Boras – visi jie fizikos garsenybės, Nobelio premijos laureato Ernesto Rezerfordo „berniukai", pagarbiai vadinantys savo mokytoją „tėtušiu". Žmogus, įrodęs, kad atomas yra dalomas, vertas šio vardo.

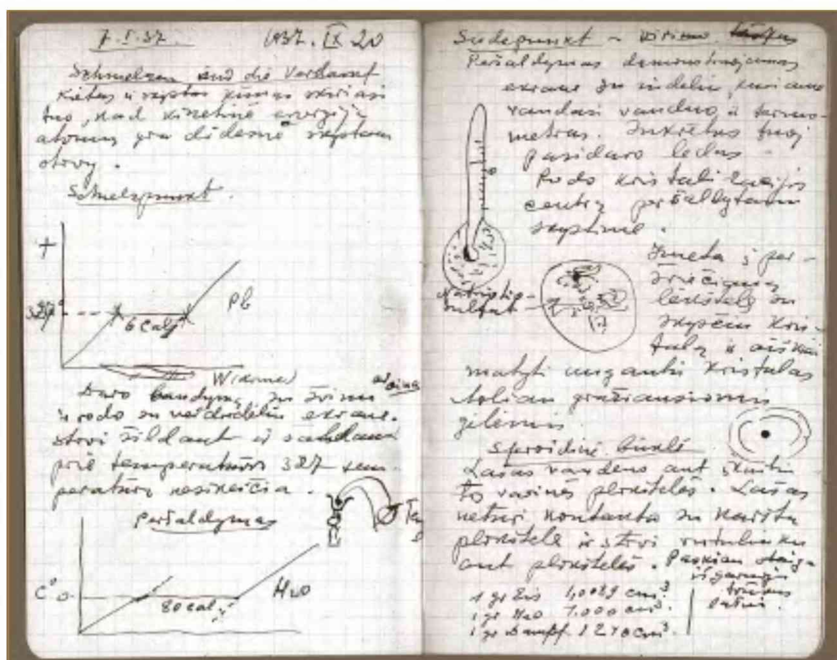
„Na, pirmyn, Kristaus kariauna", – nemirtingą Rezerfordo šūkį, būdamas geros nuotaikos, dažnai pakartodavo ir H. Geigeris.

Bet šįkart Kazimieras vos spėjo fiksuoti profesoriaus minčių seką. Pradžioje bandė užsirašinėti vokiškai, paskui, kad būtų greičiau, svarbesnius momentus ar eksperimento eigą pradėjo žymėtis lakoniškais sakiniais lietuviškai.

H. Geigeris iš anksto parengė plačią asistento stažuotės programą, kurios pagrindas buvo tolesni kosminių spindulių tyrimai. Vasario mėnesio pradžioje K. Baršauskas pranešė pirmuosius rezultatus, kurie buvo netikėti ir jam pačiam, ir profesoriui H. Geigeriui.

„Dirbdamas Charlottenburg'o „T. M.“ Fizikos institute pas prof. Dr. H. Geigerį, pastebėjau, kad nulinis mano aparatūros efektas keičiasi, ypač žymiai keičiasi, kai matavimo priemones pakeliu aukščiau.

Gavęs minėtojo profesoriaus sutikimą, atlikau visą eilę matavimų, kurie parodė, kad didžiausi kosminių spindulių būriai eina iš instituto lubų, kas ligi šio laiko, t.y. 1937 m. vasario 15 d., nebuvo konstatuota.“

Įrašai K. Baršausko užrašų knygutėje

Profesorius paragino darbą tęsti. Pagrindinė spindulių matavimo priemonė ir toliau liko Geigerio skaitikliai, kuriuos ir Vokietijoje pasigamino pats.

Skaitikliai *„buvo įtvirtinti taisyklingos trikampės prizmės formos rėmuose. Kiekviename trikampės prizmės kampe buvo vamzdelis, kurio sienelės ėjo lygiagrečiai prizmės briaunoms. Čia vienas spindulys pro visus vamz-*

delius tuo pačiu momentu negali pralįsti, nes vamzdeliai guli ne vienoj plokštumoj. Pro du bet kuriuos tas pats spindulys gali pralįsti. Tuo būdu šitas įrengimas tinka tik kosminių spindulių būriams tirti, kurie eina iš vieno centro prasiskiriančių spindulių pluoštu. Tik atėjęs visas spindulių pluoštas gali patenkinti visus vamzdelius. Vienas iš jų gali pralįsti pro du, o antras pro likusį vamzdelį, arba trys spinduliai gali pralįsti kiekvienas pro atskirą atitinkamą vamzdelį. Visa mano aparatūra taip nustatyta, kad tik tuomet užregistruoja praeinančius kosminius spindulius, kuomet visi trys vamzdeliai tuo pačiu momentu būna minimų spindulių užgauti. Šitie spinduliai vadinami koinciduojančiais spinduliais ir šitas metodas jiems gaudyti vadinamas koincidencijos metodu...“

K. Baršauskas mokslinėje stažuotėje Berlyne, Šarlotenburgo aukštojoje technikos mokykloje, Fizikos institute. 1937 m.

„8.V.1937. Pradėta dirbti su nauju trijų koincidencijų stiprintuvu.

20.V.1937. Pradėtas bandyti amerikietiškas stiprintuvas dviguboms ir triguboms koincidencijoms sekti.

26. VI. 1937. Grįžtama prie spindulių iš lubų. Kambary Nr. 36“, – liudija išlikę įrašai tų laikų sąsiuviniuose. Po jų eina skaičiavimų, diagramų virtinės.

K. Baršauskas pastebėjo, kad koinciduojančių spindulių kiekis, artėjant prie lubų, labai keičiasi.

„Matuodamas koinc. spindulių skaičių 340 cm atstumu nuo lubų, gaunu į val. tik 24. Priėjęs prie lubų ligi 40 cm, gaunu jau 52 koinc. sp. val.

Nuo Berlyno netoli Paryžius. K. Baršauskas Prancūzijos sostinėje

Vadinasi, spindulių skaičius padidėjo apie 100% su viršum. Priėjęs prie lubų ligi 4 cm, gaunu visai nelauktų rezultatų – 80 koinc. sp. val. Šioje vietoje padidėja spindulių skaičius apie 230%. Gavęs pirmus tokius milžiniškus efektus aš labai nusiminiau, manydamas, kad mano aparatūra sugedo, ir pradėjau joje knistis, ieškodamas priežasčių, bet viskas buvo veltui. Dirbdamas apie mėn. laiko, įsitikinau ir kitus įtikinau, kad dideli spindulių būriai eina iš trobesių lubų. Institute (Charlottenburg'e) vyravo dvi nuomonės: viena, kad prie lubų turėtų būti mažesnis skaičius, o antra, kad turėtų būti labai mažas skirtumas į didesnę pusę. Šitie ginčai prasidėjo man bematuojant. Šitas gautasis milžiniškas efektas padarė dirbančiam neapsakomo džiaugsmo ir, be to, išjudino visą institutą."

Profesorius H. Geigeris švytėjo ne mažiau už patį tyrimų autorių ir suskubo apie gautus rezultatus pats pranešti kosminių spindulių tyrimo kolokviume:

– Lietuvis Kazimieras Baršauskas, Vytauto Didžiojo universiteto Fizikos katedros asistentas, gauna labai įdomias išvadas.

„*Nepasitenkindamas šiais gražiais duomenimis, kurie rodo didelius spindulių kiekius, norėjau nustatyti šių spindulių rūšį. Nors turėjau iš profesoriaus visai kitą uždavinį, bet dar prašiau leisti man padaryti eilę matavimų, kurie nustatytų bendras iš lubų einančių spindulių ypatybes. Profesorius mielai sutiko, kaip ir visuomet, nevaržydamas dirbančio iniciatyvos*", – rašė K. Baršauskas.

Geros naujienos iš Šarlotenburgo greitai pasiekė Fizikos katedrą Kaune. K. Baršauskas su gautais tyrimų duomenimis pavasarį supa-

Spinduliai iš trobesių lubų:
Šiandien (nadedant radio bangomis ir baigiant kosminiais spinduliais) pažįstama daugybę rūšių spindulių. (Žiūr. Gamta Nr 1 prof. Kočiaus str.). Tų spindulių bangų ilgiai svyruoja nuo dešimčių kilometrų ligi 0,0000 000000001 centimetro. Šioje bangų lentelėje yra dar neužpildytų tarpų. Laukiama dar vis naujų bangų. Laikui bėgant randasi vis naujų ir naujų spindulių, kurie neretą bangų lentelę pusiau užpildo. Šiandien sutalpinti jau į trumpiausią rašinį visus spindulius ir duoti nors bendriausią charakteristiką yra labai sunku. Kiekvienos atskiri spinduliai jau šakojasi į daugybę šakų. Nekalbant jau apie mums gerai žinomus šviesos spindulius, kurie turi apie dešimtį rūšių, paimkime tik neseniai gimusius kosminius spindulius. Jus pradėta intensingiau tirti tik nuo 1930-metų. Per šį trumpą laiką juos tiek ištyrė, kad reikėjo jiems sudaryti atskirą lentelę. Šiandien kosminių spindulių institutuose jau yra išnabuta tabelė paraščiai, kaip chemijos institutuose Mendeliejevo ir kitų panašios tabelės.
Apie šiuos spindulius jau (būna) rūšių gaudyta ...

Straipsnio „Spinduliai iš trobesių lubų“ rankraštis

žindino ir „Gamtos“ žurnalo skaitytojus. Straipsnį „Spinduliai iš trobesių lubų“ jis užbaigė taip:

> *„...norėjau duoti gerb. „Gamtos“ skaitytojams tik bendrus bruožus naujai gimusių spindulių, einančių iš trobesių lubų ir tuo parodyti, kad ir mes, lietuviai, nors ir menkais dalykėliais prisidedame prie bendro mokslinio fronto, kuris laužia naujus kelius į gamtos paslaptis.*
>
> *Charlottenburg, 1937.V.1“*

„Lietuvos aidas“ apie tuos neva “*menkus dalykėlius*“ straipsnyje „Lietuvio pasižymėjimas kosminių spindulių tyrinėjime“ rašė:

„Vytauto Didžiojo universiteto Matematikos – gamtos fakulteto Fizikos katedros vyresnysis asistentas Kazys Baršauskas, kuris nuo praeitų metų ligi šių metų rudens nuvykęs plačiau pastudijuoti kosminių spindulių pas Šarlottenburgo Fizikos instituto prof. dr. Geigerį, po visos eilės sėkmingų eksperimentų priėjo išvadą, kad didžiausi kosminių spindulių būriai eina iš instituto (čia eksperimentai daryti) lubų. Kodėl taip yra, dar nežinoma. Bet vis dėlto mokslininkų tarpe tai nežinota ir sukėlė nemažą susidomėjimą, kaip mokslo naujiena...“

Artėjo mokslinės komandiruotės pabaiga.

K. Baršauskas jau buvo matavęs patalpose kosminių spindulių būrius, sklindančius iš betoninių instituto lubų. Beliko juos išmatuoti atvirame ore. Kopti į kalnus ar kilti į padangę lėktuvu negalėjo, todėl šįsyk pasirinko Šarlotenburgo aukštosios technikos mokyklos Fizikos instituto stogą.

„Stogas buvo išklotas cementinėm plytelėm, ant kurių buvo galima laisvai padėti stalus.

Pradžioj bandžiau pasistatyti palapinę tiesiai ant plytelių, bet dėl didėjančios rudens drėgmės visą laiką negalėjau dirbti. Drėgmė kambary ar ore aparatūrai turi labai didelę įtaką.

Drėgmei išvengti pasistačiau palapinę ant trijų didelių stalų ir visą laiką elektriškai šildžiau, palaikydamas joje pastovią temperatūrą.

Reikia pasakyti, kad šitoks darbas labai vargino. Buvo rudens laikas (rugsėjo ir spalio mėn.). Dienomis saulė gerokai kaitino, naktimis buvo dažni lietūs ir žymiai šalčiau.

Palapinė buvo 190 cm ilgio 140 cm pločio ir ties viduriu 80 cm aukščio. Į šalis nuo palapinės vidurio nuolaidžiai ėjo jos viršutinės dalys.

Šioje palapinėje buvo sutalpinta visa aparatūra, kurią sudarė aukštos įtampos 1600 voltų sausa baterija, didelė stiprintuvo dėžė, akumuliatoriai, skaitikliai, elektrometras, šildymo aparatūra ir daug pagalbinių priemonių.

Aparatūrą tvarkyti viduje buvo galima tik klūpomis. Dėl tokio didelio ankštumo aparatūrą reikėjo labai rūpestingai apsaugoti nuo pašalinių indukcijų.

Ant stogo aparatūra veikė 6 savaites be pertraukos dieną ir naktį...“ – vėliau prisiminė K. Baršauskas.

Matavimai parodė, kad spindulių intensyvumas ore du kartus didesnis negu kambaryje, spinduliai žymiai kietesni.

Ant Fizikos instituto stogo aparatūra veikė 6 savaites. 1937 m.

Atsisveikinimas su dr. Hansu Geigeriu, instituto darbuotojais buvo jaudinantis.

– Laukiame atvažiuojant su disertacija, – spausdamas ranką linkėjo H. Geigeris. – Mokslinis darbas praktiškai baigtas. Jūs, jaunuoli, įžengėte į Didžiąją fiziką.

Apie sugrįžimą iš komandiruotės K. Baršauskas pirmiausia pranešė Fizikos katedros vedėjui profesoriui I. Končiui:

„...šių metų lapkričio mėn. 1 d. grįžau iš Charlottenburgo ir galiu pradėti eiti man pavestas senas pareigas“.

– Girdėjau, girdėjau, kad Geigeris nenorėjo išleisti. Nenusiminki, ne blogesnę laboratoriją turėsime ir čia. Jau kalbėjau su dekanu ir Universiteto rektoriumi,– spausdamas ranką, kalbėjo I. Končius.

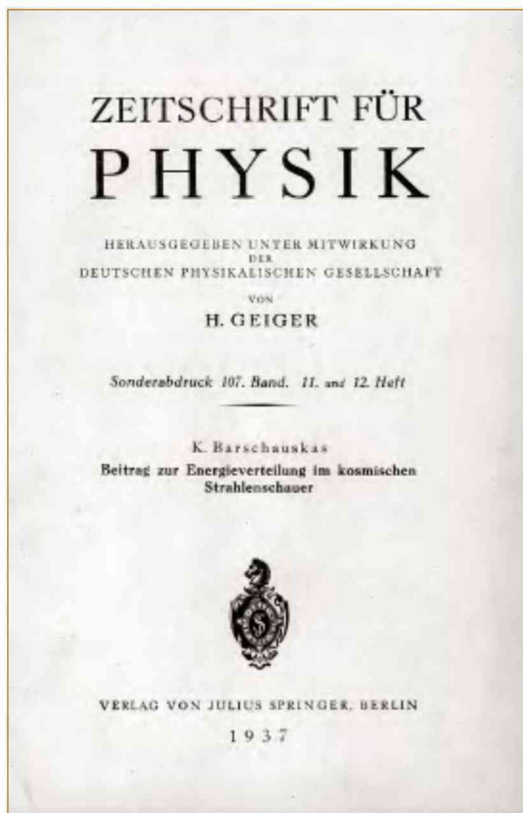
Po trijų savaičių, 1937 m. lapkričio mėn. 26 dieną, K. Baršauskas skaitė pranešimą „Antriniai kosminiai spinduliai“ Lietuvos gamtininkų draugijos fizikų ir chemikų sekcijos nariams.

Gruodžio mėnesį Universiteto laikraštis „Akademikas“ straipsnyje „Mūsų mokslininkas garsėja kosminių spindulių tyrinėjimais“ džiaugėsi:

„Vyr. asist. Kazį Baršauską, neseniai grįžusį po studijų iš Vokietijos ir išgarsinusį kosminių spindulių tyrinėjimais lietuvio vardą užsienyje, radau antenom antenėlėmis, vamzdžiais vamzdeliais, kažkokiais aparatais užgriozdintame viename Fizikos instituto kambaryje, Aleksote.

– Mano darbo pagrindas buvo antriniai kosminiai spinduliai. Tų spindulių platesnio masto tyrinėjimas mūsų universitete nėra galimas, nes dar neturime tinkamos aparatūros. Tačiau dabar sugrįžęs iš universiteto pusės gavau sutikimą tokią, o gal net geresnę, aparatūrą kosminiams spinduliams įrengti mūsuose. Aparatūros įrengimo darbai jau pradėti ir tuoj po Naujų metų, manau, tęsiu tyrinėjimus toliau. Vokietijoje nuo praeitų metų lapkričio 1 d. ligi šių metų lapkričio 1 d. studijavau ir savarankiškai tyrinėjimus dariau pas prof. Geigerį, Charlottenburgo aukštosios technikos mokyklos direktorių ir pasaulinio garso kosminių spindulių žinovą. Tyrinėjimo vaisius surašiau disertacijoje „Beitrag zur Energieverteilung im kosmischen Strahlenschauer“. Disertacija gruodžio mėn. bus išspausdinta viename iš rimčiausių vokiečių fizikų žurnale „Zeitschrift für Physik“. Pagaliau mano darbai Geigerio buvo pagarsinti ne tik Charlottenburgo studentams, bet ir metiniame vokiečių fizikų kongrese rugsėjo 19 d. Kreuznache.

– Mano tyrinėti kosminiai spinduliai buvo gaunami iš

ZEITSCHRIFT FÜR

PHYSIK

HERAUSGEGEBEN UNTER MITWIRKUNG DER DEUTSCHEN PHYSIKALISCHEN GESELLSCHAFT

VON

H. GEIGER

Sonderabdruck 107. Band. 11. und 12. Heft

K. Barschauskas

Beitrag zur Energieverteilung im kosmischen Strahlenschauer

VERLAG VON JULIUS SPRINGER, BERLIN

1937

Žurnalo „Zeitsschrift für Physik“ viršelis

betoninių instituto lubų. Reikia pasakyti, kad antriniai kosminiai spinduliai gaunami iš pirminių kosminių spindulių, kurie mūsų žemę pasiekia iš tolimųjų žvaigždynų, pav., Paukščių tako, miglų, praeidami atmosferą ar kokį kietą daiktą. Ligi mano darbo buvo manyta, kad kieti kūnai, kaip antai: švinas, medis, betonas, skleidžia labai menką tų antrinių spindulių kiekį. Gerokai paprakaitavus man Geigerio skaitikliais ir kitais aparatais pavyko įrodyti atvirkščią reiškinį, būtent, kad švinas, medis, betonas leidžia kaip tik didelius kosminių spindulių kiekius. Aparatais buvo užregistruota, kad antrinių kosminių spindulių intensyvumas prie lubų buvo 200% didesnis nei prie grindų. Be to, pavyko nustatyti, kad didžiausias antrinių kosminių spindulių, einančių per švino plokštelę, intensyvumas yra, kai tų spindulių kūginis (mat, tie spinduliai sklinda prasiskiriamai) kampas yra mažesnis nei 7°.

Vyr. asist. K. Baršauskas yra pirmasis kosminių spindulių tyrinėtojas ir žinovas Lietuvoje. Dirba Vytauto Didžiojo universitete pas fiziką prof. Igną Končių.“

Mokslinės komandiruotės ataskaitoje K. Baršauskas parašė:

„Į Berlyną išvykau 1936 m. XI 5 ir grįžau 1937 m. XI 1. Išvykdamas nusipirkau geležinkelio III klasės bilietą ten ir atgal, sumokėdamas 78 litus. (Perkant į vieną galą kainuoja apie 84 litus). Toks bilietas galioja 3 mėnesius. Parvykęs Kalėdoms Kaunan, tokį pat bilietą pirkau Velykų atostogoms...

Pragyvenimo minimumui reikėjo mėnesiui 250-300 R.M. Išlaikydamas Kaune šeimą, negalėjau iš gaunamos algos išsiversti ir buvau priverstas pasiskolinti apie 1100 litų“...

Indėlis į mokslą

K. Baršauskas jautė širdimi – šie metai mokslinėje kūryboje bus tikrai vaisingi.

Iš tikrųjų nuojauta neapgavo. Jau 1938 metų kovo 31 dieną jis įteikė Matematikos–gamtos fakulteto dekanui du dokumentus – pareiškimą ir prašymą.

Pareiškimas skambėjo taip:

„Šiuo pareiškiu garbės žodžiu (mano pabr. – J. S.), *kad disertacijos darbas „Antrinių kosminių spindulių energijos pasiskirstymo klausimu" yra mano paties atliktas".*

Prašymas taip pat buvo tiesiogiai susijęs su disertacija.

„Pasirėmęs Matematikos–gamtos fakulteto daktaro laipsniui įsigyti taisyklėmis, nuolankiai prašau poną Dekaną sudaryti atitinkamą komisiją mano disertacijos darbui „Antrinių kosminių spindulių energijos pasiskirstymo klausimu" įvertinti.

Mano minėtam darbui yra artimiausi dalykai: 1. Eksperimentinė fizika, 2. Geofizika ir 3. Kvantų teorija. Iš šių dalykų norėčiau ir egzaminuotis.

Prie šio pridedu:

a. disertacijos darbą (10 egzempl.).
b. curriculum vitae.
c. garbės žodžiu paremtą pareiškimą.
d. diplomo nuorašą."

V.D.U. Matematikos-gamtos Fakulteto
Ponui Dekanui

Vyr. as. Baršausko
Kazio, gyv. Kalniečių 29a

Pareiškimas

Šiuo pareiškiu garbės žodžiu, kad disertacijos darbas „Antrinių kosminių spindulių energijos pasiskirstymo klausimu" yra mano paties atliktas

KBaršauskas

1938. III. 31

Disertacinio darbo autorystę K. Baršauskas garantavo garbės žodžiu

F. T.
1938.IV.26

V.D.U. Matematikos-Gamtos Fakulteto
ponui Dekanui

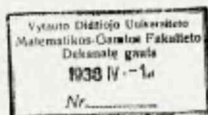
F-to Tarybon
1938.IV.4d.

Vyr. as. Baršausko
Kazio, Gyv. Kalnu-
čių 29a

Prašymas

Pasirėmęs Matematikos-Gamtos Fakulteto daktaro laipsniui įsigyti taisyklėmis, nuolankiai prašau poną Dekaną sudaryti atitinkamą komisiją mano disertacijos darbui „Antrinių kosminių spindulių energijos pasiskirstymo klausimu" įvertinti.
Mano minėtam darbui yra artymiausi dalykai: 1. Eksperimentinė fizika, 2. Geofizika ir 3. Kvantų teorija. Iš šių dalykų norėčiau ir egzaminuotis.
Prie šio pridedu:
a. disertacijos darbą (10 egzempl.)
b. curriculum vitae
c. garbės žodžiu paremtą pareiškimą.
d. diplomo nuorašą

1938. III. 31 K. Baršauskas

Vytauto Didžiojo Universiteto
Matematikos-Gamtos Fakulteto
Dekanatą gauta
1938 IV-1d.
Nr.______

Prašymas sudaryti komisiją disertacijai įvertinti

Vytauto Didžiojo Universiteto
Matematikos-Gamtos Fakulteto
Darbai 1938

Mémoires de la Faculté des Sciences
de l'Université Vytautas le Grand
1938

XII T.

I sąsiuvinys

Fizikos skyrius
Section de Physique

Redaktorius e. o. prof. IG. KONČIUS

Atspausdinta iš V. D. U. Matematikos - Gamtos Fakulteto Darbų

KAZYS BARŠAUSKAS

ANTRINIŲ KOSMINIŲ SPINDULIŲ
ENERGIJOS PASISKIRSTYMO
KLAUSIMU

ZUR KENNTNIS DER ENERGIEVERTEILUNG
IN SEKUNDÄREN KOSMISCHEN STRAHLEN-
SCHAUERN

1938

Antrinių kosminių spindulių energi-
jos pasiskirstymo klausimu.

K. Baršauskas

Įvadas

Kelerių ~~metų~~ paskutiniųjų metų tyrinėjimai
parodė, kad ateiną iš tarpplanetinės erdvės
kosminiai spinduliai nėra vienodi. Vieni,
pasirodo, yra elektros prikrautų medžiagi-
nių dalelių, kiti bangų prigimties. Tas
iš dalies buvo nustatyta Wilsono kamero-
mis, iš dalies Geigerio skaitikliais. Geriau-
sių rezultatų yra gauta kombinuota apa-
ratūra iš Wilsono kameros ir Geigerio
skaitiklių [1].
Geigeris ir Fünferis [2], kartu dirbdami, iš su-
rinktos gausios medžiagos sudarė kosmi-
niams spinduliams lentelę. Toje lente-
lėje ...

Disertacijos
įvadinis puslapis

Matematikos–gamtos fakulteto taryba K. Baršausko prašymą leisti doktorizuotis svarstė balandžio 26 dieną. Posėdyje jam buvo pasiūlyta *„vietoj kvantų teorijos laikyti egzaminus iš teorinės fizikos pagrindų"*.

Vyresniojo asistento Kazio Baršausko darbui įvertinti buvo sudaryta komisija, kurios pirmininku tapo Fizikos katedros vedėjas e. o. prof. I. Končius, nariais e. o. profesorius K. Sleževičius ir docentas P. Brazdžiūnas. Komisijos posėdis įvyko gegužės 11 dieną ir jos sprendimas skambėjo taip:

> *„Susipažinusi su Fizikos katedros vyr. asistento Kazio Baršausko įteiktuoju darbu „Antrinių kosminių spindulių energijos pasiskirstymo klausimu" „doctor scientiae" laipsniui gauti, rado jį patenkinančiu visus* M.–G. *f-to daktaro laipsniui ir titului suteikti taisyklių reikalavimus ir siūlo fakulteto Tarybai skirti doktorantui egzaminus."*

Kol Kazimieras laukė disertacijos paskelbimo Vytauto Didžiojo universiteto leidinyje „Matematikos–gamtos fakulteto darbai", gavo kvietimą į karines pratybas. Dangus virš Lietuvos niaukėsi, ir mokslinį darbą trumpam teko atidėti į šalį. Po pratybų buvo pakeltas į artilerijos leitenantus. Paskui prasidėjo vasara, ir Universitetas iki rudens ištuštėjo.

Tačiau jis laiko veltui neleido. Rudeniop nusprendė išmatuoti kosminius spindulius atmosferoje ir tuo būdu patikrinti kitų mokslininkų išvadas, kad, *„kylant aukštyn nuo žemės paviršiaus, didėja spinduliavimo intensyvumas, kurį sąlygoja ateinantys iš visatos kosminiai spinduliai"*.

Be to, tokiems tyrimams pasitaikė gera proga, taigi nutarė jos nepraleisti. Fizikos katedroje aviacijos leitenantas Juozas Andriušis rengė diplominį darbą iš kosminių spindulių srities.

– Kodėl nepabandžius su šiuo leitenantu pakilti į padangę, – svarstė Kazimieras.

J. Andriušis mielai sutiko paskraidinti ne tik jį, bet ir katedros personalą.

Suprantama, jeigu leis karo aviacijos viršininkas gen. A. Gustaitis. Tada orlaivis „Lituanica II", kuriuo prieš trejus metus F. Vaitkus perskrido Atlantą, – mokslininkų paslaugoms. Fakulteto dekanui Z. Žemaičiui padedant, leidimas buvo gautas, tačiau degalus turėjo

pirktis pats K. Baršauskas. Išvakarėse apsilankė pas aviacijos gydytoją, paskui pasirašė, kad *„už pasekmes aviacijos vadovybė neatsako"*. Skrydis į 5 km aukštį buvo rizikingas.

Lėktuve sumontavo aparatūrą. Vieną kartą skrido katedros vedėjas I. Končius, keturis kartus K. Baršauskas.

„1938 m.

IX 24 Lėktuve „Lituanica" ir garaže. 1 km aukšty, žemyn leidžiantis. Matuota 12 val. 15 min.–13.00 val.

IX 26 Lėktuve žemai. (Matuota 13.39–14.30 val.) su švinu ir be jo 2 km aukšty, 3 km aukšty.

IX 27 12.20 val. Žemai lėktuve. 4,8 km aukšty.

X.1.12.20 val. 600 m. aukšty be švino 10 min. Su švinu 10 min.", – skrydžių eigą užfiksavo tame pačiame iš Vokietijos parsivežtame sąsiuvinyje K. Baršauskas.

„Buvo matuojama tik Geigerio skaitikliais. Aparatūra buvo paruošta taip, kad tuo pačiu metu galėtų registruoti ir pavienes kosminių spindulių daleles, ir spindulių būrius.

Bandymų metu buvo gautos kreivės, rodančios spindulių intensyvumo kitimo priklausomumą nuo aukščio. Prie žemės paviršiaus spindulių intensyvumas buvo didesnis negu pakilus į 600–1000 m aukštį. 2 km aukštyje jis padidėjo iki žemės paviršiaus lygio, o kylant aukštyn iki 5 km – staigiai augo.

Pasiektas nedidelis pakilimo aukštis neleido gauti kokių nors pilnesnių rezultatų apie kosminių spindulių intensyvumo pasiskirstymą atmosferoje. Rezultatai tiko tik palyginimui su anksčiau nustatytais šios rūšies tyrimų duomenis užsienyje, kur pakilimo aukštis jau buvo pasiektas iki 30 km."

Skrydžiai „Lituanica" išliko visam gyvenimui ir, kaip pamena bendradarbis J. Balčiūnas, juos profesorius dažnai prisimindavo.

„Prieš skrydį apvilko odiniu paltu, užsegė parašiutą. Pilotas ltn. Juozas Andriušis paaiškino, kaip privalėčiau elgtis, jei tektų juo pasinaudoti. Bet ne ką įsidėmėjau – nes visos mintys – į aparatūrą. Ar ore ji „nesustreikuos", ar sugebėsim viską užrašyti.

Paprašiau pilotą, kad skristų lėtai kylančiu ratu. Viskas ėjo sėkmingai iki 3,5 km aukščio. Kylant dar aukščiau jaučiau vis didėjantį nuovargį, apatiją. Ypač sunkus buvo penktasis kilometras. Vos sugebėjau išlaikyti pieštuką ir įžvelgti skaitiklio parodymus. Atsargai, jei pasijusčiau blogai, turėjau deguonies balionėlį, bet juo pasinaudoti neteko."

K. Baršauskas prieš pakylant į orą lėktuvu „Lituanica II". 1938 m.

Pasak A. Puodžiukyno, „*K. Baršauskas būtų drąsiai sėdęs ir į kosminį laivą ir matavęs kosminių spindulių skvarbiojo komponento kitimą keleto šimtų kilometrų aukštyje – mokslinio entuziazmo ir drąsos profesoriui visuomet pakako. Pakako ir mokslinės intuicijos, nes kosminių spindulių tyrinėjimas tuomet buvo tik vystomas*".

Prieš pakildamas į orą paskutinį kartą, K. Baršauskas Lietuvos banko Kauno skyriuje įmokėjo 200 litų už doktoranto egzaminus.

Egzaminai vyko lapkričio 3 dieną 12 val. 30 minučių. Doktorantui teko atsakyti į klausimus iš eksperimentinės fizikos, teorinės fizikos pagrindų ir geofizikos dalykų. Atsakymus į pateiktus klausimus komisija, pirmininkaujama prof. I. Končiaus, įvertino labai gerai.

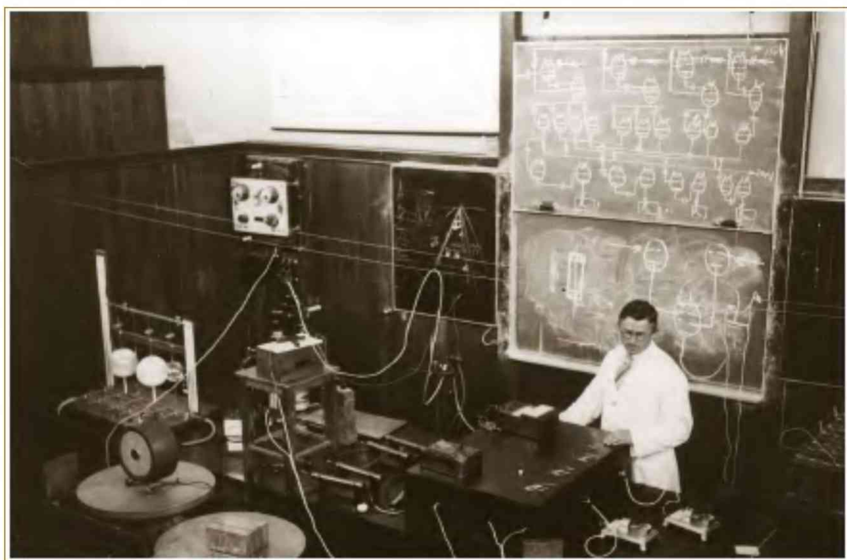
Fakulteto dekanas Z. Žemaitis, gavęs egzaminų komisijos protokolą, lapkričio 5 d. užrašė rezoliuciją: „*Skelbti disertacijai ginti viešą*

fakulteto Tarybos posėdį š. m. gruodžio mėn. 6 dieną 12 val. 30 min. Didžiojoje fizikos auditorijoje, Fizikos ir chemijos institute.“

Lapkričio 17 dieną ryto „Lietuvos aidas“ paskelbė žinutę apie disertacijos gynimą, pridurdamas, kad su ja galima susipažinti „*Matematikos–gamtos fakulteto dekanate darbo valandomis (8–14 val.)*“.

Išvakarėse Didžiojoje fizikos auditorijoje Kazimieras sumontavo aparatūrą kosminiams spinduliams tirti, parengė kitas demonstravimo priemones.

1938 metų gruodžio mėn. 6 dieną, antradienį, 12 val. 30 minučių, auditorija buvo pilnutėlė. Atvyko daug svečių, sugužėjo studentai fizikai. Posėdyje dalyvavo fakulteto dekanas prof. Z. Žemaitis ir tarybos nariai – profesoriai: V. Biržiška, T. Ivanauskas, P. Juodakis, M. Kaveckis, Ig. Končius, K. Pakštas, A. Purėnas, K. Regelis, K. Sleževičius, P. B. Šivickis; docentai: P. Brazdžiūnas, J. Dalinkevičius, P. Katilius, B. Kodatis, J. Matulis, A. Zubrys, priv. doc. J. Janickis, A. Puodžiukynas, P. Slavėnas, A. Minkevičius, O. Stanaitis, V. Viliamas, A. Žvironas. Doc. L. Vailionis sirgo.

K. Baršauskas gina daktarinę disertaciją VDU Didžiojoje fizikos auditorijoje. 1938 m. gruodžio 6 d.

Įvykis iš tikrųjų buvo istorinis. K. Baršauskas – pirmasis Universiteto auklėtinis fizikas, gynęs daktarinę disertaciją Lietuvoje. Jau buvo minėta, kad P. Brazdžiūnas, A. Puodžiukynas ir A. Žvironas mokslų daktarais tapo užsienio šalyse.

Viešąją posėdžio dalį pradėjęs dekanas Z. Žemaitis perskaitė trumpą doktoranto Curriculum vitae, supažindino su jo mokslo darbais.

Doktorantas K. Baršauskas per 40 minučių išdėstė disertacijos pagrindus ir atsisėdo, laukdamas fakulteto tarybos skirtų oponentų nuomonės. Pirmasis kalbėjo prof. I. Končius.

> *„Kiaurai eksperimentinis doktoranto darbas prasidėjo, augo ir dabar tebeina Fizikos katedros bendradarbių akyse. Darbas buvo pradėtas be jokios pirktos aparatūros. Jis neturėjo pas mus savo istorijos, – jo nebuvo anksčiau. Vėliau tam darbui ruoštasi, nuodugniai tiriant itin sudėtingos aparatūros atskiras dalis. Siauresnę savo prasmę, patiektosios disertacijai temos prasmę, darbas įgijo Scharlottenburge. Ten gautieji duomenys vietoje patikrinti. Tikrino juos šios darbo srities pirmasis autoritetas prof. H. Geigeris. Ir paskelbė „Zeitschrift für Physik“. Tos pačios aparatūros ir tolimesnieji duomenys gretimose srityse labai gražiai sutampa su šiandien pripažintais duomenims. Tai pateisina aparatūros veikimą. Atseit, aparatūros teikiamiems duomenimis privaloma tikėti. Naujoji sritis, paties doktoranto ką tik aptikta, jau pakankamai jo paties ištirta, gauti ir patikrinti spindulių būriai, jų susiskirstymas, tas įdomusis 7° kampas. Nepalankios, bet ir bendrai, kritikos šio naujo reiškinio iki šiolei nenugirsta. Prieštaraujančių faktų jam dar nežinoma. Bet ginčytis dėl jo galima kiek norint, galima reikšti visokių samprotavimų dėl pačios reiškinio kilmės, jo esmės. Atrodo, tereiktų skaitytis su faktais ir atsižvelgti į tuos faktus teikiančią aparatūrą… Štai šiuo atveju doktorantui iš esmės nieko prikišti negalima. Ir ne dėl to, kad būčiau susigyvenęs, apsipratęs ir dėl to gal nematęs trūkumų, – ne, reikia skaitytis su girdimais, matomais, aparatų neskaičiuojamais faktais, tų faktų priklausomumais nuo kintamos ir keičiamos eksperimento aplinkos. Tai kalba už doktoranto naujai nustatytas ir disertacijos darbe aprašytas mintis. Nustatytieji tad reiškiniai savu keliu, o jų vaizdavimas darbe irgi savu keliu.“*

Toliau profesorius I. Končius nurodė disertacijoje nevienodumus, brėžinių, rašybos bei terminų netikslumus, pateikė keletą klausimų.

Docento P. Brazdžiūno kalba buvo lakoniškesnė. Disertacijos autorių jis paprašė pakomentuoti kai kurias mokslinio darbo išvadas. Profesorius K. Sleževičius atkreipė dėmesį į keletą, jo nuomone, metodinių trūkumų, pažymėdamas kad *„darbas parašytas labai suglaustai ir mūsų sąlygomis reikėtų kiek plačiau paliesti kosminių spindulių esmę"*. Tačiau oponentas pabrėžė, jog *„įdėtas darbas ir nuostabus kruopštumas išlygina mano pastebėtus trūkumus. Darbas vertingas, ir mūsų negausi šiuo klausimu mokslinė literatūra gerokai praturtėjo."*

Doktoranto atsakymai į vadinamuosius „užmetimus" buvo išsamūs, nes oponentai, dekano paklausti, atsakė *„esą patenkinti doktoranto atsakymais ir paaiškinimais"*.

Keletą klausimų pateikė ir fakulteto dekanas prof. Z. Žemaitis, prof. P. Šivickis. Kiti žodžio neprašė.

Antroji posėdžio dalis buvo uždara. Fakulteto taryba jį tęsė fizikos II laboratorijoje.

Kazimieras kolegų, artimųjų, studentų apsuptyje nekantriai laukė tarybos sprendimo. Laikrodžio rodyklė, rodos, sustingo vietoje.

Pirmiausia speciali komisija fakulteto tarybai pateikė savo vertinimą:

> *„Specialinė komisija, išklausiusi doktoranto K. Baršausko pranešimą „Antrinių kosminių spindulių energijos pasiskirstymo klausimu" ir apsvarsčiusi jo atsakymus į oficialiųjų oponentų ir dalyvavusių viešajam posėdyje asmenų patiektus paklausimus ir padarytus priekaištus, randa doktorantą gerai atlikusį savo uždavinį ir pripažįsta jo darbą papildžiusį kosminių spindulių sritį.*
>
> *Tai turėdama galvoje, komisija vienbalsiai nutarė pasiūlyti Fakulteto Tarybai pripažinti vyresniajam Fizikos katedros asistentui Kaziui Baršauskui „Doctor scientiae" laipsnį su pažymiu „cum laude".*
>
> *Ig. Končius, K. Sleževičius, P. Brazdžiūnas."*

Fakulteto taryba už šį pasiūlymą balsavo slaptai – 16 narių vienbalsiai pasisakė už „Doctor scientiae" laipsnio suteikimą. Paskui vėl slaptai balsuojant dėl pažymio 14 tarybos narių pasisakė už „cum laude", vienas už „rite" ir vienas už „magna cum laude".

Taigi vyresniajam Fizikos katedros asistentui Kaziui Baršauskui suteikiamas *„Doctor scientiae" laipsnis su pažymiu „cum laude"*.

Pateikiame ir oficialų dr. Baršausko disertacijos įvertinimą.

„Dr. K. Baršauskas savo disertacijos darbe tyrinėja antrinių kosminių spindulių energijos pasiskirstymą. Kaip šaltinį antrinių spindulių jis pasirenka betonines instituto lubas.

Šiame darbe atsispindi sekantys charakteringi bruožai:

1. *Koincidencijos metodu autorius nustato, kad koincidencijų skaičius yra apie 200% didesnis, matuojant intensingumą arti prie lubų, už intensingumą, matuojamą stalo aukštumoje. Iš gautų kreivių autorius padaro išvadą, kad spindulių būrių tankumas arti prie lubų yra žymiai didesnis už tankumą toliaus nuo lubų.*
2. *Tirdamas minimus spindulių būrius autorius nustato „Rossi kreivės" maksimumų kitimą, keičiant skaitiklių atstumą nuo lubų: matuodamas trigubų koincidencijų metodu arti prie lubų autorius gauna maksimumą prie 0,5 cm* P_b *sluoksnio, stalo aukštumoje prie 1,2 cm* P_b *ir atvirame ore prie 2 cm* P_b.
3. *Dvigubų koincidencijų metodu autorius nustato antrinių spindulių kūginį kampą* 7°*, kurio viršūnė remiasi į instituto lubas. Viduje šio kampo esantieji spinduliai yra žymiai kietesni už spindulius, esančius kampo išorėje. Vidiniai spinduliai dar gamina švine minkštesnės eilės spindulius, o išoriniai to nepajėgia. Išorinius ploni švino sluoksniai absorbuoja. Autorius teigia, kad viduje kampo vyrauja kietesnieji kvantai, išorėje minkštos dalelės.*

Dalį gautų eksperimentinių duomenų autorius atspausdino žurnale „Zeitschrift für Physik", 1937 m.

Autorius disertacijos darbe gauti duomenys buvo nagrinėjami Vokiečių fizikų suvažiavime 1937 m. (Physikalische Zeitschrift 38, 937, 1937 m.). Autoriaus nustatytas kampas turi didelės reikšmės, tiriant antrinius kosminius spindulius. Šis darbas yra indėlis į mokslą (mano pabr. – J. S.). *Autorius šiuo darbu yra tikrai nusipelnęs fizikos – matematikos mokslo daktaro laipsnio."*

Taigi K. Baršausko disertacinis darbas buvo „*indėlis į mokslą*", žingsnelis į kosminių spindulių paslapties įminimą.

Albertas Einšteinas yra sakęs, kad „*paslapties pojūtis yra bet kokio tikrojo meno ir mokslo šaltinis. Kas nepatyrė šio jausmo, kas nesugeba stabtelėti ir susimąstyti, apimtas tylaus susižavėjimo, tas panašus į numirėlį, nes jo akys užmerktos*".

Mes nežinome, ar dr. K. Baršauskui pasitaikė akimirkų, kai norėjosi šėlti iš atradimo žavesio, pasijusti mažam prieš visatos didybę ar šaukti iš nusivylimo ir nevilties. Galbūt.

Bet dabar visi žingsniavo atšvęsti šio ne vien jam pačiam svarbaus įvykio.

Kitą dieną „Lietuvos aidas“ išspausdino žinutę „Naujas daktaras K. Baršauskas“, pabrėždamas, kad *„jis laikomas rimčiausias kosminių spindulių žinovas mūsų universitete. Dr. K. Baršausko, ypač prof. Končiui paremiant, pastangomis universitete įrengta moderni kosminių spindulių laboratorija.“*

Dr. K. Baršauskas ir dr. A. Puodžiukynas po disertacijos gynimo

AUSPICIIS
SENATUS POPULIQUE LITUANI
VIR
CLARISSIMUS ET ILLUSTRISSIMUS
Dr. MICHAEL RÖMERIS
IURISPUBLICI PROFESSOR ORDINARIUS PUBLICUS
UNIVERSITATIS VYTAUTI MAGNI RECTOR MAGNIFICUS
EX DECRETO ORDINIS SCIENTIARUM MATHEMATICARUM ET NATURALIUM PRAESIDENTE
AMPLISSIMO ET SPECTATISSIMO DECANO
SIGISMUNDO ŽEMAITIS
GEOMETRIAE PROFESSORE E. ORDINARIO PUBLICO
VIRUM DOCTISSIMUM
CASIMIRUM BARŠAUSKAS
GIŽENSEM
POSTQUAM HIC EXAMINA RIGOROSA MAGNA CUM LAUDE SUPERAVIT NECNON DISSERTATIONEM
„ANTRINIŲ KOSMINIŲ SPINDULIŲ ENERGIJOS PASISKIRSTYMO KLAUSIMU"
CUM LAUDE DEFENDIT
DOCTOREM SCIENTIAE
DECLARAVIT
DOCTORISQUE IURA HONORES PRIVILEGIA
CONCESSIT
ANTE DIEM VIII IDUS DECEMBRES MCMXXXVIII
QUOD FELIX FAUSTUMQUE SIT

DATUM KAUNAE IN LITUANIA ANTE DIEM III NONAS NOVEMBRES MCMXXXXI

RECTOR PRORECTOR

Laikraštis „Lietuvos žinios“, pateikdamas naujojo mokslų daktaro gyvenimo ir mokslinio darbo momentus, pažymėjo didelę disertacijos mokslinę vertę, pridurdamas, kad *„dr. K. Baršauskas yra nepaprastai energingas ir malonus žmogus. Manome, kad jo asmeny mūsų universitetas gavo rimtą mokslininką“.*

„Geras vyras Baršauskas“

Iš tikrųjų K. Baršauską gerbė kolegos, mylėjo studentai, vertino pažįstami.

Aleksandras Pakalniškis knygoje „Studento dienoraštis“, išleistoje Čikagoje, prisimena:

„Specialiesiems fizikos darbams skirtu laiku vis dar tebetiriu Tomsono kvadratinį elektrometrą. Parvažiavo iš Berlyno Baršauskas ir rodos, kad mesiu fotoceles ir pereisiu pas jį tirti radioaktyvumą. Elektrometras, sakė jis, bus ir ten reikalingas. Ir tas visas terliojimasis su juo būsiąs užskaitytas kaipo darbas

Sekmadienio vakarą draugijos arbatėlėje išsikalbėjau su Baršausku iki valios. Dešimtimis kartų kartojo jis, kad viskas bus gerai, kad padės man. Pasikalbėjimas buvo pasiekęs tokį laipsnį, kad šnekėjova jau ir apie tai, kaip reikės gauti daktaratą ir kaip galėsiu likti universitete. Net žadėjo padėti stipendiją ateinančiame semestre išsirūpinti, žadėjo tuo reikalu pasikalbėti su dekanu.

Nuo dešimtos iki dvyliktos dirbau laboratorijoje pas savo kvadrantinį elektrometrą. Atidengiau priežastį tų paslaptingų „Brauno judėjimų“, dėl kurių vakar nusiminęs namo išėjau. Uždėjau išorinį elektrometro cilindrą, įžeminau jį, ir tie stebuklingi judėjimai dingo. Išeina, kad atdaro elektrometro negalima reguliuoti. Be to, šiandien pagerinau įžeminimą, prijungdamas prie apšildymo radiatoriaus ir kartu prie vandentiekio vamzdžio.

Eidamas namo pasišnekėjau su Baršausku, ir iš to naudos turėjau. Nebuvo atėję į galvą, kad, uždėjus ant elektrometro tą išorinį cilindrą, jo

svoris nulenkia žemyn lentynėlę, ant kurios padėtas elektrometras. Štai kur priežastis to lėto pasislinkimo veidrodėlio į vieną pusę.

Išėjus iš Instituto tirštai snigo. Net Deruluftas per snaiguoles, kaip per miglą, nematė kur nusileisti ir buvo priverstas vieną kartą perlėkti per aerodromą nenutūpęs. Pirma diena tikro sniego.

Končius patarė dirbti diplominį pas Baršauską iš kosminių spindulių srities, tačiau nei jis, nei kuris kitas personalo žmogus, išskiriant tik daug šnekantį Baršauską, nėra davę suprasti apie kad ir menką šios laimės galimybę. Devyniasdešimt penkiais procentais įsitikinęs esu, kad, jei, bebaigiant man universitetą, atsirastų fizikos katedroje etatas, dabartinis pasukimas į teorinę sritį nesukliudytų likti asistentu.

O kaip laimingas būsiu, kada jau nusikratęs būsiu laboratorija! Skaičiuoti ir galvoti bus daug maloniau, negu laboratorijoje peckeliotis.

Visą vakarą rūpestį turėjau. Kaip bus, kad negalėsiu pademonstruoti žadėto eksperimento? O dar, einant namo, Institute ant visų durų Jucys iškabino skelbimus su profesoriaus parašu, kad „rytoj įvyksta A. Pakalniškio pranešimas tema „foto efektas“. Atsigulęs į lovą prieš užmigdamas pagalvojau, kad rytoj šiuo laiku būsiu laimingas, nes jau bus „po“.

Per diskusijas gynė mane Jucys, Baršauskas ir Profesorius. Ypač smarkiai gynė Baršauskas. Gal nemažiau ir Profesorius (Končius). Profesoriaus autoritetas nutildė visus.“

1938 metais pasirodė leidinys „Fizikos praktikos darbai“, kurį redagavo docentas dr. P. Brazdžiūnas. Jį rengiant kartu su kitais katedros darbuotojais dalyvavo ir K. Baršauskas.

„*Vadovėlis apėmė 30 darbų iš mechanikos, 18 iš šilumos, 13 iš šviesos ir 26 iš elektrodinamikos sričių. Platesnio tokio tipo vadovėlio iki tol nebuvo.“* Ne mažiau svarbu, kad fizikai jį parašė sklandžia ir gyva kalba, rūpestingai suredagavo.

Kazimieras jau ne kartą įsitikino, kad surasti gražų ir tikslų lietuvišką žodį paskaitoje, straipsnyje fizikos reiškiniui ar sąvokai apibūdinti yra ne ką lengviau, o kartais ir sudėtingiau, nei aptikti patį reiškinį ar jo priežastį. Tuo metu Fizikos katedroje terminų kūrimu buvo užsikrėtę kone visi jos darbuotojai – A. Puodžiukynas, A. Žvironas, P. Brazdžiūnas, A. Jucys.

K. Baršauskas su sūnumi Vytautu

Entuziastai rašė naujus žodžius į korteles, ieškojo atitikmenų kitose kalbose, dėl kalbos naujadarų diskutavo žurnale „Gamta", kituose leidiniuose, kreipėsi paramos į kalbininkus.

Pats katedros vedėjas I. Končius dar Dotnuvoje buvo parengęs „Žodynėlį fizikos reikalams", nuoširdžiai šį darbą tęsė ir Kaune. Fizikos terminus kūrė pedagogas A. Vireliūnas, jų ieškojo pirmųjų vadovėlių lietuvių kalba autoriai K. Šakenis , P. Mašiotas, J. Dragašius, kalbininkas S. Dabušis ir ypač V. Čepinskis, parengęs šešis „Fizikos paskaitų" tomus. Prie Švietimo ministerijos veikė Terminologijos komisija, kuri rūpinosi ir tiksliųjų mokslų terminija.

Kiek tada iečių sulaužyta vien dėl termino „fizikas", „fizininkas" ar siūlomo jo pakaitalo – „gamtojininkas". Energiją buvo siūloma vadinti „agna", elektrą – „gintra", kompasą – „šaliarodžiu" ir pan. Deja, šie gražūs žodžiai neprigijo nei mokslinėje, nei šnekamojoje kalboje.

Tarp Fizikos katedroje susibūrusių kalbos entuziastų *„vienas iš aktyviausių tos grupės dalyvių buvo Kazimieras Baršauskas"*.

Ši patirtis jam labai pravertė kiek vėliau, kai pats pradėjo versti ir rašyti fizikos vadovėlius bendrojo lavinimo mokykloms, studentams. Jo dėka atsirado terminai „krūvis", „slėgis", „lūžis", „pagreitis", „tan-

kis“, „jėgų poris“, „specifinis svoris“, „tūris“, „specifinė šiluma“. Kai kurie žodžiai, kuriuos jis paleido į gyvenimą, prigijo ir giliai įsišaknijo fizikoje, kiti buvo pamiršti ir vėl prisikėlė po kelių dešimtmečių.

Viktorija Karčiauskienė pamena, kad jos brolis Kazimieras tada labai įtemptai ir daug dirbo. Reikėjo išlaikyti save, šeimą, padėti besimokančiam broliui Juozui ir jai, Viktorijai. Kazimierui laikas buvo pernelyg brangus, todėl nemėgo sėdėti restoranuose, pramogauti. Mieliau iki vėlumos užtrukdavo laboratorijoje ar bibliotekoje, Universiteto renginiuose. Žmona purkštavo, pyko.

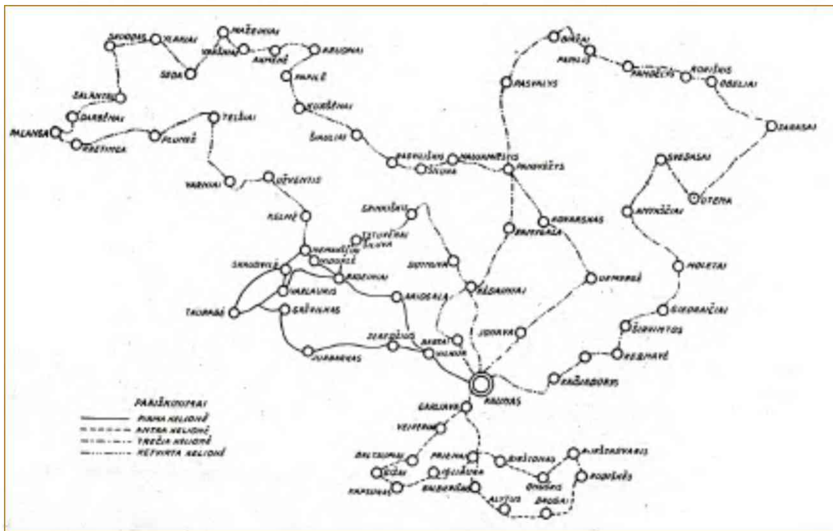
Buvo nuolaidus, kentė, kantrybei trūkus, išvažiuodavo nervų nuraminti į tėviškę. Kartais sakydavęs – namo daugiau nebegrįšiu. Paskutinis lūžis įvyko po nesėkmingų bandymų susitaikyti, pradėti gyvenimą iš naujo. Bet Žemaičių gatvėje Nr. 60 dienas leido vienas…

Darbas jam geriausias sužeistos sielos gydytojas.

1939 metų vasarą, birželio 20 dieną, abu su profesoriumi I. Končiumi susikrovė į mašinėlę aparatūrą ir iškeliavo matuoti kosminių spindulių žemės paviršiuje ir tirti žemės radioaktyvumo.

Prieš kelionę žemės radioaktyvumui tirti

Kelionių žemėlapis

Matavimai ant Palangos tilto

Prof. I. Končiaus prisiminimų rankraščio fragmentas

K. Baršauskas su prof. I. Končiumi matavimų metu

Per penkias keliones, kurios trukdavo po keliolika dienų, nuvažiavo 2347 kilometrus, atliko 260 matavimų.

Po dešimties metų, būdamas toli nuo Tėvynės ir prisimindamas šias keliones, skrydžius „Lituanica", tas nepakartojamas gyvenimo akimirkas, I. Končius parašė trumpai drūtai: „*Geras vyras Baršauskas*".

Kol Kazimieras keliavo po Lietuvą, Kaune kaupėsi vis neramesnės žinios. Antrasis pasaulinis karas jau priartėjo prie pat valstybės slenksčio. Universiteto rektorius Stasys Šalkauskis Matematikos–gamtos fakulteto dekanui dar kartą priminė apie slaptą raštą, „*kuriuo buvo painformuota apie reikalą, kad ir fakultetas numatytų, kas pašauktuosius karo tarnybon asmenis pavaduos*".

Kazimieras, mobilizuotas į 6-ąjį artilerijos pulką, jau trečia savaitė dėvi karininko uniformą. Sugrįžo į Aleksotą, Fizikos ir chemijos instituto rūmus, spalio 5 dieną, jau prasidėjus mokslo metams. Šįkart susirinko dar visi. Katedros moksliniam pedagoginiam personalui 1939 m. priklausė katedros vedėjas e. o. prof. I. Končius, doc. dr. P. Braždžiūnas, privatdocentai daktarai A. Žvironas ir A. Puodžiukynas, vyr. asistentai dr. K. Baršauskas ir A. Jucys. Tiesa, vyresnysis asistentas Adolfas Jucys, pasinėręs į teorinę fiziką, dar suspėjo išvykti stažuotėn į Angliją, Kembridžo universitetą, pas profesorių Faulerį.

K. Baršauskas — Lietuvos kariuomenės leitenantas

1939 m. spalio mėnesį Lietuva atgavo Vilnių ir Vilniaus kraštą. Lapkričio pabaigoje į senąją sostinę teko išlydėti katedros vedėją I. Končių. Gruodžio 13 dieną Respublikos Seimas priėmė Universitetų įstatymą, pagal kurį nuo gruodžio 15 dienos atkuriamas Vilniaus universitetas ir pertvarkomas Vytauto Didžiojo universitetas Kaune. Kol bus išrinktas naujasis Vilniaus universiteto rektorius, švietimo ministras laikinuoju jo valdytoju paskyrė I. Končių, anot jo paties, *„įmetė kaip į degančią ugnį. Reik perdirbti tokią didelę lenkų įstaigą į savą, į lietuvišką"*.

Į Vilnių, tiesa trumpam, teko nuvykti ir K. Baršauskui, P. Brazdžiūnui ir A. Glodeniui. Perimti buvusio Stepono Batoro universiteto fizikos skyrių ir, jeigu reikės, kai ką pergabenti į Kauną.

Jau senokai buvo sudegintos šiaudinės gairės, du dešimtmečius skyrusios Vilniaus kraštą nuo visos Lietuvos, nebeliko nė ženklo kelių užtvarų. Gedimino kalne plevėsavo Lietuvos vėliava, tautinėmis spalvomis buvo pasipuošusios ir pagrindinės gatvės.

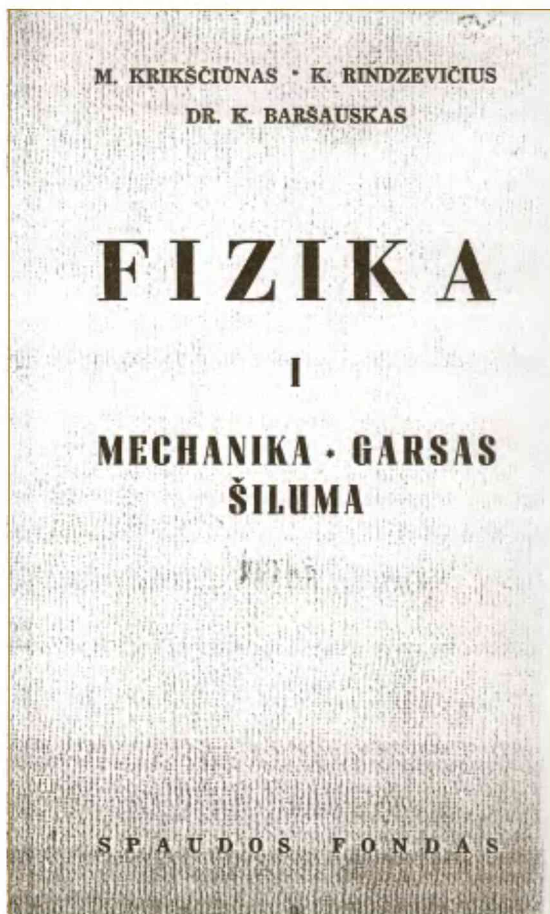
Universiteto, kelis šimtmečius gamtos mokslais garsinusio savo vardą visoje Europoje, bazė buvo tikrai gera, bet į buvusią laikinąją sostinę jos perkelti neteko.

1940 metų kovo 14 dieną Ministrų kabinetas nutarė Matematikos–gamtos fakulteto veiklą Kaune, Vytauto Didžiojo universitete, nutraukti ir jį perkelti į Vilnių. *„Fizikos katedros personalą buvo numa-*

tyta padalyti taip: į Vilnių keliasi doc. dr. P Brazdžiūnas, privatdocentai daktarai A. Puodžiukynas, A. Žvironas ir vyr. asistentas dr. A. Jucys; Kaune lieka katedros vedėjas prof. I. Končius, vyr. asistentas dr. K. Baršauskas, demonstratorius A. Glodenis. Kaune lieka ir visa per dvidešimt metų fizikų įsigyta laboratorinė ir demonstracinė įranga.“

1940 metų pavasarį ant Fizikos ir chemijos instituto stogo išdygo namelis medinėmis sienomis ir stiklinėmis lubomis. Kazimieras jame vis dažniau įsitaisydavo prie kosminių spindulių matavimo aparatūros. Šių tyrimų rezultatai paskelbti žurnale „Gamta“ išspausdintame straipsnyje „Kosminių spindulių būriai atmosferoje“.

Mokslininkas toliau tęsė ir prieš trejus metus pradėtus kosminių spindulių būrių pasiskirstymo kampo tyrimus, kartu su Kauno „Aušros“ berniukų gimnazijos direktoriumi M. Krikščiūnu ir Vilniaus valstybinio technikumo mokytoju K. Rindzevičiumi parengė vadovėlį „Fizika“ (mechanika, garsas, šiluma), skirtą bendrojo lavinimosi mokyklų IV ir V klasėms. Jį dar suspėjo išleisti „Spaudos fondas“. Gražiai įrišta knyga kainavo 5 litus.

„Paskelbus Švietimo ministerijai naujas fizikos programas, gimnazijos reformuotosios klasės liko be toms programoms tinkamų vadovėlių, nes

naujųjų programų metodas ir tūris žymiai skiriasi nuo buvusių programų. Mėginame tą spragą užtaisyti.

Rašydami šį vadovėlį, stengėmės gamtos tiesas išdėstyti prieinamai atitinkamų klasių mokinių amžiui, bet kartu norėjome, kur tik galima, išlaikyti ir mokslišką tikslumą. Kai kurių sunkumų sudarė tos programoje paliestos sritys, kurios šiandien fizikai betarpiškai lyg ir nepriklauso: laiko matavimas, Saulės sistema, Keplerio dėsniai, astrofizika.

Norėdami pagilinti ir paįvairinti dėstomąjį kursą, kiekvienam skyriui parinkome atitinkamų uždavinių. Jie duoti šio vadovėlio gale.

Kadangi prie programos dar nėra smulkesnių paaiškinimų, teko kai kurias programos vietas interpretuoti laisvai. Mėginome parinkti būtiną medžiagos kiekį, nors dažnai varžė skirtų fizikai valandų skaičius“, – rašė pratarmėje „Fizikos“ autoriai.

Rankraštį recenzavo dr. A. Žvironas, vadovėlio kalbą peržiūrėjo J. Žiugžda, buvęs K. Baršausko mokytojas gimnazijoje ir būsimasis švietimo liaudies komisaras.

Ketvirta dalis

Perskelti gyvenimai

Be namų

Prasidėjo 1940 metų vasara. Birželio vidurys. Universitetas jau seniai suplanavo mokslo personalo komandiruotes ir išvykas, profesoriai prieš atostogas krovėsi lagaminus, studentai laikė paskutinius egzaminus, gynė diplominius projektus.

Iš šalies žiūrint, Kaunas gyveno įprastu ritmu. Gal tik laikraščiai iš berniukų rankų dingdavo daug greičiau nei visada, o įstaigose, pasitaikius laisvai minutei, būrelis iškart apguldavo radiją.

Sklandė gandai, sumišę su tikrais įvykiais. Užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys dar Maskvoje, tuo tarpu Ministras Pirmininkas Antanas Merkys sugrįžo į laikinąją sostinę prieš dvi dienas. Paskui pasklido žinia, kad naktį J. Urbšiui įteiktas ultimatumas, reikalaujantis Lietuvoje sudaryti naują vyriausybę, įsileisti papildomai sovietinės armijos dalinių ir išduoti vidaus reikalų ministrą generolą K. Skučą bei Saugumo departamento direktorių A. Povilaitį.

Saulėtą birželio 15-osios, šeštadienio, rytą K. Baršauskas, žingsniuodamas į tarnybą, pastebėjo neįprastą sujudimą prie Prezidentūros, kolegos irgi gyvai aptarinėjo naktį joje vykusį posėdį.

Maždaug 15 valandą Kauną pasiekė žinia – Ukmergės plentu iš Gaižiūnų poligono slenka rusų tankai. Greitai jie pasirodys Laisvės alėjoje.

Tautos istorijoje baigėsi viena epocha, ir nuo šios akimirkos prasidėjo kita. Atskaitos riba, nuo kurios bus sakoma: Lietuva iki 40-ųjų metų ir Lietuva po 40-ųjų. Lietuva iki birželio 15-osios ir po 15-osios.

Fizikos ir chemijos instituto rūmai taip pat greitai sulaukė naujų įnamių – rusų kariškių. Gerai nors tiek, kad Vyriausybė beveik lietuviška: prof. Vincas Krėvė-Mickevičius, Ernestas Galvanauskas, Povilas Pakarklis, Vincas Vitkauskas. Negi jie leis skriausti Universitetą, – ramino vienas kitą. Švietimo ministru, paskui komisaru tapo Kazimiero jaunystės laikų bičiulis Antanas Venclova, bendraklasė Michalina Navikaitė, kalėjusi aštuonerius metus už antivalstybinę veiklą, mokytojas Juozas Žiugžda irgi valdžioje. Pats Justas Paleckis taip pat neblogai pažįstamas. Jeigu kas, negi neužtars, neparems, – svarstė mintyse.

Prof. Antanas Purėnas, Kauno universiteto rektorius 1940-1941 ir 1944-1946 m.

„*1940 m. VI 18. Matavimai kambary. Rossi kreivės*“ – šia data pažymėti kosminių spindulių stebėjimo įrašai K. Baršausko sąsiuvinyje. Ketvirtąją didžiojo virsmo dieną.

Išvažiavo į Gižus atostogų kiek nusiraminęs. Išsivežė lagaminėlį, pritutintą užrašų, stebėjimų duomenų. Įsidėjo ir rašomąją mašinėlę. Atokvėpiu prisės, apibendrins, parengs straipsnį „Gamtai“.

Sugrįžo ir neberado profesoriaus Vinco Čepinskio. Užgeso jo karšta, daug kentėjusi širdis rugpjūčio 22-ąją Kaune.

Neberado ir Vytauto Didžiojo universiteto. Šis vardas, keičiant Statutą, buvo panaikintas ir Universitetas pavadintas Kauno universitetu. Nebeliko net ir apkarpytos jo autonomijos. Nuo šiol įprasti taps žodžiai „skirti“, „atleisti“, „pašalinti“, „uždrausti“...

Einąs Respublikos Prezidento pareigas Ministeris Pirmininkas, pasirėmęs Ministerių Tarybos 1940 m. rugpiūčio 21 dienos nutarimu, skelbia šį Vytauto Didžiojo Universiteto vardo pakeitimo įstatymą:

Vytauto Didžiojo Universiteto vardo pakeitimo įstatymas

Nuo 1940 m. rugpiūčio 21 dienos Vytauto Didžiojo Universitetas pavadinamas Kauno Universitetu.

J. Paleckis
E. Respublikos Prezidento p. Ministeris Pirmininkas

Prof. V. Krėvė Mickevičius
Ministerio Pirmininko Pavaduotojas

Kaunas, 1940 m. rugpiūčio 24 d.

Guodė tai, kad Universiteto rektoriumi paskirtas seniai visiems pažįstamas profesorius A. Purėnas, daugelis fakultetų dekanų, profesorių irgi liko tie patys. Tiesa, vietoje du dešimtmečius veikusio Technologijos fakulteto įsteigti du – Statybos ir Technologijos. Fizikos katedra priskirta pastarajam. Jos vedėjo kandidatūra niekam abejonių nekėlė ir dar prieš fakulteto reformą juo vėl išrinko prof. I. Končių.

Greitai Universitetas sulaukė švietimo liaudies komisaro A. Venclovos įsakymo dėl naujai steigiamų fakultetų vyresniojo mokslo personalo narių. Jais nuo 1940 metų rugsėjo mėn. 1 dienos paskirti šie asmenys:

Technologijos fakultetui –

Baršauskas Kazimieras – docentu, e. p.,
Čiurlys Jurgis – docentu,
Graurogkas Julijonas – docentu,
Indriūnas Juozas – docentu,
Jakovickis Vladas – docentu,
Janickis Jonas – docentu,
Končius Ignas – ekstraordinariniu profesorium,
Mošinskis Vytautas – ordinariniu profesorium,
Purėnas Antanas – ekstraordinariniu profesorium,
Slavėnas Paulius – docentu,
Vėbra Juozas – docentu, e. p.

Technologijos fakulteto dekanu buvo paskirtas doc. Vl. Jakovickis, o prodekanu doc. J. Janickis, tačiau prof. I. Končiaus kandidatūros į Fizikos katedros vedėjus komisariatas nepatvirtino. Taigi lyg ir savaime buvo išspręstas klausimas, kas turėtų važiuoti į Maskvoje rengiamą sąjunginę fizikų atomo branduolio konferenciją.

– Tegul vyksta Baršauskas. Kartą jau ten buvo.

Išsirengė dvylikai dienų. Labiausiai jį nustebino jau pirmoji konferencijos diena, tiksliau jos pradžia, kai žilagalvis akademikas pasiūlė į garbės prezidiumą išrinkti draugą Staliną. Tik ištarus šį vardą, visi konferencijos dalyviai pašoko nuo kėdžių, salėje prapliupo plojimai. Pakilo ir jis. Labiausiai magėjo pamatyti Staliną. Konferencijos prezidiumas susėdo už raudona medžiaga užtiesto stalo, nutilo plojimai, tačiau, kiek besižvalgė, Stalino nematė. Tik paskui sužinojo, kad So-

vietų Sąjungoje panašiai prasideda kiekvienas sambūris, šitaip pagerbiant „didįjį tautos vadą". Greitai Stalino „dvasią" teks sodinti už stalo ir Lietuvoje.

Konferencijoje išgirdo sovietų atomininkų A. Aleksandrovo, L. Arcimovičiaus, E. Zavoiskio pavardes, aplankė kai kuriuos Mokslų akademijos institutus. Labiausiai K. Baršauską domino kosminių spindulių tyrimai magnetiniame lauke ir ypač D. Skobelcyno tam panaudota Vilsono kamera.

K. Baršausko paskaitos rankraštis

Tuo tarpu Kaune Fizikos katedra vedėjo dar neturėjo, nors beveik niekas neabejojo, kad juo visai pelnytai bus paskirtas docentas dr. Kazimieras Baršauskas. Taip ir įvyko. Tačiau komisariato įsakymo formuluotė buvo kiek netikėta ir pačiam K. Baršauskui, ir bendradarbiams – *„paskirti Fizikos katedros vedėju–profesoriumi nuo lapkričio 10 dienos"*. Šį paskyrimą pagal SSSR veikusį mokslo personalo narių suskirstymą kategorijomis 1941 m. sausio mėn. 4 d. įsakymu patvirtino naujasis švietimo liaudies komisaras J. Žiugžda, nurodydamas, kad K. Baršauskas skiriamas *„profesorium – katedros vedėju, turinčiu daktaro laipsnį"*.

Kaip sakoma, ne tik davė, bet dar ir pridėjo. Per pusmetį – katedros vedėjas, docentas, profesorius. Pats savęs klausė, ką galėtų reikš-

ti toks svaigus šuolis. Gal tai naujos kadrų politikos, kurią skelbia valdžia, rezultatas, gal imponavo jo pažiūros, lėmė asmeninės simpatijos. Šiaip ar taip, mandagumas reikalavo padėkoti. Paskambino komisarui J. Žiugždai telefonu.

Prof. K. Baršausko darbo pažymėjimas

Pokalbis buvo oficialus, bet kartu ir malonus:

– Na ką jūs, nėra už ką dėkoti. Jauni mokslo kadrai mums labai reikalingi. Jeigu reikės, visada padėsime…

Pats netikėjo, kad pagalbos teks ieškoti labai greitai. Tik ne tokios, kurią siūlė komisaras.

Rudeniop galutinai paaiškėjo, kad Fizikos ir chemijos instituto rūmų kariškiai palikti neketina. Teko iš savų namų išeiti patiems. Vėl viską pakuoti į dėžes, ką galima – išardyti ir dangintis į kitą vietą – buvusios Krašto apsaugos ministerijos Ginklavimosi valdybos Tyrimų laboratorijos, kurią valdžia ką tik uždarė, patalpas, esančias Radvilėnų plente Nr. 19. Ten pamažu buvo įrengtos fizikos laboratorijos, o paskaitos vyko miesto centre, Medicinos fakulteto amfiteatrinėje auditorijoje.

Fizikos katedra Kaune, išsikėlus į Vilnių P. Brazdžiūnui, A. Juciui, A. Puodžiukynui ir A. Žvironui, pastebimai susilpnėjo ir teko burti naują jos branduolį. Ieškojo būsimų bendradarbių gimnazijose,

įstaigose, įmonėse, kurių stambesnes valdžia nacionalizavo, o darbuotojus, patekusius į nepatikimųjų sąrašus, atleido. Jaunesniaisiais asistentais Technologijos fakulteto taryba išrinko buvusius Universiteto auklėtinius – J. Strazdą, „Pienocentro" skyriaus vedėją, A. Kriukelį, S. Vičą, gimnazijų fizikos mokytojus, jaunesniuoju laborantu tapo studentas J. Šinkūnas.

Demonstratoriui technikui A. Glodeniui į pagalbą atėjo vyr. mechanikai L. Špokevičius ir A. Mildažis. Pirmasis neteko darbo, likvidavus Lietuvos karo aviaciją, antrasis – uždarius privačią įmonę „Orbita", kuri gamino tiksliuosius prietaisus ir aparatus. Dr. A. Tamašauskas knygoje „Fizikos katedra" mini, kad, artėjant jos konfiskavimui, savininkai broliai Antanas ir Jonas Mildažiai *„visas dirbtuvių stakles ir mašinas perdavė prof. I. Končiui"*, o patys buvo priimti į darbą fakulteto įstaigose.

Pertvarkos karštinė krėtė Universitetą – pagal sovietinį modelį buvo keičiami studijų planai, uždarytos studentų draugijos ir organizacijos, prasidėjo studentų ir pedagogų areštai.

> *„Okupacijos metais studentas buvo ypatingo dėmesio ir persekiojimo objektas. Sovietų Rusijos okupacijos metu daug studentų technologų buvo išvaromi iš universiteto kaip „buožių" vaikai... Žymesnieji studentijos organizacijų vadovai buvo suimti pirmųjų areštų metu.*
>
> *Bolševikinės okupacijos metu tarp studentų ir profesūros viešo neatsargaus atvirumo nebuvo, bet vyravo tylus susipratimas"*, – rašė dr. A. Damušis.

Teroro banga neaplenkė ir Baršausko artimųjų. Kazimierui labiausiai buvo neramu dėl brolio Vlado – vis dėlto aukšto rango karininkas, prieš okupaciją pakeltas į pulkininkus leitenantus. Būdavo, brolis užsuka į Kazimiero kambarėlį, atsisėda galustalėje ir dūsauja:

– Gal jau paskutinį kartą sėdime kartu. Politrukai tiesiog pasiuto. Kaišioja visur nosį. Nemiela man šita nauja uniforma ir misinginės žvaigždės.

Bet nelaimė, kaip dažniausiai atsitinka, užgriuvo visai iš kitos pusės nei tikėjosi. Iš Pilviškių atėjo žinia – areštuotas brolis Jonas. Mokytojas.

Kazimieras puolė šen, kreipėsi ten, nulėkė į Žemės reformos departamentą, kuriame dirbo Michalina Navikaitė.

– Jei gali, Mikasėle, gelbėk!

Tąsyk brolį pavyko ištraukti. O va profesoriaus I. Končiaus nematė visą mėnesį. Kaip prapuolė gegužės 21 dieną, tai pasirodė tik pirmąją karo savaitę.

Kol kas dar visi kartu.
Broliai Baršauskai. Pirmoje eilėje iš kairės: Aleksandras, Vladas, Kazimieras, antroje : Vincas, Jonas, Juozas. 1940 m. rugsėjo 11 d.

Končių saugumiečiai suėmė neva už tai, kad *„ir žodžiu, ir raštu, ir darbais veikęs prieš sovietų tvarką, dėl to sulaikytas ir izoliuotas kalėjime"*. Už ką ir kaip 1941 metų birželio 14-osios rytą į gyvulinius vagonus įgrūdo brolį Joną su šeima ir areštavo Vladą, sužinos po keliolikos metų. Šįkart jų išgelbėti negalėjo niekas. Gižai tuštėjo.

Prasidėjo karas. Universitete vėl viskas keitėsi – kitas rektorius, dekanai, katedrų vedėjai. Prieš penkerius metus naujosios Europos kūrėjus savo akimis regėjo marširuojančius Berlyno gatvėmis, dabar jie šeimininkavo Kaune. Šeimininkais jautėsi ir Fizikos ir chemijos instituto rūmuose, apdegusiuose pirmosiomis karo dienomis. Fizikai į juos daugiau nebesugrįš.

Tačiau šįkart susėdę ratu aplink I. Končių, klausėsi jo pasakojimo, kaip buvo tardomas Kauno kalėjime, gabenamas į Minską, etapu nuvarytas į Červenę. Ten šaudytas ir išlikęs gyvas.

„*Stebuklas. Kitaip nebepavadinsi*", – mąstė Kazimieras žingsniuodamas namo Žemaičių gatve. – „*Gal ir mano broliai kur nors Gudijos pakelėje…*", – skausmas gėlė širdį.

Kitą dieną užsuko į Universiteto kanceliariją, kur gavo pažymą, kad *„nuo 1941 m. liepos 17 d. iki 1941 m. rugpjūčio 17 d. vyksta atostogų į savo tėviškę Gižų kaiman... Ir vokiečių armijos įstaigos prašomos nedaryti jam šioje kelionėje kliūčių."*

Sugrįžęs po atostogų rado Laikinosios vyriausybės švietimo ministro J. Ambrazevičiaus įsakymą, kad Baršauskas Kazys *„laikomas Technologijos fakulteto docentu nuo rugpjūčio mėn. 1 d."*. Fizikos katedros vedėju tapo prof. I. Končius.

Ar jautė dėl to nuoskaudą K. Baršauskas. Šito mes nežinome, nors, reikia manyti, kad pats suvokė, jog dabar ne ambicijoms laikas. Santykiai su katedros vedėju, bendradarbiais ir toliau išliko tokie pat nuoširdūs ir draugiški.

Rugsėjo pradžioje atsirado proga apsilankyti Vilniuje – Universiteto Fizikos katedros vedėjas prof. P. Brazdžiūnas kvietė atvykti ir galutinai sutvarkyti turto perdavimo ir priėmimo aktus.

Tik prieš metus vilniečiais tapę kauniečiai priėmė labai maloniai. Parodė senojo Universiteto auditorijas, kabinetus ir laboratorijas, vedžiojo kiemelių labirintais vis paklausdami:

– Na, kaip ten pas jus Kaune?

– Kol kas rankų nenuleidžiame, nors kalbos sklinda įvairios, esą Universitetas bus uždarytas. Laikinosios vyriausybės juk nebeliko.

Karo metais Universiteto personalo algos buvo menkos, todėl daugelis dirbo mokytojais gimnazijose, specialiose mokyklose. K. Baršauskas mokė fizikos V. Kudirkos (IV) gimnazijoje. Gyvavo ir Universitetas.

Vasaros atostogų, kaip įprasta, važiuodavo į tėviškę. *„Liepos 6 d. išvykstu į Gižus, Vilkaviškio apskr. Atostogų ir savo mokslinio darbo dirbti. Ten noriu išbūti ligi rugsėjo mėn. 1 d."*, – rašė Universiteto rektoriui Julijonui Graurogkui 1942 m. liepos mėn. 4 d.

Nors karas ir mokslinis darbas, atrodo, sunkiai suderinami dalykai, bet jis visiškai nenutrūko. K. Baršauskas, kiek vėliau pateikdamas savo mokslo darbų sąrašą, išvardijo, ką buvo padaręs:

„Fizika" (VIII kl. – vertimas iš rusų kalbos) 1941 m.

„Po Lietuvą su elektronų skaitikliu"(str. spausdintas mašinėle) 1944 m.

„Fizika" (VII ir VIII kl. Kartu su kitais autoriais (leidykloje) 1944 m.

„Kosminiai spinduliai" (rankraštis) 1945 m."

Gimnazijos vakarėlyje

Pagal išgales triūsė ir kiti bendradarbiai, studentai skubėjo įsigyti diplomus.

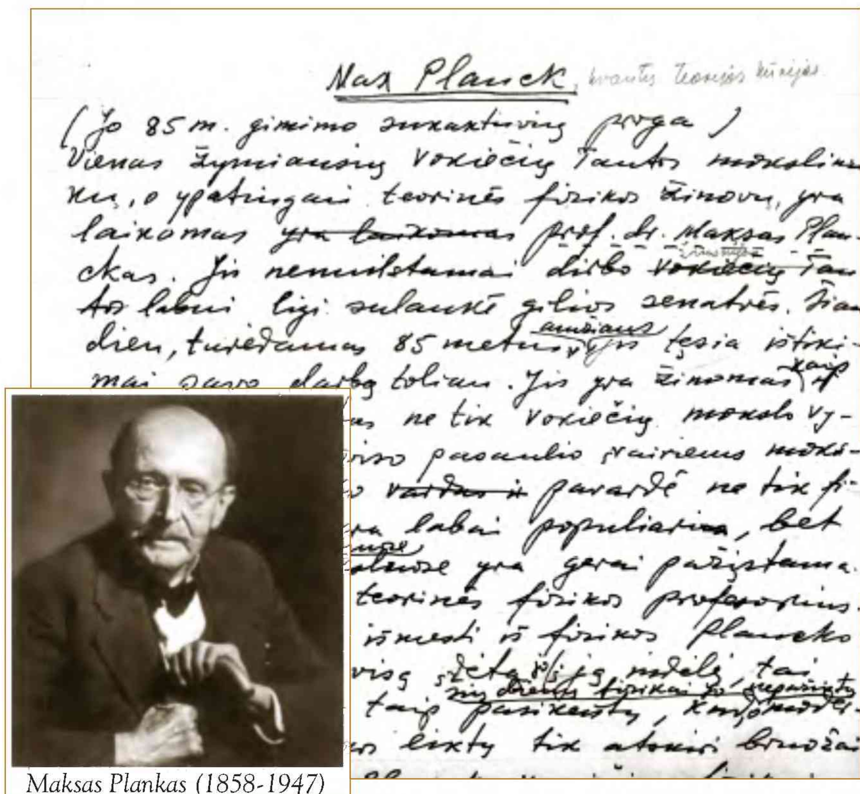
Studento knygelė šiek tiek saugojo nuo darbo prievolės, ne vienam galėjo padėti gelbstintis nuo karinės tarnybos.

Tačiau ką reikės daryti toliau? Vokiečiai, įtūžę dėl nesėkmių kare ir lietuvių nepaklusnumo, 1943 metų kovo 17-osios rytą Universiteto iškabas nudaužė šautuvų buožėmis, ant durų pakabino spynas ir uždraudė priimti gimnazistus į pirmąjį kursą.

– Steikime technikos skyrių prie vakarinės mokyklos, vadinamos Suaugusiųjų institutu,– pasiūlė kaip laikiną išeitį K. Baršauskas. – Juk ir Universitetas prieš dvidešimt metų savo kelią pradėjo nuo Aukštųjų kursų, sovietai irgi buvo įkūrę kažką panašaus – parengiamuosius kursus.

Mintis daugeliui patiko. Komisija, kurią sudarė K. Baršauskas, J. Čiurlys, S. Dirmantas, A. Jurskis, V. Mačiūnas, V. Mošinskis, A. Purėnas ir J. Šimoliūnas, parengė technikos skyriaus mokymo planus, kuriuose numatė, kad kursuose veiks trys poskyriai – mechanikos, elektrotechnikos ir statybos; mokslas truks trejus metus. Klausytojai

buvo skirstomi į tikruosius ir laisvuosius, kursų veikla rūpinosi Lektorių taryba, juose dirbo tie patys profesoriai ir dėstytojai. Per metus praktiškai buvo įveikta Universiteto pirmojo kurso programa ir po šia priedanga surado prieglobstį daugiau kaip 300 jaunuolių.

Max Planck, kvantų teorijos kūrėjas
(Jo 85 m. gimimo sukaktuvių proga)
Vienas žymiausių vokiečių tautos moksliniN-
kų, o ypatingai teorinės fizikos žinovų, yra
laikomas ~~yra laikomas~~ prof. dr. Maksas Plan-
ckas. Jis nenuilstamai dirbo ~~vokiečių~~ tau-
tos labui ligi sulaukė gilios senatvės. Šian-
dien, turėdamas 85 metus amžiaus, jis tęsia ištiki-
mai savo darbą toliau. Jis yra žinomas kaip
... ne tik vokiečių mokslo vy-
... viso pasaulio įvairiems mokslo-
... ~~vardas ir~~ pavardė ne tik fi-
... yra labai populiari, bet
... sluoksniuose yra gerai pažįstama.
... teorinės fizikos profesorius.
... išmesti iš fizikos Plancko
... visą ... modelį, tai
... taip pasikeistų, kad ...
... liktų tik atskiri bruožai

Maksas Plankas (1858-1947)

K. Baršausko straipsnio rankraštis. 1943 m.

Suprantama, technikos kursai vokiečiams nebuvo paslaptis. Nors ir uždarę Universitetą, jie mokslo personalo neatleido, tik įpareigojo nagrinėti *„karui svarbias temas“*.

Daug pavojingesnis buvo nelegalios lietuviškos spaudos, laikraščių „Į laisvę“, „Laisvės kovotojas“, „Nepriklausoma Lietuva“, kurį leido liaudininkai, platinimas.

Liudo Dambrausko, kuris okupacijos metais studijavo Universitete ir dalyvavo rezistenciniame sąjūdyje, tvirtinimu, *„Kauno universitete iš profesūros už nelegalios spaudos platinimą buvo atsakingas docentas Kazys Baršauskas“*.

Nedidelio formato vieno ar dviejų puslapių laikraštėlius Kazimieras pasiūlydavo patikimiems kolegoms, „pamiršdavo“ auditorijoje, bibliotekos knygoje, pakišdavo po fizikos prietaisais.

Naciai už tai tikrai nepaglostytų. Technologijos fakulteto dekanas Adolfas Damušis, aktyvus antinacinės rezistencijos dalyvis, jau pakliuvo į koncentracijos lagerį.

Tačiau karo siautulyje žmonija ne tik kentėjo, kovojo ir mirė, bet ir mokėsi, gimdė, mylėjo. Tokia jau mūsų prigimtis.

Kazimierą Baršauską meilė užklupo, atrodytų, pačiu netikėčiausiu metu ir visai nelauktai. Fizikos mokslų daktarą įsimylėjo ...studentė.

Donata Norkaitė tąsyk nemanė, kad fizikos egzaminas abiem bus lemtingas.

Vėl susitikdavo paskaitose, pratybose. Patiko jai nebūdingas kitiems dėstytojams linksmas Kazimiero būdas, malonus ausiai kreipinys, „daktare“, pagaliau atėjo momentas, kai nebekėlė šypsenos jo greitakalbė ir netgi ūsiukų šepetukas atrodė žavus ir mielas. Išaušo diena, kai Donata tarsi vėjas lėkė Aleksoto laiptais žemyn, kartodama pati sau:

– Įsimylėjau, įsimylėjau...

Tačiau kol abu sukūrė šeimą, praėjo dar dveji metai. Laikai buvo neramūs.

Iš rytų vėl atsiritanti okupacijos banga 1944 metų liepos viduryje pasiekė Kauną ir sparčiai artėjo prie Marijampolės ir Gižų, kur leido atostogas pasitraukę Baršauskai.

Žydėjo liepos, laukai kvepėjo šviežia duona, vasara buvo neįprastai saulėta, graži ir maloni. Vieną tokią dieną į Gižus netikėtai užsuko I. Končius. Donata stebėjosi – pats vidurvasaris, o profesorius atėjo pėsčias, su auliniais batais, lazdele rankoje ir kažkoks nenatūraliai įsitempęs, lyg būtų bėgęs. Kalba nesirišo.

– Na tai kaip, Kazimierai? – vis nutraukdavo tylą I. Končius. – Man sovietai už keturiasdešimtuosius tikrai nedovanos.

– Jums, profesoriau, turbūt geriau laikinai pasitraukti, kol gyvenimas sugrįš į normalias vėžes, o mes liksime. Tikriausiai greitai būsime trise, – ištarė Kazimieras, meiliai žvelgdamas į Donatą.

Karšta lemtinga 1944-ųjų metų vasara. Tėvai paliko vaikus, vaikai skyrėsi nuo tėvų, pasimetė broliai ir seserys, pabiro gentys ir giminės, atsiskyrė kaimynai, bendradarbiai.

Donatos tėvai, daugelis bendrakursių medikų taip pat atsidūrė Vakaruose.

„Gižų bažnyčios bokštas puikus orientyras artilerijos dvikovoje, o mes lindime bunkeryje. Bombos sprogsta, kulkos švilpia. Šaudymui aprimus išlendame apsižvalgyti. Arkliai už klojimo aukštyn kojomis, karvės išvirtusios dobilienoje, daržinė liepsnose. Vežimai pilni visokio gero, bet į juos nėra ką kinkyti.

Atvažiavo brolis Vincas iš Dzūkijos, Sipuliškių. Ten irgi nelaimė. Į bunkerį įlėkė sprogmuo. Žmoną sudraskė, jos motiną ir seserį sužalojo. Liko vienas kaip pirštas su dviem vaikais“, – pamena tas tragiškas dienas Kazimiero sesuo Viktorija.

Sesuo Viktorija

„Viktorija – visos giminės siela, paguoda. Broliai ją gerbė ir mylėjo. Jeigu giminėje atsitikdavo kokia nors bėda, sesuo pirmoji suskubdavo padėti. Brolis Vincas, kai, einant frontui, žuvo jo žmona, susiėmė į glėbį savo du mažučius sūnelius ir, įsimetęs į ratus, atvažiavo į Gižus pas seserį pagalbos. Ne kur kitur, o pas seserį. Viktorija nedvejodama išvažiavo su Vincu ir vaikais – reikia Vincui padėti. O jeigu kas nors iš giminių susirgdavo, tai Viktorija buvo pirmoji pagalba. Ji su savo vaistais, patarimais, su savo žolelėmis ir kitokiomis gydymo priemonėmis gelbėjo.

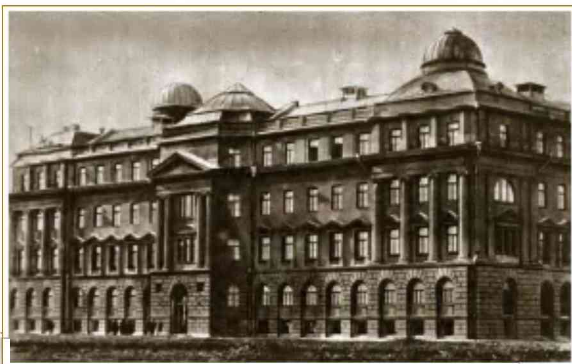
Viktorija ištisai ką nors globodavo ir priglausdavo. Po jos stogu dažniausiai rasdavo užuovėją kas nors iš vargo ištiktų giminių. Dažniausiai tai būdavo brolių vaikai, jų giminės ar net patys broliai. Kazimierui buvo malonu turėti tokią paslaugią ir geraširdę seserį“, – prisimena Donata Baršauskienė.

Gera valia

Rugpjūtį Baršauskai išėjo iš Gižų į Kauną pėsti. Sustabdę pakelyje karišką mašiną, atsidūrė tiesiai Laisvės alėjoje. Atsivėrė nyki tuštuma. Tik vėjas sklaido šiukšles, sudžiūvusius medžių lapus. Prie svarbesnių pastatų stovi rusų sargybiniai, reti praeiviai, peržengę alėją, greitai sprunka į tarpuvartes, nors pats miestas mažai nukentėjęs.

Trumpam įsikūrė name Nr. 9–8 V. Putvinskio gatvėje, paskui šeima persikėlė į Donatos tėvų namus Kipro Petrausko g. 12a, butą antrajame aukšte.

Tik Fizikos ir chemijos instituto vietoje stūksojo griuvėsių krūva. Vokiečiai rūmuose buvo įrengę karo ligoninę ir, pasitraukdami iš Aleksoto, juos susprogdino.

Fizikos ir chemijos instituto rūmų likučiai

Universitete, kuris greitai vėl buvo atidarytas, Kazimieras sužinojo, kad tarp fizikų Kaune nebėra ne tik profesoriaus I. Končiaus, bet ir adjunkto K. Motekaičio, vyresniojo asistento J. Strazdo, kitų kolegų. Iš 34 katedrų vedėjų techniškuose fakultetuose beliko vos dešimt. Kiti atsidūrė nežinioje. Neįkainojamas nuostolis. Dešimtmečiams. Atrodė, kad sugriuvo pasaulis.

Mažiau praretėjo Vilniaus universiteto fizikų gretos. Atėjo žinia, kad Lietuvoje pasilikę A. Žvironas, P. Brazdžiūnas, A. Puodžiukynas, A. Jucys.

Kaune praktiškai daug ką teko pradėti iš naujo.

Technologijos fakulteto, kurio sudėtyje ir toliau liko Fizikos katedra, būstine tapo Tyrimų laboratorijos pastatas. K. Baršauskas vėl buvo paskirtas Fizikos katedros vedėju. Vyresniaisiais dėstytojais pasikvietė S. Vičą ir J. Šinkūną, į asistentus priėmė J. Trimonį, vyresniuoju laborantu paskyrė I. Sidarą, surado ir V. Ilgūną.

„Vieną vakarą, tik praūžus fronto linijai, prie universiteto jis sustabdo savo buvusį studentą V. Ilgūną.

– Blogi reikalai universitete, – guodžiasi profesorius. – Tuojau pat kurią dieną užeik.

– Ko? – nesupranta buvęs studentas.

– Kaip – ko? Dirbti!

Nuo netikėto pasiūlymo Ilgūnas sutrinka. Paskutiniais vokiečių okupacijos metais jis dirbo kailių fabrike. Per tą laiką daug kas pamiršta.

– Nesugebėsiu, profesoriau, asistentu dirbti. Nepasiruošęs aukštajai mokyklai, – atsikalbinėja.

– Diplomą juk turi, kokio tau dar pasiruošimo reikia. Viską pradėsim iš pradžių, tai ir sugebėjimo užteks, – užbaigia profesorius.“

Bene labiausiai visus nudžiugino pasirodęs katedroje technikas Aleksas Glodenis. Šįkart atėjo pėsčias, bet pasakė, kad reikės mašinos, o blogiausiu atveju vežimo. Atgabensiąs išsaugotą Fizikos katedros aparatūrą ir įrengimus.

„…mus, senąją kartą, teks jums, jauniems, pakeisti… dar daug neištirtų sričių, kurios laukia jūsų. Labai daug galima pasiekti atkakliu darbu. Mes, lietuviai, esame darbštūs, todėl nėra abejonės, kad mūsų jaunimas įneš savo indėlį į mokslo lobyną…“

Tai pranašiški prof. K. Baršausko žodžiai, ištarti 1944 metais įžanginėje fizikos kurso paskaitoje.

Universiteto rektoriumi vėl tapo profesorius A. Purėnas, Technologijos fakulteto dekanu buvo paskirtas profesorius J. Indriūnas. Tai kas, kad auditorijos žiemą bus nešildomos ir studentai paskaitų klausys apsirengę paltais, pirštinėti, kad autobusai nekursuos ir reikės visiems kulniuoti pėstute, o maisto produktus ir kitas prekes pirkti atstovėjus ilgose eilėse, pagal korteles. Galima nuryti nuoskaudą ir dėl pakeisto Universiteto pavadinimo, prie kurio valdžia prikergė žodelį „valstybinis".

Svarbiausia, kad jaunimas mokytųsi, galėtų dirbti mokslo darbą, ir vėl būtų visi kartu, nes jau kalbama apie kadrų valymą, priešiškų naujajai santvarkai elementų paieškas. Ne vienas jau pakliuvo į NKVD gniaužtus.

Kazimierui Baršauskui, atrodytų, tai kol kas negrėsė. Atvirkščiai. Kalbant to meto terminologija, jam parodytas „didelis pasitikėjimas".

1944 m. rugsėjo 8 dieną įvyko Švietimo ir meno darbuotojų profesinės sąjungos Kauno universiteto tarnautojų susirinkimas, kuriame buvo įkurta šios aukštosios mokyklos profsąjungos organizacija.

Po ilgokos rektoriaus įžanginės kalbos, kurioje jis *„nušvietė universiteto būklę 1940–41 m., vokiečių okupacijos ir šiuo metu"*, į kuriamą profsąjungos komitetą buvo pasiūlyta 15 narių. K. Baršauskas ir K. Sleževičius bandė išsisukti, motyvuodami *„dideliu apkrovimu darbu"*. K. Sleževičiui tai pavyko, o K. Baršauskas, gavęs 89 balsus iš 92 dalyvavusiųjų susirinkime, pateko į komitetą ir prabėgus savaitei buvo išrinktas pirmininku.

Ką veikė tais metais profsąjunga ir jos lyderis.

> *„Šiuo metu vyrauja ekonominiai reikalai, todėl komitetas pirmoj eilėj steigia un–to krautuvę tam, kad palengvintų normų gavimą* (turima galvoje maisto kortelės – J. S.), *kad nereikėtų ištisas valandas stovėti eilėj."*

Komitetui pasisekė daugumai tarnautojų parūpinti korteles pietums, kitiems leista pietauti studentų valgykloje. Vėliau gavo žibalinių ir karbidinių lempų, darbo chalatų, pramoninių prekių, netgi amerikoniškų drabužių, batų.

– Daržovių nėra ir nebus, bulvių gausime po du centnerius. Rūpinamės gauti profsąjungos nariams po du pusbutelius degtinės, – kalbėta viename iš profsąjungos komiteto posėdžių.

Artėjant 1945 m. pavasariui, K. Baršausko pastangomis prie Chemijos instituto buvo paskirtas žemės sklypas bulvėms ir daržams.

Bulveles pasodino, bet rudeniop prasidėjo baisios liūtys, ir beveik visas derlius pražuvo. Bulvių labai reikėjo ir Baršauskams, nes šeimoje prisidėjo dar viena burna – gimė sūnelis Joniukas.

Nors vargo ūkininkus – profesorius ir tarnautojus šįkart ištiko nesėkmė, tačiau lapkričio 26 dieną susirinkime, svarstant ataskaitą, prof. V. Mošinskis teigė, kad „*komitetas dirbo išsijuosęs*". Santūriau jo veiklą įvertino rektorius prof. A. Purėnas, nurodydamas, jog „*profsąjunga per mažai kreipė dėmesį į tai, kad padėtų įstaigoj didinti darbo našumą*".

Tačiau K. Baršausko taip sėkmingai pradėta ir gerai įvertinta profsąjunginė karjera šiame susirinkime netikėtai lengvai baigėsi ir vėliau dar ilgai ją prisimindavo su šypsenėle, kartodamas: *prigėrė, prigėrė tada bulvikės*.

Reikia pasakyti, kad Universiteto būklė tikrai buvo labai vargana ir apgailėtina, todėl kiekvienas duonos kepalėlis, audinio metras, apavo pora beveik visiems buvo labai reikalinga. A. Purėnas, ką tik paskirtas rektoriumi, 1944 m. rugpjūčio 12 dieną pirmajame Universiteto senato posėdyje kalbėjo:

> „*Nors beveik kiekviena šeima yra atsidūrusi sunkioje būsenoje, turi daug asmeninių rūpesčių, bet vis dėlto momentas reikalauja įtempti visas jėgas tinkamai eiti savo pareigas.*"

K. Baršauskas, palyginti su kitais, buvo pasiturintis – išliko būstas, namų apyvokos daiktai, drabužiai ir... dviratis. Kad ši transporto priemonė nebūtų konfiskuota, rektorius A. Purėnas išdavė pažymėjimą lietuvių ir rusų kalbomis: „*Šiuo pažymiu, kad dviratis firmos „Herkules" Nr. DM 2430 yra nuosavybė piliečio prof. dr. Baršausko Kazio, Universiteto tarnautojo... Dviratis reikalingas tarnybos reikalais Kauno mieste ir jo apylinkėse.*"

Kazimieras, „*sugrįžęs į savo naują gyvenamąją vietą, pirmiausia apžiūrėjo, ar bute yra stalas, kėdė, kur būtų galima dirbti. Šaltame bute prie karbidinės lemputės, apsiavęs veltiniais, naktimis rašė fizikos vadovėlius, straipsnius*", – prisimena Donata Baršauskienė.

VYTAUTO DIDŽIOJO
UNIVERSITETAS
NR. ....

KAUNAS, 1944 m. rugp 10 mėn. d.

PAŽYMĖJIMAS

Šiuo pažymiu, kad dviratis firmos „Herkules" Nr. ДМ 2430 yra nuosavybė piliečio prof. dr. Baršausko Kazio Universiteto tarnautojo ir gyvenančio Kaune, Putvinskio g. 8. Dviratis reikalingas tarnybos reikalais Kauno mieste ir jo apylinkėse.

Удостоверение.

Настоящим удостоверяется что велосипед фирмы „Геркулес" №. ДМ 2430 принадлежит гр. проф. д-ру Баршаускас у Казису, служащего в Университете и проживающего в Каунас, Путвинского ул. №. 8.

Велосипед необходим для служебных надобностей в городе Каунас и его окрестностях.

Kauno Universitetas Medicinos Fakultetas

Prof. A. Purėnas,
Rektorius

Universiteto senatas svarstė, kaip prieš žiemą aplopyti nudrengtus pastatus, surasti kuro – malkų ar durpių, įsigyti kariuomenei netinkamų arklių ir perleisti universitetui valdyti Noreikiškių (Karvelio), Naujosios Fredos (Frenkelio) ir Kirkliškių (M. Yčo) dvarus.

1944 m. rugsėjo 1 d. Senatas išklausė Suaugusiųjų instituto ir prie jo veikusio technikos skyriaus vedėjo K. Baršausko pranešimą apie nuveiktą darbą. Jis ragino, kad jaunuoliams, išklausiusiems du kursų semestrus, būtų suteikta galimybė stoti į Technologijos ir Statybos fakultetų antrąjį kursą.

Kazimierui buvo malonu girdėti, kaip rektorius, prorektorius, kiti Senato nariai gyrė, kad kursai buvo *„tinkamoje aukštumoje"*, iš klausytojų reikalaujama rimto darbo, *„nors dėl sunkių sąlygų kai kurie dalykai nebuvo pilnai išeiti"*.

Senatas įgaliojo fakultetų dekanus kursų klausytojų studijų knygutėse *„daryti savo nuožiūra atžymėjimus, kad tie klausytojai laikomi Kauno universiteto studentais"*.

Senato nutarimu rugsėjo 9 d. K. Baršauskas tapo komisijos, turėjusios parengti naujo Universiteto statuto projektą, nariu. Jau kitą dien išvažiavo į Vilnių, vežėdamasis su savimi Studentų priėmimo taisykles, „*kad jas ko greičiausiai švietimo liaudies komisaras patvirtintų*“. Beje, komisaras vėl buvo jau minėtasis J. Žiugžda.

1944 m. spalio 3 d. Senatas nusprendė „*mokslo metus pradėti spalio mėn. 16 dienos aktu, kuris įvyks 12 val., dalyvaujant profesūrai, studentams ir svečiams, vyriausybės, partijos ir karinės valdžios atstovams. Programa: abu himnai išpildomi un-to studentų choro, Rektoriaus kalba, Senato sekretoriaus pranešimas ir pabaigai „Gaudeamus“. Po akto surengiamos nedidelės vaišės*“.

Tačiau studentų priėmimą teko pratęsti iki spalio 20 dienos, o pačias iškilmes nukelti savaitei. Technologijos fakultete mokslo metus pradėjo du šimtai studentų.

Šiandien sunku pasakyti, ką jautė šio akto dalyviai, klausydamiesi gana santūrios LKP(b) CK sekretoriaus Kazio Preikšo kalbos:

> „*Mūsų ateities problemas turi nulemti aukštos kvalifikacijos kadrai. Ypač milžiniška yra kadrų reikšmė Lietuvoje. Vokiečių praretintos Lietuvos inteligentų eilės turi būti papildytos gausiais aukštos kvalifikacijos specialistais. Tad jūsų, draugai studentai, pareiga įgyti šio universiteto sienose kuo daugiau žinių, visaip gilinti, tobulinti tas žinias, nes pats gyvenimas praktiniame darbe patikrins jūsų žinių gilumą. Kartu su mokslo žinių įsigijimu mūsų studentija turi persiimti ir geriausiomis tarybinės inteligentijos tradicijomis.*“

Tačiau toli gražu ne kiekvienam pirmųjų pokario metų studentui buvo lemta šias „tradicijas“ puoselėti. Prabėgs keletas mėnesių, ir Universiteto senato posėdžių protokole bus pažymėta:

> „*Rektorius yra susirūpinęs dėl nesiliaujančių studentų suėmimų: reikia ieškoti priežasčių ir jis tai mato tame, kad jaunimas pasiduoda įtakai įvairių piktų gandų, skleidžiamų tarybinės santvarkos priešų.*“

Paskirtas LKP (b) CK partorgu Kauno universitetui V. Kuzminskis, prieš karą jame studijavęs mediciną, pareiškė be jokių užuolankų: „*Universitetas yra antitarybinio veikimo citadelė ir buržuazinių nacionalistų organizavimosi lizdas*“. Ko gero, partorgas šįsyk buvo teisus.

Ne tik senoji profesūra, bet ir nemaža dalis studentų stengėsi išsaugoti ir puoselėti net ir menkiausias prieškario Universiteto tradicijas. Universiteto vadovybė ypač siekė įteisinti Vytauto Didžiojo vardą naujajame Statute, surasdama, atrodytų, netikėčiausių argumentų ir motyvų. Vienas iš jų – neva iš čia, t.y. iš Kauno, Vytautas pradėjęs didžiuosius žygius prieš vokiečius.

Dėstytojai paskaitose minėjo buvusių kolegų pavardes, citavo jų darbus, ištraukas iš knygų, studentai jas skaitė. Daug kam nebuvo paslaptis, kad dažnoje grupėje, auditorijos gale sėdi „gegutė", kuri renka aukas partizanams. Ne vieno studento artimieji miškuose, kiti ir patys linkę imti ginklą.

Tačiau Universitete voratinklį rezgė ir represiniai organai.

„Pagal specialų planą buvo sekami Kauno Vytauto Didžiojo universiteto 1475 studentai, 437 profesoriai, dėstytojai ir aptarnaujantis personalas, iš viso 1912 žmonių. Operatyvinėn įskaiton paimta 50 antisovietinių elementų", – liudija LSSR NKGB 1945 m. paaiškinamasis raštas.

Universitete prievarta buvo brukama sovietinė aukštųjų mokyklų tvarka: standartiniai visai plačiajai tėvynei studijų planai, standartinės paskaitos, steigiami politinio švietimo rateliai, agitkolektyvai, visiems privalomos marksizmo–leninizmo paskaitos. Ideologinėms disciplinoms dėstyti atsirado kitataučių grupė, kuri sudarė partinės organizacijos pagrindą.

Jiems pirmiausia užkliuvo plačiai prigijęs Universitete kreipinys „kolega". Jį turėjo pakeisti kitas žodis – „draugas". Greitai Universitetas galutinai perėjo Maskvos žinion.

1945 m. kovo 16 d. švietimo liaudies komisaras J. Žiugžda paskelbė Kauno valstybinio Vytauto Didžiojo universiteto mokslo tarybos sudėtį, kurią prieš tai buvo patvirtinęs Sąjunginis aukštųjų mokyklų reikalų komitetas Maskvoje. Tarybos sąraše 23-iuoju įrašyta Baršausko Kazio, Fizikos katedros vedėjo, pavardė.

Tomis dienomis profesorius, tarp jų ir K. Baršauską, labiausiai jaudino mokslinių vardų ir laipsnių pripažinimas pagal maskvietišką tvarką. Senesnio amžiaus profesorius vien tik paminėjus žodį VAKAS (rusiškai ВАК – Высшая аттестационная комиссия) pradėdavo krėsti drebulys.

K. Baršauskas, atnaujinęs beveik prieš septynerius metus apgintos disertacijos tezes, parengė anotaciją, kurios pabaigoje pridėjo: „*Šitame savo darbe (rankraštis iš 1945 m.) esu nustatęs švinui ir diuraliuminiui atitinkamus kampus, kurie žymiai skiriasi nuo betoninės medžiagos kampo*". Spausdintų mokslo darbų sąrašo pabaigoje taip pat įrašyta „*Kosminiai spinduliai*" *(rankraštis), 1945.*

Disertacijos „Antrinių kosminių spindulių pasiskirstymo klausimu" ekspertu tapo Vilniaus universiteto Eksperimentinės fizikos katedros vedėjas prof. P. Brazdžiūnas.

Pažymėjęs, kad „*dr. K. Baršausko darbas yra vertinga medžiaga tolimesniems eksperimentiniams šios srities darbams*", ekspertas tęsė:

> *„Nors šis darbas ir turi kai kurių ne esminių trūkumų (nenurodyta matavimų klaidos, permažai nurodoma literatūros), bet aplamai jis turi mokslinį charakterį ir sudaro žymų indėlį į energijos pasiskirstymo kosminių spindulių būriuose sritį. Šis darbas visai atitinka statomus moksliniams darbams reikalavimus. Šio darbo autorius yra tikrai nusipelnęs fizikos–matematikos mokslų daktaro laipsnio."*

Kauno valstybinio Vytauto Didžiojo universiteto mokslinė taryba posėdžiui susirinko 1945 m. birželio 8-ąją dieną.

Pirmuoju klausimu svarstyta daktaro laipsnio ir mokslinio profesoriaus vardo pripažinimas prof. Juozui Kupčinskui. Antruoju – daktaro laipsnio ir mokslinio profesoriaus vardo pripažinimas prof. Kaziui Baršauskui.

Pirmiausia mokslinės tarybos sekretorius K. Sleževičius perskaitė 1941 m. sausio mėn. 4 d. Liaudies komisarų tarybos nutarimą skirti Baršauską Kazį profesoriumi, katedros vedėju, turinčiu daktaro laipsnį. Charakteristikoje taip pat nepamiršo pažymėti, kad vokiečių okupacijos metais K. Baršauskas „*buvo degraduotas iš profesorių į docentus*".

Tie argumentai turėjo būti skydu, beldžiantis į visagalio VAK-o duris.

Komisija – prof. B. Abraitis, doc. M. Ratautas ir prof. V. Vaičiūnas paskelbė slapto balsavimo rezultatus. 23 tarybos nariai, taigi vienbalsiai, pareiškė „*sutinku*" už mokslų daktaro laipsnį, o dėl mokslinio profesoriaus vardo pripažinimo 1 balsavo „*nesutinku*".

Tarybos pirmininkas prof. A. Purėnas nuoširdžiai pasveikino, tačiau to džiaugsmo, kurį K. Baršauskas patyrė 1938 m. gruodžio 6 dieną, šįkart nebuvo. Visi suprato, kad galutinis sprendimas priimamas ne čia, bet ten – už tūkstančio kilometrų.

Iš tikrųjų jau po savaitės į Universitetą atkeliavo Vyriausiosios atestavimo komisijos raštas, kuriame pranešama, kad K. Baršausko fizikos–matematikos mokslų daktaro laipsniui pripažinti reikia atsiųsti disertaciją ir mokslinį darbą „Nauja antrinių kosminių spindulių energijos pasiskirstyme".

Tai reiškė, kad viską teks versti į rusų kalbą. Darbas užtruko, o iš VAK-o 1946 m. sausio 19 dieną buvo gautas dar grėsmingesnis raštas:

> *„Kadangi darbas iki šiol negautas, klausimo dėl fizikos-matematikos mokslų daktaro laipsnio patvirtinimo svarstymas sustabdomas."*

Netikrumo būsena tęsėsi.

Tik 1946 m. birželio mėn. iš Maskvos buvo gautas Aukštojo mokslo ministerijos Aukščiausiosios atestacinės komisijos posėdžio protokolo išrašas – patvirtinti Baršauskui Kaziui Matvejevičiui fizikos–matematikos mokslų daktaro laipsnį ir mokslinį profesoriaus vardą.

Mokslų daktaro diplomas MFM Nr. 00093 ir profesoriaus atestatas MPR Nr. 00162 buvo pažymėti dar vėlesne 1947 m. rugsėjo mėn. 12 dienos data.

Per šį laiką Nemunu nutekėjo daug vandens, kraujo ir ašarų. Kazimieras Baršauskas dar kartą lankėsi Maskvoje ir Leningrade, buvo paskirtas antraeilėms prorektoriaus mokslo ir mokymo darbui padėjėjo mokslo reikalams pareigoms ir po metų paties prašymu iš jų atleistas. Pareigos buvo ne mažiau painios kaip ir pats pavadinimas, todėl nemielos ir labiau trukdė tiesioginiam Fizikos katedros vedėjo darbui nei traukė.

Fizikos katedros būklė iš tikrųjų buvo nepavydėtina, nuostoliai didžiuliai. Katedros posėdžių protokoluose užfiksuota, kaip patys remontavo laboratorijas, įrengė užtemdymą, tvarkė demonstracinę aparatūrą, gamino maketus... *„trūksta svarstyklių, nes jos buvo paskolintos chemikams. Trūksta ir svarelių svarstyklėms..."*

K. Baršauskas lyg gyvas sidabras. Pats bėga, neša, kala, padrąsindamas save ir kitus:

– Gera valia, viską galima padaryti gera valia.

„Prof. Baršauskas baigia montuoti aparatūrą ir paruoš jos aprašymą. Puodžiukynas baigs savo aparatūrą, Šinkūnas savo darbui parengė vakuumo aparatūrą. Vičas ruošia kvarco plokštelę. Kriukelis montuoja stiprintuvą ir skaitiklį.“

Apie kokią aparatūrą šįkart kalbėta katedros posėdyje? Jau minėjome, kad ir karo metais mokslinis darbas visai nenutrūko. Pats K. Baršauskas pagal galimybes tęsė kosminių spindulių tyrimus, parengė pranešimą mokslinei konferencijai. J. Šinkūnas nagrinėjo temą „Diuraliuminio gardelės konstantos pareinamybė nuo geležies kiekio lydinyje“, S. Vičas parengė disertacinį darbą „Ultragarsas, jo gaminimas, įrodymas ir intensyvumo matavimas“. Tiesa, abiem mokslininkams mokslų kandidato laipsniai buvo suteikti šiek tiek vėliau, jau pagal sovietines mokslinių laipsnių teikimo taisykles.

1946 metais pasirodė K. Baršausko monografinio pobūdžio studija „Kosminiai spinduliai“, kurią pats kukliai vadina „*knygele*“.

„Susidomėjimas kosminiais spinduliais ir mūsų krašte kaskart didėja. Tačiau ligi šiol apie juos lietuvių kalba yra labai maža rašyta. Čia ir noriu skaitytojus supažindinti su tais spinduliais truputį plačiau. Čia nebus duotas visiškai išsamus vaizdas apie šiuos spindulius. Bet manau, kad vienas kitas skaitytojas ras ir šioje knygelėje rūpimų žinių žiupsnelį.

Knygelės turinį sudaro trys skyriai:
1. Bendrinės kosminių spindulių ypatybės.
2. Mūsų pačių eksperimentiniai duomenys.
3. Baigiamosios pastabos.

Pirmame ir trečiame skyriuje duodu iš įvairių autorių eksperimentinių bei teorinių duomenų aprašomojo pobūdžio žinių. Antrąjį skyrių sudaro mūsų pačių eksperimentiniai apie kosminius spindulius duomenys, gauti per keletą metų Kauno Valstybinio Vytauto Didžiojo Universiteto fizikos laboratorijose“, – rašė autorius pratarmėje.

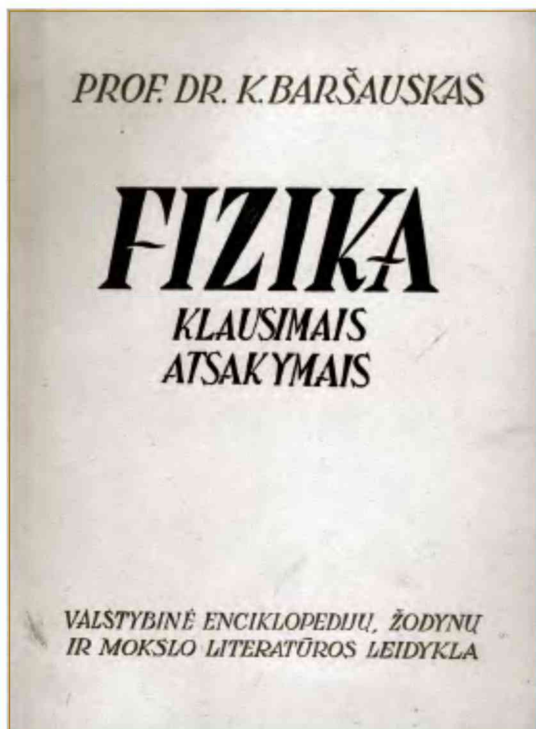
Knyga dailininko T. Kulakausko pieštu dangaus mėlynės viršeliu, kuriame pavaizduotas į visatą kylantis balionas į Žemę sklindančių paslaptingųjų spindulių fone, išėjo ankstesniems laikams neįprastai dideliu 5000 egz. tiražu.

Skyriuje „Ko laukiama iš kosminio spinduliavimo“ K. Baršauskas, tarsi žvelgdamas į ateitį ir siedamas kosminių spindulių ir naujausius atomo branduolio tyrimus, rašė:

„Vadinasi, kosminių spindulių nuodugnus ir intensyvus tyrimas paskutiniųjų 15 metų laikotarpyje davė atominei fizikai nepaprastai daug šviesos. Ką dar duos mokslui ir technikai kosminiai spinduliai, parodys artimiausia ateitis. Yra aiškiai nustatyta, kad kosminiai spinduliai skaldo atomus.... Gal ateityje bus galima panaudoti kosminius spindulius tam, kad jie išlaisvintų milžinišką atominę energiją. Šiuo tarpu kosminiai spinduliai dar neturi techninių pritaikymų.“

1946 m. viduryje K. Baršauskas Valstybinei enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidyklai įteikė dar vieną knygą – „Fizika klausimais ir atsakymais“, kuri pasirodė jau kitąmet taip pat dideliu 5300 egz. tiražu.

„Fizikos vadovėlių lietuvių kalba turime labai maža, o moksleivijos ir studentijos yra jau didelis skaičius. Vidurinės mokyklos šiais metais susilauks minėtos literatūros, bet studentijai dar tenka naudotis kitų kalbų vadovėliais. Norėdamas nors iš dalies šiuo reikalu padėti, duodu šį konspektą klausimų ir atsakymų forma. Jis, mano manymu, šalia išklausytų paskaitų ir kitu būdu įgytų žinių, palengvins bestudijuojantiems pramokti fizikos, bet bus nepakankamas tiems, kurie ruošiasi būti fizikos specialistais. Tačiau pravers studijuojantiems techninius mokslus, mediciną, veterinariją, farmaciją, stomatologiją ir agronomiją.

Be to, šis konspektinis kursas galės papildyti žinias mūsų jaunųjų fizikos mokytojų. Taip pat juo galės pasinaudoti ir tie, kurie jau dirba vienokį ar kitokį taikomąjį darbą pramonėje.

Turint galvoj penkmetinį planą, pagrindinis šio konspekto sudarymo tikslas yra artimiausiu laiku paruošti atsistatančiai ir naujai besikuriančiai Tarybų Lietuvai įvairių specialybių kadrus“, – rašė knygos pratarmėje autorius.

Tačiau straipsnis „Po Lietuvą su elektronų skaitikliu“, kuriame prof. K. Baršauskas apibendrino 1939 metų vasaros kelionių po Lietuvą rezultatus ir įvairių jos vietovių radioaktyvumo duomenis, skaitytojo nepasiekė. Matavimų duomenys, cenzorių nuomone, buvo „slapti“ ir jau parengtą spausdinti leidinyje „Statybos ir Technologijos fakultetų darbai“ straipsnį uždraudė ir įsakė išimti.

Laimei, jis išliko profesoriaus archyve ir dabar skelbiamas šios knygos prieduose.

1946 m. vasario 7 dieną Universitetą aplankė LKP(b) CK pirmasis sekretorius Antanas Sniečkus. Jau nuo ankstaus ryto I rūmų koridoriuose šmirinėjo nematyti vyrai, paskui atlėkė būrys kariškių, kurie visur kaišiojo nosį, landžiojo net į tualetus. Į salę įleido tik pakviestuosius. Universiteto vadovybė jau buvo suplanavusi, kad prezidiumą pasiūlys prof. A. Bistrickas, mokslo personalo vardu kalbės profesoriai A. Janulaitis, Vl. Lašas ir J. Indriūnas.

PROF. K. BARŠAUSKAS

PO LIETUVĄ SU ELEKTRONŲ SKAITIKLIU

1. Įvadas

Buvo 1939 metų vasaros pradžia. Oras pakankamai sausas. Mūsų aparatūrai labai palankios sąlygos. Nutarėme pavažinėti po Lietuvą, aplankyti jos įvairias apylinkes. Nutarėme lankyti ne vieni, bet drauge vežtis ir aparatūrą, kuri pajustų žemės spinduliavimą. Aparatūrą taip sutvarkėme, kad ji tilpo į septynias nedideles dėžes. Trijose dėžėse tilpo mūsų 1350 voltų įtampa, ketvirtoje — stiprintuvas, penktoje — anodinė įtampa 220 voltų, šeštoje — lemputėms kaitinti du akumuliatoriai, septintoje — pats elektronų Geigerio skaitiklis. Važiavome lengvu automobiliu, kuriame buvo sutalpinta visa aparatūra. Buvome nutarę per dieną nukeliauti nuo 100 iki 150 km. Šį mūsų numatytą kelią nuvažiuoti gana gerai suspėdavome: per 25 darbo dienas suvažinėjome 2347 km, atlikdami matavimus 260 vietų. Apvaliais skaičiais imant, matavome kas 10 km kelio. Buvo tokių vietų, kur matavome dažniau, buvo ir tokių, kur matavome rečiau. Sėkmingesnei darbo eigai visą darbui numatytą laiką paskirstėme į penkias dalis.

Pradėjome darbą VI.20, baigėme VIII.15. Važiavome tam tikrais ciklais. Kiekvieną kelių dienų kelionę pradėdavome Kaune ir baigdavome Kaune.

Pirmoji kelionė: Kaunas—Vilijampolė—Vilkija—Seredžius—Jurbarkas—Eržvilkas—Skaudvilė—Viduklė—Raudondvaris—Kaunas.

Antroji kelionė: Kaunas—Garliava—Balbieriškis—Alytus—Daugai — Onuškis — Aukštadvaris — Butrimonys — Birštonas — Prienai — Igliauka — Marijampolė — Gižai — Balsupiai — Sasnava — Veiveriai — Kaunas.

Trečioji kelionė: A. Šančiai — Rumšiškės — Kaišiadorys — Ciobiškis — Musninkai — Širvintos — Giedraičiai — Molėtai — Anykščiai — Svėdasai — Utena — Zarasai — Imbradas — Rokiškis — Obeliai — Lukštai — Tumasonys — Pandėlys — Papilys — Biržai — Pasvalys — Pumpėnai — Panevėžys — Ramygala — Šėta — Kulva — Vilijampolė — Kaunas.

Ketvirtoji kelionė: Kaunas — Jonava — Ukmergė — Taujėnai — Panevėžys — Smilgiai — Šeduva — Radviliškis — Šiauliai — Kuršėnai

[illegible] Techn. Fak. Darbai

91

Duryse su gausia palyda pasirodė nedidukas, kresnas, apvalaus veido, vešliais ūsais vyriškis. Kazimierui iškart įsiminė jo atvira, plati šypsena ir pilkos, veriančios akys. Iš tribūnos A. Sniečkus pirmiausia pakartojo tuometinės Tarybų Lietuvos inteligentų I suvažiavime pasakytus žodžius, pabrėždamas, kad *„nemažai Lietuvos inteligentų visaip remia partijos ir vyriausybės priemones... Tačiau negalima nepažymėti to fakto, kad tam tikra Lietuvos inteligentijos dalis dar neapsisprendė, dar svyruoja, dar stovi kryžkelėje, nepajėgdama išspręsti dilemos: ar eiti kartu su savo liaudimi pirmose jos eilėse, ar likti nuošalyje nuo didžiųjų socialinių pasikeitimų, kurie vyksta mūsų šalyje"*.

Sniečkus dar ilgai aiškino Universiteto uždavinius, apie naujo žmogaus ugdymą, jo klasinį sąmoningumą.

Kalbėjo be popierėlio, dažnai nukreipdamas akis į salę. Nuo jo smeigiančio žvilgsnio darėsi nejauku.

Rektorius išlydėdamas užsiminė apie Technologijos fakulteto pertvarkymą, naujas statybas.

– Argi Žemės banko ir Ateitininkų rūmų jums dar negana, – šyptelėjo A. Sniečkus. – Turėkite kantrybės, prasidės ir statybos.

Tarpduryje Kazimiero ir Sniečkaus akys netikėtai susidūrė.

– Profesorius, docentas draugas Baršauskas, – suskubo pristatyti sutrikęs rektorius.

– Tai profesorius ar docentas,– vėl šyptelėjo Sniečkus ir paklausė, kur šis gimęs, augęs.

– O, beveik vienmečiai ir žemiečiai. Girdėjau, girdėjau apie jus,– visai nušvito.

Ką tuo norėjo Sniečkus pasakyti, Kazimieras tąkart taip ir nesuprato. Tada nemanė, kad prabėgs metai, antri, ir šis žmogus lems jo likimą, paskui abu taps gana artimi, jį vadins Kazimieru, ne kartą sėdės tik dviese, nevengs užsukti į namus. Ateis momentas, kai Antanas Sniečkus atvirumo valandėlę paprašys atsakyti, matyt, į labiausiai jį kankinusį klausimą:

– Sakyk, Kazimierai, argi aš iš tikrųjų pardaviau lietuvių tautą, kaip tvirtinama Vakaruose?..

Tačiau šiam klausimui buvo dar ne laikas.

Technologijos fakulteto dekanas

Senatas svarstė galimybę pertvarkyti Technologijos fakultetą ir 1946 m. rugpjūčio 5 dieną nutarė *„prašyti rektorių daryti žygių, kad Technologijos fakultetas būtų suskaldytas į 3 fakultetus – Mechaninės technologijos, Cheminės technologijos ir Elektrotechnikos“.*

Atgijo viltis, kad Fizikos katedra vėl galės sugrįžti į Universiteto I rūmus, ir K. Baršauskas pasiūlė sudaryti *„platesnę komisiją visam Technologijos fakultetui reorganizuoti»*. Tąsyk dar nemanė, kad šį darbą teks atlikti jam pačiam. Nuo 1947 metų sausio 1 dienos prof. dr. K. Baršauskas buvo paskirtas Technologijos fakulteto dekanu, prodekanais– doc. N. Milenskis ir doc. J. Venskevičius.

Fakultetą sudarė trys skyriai – mechanikos, elektrotechnikos ir chemijos, buvo rengiami 11-os specialybių inžinieriai, jam priklausė 21 katedra, iš viso mokėsi 550 studentų. Viena didžiausių buvo Fizikos katedra, kurioje dirbo 17 asmenų:

Baršauskas Kazys, profesorius, daktaras, kat. ved.,
Puodžiukynas Antanas, docentas,
Šinkūnas Juozas, docentas,
Vičas Stasys, vyr. dėstytojas (antr. pareig.),
Trimonis Juozas, asistentas,
Ilgūnas Vytautas, asistentas,
Matusevičius Juozas, asistentas,
Čelka Adomas, vyr. laborantas,
Bungarda Bronius, vyr. laborantas,
Sidaras Ignas, vyr. laborantas,
Špokevičius Leonas, vyr. laborantas,
Jaronis Enrikas, vyr. laborantas,
Glodenis Aleksas, vyr. laborantas,
Norkūnas Vytautas, vyr. laborantas,
Blažys Petras, vyr. laborantas,
Dapkevičius Adolfas, vyr. laborantas,
Balčiūnas Jonas, vyr. laborantas.

Bet apskritai Technologijos fakultetas stokojo ir mokslinio, ir pagalbinio personalo. Kaip ruošėsi šią problemą spręsti naujasis dekanas.

„Trūkstamąjį personalą numatoma komplektuoti iš gabesniųjų baigusių studentų. Pirmon galvon iš dabartinių laborantų. Pagal galimybę juos numatoma siųsti aspirantūron į didžiąsias tarybines mokyklas ir taip pat tobulinti vietoje.

Personalo dauguma dirba mokslinius darbus: ypatingai tobulinasi jaunesnysis personalas. Jei ligi šiol tas vyko nepakankamu tempu, tai dėl to, kad nebuvo sutvarkyta fakulteto materialinė bazė: trūko laboratorijų, matavimo aparatūros, įrengimų. Taip pat kliudė ir pati formalioji to tobulinimosi fiksavimo pusė (mokslo laipsnių suteikimo tvarka), kuri tapo sutvarkyta tik 1946 m. pabaigoj. Svarbią kliūtį kai kurių specialybių mokslo personalo atstovams sudaro ta aplinkybė, kad prie Technologijos fakulteto mokslų kandidato ir daktaro laipsniui įgyti galima ginti disertacijas tik prie labai riboto katedrų skaičiaus“, – rašė K. Baršauskas.

Vasario 16-oji – diena, kuriai nebuvo abejingų. Kai kam, apie tai vos tik užsiminus, kildavo neslepiama pagieža, kiti buvo linkę visai išbraukti šią datą ne tik iš kalendoriaus, bet ir iš atminties. Tačiau daugelis prisimindavo tautos šventę su ilgesiu, ji drąsino, teikė viltį, dauguma profesorių, o ir studentų, švęsdavo Vasario 16-ąją slaptai, namuose, pas patikimus bičiulius.

1947 m. vasario 16-oji buvo ypatinga – Universiteto 25-metis. Nutylėti šią datą buvo nepatogu, ir vadovybė, labiau propagandos sumetimais, nutarė surengti jubiliejinę mokslinę konferenciją. Suprantama, ne vasario 16-ąją, bet gerokai anksčiau, vasario 2-ąją dieną, 15 valandą. Pranešimų temos ir pranešėjai buvo šie:

„Leninas ir Stalinas – mokslo korifėjai“ – pranešėjas iš Maskvos dr. Ariskin,

„Marksizmo–leninizmo mokslas tautiniu klausimu“ – doc. Nazarkin,

„M. V. Lomonosovas ir rusų mokslas“ – vyr. dėst. Kochas...

Suprantama, tai buvo pasityčiojimas ir iš Vasario 16-osios, ir iš Universiteto gimtadienio.

Techniškųjų fakultetų sekcijoje minėjimas vyko kitą dieną. Nors ir joje kalbėta apie „didžiuosius rusų mechanikus“ ir „rusų mokslininkų vaidmenį tiltų statyboje bei durpininkystėje“, tačiau pranešimų tonas buvo daug santūresnis. K. Baršauskas parengė konferencijai du pranešimus: „Kosminių spindulių nulinis efektas LTSR teritorijoje“ ir kaip duoklę laikotarpiui – „Mendelejevas ir jo reikšmė dabartiniame moksle“.

Po graudžiai neiškilmingų iškilmių vėl atsinaujino diskusija dėl Universiteto pertvarkymo. Prof. M. Martynaitis teigia, kad *„vienas iš aktyviausių atskiros aukštosios technikos mokyklos steigimo idėjų propaguotojų ir šalininkų tada buvo K. Baršauskas“.*

Iš tikrųjų reikia sutikti, kad toks tikslas jam nebuvo svetimas. Apskritai mintis įsteigti savarankišką aukštąją technikos mokyklą gimė dar prieškario Lietuvoje, praėjus tik keleriems metams po Lietuvos universiteto įsteigimo, ir šios diskusijos K. Baršauskui buvo gerai žinomos.

Pavyzdžiui, Lietuvos karo aviacijos viršininkas, brigados generolas, garsusis ANB-ų konstruktorius inž. A. Gustaitis, beje, dėstęs ir Technikos fakultete, slaptame raporte kariuomenės vadui rašė:

> *„Karo aviacijai jau seniai trūksta inžinierių. Visos mano pastangos papildyti inžinierių trūkumą baigusiais mūsų Technikos fakultetą nueina niekais, nes jauni inžinieriai, pradėję tarnauti, nesitenkina komandos viršininko ir net kuopos vado atlyginimu ir išstoja, pasinaudodami tuo, kad iš priežasties didelio specialistų trūkumo, jie gauna privačiame gyvenime pelningesnes vietas.*
>
> *Ištyręs esančias Lietuvoje inžinierių paruošimo sąlygas, randu, kad jos yra tiek nenormalios ir inžinierių paruošimas eina tiek lėtu tempu, kad tas kliudo visai valstybės ūkio pažangai, ir todėl šių sąlygų nepakeitus, kariuomenė nesusilauks iš mūsų V. D. universiteto reikalingų darbininkų.“*

Raporto priede A. Gustaitis nurodė, kad metinė inžinierių laida *„privalo būti nemažesnė 60 žmonių, t.y. dvigubai didesnė, negu faktiškai yra. Dabartiniu metu visai Krašto apsaugos ministerijai trūksta apie 90 inžinierių“*. Tam tikslui jis siūlė pirmiausia *„praplatinti Technikos fakulteto patalpas, įrengti studentams bendrabučius“*, o vėliau *„atskirti Technikos fakultetą nuo universiteto, įsteigiant Aukštąją Politechnikos mokyklą su atitinkamu statusu“*.

Apie nuveiktą darbą, ruošiantis įkurti savarankišką aukštąją mokyklą, Technikos fakulteto dekanas Kazimieras Vasiliauskas rašė laikraštyje „Akademikas“: „*Mintis parengti gilesnės specialybės ir gerai kvalifikuotus siauresnio masto inžinierius kilo pereitų metų pavasarį* (turima galvoje 1937 m. – J. S.). *Ją iškėlė Technikos fakulteto tarybos nariai, gerai atjausdami tokių inžinierių mūsų kraštui reikalingumą. Šiam didžiam reformos darbui atlikti buvo sudaryta komisija, kuri nuodugniai apsvarstė naujos reformos reikalingumą...*“

1938 m. birželio 30 dieną Technikos fakulteto taryba apsvarstė tokios aukštosios mokyklos Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino politechnikos statuto projektą.

Lietuvos inžinierių draugija dar anksčiau įteikė vyriausybei memorandumą dėl Lietuvos aukštosios technikos mokyklos, kuriame pareiškė: „*Lietuvos inžinierių draugija visu rimtumu šiuo iškelia klausimą apie atskiro Politechnikos instituto steigimą, suteikiant jam D. L. K. Gedimino, pirmojo Lietuvos miestų statytojo ir amatų įkūrėjo Lietuvoje, vardą.*“ 1940 metais, jau kitais sumetimais, buvo užsimota Universitetą išskaidyti į atskirus institutus, bet nespėta.

Dabar Universiteto reforma vėl tapo svarstymo objektu. 1947 m. kovo 10 dieną Senato posėdyje pažymėta, kad „*techninių fakultetų atstovai pasisako principe už šių f–tų išskyrimą į Politechnikos institutą. Diskusijų metu prieita bendros nuomonės, jeigu atitinkamos institucijos nutars padalinti Universitetą į atskirus institutus, su šia reforma nereikėtų delsti*“.

Kitame Senato posėdyje nutarta „*surašyti šiuos reikalavimus memorandumo Respublikos vyriausybei formoje*“. Svarstyta ir Universiteto miestelio statyba ir „*visi Senato nariai vienbalsiai pasisakė už Parodos aikštės sklypą Fizikos–elektrotechnikos rūmams ir miesteliui*“.

Fizikos katedra taip pat sugrįžo „namo“ – persikėlė iš Tyrimų laboratorijos ir Medicinos fakulteto. Ne, ne į atstatytus Fizikos ir chemijos instituto rūmus, kuriems taip ir nebus lemta prisikelti, bet į Pirmųjų rūmų A. Mickevičiaus gatvėje patalpas, kur pats K. Baršauskas daugiau kaip prieš du dešimtmečius pradėjo fiziko kelią.

„*Ar seniai čia dar buvome jauni, o, žiūrėk, jau žilė galvoje... Tie patys suolai, kėdės, langai ir durys, bet mes jau kitokie*“, – mąstė, vaikščiodamas po rūmų antrąjį aukštą.

Auditorijose studentai vėl klausėsi fizikos paskaitų, šalia įsikūrė demonstracinis kabinetas, tolėliau trys mokslinės ir trys mokymo laboratorijos, rūsyje dirbtuvės, kuriose šeimininkavo L. Špokevičius, auksarankis tiksliųjų darbų meistras, baigęs Karo aviacijos mechanikų mokyklą. Ant rūmų stogo sumanė užkelti kosminių spindulių tyrimo prietaisus. K. Baršauskas galvojo apie mokslinį darbą, juk dekanystė neamžina.

Fakulteto dekano ir Fizikos katedros vedėjo pareigas dar buvo galima suderinti, tačiau begales laiko surydavo posėdžiai, besitęsiantys iki gilios nakties, susirinkimai, vakariniai marksizmo–leninizmo kursai, kurių lankymas privalomas, Mokslinių ir politinių žinių skleidimo draugija. Buvo išrinktas ir Kauno miesto Stalino rajono deputatu, dalyvavo rinkimų kampanijose.

1947 metų žiema. Rinkimai į Aukščiausiąją Tarybą. *„Jis visas dienas praleido apylinkės rinkiminėje būstinėje. Ten netgi laikėme fizikos egzaminą. Tada profesorius man parašė penketą“*, – prisimena M. Martynaitis.

Neretai grįždavo į namus giliai naktį. Paglostydavo jau ūgtelėjusį sūnelį ir krisdavo į lovą. Tėvai berniuką vadino Jonuliu, o mažylis, paklaustas vardo, išdidžiai atsakydavo:

– Nulis.

Taip ir prigijo ilgam – „mūsų Nuliukas“.

Laimei, vos tik pasibaigus karui, iš Vilniaus sugrįžo docentas Antanas Puodžiukynas.

– Patark, Kazimierai, ką man daryti. Vilniuje enkavedistai neduoda ramybės, atėmė profesoriaus vardą, – guodėsi bičiulis.

Kazimieras buvo pasiryžęs guldyti galvą, garantuoti ne tik už kolegos mokslinį, bet ir žmogiškąjį padorumą, todėl nedelsdamas nuskubėjo pas Universiteto rektorių A. Purėną.

– Puodžiukynas Fizikos katedrai tikras lobis. Negalima jo paleisti iš rankų. Priimkime docentu.

Rektorius neprieštaravo, ir Fizikos katedra labai sustiprėjo. Po poros metų, jau būdamas Technologijos fakulteto dekanu, K. Baršauskas pasirinko docentą A. Puodžiukyną katedros vedėjo pavaduotoju, nors dėl to Maskvos statytinis, prorektorius mokslo ir auklėjimo reikalams mordvis Ivanas Ariskinas visai pablūdo:

– Išlindo dar vienas nacionalistas.

Prof. Juozas Kupčinskas, Kauno universiteto rektorius 1947-1950 m.

– Pašūkaus, pašūkaus ir nusiramins,– taip reagavo į šį paskyrimą ir naujasis rektorius J. Kupčinskas. – Katedros vedėjo pavaduotojas ne ta vieta, dėl kurios Ariskinas skųstųsi Maskvai.

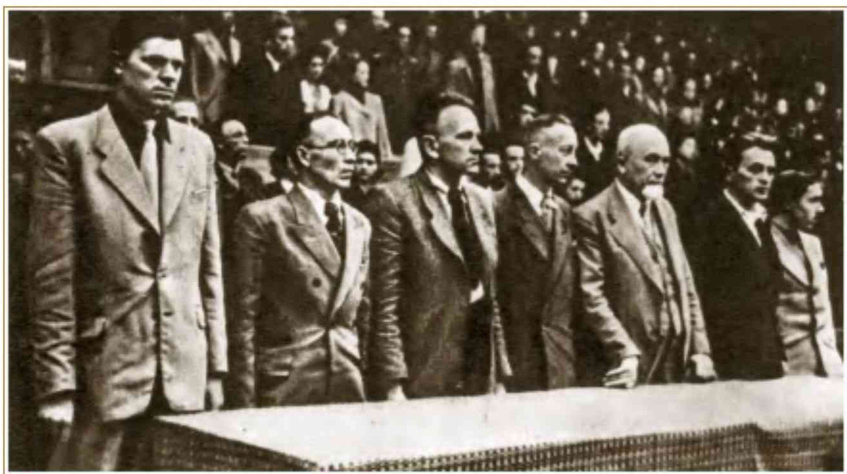
Ivanas Ariskinas šįkart iš tikrųjų skundo nerašė, bet viename iš Universiteto mokslinės tarybos posėdžių paskelbė, kad rengiamasi svarstyti klausimą dėl „*keliaklupsčiavimo faktų prieš Vakarų kultūrą*". Bet kol klausimas bus parengtas, nedelsiant reikia „*iškritikuoti ir išimti iš apyvartos Vakarų Europos technikines normas, duoti charakteristiką naudojamų vadovėlių ir mokslinės literatūros*". Vėl lėkė iš Mokslinės bibliotekos seniau išleisti vadovėliai, knygos, žurnalai, prorektorius su savo parankiniais landžiodavo į paskaitas, knisdavosi diplominiuose darbuose.

> Kitąkart Ariskinas rėžė, suprantama, rusiškai, dar stipriau: „*...tam tikra dalis inteligentijos, tarp jų kai kurie mūsų Universiteto dėstytojai ir studentai, rodo žmonėms žeminantį nuolankumą ir vergiškumą svetimai ir reakcinei, beveik supuvusiai buržuazinių Vakarų kultūrai.*
>
> *Universitete tas nuolankumas pasireiškia atskirų dėstytojų ir studentų dėstomajame moksliniame ir kultūriniame masiniame darbe, taip pat atskiruose pasisakymuose apie Vakarų mokslo, technikos ir buržuazinės kultūros pirmenybę.*"
>
> I. Ariskinas susirinkime, kalbėdamas apie Vakarų kultūros pervertinimo reiškinius universitete, pyko, kad „*atskiras disciplinas dėstant daugiau naudojama vokiečių, anglų ir amerikiečių literatūra, pateikiami vakarų mokslo ir technikos daviniai ir mažai arba visiškai nenaudojama tarybinė literatūra bei dėstomi tarybinio mokslo ir socialistinės technikos pasiekimai*".
>
> „*Negana to,* – tęsė sukaitęs pranešėjas, – „*negana to – atskiri dėstytojai ir studentai dar praėjusių mokslo metų pabaigoje atvirai gyrė buržuazinį mokslą ir kritikavo tarybinį mokslą.*"

Tąsyk kliuvo visiems – profesoriams už naftalinu atsiduodančias paskaitas, jaunimui už *„per didelį Vakarų šokių pamėgimą“*, netgi *„buržuazines sporto formas“*.

Salėje spengė tyla, daugelis klausėsi susigūžę ir nudelbę akis į pasuolę.

K. Baršauskas jau buvo perpratęs sovietinę tvarką, tapusią auksine taisykle, – jeigu valdžia bara ar priekaištauja, neįrodinėk, kad esi teisus, nesiginčyk, bet pirmiausia pripažink nors ir nesamus trūkumus, klaidas ir pažadėk, kad artimiausiu metu viskas bus ištaisyta, o kaltininkai gaus pylos.

Mokslo metų uždarymas Sporto halėje. Iš kairės - rektorius J.Kupčinskas, prorektoriai I.Ariskinas ir B.Abraitis,dekanas S.Vabalevičius, prof. P.Mažylis, dekanas N.Milenskis, prorektorius V.Grincevičius

Taip pasielgė ir šįsyk. Pripažino *„užakcentavęs, kad jo vadovaujamajame Technologijos fakultete dar yra daug negerovių, su kuriomis kovoti bus lengviau, suskaldžius fakultetą“*.

Viskas, rodos, vyko pagal „scenarijų“, bet Kazimieras negalėjo nutylėti priekaištų profesoriui A. Purėnui, kuriam Ariskinas primeta, kad jis *„per daug gina visus, tame skaičiuje ir politiniai abejotinus žmones“*.

– Kiek pažįstu, toks jau profesoriaus būdas užstoti kiekvieną,– bandė aiškinti K. Baršauskas, užbaigdamas kalbą moksliniais argumentais:

– Kiekviename darbe pasitaiko klaidų, kaip ir kiekvienas matavimas duoda paklaidą, bet negalima išeiti už leistinų paklaidų ribų.

Plačiau nepaaiškinęs, ką reiškia paskutiniai žodžiai apie *„leistinas paklaidų ribas"*, Kazimieras atsisėdo, tuo tarpu Ariskinas visai pašėlo. Partorgas V. Kuzminskis irgi pakurstė ugnį, pareikšdamas, kad, *„išskyrus 1–2, kiti kalbėjusieji nesuprato ar nenorėję suprasti vedamos minties apie politinį auklėjimą."* Bet skaudžiausi buvo rektoriaus J. Kupčinsko žodžiai:

„Purėnas gina ne visus, kaip tai tvirtina profesorius Baršauskas, o daugiausia tuos, kurių politinė padėtis neaiški..."

Kaltinimas „neaiškia politine padėtimi" ir dėstytojui, ir studentui geriausiu atveju reiškė, kad greitai būsi perkeltas į žemesnes pareigas, bus užtrenktos durys moksliniam darbui, o labai dažnai, kad esi vienas pirmųjų kandidatų, kuriam teks palikti aukštąją mokyklą...

„Kitąkart reikia būti atsargesniam, – mąstė Kazimieras, jau vėlokai vakare žingsniuodamas rudens lapais nuklotu Ąžuolynu į namus. – *Pasak to paties Ariskino, ir mano biografija su „uodegėlėmis". Ką taip sakydamas Ariskinas turėjo galvoje, tąsyk plačiau nepaaiškino, bet, matyt, kažką užuodžia, bestija".*

Vieną kartą spalio pabaigoje ar lapkričio pirmosiomis dienomis – Kazimieras gerai nepamena – po panašaus „renginio" profesorius A. Purėnas jį pasivedėjo į šalį ir dairydamasis aplink, ar kas nors negirdi, pasakė:

– Ateikite vakare pas mus.

Pas Purėnus išvydo Povilą Brazdžiūną, porą kitų bendradarbių ir nepažįstamą vyriškį.

– Vladas Šarka, – prisistatė šis paspausdamas ranką. Pavardė nieko nesakė. Tik kai ją dar kartą pakartojo, atidžiau pažvelgęs į blyšką svečio veidą, atpažino Medicinos fakulteto studentą, kadaise pas jį atlikusį fizikos praktikos darbus.

– Ponas Vladas, kalėjo kartu su Antanu Žvironu Pečioroje, – prabilo namų šeimininkas.

Profesorius A. Žvironas, Vilniaus universiteto Bendrosios fizikos katedros vedėjas, buvo areštuotas 1945 m. vasario 10 d., karinio tribunolo apkaltintas tėvynės išdavimu, nuteistas 10 metų kalėti ir 5 metams tremties.

Vladas Šarka pasakojo, kaip A. Žvironas, *„labai išvargęs, pablyškusiu veidu, patinusiais paakiais, prislėgtos nuotaikos"*, pateko į nuteis-

tųjų persiuntimo punktą, kaip gydytojas Grigorijus Daniševskis jį, paguldęs į gydymo stacionarą, tiesiog ištraukė iš mirties nagų. Dabar profesorius jaučiasi geriau, domisi meteorologiniais reiškiniais, juos tiria, tačiau, neturint mokslinės literatūros, neretai tenka pasikliauti atmintimi.

Keletą knygų parinko pats buto šeimininkas, K. Baršauskas surado Obolenskio „Meteorologiją", kitų leidinių. Vladas Šarka viską išgabeno į Pečiorą.

Tais metais Kazimieras sulaukė dar vieno ypač brangaus ir netikėto svečio – po šešerių metų tremties sugrįžo brolis Vladas. Atlėkė Viktorija, Juozas, tik pernai baigęs Universitetą inžinierius architektas, kitądien atvažiavo Vincas. Kalbėjosi iki vėlyvų išnaktų. Vladas pasakojo, kaip 1941 metais rudeniop atsidūręs amžino įšalo slėnyje Norilske, kur vasarą saulė nenusileidžia du mėnesius, o žiemą poliarinė naktis trunka 47 paras.

Septintajame spec. lageryje, kuriame daugiausia kalėjo karių pabaltijiečių, plk. ltn. V. Baršauskas pasiekė karjeros viršūnę – vadovavo darbo brigadai.

Paryčiais, kai kambaryje liko vienu du, Kazimieras išdrįso paklausti:

– Už ką tave, brolau, areštavo?

– Už komisaro vagystę,– liūdnai šyptelėjo Vladas.

– Kaip už vagystę? Pavogei komisarą?

– Atvirkščiai. Apsivogė pats komisaras, – atsakė brolis ir toliau tęsė:

„Rusams Lietuvą okupavus, aš dirbau karių ekonominės krautuvės vedėju. Vieną dieną į krautuvę atvyko man nepažįstamas Raudonosios armijos komisaras Jonas Macijauskas. Jis pareikalavo parodyti, kaip atrodo ši kariška krautuvė ir kuo prekiauja. Apžiūrėjęs parduotuvės skyrių, pareikalavo parodyti, ką turiu sandėliuose. Užėjome. Jis išsirinko keletą pačių geriausių vietinių audinių: karinės slepiamos spalvos, civilinės (vizitiniams kostiumams) ir visokių spalvų pamušalams medžiagą. Tų prekių vertė buvo apie 3500 litų.

Kada reikėjo atsiskaityti, tarp mudviejų įvyko toks pokalbis:

– Grynais mokėsite ar sąskaitą išrašyti?

– Nei grynais mokėsiu, nei sąskaitos reikalausiu!

– Tai kas bus? Juk šios prekės knygose surašytos ir pirkimo ir pardavimo kainos nurodytos, man reikės atsiskaityti, bus trūkumas, kas jį padengs?

– Nebijok, nieks iš tavęs tokio atsiskaitymo nereikalaus.

– Tai aš vis tiek knygose užrašysiu, kad jūs tokias medžiagas paėmėte.

– Nebūk formalistas, dar kartą kartoju, kad tokio atsiskaitymo iš tavęs niekas nereikalaus.

Tuo mūsų pokalbis ir baigėsi.

Gerai nebeprisimenu, antrą ar trečią dieną mane areštavo ir ištrėmė į Sibirą. Teisingi buvo komisaro Jono Macijausko žodžiai: nieks iš manęs atsiskaityti su krautuve nereikalavo...

Neabejoju, kad buvau komisaro Macijausko įsakymu areštuotas, siekiant nuslėpti savo vagystę vidury baltos dienos."

– Tikriausiai ne dėl komisaro vagystės atsidūrei Sibire. Tūkstančiai tenai kenčia,– prabilo brolis Kazimieras.

– Matyt, taip, – sutiko Vladas ir šiek tiek pralinksmėjęs po taurelės tęsė. – Nenusimink, brolau, Dievas duos, susirinks Baršauskai į krūvą, ir Gižuose vėl bus ankšta: Jono laiškas mane surado net Norilske. Altajuje, netoli Mongolijos sienos, mūsų mokytojas plukdo mišką.

Elektrotechnikos fakultete

Technologijos fakulteto dekano pareigas K. Baršauskas ėjo metus, nes sąjunginė Aukštojo mokslo ministerija Kauno valstybinio Vytauto Didžiojo universiteto vadovybės prašymu sutiko pakeisti jo struktūrą ir vietoje buvusių šešių fakultetų leido įsteigti aštuonis. Technologijos fakultetą numatė pertvarkyti į tris – Mechanikos, Elektrotechnikos ir Cheminės technologijos. Prof. K. Baršauskas rektoriaus 1947 m. gruodžio 21 d.

Kauno universiteto Elektrotechnikos fakultetas

įsakymu buvo įpareigotas *„organizuoti Elektrotechnikos fakultetą ir jam vadovauti"*. Suprantama, jis liko ir Fizikos katedros vedėju.

Sunki naujojo fakulteto padėtis atsispindi K. Baršausko parengtoje 1947–48 mokslo metų apyskaitoje.

„Mokymo gamybinė bazė.

Elektrotechnikos fakultetas darbui gavo Universiteto I rūmus, kuriuose tilpo: 5 auditorijos, 4 kabinetai, 5 laboratorijos.

Auditorijos	*Plotas*	*Vietų sk.*
I	*63 m²*	*80*
II	*49 "*	*50*
III	*58 "*	*40*
IV	*102 "*	*110*
V	*74 "*	*75*

Kabinetai	*Plotas*	*Personalo sk.*
Matematikos	*26 "*	*9*
Fizikos	*23 "*	*20*
Elektros stočių ir tinklų	*35* "*	*2*
Elektrinio ryšio	*30* "*	*8*

** – šiuose kabinetuose vyksta taip pat ir paskaitos.*

Laboratorijos	*Plotas*	*Darbo vietų*
Fizikos	*200 "*	*75*
Elektros matavimo	*80 "*	*15*
Elektros mašinų	*150 "*	*10*
Laidinio ryšio	*42 "*	*8*
Aukšto dažnumo	*34 "*	*16*

Patalpų būklė patenkinama.

Ateinančiais 1948/49 m. metais numatyta, kad fakultete bus 266 studentai, kurie sudarys 12 grupių. Tuo būdu tvarkingam mokslo plano įvykdymui reikėtų 12 auditorijų. Atseit, trūksta dar 7 auditorijų. Be to, mano vadovaujamas fakultetas neturi nė vienos braižyklos (yra viena braižykla, naudojama bendrai su Mechanikos fakultetu). Todėl net diploman-

tai savo diplominius darbus gali rengti tik namuose, dažnai labai sunkiomis sąlygomis, naudodami vietoj braižomųjų lentų faneros gabalus...

Be auditorijų ir braižyklų, trūksta patalpų bendrosios elektrotechnikos, elektrotechnikos ir dekano kabinetui, kurie dabar yra atitinkamų laboratorijų patalpose.

Mokymo pedagoginiai kadrai.

1947/48 mokslo metų pradžioje dabartinį Elektrotechnikos fakultetą sudarančioms 6 katedroms (Fizikos, Matematikos, Bendrosios elektrotechnikos, Elektrinio ryšio, Elektros mašinų ir Elektros stočių ir tinklų) priklausė šie mokymo pedagoginiai kadrai:

Profesorių – kat. vedėjų	*1*
Katedros profesorių	*1 (antraeil. par.)*
Docentų – kat. vedėjų	*3*
Katedros docentų	*2*
Vyr. dėstytojų – kat. vedėjų	*2*
Vyr. dėstytojų	*5 (iš jų 1 antraeil. par.)*
Dėstytojų	*1 (antraeil. par.)*
Asistentų	*10*
Vyr. laborantų	*19*
Laborantų	*1*
Vyr. preparatorių	*1*
Preparatorių	*1*
Iš viso	*47*

Mokslinius laipsnius turi 4 personalo nariai: fizikos–matematikos mokslų daktaro laipsnį 1 (prof. Baršauskas), fizikos–matematikos mokslų kandidato laipsnį – 3 (doc. Puodžiukynas, doc. Šinkūnas ir vyr. dėst. Vičas). Mokslinį profesoriaus vardą turi 1 narys, docento vardus 6 nariai. Visi mokslo personalo nariai nepartiniai, vienas rusų tautybės, kiti lietuvių tautybės.

Keturi mokslo personalo nariai baigia rengti darbus moksliniam kandidato laipsniui įgyti.“

1948 m. kovo mėn. prof. K. Baršauskas tapo techniškųjų fakultetų suvienytosios (jungtinės) mokslinės tarybos pirmininku, o sekretoriumi paskirtas doc. V. Klimavičius. Malonios, bet retos akimirkos, kai tarybos posėdžiuose buvo svarstomos parengtos disertacijos, suteikiami mokslo laipsniai, aptariamos technikos mokslo problemos ir naujienos, tvirtinamos mokslinių darbų temos, nagrinėjamos išleistos ar parengtos spaudai knygos. J. Mituzas, A. Rozenbliumas, J. Kiškinas, J. Vidmantas, J. Mikuckis, Vl. Sližys jau mokslų kandidatai. Tai kas, kad jiems bus lemta dar pereiti VAK-o skaistyklą, bet jų mokslinio kelio pradžia čia – Vytauto Didžiojo universitete.

Neatsilieka ir Kazimiero Baršausko auklėtiniai ir mokiniai: Stasys Vičas jungtinėje taryboje apgynė disertacinį darbą labai įdomia tema – apie ultragarso pritaikymą, J. Trimonis domisi dengiamųjų sluoksnių storio nustatymu X spinduliais, Juozapas Šinkūnas irgi jau fizikos ir matematikos mokslų kandidatas.

Bet jungtinė taryba labai dažnai buvo priversta svarstyti jai visai nebūdingus ideologinius, komjaunimo veiklos, stachanoviečių judėjimo techniškuosiuose fakultetuose ir panašius klausimus.

Šįkart debesys susikaupė virš prof. J. Indriūno galvos.

– Draugas Baršauskai, artimiausiame posėdyje reikia apsvarstyti Indriūno knygas. Tikriausiai straipsnį laikraštyje „Sovetskaja Litva“ skaitėte, – pareikalavo prorektorius I. Ariskinas.

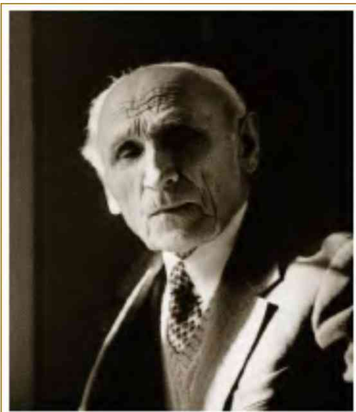
Posėdyje dalyvavo ne tik 28 tarybos nariai, prorektorius I. Ariskinas, Marksizmo–leninizmo katedros vedėjas M. Airapetjanas, bet ir pusšimtis atvarytų kitų mokslo personalo atstovų. Renginys, jo dirigentų nuomone, turėjo būti klasinio požiūrio į svetimus elementus pavyzdžiu.

Pirmiausia Mechanikos fakulteto dekanas N. Milenskis, perskaitęs straipsnelį „Klevetničeskaja muzyka prof. Indriūnasa“ (Šmeižikiška prof. Indriūno muzika), pranešė, kad jo sudaryta komisija knygoje „Pluoštinės medžiagos“ radusi daug klaidų, kurios ją, kaip tarybinį vadovėlį, nuvertina.

Nuo savęs N. Milenskis dar pridėjo, kad ta knyga yra *„geriausias keliaklupsčiavimo prieš Vakarų kultūrą ir mokslą pavyzdys“*.

Na ir prasidėjo. Gaila buvo žiūrėti į profesorių, išbalusį, sutrikusį ir bandantį aiškinti, kad klaidos įvykusios dėl neapsižiūrėjimo, o kritikos ir savikritikos reikšmę jis tikrai pripažįstąs ir suprantąs.

Juozas Indriūnas Lietuvos universiteto Technikos fakultetą baigė 1929 metais, pirmasis jame apgynė technikos mokslų daktaro disertaciją, specializavosi Vokietijoje, Štutgarto ir Drezdeno aukštosiose mokyklose. Dabar jis buvo tempiamas ant sovietinės inkvizicijos laužo.

Prof. Juozas Indriūnas

I. Ariskinas įrodinėjo, kad *„knyga esanti labai kenksminga ir išimtina iš apyvartos“*. Jam antrino M. Airapetjanas:

„Reikalas čia ne klaidose ar apsileidime, bet tame yra gilesnės priežastys, būtent, dauguma personalo dar neįsitraukė į politinį darbą. Knyga yra apolitinė ir dėl to labai žalinga. Ji yra pasėka to, kad profesorius Indriūnas ilgą laiką stengėsi likti šalia politikos.“

K. Baršauskas tylėjo. Matydamas, kad reikalai krypsta į blogąją pusę, jis ryžosi pabandyti nuleisti garą ir posėdį nutraukti, teigdamas, kad jau vėlyvas vakaras, diskusija tęsiasi jau trys valandos ir dar liko neapsvarstyta antroji J. Indriūno knyga.

Rėksniai iš tikrųjų buvo pavargę ir išsisėmę.

Antrasis tarybos posėdis įvyko po mėnesio, kai aistros kiek aprimo.

Ant stalo gulėjo ir laukė teismo kita profesoriaus J. Indriūno knyga „Tekstilės technologijos pradmenys“. Pasisakantieji šįkart knygos analizę sąmoningai perkėlė į filosofinį lygmenį.

Doc. A. Bistrickas pasiūlė, kad *„pirmiausia reikia nustatyti, kas laikoma keliaklupsčiavimu prieš Vakarus, o kas ne“*. Doc. J. Vidmantas pažymėjo, kad *„nors šioje knygoje taip pat esama trūkumų, tačiau ideologiniu požiūriu ji esanti žymiai vertingesnė“*.

Doc. N. Milenskis, matydamas, kad šįsyk, nedalyvaujant I. Ariskinui ir M. Airapetjanui, jis lieka vienišas, bandė aiškinti, jog *„tarybinis mokslas yra politinis mokslas ir to nereikia pamiršti“*, bet kiti tarybos nariai jo nepalaikė. Tylėjo ir K. Baršauskas.

Profesorius J. Indriūnas suprato, kad pats laikas prisipažinti nuodėmę ir muštis į krutinę:

– Sutinku, kad ideologiniu požiūriu mano antroji knyga taip pat turi trūkumų, tačiau ne tokių didelių, kaip pirmoji, – sunkiai išspaudė žodžius.

K. Baršauskas suprato, kad dabar geriausia posėdį baigti. Pasiūlęs knygą recenzuoti naujai komisijai ir išeidamas pro duris, Kazimieras tyliai užkalbino Indriūną:

– Sugaišome vos ne dvi dienas, bet taip ir nesupratau jūsų knygų ideologinės žalos.

– Nesupratau ir aš. Bet Ariskinas pasakė, kad jose neužsiminiau apie Ivanovo miesto tekstilininkus stachanoviečius ir nepateikiau, anot jo, geriausių pasaulyje tarybinių įrengimų pavyzdžių.

„Reikės ir man atidžiau pažvelgti į „Fiziką“ ir dėl viso pikto įrašyti kelias sovietinių fizikų pavardes“, – pamanė, atsisveikindamas su J. Indriūnu.

O triukšmas dėl profesoriaus Indriūno knygų kaip staiga prasidėjo, taip ir baigėsi. Kritikų įkarštis atlėgo, be to, nuo Maskvos ritosi nauja kovos prieš buržuazinės ideologijos liekanas banga.

Šįsyk reikėjo triuškinti A. Veismano, G. Mendelio ir T. Morgano paveldimumo ir genetikos teorijas. Dabar daugiausia kliuvo biologams ir medikams, pažymint, kad *„tie mūsų bendradarbiai, kurie biologijos ir medicinos mokėsi Kaune, buržuazinėje Lietuvoje, turi padaryti „sąžinės sąskaitą“.*

Rusakalbių ideologų nemalonėn pateko ir docentas A. Puodžiukynas, jau ne kartą kaltintas, kad fizikos paskaitas skaito *„apolitiškai, be sovietinio patriotizmo"*.

Šįkart ekspertai nutarė įvertinti docento paskaitos „Šiuolaikinės teorinės fizikos klausimai ir dialektinis materializmas" ideologinį tyrumą.

– Patark, Kazimierai, ką daryti. Gal tegul kiurkso paskaitoje, vis tiek nieko nesupras.

– Geriau pakišk jiems lietuvišką jos tekstą. Tik ne iš anksto, bet prieš posėdžio pradžią.

Taip ir padarė. „Ekspertai" nieko nesuprato, bet vis tiek apkaltino A. Puodžiukyną *„machistinių – idealistinių pažiūrų propagavimu"*.

Kelios sovietinių fizikų pavardės, įrašytos į vadovėlio „Fizika" I, II dalių ketvirtąjį leidimą, neišgelbėjo ir dr. K. Baršausko.

Recenzentai tik probėkšmiais pažymėję, kad vadovėlis *„visuose savo skyriuose turi teigiamų metodinių ypatybių"*, priėjo prie išvados, kad *„jos pranyksta tiesiog neleistinų trūkumų labirinte"*, kurių svarbiausias *„vadovėlio beidėjiškumas"*.

> *„Vadovėlyje nėra tarybinio patriotizmo ugdymo idėjos" ... „nėra rusų tautos, tarybinio mokslo ir kultūros pranašumo prieš buržuazinį mokslą" ... „nėra idėjos ir tikslo ugdyti mokinių materialistinę pasaulėžiūrą" ... „nėra žodžių „Penkmečio planai ir jo reikšmė". „Atvirai ir tiesiai tenka pasakyti, kad beveik visuose šio fizikos vadovėlio skyriuose nėra idėjos ir tikslo parodyti, ką mūsų Socialistinė Tėvynė yra pasiekusi per tarybinio gyvenimo laikotarpį"*, - kaip iš gausybės rago biro teismo nuosprendį primenantys kaltinimai.

Išvada buvo pritrenkianti. *„Dr. K. Baršausko fizikos I-II d. vadovėlis toks, koks jis paruoštas spaudai 1948 m. ketvirtajam leidimui, negali būti leidžiamas"*.

Recenzija išliko prof. K. Baršausko asmeniniame archyve ir dabar skelbiama knygos prieduose, kaip skaudus anų laikų prisiminimas.

Universitetą krėtė drebulys. Mieste taip pat buvo neramu. Areštavo, išvežė, uždarė į kalėjimą… Vieną kartą gatvėje Baršauską sustabdė Kauno 9-osios berniukų gimnazijos direktorius L. Šaulys.

– Buvau priverstas atleisti fizikos mokytoją Emiliją Kuzminskaitę. Gal priglausite ją Universitete, – kreipėsi direktorius. Kazimieras

Dr. K. Baršauskas. Fizika I-II dalis, mechanika, garsas, šiluma. Trečias leidimas 1947 m. Peržiūrėtas ir pataisytas ketvirtajam leidimui 1948 m.

Dr. Baršausko vadovėlis prasideda įvadu į fi
kuris yra trumpai išdėstytas, bet mokiniams supr
įvadas sužadina mokiniuose norą pažinti fizikos
vadovėlyje duotas platus įvadas į mechaniką. Tok
gimnazijos klasės mokiniams yra būtinas. Šiame į
pažindinami su reikalingiausiomis mechanikai mok
ir įvairių matų vienetais, nes be šių žinių, mok
mechanikos kursą, lėtai orientuojasi ir susigau
se. Bendrai vadovėlis ir sekančiuose visuose se
teigiamų metodinių ypatybių, bet jos pranyksta
mų trūkumų labirinte.

1. Vadovėlio beidėjiškumas

a/ Vadovėlyje nėra tarybinio patriotizmo ugdymo idėjos.

Pusl. 42 § 30 kalbama apie sviedinio trajektoriją /labai
mažai, bet vėliau kalbėsiu/, duotas paveik
duoti artileristai šaudą iš pabūklo. Pats p
aiškiai parodyti, kad čia šaudo tarybiniai
kitos pusės gerai, kad tokiu paveikslėliu,
je, tai nepadaryta, nes sekėjas, tai viesi
rijos sviedinių sekime ir koregavime artile
kad jis guli tokioje sekimo vietoje iš kurio
koreguoti. Be to, šiame paragrafe būtinai re

Šalims būtų paminėti visa eilė pavyzdžių, kuriais vadovėlis
neauklėja mūsų mokytojų ir mokinių tarybinio patriotizmo. Bendrai galima tvirtinti, kad vadovėlyje nėra nė lašelio to, kas ugdytų mokytojų ir mokinių pasididžiavimą būti tarybiniu piliečiu. Vadovėlis nestato sau uždavinio parodyti mūsų liaudies tarybinį *patriotizmą, kuriant tarybinę valstybę, kovojant už jos nepriklausomybę* ir atstatant po Tėvynės karo. Vadovėlis neparodo mūsų Tėvynės priešakinės technikos, jos galybės ir socialistinės santvarkos pirmeiviškumo prieš kapitalistinę santvarką.

b/ Vadovėlyje nėra rusų tautos, tarybinio mokslo ir kultūros pranašumo prieš vakarų buržuazinį mokslą ir supuvusią kultūrą. Vadovėlyje nerandama rusų tautos ir tarybinių mokslininkų nuo*pelnų žmonijos mokslui ir kultūrai, o keliaklupščiojama prieš* vakarų supuvusią kultūrą.

3. Išvados

a/ Vadovėlis neugdo moksleivių tarybinio patriotizmo, neko-
voja prieš kapitalistines liekanas mokytojų ir mokinių sąmonėje,
nevaizduoja mokiniams ir mokytojams tarybinio mokslo nuopelnų
žmonijos mokslui bei kultūrai, keliaklupščiauja prieš supuvusią
vakarų buržuazinę kultūrą, neformuoja mokinių ir mokytojų mate-
rialistinės pasaulėžiūros, nekovoja prieš religinius prietarus
neparodo religinių nesąmonių esmės ir bažnyčios /ypač katalikų/
aršios kovos prieš pažangius mokslininkus ir jų mokslą. Vadovė-
lyje neparodyta bažnyčia, kaipo liaudies interesų priešas. Vado-
vėlio autorius neparodo buržuazinio mokslo klasinių interesų,
neišryškina tarybinio mokslo skirtumo nuo buržuazinio, neduoda
tarybinės technikos pavyzdžių. Vadovėlyje duoti uždaviniai nieko
... gyvenimu.
..., kai kurie vaiz-

Dr. K. Baršausko fizikos I-II d. vadovėlis toks, koks jis paruoštas spaudai 1948 m. ketvirtajam leidimui, negali būti leidžiamas.

Nuorašas tikras: Resp. Ped. Kabineto
Direktorius
/pas. A. Iešmanta/
1948. II. 20.

Nuorašo nuorašas tikras: [signature]
1948. II. 28.

Vadovėlio „Fizika“ I, II d. recenzija

gerai pažinojo šią daug vargo patyrusią pedagogę. Diplomuotų fizikų buvo ne tiek jau daug.

Augusi be motinos, Emilija sugebėjo baigti progimnaziją, komercijos mokyklą ir atvažiavusi į Kauną, norėdama studijuoti Universitete, įstojo į Pažaislio kazimieriečių vienuoliją, kuri jai suteikė bendrabutį. Tiesa, fizikės diplomą jau karo metais Emilija gavo Vilniaus universitete, dirbdama 2-ojoje mergaičių gimnazijoje.

„*Kaip tokiu atveju pasielgtų mano buvę profesoriai – Vincas Čepinskis, Ignas Končius, Zigmas Žemaitis ?* – klausė savęs mintyse. – *Neabejoju, kad pagelbėtų. Antai šviesaus atminimo socialdemokratas Antanas Žvironas ne kartą buvo pakliuvęs į valdžios nemalonę, atsidūręs kalėjime, bet po to visada sugrįždavo į Universitetą. Bet tada buvo kiti laikai*“.

– Padarysiu viską, ką galiu, bet ne mano valioje priimti darbuotojus. Tegul kreipiasi į rektorių Juozą Kupčinską, o paskui žiūrėsime, – atsakė K. Baršauskas.

Tąsyk rektorius neprieštaravo, ir Kuzminskaitė Fizikos katedroje pradėjo dirbti vyresniąja laborante, o po dvejų metų, K. Baršauskui tarpininkaujant, buvo pakelta asistente.

Deja, kadrų, o gal spec. skyrius – buvo ir toks – iškniso vienuolystės epizodą ir už socialinės padėties nuslėpimą E. Kuzminskaitė buvo atleista. Tačiau ir dveji ramesnio gyvenimo metai žmogui reiškė labai daug – ne tik duonos kąsnį, bet ir užuovėją nuo persekiojimo, tremties.

Pagelbėjo Kazimieras ir precizikos mechanikui Antanui Mildažiui, kalėjusiam Kauno ir Vilniaus kalėjimuose. Negalėdamas jo priimti pas save, kreipėsi į bičiulį J. Šinkūną, Veterinarijos akademijos Fizikos katedros vedėją. A. Mildažis buvo paskirtas vyresniuoju laborantu ir dirbo keliolika metų.

Laikui bėgant, pagalbos kitiems reikėjo vis dažniau. Užaugo 1940-ųjų metų tremtinių, pasitraukusių į Vakarus, vaikai, kai kurie iš jų vargais negalais įstengė baigti gimnazijas. Tačiau sovietinei santvarkai jie buvo „svetimi elementai“, ir kelias į aukštąją mokyklą daugeliui tapo neįveikiamas. Tuo tarpu Kaune, ypač inteligentų šeimose, jau buvo tyliai šnibždamasi:

„*Universitete dirba labai mielas profesorius Baršauskas. Sako, ne vienam atstumtajam jis ištiesęs pagalbos ranką…*“

Praverti Elektrotechnikos fakulteto dekano duris ryžosi ir Vytautas Lesauskis. Kazimieras labai gerai pažinojo šio jaunuolio tėvą Praną Lesauskį, „*mokslininką su pulkininko antpečiais*“. Lietuvos universitete 1927 metais jis įgijo fiziko diplomą, komandiruotas į Italiją, ten baigė dvi aukštąsias mokyklas. Grįžęs į Kauną P. Lesauskis buvo paskirtas Lietuvos krašto apsaugos ministerijos Ginklavimosi valdybos balistikos kabineto vedėju, vėliau skyriaus, pačios valdybos viršininku.

Tai buvo labai šviesus, humaniškas žmogus, poliglotas, laisvai kalbėjęs kone visomis pagrindinėmis Europos šalių kalbomis.

Likvidavus Lietuvos kariuomenę, P. Lesauskis tapo Baršausko kolega Technologijos fakultete: 1941 m. sausio mėn. 4 d. pulkininkui daktarui P. Lesauskiui buvo suteiktas profesoriaus vardas. Deja, šio įvykio išvakarėse profesorius buvo areštuotas.

„*Kaip greitai senstame mes ir bręsta mūsų vaikai*“, – mąstė Kazimieras, žvelgdamas į susigūžusį kėdėje vaikiną. – *Vienmetis su mano sūnumi, taip pat Vytautas, įsimintinų 1930-ųjų metų gimimo. Šis veržiasi į mokslą, o kur pasuks maniškis. Gabus matematikai, galva dėl šachmatų pramušta, bet viena jo koja pagal nuotaiką tai pas mus, kita pas motiną. Ar išeis jam į gera toks gyvenimas ir auklėjimas*“.

Susigriebęs, kad pernelyg toli nuklydo mintyse, profesorius tarė:

– Eik, vaikeli, namo, o dokumentus palik studentų priėmimo komisijai.

„*Pirmą kartą K. Baršausko pavardę sužinojau turbūt būdamas penktoje vidurinės mokyklos klasėje, 1946 metais, kai reikėjo mokytis iš jo parašyto fizikos vadovėlio. Tai buvo vienas iš geriausių fizikos vadovėlių. Iš jo susipažinau su fizika. Paskui įsigijau ir perskaičiau K. Baršausko monografiją apie kosminius spindulius.*

Vėliau jau teko asmeniškai susipažinti su prof. K. Baršausku kaip su pedagogu ir mokslininku.

1948 metais, baigęs vidurinę mokyklą, padaviau pareiškimą į Kauno valstybinio universiteto Elektrotechnikos fakulteto radijo skyrių. Nors baigiau mokyklą su aukso medaliu, bet abejojau, ar pavyks į universitetą įstoti, nes tėvas buvo nuteistas (reabilituotas 1957 metais, po mirties). Tačiau profesoriaus K. Baršausko ir universiteto vadovybės dėka buvau priimtas ir pradėjau studijuoti radijo skyriuje“, – prisimena fizikos ir matematikos mokslų daktaras Vytautas Lesauskis.

K. Baršauskas jau tada, egzaminuodamas stojančiuosius, parašydavo „nuskriaustiesiems ir pažemintiesiems“ geresnį pažymį, o dalyvaudamas studentų priėmimo komisijos darbe, stengėsi juos užtarti, pagloboti.

Tai buvo rizikinga, tai buvo pavojinga, bet kartu ir labai žmogiška. Tačiau tik vienas kitas žinojo, kad profesorius kartais rizikuoja daug labiau. L. Dambrausko tvirtinimu, *„vokiečiams pasitraukus, Baršauskas ir toliau rėmė mūsų nelegalią veiklą, iki pat mano arešto. Buvo judrus, nuoširdus, energingas...“*

> *„1945 m. birželio pabaigoje atvykau į Kaune organizuojamus fizikos mokytojų tobulinimosi kursus. Kursų vadovas K. Baršauskas paskyrė mane seniūnu. Padėdavau jam priregistruoti milicijoje į Kauną atvykusius kursų dalyvius, o ta dingstimi ir tuos, kuriems buvo būtina įsiregistruoti ir gauti atitinkamus dokumentus. 1945–1947 metais Kauno Vytauto Didžiojo universitete veikė pogrindinė organizacija, vadovaujama Statybos fakulteto studento Jono Poškaus (Rolando), kurią materialiai rėmė K. Baršauskas“*, – prisimena akademikas Antanas Kudzys.

Nesakė apie tai nieko nei žmonai, nei savo broliams. Tik vieną kartą paprašė Vlado patarimo:

– Partorgas ramybės neduoda, į partiją ragina. Antri metai spiriuosi.

Brolis Vladas liūdnai šyptelėjo ir ilgai tylėjo.

– Jei nori padėti Lietuvai, neišsisukusi. Šiaip ar taip, sovietai atėjo ne vienai dienai. Daugelis tave už tai smerks, laikys karjeristu, netgi niekins, vadins kolaborantu, bet tai bus tavo kryžius, auka ant lietuvybės aukuro, – prabilo karštai, žingsniuodamas Ąžuolyno taku. – Matai šitą žolelę, iš po akmens kalasi. Taip ir mes. Privalome būti kantrūs ir ištvermingi. Tu, brolau, dirbk ir gyvenk čia, o aš važiuosiu atgal į Rusiją.

– Kaip į Rusiją? – nesuprato Kazimieras.

– Saugumas žingsnio žengti neleidžia. Seka, su kuo kalbėjau, su kuo susitikau. Gal ir dabar į mus svetima akis žiūri. Darbe šnipeliai buhalterijos popieriuose rausiasi, naktį beldžiasi į duris, kas savaitę verčia registruotis. Jaučiu, kad įsodins dar kartą mane į gyvulinius vagonus, todėl geriau pačiam traukti į Rusiją.

Iš tikrųjų brolis Vladas buvo teisus. Urale, Alapajevsko mieste, neblogai įsikūrė, surado buhalterio revizoriaus tarnybą metalurgijos kombinate, pasikvietė žmoną. Greitai paskui jį iš kaimo nusekė ir

vyriausiasis brolis Aleksandras, nes Lietuvoje plačiai pradėta kalbėti apie kolchozus.

– Nusibodo šiene slėptis, – trumpai drūtai pasakė Aleksandras.

Gižai vėl ištuštėjo. Šįkart ilgam.

Lemtingi žingsniai

Gyvenimo upė tekėjo toliau. 1948 metų rudenį Universitete buvo įsteigta aspirantūra. K. Baršauskas vylėsi, kad į ją ateis jauni žmonės, kad prasidės tikras mokslinis darbas. Atgimimas. Iš tikrųjų pirmuoju techniškųjų fakultetų aspirantu tapo Universiteto auklėtinis inžinierius Petras Tamutis, kuris iškart pateko į dekano globą.

Kitąmet į aspirantūrą buvo priimtas tik vienas aspirantas, ir K. Baršauskas pasirūpino, kad tai būtų fizikas. Vieną kitą jaunuolį pasiuntė ir į Maskvos, Leningrado aukštųjų mokyklų aspirantūrą. Jie apgins disertacijas vėliau, bet tokia tada buvo pradžia.

„Man tada K. Baršauskas pasiūlė plonų sluoksnių storį nustatyti spinduliais, – prisimena tas dienas doc. J. Trimonis. – *Šios minties paskatintas, padariau paprastą įrenginėlį ir pradėjau pirmuosius bandymus. Iš pradžių jokio efekto negavau. Tuomet K. Baršauskas rekomendavo pakartoti tokius bandymus su rentgeno spinduliais, sakydamas, kad niekada nereikia nusiminti ir nuleisti rankų po nepasisekimų. Reikia turėti valios ir užsispyrimo užsibrėžtam tikslui pasiekti. Girdi, tik tuo dalyku reikia visą laiką „sirgti", apie juos galvoti ir dieną, ir naktį. Tuomet tikrai pasiseks.*

Tokių minčių paskatintas, pradėjau pirmuosius bandymus. Pradžia vėl buvo nesėkminga. Tik po pusės metų įtempto darbo pavyko gauti reikalingą efektą. Tuomet, profesoriaus Kazimiero Baršausko vadovaujamas, sukūriau metodiką tolimesniam darbui..."

SSSR aukštojo mokslo ministro pavaduotojas Koroliovas, atvykęs apžiūrėti Universiteto bazės, irgi žadėjo padėti. Gerą įspūdį jam paliko Medicinos, Cheminės technologijos fakultetų laboratorijos, įranga, jis tiesiog gėrėjosi Universiteto klinikomis, beje, statytomis ir įrengtomis dar „anais laikais". Tačiau Elektrotechnikos ir Mechanikos fakultetų materialinė bazė buvo nekokia – ankšta, įrenginiai pasenę, vargu ar tinka būsimiesiems inžinieriams mokyti.

Iš tikrųjų tą matė ir pats K. Baršauskas. Todėl iš anksto parengė platų būtiniausių įrenginių bei medžiagų sąrašą ir įteikė vizituotojui iš Maskvos. Apibūdindamas vienoje apyskaitų Elektrotechnikos fakulteto mokslinės bazės būklę, jis rašė:

„Elektrotechnikos fakulteto medžiaginė bazė yra labai silpna. Kiek geresnė Fizikos katedros būklė, tačiau ir čia bendradarbiai nusiskundžia precizinės matavimo aparatūros bei įvairių specialių medžiagų trūkumu. Visos kitos katedros turi labai silpną eksperimentinių darbų bazę. Dauguma įrengimų ir aparatų yra fonduojama ir todėl juos galime gauti tiktai per centrinį planavimą, tačiau šis kelias iki šiol buvo nevaisingas. Žymi dalis įrengimų, ypač brangesnių, nėra perkama iš sandėlių, o gaminama pagal iš anksto sudaromas sutartis su atitinkamomis organizacijomis. Pastaruoju laiku nemažai mokyklų gauna šiek tiek importinių įrengimų, ypač iš Demokratiškos Vokietijos, tačiau ir čia fakulteto katedros betarpiškai negali pasireikšti.“

Svarbiausias problemas, kurios trukdo sparčiau plėtoti mokslinį tiriamąjį darbą, dekanas išvardijo tokia tvarka: *„medžiaginės bazės silpnumas, personalo perkrovimas, mokslinio darbo vadovų trūkumas, sunkumai ryšiuose su kitomis mokyklomis, patalpų stoka“.*

Tuo metu reikėjo iš anksto planuoti ir studentų pažangumo procentą, balai „socialistiniame lenktyniavime“ buvo skaičiuojami už paskaitų lankymą, dalyvavimą sporto renginiuose, meno saviveikloje, tvarką bendrabučiuose.

„…Pirmosios tarpfakultetinės sporto varžybos. Jų tarpe ir krosas. Fakultetai gaudavo taškus už masiškumą ir geriausią laiką. K. Baršauskas ne tik gyvai prisidėjo prie kroso organizavimo, bet ir pats jame dalyvavo – ne kaip žiūrovas, bet kaip dalyvis. Kartu su K. Baršausku jo iniciatyva dalyvavo daugelis kitų fakulteto dėstytojų. Kroso distancija – 1 km Ąžuolynu. Startas ir finišas – prie KKI stadiono. Doc. J. Kaunas grioviu sutrumpino distanciją, kiti dėstytojai neišbėgo visos distancijos, o prof. K. Baršauskas bėgo sąžiningai ir buvo sutiktas finiše su ovacijomis. Ir nors truputį buvo viršytas laiko normatyvas, teisėjai vienbalsiai užskaitė K. Baršauskui laiką, atitinkantį įskaitinę normą… Tai buvo tiesiog pasigėrėjimo vertas bėgimas.“

K. Baršauskui niekas negalėjo prikišti egoizmo, kad siekia karjeros kitų sąskaita, jo nekankino pavydas, niekada nesidžiaugė kolegos

nesėkme. Tačiau kai į valdžios nemalonę pateko Marksizmo–leninizmo pagrindų katedros vedėjas M. Airapetjanas, neslėpė pasitenkinimo:

– Taip jam ir reikia, taip ir reikia. Per daug nekaltų žmonių ašarų ir juodų darbų slegia šio ciniko sąžinę…

M. Airapetjanas, komandiruotas iš Maskvos, dvejus metus terorizavo Universitetą, skundė jo profesorius, kitus darbuotojus, kaltindamas nacionalizmu, politiniu nesubrendimu ar kitomis „mirtinomis" nuodėmėmis. Pats Airapetjanas gyveno palaidai, apsivilkęs pulkininko uniforma ne kartą švaistėsi pistoletu restorane, gatvėse. Tikriausiai dar ilgai būtų krėtęs šunybes, tačiau, matyt, pats nelabasis sugundė išleisti išverstas į lietuvių kalbą dialektinio materializmo paskaitas.

Laikraštyje „Pravda" 1949 m. spalio 19 dienos numeryje pasirodė neigiama, manoma, specialiai suorganizuota, knygos „Dialektinis materializmas" recenzija. Airapetjanas buvo apkaltintas trockizmu, knyga uždrausta, pats jos autorius atleistas iš katedros vedėjo pareigų, o vėliau „kaip liaudies priešas" areštuotas.

Tačiau ir Baršausko likimas buvo neaiškus.

– Laikas apsispręsti, profesoriau,– mandagiai, bet atkakliai spaudė Universiteto partinės organizacijos sekretorius Vytautas Nešukaitis. – Artėja Universiteto reforma…

– Pats suprato, kad vėliau ar anksčiau į šį klausimą teks atsakyti, verbavimas į partiją negali tęstis metų metais. Vieną kartą reikia nutraukti kankinančias nemigo naktis. Prisiminė ir brolio Vlado žodžius: „*Kažkas turi aukotis*".

Baršauskas gerai matė, kad Universiteto komunistai jam ne pavyzdys, pats ne kartą patyrė dėl jų nuoskaudą ir pažeminimą. Profesorių šioje organizacijoje tėra du – rektorius J. Kupčinskas ir farmacininkas, botanikas K. Grybauskas, vienas kitas buvęs komjaunuolis, o dauguma kitataučiai, savi ir atkilėliai: Nazarkinas, Fedaras, Ariskinas, Geršas, Kliocas, Kunickis…

Pirmasis iš technišųjų fakultetų dėstytojų į komunistų partiją įstojo Technologijos fakulteto prodekanas N. Milenskis, paskui pavyko įkalbinti ir S. Vabalevičių, Statybos fakulteto dekaną,V. Grincevičių, katedros vedėją.

1947 m. viduryje dėstytojais dirbo 38 VKP(b) nariai ir kandidatai. Iš jų 20 buvo rusų, 10 žydų, 5 lietuviai ir 3 kitų tautybių.

Kazimieras *„daug naktų nemiegojo ir galvojo, kaip pasielgti, ką daryti. Galiausiai nutarė, kad, stojęs į partiją, bus daug naudingesnis Lietuvai, galės daugiau gero žmonėms padaryti. Ir aukojosi. Ir jį pažinojusieji gali patvirtinti, kad partiniu bilietu jis niekada nėra pasinaudojęs savo reikalams ar savo naudai. Partinis bilietas buvo įrankis daryti žmonėms gera. Būdamas partijos narys, gerokai pakeitė savo elgesį. Pasidarė uždaresnis, nebuvo to tikrojo Kazio atvirumo ir nuoširdumo kaip anksčiau. Teko kontroliuoti savo pokalbius, posakius ir artimiesiems patardavo, kaip elgtis, kad jie nenukentėtų dėl bereikšmių ir bereikalingų kalbų“*, – prisimena namiškiai.

Kauno valstybinio universiteto partinės organizacijos susirinkime, kuris vyko 1949 metų balandžio 13 dieną, dalyvavo jau 48 VKP(b) nariai ir 18 kandidatų. K. Baršausko autobiografija prie susirinkimo protokolo trumpa – vos 7-ios eilutės. Nė užuominos apie tremtinius brolius, Vakaruose atsidūrusius žmonos tėvus ir artimuosius. Ar ateityje nebus tai įvertinta kaip sąmoningas „biografijos faktų nuslėpimas“. Anais laikais tai buvo mirtina nuodėmė. Partija akylai saugojo savo gretų klasinę ir idėjinę skaistybę.

Vėliau matysime, kad K. Baršauskas nieko nenuslėpė. Viską žinojo ir J. Kupčinskas, ir V. Nešukaitis, ir ten, Vilniuje. Tikriausiai sąmoningai nuspręsta viešai to neafišuoti, nenorint susirinkime aštrinti situacijos. Tiktai N. Milenskis pareiškė, kad jis Baršauską *„pažįsta nuo gimnazijos laikų ir žino kaip pažangų, be svyravimų žmogų“*.

Partinis susirinkimas vienbalsiai jį priėmė į VKP(b) kandidatus.

Tačiau, kaip ir manė pats Kazimieras, aplinkiniai šį žingsnį sutiko prieštaringai. Ne, nenusigręžė artimieji, giminės, toks pat mielas bičiulis liko matematikas doc. Jonas Matulionis, beje, pareiškęs, kad turįs vieną galvą ir jos į kilpą, t.y. partiją, pats nekišiąs.

Bet tarpusavio santykiuose tarytum dvelktelėjo šaltuku. Keitėsi ir pats. Užkulisiuose nepatenkintieji šnypštė: *„Priėmė dar vieną buržuazinį nacionalistą“*.

Įsikarščiavęs Politinės ekonomijos katedros vedėjas F. Galickis, atėjęs į Elektrotechnikos fakultetą skaityti paskaitos ir radęs vos keletą studentų, viešai burnojo:

„Baršauskas gali būti viskuo, tik ne dekanu...“

Iš tikrųjų daugelis studentų visais įmanomais ir neįmanomais būdais politinių disciplinų vengė – simuliavo ligą, teisinosi neatidėliotinais darbais, aiškino, kad nesupranta rusiškai.

Tačiau šįkart skandalas iškilo į viešumą, ir Galickio elgesį teko svarstyti partinės organizacijos biurui. Sekretorius V. Nešukaitis, priekaištaudamas Galickiui, kalbėjo:

„Nedera žeminti dekano autoritetą. Mūsų priešai, siekdami juodų tikslų, ėmė šmeižti prof. Baršauską, kai jis įstojo kandidatu į VKP(b) narius. Drg. Galickis taip pat pila vandenį ant priešo malūno.“

K. Baršausko priėmimo į VKP(b) narius klausimas buvo svarstomas daugiau kaip po metų – 1950-ųjų rugsėjo 25 dieną. Susirinkime kalbėta standartinėmis frazėmis: kad jis yra geras mokslininkas, visuomenininkas, turi didelį autoritetą tarp dėstytojų ir studentų. Partijos politiką supranta.

Kiek nemaloniai nuskambėjo rektoriaus J. Kupčinsko žodžiai. Pažymėjęs, kad *„draugą Baršauską visi pažįsta kaip gerą mokslo veikėją, auklėtoją ir visuomenininką“*, rektorius tęsė:

„Tačiau draugas Baršauskas turi ir trūkumų. Yra per daug švelnus kadrams. Reikia turėti daugiau bolševikinio principingumo.“

Tai buvo etiketė, kurią jam įvairaus lygio partiniai funkcionieriai stengėsi prilipinti visus likusius keturiolika gyvenimo metų. *„Per daug švelnus kadrams...“*

– Universitete pro sietą praslydo, bet dar pažiūrėsime, ką nuspręs partijos Stalino rajono ir miesto komitetuose, – šnibždėjo pikti balsai.

Sakoma, kad Kauno valdžioje – partijos Stalino rajono komiteto pirmuoju sekretoriumi tuo laiku buvo geros valios žmogus Povilas Putrimas. Jis ir tarė lemiamą žodį. K. Baršauskas, išeidamas iš posėdžių salės, kur buvo svarstomas jo priėmimas į partiją ir tvirtinamas Universiteto partinės organizacijos nutarimas, girdėjo P. Putrimo žodžius:

„Tokių žmonių kaip Baršauskas atsiranda tautoj ne kiekvieną šimtmetį. Jo gabumais, jo gera valia ir gerais norais Lietuva turi pasinaudoti“.

Manoma, kad priimti Baršauską į partiją „pataręs“ ir A. Sniečkus. Galima manyti, kad jis galvojo apie greitai įvyksiantį Universiteto pertvarkymą, tiksliau, jo likvidavimą, ir apie būsimojo Politechnikos instituto vadovo kandidatūrą. Prorektoriaus S. Vabalevičiaus va-

dovaujama komisija tuo metu jau rengė būsimojo Politechnikos instituto struktūros projektą.

Iš tikrųjų netrukus K. Baršauskas buvo iškviestas į Vilnių, komunistų partijos Centro komitetą. Važiavo ne vieną kartą, kol pagaliau pateko pas Antaną Sniečkų. Erdviame kabinete liko dviese. Gręžė pilkos jo šeimininko akys.

Pasveikinęs K. Baršauską su *„aukštu valstybiniu apdovanojimu“*, Darbo raudonosios vėliavos ordinu, A. Sniečkus paklausė, kokia jo nuomonė dėl Universiteto pertvarkymo:

– Anksčiau ar vėliau tai, matyt, teks padaryti, todėl geriau anksčiau, – diplomatiškai išvengė tiesaus atsakymo K. Baršauskas.

– Yra nuomonė siūlyti jus Politechnikos instituto direktoriumi, – tylą nutraukė A. Sniečkus trafaretine fraze. – Girdėjau, kad bendradarbiai jumis pasitiki, studentai gerbia.

Kieno ta nuomonė, jo paties ar kitų, sekretorius nepasakė. Buvusi įtampa atlėgo.

K. Baršauskui knietėjo papasakoti apie save, artimųjų, giminaičių likimą, bet A. Sniečkus jį suskubo nutraukti:

– Žinome, viską žinome.

– Tokiu atveju sutinku, bet su viena sąlyga, kad institute nebus represijų prieš jo darbuotojus ir studentus, – ryžosi pasakyti, apie ką mąstė visą kelią iki Vilniaus.

Antanas Sniečkus tylėjo. Kazimieras suprato, kad pokalbis baigtas.

Po paskutinės „išpažinties“ Universitetas gavo parengti K. Baršausko asmens bylą, ją pateikti komunistų partijos Kauno srities komitetui, Centro komitetui ir išsiųsti į Maskvą, Aukštojo mokslo ministeriją.

Tuo tarpu Kaune buvo minima Universiteto „10 tarybinio gyvenimo metų“ sukaktis. Ta proga išleistas rektoriaus J. Kupčinsko įsakymas skelbė:

„Kauno Valstybinis Universitetas per 10 tarybinio gyvenimo metų atliko nemažą darbą: atstatė okupantų sugriautas katedras ir laboratorijas, išplėtė materialinę bazę: beveik visi profesoriai – dėstytojai įsitraukė į mokslinį darbą; pakeltas paskaitų moksliniai – idėjinis lygis; išleistas nemažas skaičius naujų tarybinių specialistų; žymiai pakilo ir nuolat kyla studentų pažangumas, stiprėja mokymosi bei darbo drausmė.“

K. Baršauskui, Elektrotechnikos fakulteto dekanui, *„už gerą ir stropų darbą, aktyvų dalyvavimą visuomeninėje veikloje ir už sąžiningą savo pareigų atlikimą"* rektorius pareiškė padėką.

Iš tikrųjų per penkerius metus kai kurias žaizdas pavyko užgydyti. Diplomus gavo 385 inžinieriai. Iš jų 155 baigė Statybos, 46 – Architektūros fakultetą. Mechaniko specialybę įsigijo 75, chemijos technologo – 62 ir elektrotechniko – 47 absolventai. Techniškuosius fakultetus baigė 47 moterys. Mokėsi 1859 studentai.

1950 metų spalio 31 dieną SSSR aukštojo mokslo ministras S. Kaftanovas išleido įsakymą dėl Kauno valstybinio universiteto reorganizavimo į Kauno politechnikos institutą ir Kauno medicinos institutą.

Po keturių savaičių, lapkričio 29 dieną, K. Baršauskas išvažiavo į Vilnių, LKP(b) Centro komiteto biuro posėdį, kuriame buvo svarstomas klausimas „Dėl Kauno valstybinio universiteto reorganizavimo į Politechnikos ir Medicinos institututus".

Tik pravėrus sunkias CK pastato duris, iškart prišoko du milicininkai. Vienas priekabiai tikrino jo partinį bilietą, keliskart atidžiai pažvelgdamas į nuotrauką ir į veidą, į nuotrauką ir vėl į veidą. Tuo metu kitas kažkam skambino telefonu, prisistatęs trečias laiptais palydėjo į posėdžių salę.

K. Baršauskas joje atpažino V. Palecką, V. Niunką, K. Preikšą, G. Zimaną, tačiau dauguma veidų buvo iki šiol nematyti.

Posėdžiui pirmininkavęs A. Sniečkus, pranešęs, kad Kauno valstybinį universitetą reorganizuoti jau nutarta, iškart suteikė žodį K. Baršauskui.

Posėdis vyko rusų kalba, aplinka slėgė ir parinkti tinkamus žodžius minčiai išreikšti sekėsi sunkiai. Todėl kalbėjo trumpais, kelių žodžių sakiniais.

> *„...Kaip žinoma, institutas bus pirmosios kategorijos, jame mokysis beveik 2500 studentų. Į Universiteto techniškuosius fakultetus iki šiol kasmet buvo priimama 400 studentų, dabar numatyta priimti 475."*

Apibūdinęs būsimus penkis fakultetus ir specialybes, K. Baršauskas kalbėjo, kad, svarstant instituto struktūrą, buvo pastebėta, jog iki šiol respublikoje nerengiami pramonės inžinieriai ekonomistai, nacionaliniai kelininkų, geležinkelininkų kadrai.

Iškart kalbėjęs po K. Baršausko A. Sniečkus pažymėjo, kad visas techniškųjų fakultetų personalas laukė, kada bus atskirti nuo Universiteto, ir posėdžiui pateikta instituto struktūra parengta atsižvelgiant į respublikos liaudies ūkio interesus. Pasak A. Sniečkaus, jis *„taręsis su draugais"*, Aukštojo mokslo ministerijos atstovais, profesoriumi Prokoškinu ir, jų nuomone, smulkinti specialybių nereikėtų.

> *„Mes tikime, kad dabar darbas pagerės. Mes dėkojame partijai ir vyriausybei už naujas darbo sąlygas. Mes viliamės, kad mūsų partija ir mūsų vyriausybė, kaip ir iki šiol, mumis rūpinsis. Politechnikos instituto kolektyvas negailės pastangų techniškųjų fakultetų darbui pagerinti ir visiems savo uždaviniams įvykdyti"*, – baigė kalbą pirmasis kompartijos sekretorius.

Po jo kalbėjęs K. Preikšas pažymėjo, kad naujoje instituto struktūroje nėra Architektūros fakulteto, nors jis buvo. Tuo nepatenkinti grupė dėstytojų, profesorių, architektų.

– Kuo motyvavo draugai Architektūros fakulteto likvidavimą, įsteigdami „architektūros" specialybę Statybos fakultete? – klausė K. Preikšas ir pats atsakė:

– Architektūros fakultete buvo rengiami labiau menininkai, o ne tokie, kurie mokėtų apskaičiuoti, paskaičiuoti ir t.t., tai yra nutolę nuo statybos problemų.

Menininkai–architektai rengiami ir bus rengiami Dailės institute. Todėl steigti savarankiško Architektūros fakulteto nereikėtų, mums pakanka architektūros specialybės Statybos fakultete, kad šitą architektūrą galima būtų priartinti prie statybos poreikių. Vietoje Architektūros steigiamas Hidrotechnikos fakultetas, – aiškino K. Preikšas.

Tai buvo lemiamas posūkis architektūros, statybos meno, raidoje. Keliems dešimtmečiams architektūra – menų motina – tapo statybos tarnaite.

K. Preikšas toliau dėstė, kad pagrindinėse specialybėse, į kurias bus priimama po 50 studentų, reikia iškart įsteigti rusų grupes, nes *„pas mus dirba nemažai rusų jaunimo. Be to, mes galėtume padėti rengiant kadrus Kaliningradui. Reikia turėti tikslą plėstis, kad institutas taptų žinomas"*.

J. Matulio, Lietuvos mokslų akademijos prezidento, nuomone, pateiktame instituto struktūros projekte specialybės, studentų skaičius mažai pagrįsti arba pagrįsti bendrais bruožais.

– Didelis trūkumas, kad tuo rimtai neužsiima Valstybinis plano komitetas, kuris sudaro liaudies ūkio metinius, penkmečio planus. Tai žinant, būtų galima matematiškai tiksliai apskaičiuoti reikalingas specialybes ir studentų priėmimo skaičių, o dabar jį mes tik numanome.

J. Matulis siūlė priimti ne 25, bet 50 studentų į maisto produktų apdirbimo technologijos specialybę, pasak jo, institute turėtų būti inžinerinės geologijos, hidroenergetikos, radiotechnikos, kitos perspektyvios specialybės.

A. Sniečkus, apibendrindamas šio klausimo svarstymą, kalbėjo:

– Kai kuriuos instituto struktūros netobulumus bus galima pataisyti vėliau, tačiau padidinti studentų priėmimą vargu ar pavyks. Aukštojo mokslo ministerija sunkiai sutiko su skaičiumi 475, galbūt galima siūlyti 500.

Paskui atsisukęs į Baršausko pusę A. Sniečkus tęsė:

– Draugas Baršauskai, reikia pateikti Aukštojo mokslo ministerijai visas čia pareikštas pastabas, apskaičiuoti, kad motyvai būtų solidūs, tačiau daugiau kaip 500 studentų – negalima.

Siūlau patvirtinti pateiktą struktūrą, o paskui ją galėsime tobulinti, geriau žinodami liaudies ūkį, jo poreikius, planavimą, mokslo ryšį su praktika, – baigė kalbą sekretorius.

Klausimą „Dėl Politechnikos instituto vadovybės“ biurui pateikė V. Niunka, LKP(b) CK sekretorius. Biuras pagal tuometinę tvarką turėjo patvirtinti direktorių, pritarti jo pavaduotojų kandidatūroms.

– Kauno politechnikos instituto direktoriumi siūlomas profesorius Baršauskas. Yra nuomonė pritarti. Ką mano kiti draugai? – toliau tęsė posėdį A. Sniečkus.

Prieštaraujančių, klausiančių neatsirado. Kauno politechnikos instituto direktoriumi buvo patvirtintas profesorius K. Baršauskas bei nuspręsta prašyti VKP(b) CK pritarti šiam nutarimui. Direktoriaus pavaduotojų kandidatūras numatyta svarstyti vėliau.

Ministras S. Kaftanovas gruodžio mėn. 15 dienos įsakymu patvirtino KPI struktūrą; jis sutiko ir su pasiūlytąja direktoriaus kandidatūra, tiesa, pridėdamas žodį *„einančiuoju“*.

SSSR aukštojo mokslo ministerijos Politechnikos aukštųjų mokyklų valdybos viršininkas savo šefui ministro pavaduotojui M. Kolbasnikovui rašto, kuriame prašoma patvirtinti K. Baršauską einančiu Kauno politechnikos instituto direktoriaus pareigas, pabaigoje pridūrė:

„Draugo K. M. Baršausko kandidatūra... suderinta su LKP(b) CK pirmuoju sekretoriumi Antanu Sniečkumi".

Tai Maskvai buvo labai svarbu.

Tuo metu Kaune jau dirbo SSSR aukštojo mokslo ministro gruodžio 18 dienos įsakymu Nr. 2190 paskirta Kauno valstybinio universiteto perdavimo ir priėmimo komisija.

1950 m. gruodžio 28 dieną S. Kaftanovas pasirašė įsakymą Nr. 646/K, kuriuo *„fizikos–matematikos mokslų daktaras, profesorius Kazimieras Baršauskas skiriamas laikinai* (mano pabr. – J. S.) *Kauno politechnikos instituto direktoriumi".*

Universiteto perdavimo ir priėmimo komisija aktą pasirašė Naujųjų metų išvakarėse – gruodžio 29-ąją dieną. Jis skelbė, kad Kauno valstybinis universitetas *„nuo šios dienos perduodamas iš SSSR Aukštojo mokslo ministerijos Vyriausiosios universitetų valdybos Vyriausiajai politechnikos aukštųjų mokyklų valdybai".*

Aktą pasirašė SSSR aukštojo mokslo ministerijos atstovai B. Jumatovas, E. Bosenko, Kauno valstybinio universiteto rektorius J. Kupčinskas, einantis Kauno politechnikos instituto direktoriaus pareigas K. Baršauskas, Kauno politechnikos instituto direktoriaus pavaduotojas V. Grincevičius ir Kauno valstybinio universiteto, taip pat instituto vyriausiasis buhalteris K. Karčiauskas, beje, Kazimiero sesers Viktorijos vyras.

Naujai paskirto KPI direktoriaus įsakymas Nr. 1 skelbė:

„Remiantis TSRS Aukštojo mokslo ministerijos įsakymu Nr. 646/K iš 1950 m. gruodžio 28 d., esu paskirtas Kauno politechnikos instituto direktoriumi ir nuo 1950 m. gruodžio 30 d. pradedu eiti savo pareigas.

Prof. dr. K. Baršauskas."

PENKTA DALIS

KPI REKTORIUS

Didysis kūrėjas

Dvi datos Kazimiero Baršausko gyvenime: 1951 ir 1964 metai. Tarp jų džiaugsmas ir skausmas, garbė ir pažeminimas, viltys ir netektys. Visą šį periodą su juo bendravo, dirbo profesorius habilituotas daktaras Henrikas Zabulis ir profesorius daktaras Marijonas Martynaitis.

Neatsitiktinai šią KPI rektoriaus, kuris, beje, tada buvo vadinamas direktoriumi, gyvenimo atkarpą, tiksliau – epochą, pradedame jų prisiminimais.

„Profesorius Kazimieras Baršauskas kalbėdavo sparčiai ir šiek tiek kapotais sakiniais, tarsi apnuogindamas netikėtai į galvą šovusių minčių skaidulas. Be įmantrybių, be sudėtingų silogizmų. Dėl to jo kalba būdavo truputį nerišli ir tuo priminė paprastų žmonių šneką, nesugadintą manieringos gražbylystės. Tačiau jo kalbėseną puošė tikra suvalkietiška

Prof. Henrikas Zabulis, Lietuvos aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministras 1962 - 1990 m.

tarmė, atsinešta iš namų, ir natūralus gyvumas. Tai man, kaip filologui, įstrigo dar per pirmąjį susitikimą su juo 1951 metais. Tokią aš prisimenu ir paskutinę jo kalbą, pasakytą 1964 metų gegužės 13 dieną, kai jis KPI trečiųjų rūmų salėje dėkojo visiems, kas pagerbė jo šešiasdešimtmetį. Laibu balsu žeriami žodžių pliūpsniai smigo į klausytojų širdis kažkaip netvarkingai, bet dėl to tik dar labiau jas žeidė kaip nematomos graudulio strėlės, – prisimena prof. H. Zabulis. – *Gerokai vėliau, kai mūsų pažintis jau buvo virtusi bendru darbu, aš pastebėjau ir dar vieną jo įprotį, atsineštą iš kaimo. Važiuodamas į Vilnių su reikalais, kurių turėdavo Mokslų akademijoje, ministerijoje, neretai ir aukštesnėse įstaigose, jis nosinėje surišdavo tiek mazgelių, kiek klausimų ketino išspręsti. Kartą pats pamačiau, kai po pokalbio su manim, jis išsitraukė nosinę ir kelias sekundes susimąstė, nes pastebėjo dar neatrištą mazgą. Paskui atvirai prisipažino, lyg susigėdęs:*

– Kažko dar nepadariau. Nosinė man primena. Taip mama darydavo, kad ko nors neužmirštų.

Šios, kad ir labai asmeniškos, detalės apibūdina profesorių Baršauską gan iškalbingai. Jis buvo vienas šviesiausių pokario inteligentų, atitekusių naujajai santvarkai iš Smetonos laikų, bet kartu jis tebebuvo paprastas sodietis, išsaugojęs gimtosios žemės alsavimą ir tėvų namų išmintį. Iš tiesų Kauno universiteto auklėtinis Kazimieras Baršauskas buvo tarp nedaugelio tų laimingųjų, kuriems teko anais laikais pasisemti mokslų ir užsienio universitetuose. Berlynas gal tuo metu nebuvo tikrųjų Europos vertybių centras, bet ten buvo kitas, negu Kaune, mokslinio mąstymo lygis, kitos eksperimentinių tyrimų galimybės, ten buvo muziejai, teatrai, ten vis dėlto buvo Europa. Tai neabejotinai veikė jauną ir imlų mokslininką. Visa aplinka ne vien lavino jo intelektą, bet ir plėtė bendrą akiratį, o Sūduvos lygumų pagairėje brendęs charakteris vis vien išliko.

Nekito jis ir pokario metais, kai vienas po kito jam buvo suteikiami aukšti moksliniai, valstybiniai ir politiniai titulai, kurie beveik visada mažą žmo-

gų apsvaigina ir išpuikusį anksčiau ar vėliau sužlugdo. Kazimieras Baršauskas buvo didesnis už tuos, kurie jam tuos titulus teikė, todėl garsus vardas jo neslėgė: jis liko lygus su visais mažaisiais žmonėmis, tarp kurių gyveno ir dirbo. Nuo jų prasidėdavo jo rūpesčiai, prie jų ir sugrįždavo. Be kita ko, tokį profesoriaus dėmesį nepastebėtiesiems kurstė ne pasigailėjimas, o pagarba jiems. Todėl net pats mažiausias žmogus šalia jo jautėsi didesnis, drįso atsiskleisti ir veikti. Tokios stiprybės iš jo esu įgavęs ir aš.

Gal kam nors bus įtartina, kodėl apie savo pažintį su profesoriumi Baršausku aš pradedu kalbėti nuo tų laikų, kai dar nebuvo Lietuvoje jokios valstybinės aukštųjų mokyklų instancijos, o Kauno politechnikos institutas priklausė tiesiog Maskvai. Viską lėmė tuometinė Politinių ir mokslinių žinių skleidimo draugija (dabar „Žinija"), kurioje aš nuo 1951 metų pradžios dirbau referentu, o 1953 metais buvau išrinktas Respublikinės valdybos atsakinguoju sekretoriumi. Kaunas buvo svarbus mokslinės inteligentijos centras, todėl ten lankytis man tekdavo labai dažnai. Be to, tuo metu Lietuva dalėsi į sritis, o tai reiškia, kad buvo ir minėtosios draugijos sričių valdybos. Iš pradžių Kauno srities valdybos pirmininkas buvo profesorius Juozas Kupčinskas (Kauno universiteto rektorius, o nuo 1950 metų pabaigos – Kauno medicinos instituto direktorius), tad su juo pirmiausia ir susipažinau. Tai buvo mandagus ir inteligentiškas žmogus, bet visada šaltas ir netgi šiek tiek niūrus. Todėl pirmasis mano susitikimas su profesoriumi Kazimieru Baršausku, kai jis iš J.Kupčinsko perėmė pirmininko pareigas, buvo man itin jaukus. Jis parodė man, jaunam visuomeninės organizacijos referentui, labai didelę pagarbą, kalbėjo su malonia šypsenėle, klausinėjo ne vien apie darbą, kurio reikalai privertė mane jį sutrukdyti, bet ir apie mane patį: kokia mano universitetinė specialybė, kur aš ketinu pritaikyti pamėgtąsias senąsias kalbas, kokios norėčiau gauti paramos iš jo. Taip iš pat pirmo karto aš pajutau šio didelio ir labai malonaus žmogaus draugystę, kuri po poros metų, kai tapau atsakinguoju sekretoriumi ir koordinavau visą veiklą, įgavo naujų spalvų. Profesorius, nors buvo už mane trylika metų vyresnis, bendravo su manimi kaip su savo kolega tiek atvykdamas į Vilnių, kur vyko mūsų draugijos respublikiniai renginiai, tiek ir Kaune, kai ten nuvykdavau aš. Tokia pagarbios lygybės atmosfera man buvo gera akademinio bendravimo mokykla, kurios pamokos labai naudingos tapo mano vėlesnėje veikloje.

Dirbdamas Politinių ir mokslinių žinių skleidimo draugijoje aš gerai susipažinau su visomis Lietuvos aukštosiomis mokyklomis, o Vilniaus pedagoginiame institute netgi gavau pedagoginio krūvio. Būtent Vilniaus pedagoginis institutas, keldamas savo dėstytojų mokslinę kvalifikaciją, išsirūpino keliolika aspirantūros vietų centrinėse mokslo įstaigose. Aš patekau į Maskvos universiteto aspirantūrą, po kurios manęs nebepasiėmė ten siuntęs kolektyvas. Negrįžau ir į Politinių ir mokslinių žinių skleidimo draugiją, todėl ankstesnės pažintys nutrūko, nes pradėjau dirbti Vilniaus universitete, susitelkęs prie senųjų kalbų ir antikos problemų, apie kurias buvau pasakojęs profesoriui Baršauskui mūsų pirmojo susitikimo metu.

Atrodė, kad mano gyvenimas ramiai tekės akademine vaga, bet 1959 metų vasarą įvyko didelis aukštųjų mokyklų valdymo pertvarkymas. Buvo sukurta respublikinė instancija vadovauti aukštosioms ir vidurinėms specialiosioms mokykloms. Iš pradžių tai buvo Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo komitetas, kurio pirmininku tapo docentas Vytautas Kuzminskis, buvęs vienas Politinių ir mokslinių žinių skleidimo draugijos steigėjų ir tam tikrą laiką jos Respublikinės valdybos pirmininko pavaduotojas. Jis pažinojo mane nuo to laiko, kai mes dirbom toje draugijoje, todėl pasikvietė į naujai kuriamą Komitetą Aukštųjų mokyklų valdybos viršininko pareigoms. Buvę mano kontaktai su aukštųjų mokyklų vadovais ir profesūra leido man gana greit susivokti situacijoje, bet problemų buvo tikrai nemažai. Visa laimė, kad į Komiteto kolegiją buvo įtraukti Vilniaus universiteto ir Kauno politechnikos instituto vadovai, kurių patirtimi ir žiniomis buvo galima pasiremti. Taip aš vėl atsidūriau šalia profesoriaus Baršausko. Kai Vytautas Kuzminskis iš Komiteto pirmininko pareigų pasitraukė (1962 metais), sistemai vadovauti buvo pavesta man. Kuzminskis buvo paskirtas Kauno medicinos instituto prorektoriumi ir liko kolegijos nariu.

Nors dabar Kolegijoje buvo jau trys aukštųjų mokyklų vadovai, taip pat įtakingi Švietimo, Kultūros ministerijų, dar veikusios Liaudies ūkio tarybos atstovai, apsisaugoti nuo vėtrų buvo sunku, nes spaudė centras iš Maskvos, spaudė respublikinės ministerijos, kurioms buvo rengiami specialistai, spaudė ir kolektyvai iš apačios. Neretai susikapodavo ir gerbiami rektoriai, kartais net čia pat, Kolegijoje. Ugnį pirmutinis užkurdavo Vilniaus universiteto rektorius profesorius Jonas Kubilius, kurio beatodairiškus išpuolius žinojo Lietuvoje visi iki aukščiausiųjų asmenų. Kai rektorius piktai pareikšdavo, kad CK sekretorių jis universitete neskirtų

laborantais, daugelis slapta tuo gėrėdavosi, bet kai jo įniršis išsiliedavo ant kolegų galvų, ne vienas užsigaudavo. Kartą po Kolegijos posėdžio J.Kubilius gana šiurkščiai suniekino Kauno politechnikos institutą, kad jame nesą jokio mokslo nei mokslininkų. Teko ir čia pat stovėjusiam Kazimierui Baršauskui. Profesorius staiga paraudo, nes jam irgi užvirė emocijos. Tačiau nepratrūko, o tik ryžtingai pasakė:

– Mes abu juk esam to paties mokslo daktarai, todėl turėtume vienas kitą remti, o ne niekinti ir pulti.

Iš tiesų anais laikais fizika ir matematika mokslinių laipsnių skalėje buvo sujungtos kaip „fizikos-matematikos mokslai“, bet man nė į galvą nebūtų šovusi mintis, kad ši formali detalė gali suveikti kaip ginklas, kuris iššaus itin taikliai. J.Kubilius sutriko, sušuko kažką ir nutilo, o K.Baršauskas man į ausį pašnibždėjo:

– Mažiukas, mažiukas, todėl ir piktas. Maži visada piktesni.

Šyptelėjęs pažvelgiau į jį patį. Ūgiu juodu su Kubiliumi buvo beveik lygūs, bet polemikoje Baršauskas tąkart tikrai atrodė didesnis.

Kita vertus, nesunku buvo suprasti ir Kubilių. Kai naujoji aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo sistema pradėjo Lietuvoje funkcionuoti, didžiausia mūsų aukštoji mokykla buvo Vilniaus universitetas. Kauno politechnikos institute tebuvo apie puspenkto tūkstančio studentų. Tačiau Lietuva per porą penkmečių buvo beveik išgydžiusi karo žaizdas ir ėmė tolydžio daugiau dėmesio skirti pramonės plėtotei, kuri nebuvo įmanoma be inžinierių. K.Baršausko iniciatyva ėmė kurtis originali jų rengimo sistema. Kadangi pats Kauno politechnikos institutas teturėjo senas Vytauto Didžiojo universiteto patalpas, kuriose staigiai padidinti inžinierių rengimą buvo neįmanoma, rektorius, sutaręs su didžiaisiais Lietuvos miestais, ėmė juose kurti KPI vakarinius skyrius. 1956 metais Vilniaus universiteto auditorijose pradėjo darbą sostinės skyrius, o 1960-1961 metais jie ėmė veikti Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžy. Netgi Alytus ir Marijampolė (tada Kapsukas) panoro turėti tokius centrus, bet po pirmųjų žingsnių, kurie pasirodė pernelyg sunkūs, šios idėjos ten buvo atsisakyta. Nors vakariniai kontingentai neprilygo dieniniams nei finansavimu, nei personalo etatais, Kauno politechnikos institutas studentų ir dėstytojų skaičiumi ėmė lenkti Vilniaus universitetą, kuris tai suprato kaip nepakankamą valdžios dėmesį seniausiajai Lietuvos aukštajai mokyklai. Atsiskiedęs dėl to KPI mokslininkų sluoksnis davė universiteto rektoriui dingstį kritiškai kalbėti apie konkurentų mokslinį potencialą apskritai.

Tačiau profesoriaus Baršausko iniciatyva buvo išmintinga ir labai toliaregiška. Ne vien todėl, kad iš buvusių KPI filialų ilgainiui išaugo net keturi universitetai, bet ypač todėl, kad inžinerinių kadrų rengimo priartinimas prie tų miestų, kuriuose pramonės plėtotė vyko sparčiausiai, sustabdė svetimų specialistų antplūdį, kuris labai rūpėjo Maskvos instancijoms. Lietuvos pramonė, išskyrus sukarinto pobūdžio gamybą, išliko lietuvių rankose, nors Latvijoje ir Estijoje procesai nuėjo visiškai kita kryptimi. Vienur kitur gal jie mus lenkė gamybos modernumu, bet krašto nutautinimui jų pramonė, deja, turėjo lemiamą reikšmę, žinoma, neigiamą.

Šia proga norėčiau išsitarti ir apskritai dėl technikos mokslų vaidmens Kaune, nes šis klausimas, mano galva, yra tendencingai suvulgarintas. Aš nedalyvavau, kai iš Kauno universiteto, nesant galimybės jį išlaikyti, kilo dvi aukštosios mokyklos – Medicinos ir Politechnikos institutai, todėl negaliu pasakyti, kokiais motyvais buvo grindžiamas humanitarinių specialybių perkėlimas į Vilnių, paliekant Kaune inžinierių rengimą ir technikos mokslų plėtotę. Galiu pasakyti tik tiek, kad pirmieji mano susitikimai su profesoriumi K.Baršausku, ką tik paskirtu Kauno politechnikos instituto vadovu, rodė didžiulį jo džiaugsmą ir pasididžiavimą tuo, kad Lietuva pagaliau turi aukštąją technikos mokyklą. Didžiavosi jis ir tuo, kad ji atsirado Kaune. Iš to galima daryti išvadą, kad jo vaidmuo, nustatant Lietuvos aukštųjų mokyklų profilius, buvo nemažas. Beje, jo įtaka tuometiniams Lietuvos vadovams taip pat nebuvo maža. Todėl Kauno technizavimą norom nenorom tenka sieti ir su jo vardu. Tačiau aiškinti, kad tokia įvykių eiga buvo žalinga Kaunui ar tuo labiau Lietuvai, gali tik tas, kuris istorijos procesą modeliuoja atbuline data, devyniasdešimtuosius metus nukeldamas į penkiasdešimtuosius.

Aš Lietuvos universitetų priverstinėje reorganizacijoje, kuri buvo įvykdyta pirmaisiais pokario metais, matau lemtingą lietuvių tautos sėkmę. Lietuva atgavo Vilnių, beveik nekalbantį lietuviškai, jo kultūrinės tendencijos atspindėjo lenkų tradicijas, kurios čia buvo skiepijamos ir puoselėjamos ne vieną šimtmetį. Prioritetinis Vilniaus universiteto plėtojimas iš Kauno atkeltu lietuvišku pamatu, taip pat muzikos ir dailės aukštųjų mokyklų perkėlimas iš Kauno, lietuviško pedagoginio instituto funkcionavimas Vilniuje nuo pat jo atgavimo dienos nulėmė tai, kad Vilniuje tolydžio stiprėjo lietuviškosios tendencijos, o čia nusėdantys specialistai didino lietuvių procentą amžinajame mūsų mieste.

Kita vertus, visi specialistai, kurie buvo reikalingi gamybai – pramonei ir žemės ūkiui, buvo rengiami Kaune, kurio lietuviškumas niekam nekė-

lė abejonių nei tada, nei dabar. Vadinasi, tie darbuotojai, nuo kurių veiklos priklausė ne vien gamybos kokybė, bet ir darbo kolektyvų tautinė dvasia, buvo brandinami lietuviškai ir lietuviškoje aplinkoje. Pasisklaidę po visą Lietuvą jie neabejotinai stabdė Lietuvos nutautinimo procesą, o įsiliedami į Vilnių ir Klaipėdą, kur nelietuvių procentas buvo labai didelis, gerino jų gyventojų sudėtį lietuvių naudai. Kai iš Kauno politechnikos instituto Vilniaus filialo išaugo savarankiška aukštoji technikos mokykla Vilniuje, rusiškoji Vilniaus pramonės potencija galutinai buvo palaužta. Tokie dalykai neįvyksta per vieną dieną. Tam reikia dešimtmečių ir, be to, nepaliaujamai veikiančio socialinio mechanizmo. Tokį mechanizmą natūraliai reguliavo specialistų parengimo tinklas. Kas ir kodėl jį sukūrė tokį pirmaisiais pokario metais, šiandien gal sunkoka paaiškinti, bet kad jis padėjo išsaugoti lietuvių tautos atsparumą, dabar mes nesunkiai galime matyti, pasilyginę su latviais. Rygoje 75 procentai studentų politechnikos institute mokėsi rusiškai, o universitete – 50 procentų. Neatsitiktinai Ryga, Liepoja, Daugpilis surusėjo, o Lietuvoje, kur inžinieriai buvo Kaune rengiami tik lietuviškai, sulietuvėjo Vilnius, atsilaikė nuo kitataučių invazijos Klaipėda ir Šiauliai, neužsiteršė naujai kuriami pramonės centrai – Alytus, Marijampolė, Utena. Jei dėl to, kad Lietuvoje procesai vyko kitaip, negu pas kaimynus, kiek nors kaltas buvo profesorius Baršauskas, vien už tai jį turėtume laikyti didžiuoju lietuvintoju, nes visa jo veikla skatino Lietuvai labai išganingus procesus, kurie ir parengė situaciją, kad Kaune galų gale vėl buvo galima atkurti universitetą. Jei būtų technizuojamas Vilnius, o Kaunas humanitarinamas, kažin ar Lietuvos demografija dabar skirtųsi nuo Latvijos.

Profesorius Kazimieras Baršauskas, deja, nelaikomas lietuvybės atrama, nes jis buvo oficialus asmuo, turėjo visus valstybinius ir politinius titulus, vadovavo stambiam kolektyvui. Tai šių dienų mąstysenos kriterijais vertinant yra nusikaltimas, tautos išdavystė, nors jis dirbo be atilsio, dirbo ne sau, o kolektyvui, dirbo Lietuvai, dirbo nuo aušros iki nakties, kaip dirbo jo tėvai kaime. Ir poilsio metu jis darbavosi kitų labui, visų pirma Lietuvos inžinerijos ateičiai. Tai liudija kad ir toks faktas. Kartą jis įbėgo visas švytėdamas į mano kabinetą ir pasakė:

– Vakar buvau labai sėkmingoje medžioklėje su didele valdžia. Geram ūpe man buvo pažadėta statyti Politechnikos institutą. Prašė tik skubiai parengti projektą.

Mes su docentu Vaclovu Pranaičiu pasveikinom rektorių su netikėtu laimikiu, nors sunku buvo patikėti, kad viskas išdegs labai greitai. Ne-

praėjo gal nė pora mėnesių, kai Baršauskas iš tiesų atsinešė vatmano ruloną su būsimojo Politechnikos instituto miestelio schema. Pasirodo, jis skubiai susitarė su Kauno miesto vadovais dėl sklypo, mobilizavo būrį savo profesūros, kurie atliko pirminius apmatavimus ir sudėstė numatomų korpusų tūrius projektuojamoje vietovėje. Su ta medžiaga jis ėjo į CK biurą, bet ją parodė ir mums su Pranaičiu, nes mes ten nebuvom kviesti. Po poros valandų grįžo profesorius baisiai nusiminęs ir pasiguodė, kad jo niekas nenorėjo klausyti, kai kas net pasijuokė. Gal didelė valdžia šį kartą buvo po prastos medžioklės, gal lėmė kitos priežastys, bet graži viltis pasidarė labai miglota. Tačiau KPI įkūrėjas nebuvo tas žmogus, kuris nuleidžia rankas. Atsigavęs po smūgio ėmė veikti nuosekliai ir patikimai. Buvo paskelbtas detalaus teritorijos suplanavimo konkursas, paskui suprojektuotas pirmasis – Statybos fakulteto – korpusas ir pagaliau rūmai ėmė kilti iš pamatų duobės. Profesorius nesitvėrė džiaugsmu, pats nuolat lankėsi statyboje, vedžiojo ten atvykstančius svečius, mobilizavo studentų talkas. Šiandien didžioji Kazimiero Baršausko svajonė, kaip paminklas pačiam svajotojui, jau įsikūnijo akademinio miestelio siluetais prie jo vardu pavadintos gatvės.

Kauno technologijos universiteto akademinis miestelis

Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo sistemoje su profesoriumi Kazimieru Baršausku man teko bendrauti vos penketą metų, bet įspūdžių kraitė yra tokia turtinga, tartum būčiau su juo kartu dirbęs visą gyvenimą. Jis buvo europietiškų manierų asmenybė, todėl labai arti prie savo asmeniškos aplinkos nedaug ką prisileido. Aš niekada nebuvau jo šei-

mos svečias, bet jis mokėjo oficialų susitikimą paversti jaukiu bendravimu. Tai, matyt, plaukė iš jo sugebėjimo matyti ne pareigas, o žmogų. Kai jis lankydavosi ministerijoje, vizitą pradėdavo ne nuo ministro, o nuo eilinio inspektoriaus. Jam išdėstęs savo reikalą, eidavo pas jo viršininką, paskui dar aukščiau – iki pagrindinio vadovo, nors daugelis kitų rektorių inspektorių išvis nenorėjo pripažinti. K. Baršausko argumentas buvo tas, kad jis nori pats painformuoti darbuotoją, kuris vėliau vienaip ar kitaip rengs dokumentą. Negi tai darys ministras? Tačiau daug gilesnė tokio elgesio prasmė ryškėjo jo požiūryje į žmogų apskritai, jo tikėjime, kad kiekvienas asmuo vertas pagarbos, jei jis yra doras. Kadangi man teko su profesoriumi bendrauti tuo metu, kai buvau visiškai mažas, ir vėliau, kai tapau pastebimu pareigūnu, galiu patvirtinti, kad jo elgesys su manim nekito: jis visada buvo draugiškas, nuoširdus ir europietiškai pagarbus kitam, ypač svečiui.

Savo paties kolektyve, kiek teko pastebėti, rektorius K.Baršauskas buvo įvedęs draugiškų pietų tradiciją, kuri man, antikinės tikrovės simpatikui, priminė graikų simpoziumus. Po svarbių posėdžių ar per KPI šventes prie pokylio stalo susėsdavo rektorato ir fakultetų vadovai, truputį atsipalaiduodavo, bet kartu ir paderindavo savo nuomones, kolegiškai susitardavo dėl bendrų veiksmų. Jei būdavo institute koks nors svečias, lietuvišku vaišingumu buvo būtinai pakviečiamas ir jis. Tokių simpoziumų dalyviu aš buvau ne kartą ir visada džiaugdavausi talentingo organizatoriaus suburto kolektyvo santarve ir demokratiškumu, lygių galimybių nuotaikomis, kurios skatino visą institutą ir kiekvieną jo fakultetą nepaliaujant augti ir stiprėti.“

Profesoriui Marijonui Martynaičiui teko laimė pažinti Kazimierą Baršauską labai artimai – buvo jo studentu, kolega, o vėliau jo žygio tęsėju, KPI rektoriumi.

„Prof. Kazimieras Baršauskas, savo šešiasdešimtmečio minėjime apžvelgęs nueitą gyvenimo kelią, belikus vos 11 dienų iki paskutinio atodūsio, save kukliai apibūdino kaip mažą varžtelį. Jau tada jokiu būdu negalima buvo sutikti su tokiu tvirtinimu. O dabar, prabėgus nemažai laiko, dar ryškiau matyti, kad prof. K. Baršauskas į Lietuvos mokslo ir kultūros istoriją įėjo kaip ryškus mokslininkas fizikas, gabus aukštojo mokslo organizatorius ir vadovas, geras pedagogas, energingas Kauno politechnikos instituto kūrėjas“, – teigia prof. M. Martynaitis.

Prof. Marijonas Martynaitis, KPI rektorius 1964-1983 m.

Man su profesoriumi teko susipažinti dar studijų laikais, aš buvau jo studentas, klausiausi paskaitų. Jis mūsų kursui pirmaisiais pokario metais, dar Kauno universitete, skaitė naujosios fizikos paskaitas. Jų buvo įdomu klausytis, nes buvo turiningos, gyvai perduodamos. Nors profesorius kalbėjo greitai, nukąsdamas žodžius ir posakius, tačiau užrašus galima buvo vesti nesunkiai, nes tą pačią mintį pakartodavo kelis kartus. Pirmiausia sakinį pasakydavo visą, vėliau sukeisdavo žodžius, o galiausiai, reikalui esant, pateikdavo gerai suformuluotą apibrėžimą. Tada vadovėlių neturėjome, todėl labai svarbu buvo geri paskaitų užrašai. Daugeliui studentų tai pavykdavo padaryti. Vėliau, jau Kauno politechnikos institute, paskutinį profesoriaus gyvenimo dešimtmetį rektorate man teko tapti vienu iš artimiausių jo bendradarbių, stebėti jį iš arti, gėrėtis jo tolerantiškumu, geranoriškumu, pasišventimu bendriems reikalams, mokytis iš jo vadovavimo, bendravimo su kolegomis bei studentais meno.

Profesorius buvo labai paprastas, demokratiškas, prieinamas visiems dėstytojams, darbuotojams ir studentams. Jis stengėsi priimti visus interesantus, išklausyti jų vargus ir rūpesčius, geranoriškai išspręsti jų reikalus, o kartais ir materialiai padėti instituto ar asmeninėmis lėšomis. Jis siekė, kad aukštasis mokslas būtų prieinamas visiems gabiems jaunuoliams. Jei visi kiti rodikliai (pažymiai ir kt.) buvo apylygiai, pirmenybę teikdavo kaimo vaikams, abiturientams, kilusiems iš gausių šeimų, plačiai taikė neįteisintą kandidatų kategoriją, kuriai iš biudžeto nebuvo skiriama jokių lėšų nei dėstytojų atlyginimams, nei mokymo reikalams. Kur galėjo, stengėsi padėti tremtinių vaikams. Kildavo ir konfliktų. Po vieno studentų priėmimo posėdžio kai kurie komisijos nariai pradėjo domėtis, kodėl į kandidatų priėmimo sąrašą pateko keli asmenys iš tremtinių šeimų, kurie posėdžio metu nebuvo priimti. Kaltę prisiėmė posėdį protokolavęs mokymo skyriaus darbuotojas. Teko atleisti jį iš pareigų, bet profesorius jam surado kitą darbą, ne blogiau apmokamą.

Profesoriaus dėmesio centre visada buvo nuolatinis instituto stiprėjimas, naujų mokymo formų organizavimas, naujų respublikai svarbių specialybių steigimas, instituto struktūros tobulinimas.

Įsteigus institutą, jame buvo tik dieninė mokymo forma. Tačiau įmonėse ir įstaigose dirbo daug vidurinį mokslą baigusių jaunų žmonių, kurie dėl vienokių ar kitokių priežasčių negalėjo siekti aukštojo technikos mokslo. Rektorius įdėjo daug darbo ir pastangų, kad būtų patenkinti jų poreikiai. Iš pradžių buvo pagelbėta Kaune dirbantiems vidurinį mokslą baigusiems žmonėms, nes jie patys daugiausia rodė iniciatyvą. Be to, tai organizuoti buvo lengviausia, nes toms studijoms buvo naudojamos stacionaro auditorijos, laboratorijos, patyrę dėstytojai. Čia jau 1953 m. buvo suorganizuotas Vakarinis fakultetas, kurį faktiškai administravo Mechanikos fakultetas. Kai jame atsirado daugiau kito profilio specialybių bei pagausėjo studentų, Vakarinis fakultetas buvo išformuotas, o studentai perkelti į atitinkamus stacionaro fakultetus. Taip juose susidarė vakariniai skyriai. Vakarinė mokymo forma tuomet pasitvirtino, nes gamyboje dirbo nemažai gabių darbuotojų, kurie troško tapti inžinieriais.

Tokių žmonių, besiveržiančių į aukštąjį mokslą, buvo ir kituose miestuose ir pramonės bei statybos centruose, todėl jiems buvo suteikta galimybė kelti kvalifikaciją Neakivaizdiniame skyriuje. Šį skyrių organizuoti buvo palyginti nesunku, nes mokymo procesui buvo naudojamos stacionaro auditorijos ir laboratorijos, tie patys dėstytojai. Tačiau studijuoti jame buvo labai sudėtinga, nes viską reikėjo daryti savarankiškai, o vadovėlių trūko, kontaktai su dėstytojais vyko tik egzaminų, laboratorinių darbų, sesijų metu ir laiškais. Dėl tų neakivaizdinio mokymo trūkumų netrukus buvo suorganizuoti vakariniai skyriai Vilniuje (1956 m.), Klaipėdoje (1959 m.), Šiauliuose (1959 m.) ir Panevėžyje (1961 m.). Po kelerių metų jie buvo pertvarkyti į vakarinius fakultetus. Vilniaus vakarinis fakultetas 1961 m. buvo pertvarkytas į Vilniaus filialą su keturiais fakultetais ir dieninio bei vakarinio mokymo formomis.

Įkūrus KPI padalinius kituose miestuose, rektorius labai stengėsi, kad jų veiklai būtų sudarytos bent pakenčiamos sąlygos. Tam labai padėjo jo organizuotumas, energija ir mokėjimas naudingai bendradarbiauti su Vilniaus, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio miestų ir jų pagrindinių įmonių vadovais. Lengviausia organizuoti vakarinį skyrių buvo Vilniuje, nes ten veikė kelios aukštosios mokyklos, iš kurių artimiausias inžinierių rengimui buvo Vilniaus universitetas. Jo bazėje ir buvo sukurtas KPI

padalinys. Universiteto dėstytojai dėstė bendramokslines disciplinas, jo laboratorijose buvo atliekami laboratoriniai darbai. Techniškąsias disciplinas dėstė mokslinių institutų ir įmonių darbuotojai kaip antraeilininkai ar už valandinį atlyginimą, vėliau atsirado ir etatinių iš Kauno atsiųstų ir vietinių dėstytojų. Rektoriaus pastangomis KPI padaliniai kituose miestuose buvo suorganizuoti prie juose veikusių politechnikumų, naudotasi jų kadrais, auditorijomis ir laboratorijomis. Toks glaudus padalinio ir universiteto bei politechnikumų bendradarbiavimas truko tol, kol jie sustiprėjo ir pagaliau gavo atskiras patalpas, sukūrė savo laboratorijas, subūrė etatinius dėstytojų kolektyvus.

K. Baršauskui nebuvo didesnio rūpesčio, kaip visokeriopas instituto stiprinimas ir vieningumo išlaikymas, nes ilgainiui Vilniaus filiale pradėjo ryškėti tendencija atsiskirti nuo centro.

Prof. K. Baršauskui didžiulėmis pastangomis iki pat mirties pavyko išlaikyti KPI vienybę.“

Rektoriaus kabinetas Universiteto Centrinių rūmų ketvirtajame aukšte.

Pastatą Žemės ūkio bankui 1934 metais suprojektavo architektas Karolis Reisonas. Rangovai inžinierius P. Markūnas ir technikas L. Markovičius juos pastatė labai greitai, mažiau kaip per pusantrų metų. Po karo šie keturių aukštų rūmai, pastatyti iš gelžbetonio, buvo perduoti Universitetui ir pavadinti Centriniais.

Į viršų veda platūs teraco laiptai, nudilinti tūkstančių kojų, erdvūs ir ilgi koridoriai, aukštos lubos. Bet rektoriaus sekretorės kambarys – pailga, siaura kišenė. Prie šoninės sienos stalas, ant jo tarška rašomoji mašinėlė. Kairėje durys į rektoriaus kabinetą. Prie galinės sienos prigludęs rektoriaus stalas, ant jo telefono aparatas, kalendorius, aplankas užrašams, rašalinė. Iš abiejų stalo pusių du nusėdėti foteliukai, kelios kėdės, kampe vešli palmė. Ant palangių gėlių vazonėliai, du kampe sujungti stalai, už kurių vykdavo rektorato, kiti posėdžiai. Kabinetas erdvus, šviesus, bet kartu ir labai paprastas, netgi asketiškas, beveik nepasikeitęs per visus trylika metų, kai čia dirbo jo šeimininkas. O kad dabar prabiltų šios sienos! Išgirstume, ko negirdėję, išvystume, ko nematę. Deja, sienos tyli.

Kauno politechnikos instituto Centriniai rūmai

KPI rektoriaus prof. K.Baršausko darbo kabinetas

1951 metų dekanai 1980-aisiais metais.
Iš kairės: Elektrotechnikos fakulteto dekanas doc. J. Matulionis,
Mechanikos — doc. N. Milenskis,
Hidrotechnikos — doc. S. Vabalevičius,
Cheminės technologijos — doc. J. Venskevičius

1951 metų Architektūros (vėliau - Statybos) fakulteto dekanas doc. S. Sčesnulevičius

1951 metų sausio antrąją K. Baršauskas pradėjo pasitarimu su pavaduotojais, fakultetų dekanais. Direktoriaus pavaduotoju mokslo ir mokymo reikalams buvo patvirtintas Cheminės technologijos fakulteto dekanas Andrius Novodvorskis, pavaduotoju administracijos ir ūkio reikalams Viačislovas Grincevičius. Abu – spalvingos asmenybės.

Fakultetų dekanais tapo: J. Matulionis – Elektrotechnikos, N. Milenskis – Mechanikos, S. Sčesnulevičius – Architektūros, o šį panaikinus – Statybos, J. Venskevičius – Cheminės technologijos, S. Vabalevičius – Hidrotechnikos. Šiais žmonėmis direktorius galėjo pasikliauti. N. Milenskį pažinojo dar nuo Marijampolės realinės gimnazijos laikų, su kitais irgi siejo ne vieneri bendro darbo metai. Santykiai iškart užsimezgė kolegiški, draugiškai tarnybiniai, tik Jonas Matulionis, kuriam labai greitai prigijo „matematikų dievo" titulas, buvo Kazimierui arčiausia širdies. Gal todėl, kad abiem gyvenime teko patirti daug vargo, našlaičio dalią.

„*...argi aš, būdamas eilinių darbininkų sūnus, jau vaikystėje netekęs abiejų tėvų, galėjau tikėtis, kad susidarys man įmanomos sąlygos lankyti gimnaziją, esančią už šešių kilometrų, ir ją baigti, vėliau studijuoti, gauti diplomą, įgyti aukštąjį mokslą baigusio teises?!*

Ar galėjau tikėtis būti vidurinės mokyklos mokytoju, aukštosios mokyklos dėstytoju, ar galėjau tikėtis sulaukti tokio solidaus ir darbui dar pajėgaus amžiaus?! Nežinau net kam turėčiau už tai būti dėkingas.

Didelis troškimas mokytis nulėmė mano pasirinkimą, o pasiryžimas, ištvermė ir meilė darbui padėjo nugalėti gyvenime pasitaikančius sunkumus", – rašė prof. J. Matulionis, Bendrosios matematikos katedros vedėjas, sulaukęs garbaus amžiaus.

– Tačiau ar pasiseks rasti kalbą su instituto partinio biuro sekretoriumi Jonu Sabaliausku ir komsorgu Ananijumi Lesačiovu, turinčiais nemažą valdžią ir įtaką, – mąstė K. Baršauskas.

J. Sabaliauskas, linkęs į meną, prieš pradėdamas 1945 metais studijuoti Statybos fakultete architektūrą, jau Radviliškio gimnazijoje tapo komjaunuoliu, bastėsi su istrebiteliais, greitai iškilo iki Universiteto komsorgo ir, sulaukęs 21 metų, įstojo į komunistų partiją.

Instituto rektorius puikiai suprato, kad ir toliau pagalius į ratus pirmiausia kaišios svetimtaučiai komunistai. Nors K. Baršauskas bu-

vo išrinktas į pirmąjį KPI partinį biurą, bet jo sudėtyje iš septynių narių buvo tik trys lietuviai. Daugumai komunistų jis tebebuvo svetimo lizdo paukštis. Atėjus patogiam momentui, neabejodami parodys savo geluonį.

Taip vėliau ir atsitiko, bet šįkart K. Baršauskas kalbėjo optimistiškai:

– Kitąmet institute turėsime daugiau kaip du tūkstančius studentų, pustrečio šimto dėstytojų, todėl svarbiausia problema – patalpų stoka. Trūksta vietos auditorijose, ankšta dirbtuvėse ir laboratorijose, mažai turime bendrabučių.

Neatsitiktinai pirmasis instituto vadovo įsakymas, kurį paskelbė 1951 m. sausio mėn. 5 dieną, skambėjo taip:

„Kauno politechnikos institutui reikalingoms naujoms statyboms ir turimų pastatų būtinam remontui užplanuoti skiriu komisiją šios sudėties: pirmininkas – direktoriaus pavaduotojas Grincevičius V., nariai: 1. prof. Janickis J., 2. doc. Lukošaitis A., 3. doc. Rozenbliumas A., 4. doc. Kumpikas L.“

Prasidėjo kasdienybė. Paskaitos, posėdžiai, susitikimai, iki vėlyvos nakties trunkantys mitingai, komandiruotės. Aukštosios mokyklos kūryba.

1951 m. gegužės 16 dieną K. Baršauskas tarnybos reikalais išvažiavo dviem savaitėms į Maskvą, o vietoj savęs paliko A. Novodvorskį. Nuo šiol panašūs vizitai taps nuolatiniai. Vyks derinti mokymo ir mokslo planų, studentų skaičių, mokslinių stažuočių, bet dažniausiai prašyti limito įrengimams, pinigų statyboms. Šįkart važiavo susipažinti su ministerijos vadovais, aptarti studentų priėmimo klausimus naujaisiais mokslo metais, aplankyti aukštąsias technikos mokyklas. Maskvoje jį sutiko nuoširdžiai, negailėjo pažadų padėti neseniai įsteigtam institutui.

Sugrįžo neblogai nusiteikęs, o rado skundą LKP(b) Centro komitetui. Suprato, kad tai saviškių pinklės. Jiems instituto vadovas tebebuvo „laikinas“, todėl skubėjo šia aplinkybe pasinaudoti, apkaltindami K. Baršauską viena didžiausių to meto nuodėmių – nacionalizmu, nepatikimų tarybų valdžiai kadrų globa, kitataučių diskriminavimu.

„Gal ir pasiseks“, – vylėsi.

Iš Vilniaus atvažiavo komisija, pats rektorius buvo kviečiamas į sostinę, rašė pasiaiškinimus.

Lengviau pasijuto, įkvėpęs gimtinės oro. Mat Marijampolės rajone, KPI šefuojamame „Šešupės“ kolūkyje, prie Dovinės upelės, iškilmingai atidaryta 100 kW galingumo hidroelektrinė, kurią pastatė instituto studentai ir dėstytojai.

Hidroelektrinė prie Dovinės

„Šioje statyboje dalyvavo apie 600 studentų ir apie 100 mokslo ir pagalbinio personalo. Šios statybos tikslas yra teikimas realios pagalbos mūsų socialistiniam sodžiui. Greta to mūsų dėstytojai ir studentai turėjo progos surišti savo teoretines žinias su praktika. Čia buvo mūsų pirmasis egzaminas“, – kalbėjo ta proga surengtame mitinge K. Baršauskas.

Vasarai įpusėjus ištuštėjęs institutas vėl pilnas klegesio. Laikai sunkūs, neramūs, bet gyvenimas vietoje nesustojo. Prasidėjo studentų priėmimas, pirmasis rektoriaujant K. Baršauskui. Norinčiųjų tapti inžinieriais susirinko daugiau, nei galėjo priimti pagal planą.

Rugpjūčio 13 dieną vėl laukė komandiruotė į Maskvą. Savaitei. Suprato, kad šįkart kelionė gali būti lemtinga ir nuo jos rezultatų priklausys, ar formuluotė ministro įsakyme „laikinai einantis" bus pakeista į „patvirtintas direktoriumi". Susitiko su ministerijos, valdybos, kuruojančios politechnikos aukštąsias mokyklas, vadovais, ministro pavaduotojais, priešpaskutinę komandiruotės dieną buvo įleistas pas ministrą V. Stoletovą. K. Baršauskas įteikė instituto plėtros planą keleriems metams į priekį, kuriame numatė, kaip manoma plėsti instituto materialinę bazę, ugdyti pedagoginius ir mokslinius kadrus, spręsti studentų mokymo ir auklėjimo, kitus reikalus.

Ministras išklausė įdėmiai ir pažadėjo paramą, pirmiausia sustiprinti instituto vadovybę „patyrusiais kadrais", nors jų tikrai neprašė...

Tada K. Baršauskas nežinojo, kad, vos jam spėjus sugrįžti namo, į Maskvą voke su užrašu „slaptai" iškeliavo charakteristika, pasirašyta LKP(b) Centro komiteto sekretoriaus V. Niunkos. Iš esmės ji buvo formali, tačiau daug ką galėjo lemti du paskutiniai sakiniai:

> *„Tačiau drg. K. Baršauskas, kaip aukštosios mokyklos vadovas, kartais yra liberalus atskirų dėstytojų ideologinėms klaidoms ir dėstymo trūkumams. Turi du brolius, represuotus tarybų valdžios organų."*

Artėjo rugsėjo pirmoji. Nesvarbu, kiek šių dienų buvo praeityje, kiek dar bus ateityje, visada jos kels ne mažesnį jaudulį mokytojams, dėstytojams, moksleiviams, studentams, o kartu ir visiems aplinkiniams. Tarsi viskas gyvenime vyktų pirmą kartą.

Pati gamta dažniausiai pasirūpindavo, kad ši diena būtų vasariškai šilta, maloniai glostanti, nuteikianti pasakyti ką nors šviesaus ir gero.

K. Baršauskas rengė kalbą, kurią galima vadinti inauguracine. Plačia rašysena išvedžiojo 20 nupilkėjusių popieriaus lapų, o kai juos perrašė mašinėle, liko bemaž 11 puslapių teksto.

Šiandien galima tik įsivaizduoti, apie ką būtų prabilęs instituto rektorius kitomis aplinkybėmis, nesurakintomis lūpomis. Tikriausiai prisimintų gimnaziją, studentišką jaunystę, jo pirmojo rektoriaus prof. P. Avižonio pasakytą kalbą prieš 25 metus šioje salėje, padėkotų jį išauginusiai motinai, gimtinės žemei, pasitikėjimą išreiškusiai instituto bendrijai.

Deja, rektoriaus kalba buvo šalta, nenusižengianti tų laikų taisyklėms ir kanonams, kuriuos per penkerius naujosios valdžios metus suspėjo perprasti.

Porą kartų paminėjęs „didžiojo mokslo korifėjų draugą Staliną", išvardijęs keletą didžiųjų stalininių statybų, trumpai apžvelgė instituto įkūrimo prielaidas ir pažėrė skaičių virtinę:

„Dabar KPI turi 9 profesorius, iš jų 7 mokslų daktarai, 31 docentą, iš jų 18 mokslų kandidatai, 112 vyr. dėstytojų, 56 asistentus ir 35 dėstytojus. Iš viso 243 mokslo personalo narius, tarp kurių yra 46 VKP(b) nariai arba kandidatai ir 5 komjaunuoliai. Greta šio personalo KPI turi 127 laborantus, 9 vyr. mechanikus ir apie 200 ūkio ir administracijos darbuotojų.

KPI ruošia 19 aspirantų, kurių 9 dirba savo mokslinius darbus Kaune, prie instituto, kiti 10 įvairiuose Maskvos institutuose. Keturi aspirantai šiais metais apgins disertacijas ir bus tvirtai įtraukti į mokymo darbą. Šiais metais bus priimti dar 9 nauji aspirantai.

Institute praeitais 1950-51 m. metais iš 400 naujai priimtų studentų buvo 131 (33%) darbininkų vaikas, 117 (29%) kolūkiečių vaikų, 120 (30%) tarnautojų, 23 (6%) individualių valstiečių, 9 (2%) amatininkų vaikai. Iš jų 94% lietuvių, 6% kitų tautybių. Iš viso 1951.VII.1 buvo 1834 studentai, tarp jų 432 (24%) darbininkų vaikai, 212 (12%) neturtingų valstiečių, 160 (9%) valstiečių vidutiniokų, 493 (27%) kolūkiečių, 470 (26%) tarnautojų vaikų, 67 (3%) amatininkų vaikai. Iš jų 96% lietuvių, 4% kitų tautybių. Komjaunuolių buvo 462, kas sudaro 25% visų studentų.

Šiais 1951-52 m. metais yra priimta 621 studentas: Mechanikos fak. – 150, Cheminės technologijos fak. – 150, Hidrotechnikos – 125, Statybos – 100, Elektrotechnikos – 75, pasiųsta į Maskvos ir Leningrado institutus – 21. Iš viso pareiškimų buvo 763."

Direktoriaus kalboje nuskambėjo ir įspėjanti gaida:

„Politechnikos instituto vadovybė taip pat deda pastangas atrinkti tinkamus pedagoginiam darbui aukštojoje mokykloje dėstytojus. Tam pasiekti iškeliami jauni specialistai iš baigusiųjų tarpo, su pasitaikančiais netinkamais darbuotojais vedama griežta kova juos šalinant."

Po dviejų savaičių institutas gavo ir SSSR aukštojo mokslo ministro V. Stoletovo pasirašyto įsakymo išrašą:

„Kauno politechnikos instituto laikinai einantis direktoriaus pareigas fizikos – matematikos mokslų daktaras profesorius Kazys Baršauskas Aukštojo mokslo ministerijos įsakymu Nr. 546/K 1951 m. rugsėjo mėn. 17 d. patvirtintas Kauno politechnikos instituto direktoriumi.“

Ministras įvykdė ir savo ketinimą „sustiprinti vadovybę“.
Tačiau abu pavaduotojus institutui įpiršo ne ministerija, o surado pats profesorius. Toli nuo Lietuvos.

„Sąjunginei ministerijai dėl buitinio skundo nepatvirtinus direktoriaus pristatyto kandidato pavaduotoju, profesorius, bijodamas, kad toms pareigoms neatsiųstų nieko bendro su Lietuva neturinčių asmenų, pradėjo kitose respublikose ieškoti ten dirbančių lietuvių kilmės mokslininkų. Tokios paieškos buvo vaisingos – iš Azerbaidžiano atvyko doc. technikos mokslų daktaras L. Kulikovskis, kuris buvo patvirtintas pavaduotoju mokslo reikalams, ir docentas technikos m. kand. P. Baskutis, paskirtas pavaduotoju mokymo reikalams“, – prisimena prof. M. Martynaitis.

Petras Baskutis dar buvo nepamiršęs tėvų kalbos. Abu, ypač P. Baskutis, vaisingai dirbo keliolika metų.
Institutas gavo ir „Pobedą“, kurią buvo pažadėjęs ministras.

K. Baršauskas palypėjo pakopėle aukščiau partinės hierarchijos laiptais – buvo išrinktas partijos Kauno srities komiteto nariu. Bet institute, o ir už jo sienų, slaptasis karas prieš rektorių nenutrūko. Išpuoliams buvo panaudojama kiekviena, kad ir menkiausia proga, kalbos užuomina, reikalų raštas, įsakymas. Šįkart tam patarnavo rektoriaus pasirašyta pažyma LKP(b) Centro komitetui „Apie Kauno politechnikos instituto darbą 1949–1952 metais“.

„Kauno politechnikos institutui kraštutinai reikalingi kvalifikuoti moksliniai pedagoginiai kadrai, kurių vienas svarbiausių šaltinių yra aspirantūra“, – akcentavo K. Baršauskas pažymoje, toliau pridurdamas: *„Tačiau disertacijų gynimas užsitęsia dėl to, kad institutui dar nesuteikta tokia teisė. Apginti disertacijas kituose institutuose sunku, nes jos parašytos lietuvių kalba…“*

Ataskaitoje rektorius, rodos, savikritiškai, pagal to meto nuostatas pripažino, kad *„nepavyko išvengti dėstytojų kadrų užterštumo svetimais tarybinei aukštajai mokyklai elementais"*. Paminėjo jau seniai visiems žinomus dalykus – V. Airapetjano atvejį, doc. S. Stulginskio areštą, neva už priklausymą masonų ložei. Pažymėjo, kad *„paskutiniuoju metu už marksizmo–leninizmo teorijos darkymą, ištižimą ir trūkumus darbe buvo pašalintas iš partijos ir atleistas iš darbo politinės ekonomijos katedros vedėjas doc. F. Galickis"*.

Išvardijo ir kitų dėl įvairių priežasčių atleistų dėstytojų pavardes. Pažymoje rektorius akcentavo, kad 1949 – 1952 metais institutas penkiuose fakultetuose rengia 20 specialybių inžinierius, parengė 721 inžinierių, *„kas sudaro 270 proc. skaičiaus inžinierių, kurie buvo išleisti per 20 buržuazinės valdžios Lietuvoje metų"*.

Deja. To buvo per maža.

„Sovetskaja Litva" laikraštyje pasirodė straipsnis „Ekonomikos mokslo dėstymo aukštosiose mokyklose klausimai". Jo autorius LKP(b) CK mokslo ir aukštųjų mokyklų skyriaus vedėjas Rodinas rėžė tiesiai:

> *„Kauno politechnikos instituto Politekonomijos ir Marksizmo–leninizmo pagrindų katedrose dar neišgyvendinti bičiuliški santykiai, o principinė kritika dažnai pakeičiama savigyra arba tėviškais pagraudenimais.*
>
> *Instituto vadovybė (dir. drg. Baršauskas) ne tik susitaikė su tokia padėtimi, bet ir pati skleidžia paradiškumo ir nusiraminimo dvasią. Apie tai akivaizdžiai liudija instituto veiklos ataskaita, viską vaizduojanti rožine spalva. Tokios švelniaširdiškos nuotaikos, skleidžiamos instituto vadovų, demobilizuoja kolektyvą, slopina jo budrumą, neskatina kovos su klaidomis ir trūkumais."*

K. Baršauskas suvokė iškart – nors straipsnyje kalbama lyg ir apie instituto vadovybę, bet tai dar vienas dūris jam, rektoriui.

– Teks priprasti, ne pirmas ir, matyt, ne paskutinis kartas, – nusiramino. – Bet būti atsargesniems taip pat ne pro šalį.

Jokia katastrofa – viską siaubiantis žemės drebėjimas, uraganas, atominis sprogimas, netgi naujas karas, nebūtų taip supurtęs sovietų imperijos, kaip ją sukrėtė 1953 metų kovo 5-osios žinia. Mirė Josifas Visarionovičius Stalinas.

Maskvos radijas nuo ryto iki vakaro transliavo gedulingas melodijas, reportažus iš darbo žmonių kolektyvų mitingų. Institute „didžiojo tautų vado ir mokytojo“ portretai taip pat buvo perrišti juodais kaspinais. Kitataučiai, o ir ne vienas lietuvis, slankiojo užtinusiomis nuo ašarų akimis, lyg netekę žemės po kojomis. Paskui pritilo, susigūžė.

Bet daugeliui Stalino mirtis teikė viltį gyvenimui ir prisikėlimui. Kad bus kitaip. Ši vilties kibirkštėlė sužibo ir Kazimiero brolių laiškuose. Kol kas tik kibirkštėlė.

Yra šalis, kur upės teka,
plačiai tarp girių ūžiančių…

Seniai pamėgtą melodiją prisiminė Kazimieras. Pirmąkart po karo.

O vieną vakarą, padėjęs į šalį ką tik perskaitytą brolio Jono laišką, tarė:

– Ar nemanai, Donatėle, kad greitai mums bus ankšta. Ką darysime, kai sugrįš broliai su šeimomis. Statykime, žmonele, namą.

Ši vyro mintis Donatai iškart pasirodė nerimta. Dar jam maža rūpesčių! Paskendęs iki kaklo instituto reikaluose, galvoja apie statybas. Bet Kazimieras tęsė:

– Gauti sklypą nebus sunku, suprojektuos namą brolis Juozas, statyti padės Aleksandras, Vincas. Dalį pinigų turime, kitus pasiskolinsime.

Tuo metu statybinės medžiagos buvo tikrai pigios, o instituto vadovo atlyginimas didelis. Pasak Donatos Baršauskienės, toje skurdo ir vargo viešpatijoje, kuri tvyrojo aplink, buvo nepatogu net užsiminti, kad vyras per mėnesį uždirba 11 tūkstančių rublių, kai dauguma miestiečių turėjo tenkintis 4–5 šimtinėmis arba dar mažiau, o kaimiečiai, suvaryti į kolchozus, tegaudavo kapeikas arba kelis maišus išsijų.

„Gal iš tikrųjų jis teisus, – mąstė. – Negi bastysis Baršauskų giminė po svetimus kampus“. Tikėjo – anksčiau ar vėliau broliai vis tiek sugrįš. Nors gerai suprato – statybų rūpesčiai teks jai, todėl šįkart prabilo ne apie jas, o apie vyro atostogas:

– Vasara baigiasi, o tu kojos iš Kauno nebuvai iškėlęs. Ir taip kelinti metai. Pražudys mus tos statybos.

Iš tikrųjų K. Baršauskas beveik niekada neatostogavo vasarą. Vasara pats darbymetis. Sėja, be kurios nebūtų pjūties. Vienus auklėtinius išlydėdavo, kitus priimdavo. Paskui užgriūdavo remontai, pastatų lopymas, kuro paieškos, kiti rūpesčiai. Dviem trims savaitėms atokvėpio ištrūkdavo rudenį, kai mokslo metai įsibėgėdavo. Bet spalis ar lapkritis Lietuvoje niūriausias metas, dargana, purvynė, todėl ir atostogaudamas skubėdavo į institutą.

– Vieną kart nuvažiuotum kur šilčiau, gal į Krymą, prie Juodosios jūros, – vis įkalbinėjo žmona. – Argi neduotų kelialapio.

– Kelialapį gal ir gausiu, bet kaip paliksiu tave vieną, – atsakė vyras.

– Manimi nesirūpink. Man ne naujiena. O tu pasiklausk Maskvoje, ministerijoje.

Taip ir padarė. Iš ten atėjo atsakymas, kad rudenį kelialapis į kurortą pietuose – jokia problema.

Pirmąkart atostogauti į Krymą išsirengė 1953 metų spalio pabaigoje. Trims savaitėms. Nusipirko didelį lagaminą, šviesų kostiumą. Į Vilniaus aerodromą, iš kur lėktuvu turėjo skristi į Maskvą, atvežė instituto „Pabeda“, išlydėjo Donata ir devynerių metų Jonukas. Namuose liko ką tik gimęs sūnelis, kol kas be vardo.

Kol skrido į Maskvą, o paskui traukiniu trinksėjo prie Juodosios jūros, pasiilgo namų.

Ilgesį išliejo laiškuose. Juos rūpestingai išsaugojo žmona Donata Baršauskienė.

Vyras į namus rašė vos ne kasdien, blogiausiu atveju kas antrą dieną. Laiškai, kurie į Kauną keliaudavo 4–5 dienas, dažniausiai keturių puslapių, paskutinis nuslydęs vis mažėjančiomis raidėmis. Matyt, jautė, kad nespės visko pasakyti, ką norėjo. Jie skirti artimiems žmonėms – žmonai, vaikams. Kazimieras nesvarstė laiškuose globalinių, būties ar gyvenimo prasmės problemų. Rašė paprastai, apie tai, kaip atvyko, įsikūrė, koks oras, dienos režimas, gamta, laisvalaikio renginiai.

Tačiau kiekviename laiške jauti, kokia brangi jam šeima, artimieji. Laiškai prasideda mažybiniu kreipiniu – „Mano žmonele“, „Mamyte“, „Mano brangioji“, „Mieli vaikučiai“…

1953.XI.1

Mieli Mamyte ir Nuli!

…Ar jau galutinai nusprendėte vardą „Petras“, aš dar vis abejoju, bet jei jau Jūs nusprendėte, tai aš vadinsiu Petru. Tegul bus pagal Nulio matytą laivą „Piotr Velykij“.

Laiške rašai, kad Nulis ir Petras sirgo, bet gerai, kad jau abu sveiki. Nulis gal sušalo Vilniaus aerodrome, nes ten šaltoka buvo. Rašai, strioko buvo, aš jau Tave žinau, kad Tu per daug kiekvieną mažniekį pergyveni.

…Šiandien pirmoji diena lapkričio ir dar sekmadienis – tai pirmoji diena zuikių medžioklės. Kaip gaila, kad aš negaliu su Nuliu eiti į pirmąją dieną kiškių medžioklės.

1953.XI.6

Nuliuk!

Ačiū Tau už laišką. Buvo labai įdomus. Šiandien besimaudant atplaukė prie krašto didelis būrys delfinų. Čia įteka upė, tai prie tos įtakos jie kažką gaudė. Iškyla apie metrą aukščio nuo vandens. Aš pirmąkart mačiau. Ilgio apie 3 metrų. Panardę kokį pusvalandį nuplaukė nardydami į jūrą giliau…

1953.XI.11

Miela Mamyte!

Jaučiuosi pajaunėjęs, taip lengva vaikščiot į kalną, vakar tai bėgte užbėgau, kad nepavėluočiau į kiną…

1953.XI.14

Brangieji!

Man prieš keliones nesimiega ir rūpi. Nemigos ima ir dar dėl kai kurių priežasčių, apie ką Tu labai gerai žinai...

Gal gerai tokios skyrium gyvenimo pertraukos, geriau žmones užgrūdina prie visko. Daugiau vienas kito pasiilgsti ir paskiau bus kaip naujas gyvenimas pradėtas. Tikrai aš Tavęs labai pasiilgau, rodos, kad daug laiko prabėgo. Kaip tik atvažiuosiu vakare 17.IX į Maskvą, tai paskambinsiu, nors ir po 12 val. nakties, nes jau būsiu apie 10 d. negavęs iš Jūsų jokios žinios. Kaip Tu ir sūnūs laikotės?..

1953.XI.15

Brangieji Mamyte ir Nuli!

Man liko tik apie 3 val. gyventi sanatorijoj... Tas važiavimas mane labai vargina. Maniau, kad tilps viskas į du lagaminus, bet, pasirodo, negalėjau sutalpinti, dar portfelis pilnas. Nežinau, kaip aš vienas stotyse susinešiosiu...

Jau man įgriso tos atostogos, norisi dirbti ir gyventi normalų gyvenimą. Čia gyvenau kaip koks vienuolis, atsiskyręs nuo Jūsų. Vengiau kompanijų, nė karto nebuvau restorane, tik kine ir teatre, ir visuomet tik vienas sau. Gyvenau labai šventai, norėjau tikrai vienąkart gerai pailsėti. Jaučiuosi tikrai pailsėjęs.

Grįžo įdegęs, pasitaisęs, su lagaminu dovanų ir iškart pasinėrė darbų sūkurin. Institute nekantriai laukė, visiems jo reikėjo. Nuo pat ryto prie durų vinguriavo eilutė. Kažkas pranešė, kad tądien jau bus darbe.

Kiekvieną rudenį, dažniausiai lapkričio mėnesį, institute vykdavo ataskaitiniai partiniai susirinkimai. Juose dalyvaudavo partijos Kauno srities, miesto ir Stalino rajono komitetų atstovai, atvažiuodavo iš kompartijos Centro komiteto.

K. Baršauskas jau įprato prie kiekviename susirinkime ar biuro posėdyje kartojamų frazių, kad institute „*maža dėmesio kreipiama į studentų eilių švarumą, kad yra dar svetimo elemento. Vedama silpna kova su nacionalistinėmis–buržuazinėmis nuotaikomis*“.

Į šiuos kaltinimus buvo galima atsakyti irgi aptakia fraze, *„kad mūsų kolektyvas subrendo, darbas pagerėjo, bet dar yra nemaža trūkumų, kuriuos pasiryžę ištaisyti"*.

Pavojingiau, kai įsibėgėjęs partijos aktyvistas pradėdavo minėti konkrečias dėstytojų ar studentų pavardes, kitus faktus.

Šįkart susirinkimas vyko palyginti ramiai, matyt, daugelis nuolatinių oratorių dar nebuvo atsitokėję po „tautų tėvo" netekties. Be to, naujasis partinės organizacijos sekretorius V. Nešukaitis kito sukirpimo, švelnesnio būdo, gyvenimo vėtytas žmogus. Kauno universiteto auklėtinis, 16-osios lietuviškosios divizijos karys, galvojantis apie mokslininko kelią, rengiąs disertaciją.

Tačiau už darbą su kadrais kliuvo abiem.

> *„Liečiant darbą su kadrais ir naujų studentų priėmimą, reikia pasakyti, kad šioje srityje tiek iš biuro sekretoriaus Nešukaičio pusės, tiek iš direktoriaus drg. Baršausko pusės rodomas nepakankamas politinis budrumas. Ne kuo kitu galima paaiškinti tą faktą, kad pas mus į darbą priimti tokie kaip Pikčilingis, Butauskas, taip pat priimti studentai, nors iš kandidatų tarpo, Tonkūnas, Kalmantaitė, Barzda-Bradauskas, Černius"*, – vardijo rektoriui gerai žinomas pavardes oratorius.

K. Baršauskas jautė, kad ir toliau juo nepasitikima, sekamas kiekvienas žingsnis, su kuo kalbėjo, susitiko, su įtarumu žvelgiama į kiekvieną įsakymo eilutę, reikalų raštą. Nebuvo paslaptis, kad institutą akylai prižiūri saugumo organai, juto, kad yra užverbuotų informatorių ir pačiame institute, renkamos žinios apie daugelį darbuotojų, studentų ir jį patį.

1952 metais, išaiškinus pogrindinę studentų organizaciją, pasivadinusią Vieningąja darbo sąjunga, buvo areštuoti ir nuteisti Kauno politechnikos instituto studentai Tadas Jagelavičius, Vytautas Kaminskas, Alfonsas Urbonas, Vytautas Bukauskas.

LSSR KGB archyviniame fonde esančiame LSSR MVD inspekcijos 1954 03 03 pranešime apie MVD Kauno miesto skyriaus darbo patikrinimo rezultatus vidaus reikalų ministrui K. Liaudžiui pranešama, kad pas Kauno medicinos instituto katedros vedėją V. Lašą, kuris buvo operatyvinėje įskaitoje, ateidavo profesorius Baršauskas, buvęs liaudininkas, ir kiti, *„bet apie ką buvo kalbama ir koks jų susibūrimo pobūdis, miesto skyriui nebuvo žinoma."*

Tai tik vienas labai trumpas KGB voratinklio siūlelis. O jis buvo apipynęs visą institutą.

Gaila, kad autoriui nepavyko šio kamuolio labiau pavynioti, nes į Kauno technologijos universiteto užklausą Lietuvos ypatingasis archyvas atsakė, *kad „Lietuvos SSR Valstybės saugumo komiteto (KGB) nepilnai išlikusiame archyviniame fonde Baršausko Kazimiero, g.1904 m., asmens bylos ir KPI, kaip sovietinio saugumo organų stebėjimo objekto 1950–64 m., byloje nėra“.*

Be to, tai būtų atskiro tyrinėjimo tema.

Iš tiesų K. Baršauskas priėmė į darbą buhalterijoje ne tik žinomą teisininką, buvusį anų laikų Kauno viceburmistrą, Valstybės Tarybos narį Joną Pikčilingį, bet dar anksčiau priglaudė Romą Karužą, Antaną Graurogką. R. Karuža, baigęs JAV Pensilvanijos universitete ekonomiką, mokėjo keletą kalbų, buvo patyręs ekonomistas.

Profesorius Antanas Graurogkas pradėjo dirbti Lietuvos universitete jau 1922 metais, kurį laiką buvo siaurųjų geležinkelių direktoriumi, netgi Kauno miesto burmistru, Šaulių sąjungos centro valdybos nariu. Profesoriaus brolis Julius, vokiečių okupacijos metais buvęs VDU rektoriumi, iš Lietuvos pasitraukė, o štai jis – pasiliko ir 1948-aisiais iš Universiteto buvo atleistas. K. Baršauskas, tapęs instituto vadovu, suprato, kokią partijos draugų rūstybę užsitraukė, vėl priimdamas Maisto pramonės mechaninių įrenginių katedros dėstytoju, o paskui paskirdamas ir jos vedėju garbų profesorių. Tačiau rizikavo, nenusileido partorgų spaudimui, nors pats profesorius A. Graurogkas, iškankintas moralinio teroro, prašė *„fakulteto dekano, kad į jo vedamas paskaitas būtų siunčiami autoritetingi asmenys, kurie patikrintų dėstymo lygį ir jo nekaltintų“.*

Negalėjo K. Baršauskas nepriimti į studentus ir Rimanto Tonkūno. Tai jo tėvas Juozas Tonkūnas, buvęs švietimo ministras, pasirašė Kazimierui siuntimą pasitobulinti pas profesorių Geigerį. Jis buvo areštuotas 1941 m. vasarą. Negi dabar atsakysi šio Žmogaus sūnui. Kitas gal ir galėtų pavaryti šalin, neįleisti pro duris, nusukti akis į šalį. O jis ne... Sukosi kaip išmanė, tik jam vienam žinomais būdais pratemdavo tokius pro mandatinę komisiją, priimdavo kandidatais, vėliau įrašydavo į studentų sąrašus. Taip K. Baršausko dėka KPI studija-

vo nemažai jaunuolių, kurių tėvai buvo žinomi prieškario Kaune, o ir Lietuvoje, žmonės, ne vienas kentėjęs Sibire ar atsidūręs Vakaruose.

Stalinui mirus, prasidėjo laikotarpis, kurį istorikai vėliau pavadins atoslūgio arba atšilimo metais. Lietuvoje neaidėjo šūviai, fizinis teroras traukėsi, dvasinės priespaudos varžtai pamažu atsileido. Tačiau stalinizmo įšalas garavo labai lėtai ir sunkiai.

1954 m. gegužės 11 d. K. Baršauskas pasiprašė trumpų atostogų. *„Ryšium su kai kuriuo pervargimu pageidaučiau pailsėti iki 20 d. liepos, iki studentų priėmimo pradžios"*.

Šįkart iš tikrųjų laukė sunkus darbas. Studijuoti prašymų buvo kaip reta daug – 2002, o priimti galėjo tik 850 pirmakursių. Į Maskvos ir Leningrado aukštąsias mokyklas turėjo pasiųsti 65 asmenis. Priėmimo komisija dirbo aštuonias dienas.

> *„K. Baršauskas stebėdavo studentų priėmimą fakultetuose ir rūpinosi, kad darbas vyktų sąžiningai, be konfliktų. Rektoratas visada turėjo rezervuotų priėmimo į studentus vietų ir jeigu įvykdavo nesusipratimas ar ginčas, pasinaudodavo savo teise ir priimdavo skriaudžiamus jaunuolius į studentus. Tie skriaudžiamieji dažniausiai būdavo tremtinių, neturtingų kaimo žmonių vaikai arba tie, kurių tėvai buvo apšaukti buožėmis,"* – prisimena profesoriaus kolegos.
>
> *„Naujieji mokslo metai man patikėtame institute pradėti normaliai. Studentų priėmimo kontingentas įvykdytas, pedagoginių kadrų komplektavimas baigtas; būtinas pastatų kapitalinis ir einamasis remontas įvykdytas; kandidatų į aspirantūrą parinkimo klausimas apsvarstytas instituto Mokslinės Tarybos posėdyje.*
>
> *Gavau kelialapį į Sočį, nuo 10 spalio iki 6 lapkričio"*, – rašė K. Baršauskas ministerijai.

Galima spėti, kad „barchatiniu" vadinamas atostogų sezonas prie Juodosios jūros anąkart jam patiko. Pernai išvažiuodamas paliko ką tik gimusį Petriuką, šiemet – pažymėtą kuoliukais namo statybvietę.

Į Kauną vėl keliavo laiškai.

1954.X.14

Mamyte!

...Kai pradės dėti fundamentus, tai tegul nededa į dugną plytinio gruzo, tik cementinį arba akmenis, nes plytos drėgmę traukia ir laikui bėgant genda. Paprašyk Juozo ir Aleksandro, kad tai prižiūrėtų kaip savo, o jau paskiau atsiskaitysime.

1954.X.14

Nuliuk!

Labai ačiū už laišką. Tik truputį darai klaidų. Stenkis rašyti be klaidų. Parašyk visas naujienas ir įdėk į mamos laiškus, nors trumpai...

Aš jau Tavęs labai išsiilgau. Tik Tu gerai mokykis ir klausyk mamytės. Rašai, kad šunes buvo pabėgę, labai negerai, užtaisyk visas skyles ir peržiūrėk vilko pririšimą. Paprašyk Aleksandro, kad Tau padėtų.

Bučiuoju

Tavo Tėvelis

1954.X.16

Mamyte!

Vakar išsiunčiau vynuogių siuntinį. Nelabai man pavyko. Paruošiau gerų vynuogių ... ir norėjau siųsti oro paštu, bet pasirodo, kad į Kauną nepriima oro paštu. Kitos išeities nebuvo, tai tą pat siuntinį, be skylių pasiunčiau paprastu geležinkeliu. Nežinau, kas iš tų vynuogių bus...

1954.X.19

...Rašai, kad statyba juda po truputį. Nerašai, kaip žemes išvežė, ar su rankom kasė, ar su ekskavatorium. Be to, kaip su vartais, ar jau pasidarė. Kaip cemento klausimai ir ar jau pakankamai turi žvyro...

1954.X.23

Mielas Nuli,

Labai džiaugiuosi gavęs nuo Tavęs laiškus. Šitą paskutinį laišką labai gražiai parašei nesiskubindamas. Taip pat man labai malonu, kad iš aritmetikos gavai 5. Mamytė rašė, kad Tu pasidarei labai geras, eini laiku gulti, gerai mokinies ir saugoji Petrą...

1954.X.25

Sekmadienį buvau „talkučkėje“ ir nupirkau Tau baltą skepetą. Nežinau, ką Nuliui nupirkti, yra odinių pirštinių be pirštų, gal tokias?.. Džiaugiuosi, kad Petras jau visai vyras. Aš jau jo labai išsiilgau, noriu pažaisti.

1954.X.27

Miela Mamyte!

Tu mane bari paskutiniame laiške, kad aš mažai rašau. Rodos, kad rašau nemažai. Pirmas 5-ias dienas rašiau kiekvieną dieną. Paskiau reguliariai kas antrą dieną…

1954.X.28

Miela žmonele!

…Dar negavau iš Instituto jokios žinios ir iš ministerijos dėl bendrabučių statybos. Bijau, kad ten man nereikėtų užeiti, nenoriu to, man jau gerokai įgriso tie bendrabučiai, aš ten jau 10 kartų kreipiausi…

1954.X.28

Miela žmonele!

…Vakar įvyko didelė nelaimė gliseryje. Važiavo vedę žmonės ir vežėsi kelių metų vaiką. Vaikas sėdėjo vienas ir, pašokus gliseriui nuo bangų, vaikas iškrito ir nuskendo… Gali suprasti, koks tai buvo skausmas tėvams…

…Gaila, kad tu ten viena vargsti, o aš atostogauju, manau, kad aš kompensuosiu kada nors. Baigiasi tie vargai, jau Petras dabar mažiau vargina.

Žinoma, be vaikų galėtume kartu atostogauti – jei nebūtų vaikų visai, bet iš kitos pusės būtų labai liūdnas gyvenimas. Geriau turėti malonų vargą bei rūpestį,.. tik Tu per daug imi viską į širdį…

1954.X.30

Miela žmonele!

Jaučiuosi gerai, daug skaitau, norisi jau dirbti. Skaitau dabar „Kosminius spindulius“, naują šių metų knygą, išverstą iš amerikiečių, parašytą 10 autorių.

Tą knygą „Gyvenimas miglose“, verstą iš anglų k., 600 puslapių, kurią atsivežiau, jau perskaičiau. Daugiausia tenka skaityti pliaže. Akys pasidarė stipresnės.

...Jau kitą šeštadienį apie šitą laiką būsiu netoli Maskvos. Dėl Maskvos dar vis neaišku, kiek ten man teks būti, gavau tik iš Puodžiukyno laišką. Jis prašo, kad dėl vieno labai svarbaus aparato aspirantams užeičiau dėl užsakymo, bet jei nebus svarbių reikalų dėl statybų, tai aš tuoj pat XI.7 išvykčiau...

Prie vizitų į Maskvą K. Baršauskas jau įprato, tačiau ar galima priprasti prie nuolatinių prašymų, „skylių“ ieškojimo, žeminimosi, dešimčių raštų, norint išspręsti net ir menką klausimėlį. Prieš kiekvieną tokią išvyką rektorius kruopščiai pasižymėdavo, kur reikės eiti, ko prašyti. Nosinės mazgelių neužtekdavo. Štai tik vieno tokio vizito problemų, vadinamųjų „dėl“, santrauka:

1. *Dėl I pusmečio atlyginimų peržiūrėjimo:*
   a) pagalbinio personalo, b) administracijos, c) mokymo ir mokslo personalo, d) valandininkų.
2. *Dėl lėšų kapitaliniam remontui padidinimo.*
3. *Dėl fondo inventoriaus remontui padidinimo.*
4. *Išsiaiškinti dėl kapitalinės statybos. Ar galima gauti pinigų papildomai ir kiek?*
5. *Išsiaiškinti dėl namo statybos gyventojams, kuriuos reikia iškelti ryšium su 400 vietų bendrabučio statyba.*
6. *Dėl Petrusevičiaus personalinio atlyginimo.*
7. *Dėl pinigų studentų poilsio stovyklai,15000 rb.*
8. *Dėl leidimo panaudoti 19000 rb studentų saviveiklos išvykai į Dainų šventę Tartu mieste.*
9. *Dėl inžinieriaus techninei statybos priežiūrai etato.*
10. *Dėl baldų mokymo patalpoms ir bendrabučiams. Reikėtų gauti dalimis 300000 rublių...*

Dėl kiekvieno „dėl“ dažniausiai jau anksčiau buvo parašyta keletas raštų. Jų antruosius egzempliorius, atsakymus atsargos dėlei vežMdavosi kartu su savimi, žinojo, kad dar daugiau jų reikės parašyti sugrįžus.

Apie tuometinio instituto vadovo „galias" akivaizdžiai liudija susirašinėjimas su pačiu SSSR aukštojo mokslo ministru V. Jeliutinu dėl personalinio atlygio priedo H. Petrusevičiui, direktoriaus pavaduotojui administracijos ir ūkio reikalams.

Instituto direktoriaus pavaduotojas, vėliau - prorektorius administracijos ir ūkio reikalams Henrikas Petrusevičius

Šioms pareigoms H. Petrusevičius buvo paskirtas ministerijos įsakymu ir gavo palyginti nedidelį – 1200 rublių mėnesinį atlyginimą. Institutas keletą kartų kreipėsi į Vyriausiąją politechnikos ir mašinų gamybos aukštųjų mokyklų valdybą, prašydamas leidimo atlyginimą padidinti.

Pateikė ir motyvus: institute mokosi 3600 studentų, 10 seno tipo statinių išmėtyti 7 kilometrų spinduliu, jiems reikia kasdienės priežiūros ir kapitalinio remonto, pradedamas statyti bendrabutis, taigi H. Petrusevičius, patyręs specialistas, institutui labai reikalingas. Antraip išeis…

Valdyba prašymui pritarė, tačiau reikėjo ministro palaiminimo.

Kova tiesiogine šio žodžio prasme ir už A. Puodžiukyno minimą elektronografą taip pat vyko seniai. Tačiau šįkart Maskva gaudė lyg lazda pamaišytas širšių lizdas, ir elektronografas niekam nerūpėjo. Kremliuje prasidėjo TSKP Centro komiteto plenumas, kuriame N. Chruščiovas, tuometinis partijos Centro komiteto pirmasis sekretorius, triuškino asmenybės kultą.

K. Baršauskas skaitė pranešimą plenumui jau traukinyje, pakeliui į namus, pasižymėdamas įdomiausias vietas pieštuku.

Pasidėjo šį laikraščio numerį į stalčių ir laikė visą dešimtmetį.

Grįžęs porą dienų apsidairė institute ir išvažiavo į Vilnių. Šįkart misija buvo labai maloni. Instituto vardu ir pats asmeniškai vyko pasveikinti savo fakulteto dekaną profesorių Zigmą Žemaitį 70-ties metų sukakties proga. Didžiai gerbiamam profesoriui įteikė sveikinimą, kuriame instituto vardu palinkėjo *„dar ilgai darbuotis matematikos mokslų srityje bei ruošti mūsų tarybinės tėvynės mokslinius ir pedagoginius kadrus"*.

Daugelis mūsų instituto darbuotojų yra Jūsų buvę mokiniai ir jaučia Jums gilios asmeniškos pagarbos ir dėkingumo, – šiuos žodžius įrašė sveikinimo pabaigoje pats K. Baršauskas, papildydamas jo tekstą.

Jubiliejinis vakaras buvo iškilmingas, nuoširdus, bet dažnas jautė, kad jame pasakyta ne viskas, pasakyta ne tais žodžiais arba visai nutylėta.

Labai praretėjusi prieškario Lietuvos mokslininkų karta slėpė savo jausmus, bet jie prasiverždavo tarsi netyčia, susitikus su bendraminčiais gatvėje, prie kavos puodelio, apsilankius namuose, laiškuose.

Profesoriaus Tado Ivanausko laiškas, tiesa, rašytas Z. Žemaičiui kiek vėliau ir kita proga, labai vaizdžiai atspindi tas brangias gyvenimo akimirkas, jaunystėje puoselėtas viltis ir „saldžius žygius", apie kuriuos negalėjo prabilti nei K. Baršauskas, nei kiti prof. Z. Žemaičio jubiliejiniame vakare.

Mielas Zigmai,

Savotiškai malonų jausmą patiriu, sueidamas su senais savo amžiaus žmonėmis, bet ypatingai su tais, su kuriais likimas suvedė mane į bendrą idėjinį darbą. Atsiminimas šio darbo sukelia manyje nepaprastą romantiką, kurios nesupranta ir neatjaučia šios dienos žmonės…

Ūmai atgyja mūsų jaunuoliškas entuziazmas, su kuriuo mes kūrėme Nepriklausomą Lietuvą, tie sunkūs, o kartu ir saldūs žygiai. Ir nieko nebuvo negalimo. Ypač Tavo drąsa mane stebino. Neturint nieko – sukurti Lietuvoje aukštąją mokyklą tai tikrai nuostabus dalykas!

Ir norėtųs labai šaukti jauniesiems: ateikit, paklausykit, kas buvo! Bet reikia tylėti, ir tuomet skaudu. Tik vienas kitas intuityviai jaučia, ir aš, pastebėdamas tokią kibirkštį, pučiu į ją.

Tavo T. I.

Vilties kibirkštį pūtė ir K. Baršauskas, priglausdamas atstumtąjį, paremdamas nuskriaustąjį. Nebuvo dienos, kad jis neprisimintų savo artimųjų, tremtinių. Siuntė broliui ir jo šeimai drabužių, maisto, drąsino laiškuose. Tylomis Kaune ir Vilniuje varstė duris įstaigų, kurias vadino „organais", kur retas išdrįsdavo savo valia užeiti. Manė, kad pasinaudos ryšiais, pažintimis ir ištrauks brolį anksčiau.

„Greit būsite namie, – rašė su džiugesiu. Bet netrukus laiškų tonas keitėsi. – *Jei gali, dar pakentėk, palauk. Buvau organuose, ten geri žmonės patarė – tegul pabūna, ten dabar ramiau...“*

Institutas įžengė į penktuosius gyvenimo metus. Ta proga K. Baršauskas pasidžiaugė, kad

> *„KPI visapusiškai sustiprėjęs ir davė liaudies ūkiui apie 1500 aukštai kvalifikuotų inžinierių. Nemaža dalis instituto auklėtinių eina vadovaujančias pareigas LTSR ministerijose, LTSR Mokslų Akademijoje, įvairiose įmonėse, vykdomuosiuose bei partijos komitetuose, MTS ir kitur. Dalis auklėtinių sėkmingai dirba mūsų Tėvynės didžiosiose statybose bei stambiuose pramonės centruose. Vien tik 1954 metais institutas išleido 340 naujų inžinierių. Nuo 1956 m. jis duos liaudies ūkiui kas metai apie 600 inžinierių. Institute auga jaunų mokslininkų gretos. Jei 1951 m. institute dirbo tik 18 mokslų kandidatų, tai 1954 m. pabaigoje jame dirbo jau daugiau kaip 60 mokslų kandidatų. Dabar kas metai iš aspirantų ir dėstytojų tarpo apginama per 20 kandidatinių disertacijų. Aspirantūroje mokosi 80 asmenų. Jei, įsikūrus institutui, jame buvo tik apie 200 profesorių ir dėstytojų, tai šiandieną jame dirba 300 dėstytojų ir profesorių.*
>
> *Per šiuos 4-ris metus instituto materialinė bazė žymiai išaugo. Mokslo ir mokymo laboratorijoms bei institutinėms mokymo dirbtuvėms praplėsti tarybinė vyriausybė per 4 metus išskyrė apie 4 milijonus rublių. Jau antri metai veikia atnaujintos elektrotechnikos laboratorijos, baigiama įrengti naujame pastate hidrotechnines laboratorijas, žymiai praplėstos medžiagų atsparumo laboratorijos bei mokomosios mechaninės dirbtuvės.*
>
> *Institutas teikia rimtą pagalbą pramonei. 1954 m. institutas palaikė ryšį su 100-tu įmonių bei organizacijų. Visa eilė instituto mokslinių darbų jau įdiegta į gamybą. 1954 m. instituto laboratorijose pramonės įmonėms atlikta apie 1500 įvairių analizų, suteikta visa eilė konsultacijų, atlikta daug ekspertizių.“*

Įsimintina 1956 metų vasara. Link namų pajudėjo Sibiro tremtiniai. Pradžioje po vieną, kelis, paskui ištisomis šeimomis, būriais. Geležinkelio stotyse, menančiose juodas netekties dienas, liejosi džiaugsmo ašaros. Sugrįžo. Tik, gaila, ne visi. Toli gražu ne visi.

– Vakar pasitikau Gustainius. Nuvežiau pas dėdienę Sofiją Čiurlionienę į Žemaičių gatvę, – sutikęs Kazimierą koridoriuje pasakė A. Puodžiukynas. – Sūnus Gediminas jau senokai pas mane.

Su Valentinu Gustainiu, kraštiečiu nuo Griškabūdžio, „Lietuvos aido" vyriausiuoju redaktoriumi, „Eltos" direktoriumi, nebuvo artimi pažįstami. Susitikdavo Kauno centre, pasisveikindavo. Girdėjo, kad dabar jo sūnų Gediminą A. Puodžiukynas rengia egzaminams į institutą.

„Paprašys, ir reikės priimti", – palydėjo akimis nueinantį kolegą, gerai žinodamas, kad ši pavardė užklius ne vienam.

Pagaliau atėjo šventė ir į Baršauskų namus. Po penkiolikos metų sulaukė brolio Jono su šeima. Toks pat mielas, nedidoliukas, kaip ir jis, greitas kalboje, žvitrus.

„Įsiveržė tą rytą tik švintant du vietiniai piemenėzai ir politrukas. Rašomajame stalčiuje buvo mokyklos trispalvė. Bandžiau aiškinti, kad iš švietimo skyriaus dėl vėliavos jokio nurodymo negauta. Politrukas įkaitęs rėkia:

– Fašist, fašist.

– Jam taip pat rusiškai pritaria tie piemenėzai. Taip ir išgrūdo prie Mongolijos sienos", – pasakojo brolis, šluostydamasis ašarą. O kai sugrįžo į Lietuvą Vladas su šeima, kai susirinko dar kvepiančiame dažais name įkurtuvėms visa giminė, Baršauskai vėl pasijuto stiprūs, kaip kadaise.

Kazimieras įsidrąsino palydėti žmoną į bažnyčią. Pats neina, pastovi šventoriuje, kol vyksta pamaldos, pasivaikšto gatvėmis.

– O gal užeitum, pasimelstum, juk ne be nuodėmės, – kartais ištardavo žmona.

– Aš gyvenu pagal Kristaus mokslą, – šyptelėdavo ir toliau žingsniuodavo skubria eisena. – Negi iš tikrųjų baigiasi mūsų kančios.

Sukilimas Vengrijoje lyg vulkano įsiveržimas sudrebino socializmo lagerį, jo virpesiai aidu atsiliepė Lietuvoje.

K. Baršauskas vakarais priglusdavo prie radijo aparato.

Kelias į šiuos namus buvo atviras visai Baršauskų giminei

Lietuvoje ilgai tvinkusi votis pratrūko lapkričio 2-ąją, Vėlinių dieną, Kaune ir Vilniuje. Institute tvyrojo nerimas. Anksti rytą ant rektoriaus stalo sučirškė telefonas – vadovai skubiai kviečiami į kompartijos miesto komitetą. Ten nuotaika tarsi po pakasynų, kiti laksto lyg širšių įgelti.

– Buržuazinių nacionalistų sukurstyta minia vakar sukėlė riaušes miesto gatvėse, – grūmojo, kumščiu daužydamas tribūną, kompartijos sekretorius. – Tai iššūkis tarybų valdžiai. Negailestingai turime šluoti tokius elementus iš darbo kolektyvų, mokslo įstaigų.

Po pietų, grįžęs į institutą, K. Baršauskas sužinojo plačiau apie vakarykščius įvykius.

Prie paminklo Nepriklausomybės kovų kariams vakare susirinko šimtai žmonių, daugiausia jaunimo. „Laisvė!“, „Tegyvuoja Vengrija!“, „Už Lietuvos nepriklausomybę!“ – skambėjo šūksniai žvakučių nušviestose kapinėse. Paskui suplėvesavo trispalvė, surišta iš merginų skarelių, nuošė, nubangavo rudenėjančiame parke „Sūneli, Tėvynė tave šaukia“, pasigirdo himno žodžiai.

Minia pasipylė į miesto centrą ir... atsimušė į milicijos užtvarą. Prasidėjo grumtynės. Yra areštuotų, tarp jų dvidešimt du iš Politechnikos instituto.

Visi sunerimę laukė, kas bus. Studentų, instituto darbuotojų asmens bylose vėl rausėsi atėję iš rūmų, kuriuos doras žmogus stengėsi aplenkti.

„KGB duomenimis, 1956 m. aukštosiose mokyklose mokėsi nemažai „socialiai svetimų ir politiškai nepatikimų asmenų.“ Kai kuriose aukštosiose mokyklose buvo „buožių, buržuazinės Lietuvos valdininkų, nuteistų už įvairius kontrrevoliucinius nusikaltimus, asmenų, grįžusių iš kalėjimų, lagerių ir tremties, vaikų. Tokių žmonių Kauno medicinos institute rasta 14, Kauno politechnikos institute – 46, Kauno kūno kultūros institute – 3, Lietuvos žemės ūkio akademijoje – 6, Lietuvos veterinarijos akademijoje – 2, Vilniaus pedagoginiame institute – 6, Vilniaus universitete – 5“. Šiuos duomenis knygoje „Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas“ pateikia Juozapas Bagušauskas.

Taigi Kauno politechnikos institute „svetimų elementų“ rasta 46. Daugiau nei visose kitose aukštosiose mokyklose kartu paėmus.

Tai negalėjo praeiti be pasekmių. K. Baršauskas juto, kad virš jo galvos kaupiasi audros debesys. Iš Maskvos atkeliavo raštas, įspėjantis kad *„KPI studentų priėmimo komisija padarė klaidą, surengdama lietuvių kalbos egzaminą stojantiesiems į rusų grupę"*.

Rektorius bandė aiškinti, kad lietuvių kalbos egzaminą turėjo laikyti baigusieji respublikos mokyklas, *„kuriose buvo mokoma lietuvių kalbos, nors ir nedidele apimtimi."* Vaikams, kurių tėvai neseniai perkelti į darbą Lietuvoje ir kurie nesuspėjo vidurinėje mokykloje susipažinti su lietuvių kalba, šio egzamino laikyti nereikėjo. Toks argumentas negelbėjo. Maskva apskritai labai jautriai reaguodavo į panašius skundus. Saviškius muša! Rektorių rūsčiai išbarė.

Žibalo į ugnį įpylė personalinė TSKP nario dėstytojo V. Ivanovo byla. Šįkart K. Baršauskas į nemalonią situaciją pateko per jautrią savo širdį.

V. Ivanovas atėjo į kabinetą ir paprašė priimti nors kandidatu į studentus, anot jo, „gero žmogaus" sūnų Ričardą Dambrauską. Šis stojęs į Veterinarijos akademiją, bet per egzaminus susikirto. Ričardas yra vedęs, žmona nėščia, dabar ligoninėje, kas bus, jei vyrą paims į kariuomenę.

K. Baršauskas priimti jį į institutą atsisakė, bet, sugraudintas pasakojimo, čia pat paskambino Veterinarijos akademijos rektoriui J. Čygui.

> *„Po šio skambinimo mes… aptarėme šį klausimą ir priėjome išvados, kad jeigu jau prof. Baršauskas pirmą kartą per eilę metų rekomenduoja priimti kandidatu į studentus R. Dambrauską, matyti, yra rimta priežastis"*, – rašė pasiaiškinime partijos komitetui akademijos rektorius.

Pasirodė, kad V. Ivanovas taip stengėsi ne be reikalo. Jo žmona iš Dambrausko tėvų paėmė kyšį už pagalbą sūnui.

Ivanovą iš darbo atleido, tačiau K. Baršauskui tai buvo skaudi pamoka – svarstė partijos rajono komitete, priekaištavo institute.

> *„Kazys labai pasitikėjo žmonėmis, jų pažadais, kalbomis. Kartais tekdavo nusivilti ir nukentėti. Ne kartą žmonės pasinaudodavo jo gera valia ir pridarydavo nemalonumų. Bet Kazys nelabai pykdavo ir sugebėdavo šiaip taip pasiteisinti prieš valdžią. Jis visada sakydavo esąs kaltas ir ateityje pasitaisysiąs, tokių klaidų nedarysiąs"*, – prisimena Donata Baršauskienė.

Po geležiniu presu

Tačiau ar šįsyk užteks panašios atgailos.

Vengrijos ir po jų ėję įvykiai Lenkijoje, Baltijos šalyse išgąsdino Kremliaus valdovus. Atoslūgis silpo, kietosios linijos šalininkai perėjo į puolimą. Tik priemonės šįsyk buvo kitokios – masinį fizinį terorą pakeitė moralinė dvasinė prievarta, paaštrėjusi ideologinė kova, pirmiausia nukreipta prieš inteligentiją ir katalikų bažnyčią. Pirmuoju smuiku šioje kovoje grojo partinė organizacija.

Doc. Albinas Tamašauskas, parašęs knygą „Iš Kauno universiteto ir Politechnikos instituto praeities. Komunistų partinės organizacijos raidos ir veiklos apžvalga“, šios struktūros ir rektoriaus santykius vertina taip:

„Nors Politechnikos institutas sovietmečiu pasižymėjo lietuviškumu, tačiau įvairiuose jo padaliniuose dirbo ir kitataučių: rusų, žydų, lenkų, ukrainiečių ir kt. Nereikalaujantys sau išskirtinumo kitataučiai (J. Janickis, E. Pacauskas, P. Kostrauskas, V. Kosuchinas, A. Nikolskis ir daugelis kitų) integravosi į lietuvišką bendruomenę, darniai su visais dirbo ir kolegų bei instituto vadovybės buvo vienodai gerbiami ir vertinami. Deja, kita jų dalis, ypač atvykėliai, reikalavo išskirtinių sąlygų, dėmesio ir privilegijų. Nors Sovietų Sąjungoje oficialiai buvo deklaruojama internacionalistinė ideologija, tačiau praktiškai šiurkščiausiu būdu buvo vykdoma okupuotų kraštų sovietizacija juos rusifikuojant. Institute šiam procesui vadovavo partinis aktyvas. Dar 1947 m. KVVDU partinis biuras, sudaręs fakultetines grupes, jų partorgus įpareigojo: „glaudžiai bendradarbiaujant su kadrų skyriumi, įtraukti komunistus, komjaunuolius bei profsąjungų aktyvą į savo fakultetuose sovietinės santvarkos priešų išaiškinimą…“

Instituto bendruomenė partinio aktyvo negerbė, juo nepasitikėjo, nuo jo šalinosi vengdami bendrauti. Didžiarusiškuoju šovinizmu ypač pasižymėjo dauguma Pabaltijo karinės apygardos vadovybės paskirtų Karinės katedros dėstytojų, bei SSRS AM ministerijos kadrų skyriaus paskirti Marksizmo–leninizmo ir Politinės ekonomijos katedrų vadovai bei dėstytojai. Tuometinę padėtį institute 1994 m. prof. Vytautas Ilgūnas įvertino taip:“… Lietuvos komunistų partija stengėsi Politechnikos institutą in-

ternacionalizuoti: pristeigė rusiškų akademinių grupių, infiltravo rusiškų dėstytojų, net atsiuntė dirbti dėstytojais sovietinės armijos karininkus ir demobilizuotus karininkus. Šie žmonės buvo SSKP nariai ir per instituto partinę organizaciją darė stiprų poveikį rektoriui...".

Prie pastarųjų dažnai prisišliedavo kai kurie vietiniai kitataučiai komunistai,.. principinius komunistus internacionalistus mėgdavo vaizduoti komjaunuoliškos kartos komunistai... Vieni jų iš idėjos aktyviai dalyvavo ginkluotose akcijose prieš Lietuvos gyventojus, kiti „atsipirkinėjo" už „netinkamą" socialinę kilmę ar artimųjų veiklą, dar kiti prieškariu priklausė katalikiškoms ar tautinėms organizacijoms, patarnaudavo šv. Mišioms. Daugelis jų, prisidengdami kovos su „lietuviškuoju nacionalizmu" skraiste, priešinosi prof. K. Baršausko liberaliai vidaus politikai. Antai 1952 m. KPI partiniame biure buvo pareikalauta dekanais skirti tik komunistus. Todėl, būdamas įžvalgus vadovas, profesorius stengėsi palankiai pakeisti instituto partinės organizacijos sudėtį ir vadovais skirti liberalesnius komunistus.

Deja, ugdyti liberalius komunistų ir komjaunimo vadovus profesoriui nelabai sekėsi. Dauguma jų, būdami karjeristai blogąja prasme, labai greitai sureikšmindavo savo pareigas ir, remdamiesi oficialia kieta partine pozicija, priešindavosi profesoriaus humanistinei veiklai. Su jais kilus konfliktui, profesorius savąją poziciją neretai gindavo argumentu:

„Esu CK narys ir imuosi asmeninės atsakomybės".

Save „sureikšminusius" aktyvistus K. Baršauskas stengdavosi iš instituto pašalinti, juos perkeliant į aukštesnes partines, komjaunuoliškas ar administracines pareigas Kaune ar net Vilniuje.

Sovietmečiu atvirai bendraudavome tik su tais, kuriais pasitikėdavome. Panašiai elgėsi ir prof. K. Baršauskas. Prisimenu, kai kartą šeštojo dešimtmečio antroje pusėje iš LKP CK profesorius sugrįžo ypač gerai nusiteikęs. Ten buvo susirūpinta, kad Ukrainoje plinta judėjimas už ukrainiečių kalbos sugrąžinimą į universitetus, mokyklas ir įstaigas. Tai pavergtos tautos reakcija į Ukrainos rusifikaciją. Profesorius džiaugdamasis sakė:

„Mums reikia veikti kartu su Ukraina, ji didelė respublika, tik kartu su jais galima laimėti". Akivaizdu, kad besirūpinantis tiek lietuvių, tiek kitų tautų savasties išsaugojimu, profesorius buvo ne nacionalistas, o internacionalistas tikrąja to žodžio prasme".

Naujasis KPI partinės organizacijos sekretorius, šios aukštosios mokyklos auklėtinis Kazimieras Lengvinas buvo tipiškas naujosios kartos partinis funkcionierius, karjeros laiptais kopęs nuo instituto partorgo iki Kauno miesto vykdomojo komiteto pirmininko, kompartijos miesto komiteto pirmojo sekretoriaus posto.

> *„Nenormalu, kuomet iš 5 fakultetų dekanų tik 1 komunistas, iš 41 katedros vedėjo tik 9 komunistai, kuomet 10 katedrų visiškai nėra komunistų...“*
>
> *„Praeitame ataskaitiniame susirinkime buvo kritikuota netinkama direktoriaus pozicija kai kurių administracijos darbuotojų parinkimo klausime, tačiau į kritiką nebuvo reikiamai reaguota. Tai direktoriaus teisė, bet ji neatitinka kolektyvinio sprendimo principo*“, – aukštai pakeltu tonu drožė K. Lengvinas. Partorgo įkarštį kurstė ir tai, kad šįkart susirinkime dalyvavo pats LKP CK ideologijos šulas Vladas Niunka.
>
> *„Kodėl priimami į institutą buožių vaikai, kodėl institute dirba buvęs buržuazinės Lietuvos kariuomenės generolas...*“ – bėrė kaltinimus kiti oratoriai.

K. Baršauskas bandė aiškinti, *„kad priėmimo komisija rėmėsi daugiausia pažymiais*“, pripažino, kad įdarbinęs generolą J. Kriaucevičių budėtoju. Bet iš įkaitusios atmosferos salėje jautė, kad jo argumentai šįsyk nepatenkina kietosios linijos šalininkų. Jie veržiasi į mūšį ir laukia tik ženklo – CK atstovo kalbos.

Netikėtai pačiam Baršauskui, o ir visiems, V. Niunka kalbėjo labai santūriai, aptakiomis frazėmis.

> Dėl lapkričio 2-osios įvykių „drg. Niunka išreiškė savo asmeninę nuomonę“, nurodydamas, kad *„demonstracijoj aktyvi grupė susidėjo iš 200–300 žmonių ir kad to iniciatoriai buvo nacionalistų sukurstyti chuliganiški elementai. Šiuo metu šis klausimas tiriamas valstybės saugumo organų*“.
>
> *„Bijo, patys dreba dėl savo kėdės,* – suvokė K. Baršauskas, klausydamas sekretoriaus kalbos. – *Matyt, ir būsimajame LKP CK biuro posėdyje, apie kurį sklido kalbos, kad jame bus imtasi griežtų priemonių, stengsis užglaistyti nemalonius lapkričio įvykius*“.

Iš tikrųjų taip ir buvo. LKP CK biuro 1956 m. gruodžio 6 d. nutarimas „Dėl priešiškų išsišokimų 1956 m. lapkričio 2 d. Kaune ir

Vilniuje“ buvo piktas, bet kartu ir formalus. Jame pareikalauta didinti *„politinį budrumą ir sustiprinti atkirtį buržuaziniams nacionalistams*“, nurodyta aukštosiose mokyklose surengti partinius susirinkimus, sustiprinti idėjinį politinį darbą tarp studentų ir pan.

Instituto komunistai atsirevanšavo renkant partinės organizacijos biurą. Iš 63 balsavusiųjų prieš Baršausko kandidatūrą pasisakė 23. Žinant to meto tradicijas, kai kandidatūros į įvairius postus ir organus būdavo aptariamos ir suderinamos iš anksto, o paskui dažniausiai balsuojama „visu 100 procentų už“, neįtikėtinai daug.

– Geriau, Kazimierai, nelydėk manęs į bažnyčią, – kartą paprašė žmona.

Kova tęsėsi.

Apskritai, nors ir užbėgant įvykiams už akių, reikia pažymėti, kad K. Baršausko santykiai su instituto partine organizacija, miesto partine valdžia visą laiką buvo gana prieštaringi. Jis puikiai suprato, kad tai yra realybė, su kuria reikia skaitytis, bet ne susitaikyti. Pradžioje gana priešiški, ilgainiui šie santykiai kito, švelnėjo. Ir ne be paties Baršausko pastangų.

Penktojo dešimtmečio komunistai, kaip minėjome, dažniausiai menkai išprusę atkilėliai, buvo patys aršiausi. Šie manė, kad jiems pats Marksas, o paskui Leninas – Stalinas skyręs kaip *„akies vyzdį saugoti ir ginti socializmo iškovojimus*“. Jie labiausiai graužė instituto rektorių. Tūžmingi veidai, piktos akys. Geležinis presas.

Į partiją žmonės stojo irgi dėl skirtingų priežasčių ir tikslų. Buvo idėjinių komunistų, puoselėjusių iliuzijas ir tikėjusių šviesia komunizmo ateitimi, kiti partijos bilieto siekė karjeros sumetimais, dėl privilegijų, dar kitus traukė galimybė pakliūti prie valdžios vairo. Tačiau ne vieną bendradarbį stoti į partiją įkalbėjo, įtikino, įprašė K. Baršauskas. Tai jo nuodėmė ar nuopelnas? Žvelgdamas toli į priekį, jis ragino tapti partijos nariais padorius, išsilavinusius, gabius kolegas. Jų buvo dešimtys. Kai matydavo, kad žodžiai neįtikina, griebdavosi paskutinio argumento:

– Negi norite, kad jus valdytų kunickiai.

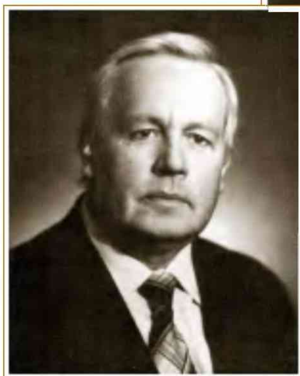
Būti po padu kunickiams, mėgstantiems kartoti, kad jų lūpomis kalba pati partija, niekas nenorėjo, ir tūlas pasispyriojęs rašydavo: „Prašau priimti mane…“

Tokius žmones rektorius greitai pakeldavo į aukštesnes pareigas, skirdavo laboratorijų, katedrų, fakultetų vadovais.

Prorektoriumi mokymo reikalams tapo Marijonas Martynaitis, prorektoriumi mokslo reikalams Romanas Chomskis, prorektoriumi Vilniaus filialui Aleksandras Čyras.

Kartu su prorektoriais – prorektoriumi mokslo reikalams Romanu Chomskiu, prorektoriumi mokymo reikalams Marijonu Martynaičiu ir prorektoriumi neakivaizdinio ir vakarinio mokymo reikalams Petru Švenčianu

Prorektorius Vilniaus filialui, vėliau - VISI rektorius prof. Aleksandras Čyras

Baršauskas pasirodė esąs geras diplomatas. Pernelyg karštais partijos aktyvistais, skundikais sugebėjo atsikratyti, bet taip, kad šie dar padėkotų. Vienus pasiūlydavo paaukštinti valdžioje partijos, vykdomuosiuose komitetuose, kitus rekomendavo mokytis Leningrado ar Maskvos partinėse mokyklose, dar kitus įpiršo kolūkių ar tarybinių ūkių vadovais. Kad tik toliau nuo sveikos galvos.

Partijos narių skaičius institute augo. 1951 m. buvo 61 komunistas, 1955 m. – 94, 1960 – 148, o 1964 m. – jau 343 partijos nariai ir kandidatai. Labai pakito partinės organizacijos sudėtis, daugumą jos narių sudarė lietuviai, nors K. Baršauskas niekada nėra pakėlęs balso ir prieš rusą, žydą ar lenką. Lakmuso popierėlis jam buvo žmogaus padorumas.

Drįstu teigti, kad palengva, ypač po 1960-ųjų metų, partinė organizacija tapo įrankiu ir svertu K. Baršausko rankose, plečiant institutą, stiprinant jo bendruomenę.

Pats Baršauskas 1958 m. vasario mėn. 15 dieną buvo išrinktas LKP Centro komiteto nariu, dar anksčiau tapo Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatu.

Tačiau ir toliau buvo ne visagalis, toli gražu ne visagalis.

Kauno miesto partijos komiteto pirmuoju sekretoriumi tapo Julijonas Mikalauskas, vienas iš tų, kietaminčių. Instituto partinei organizacijai pagal tradiciją vadovavo „saviškis“, šįkart Algimantas Jūrelė.

Dabar jie taršo instituto vadovą „už nepatenkinamą antireliginės propagandos būklę“, silpną ideologinį darbą.

„Štai Elektrotechnikos fakulteto asistentas J.Mikšta, motinos paragintas, aplanko pamaldas. Štai Fizinio lavinimo ir sporto katedros dėstytojos valandininkės Tulevičiūtė ir Daktaraitė asistuoja savo draugui Gentvainiui, tuokiantis bažnyčioje... Technologijos fakulteto studentė komjaunuolė Rainytė vasaros atostogų metu aplankė net kelerius atlaidus ir pakrikštijo kaimynų vaiką... Per Naujųjų metų sutikimo vakarą platinti antitarybiniai lapeliai Statybos fakulteto komjaunuolių panosėje rodo menką mūsų budrumą. Dvi buvusios Statybos fakulteto studentės Gaškaitė ir komjaunuolė Putrimaitė stojo prieš teismą už aktyvią antitarybinę veiklą. Tai taip pat nedaro mums garbės...“ – vardija pavardes A. Jūrelė.

Draugo Mikalausko kalba dar griežtesnė:

„Kaunas buvo 20 metų buvusios Lietuvos sostinė, visų buržuazinių partijų, užsienio atstovybių centras. Visos užsienio atstovybės ir prekybos firmos užsiiminėjo šnipinėjimu. Todėl Kaune daug liko ir buržuazinių liekanų, nemaža antitarybinio elemento. Tai apsunkina ideologinį darbą.

...Juk pasitaiko, kad studentai nuplėšia vaizdinę agitaciją, lankosi bažnyčioje, tiesiog demonstruodami savo nesolidarumą su tarybų valdžia. Bažnyčia aršus mūsų priešas. Juk ji net teigia, kad Lietuvos kultūrą, lietuvybę saugo tik bažnyčia, mėgina sukritikuoti Markso „Kapitalą“, visokiais būdais stengiasi įsigyti populiarumo liaudies masėse...

Yra dėstytojų, kurie tyli, nes neturi noro ką nors gero pasakyti apie mūsų santvarką, bijosi ištarti komunistų partijos vardą...“

K. Baršauskas atsakydamas sutinka, kad *„religiniai prietarai yra tam tikros bakterijos, ir religijos šaknis reik rauti visomis jėgomis“*. Sutinka, kad reikia *„suorganizuoti ateistų būrelį“*. Tačiau prieštarauja, kad į studentus priimami to neverti jaunuoliai.

„Studentų priėmimas žymiai pagerėjo... Juk ne visada galima tik nepriiminėti, reikia į viską įsigilinti...“ Bet šių žodžių sekretorius Mikalauskas nenori girdėti ir negirdi.

„Mikalauską dar suprantu. Jam čia viskas svetima. Atėjo, išbarė, uždarė duris. Bet Jūrelė. Atrodo savas, o lenda, kaip žmonės sako, valdžiai... be muilo“, – svarstė Kazimieras pakeliui į namus.

Partorgo „pernelyg nuoširdaus aktyvumo“ priežastis paaiškėjo tik po trejų metų. Pasirodo, kad A. Jūrelės tėvas buvo Lietuvos karininkas, tarnavo policijoje, mirė atsidūręs Anglijoje. A. Jūrelė, stodamas į partiją, bandė pasislėpti po tariamo tėvo, neva siuvėjo, sermėga.

„Sunki dalia metų metais gyventi baimėje. Silpnas jis žmogus, – galvojo. – Galima pateisinti vieną ar kitą poelgį, kai gelbsti savo šeimą, save, bet kam skandinti kitus“.

Pats Baršauskas irgi atsidūręs delikačioje situacijoje – tapo Politinių ir mokslinių žinių skleidimo draugijos Kauno srities valdybos pirmininku, vėliau ir Respublikinės draugijos pirmininko pavaduotoju.

Tuo metu partijos dėmesys buvo sutelktas į „mokslinę–ateistinę“ propagandą, kuriai turėjo vadovauti ši draugija.

Vaizduotas kaip *„įsitikinęs ateistas ir bedievis“*, K. Baršauskas šį- kart, atrodo, turėjo atsidurti savo rogėse. Taip, buvo sudarytos specialios agitacinės grupės iš mokslininkų, rašytojų, aktorių, vyko antireliginės paskaitos, „stebuklų vakarai“, materialistiškai aiškinamos astronomijos, biologijos, fizikos, medicinos žinios. Baršauskas irgi parengė paskaitą „Fizika ir religija“, bet didelio įkarščio antireliginėje veikloje jis nerodė. Atvirkščiai, priėmė į darbą kunigą, netekusį valdžios malonės ir parapijos.

„Yra kūriko vieta, bet kaip kunigui jos siūlyti negaliu“, – pasakęs.

Tačiau kunigas sutiko. Kūreno katilinę ir dirbo savo darbą. Išaiškino. Kilo triukšmas.

– *Barė, broleli, oi kaip mane barė,* – skundėsi broliui Jonui Kazimieras.

Kauno partinė valdžia jį tik pakentė. Kartu medžiojo, žvejojo, bet nemėgo... Jau kuris laikas per Gegužės pirmąją, Spalio revoliucijos minėjimus nekviečia į tribūną. Nekviečia vieną kartą, antrą. Gauna leidimą tik į sodelį.

Bala jų nematė, tegul nekviečia. Pražygiuoja kolonoje su studentais ir patraukia tiesiai namo, net neužsukęs į tą sodelį.

Tačiau toks valdžios požiūris partiniams biurokratams buvo ženklas, kad Baršauską galima, o ir reikia, pamokyti, įgelti, apspjauti. Vėl pasipylė skundai į Vilnių, Maskvą.

Dauguma jų pagal tuometinę tvarką sugrįždavo atgal į Kauną, partijos miesto komitetą „faktams patikrinti“. Kai kurie sekretoriai net sugalvojo sau ir kitiems linksmą pramogą – skaityti šiuos laiškus medžioklėje. Įkaitę po taurelės skaito ir kvatoja. O jam širdis plyšta.

Vieną kartą kantrybė trūko – vargstu, sveikatos negailiu, mokslinį darbą apleidau, o atpildas – patyčios. Nuvažiavo pas Antaną Sniečkų. Tas žvelgia į akis ir klausia:

– Sakyk, Kazimierai, visą tiesą.

Papasakojo, ką darysi.

– Važiuok ir dirbk toliau, – išklausęs pasakė Sniečkus. – Užsuksiu ir aš į Kauną.

Išvažiavo nusiraminęs, tvirtesnis, bet vieno dokumento išimti iš portfelio Sniečkaus kabinete taip ir neišdrįso. Dabar jis guli prieš Kazimiero akis namie, ant rašomojo stalo, ir nuo jo dega rankos.

Sniečkus greitai savo pažadą ištesėjo. Tik užsuko ne institutan, bet į Baršauskų namus. Užsidarę kabinete ilgai kalbėjosi vienu du, o atsisveikindamas pasakė:

– Lauk svečių. Atvažiuoja Jeliutinas.

Kad Baršauskų namuose lankosi ne tik Sniečkus, bet ir Paleckis, Drobnys, greit sužinojo vietos partinė valdžia. Pritilo, sukluso, meilesni pasidarė.

LKP CK pirmasis sekretorius Antanas Sniečkus (pirmas iš dešinės) ne kartą lankėsi Kauno politechnikos institute

Tačiau dar prieš SSSR aukštojo mokslo ministro vizitą K. Baršausko gyvenime atsitiko kitas ypač reikšmingas įvykis. Jis buvo išrinktas Lietuvos mokslų akademijos nariu – akademiku. Jo kandidatūrą į akademikus pasiūlė Vilniaus valstybinio universiteto Fizikos–matematikos ir Chemijos fakultetų jungtinė mokslinė taryba.

Lietuvos mokslų akademijos prezidiumas sudarė 6 asmenų komisiją, vadovaujamą akademiko J. Matulio, kuri *„susipažinusi su pristatyta medžiaga apie fizikos–matematikos daktaro K. Baršausko moksli-*

nę ir visuomeninę veiklą, pasiūlė Mokslų akademijos prezidiumui ir Fizikos–chemijos ir technikos mokslų skyriaus biurui iškelti jo kandidatūrą skyriaus visuotiniame susirinkime ir Mokslų akademijos visuotiniame susirinkime rinkimams į akademikus fizikos specialybėje".

Komisijos pirmininkas akademikas J. Matulis, nariai – akademikai A. Jucys, Vl. Lašas, K. Korsakas, J. Kriščiūnas, narys koresp. J. Macevičius.

1956 m. gruodžio 14 dieną vykęs Lietuvos mokslų akademijos visuotinis susirinkimas patvirtino balsų skaičiavimo komisijos protokolą ir nutarė „*laikyti išrinktais į Lietuvos TSR mokslų akademikus: 1. Baršauską Kazimierą, Mato s., fizikos specialybė; 2. Brazdžiūną Povilą, Povilo s., fizikos specialybė; 3. Šivickį Pranciškų, Kazimiero s., zoologijos specialybė; 4. Janickį Joną, Vitalijaus s., chemijos specialybė; 5. Jablonskį Konstantiną, istorijos specialybė*".

Akademikai V.Lašas, J.Rakauskas, K.Baršauskas

„*Kai Vilniuje vykdavo Akademijos sesijos, suvažiuodavo ir kauniečiai. Tada visi susirinkdavo mūsų namuose: Purėnas, Baršauskas, Lašas ir kiti*", – prisimena Adelė Matulienė, akademiko J. Matulio žmona. Į Mokslų akademijos rimtį įsiliejo vitališka Baršausko prigimtis.

Gruodžio pabaigoje iš Maskvos atėjo dar viena žinia – Kauno politechnikos institutui suteikta teisė teikti penkių specialybių mokslų kandidato laipsnius. Tai buvo svari pergalė.

Kaip buvo ketinęs, į Kauną atvyko ir SSSR aukštojo mokslo ministras prof. V. Jeliutinas bei TSKP CK Mokslo skyriaus vedėjas prof. V. Kirilinas. Juos lydėjo A. Sniečkus.

Po instituto apžiūros atvykusieji aplankė kitas Kauno aukštąsias mokyklas, paskui vyko aukštųjų mokyklų dėstytojų pasitarimas „mokslinio ir mokomojo–auklėjamojo darbo pagerinimo klausimais“.

K. Baršauskas mokėjo visus priimti, sutikti. Kiekvieną – ar tai būtų prezidentas, ministras, įmonės vadovas, ar paprastas sodietis – patraukdavo jo nuoširdumas, atviras būdas.

SSSR mokslų akademijos prezidentas M. Keldyšas tuometinės valdžios hierarchijoje buvo vienas iš svarbiausių asmenų. Žinia, kad jis atvyksta į Lietuvą, Vilniuje sukėlė ant kojų visą Lenino prospektą – kur nuveš, ką parodys, kuo pavaišins. Kad tik neiškeliautų susidaręs prastą nuomonę.

Iš kairės — K.Baršauskas, SSSR MA akademikas B.Vulas, SSSR MA prezidentas M.Keldyšas

Atvažiavo M. Keldyšas ir į Kauno politechnikos institutą. Jau po penkių minučių galėjai pamanyti, kad svečias iš Maskvos ir instituto rektorius susitiko nebe pirmą kartą, bet yra seni pažįstami – ploja Kazimieras Keldyšui per petį ir abu taip gražiai šypsosi.

Ilgai nepamiršo prezidentas šio vizito ir jį priėmusio šeimininko. Keletą metų siuntė sveikinimo telegramas, paskambindavo telefonu.

Išvyko patenkintas ir V. Jeliutinas.

„Žymiųjų svečių apsilankymas bus naujas impulsas, gerinant darbą mūsų institute. Prieš metus pas mus lankęsis politechnikos institutų valdybos viršininkas prof. N. S. Aržanikovas sustiprino mūs materialinę bazę.

Reikia tikėtis, kad po ministro ir kitų aukštųjų svečių apsilankymo mūsų institutas susilauks dar efektingesnės paramos. Ministras pažadėjo skirti žymiai daugiau lėšų bendrabučių statybai. Šiais metais turime pilnai baigti 200 vietų bendrabučio statybą prie 1-ųjų rūmų ir uždėti stogą 400 vietų bendrabučiui Žaliakalnyje. 1958 metais bus įrengtas minėtas 400 vietų bendrabutis ir trečio 400 vietų bendrabučio statyba. Ministras pažadėjo padidinti lėšas įrengimams įsigyti ir kapitaliniam pastatų remontui…

Ministras pasiūlė rengti mūsų respublikos liaudies ūkiui platesnio profilio inžinierius, leido paruošti mūsų institutui individualius mokymo planus (mano pabr. – J. S.), *ūkiskaitinėms sutartims plėsti nebus ribojami piniginiai fondai*“, – džiaugėsi instituto rektorius.

Amžininkų tvirtinimu, *„prie įvairių nemalonumų Baršauskas taip pat buvo įpratęs, dėl to per daug nesijaudindavo ir mokėjo ginti savo nuomonę.“*

– Na ir privirei košės, Baršauskai. Partijos linijos nesupranti, – priekaištavo po jo kalbos Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos sesijoje M. Gedvilas, švietimo ministras. – Privalai savo klaidą rytoj viešai ištaisyti.

– Pasakiau, ką galvoju, ir nesiruošiu keisti savo nuomonės, – irgi pyktelėjo Kazimieras. – Kiek žinau, dar neseniai ir jūs manėte panašiai.

M. Gedvilas nutilo.

Sesijoje svarstant įstatymo, kaip vykdant švietimo reformą priartinti vidurinę mokyklą prie gyvenimo, projektą, K. Baršauskas kalbėjo:

„Anksčiau, ligi įstatymo išleidimo, mūsų vidurinėse mokyklose buvo 11 metų mokslas, o tose respublikose, kur dėstomoji kalba buvo rusų kalba, mokslas truko 10 metų. Dabar įstatymas nustato vidurinėje mokykloje 11 metų mokslą. Atrodo, kad respublikos įstatymas dėl mokyklos pertvarkymo turėtų numatyti 12 metų mokslą pilnoje vidurinėje mokykloje. Kitu atveju respublikos moksleiviai bus labai perkrauti darbu arba bus priversti mokytis gamtos ar kitų dalykų pagal sumažintas programas. Be to, dėl per didelio krūvio gali nukentėti mokinių sveikata.

Aš siūlyčiau Lietuvos TSR Aukščiausiajai Tarybai įstatyme nustatyti vidurinėje mokykloje 12 metų mokslą, tai yra privalomą nustatyti aštuonerių metų, kaip yra nustatyta sąjunginiame įstatyme, ir vidurinėje mokykloje vietoj trejų metų – ketverius.

Be to, pertvarkant mokyklas, reikia atsižvelgti į moksleivių polinkius – vidurines mokyklas nuo IX klasės reikia suskirstyti į dvi kryptis. Vieną kryptį turėtų sudaryti sustiprinti gamtos, kitą – humanitariniai mokslai."

Sesijoje „savo klaidos" K. Baršauskas neištaisė, todėl buvo iškviestas „ant kilimo" pasiaiškinti.

Laikas parodė, kas buvo teisus. Argi dabar ne panašia linkme kreipiama švietimo reforma?

Tuo metu jis žengė dar vieną rizikingą žingsnį – neoficialiai nurodė studentų priėmimo komisijai nepriimti dokumentų iš tų abiturientų, kurie *„negyvena Lietuvos TSR teritorijoje"*. Piktus tokių abiturientų tėvų, pačių abiturientų laiškus gavo laikraščio „Komsomolskaja pravda" redakcija, Sąjunginė aukštojo mokslo ministerija. Ši reagavo labai audringai:

„Jūsų pateiktas pasiaiškinimas nepatenkinamas... už abiturientų, norinčių įstoti į Kauno politechnikos institutą, dokumentų priėmimo tvarkos pažeidimus SSSR aukštojo mokslo ministerija Jus griežtai įspėja."

Dalgis atsimušė į kietą akmenį.

Ryžtingą nuomonę instituto vardu Baršauskas išdėstė LKP Centro komitetui, Maskvos institucijoms ir dėl aukštųjų mokyklų pertvarkymo, studijų eigos, praktikų, gamybinio ir vakarinio mokymo.

„Respublikoje prie Ministrų Tarybos reikėtų įsteigti Aukštojo mokslo komitetą, kuris vadovautų visoms aukštosioms mokykloms, o gal ir technikumams. Aukštųjų mokyklų pavedimas Švietimo ministerijos žinion, mū-

Получено КПИ
1956.IX.14
№ 556

СССР
Министерство
высшего образования
Главное
Управление политехнических
и машиностроительных вузов

8.IV.1956 г.
№ П1-10/72

Москва, центр, ул. Жданова 11

Директору Каунасского политехнического
института
тов. БАРШАУСКАС К.М.

В Министерство высшего образования СССР поступила от гр. Молодавкиной Е.В. жалоба на то, что от ее сына, подавшего заявление о зачислении в Каунасский политехнический институт, потребовали сдачи вступительного экзамена по литовскому языку, хотя он подавал заявление о зачислении в русскую группу.

Отдел политехнических и энергетических вузов просит Вас сообщить, чем вызвано это требование, находящееся в противоречии с правилами приема в вузы, и были ли предупреждены о нем абитуриенты при подаче заявлений о зачислении в институт.

Ваш ответ ожидается до 15 сентября 1956 г.

Нач. от... политехнических и
энерге...
И. Лебедев

МИНИСТЕРСТВО
ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
СССР
"4" октября 1958 г.
№ П1-10/1048
Москва, центр, ул. Жданова, 11
Тел. К 0-06-40

Директору Каунасского политехнического
института тов. БАРШАУСКАСУ К.М.

Копия – Редакции газеты "Комсомольская
правда"

На № 94940 от 15/VII-1958г.

Министерство высшего образования СССР рассмотрело представленное Вами объяснение № 10056 от 5/IX-1956г. по поводу заявлений абитуриентов, которым отказано приёмной комиссией в допуске к сдаче вступительных экзаменов ввиду того, что они не проживают на территории Литовской ССР.

Представленное объяснение неудовлетворительно и не соответствует всем действующим законоположениям по вопросам поступления в вузы лиц, имеющих среднее образование.

Приёмная комиссия под Вашим председательством отказывала в приёме документов целому ряду абитуриентов, несмотря на неоднократные указания Главного управления политехнических и машиностроительных вузов о необходимости принимать документы от всех граждан Советского Союза, имеющих среднее образование, независимо от места жительства.

За допущенное нарушение порядка приёма документов от абитуриентов, желавших поступить в Каунасский политехнический институт, Министерство высшего образования СССР строго предупреждает Вас и предлагает в последующей работе строго придерживаться действующим положениям о порядке приёма в вузы лиц, имеющих среднее образование.

Член коллегии П.Д.Лебедев

sų nuomone, yra nepriimtinas, nes Švietimo ministerijos dėmesio centre visad bus vidurinės mokyklos.

Ryšium su politechninio mokymo įvedimu vidurinėse mokyklose, Kauno politechnikos institute reikia įsteigti inžinerinį–pedagoginį fakultetą...“ – rašė rektorius.

Įžvalgų, energingą, plačių užmojų KPI vadovą šiltai prisimena akademikas prof. Jonas Kubilius ir dr. Vaclovas Pranaitis.

„Kazys Baršauskas buvo beveik pora dešimčių metų vyresnis už mane. Mūsų asmeninė pažintis prasidėjo man jau baigus aukštuosius mokslus. Jis dirbo Kaune, o aš pradėjau studijas 1940 m. lietuviškajame Vilniaus universitete. Tačiau jau tada išgirdau iš kolegų K. Baršausko pavardę, buvo minimi jo kosminių spindulių tyrinėjimai. Šį tą radau populiariojoje spaudoje. Pokario metais pasirodė jo knygelė apie kosminius spindulius. Joje buvo kalbama ir apie atominę energiją bei jos perspektyvas, – prisimena J. Kubilius. – *Mano kartos moksleiviai fizikos mokėsi iš K. Šakenio fizikos vadovėlių. Aš pavartydavau ir V. Čepinskio universitetinio fizikos kurso paskaitas. K. Šakenio vadovėliai jau buvo kiek senstelėję. O fizika darė didžiulę pažangą. Reikėjo ir mokyklinius vadovėlius modernizuoti. Dar vokiečių okupacijos metais K. Baršauskas kartu su kitais redagavo, o pokario metais rašė fizikos vadovėlius vidurinei mokyklai. 1947 m. pasirodė jo populiari knygelė „Fizika klausimais ir atsakymais“.*

Tačiau asmeniškai K. Baršauską pamačiau gerokai vėliau, kai 1952 m. pradėjau dirbti Mokslų akademijoje. Jis nuo 1950 m., perorganizavus Kauno universitetą į dvi aukštąsias mokyklas – Politechnikos institutą ir Medicinos institutą, buvo paskirtas pirmojo direktoriumi (vėliau ir institutų direktoriai buvo pradėti vadinti rektoriais). 1956 m. buvo išrinktas Mokslų akademijos tikruoju nariu. K. Baršauskas buvo komunikabilus, mėgdavo bendrauti su jaunesniais. Organizavo mokslinį darbą iš puslaidininkių fizikos ir ultragarso.

Tačiau daugiau reikalų atsirado tik tada, kai 1958 m. tapau jo kolega – Vilniaus universiteto rektoriumi. Tuomet visos aukštosios mokyklos priklausė tiesiog Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijai Maskvoje ir tik už metų, po N. Chruščiovo reformų, perėjo į respublikos priklausomybę, nors daugelis klausimų vis tiek buvo sprendžiami Maskvoje. Dažnai praversdavo pasitarti, kaip elgtis vienu ar kitu klausimu.

Buvo ir bendrų reikalų. Augančiai Vilniaus pramonei reikėjo inžinierių. Todėl prireikė juos rengti vietoje. Paprasčiausia būtų buvę prie Vilniaus universiteto įsteigti vieną kitą techninio profilio fakultetą. Deja, didelėje centralizuotoje valstybėje veikė kitos nuostatos. Visi buvo guldomi į Prokrusto lovą. Universitetuose būdavo leidžiama rengti tik tiksliųjų, gamtos ir humanitarinių mokslų atstovus. Net ir į mediciną buvo kreivai žiūrima. Ji buvo tik Vilniaus, Tartu, Lvovo ir kažkuriame Sibiro universitete. Todėl Vilniuje teko įsteigti Kauno politechnikos instituto filialą.

Vilniaus universiteto rektorius Jonas Kubilius ir Kauno politechnikos instituto rektorius Kazimieras Baršauskas

Tai nebuvo paprasta. Visiems trūko patalpų. Išeitis buvo vienintelė – mokytis vakarais universiteto patalpose, o jų ir taip trūko. Tekdavo derinti abiejų įstaigų interesus. Net nugalėti paprastus klausimus, kurie centralizuotoje valstybėje buvo sunkiai sprendžiami. Štai kad ir valytojų klausimas. Jos buvo skiriamos priklausomai nuo valomo ploto. O ką daryti, jei tomis pačiomis patalpomis iš ryto naudojasi vieni, o vakarais kiti. Valytojos nepriversi už tą patį menką atlyginimą du kartus per dieną valyti tas pačias patalpas. Papildomų valytojų etatų skyrimą galėda-

vai išspręsti tik Maskvoje, kur 421 kambaryje sėdėjo koks Ivanas Petrovičius, paprastai neskiriąs Vilniaus nuo Rygos. Tekdavo apsieiti be jo, kažkaip apeinant valdžios nurodymus.

Tačiau gal ryškiausiai bendradarbiavimą parodo štai tokia istorija, kai teko rimtai „apgaudinėti“ valdžią. Tais laikais studentai būdavo atleidžiami nuo nemėgstamos karinės tarnybos, kol baigs aukštąjį mokslą. O stambiosiose mokyklose buvo įkurtos karinės katedros, kuriose studentai išeidavo karinį apmokymą ir kartu su diplomu gaudavo atsargos karininkų laipsnius. Tai buvo paranku studentams. Tačiau atėjo vadinamasis „karo aidas“. Karo metais gimusių jaunuolių buvo nedaug. Jų neužtekdavo kariuomenei sukomplektuoti. Todėl centrinė valdžia panaikino beveik visų aukštųjų mokyklų karines katedras, o studentus pradėjo imti į karinę tarnybą. Tai buvo labai nepalanku rengiant mokslinius kadrus, nes pertrauka moksle, sakysime, būsimiesiems matematikams, buvo labai žalinga. Reikėjo ieškoti išeities. Laimei, vienoje kitoje aukštojoje mokykloje karinės katedros buvo paliktos. Lietuvoje tokia mokykla buvo Kauno politechnikos institutas. Juk ir karo reikalams reikėjo inžinierių. Man ir mano kolegoms matematikams Vilniuje kilo idėja, jog reikia tuo pasinaudoti. Tam pravertė ir įkurtasis filialas. K. Baršauskas palaikė mane. Iš Kauno politechnikos instituto studentų buvo parinkta gabių matematikai studentų grupė, jie perkelti į Vilniaus filialą. Buvo rengiami pagal specialiai jiems sudarytą mokymo planą. Maskavimui plane buvo šiek tiek inžinerinių dalykų. Karinį parengimą tie studentai išeidavo filiale, o matematiką studijavo Vilniaus universitete. Tą „kombinaciją“ pakartojome dar kartą po metų. Vėliau jau to nereikėjo. Atsikūrė karinės katedros. Tačiau kritiškuoju momentu taip buvo parengtas nemažas būrys gabių matematikų mokslo darbuotojų bei aukštųjų mokyklų dėstytojų, tarp jų Vygantas Paulauskas, Donatas Surgailis, dabar profesoriai, Mokslų akademijos nariai korespondentai.

K. Baršauskas buvo gana lankstus ir spręsdamas kitus klausimus. Visais laikais, o tada ypač, reikėjo mokėti laviruoti.

Antai po TSKP XX suvažiavimo pradėjo grįžti Į Lietuvą buvę kaliniai ir tremtiniai. Grįžo šiek tiek buvusių aukštųjų mokyklų darbuotojų. Tremtinių vaikai jau tremtyje buvo baigę vidurines mokyklas arba net pradėję studijuoti. Suprantama, norėjo tęsti mokslą ir tėvynėje. Ne visos aukštosios mokyklos norėdavo juos įsileisti. Buvo daug vietinių sargų ir stebėtojų. Ne visi vadovai išdrįsdavo taip rizikuoti. Liberaliausiai buvo el-

giamasi Vilniaus universitete ir Kauno politechnikos institute. Nors išgirsdavome ir priekaištų...

Praėjo ne vienas dešimtmetis nuo K. Baršausko mirties. Jo vardas ir šiais neramiais laikais neišnyko iš žmonių atminties. Jis ilgam liks šviesus, ypač jį pažinojusiems".

„Netiesiogiai su prof. K. Baršausku susitikau, mokydamasis iš jo parengtų fizikos vadovėlių Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijoje, klausydamas fizikos mokytojo L. Klemo, kuris buvo K. Baršausko bendramokslis Marijampolės realinėje gimnazijoje, pasakojimų, – rašo V. Pranaitis. – *Tiesiogiai susitikau su profesoriumi 1945 m. rugpjūtį, kai laikiau pas jį stojamąjį fizikos egzaminą į Vytauto Didžiojo universitetą (VDU). Tada jis man padarė atidaus ir nuoširdaus pedagogo įspūdį. Jis labai gerai suprato besiveržiančio studijuoti pokario jaunimo jausmus.*

Vėliau, jau mokydamasis aspirantūroje 1951–1954 m., kartais užeidavau pas KPI rektorių prof. K. Baršauską mokslinių ekspedicijų ir studentų mokomųjų praktikų organizavimo reikalais. Prisimenu, kad visada buvo galima kreiptis, visada priimdavo nuoširdžiai, su jam būdinga šypsena. Su juo kalbėtis buvo labai lengva. Jis greit suprasdavo reikalo esmę ir vienaip ar kitaip jį išspręsdavo. Didelis prof. K. Baršausko pasitikėjimas interesantu skatino, einant pas jį, gerai apgalvoti motyvus ir be reikalo netrukdyti. O jis, neretai ir trumpai užtrukus pokalbiui, spėdavo paklausti, kaip sekasi darbe, asmeniniame gyvenime, ir atsisveikindamas visada palinkėdavo geros kloties.

Daugiau su prof. K. Baršausku teko bendrauti 1956–1959 m., kai dirbau KPI Hidrotechnikos fakulteto prodekanu. Tuomet su KPI rektoriumi reikėjo spręsti studentų priėmimo, grąžinimo ir šalinimo, studijų, kultūros, sporto ir buities, absolventų paskyrimo ir išleidimo klausimus. Iš šio laikotarpio prisimenu keletą epizodų.

Sutikau kartą profesorių prie rektorato. Pasisveikino (buvo begrįžtas po kažkokio nemalonaus pokalbio) ir greitakalbe prasitarė: „Labai barė, labai..." Pasirodo, III rūmų salėje įvyko Lietuvos krepšininkių, grįžusių iš Prahos, susitikimas su studentais. Kadangi išvykstančių į užsienį dar buvo labai mažai, tai studentų susitikime buvo gausu. Po įspūdžių apie varžybas, prasidėjus klausimams, be kitų klausimų, buvo ir toks: „Na, kaip atrodo Praha?" Krepšininkė lyg tarp kitko pasakiusi: „Prahoje ant kiekvieno kampo kavinukė, visur kvepia kava ir pyragėliais. Visai kaip Kaune prie Smetonos".

Dr. Vaclovas Pranaitis, buvęs KPI Hidrotechnikos fakulteto prodekanas, Valstybinio aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo komiteto pirmininko pavaduotojas

To užteko, kad rektorius būtų kviečiamas aiškintis. Tad ką jau bekalbėti, kiek jam reikėjo iškentėti dėl studentų eitynių per Vėlines ar grumtynių Kauno stadione po varžybų ir kt. Sunku buvo šiam jautriam žmogui apginti jaunimą, taip pat jautriai reaguojantį į esamas neteisybes.

Prisimenu vieną komišką atsitikimą iš studentų priėmimo (mandatinės) komisijos posėdžio, kuriam pirmininkavo prof. K. Baršauskas. Svarstymo metu kažkas iš nuolatinių priekabiautojų, pavartęs stojančiojo dokumentus, pastebėjo „spragą" biografijoje. Kilo sujudimas, ėmė kryžmiškai klausinėti: Ar visada tėvai gyveno Kaune? O gal jie kada nors gyveno kitur? O gal gyveno Palangoje?.. Pagaliau vienas paklausė: „Tai kodėl anketoje parašyta, kad gimęs Palangoje?" Stojantysis, visą laiką tvirtinęs, kad jo tėvai gyveno tik Kaune, po paskutinio klausimo visai išraudo ir sėdėjo tarsi žado netekęs. Visi pritilo, kai kas spėjo pagalvoti, kad pagavo „zuikį", sužiuro į profesorių. Profesorius paprašė pasakyti visą tiesą, nesivaržyti, nes kitaip ims komjaunimas ir nepriims į KPI. Drovusis vaikinas, pajutęs rektoriaus veide šypseną ir padrąsinantį žvilgsnį, pratarė: „Mama buvo išvažiavusi atostogų į Palangą". Įtampa atslūgo, ir drovusis abiturientas tapo KPI studentu.

1956 m. pavasarį pakviestas užėjau pas rektorių. Kabinete jis draugiškai kalbėjosi su Lietuvos Ministrų Tarybos inspektoriumi P. Putrimu apie naujus administracinius pertvarkymus, savivaldos plėtrą. Kalbėjo apie padidėjusius inžinierių poreikius vykdomuosiuose komitetuose, komunaliniam ir kelių ūkiui, transportui ir vietinei pramonei administruoti, organizuoti ir tvarkyti. Kalbėjo, kad rajonuose įvedama nauja vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojo pareigybė – pavaduotojas plano reikalams. Jų manymu, čia geriausiai tiktų Hidrotechnikos fakulteto kelių statybos ir hidrotechninės statybos inžinieriai. P. Putrimas pabrėžė, kad tam reikia ne tik gerų ir iniciatyvių inžinierių, bet labai svarbu, kad jie, baigdami institutą, jau būtų partijos nariai ar kandidatai. Prof. K. Baršauskas pasakė, kad tai garbinga užduotis KPI, kad yra didelės per-

spektyvos augti jauniems specialistams. Jeigu mes nesurasim tokių žmonių, ateis dirbti kiti, ne geresni, gal ir svetimi. Hidrotechnikos fakultetas per dvejus metus vadovaujančiam darbui savivaldybėse parengė keliolika inžinierių, kurių dalis greit tapo rajonų, naujų pramonės centrų vadovais. Taip KPI padėjo formuotis ir įsitvirtinti tautinei nomenklatūrai, kuri įvairiose Lietuvos ūkio sferose, mokslo, švietimo ir kultūros baruose reiškė dideles iniciatyvas.

Prof. K. Baršausko pasiūlymu, nuo 1959 m. spalio 1 d. buvau paskirtas Lietuvos valstybinio aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo komiteto pirmininko pavaduotoju. Šiame komitete mums teko nagrinėti ir spręsti sudėtingus uždavinius. Tuo metu sėkmingai dirbo Lietuvos liaudies ūkio taryba, plėtojusi šalies pramonę. Paaiškėjo, jog labai stokojama inžinierių, ekonomistų ir kitų specialistų, ypač naujose pramonės šakose. Beveik pusę inžinierių ir technikų pareigų buvo užėmę niekur nesimokę praktikai. Jaunųjų specialistų poreikiai buvo patenkinami tik perpus. Tačiau staiga išplėsti specialistų rengimą buvo neįmanoma, nes ribojo per mažas mokymo įstaigų tinklas, silpna jų materialinė bazė. Aukštosios mokyklos priklausė tiesiog Maskvai. Todėl pirmiausia reikėjo perimti visas aukštąsias mokyklas ir technikumas iš sąjunginių ir respublikinių žinybų. Paskui, pasitelkus aukštųjų mokyklų vadovus, mokslininkus ir specialistus, teko kurti Lietuvoje vieningą aukštųjų mokyklų ir technikumų valdymo, specialistų rengimo ir mokslinių tyrimų organizavimo sistemą, stiprinti veikiančias mokslo ir mokymo įstaigas, plėsti jų tinklą, aprūpinti jas finansiniais ir materialiniais ištekliais.

Bėgo metai, atnešdami ir rūpesčių, ir nerimo, ir pasitenkinimo. Kasmet pavasarį kartu su mokyklų vadovais, profesoriais ir dėstytojais išlydėdavome į gyvenimą būrius absolventų ir kasmet rudenį visi su džiaugsmu sutikdavome vis gausėjančias pirmakursių gretas. Dabar, kai žvelgiu į nueitą kelią, matau, kad prabėgę metai, darniai dirbant su mokyklų vadovais ir jų kolektyvais, buvo prasmingi. Už tai esu dėkingas prof. K. Baršauskui, kuris „įkinkė“ mane į šį nelengvą, bet prasmingą darbą. Tik gaila, kad mums bendradarbiauti buvo skirta vos penkerius metus.

1960 m. birželyje prof. K. Baršauskas dalyvavo paskutinės (1950 m.) VDU Statybos fakulteto inžinierių laidos dešimtmečio susitikime III rūmų salėje. Prisimenu, kad nuoširdžiai sutiktas rektorius pasakė: „sveikindamas Jus, aš džiaugiuosi, jog 1950 m. laida yra viena iš tvirčiausių

ir gražiausių. Daugelis Jūsų eina atsakingas pareigas Lietuvos liaudies ūkyje, iš Jūsų tarpo yra nemažai mokslo kandidatų, docentų..." Pasidžiaugęs, kad mes aktyviai įsitraukėme į veiklą, jis palinkėjo ilgų, laimingų bei kūrybingų metų.

1960 m. vasarą pasiguodžiau prof. K. Baršauskui, kad Klaipėdos jūreivystės mokykloje, kur rengiami Lietuvos jūrų laivininkystei laivų vairavimo, mechanikos ir elektrotechnikos technikai, moksleivių kontingentas iki šiol komplektuojamas daugiausia jaunuoliais iš Rusijos Federacijos. Moksleiviai iš Lietuvos sudaro vos keliolika procentų. Visi dalykai dėstomi tik rusų kalba. Mokykloje yra karinė drausmė, tačiau daug netvarkos, maža dėmesio jaunimo kultūrai. Pasakiau, kad šiai mokyklai reikalingas sumanus, energingas vadovas, kuris taikiai, subtiliai, padedamas mūsų ir Klaipėdos miesto vadovų, ją pertvarkytų. Profesorius greit reagavo ir pažadėjo surasti tokį žmogų KPI. Nors jis turėjo labai gerą atmintį, staiga iš kišenės išsitraukė nosinę ir juokaudamas užmezgė mazgelį. Tai reiškė – būk tikras, neužmirš.

Rudenį profesorius, atvažiuodamas į uostamiestį KPI Klaipėdos fakulteto reikalais, atsivežė Metalų technologijos katedros asistentą Algirdą Drukteinį, būsimą kandidatą į Jūreivystės mokyklos direktorius. Kartu, dalyvaujant miesto vadovams, ją apžiūrėjome. Visi įsitikino, kad mokykla turi gerą materialinę bazę, tačiau yra daug trūkumų, kurie slepiasi po formalia karine skraiste.

Tuomet profesorius kandidatui į direktorius pasakė: „Kiekvienas žmogus turi gerų ir blogų pusių. Vadovo pareiga dirbti taip, kad gerosios žmonių savybės išplauktų į paviršių. Remiantis tomis geromis žmonių savybėmis, galima atlikti daug gerų darbų". Klaipėdos jūreivystės mokyklos direktorius A. Drukteinis, vadovaudamasis profesoriaus patarimais, per trejus metus pertvarkė mokyklą, net 80 proc. moksleivių kontingento jau sudarė Lietuvos jaunuoliai.

Turiningą ir jausmingą kalbą KPI rektorius prof. K. Baršauskas pasakė 1961 m. sausio 3 d. Kauno muzikiniame teatre, švenčiant KPI dešimtmetį. Jis pranašingai pasidžiaugė, kad institutas į antrąjį dešimtmetį įžengė su didelėm ateities perspektyvom. Man teko garbė Lietuvos aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo komiteto vardu pasveikinti KPI profesorius, dėstytojus ir darbuotojus, padėkoti jiems už nuveiktus darbus, pranešti artimiausias instituto plėtros galimybes, taip pat už gerą darbą rektoriui prof. K. Baršauskui, 15-kai kitų profesorių ir dėstytojų įteikti garbės

raštus, premijuoti, palinkėti sėkmės. Prof. K. Baršauskas man tuomet pareiškė: „Visa tai labai gerai, labai. Bet mes ne mažiau vertiname nuoširdžius sveikinimus ir linkėjimus".

1962 m., svarstant Valstybiniame plano komitete prastą Lietuvos geležinkelių būklę ir darbą, iškilo geležinkelio inžinierių rengimo klausimas. Maskva, motyvuodama, jog neįmanoma dėstant lietuvių kalba parengti gerų geležinkelių inžinierių, nutraukė jų rengimą KPI. Visi suprato, kad dėl tų pačių motyvų to atnaujinti neleis. Posėdyje pažadėjau susitarti su KPI rektoriumi prof. K. Baršausku dėl geležinkelių specialybės inžinierių rengimo esamo studentų kontingento sąskaita. Prof. K. Baršauskas mielai sutiko kasmet parengti po keletą geležinkelių inžinierių iš automobilių kelių specialybės studentų kontingento.

KPI parengė 14 geležinkelių inžinierių, būsimuosius šios srities mokslininkus siuntė į Leningrado ir Maskvos geležinkelių transporto institutus. Apgynę disertacijas grįžo K. Sakalauskas ir A. Limba. Nors Lietuvos geležinkelių valdyba buvo panaikinta ir vėl nutrauktas geležinkelių inžinierių rengimas, tačiau atliktas darbas nenuėjo veltui. 1993 m. Vilniaus Gedimino technikos universiteto Aplinkos inžinerijos fakulteto dekanas doc. K. Sakalauskas vėl atgaivino geležinkelių inžinierių specialybę ir parengė pirmąjį lietuvių kalba geležinkelių inžinerijos vadovėlį.

Įkūrus KPI Vilniaus filialą, buvo aišku, kad sostinėje steigiama nauja aukštoji technikos mokykla. Prof. K. Baršauskas nuoširdžiai palaikė šią idėją. Mes ne kartą kalbėjomės apie Vilniaus gyventojų tautinę sudėtį ir demografinę padėtį, taip pat apie tai, kad sostinės aukštosiose mokyklose vyravo humanitarinės specialybės, o studentų sudėtis buvo moteriška. Supratome, kad KPI Vilniaus filialas su dieniniu skyriumi, su inžinerinėm specialybėm ir vyriška sudėtimi ateityje turės teigiamos įtakos demografinei situacijai. Prof. K. Baršauskas baiminosi tik dėl būsimosios aukštosios mokyklos krypties. Mat, suteikus jai politechninį arba grynai elektronikos profilį, buvo didelė grėsmė, kad studijos vyks rusų kalba. Be to, jis nuogąstavo, kad, forsuojant Vilniuje naujo instituto statybą, gali sulėtėti KPI studentų miestelio plėtra. Todėl vis prašydavo derinti šiuos klausimus…

Susitikti, bendrauti su prof. K. Baršausku buvo ir kitų progų. Kartu dirbome Lietuvos gamybinių jėgų vystymo ir išdėstymo respublikinėje komisijoje, dalyvaudavome įvairiuose pasitarimuose ir kt. Kartu važinėjome į Klaipėdą, Šiaulius ir Panevėžį dėl KPI ir technikumų bendrų

laboratorijų kūrimo. KPI studentų miestelio statybos reikalais vaikščiojome Vilniuje po ministerijas ir žinybas, o kartą visą savaitę mynėme ilgus koridorius Maskvoje.

Turėjome galimybių išsikalbėti. Jis buvo toks nevaržantis, atidus, atviras ir nuoširdus pašnekovas. Aš labai gerbiau profesorių, mokiausi iš jo. Sudėtingu klausimu kartais man buvo svarbu žinoti jo požiūrį. Profesorius mielai ir drąsiai pareikšdavo savo nuomonę.

K. Baršauskas dalijosi ir savo rūpesčiais. Pavyzdžiui, ne kartą sielojosi dėl pokario metu padarytų skriaudų Vilnijos lietuviškoms mokykloms. Jis padėdavo šio krašto ir Baltarusijos lietuviškų kaimų (tarpininkaujant šių kaimų globėjui prof. T. Ivanauskui) jaunimui, stojant studijuoti į KPI ir prašė paraginti tai daryti ir kitas mokyklas. Vėliau kai kurios lengvatos šiuo klausimu buvo įteisintos net oficialiai.

Taigi esu vienas iš laimingųjų, kuriam teko iš arti pažinti KPI rektorių prof. K. Baršauską. Dabar dažnai sakoma, kad kiekvienas darė, ką galėjo. Aš manau, kad prof. K. Baršauskas intuicija ir įžvalgumu suvokė save Lietuvos istorijoje, suprato, kad Lietuva gali sukurti savo ateitį tik šalies žmonių protu ir darbu. Todėl jis energingai, negailėdamas jėgų, ėmėsi plačių užmojų – gyvenimo turiniu ir darbo rezultatais praturtinti Lietuvą.“

Pažemintieji ir atstumtieji

Kiek jų buvo – profesorių, dėstytojų, tarnautojų, studentų – visa pažemintųjų ir atstumtųjų karta. Vieniems grėsė pavojus netekti darbo, duonos kąsnio, kitiems – kad bus užtrenktos durys į aukštąją mokyklą, bus pašalinti, išvyti jos nebaigę.

Už tai, kad tėvai turėjo daugiau žemės, buvo ištremti, ėjo valdinę tarnybą, tapo karininkais, išėjo į mišką broliai ar seserys.

„Mano tėvas kapitonas Romualdas Kaupelis nuo 1948 metų kalėjo Džezkazgane. Ten 1953 m. ir numirė. Mama su trimis vaikais išėjo iš namų ir slapstėsi, nes turėjome būti išvežti į Sibirą, – prisimena Ramutė Kaupelytė – Jonušienė.

Brolis Romualdas Kaupelis gyveno svetima Laurinaičio pavarde. Šia pavarde mokėsi ir prof. Baršausko vadovaujamame Kauno politechni-

kos institute inžinieriaus radiotechniko specialybės. 1962–63 mokslo metais jis buvo bebaigiąs aukštąjį mokslą.

Gyvenome vargingai. Mama turėjo menką juodą paltą, kurį dėvėjo ir vasarą, ir žiemą. Ji atėjo pas prof. Baršauską. Priėmime laukiančiųjų buvo daugiau, tačiau jaunesnių.

Profesorius išėjo iš savo kabineto, apžvelgė laukiančiuosius ir pirmąją pakvietė užeiti mūsų mamą. Ji papasakojo prof. Baršauskui šeimos istoriją, nieko neslėpdama. Paprašė, jei bus galima, diplomą jam išduoti tikrąja Kaupelio pavarde.

Profesorius Baršauskas sutiko padėti, nereikalaudamas kitų įrodymų.

Prabėgo daug metų. Mano brolio jau nebėra gyvųjų tarpe, bet mudvi su mama ir šiandien su meile ir dėkingumu prisimename šį kilnų žmogų ir jo poelgį.“

„Karštą 1949 metų gegužės mėn. 12 dieną mane pakvietė į universiteto rektoratą pats rektorius prof. J. Kupčinskas. Buvo aišku – mandatinė komisija. Tik neaišku, ar pasigailės, ar leis tęsti studijas. Formulė – socialinės kilmės nuslėpimas – netiko, nes dokumentuose buvau užrašiusi tėvų turimos žemės kiekį teisingai. Bet buvo didesnė „kaltė“ – 1948 m. gegužės mėn. 22 d. tėvus ištrėmė. Aš su nepilnamečiu broliu ir mažamete seserimi tremties išvengėme, – rašo inž. Elvyra Vaičiūnaitė–Valaitienė.

Po dviejų savaičių visų fakultetų skelbimų lentose buvo priklijuotas rektoriaus įsakymas, kad esu pašalinta iš universiteto už socialinės kilmės nuslėpimą ir arogantišką laikyseną mandatinės komisijos metu.

Pradėjau ieškoti galimybių, kaip sugrįžti atgal. Prisiklausiau visokių patarimų. Vienas iš jų buvo – eiti pas kompartijos Kauno miesto sekretorę J. Narkevičiūtę. Buvau. Išklausiau, kad tėvai išvežti teisingai, nes nestojo į kolūkį, o tokie studentai irgi nereikalingi. Kažkas patarė važiuoti pas Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininką J. Paleckį. Sakė, kad jis jautrus žmogus ir yra kažkam padėjęs. Deja, toliau jo sekretorės durų nepatekau.

Taip bevaikštant, atėjo ir 1950 m. ruduo. Mano pažįstamų pažįstami patarė kreiptis į prof. K. Baršauską. Jis tuo metu buvo Elektrotechnikos fakulteto dekanas. Lyg ir ne tuo adresu. Aš pas jį keturis kartus buvau laikiusi egzaminus.

Bet abejojau, ar profesorius mane įsiminė.

Noras mokytis viską nugalėjo. Aš išdrįsau. Labai nustebau, kai prisistačius, kad esu pašalinta studentė, profesorius pakvietė sėstis prie jo stalo. Ramiai išklausęs, už ką buvau pašalinta, pradėjo domėtis mano tėvų likimu, kodėl jie išvežti, kur gyvena,ką dirba, ar turi duonos. Atrodė, jei būčiau pasakiusi, kad neturi, būtų atvėręs savo piniginę. Dekanas buvo nuoširdžiai susirūpinęs mano ir mano šeimos likimu. Išsiskiriant pasakė, kad šiuo metu man nieko padėti negali, bet prašė pas jį ateiti po Naujųjų metų. Pasakė taip – „Tada bus pasikeitimų". Pasirodo, jis jau žinojo, kad po Naujųjų metų universitetas bus pertvarkytas. Ilgai nelaukusi, vėl atsidūriau jo kabinete, tik jau KPI direktoriaus. Išsiaiškinęs, kad aš pašalinta pavasarį iš ketvirto kurso ir neturiu pavasario sesijos egzaminų, liepė perrašyti pareiškimą ir prašyti, kad būčiau priimta į penktą kursą, o pavasarį išsilaikyti egzaminus, gavus kadrų skyriuje studijų knygelę. Bet kadrų skyriaus viršininkas Bedarfas, pamatęs pareiškimą su tokia rezoliucija, pasakė, kad jis studijų knygelės ne studentei neskolins ir tuoj pat nuskubėjo pas direktorių aiškintis. Vijausi iš paskos, kad neprarasčiau, ką jau buvau laimėjusi. Kai Bedarfas pradėjo įrodinėti, kad knygelės neduosiąs, profesorius greitakalbe prabilo: „Juk matai, kas parašyta, duok, duok jai knygelę, ji bus studentė".

Tie žodžiai nulėmė tolesnį mano gyvenimą. Pavasarį išsilaikiusi egzaminus, rudenį buvau jau penkto kurso studentė. 1952 m. sėkmingai baigiau."

Šįkart instituto rektoriaus rankose naujas nepatikimųjų studentų sąrašas. Kažkelintas. Bet dabar pats ilgiausias – 159 pavardės. Tai 1956 metų Vėlinių aidas.

Sąrašas rusų kalba, šešios grafos. Paskutinė – pastabos – pati svarbiausioji.

Pirmuoju įrašytas Ambraška Rimvydas, Petro s. Gimęs 1935 m. Elektrotechnikos fakulteto V kurso studentas. Asmens bylos Nr. 2684. Pastabose – „*tėvas prie smetoninės ir fašistinės valdžios policijos viršininkas, nuteistas 25 metams*".

Toliau – Meškauskas Petras. Bonifaco s., Hidrotechnikos fakulteto IV kurso studentas... „*Tėvai buožės, 42 hektarai žemės. Spec. evakuoti*".

Barzda-Bradauskas Romualdas ... „*Tėvai dvarininkai. Dėdė generolas. Spec. evakuotas*“.

Kučingis Algimantas, Antano ... “*Už banditizmą teistas jis pats ir tėvas*“.

№№ пп	Фамилия, имя, отчество	Год рожд.	Партийность	Факультет – курс № лич. дела	Примечание
1	2	3	4	5	6
1.	Амбразка Римвидас Петро	1935		Электр.ф-т,У к.2884	Отец начальник полиции при сметоновской и фашистско-немецкой власти,осужд.на25л.
2.	Кемкаускас Петрас Бонифацо	1933		Гидротех.ф-т,IУ к.3370	Родители кулаки 42 га земли. Спец.эвакуированные.
3.	Барзда-Брадаускас Ромуальдас,Прано	1931		Электр.ф-т,IУ к.3821	Родители дворяне.Дядя генерал.Спец.эвакуированный.
4.	Чернюс Йонас-Римтаутас,Йонс	1934		Строит.ф-т,IУ к.4469	Родители кулаки 30 га.Спец.эвакуированные 1949 г.
5.	Дагилите [illegible] Юргио	1933		Электр.ф-т,IУ к.3298	Родители кулаки 25 га.Из спец.эвакуации скрылись.
6.	Кубилюте Регина, Антано	1937		Строит.ф-т,II к.4780	Отец деятель буржуазных партий и крупный спекулянт свиньями.
7.	Калинаитайте Ванда Миколо	1934		Электр.ф-т,IУ к.3803	Отец [illegible] организации руководитель-полковник.Убежал в капиталистические страны.
8.	Калинаитис Витаутас Миколо	1932		Электр.ф-т,II к.5502	-"-
9.	Калинкинас Алексеис Степо	1930		Технолог.ф-т,У к.3172	Родители дворяне 20 га земли.Спец.эвакуиров.
10.	Пуоджюс Кестутис Стасио	1933		Строит.ф-т,У к.2920	Отец-капитан г.Зарасай - бургомистр,убежал в кап.страны
11.	Раншкас Раймундас Леоно	1937		Механич.ф-т,II к.3276	Отец-полковник, 1945 г.осужден.
12.	Судаюте Дана Петро	1933		Технол.ф-т,У к.4591	Родители кулаки 70 га земли. Отец - убит как бандит.
13.	Сталкуте Ирена Вито	1933		Механич.ф-т,IУ к.2921	Отец-директор банка,1941г. спец.эвакуиров.

Prieš akis slinko pavardės – tėvai partijų veikėjai, valdininkai, pogrindžio dalyviai, spec. evakuoti.

„Ką daryti?“ – svarstė, parsinešęs šį juodąjį dokumentą į namus. Žinojo, pirmiausia jo paties paklaus – kaip pateko jame išvardytieji į institutą. Paskui pareikalaus daugelį pašalinti.

Rektorius tik pažvelgęs į pavardę gali papasakoti šių jaunų žmonių tėvų, jų pačių trumpo, bet tokio sudėtingo gyvenimo istorijas. Su kiekvienu susitiko, kalbėjo, dėl jų nemiegojo, svarstydamas, kaip apeiti mandatinę komisiją, nuslėpti nuo partorgų, komsorgų akių, tarėsi su patikimiausiais bendradarbiais.

Daugelis ketvirto, penkto kurso studentai. Tiek metų išsaugojo, o štai dabar vėl iškilo grėsmė.

Nutarė rizikuoti, laukti. Gal vieni suspės apginti diplomą, gal tuo metu atšils klimatas valdžioje.

Iš tikrųjų KPI baigė daugelis anuomet į tą sąrašą įrašytų įžymių Lietuvos žmonių: mokslininkų, kultūros darbuotojų, ūkio specialis-

tų. Kiek kainavo pastangų, nemigo naktų, išsaugant šiuos žmones Lietuvai, galėtų pasakyti tik jis pats.

Rektorius išlaikė namuose ir tą sąrašą ateities kartoms. Jis dabar skelbiamas knygos prieduose.

K. Baršausko sesuo Viktorija prisimena:

„Kazimieras gydėsi dantis. Šiaip visada punktualus, tąkart vėlavo. Atskubėjo uždusęs ir pasakoja: išeinu iš kabineto, o ten koridoriaus kampe susigūžęs gumulėlis. Klausiu, kas tave, vaikeli, nuskriaudė, įskaudino.

Tremtinių vaikas, gerai išlaikė egzaminus, bet jo nepakvietė net į mandatinę komisiją. Paliepiau, eik pas dekaną Matulionį ir sakyk, kad siunčia Baršauskas, jis žinos, ką daryti.“

Tai buvo būsimasis mokslų daktaras Sigitas Dailidė.

Vilniaus Gedimino technikos universiteto rektoriaus prof. E. K. Zavadsko likimą taip pat lėmė prof. K. Baršausko sprendimas:

Vilniaus Gedimino technikos universiteto rektorius prof. Edmundas Kazimieras Zavadskas

„Baigęs Dūkšto vidurinę mokyklą, 1962 metais stojau į Kauno politechnikos instituto Vilniaus filialo Mechaninės technologijos fakulteto pramoninės ir civilinės statybos specialybę. Į Dūkšto vidurinę atėjau iš vakarinės mokyklos, nes dieninėje išvis teko mokytis tik pusantrų metų (nuo penktos klasės mokiausi Vorkutoje, irgi vakarais). Bet visus baigiamuosius egzaminus buvau išlaikęs vien penketais. Nors tėvas, Vorkutos kalinys, nelabai tikėjo mano sėkme, klasės vadovas Jonas Kirdeikis, taip pat kalėjęs Vorkutoje, labai pritarė mano pasirinkimui ir padrąsino. Į tą pačią specialybę stojo dar trys klasės draugai - vienas vaikinas ir dvi merginos. Teko laikyti rusų kalbą, vokiečių kalbą, matematiką, fiziką ir braižybą. Per stojamuosius negavau tokių aukštų pažymių, kaip per baigiamuosius egzaminus, tačiau abi merginos neišlaikė braižybos egzamino, vaikinas surinko už mane dar mažiau balų. Į pasirinktą specialybę buvo nemažas konkursas - maždaug trys į vieną vietą. Stojo nemažai geriau parengtų

Vilniaus abiturientų. Tačiau mano surinktų balų užteko tam, kad būčiau priimtas.

Mandatinėje komisijoje man buvo pasakyta, kad nepriimtas, nes tėvas buvo represuotas. Mano klasės draugas į institutą pateko. Kažkuris iš mandatinės komisijos narių pasakė, kad jį, kaip lenką, reikia priimti. Mat grupė buvo formuojama įvairiatautė.

Į tą pačią grupę buvo priimti ir trys tremtyje su tėvais buvę lietuviai. Vėliau išsiaiškinau, kad jie, pildydami specialią anketą, šio fakto nepaminėjo. Kažkas iš mandatinės komisijos man patarė pereiti mokytis į Žemės ūkio akademijos Mechanizacijos fakultetą, kitas pasiūlė studijuoti Vilniaus universitete matematiką. Atsisakiau, suprasdamas, kad studijos šiose aukštose mokyklose būtų trumpalaikės, nes jose nebuvo Karinės katedros ir visi jaunuoliai jau po pirmo kurso paimami į sovietinę armiją. Dar pasiūlė studijuoti pramoninę ir civilinę statybą KPI neakivaizdiniame skyriuje, žadėdami, kad, jei sėkmingai baigsiu pirmą kursą, galėsiu pereiti į stacionarą. Labai apsidžiaugiau ir lengvai patikėjau tokia galimybe. Todėl sutikau.

Grįžęs į Dūkštą, pradėjau ieškoti darbo. Netikėtai gavau Ignalinos švietimo skyriaus pasiūlymą dirbti Gubavos aštuonmetės mokyklos matematikos mokytoju. Dirbau mokykloje ir pats kibau studijuoti pagal studijų planą numatytas disciplinas. Buvo nelengva, nes kaime neturėjau su kuo pasikonsultuoti, pasitarti.

Žiemos sesijos metu braižomosios geometrijos dėstytojas docentas Kazys Kondratas vieno pokalbio metu manęs paklausė, kodėl aš toks jaunas studijuoju neakivaizdiniame skyriuje. Paaiškinau, kad man pažadėta, jog baigęs pirmą kursą būsiu perkeltas į stacionarą. Docentas pasakė, kad tai visiškai nerealu, kad aš turiu tiek pat galimybių, kiek dramblys pralįsti pro rakto skylutę. Labai nusiminiau ir sugrįžęs namo gal dvi savaites nesimokiau.Paskui pamaniau, kad, tingėdamas ir neišnaudodamas man suteiktos galimybės, pasielgčiau kvailai. Vėl kibau į mokslus. Viską sėkmingai išlaikiau ir po paskutinio egzamino nuėjau pas KPI Statybos fakulteto dekaną ir paprašiau perkelti į dieninį skyrių. Dekanas atsakė, kad laisvų vietų neturi, ir pasiūlė kreiptis į rektorių prof. Kazimierą Baršauską.

Atėjęs prie rektoriaus kabineto jau koridoriuje pamačiau didžiulę laukiančiųjų eilę. Supratau,kad man labai mažai galimybių pas jį patekti.

Palaukęs išvydau, kad rektorius išėjo iš kabineto ir žingsniuoja koridoriumi. Išdrįsau užkalbinti jį ir pradėjau aiškinti savo problemą. Jis pasakė, kad šiandien neturės laiko manęs išklausyti ir parodė į laukiančiųjų eilę. Tačiau, paėmęs mane už parankės, nusivedė pas savo sekretorę ir paklausęs, ar turėsiu kur nakvoti, liepė jai rytoj mane įleisti be eilės.

Kitą rytą prie durų laukiau palankaus momento patekti į rektoriaus kabinetą. Vienam iš lankytojų išėjus, įžengiau į kabinetą, kuriame buvo dar vienas lankytojas. Rektorius su juo kalbėjosi stovėdamas. Pamatęs mane, mostelėjo ranka. Šį gestą supratau, kaip leidimą palaukti. Palydėjęs aną lankytoją iki durų, rektorius pasisveikino su manimi, paspaudė ranką ir paklausė, iš kokio rajono esu kilęs. Kai pasakiau, kad baigiau mokyklą Ignalinos rajone, pasiteiravo, ar mėgstu žvejoti. Išgirdęs teigiamą atsakymą, paklausė, kokios žuvys geriausiai kimba. Paskui leido išsamiai išdėstyti prašymą. Išklausęs pasakė, kad laisvų vietų stacionare tikrai nėra, bet pasiūlė studijuoti instituto Vilniaus filiale. Aš paprašiau,kad jis vizuotų mano pareiškimą. Į tai rektorius atsakė, kad turėčiau važiuoti į Vilnių ir kreiptis į prorektorių doc. Aleksandrą Čyrą. Aš nenusileidau - gal gerbiamasis rektorius vis dėlto pavizuotų mano prašymą. Rektorius paprašė parodyti asmens bylą, paėmė įskaitų knygelę, pasižiūrėjo. Paskui pasakė, kad pažymiai iš tikrųjų neblogi, todėl galėčiau ir toliau tęsti studijas neakivaizdiniame skyriuje. Atsakiau, kad tai neįmanoma, nes karinis komisariatas jau rengiasi paimti mane į sovietinę armiją. Kiek pasvarstęs rektorius kažką parašė ant mano pareiškimo ir pasiūlė su juo važiuoti į Vilnių. Padėkojęs išėjau iš kabineto. Koridoriuje perskaičiau vizą - „priimti studijuoti KPI Vilniaus filiale“.

Pasivaikščiojęs koridoriumi ir kiek pasvarstęs, nusprendžiau, kad galiu padaryti didelę klaidą, jei tik su šiais dokumentais važiuosiu į Vilnių. Nuėjau į KPI rektorato kanceliariją. Viena iš moterų greitai išspausdino įsakymą, kad esu priimtas studijuoti su prierašu „išrašas tikras“.

Šį dokumentą įsegiau į pačią bylos apačią. Vilniuje patekęs į priėmimą pas KPI filialo prorektorių doc. A. Čyrą, padaviau jam bylą ir priminiau, jog per mandatinę komisiją man buvo žadėta, kad, jei sėkmingai baigsiu pirmą kursą, galėsiu mokytis dieniniame skyriuje. Prorektorius pasakė, kad laisvų vietų Vilniuje nėra. Tačiau, pervertęs visus segtuve buvusius popierius, surado KPI rektoriaus akademiko K. Baršausko vizuotą pareiškimą ir patį įsakymą. Tada tarė: „Kodėl nesakei, kad jau yra įsakymas?“

Prorektorius paskambino kadrų skyriaus viršininkui ir, šiam atėjus į kabinetą, liepė įforminti mano priėmimą. Gavęs pažymą, kad esu stacionaro studentas, tą pačią dieną nuvežiau į Ignalinos rajono karinį komisariatą.

Taip mano, kaip ir daugelio kitų Lietuvos jaunuolių, kuriems buvo trukdymų studijuoti, likimą nulėmė didelis humanistas KPI rektorius akademikas Kazimieras Baršauskas".

Sugrįžo iš tremties ir Kazimiero gimnazijos laikų bičiulis Kęstutis Grinevičius. Tik niekas jo neregistravo, nepriėmė į darbą, o dukters Meliuzinos – į aukštąją mokyklą. Vėl padėjo Baršauskas.

„*Norėdamas padėti draugui, akademikas nesibodėjo pagudrauti prieš sovietų valdžią. Jis patarė Grinevičiūtei stoti į vakarinį fakultetą, o paskui, kaip aktyviai instituto teatro studijos artistei, paduoti pareiškimą į dieninį skyrių. Ir ji, žinoma, buvo priimta. Taip buvo išvengta autobiografijos tikrinimo barjerų.*"

Į institutą sugrįžo Tadas Jagelavičius, teistas „Studentų byloje" ir po trejų metų, ją peržiūrėjus, paleistas. „*Fakultete visi žinojo, kas aš ir iš kur parsiradau. Nesislapsčiau. Gyvenau ramiai, nors ir nebuvo lengva*", – prisiminė T. Jagelavičius.

Skaitant šias eilutes, gali pasirodyti, kad Baršauskui viskas sekėsi, lyg mostelėjus burtų lazdele, kad jis niekuo nerizikavo, nieko nesibijojo, kad jį saugo pats Angelas Sargas.

Visus valdė baimė. Tik vienus ji sugniuždydavo, o kitus išaukštindavo.

„*Bendraudamas su žmonėmis, jis niekada nepavydėdavo. Jam smagu, jei kiti gyvena gerai, jei jie gabūs, jeigu jiems sekasi. Nemėgo apkalbų ir bereikalingos kritikos, nemėgo pamokslauti ir įrodinėti savo teisybę. Niekada už jam padarytą skriaudą nekeršijo. Reikėjo ilgo laiko, kad įsitikintų, jog žmogus tikrai yra piktavalis ir blogas. Visiems stengdavosi padėti darbe, bėdoje ar nelaimėje. Niekada nesirūpino ir nedrebėjo dėl savo darbo vietos praradimo. Jis sakydavo, kad gali bet kokį darbą dirbti ir jam duonai užteks. Gyvenime Kaziui ne vienas pavydėdavo jo sėkmės darbe, jo sugebėjimo darniai sugyventi su žmonėmis. Ironiškai sakydavo, kad jis prie visų valdžių gerai gyvena. Tokios kalbos jį gerokai liūdindavo. Kazys nei vienai valdžiai nepataikavo, tačiau reikia pripažinti, kad jis labai gerai mokėjo prisitaikyti prie visokių gyvenimo sąlygų, mo-*

kėjo bendrauti su įvairiausių pažiūrų žmonėmis, jokio darbo nevengė, niekam nekliudė dirbti ir pats daug dirbo. Jis sakydavo, kad visa, ką jis gyvenime gero yra sukūręs, pasiekė savo atkakliu darbu ir didele kantrybe.

Kokį darbą bedirbdavo, visada jo mintyse būdavo žmogus, kaip jam padėti, kaip pagelbėti vargstančiam ar puolusiam," – tai eilutės iš artimųjų prisiminimų.

Bet toli gražu ne kiekvienam jis galėjo padėti, išgelbėti. Teko ir šalinti iš instituto, ir bausti, ir nepriimti. Širdies ant delno nepadėsi, neparodysi, kad ji plūsta krauju, tariant žodžius:

– Priimti dabar negalime, gal padirbėkite, ateikite vėliau... Tomis akimirkomis nekęsdavo pats savęs. Gal reikėjo rizikuoti, neatsakyti. Kai į kabinetą įėjo tas vyriškis, atpažino iškart, nors praėjo dešimt metų. Liudas Dambrauskas, rezistencinės veiklos bendražygis.

Pats L. Dambrauskas šį epizodą aprašė taip:

„Baršauskas mane atpažino iškart. Sakyčiau, buvo nustebęs, kad aš dar gyvas. Atrodė lyg pagautas kiškis. Aš stengiaus praeities neliesti ir kalbėti taip, kad jis jaustųsi rektorius, o aš eilinis interesantas. Jis atvirai prisipažino, kad studijuoti manęs negalįs priimti, tačiau laborantu – mielai. Žodžiu, išėjau iš Baršausko kabineto vilčių kupinas. Laboranto atlyginimas buvo 600 rublių (sena valiuta), tačiau, dirbdamas laborantu, aš tikėjausi neakivaizdžiai užbaigti institutą.

Nunešęs pareiškimą ir reikiamus dokumentus į kadrų skyrių,pajutau ten gana priešišką nuotaiką. Kadrų skyriaus viršininkė, savo žvilgsniu ir elgesiu primenanti saugumo organų darbuotoją, įspėjo, kad aš lendu, kur man nedera.

– Jaunimą reikia auklėti, o ne žaloti.

Pasirodo, „kadravikei" aš buvau anti–anti. Tačiau dokumentus priėmė.

Po kelių dienų užsukau pas Baršauską. Šį kartą rektorius buvo daug santūresnis ir patarė man savaitę kitą dar palaukti. Atseit, dabar institute nepalanki situacija. Tiesa, buvo man gana draugiškas ir net leidosi į asmenines kalbas.

Taip aš, susigundęs Baršausko pažadais, išlaukiau ilgiau kaip du mėnesius. Pagaliau jis išdrįso pasakyti, kad priimti dirbti negalįs, nes jo partorgas piktas šuo ir galįs smarkiai jam pačiam pakenkti.

Turiu prisipažinti, kad ši nesėkmė mane žiauriai sukrėtė. Aš visiškai pasitikėjau Baršausku ir buvau tikras, kad pavyks įsidarbinti institute. Institutas man atrodė gyvybės oazė, kurioje aš galėčiau vėl tvirtai atsistoti ant kojų. Mano ateities planai subyrėjo lyg kortų namelis."

Išėjo nusivylęs, su nuoskauda ne tik L. Dambrauskas. Nepateko atgal į institutą ir Vytautas Kaminskas, Vytautas Bukauskas, teisti garsioje „Studentų byloje".

„*1957 m. rudenį vėl bandžiau stoti į Kauno politechnikos institutą. Tačiau man buvo pasiūlyta nedelsiant atsiimti dokumentus ir institute daugiau nebesirodyti. Mat Vengrijos, taip pat Kauno įvykiai tą patį rudenį pakeitė politinį klimatą*", – rašė V. Bukauskas.

Ne iš karto KPI atvėrė duris ir Petrui Girdzijauskui, kalintam „Dubrovlage". Kartu su prof. J. Tonkūnu, poetu A. Miškiniu, kitais inteligentais.

Pirmąjį kartą, neprasmukęs pro mandatinės komisijos sietą, jis svarstė:

„*Kur dingo ta Lietuviška Mokykla? – mąsčiau toliau, negi ji visa buvo areštuota iš liepos 11 į liepos 12 1940 m. naktį, kartu su prof. Tonkūnu? Daug gerų žodžių „Dubrovlage" iš šio tauraus profesoriaus ir poeto A. Miškinio girdėjau apie ją. Daug gero išmokau iš jų, nors ne per ilgas bendravimas su jais buvo. Prof. Baršauskas yra tos pačios kartos žmogus, bet jis čia jau pasikeitęs…*"

„*…Žinoma, aš per griežtai teisiu rektorių. Gal ir negalėjo manęs priimti iš karto*", – mąstė toliau.

Bet kitą kartą…

„*Vienu šuoliu atsidūriau prie rektoriaus priimamojo. Ten kantriai budėjo brolis Stasys.*

– Jau visus išklausė, dabar ten užėjo giminės, tuoj išeis visi, išvyks atostogauti.

Sekretorė praneša apie paskutinį lankytoją.

– Ką pasakysi, balandėli, – maloniai pasiteirauja rektorius.

Išdėstau klausimą, primenu susitarimą...

– Šitaip toli važiavai, matyt, nori studijuoti, reikia pasirašyti, reikia, – agitavo pats save rektorius. Paėmęs plunksnakotį, greitraščiu brūkštelėjo: „Priimti kandidatu" – prof. Baršauskas, 1962.08.28.

Atgal į Vilnių keliavau lėtuoju traukiniu. Gera nuotaika ir linksmesni prisiminimai."

Kam galėjo, tam rektorius padėjo, neatsakė.

„Nesvarbu kokios buvo Kazimiero pareigos, apie jį rinkdavosi didžiulis būrys žmonių. Tie žmonės būdavo dažniausiai gyvenimo ir okupacijos režimo nuskriausti. Kartais atrodydavo, kad Kazimieras nieko jiems negali padėti, bet pasikalbėję su juo iš kabineto išeidavo patenkinti ir dėkingi. Kartais užtekdavo vien pokalbio arba nors patarimo, kaip gyventi, kaip elgtis sudėtingu momentu, ir tuo būdavo suteikiama žmonėms pagalba.

Pavyzdžiui, galima paminėti istoriją su K. Baršausko mokytoja Petronėle Lastiene. Lastienė su diplomatu P. Klimu ir gydytoja B. Pajedaite buvo teisti kaip antitarybiniai elementai ir ištremti į Sibirą dešimčiai metų. Kai jie grįžo į Lietuvą, Lastienė niekur negavo darbo. Kazimieras ją priėmė į KPI rusų kalbos dėstytoja, dėl to važiavo pas patį A. Sniečkų. „Ji mane auklėjo, aš atsakau už savo mokytoją".

Aktyviausieji partiečiai kiekviena proga prikišdavo, kad jis palaiko liaudies priešus, tokius kaip Lastienė, Kubertavičius, o ir kiti.

Kazimieras kiekvieną kartą aiškindavo partbiurui, kad tai laikina, kad visi minimi „liaudies priešai" bus atleisti. O iš tiesų – Lastienė dirbo KPI, kol sulaukė pensijos.

Toks atkaklus rūpinimasis nuskriaustaisiais jam teikė didelį moralinį pasitenkinimą ir už tai niekada nelaukdavo atpildo. Tai buvo Kazimiero Baršausko gyvenimo credo.

Kartą Vilniuje Kazimieras užėjo papietauti į „Vilniaus" restoraną. Ramiai valgydamas pietus, išgirdo šalia savęs labai gražų balsą: „Profesoriau, ar galiu sutrukdyti?" Pakėlęs galvą, pamatė garsųjį Lietuvos bosą Antaną Kučingį. Abu atsistojo. Kazimieras išgirdo nuošir-

džius padėkos žodžius už tai, kad, dainininkui esant tremtyje, buvo globojamas KPI studentas Algis Kučingis, sūnus. Abu apsikabino, pasibučiavo, atrodė,kad jie seni bičiuliai, draugai, nors iki to laiko nebuvo net pažįstami. Tai buvo lietuviška nuoširdi padėka, suteikusi Kazimierui didelį dvasios džiaugsmą. Štai dar vienas nors nedidelis šviesos spindulėlis.

Sunku dabar prisiminti, kiek likimo nuskriaustųjų buvo įdarbinti KPI nors ir labai menkoms pareigoms, net ne pagal išsilavinimą", – tai eilutės iš Donatos Baršauskienės prisiminimų.

Dar vienu epizodu juos papildo dr. Vida Žilinskienė:

„Nuo 1959 metų buvau Kauno politechnikos instituto Elektrotechnikos fakulteto pirmojo kurso studentė. Jau parašyti visi pirmojo semestro kontroliniai darbai, surinktos įskaitos ir ... paaiškėja, kad mane šalina iš instituto. To reikalauja Kupiškio rajono (ten baigiau vidurinę mokyklą) partijos komitetas. Dabar net pačiai nesitiki – partijos komitetas. Fakulteto dekanas doc. J. Matulionis visai rimtai „tardo": „Ką tu, kūdiki plaukuotas, padarei. Vėliavą pakabinai, eilėraštį sukūrei? Prisipažink kaip tėvui!"

Prisiminiau tik vieną „nuodėmę" – mokytojų atkakliai verčiama nestojau į komjaunimą. Dekanas, išsiaiškinęs, jog mano visų kontrolinių darbų penketai (tada buvo penkiabalė sistema), pasako, kad jis labai norėtų padėti, tačiau vienas nieko negalįs, todėl poryt reiksią eiti pas instituto rektorių. Paskirtą valandą nuėjau. Mane pakvietė į rektoriaus kabinetą, kuriame, be prof. K. Baršausko, dar buvo tuometinis instituto partorgas A. Jūrelė ir dekanas doc. J. Matulionis. Jų, aišku, tarpusavy apie mane jau kalbėta. Rektorius klausia, ar aš labai noriu mokytis, kuo nusikaltau Kupišky, o dekanas vis kartoja: „Rektoriau, mergaitės visų kontrolinių penketai, negalim gi taip..." Visi trys tariasi, stebėdamiesi, kas čia dedasi, kodėl iš instituto tenka šalinti ne pirmą gerą studentą kupiškėną! Rektorius ramiai man paaiškina: „Patariu jokiu būdu negrįžti į Kupiškį ir kaip nors įsidarbinti Kaune. Jei vasarą atneši gerą charakteristiką, tai vėl priimsim, gal net užteks kokio vieno stojamojo egzamino". (Tada jų būdavo 4 ar 5.) Taip ir įvyko. Birželio mėn. gavusi labai gerą charakteristiką iš Kauno statistikos technikumo, kuriame dirbau sekretore, užsirašiau į priėmimą pas rektorių. Kai sekretorė įvedė mane į kabinetą, profesorius tarstelėjo: „Aaa, tai čia ta pati mergaitė, kurią mes žiemą nuvirkdėm". Aš užprotestavau, kad, girdi, neverkiau. „Gerai, gerai, ne-

verkei. Rodyk, kokia dabar tavo charakteristika". Perskaito ir taria: „Na matai, kokia gera pasidarei". Rašo rezoliuciją, aiškindamas, kad užteks, jei išlaikysiu matematikos stojamąjį egzaminą raštu ir žodžiu. Palinki sėkmės. Aš išeinu švytėdama.

Kažin ar tuo laiku buvo kitas toks rektorius, kuris, šalindamas studentą iš aukštosios mokyklos, patartų, kaip į ją grįžti. Juk buvau „baisi nusikaltėlė" – buožės duktė, kaip mane vadindavo kai kurie mokytojai."

Inž. Kęstutis Šerėnas prisimena:

„Į KPI stojamuosius egzaminus laikiau 1960 m. Stojau į Cheminės technologijos fakultetą, dirbtinio pluošto technologijos specialybę. Laikraščiai daug rašė apie moderniausios Europoje acetatinių siūlų gamyklos statybą Kaune. Būtent joje ir svajojau dirbti, cheminiu būdu gaminti šilko gijas. Tačiau panašių į mane svajotojų buvo daug ir į vieną vietą toje specialybėje konkuravo, rodos, septyni. Be to, tada privilegijų turėjo stojantieji su darbo stažu, o aš bandžiau tapti studentu iškart po vidurinės mokyklos baigimo. Todėl, nors stojamuosius egzaminus pavyko išlaikyti gerai, nebuvau tikras, ar mano svajonės išsipildys.

Mandatinė komisija posėdžiavo KPI Centriniuose rūmuose. Pirmiausia pradėjo formuoti organinės technologijos specialybės grupę. Žinojau, kad į ją turėtų priimti 30 studentų, todėl, sunkiai žodžiais nusakomo jaudulio kamuojamas, grumdomas gausaus būrio panašių į mane, skaičiavau, kiek jau pakvietė stojančiųjų. Skaičius jau gerokai viršijo trisdešimt, o mano pavardės tarp kviečiamųjų vis nebuvo. Viltis studijuoti dirbtinio pluošto gamybos technologiją jau buvo visai beužgęstanti, kai pakvietė mane.

Įėjau. Ilgo stalo gale sėdėjo nedidukas mandatinės komisijos pirmininkas, kuris guviai kalbėjosi su šalia sėdėjusiu ir į mane visai nekreipė dėmesio. Arčiausiai manęs buvo aukštas, pailgo stambaus veido vyras, kuris neaiškia tartimi ėmė man įrodinėti, kad į organinės technologijos specialybę vietų jau nėra, ir siūlė man pasirinkti kurią nors kitą. Sunku buvo atsisakyti svajonės, bet studijuoti labai norėjau, todėl pralemenau, kad, jeigu į organinę nepatenku, tai gal priimtų į neorganinę technologiją.

Tuo metu kiti komisijos nariai referavo rektoriui duomenis apie mane: „Iš darbininkų, komjaunuolis, vidurinę baigęs sidabro medaliu, iš Švenčionių..." Rektorius staiga nutraukė pokalbį, pažvelgė į mane ir ištarė

lemtingą frazę, kuri man įstrigo visam gyvenimui: „O! Iš Švenčionių! Tai geras vyras! Priimt kur nori!“

Mano svajonė išsipildė. Liko sutvarkyti buitinius reikalus. Studentų profsąjunga mano prašymo gauti vietą bendrabutyje nepatenkino. Su bendrabučiais tais laikais buvo striuka. Mama dirbo Švenčionių vaikų invalidų namuose, o Kaune, šalia šv. Antano bažnyčios, irgi buvo vaikų invalidų namai. Į šių namų darbuotojus kartu su mama ir kreipėmės pagalbos. Mus rekomendavo vienai moteriškei, gyvenusiai netoliese privačiame mediniame namelyje ir vieną kambarį nuomojusiai studentams. Viena lova trijų lovų kambarėlyje dar buvo laisva, ir šeimininkė sutiko mane priimti. Šeimininkės prašyto nuomos mokesčio 200 rb per mėnesį nusiderėti nepavyko.

Supratau, kad mamai, gaunančiai 550 rb atlyginimą, tokia nuoma guls sunkia našta. Ir nors ji nė pusės žodžio dėl to nepasakė, priešingai, ramino mane ir tikino, kad kaip nors pragyvensim, – yra buvę ir sunkiau, visgi nutarėm pabandyti kreiptis į rektorių ir prašyti vietos bendrabutyje.

Rektorius, sužinojęs, kad mama našlė nuo 1945 metų, nieko daugiau nesiteiravo ir tuoj pat nurodė studentų profsąjungos komitetui skirti vietą bendrabutyje. Aš savo biografijoje nutylėjau, kad mano tėvą sušaudė stribai, rašiau, kad jis mirė. Bet, manau, prof. K. Baršauskas puikiai žinojo, kaip mirdavo jauni vyrai pokario metais, ir globojo likusius našlaičius. Šį mano įsitikinimą patvirtina ir tai, kad tame pačiame bendrabučio kambarėlyje gyveno panašaus į manąjį likimo šaunus vaikinas iš Suvalkijos lygumų, užaugęs netoli rektoriaus tėviškės.“

„1953–1958 m. studijavau Kauno politechnikos instituto Mechanikos fakultete. Keletą metų buvau renkamas instituto studentų mokslinės draugijos pirmininku, todėl įvairiais draugijos veiklos klausimais, ypač sprendžiant studentų mokslinių komandiruočių finansavimą, tekdavo susitikti su šviesios atminties tuometiniu instituto direktoriumi Kazimieru Baršausku. Prisimenu, apie 1957 m., būdamas prof. K. Baršausko kabinete, išgirdau jo pokalbį telefonu su kažkokiu pareigūnu, kuriam direktorius aiškinosi, kodėl buvo priimtas į institutą ir suteiktas bendrabučio kambarys jaunai Statybos fakulteto studento Alekso Dabulskio šeimai. Mat A. Dabulskis buvo teistas kalėti už pogrindžio veiklą. Baigęs pokalbį telefonu, profesorius ramiu balsu, lyg pats sau, pasakė: „Reikia apgin-

ti, reikia apginti šį studentą", – prisimena inž. Pranciškus Vytautas Ivanauskas. – *Kitas atvejis. Dabar jau miręs mūsų šeimos draugas, Kovo 11-osios Nepriklausomybės Akto signataras, vienas Sąjūdžio kūrėjų, habilituotas mokslų daktaras Kazimieras Antanavičius 1955–1960 m. taip pat studijavo Kauno politechnikos instituto Statybos fakultete. 1959 m. KGB pareikalavo jį pašalinti iš instituto už „antitarybinę veiklą". K. Antanavičius 1996 m. lapkričio 8 d. savo autobiografijoje rašė: „Buvau pašalintas iš komjaunimo ir iš instituto. Tačiau rektoriaus – kilniojo Kazimiero Baršausko ir žemiečio Kosto Vitkaus (jis tada buvo Politechnikos instituto partkomo sekretoriaus pavaduotojas) paremtas apgyniau diplominį darbą ir su pagyrimu baigiau studijas..."*

Mokslininkas ir jo „aukos"

Jis jautė silpnybę talentams ir visą gyvenimą ieškojo žmonių, panašių į savo Mokytojus – Čepinskį, Končių, Geigerį. O galbūt ir į save patį. Radęs tvirtai pririšdavo prie savęs ir prie instituto. Tai buvo mokslininko „aukos".

„Entuziazmo ir šviesaus optimizmo pavyzdys", – taip K. Baršauską mokslininką apibūdino akademikas Adolfas Jucys prisiminimuose, rašytuose prieš tris dešimtmečius.

„Kiekvieno darbo bei užmojo sėkmę lemia pasiryžimas ir ištvermė, siekiant pasirinktojo tikslo. Pastarieji savo keliu pareina nuo vykdytojo nuotaikos. Tie momentai ypač yra svarbūs mokslo darbe, kuris reikalauja daug dvasinių jėgų, energijos ir tam tikra prasme net užsispyrimo. Tvirtas pasiryžimas, sustiprintas entuziazmu bei optimizmu, įgalina net sunkiomis sąlygomis pasiekti rezultatų.

Tokios mintys kyla, prisiminus brangų draugą profesorių Kazimierą Baršauską. Jis buvo didelis entuziastas ir šviesus optimistas darbe ir gyvenime. Turėjau laimę jį pažinoti, su juo bendradarbiauti bei draugauti ne mažiau kaip pusketvirtos dešimties metų. Per visą tą laikotarpį teko įsitikinti, kad yra žmonių, kurie bet kokiomis aplinkybėmis nenustoja kū-

rybinio entuziazmo ir energijos. Toks buvo šviesaus atminimo mokslininkas Kazimieras Baršauskas, kuris iki pat gyvybės siūlui nutrūkstant buvo kupinas visokių sumanymų, polėkių, kilnios nuotaikos ir didelio pasiryžimo kuo didesnį indėlį įnešti į tėvynės mokslo ir technikos lobyną.

Kazimieras Baršauskas su jam būdinga energija ir entuziazmu stojo į mokslo ir mokslo organizacinį darbą. Čia jam atsivėrė plačios galimybės atskleisti savo mokslinius ir organizacinius sugebėjimus. Nors turėjo didelį administracinį krūvį ir nešė jį pavyzdingai, Kazimieras sugebėjo nenutolti nuo mokslinio darbo. Jis rengė vadovėlius, vadovavo aspirantų moksliniam darbui, buvo oficialus disertantų oponentas. Jis aktyvus Lietuvos fizikų draugijos steigėjas ir narys.

Kazimieras Baršauskas nebuvo užsidaręs vien tik vienoje kurioje siauroje specialybėje mokslininkas. Jis šalia kosminių spindulių tyrinėjimo išvarė gilią vagą ir kitose fizikos mokslo srityse. Iš jų ypatingo dėmesio verta ultragarso tyrimo bei jo taikymo moksle ir technikoje sritis, kuri yra labai aktuali dabartiniame mokslo ir technikos raidos tarpsnyje.

Neįkainojami Kazimiero Baršausko nuopelnai yra jaunimo auklėjimo ir mokslinių kadrų rengimo srityje. Jis sugebėjo jaunuolį suprasti, mokėjo tėviškai nuraminti, patarti, kūrybingai nuteikti. Tūkstančiai inžinierių, dabar dirbančių liaudies ūkyje, yra profesoriaus Baršausko auklėtiniai ir su pagarba mini jo vardą. Iš didelio būrio fizikos–matematikos bei technikos mokslų kandidatų, dirbančių respublikos aukštosiose mokyklose bei mokslo tyrimo įstaigose, žymią dalį sudaro buvę jo disertantai ir dar didesnę tie, kuriems jis yra buvęs oficialiuoju oponentu ginant disertacijas. Kazimieras Baršauskas neatsisakydavo būti oficialiu oponentu net ir tais atvejais, kai disertacijos tema būdavo ir bent kiek toliau nuo jo darbų srities. Jis rasdavo laiko į jas įsigilinti ir pateikti pastabų, vertingų ne tik pačiam disertantui, bet taip pat ir jo moksliniam vadovui. Jis buvo oficialus oponentas daugeliui disertantų, apgynusių mokslų kandidato disertacijas iš teorinės ir matematinės fizikos. Jie yra gavę vertingų pastabų iš jo kaip oponento, teisingai suvokiančio ryšio tarp teorinės ir eksperimentinės fizikos, iš vienos pusės, ir tarp tiksliųjų mokslų bei technikos, iš antros pusės, svarbą.

Kazimieras Baršauskas yra labai daug prisidėjęs prie to, kad mūsų jauna, be to, nuo hitlerinės okupacijos labai nukentėjusi respublika taip smarkiai pažengė pirmyn inžinerinių ir mokslinių kadrų rengimo bei mokslinio tiriamojo darbo organizavimo srityse ir darniai įsiliejo į visos šalies

mokslą ir techniką, sudarydama savo specifinę srovę, reikšmingą pasauliniam mokslui bei technikai."

Prof. M.Martynaitis prisimena:

„Labiausiai pasitvirtino rektoriaus ypač remta idėja gabesnius savo absolventus palikti pedagoginiam ir moksliniam darbui. Antai Cheminės technologijos fakultete iš 1950–1951 m. laidos buvo palikta maždaug ketvirtadalis absolventų (9 žmonės). Vėliau aštuoni apsigynė kandidatines disertacijas, o keturi iš jų po kurio laiko – ir daktarines. Tai buvo beveik vienintelis mokslo personalo papildymo būdas (išskyrus nepageidaujamą kvietimą iš kitų respublikų).

Profesorius labai rūpinosi aspirantūros plėtimu, disertacijų rengimu. Todėl nėra ko stebėtis, kad per jo rektoriavimo laiką labai pagausėjo mokslų kandidatų. Ir aš, stodamas į aspirantūrą, paskutinį postūmį patyriau iš jo. Aspiranto vietą gauti buvo nesunku. Sunkiausia problema – vadovai, nes institute profesorių buvo nedaug, o reikalauta, kad vadovai būtų profesoriai. Kadangi mano specialybės profesorių ar daktarų nebuvo, aš susidūriau su dideliais keblumais. Ir čia išeitį pasiūlė profesorius K. Baršauskas. Jis patarė pasirinkti vadovą docentą, o prie jo rektoratas patvirtins antrą vadovą – gimingos specialybės profesorių, nors jokiuose nuostatuose nebuvo numatyti du vadovai. Mano vadovu – skydu tapo chemikas organikas profesorius A. Purėnas, o tiesioginiu vadovu – silikatininkas docentas J. Mituzas. Šitaip galėjau siekti mokslinio laipsnio. Panašiai buvo elgiamasi ne vieną kartą.

Nors pačiam institutui trūko kvalifikuotų kadrų, prof. K. Baršauskas nevengė padėti patyrusiais darbuotojais naujiems Mokslų akademijos institutams ir kitoms steigiamoms technikos mokslų įstaigoms.

Prof. K. Baršauskas savo veikloje visada laikėsi kolektyvinio vadovavimo ir kolektyvinio mokslinio darbo principų. Jis sakydavo: „Aš viena puikiai supratau: vieno darbas – tai maža dalelė".

Šių principų pagrindus institutas paveldėjo iš universiteto. Pagrindiniai tokio vadovavimo elementai buvo tarybos ir išplėstinis rektoratas, tuo metu patariamieji organai. Žinoma, paskutinis žodis tekdavo rektoriui ir visus taškus ant „i" sudėdavo būtent jis. Bet, skirtingai nuo daugelio kitų vadovų, jis neįsakinėdavo, nediktuodavo, nenurodinėdavo, tik savo mintis perduodavo lyg patardamas, o tų patarimų negalėjai neįvykdyti.

Rektorius mėgdavo pasitarti su savo artimiausiais padėjėjais: prorektoriais ir dekanais. Tardamasis su jais, smulkmeniškai nesikišdavo į jų tiesioginį darbą, ugdė jų savarankiškumą.

Kuriantis institutui, mokslinėje veikloje vyravo smulkios temos ir jų gausybė, jos buvo atliekamos ilgai, stokojo stambesnių problemų sprendimo. Rektorius suprato, kad gerų rezultatų galima tikėtis tik suvienijus atskirų mokslinių darbų vykdytojus į grupes. Žinoma, individualių temų stambinimas, jų jungimas tam tikru mastu prieštaravo dėstytojų norams ir rektorato pastangoms spartinti darbuotojų mokslinių kvalifikacijų kėlimą. Derinant kolektyvinį mokslo darbą ir svarbių individualių temų sprendimą, rektoriui pavyko pasiekti neblogų rezultatų. Mokslo laipsnius turinčių dėstytojų skaičius padidėjo 6 kartus. Pirmieji moksliniai darbai buvo įvertinti respublikinėmis premijomis, prasidėjo jų rezultatų diegimas į gamybą, atsirado problemų, kurias sprendė ne tik kelios katedros, bet ir keli fakultetai (pvz., vietinių medžiagų tyrimas). Kadangi mokslinis darbas ilgai užtrukdavo, nes dėstytojai jam galėjo skirti tik atliekamą nuo mokymo proceso laiką, kai kuriems klausimams nagrinėti buvo suorganizuotos probleminės laboratorijos, kuriose dirbo ne tik dėstytojai, bet ir etatiniai moksliniai darbuotojai, be to, jose buvo ir pagalbinio personalo etatų.

Stiprinant ryšius su gamyba, atsirado pirmosios ūkiskaitinės sutartys moksliniams darbams atlikti. Šių sutarčių nauda buvo keleriopa: gamyboje diegiami baigti moksliniai darbai, kilo darbuotojų kvalifikacijos, iš šių lėšų buvo perkami įrengimai ir prietaisai. Tuo būdu stiprėjo ne tik mokslinė, bet ir mokymo bazė. Iš pavienių sutarčių palaipsniui atsirado žinybinės laboratorijos, kurių pagrindinės teigiamybės buvo: perspektyvinis mokslinių darbų planavimas, geresnis darbų diegimas ir garantuotas jų finansavimas ilgesniam laikui. Prof. K. Baršausko iniciatyva buvo priimtas bendras Liaudies ūkio tarybos ir KPI tarybos nutarimas dėl ūkiskaitinių žinybinių laboratorijų steigimo ir jų veiklos, jis nuolat rūpinosi tų laboratorijų darbu.

Rektorius visokeriopai padėdavo jauniems specialistams, besiveržiantiems į mokslą. Lietuvos mokslų akademijai atsisakius jos profilio neatitikusios K. Ragulskio vibrotechnikos grupės ir šiai nepritapus prie vieno mokslinio instituto (ENIIMS'o), ji buvo priimta į Politechnikos instituto sudėtį. Čia ši nedidelė grupė nuolatinės rektoriaus paramos dėka išaugo į

Mokytojas kartu su savo mokiniais ir kolegomis

stambų mokslinį kolektyvą, kuris parengė nemažai mokslų kandidatų, o vėliau ir daktarų, ir pasiekė žymių mokslinių rezultatų vibrotechnikos srityje.“

Dr. Ona Kubiliūnienė labiausiai dėkinga profesoriui už jo „*dvasios dovanas*“.

„Likimas lėmė man savo gyvenimo kelyje sutikti įdomių, iškilių žmonių - Mokytojų, bičiulių, artimų mano dvasiai bendraminčių. Jie stiprino mano esybę, mokė savo pavyzdžiu suvokti tai, kas visose situacijose yra svarbu ir žmogiška, padėjo man eiti šiuo keliu prasmingiau ir turiningiau.

Profesorius Kazimieras Baršauskas buvo mano Mokytojas, atvėręs man tuometinės santvarkos užtrenktas duris į didįjį Mokslą. Jo didelis pasitikėjimas ugdė mano atkaklumą. Pagarba ir jautrumas kiekvienam žmogui liudijo jo moralines vertybes, kurios neretai prieštaravo klasine morale grindžiamoms elgsenos normoms tuometinėje visuomenėje. Savo pavyzdžiu profesorius rodė mums, kiek daug galima nuveikti humaniškumu, pasitikėjimu bei moraliniu skatinimu.

Dabartinės kartos žmonėms tikriausiai sunku suprasti, kad gali būti trukdoma gabiems jaunuoliams siekti aukštesnių studijų. Tada, ypač pokario dešimtmetį, netinkamus sovietinei visuomenei žmones, laikomus pavojingais valstybei, trėmė į Sibirą, naikino, o jų vaikų nepriimdavo į aukštąsias mokyklas, aspirantūrą (doktorantūrą), neskirdavo dirbti į mokslo įstaigas, nesuteikdavo atsakingų pareigų. Tik nepaprastas atkaklumas, ryžtas, darbas, kantrybė, o dažnai atsitiktinumas ar aukštesnes pareigas turinčių žmonių gera valia leisdavo šiems «atstumtiesiems» artėti prie savo gabumų realizacijos. Esant tokioms sąlygoms, labai reikšminga buvo prof. K.Baršausko nuostata – sudaryti galimybę netoleruotinos socialinės aplinkos žmonėms, represuotų tėvų vaikams, paženklintiems kilmės «dėmėmis» ir atmetimo ženklais, dirbti ar siekti didesnių tikslų, negu buvo oficialiai leistina. Pareigūnai, ginantys, užstojantys «netinkamus» žmones, kartais ir patys nukentėdavo.

Kai 1950 m. sidabro medaliu baigiau vidurinę mokyklą, manęs nepriėmė studijuoti nei Vilniaus universitetas, nei tik ką įsteigtas Kauno politechnikos institutas. Net naujai paskirtas instituto direktorius (taip, ro-

dos, tada vadinosi rektorius) prof. K.Baršauskas negalėjo prieštarauti mandatinės komisijos sprendimui. Dirbau mokytoja, vėl stojau į Vilniaus universitetą ir jį baigusi 1956 m., įgijau fizikės specialybę. Likti dirbti universitete ar būti paskirtai į mokslo įstaigą nebuvo jokios prošvaistės. Baigusi universitetą, mokytojavau Klaipėdoje, vis dar viliojama mokslinio darbo vizijos. Buvau didelė idealistė. Nesiekiau karjeros, tačiau jaučiau didelį mokymosi, pažinimo, mokslinių tyrinėjimų troškimą. Kuo aukštesni barjerai buvo keliami, tuo troškimas tapdavo didesnis.

1959 m. birželio mėnesį mano tetėnas Pranas Voleišis, dirbęs KPI Mokslo ir aspirantūros skyriuje, pranešė man, kad į dvi fizikos aspirantūros vietas paduotas tik vienas prašymas, antroji vieta laisva. Jis patarė man paduoti dokumentus, o pats nuėjo pas rektorių prof. K.Baršauską, kartu ir Fizikos katedros vedėją, pasitarti. Rektorius pritarė mano ketinimui ir pažadėjo remti, kad priėmimo komisija mano kandidatūros neatmestų. (Beje, rektorius priėmė dirbti į institutą ir mano tetėną P. Voleišį, atsargos karininką, Lietuvos banko juriskonsultą, negalėjusį niekur dėl savo praeities „dėmių" įsidarbinti.)

Pagal savo eksperimentinį diplominį darbą parašiusi autoreferatą ir surinkusi reikiamus dokumentus, nunešiau juos į Mokslo ir aspirantūros skyrių, kad pateiktų rektoriui. P.Voleišis man perdavė, kad profesorius, susipažinęs su autoreferatu, labai pasidžiaugė, sakydamas jam būdinga greitakalbe: „Tikra mokslininkė, tikra mokslininkė". Tokia buvo pasitikėjimo manimi pradžia.

Išlaikiusi egzaminus, buvau priimta į aspirantūrą. Kai atsidūriau Kauno politechnikos institute, mane maloniai nustebino geranoriškumo, mandagumo atmosfera, visai nepanaši į tvyrojusią mokykloje. Institute buvo gerbiamas kiekvienas asmuo, nepriklausomai nuo jo pareigų. Net „mažo" žmogaus – studento, aspiranto, eilinio dėstytojo, tarnautojo, meistro, valytojos – orumas buvo svarbus.

Iš pradžių man buvo pasiūlyta dirbti kartu su aspirantu Vytautu Lesauskiu branduolinio magnetinio rezonanso srityje. Jis turėjo sukurti aparatūrą, o aš – atlikti fizikinius tyrimus. Aparatūros gamyba strigo, institute nebuvo šios srities specialistų. Mano gyvenimo sąlygos buvo sunkios. Dvejų metukų dukra Eglė, vyras, gyvenantis Klaipėdoje, pereinamas šaltas kambarys Kaune. Nors mama stengėsi mane pavaduoti buityje, kartais apimdavo neviltis, nepasitikėjimas, jog įveiksiu visus sunku-

mus. Norėjau nešti rektoriui prašymą, kad išbrauktų iš aspirantų sąrašų. Tačiau, prisiminusi didelį profesoriaus pasitikėjimą manimi, suplėšydavau prašymą ir vėl kibdavau į mokslą. Juk negalėjau apvilti profesoriaus. Po kurio laiko pasidalijau su profesoriumi savo abejonėmis, ar realu per trejus aspirantūros metus įveikti man paskirtą temą. Jis pasiūlė iš Fizikos katedros pereiti į Ultragarso laboratoriją, kurią taip pat kuravo. Šioje laboratorijoje jau buvo sukurta tam tikra teorinė ir eksperimentinė bazė.

Reikėjo persiorientuoti. Vėl įnikau skaityti, gilintis į ultragarsą. Su savo antruoju moksliniu vadovu doc. Vytautu Ilgūnu sukūrėme precizinį ultragarsinį interferometrą. Pradėjusi juo matuoti, pastebėjau ultragarso sklidimo greičio distiliuotame vandenyje padidėjimą, gerokai viršijantį prietaiso tikslumą. Ėmiau labai kruopščiai tyrinėti prietaisą, eksperimentuoti, keisdama sąlygas, skysčius. Dėl to kilo nesutarimų su doc. V. Ilgūnu. Jo teigimu, padarius tam tikras pataisas, reikėtų nedelsiant pereiti prie užplanuotų tirpalų tyrimų. O aš laikiausi nuomonės, kad reikia išsamiai ištirti prietaisą, nustatyti iškilusių eksperimentinių prieštaravimų priežastis, nesvarbu kiek brangaus laiko tam bus sugaišta, ir tik tada pradėti plane numatytus matavimus.

Profesorius palaikė mano užsispyrimą. Čia reikėtų paminėti dar vieną jo savybę – intuiciją perspektyvioms mokslo sritims ir nuojautą, kad žmogus, pasiryžęs spręsti mokslinį uždavinį, anksčiau ar vėliau jį išspręs. Labai nudžiugau, galėsianti užbaigti pradėtus, nors ir neužplanuotus, tyrinėjimus. Pažinimas ir tiesa moksle man tada buvo visų svarbiausia.

Darbas buvo apvainikuotas didele sėkme. Pavyko nustatyti, kad tiksliai matuoti ultragarso greitį trukdo bangų difrakcija interferometre. Išsiaiškinau, kaip ir kokiomis sąlygomis ji pasireiškia. Galima buvo paskelbti tikslią ultragarso greičio reikšmę distiliuotame vandenyje, esant 20° C temperatūrai. Šie rezultatai buvo labai gerai įvertinti mokslinėse konferencijose Kaune ir Maskvoje. Eksperimentas pavadintas „švariu“ – sąžiningu, įtikinamu. Jau po pirmosios konferencijos Maskvos mokslo įžymybės siūlėsi būti konsultantais, vadovais. Tokiu atveju visų straipsnių autorių sąrašuose turėtų būti rašomos ir jų pavardės. Šį kartą profesorius pareiškė savo tvirtą nuomonę: „Mes, lietuviai, turime įrodyti, kad mokslinį darbą sugebam dirbti savarankiškai“. Tą mes ir padarėme.

Mano pagrindinio vadovo akademiko prof. K. Baršausko pavardė mokslinių straipsnių autorių sąraše leido operatyviai, be recenzentų paskelbti

tyrimų rezultatus ne tik „Lietuvos fizikos rinkinyje“, bet ir SSSR mokslų akademijos žurnale „Акустический журнал“. Rezultatus labai greitai pripažino JAV akustikų draugija (Acoustical Society) ir pavadino juos tuo metu tiksliausiais. Netrukus gavau kvietimą dalyvauti akustikų mokslinėje konferencijoje Bostone, JAV. Aišku, kad tai buvo neįgyvendinamas dalykas.

Daugiau nei per trejus labai intensyvių mokslinių studijų ir tyrimų metus rezultatai buvo sukaupti. Tada vos ne metus rašiau disertacijos tekstą, su kuriuo turėjau supažindinti profesorių Druskininkuose, kur jis ilsėjosi po savo 60-ties metų jubiliejaus. Nebegalėjau savo Mokytojui suteikti džiaugsmo. Negavau kritiškų pastabų nei patarimų... Visas Kaunas lydėjo Profesorių, Rektorių į paskutinę kelionę.

Dedikavau savo disertaciją pagrindinio mokslinio vadovo profesoriaus Kazimiero Baršausko brangiam atminimui. Tituliniame lape jo pavardę su liūdesiu įrašiau į juodą rėmelį. Būdama aspirantūroje, visada jaučiau, kad šalia manęs yra geranoriškas ir stiprus žmogus, nors tiesioginio bendravimo su profesoriumi dėl jo didelio užimtumo buvo visai nedaug. Iš mano gyvenimo aplinkos buvo išrautas tvirtas ąžuolas, į kurį sunkiomis minutėmis galima buvo atsiremti ir vėl sukaupti savyje jėgų.

Dabar, apmąstydama prof. Kazimiero Baršausko asmenybę iš gyvosios istorijos nuotolio, manau, kad jo jautrumas, pagarba žmogui, noras padėti „atstumtiesiems ir paniekintiesiems“ galėjo kilti iš jo prigimties gerumo arba gilių krikščioniškųjų šeimos tradicijų, kurios tais rūsčiais laikais kaip moralinės vertybinės orientacijos įsipynė į kitais principais grįstą oficialųjį gyvenimą.“

Mielos tos akimirkos. Anksčiau jos būdavo dažnesnės, dabar pasitaiko vis rečiau. Kai vėlyvą rudens ar žiemos vakarą palinkėdavo saldaus miego Jonuliui, pažaidęs paguldydavo į lovelę Petriuką, užlipdavo į antrąjį namo aukštą ir užsidarydavo kabinete. Ranka pati nejučia rašomojo stalo stalčiuje surasdavo tą juodąjį prieškario metų sąsiuvinį, išmargintą kosminių spindulių stebėjimų duomenimis, išrašais ir pastabomis, paskui atsiversdavo Vokietijoje pirktą bloknotėlį su profesoriaus H. Geigerio pavardės žymeniu. Vaizduotėje iškildavo skrydžiai „Lituanica“ Kauno padangėje, išvykos mašinėle po Lietuvą, matuojant jos žemių radioaktyvumą.

Suspausdavo gėla. Likimas šiuo atžvilgiu buvo negailestingas, jo paties mokslinei kūrybai teskyręs mažiau nei dešimt metų. Ne kartą vėl bandė prisėsti prie stalo ir karui pasibaigus, ir dabar, užsukdavo į laboratorijas, kur su pavydu žvelgdavo į jaunus žmones. Stebėdamas eksperimento rezultatus, sugrįždavo į jaunystę ir, prisėdęs šalia, įnikdavo į prietaisų rodmenis. Atsitokėjęs pažvelgdavo į laikrodį, deja, laikas bėgti... Taip atsitiko ir šįvakar. Padėjo į stalčių anuos laikus menančius užrašus ir išsiėmė iš nunešioto dviem spynelėmis ir dirželiais užsegamo portfelio ataskaitą, rašė:

> *„Ligi 1956 m. esu išspausdinęs 33 mokslinius darbus ir 47 straipsnius laikraščiuose ir populiariuose žurnaluose...“*

Laboratorijoje, bet tokios valandėlės rektoriui buvo retos

Bet kodėl šie straipsniai neteikia to pasitenkinimo, kurį patirdavo anksčiau. Pats sau atvirai prisipažindavo, kad tai ne tas, ko ieško ir ką atranda mokslininkas. Galbūt todėl, kad beveik visi moksliniai straipsniai parengti jo mokinių, rezultatai, eksperimentų duomenys – irgi jų triūso bei pastangų rezultatas. Nors, tiesą sakant, kiekviename darbe mato ir savo, rektoriaus, mokslinio vadovo, patarimų, paramos vaisius.

Vienam padėjo klojant teorinius tyrimo pamatus, užvedė ant tikrojo kelio, kitą padrąsino, padėjo gauti būtiną prietaisą ar įrenginį, iškovojo papildomą etatą, suteikė pastogę.

Prof. K. Baršauskas namie, darbo kabinete

O apie rašinius laikraščiuose ir žurnaluose nenori net užsiminti. Pats kartais rausteli, aptikęs jų sąsiuvą kabinete. Ne visus tuos straipsnius pats rašė. Kai kurie – tų redakcijų propagandistų kūryba. Tik jo pavardė apačioje. Tokia tada buvo tvarka.

Todėl, lyg ir pasiteisindamas sau ir kitiems, profesorius ne kartą yra prisipažinęs:

> *„Nuo 1946 metų daug energijos dedu administraciniam darbui. Ligi 1950 m. buvau fakulteto dekanu, o nuo 1950 m. ligi šiol KPI direktoriumi. Taigi supraskite ir mane.“*

Metams bėgant, susitaikė su mintimi, kad geriau neaitrinti širdies, jo pareiga dabar numatyti ir atverti kelius į mokslo ateitį kitiems, jaunajai kartai, kuri neseniai baigė Vytauto Didžiojo universitetą arba dar tebesimoko institute.

„Išretino, skaudžiai nugenėjo visus ir viską, bet ypač universitetą“, – *mąstė žvelgdamas į apyskaitą. Kai tapo instituto vadovu, mokslo personalą sudarė 246 asmenys, iš jų tik 16 proc. turėjo mokslinius vardus ir laipsnius: 9 profesoriai, 31 docentas, 6 mokslų daktarai ir 22 kandidatai. Po penkerių metų dėstytojų skaičius padidėjo iki 342, bet turinčiųjų mokslines regalijas būrys brendo ne taip greitai, kaip norėtųsi. Per penkerius metus apgintos 44 mokslinės disertacijos, mokslų kandidatų skaičius išaugo iki 67, tačiau daktarinės disertacijos kol kas neapgynė nė vienas.*

„Viskam savas laikas. Jei atėjo metas sėjai, neužtruks ir pjūtis“, – guodė save.

Pats patyrė, kiek reikia laiko, pastangų, kitų paramos ir savo užsispyrimo, kad jaunas mokslininkas pasiektų užsibrėžtą tikslą.

Tik įsteigus institutą, iškart iškilo klausimas, kokiomis kryptimis plėtoti mokslo tiriamąjį darbą. Šią problemą ne kartą nagrinėjo instituto rektoratas, mokslinė taryba, svarstė fakultetai ir katedros.

Pamažu išsirutuliojo svarbiausios mokslinio darbo kryptys:

- Lietuvos TSR vietinių resursų tyrimas ir jų panaudojimas, plėtojant respublikos liaudies ūkį;
- gamybinių procesų automatinės kontrolės unifikuotoms schemoms sudaryti teorinių pagrindų sukūrimas;
- biologiškai aktyvių junginių sintezė;
- cheminių junginių susidarymo ir skilimo procesų kinetikos tyrimas;
- pluoštinių medžiagų fizinių–cheminių savybių tyrimas;
- Lietuvių tautos architektūrinio palikimo tyrimas;
- racionalių statybinių–architektūrinių konstrukcijų ir jų skaičiavimo metodų sukūrimas ir kitos.

Ilgainiui mokslinių darbų tematika plėtėsi, stiprėjo bazė, brendo žmonės.

Suprantama, kad rektoriui rūpėjo viso instituto reikalai, bet širdžiai neįsakysi – ji labiausiai linko mielos Fizikos katedros pusėn.

Uždarius universitetą, visi Fizikos katedros darbuotojai, išskyrus asist. P. Morkūną, perėjo į institutą. Tačiau jų buvo tik saujelė – 5 asmenys. Kadangi K. Baršauskas visą laiką buvo instituto rektorius, todėl katedros vedėjo pareigos liko antraeilės ir jam talkino padėjėjai – prof. A. Puodžiukynas, o paskutinius trejus metus P. Tamutis,

pirmasis universiteto aspirantas, jau 1951 m. apgynęs fizikos ir matematikos mokslų kandidato disertaciją. Mokslinio darbo vadovu buvo K. Baršauskas.

Augo institutas, plėtėsi ir katedra. Po penkerių metų jos personalą sudarė 14 asmenų, dar po penkmečio šis skaičius padvigubėjo. Į jaunų, energingų specialistų būrį įsiliejo instituto auklėtiniai, paskui atkeliavo vilniečių „desantas" – Ričardas Savickas, Jurgis Okunis, Albinas Tamašauskas.

„Būdamas Fizikos katedros vedėju, stengiuosi auginti fizikų kadrus. Ligi šiol esu parengęs 7 fizikos–matematikos mokslų kandidatus, šiuo metu turiu 9 aspirantus", – rašė K. Baršauskas autobiografijoje 1956 metais.

KPI, taigi ir Fizikos katedroje, fizikos specialistai nebuvo rengiami, todėl K. Baršauskas ieškojo mokslinės veiklos krypčių, artimesnių šios aukštosios mokyklos profiliui – techninei fizikai. Pradžioje nebuvo išvengta temų įvairovės, bet palaipsniui subūrė kelias grupes, kryptingai dirbančias pasirinktoje mokslinėje srityje. Tai buvo jo „aukos", kurioms nukalė grandines ir dažną prirakino prie jų visam gyvenimui, kuris vadinamas moksline veikla. Šias „aukas" katedros vedėjas rado instituto auditorijose, akylai žvalgydamasis kitose aukštosiose mokyklose.

Dvidešimt vienas mokslininkas, jo vadovaujamas, apgynė kandidatines disertacijas, jis buvo 36 kandidatinių disertacijų oponentas.

Profesorius A. Puodžiukynas pabrėžia ypač didelį Baršausko nuopelną, kuriant ir organizuojant mokslinius kolektyvus:

> *„Pastaruoju metu mokslo žinios kaupiasi, bėgant laikui, geometrine progresija. Atskiras individas nepajėgia aprėpti visų vienos ar kitos mokslo šakos žinių, o dar sunkiau vienam realizuoti sudėtingus mokslinius tyrinėjimus. Mūsų amžiuje mokslinis darbas remiasi ne vien moksliniu entuziazmu ir intuicija, bet ir kolektyvinėmis daugelio žmonių pastangomis. Jis teisingai suprato mūsų laikų mokslinio darbo organizavimo tendencijas, suprato gilų mokslo ir technikos ryšį ir nuolat ragino būti techninės pažangos pionieriais.*
>
> *Mokslinis entuziazmas išliko ir tuomet, kai profesorius buvo apkrautas KPI rektoriaus darbu. Kiekvieną ragino, skatino, spyrė dirbti mokslinį darbą, nuoširdžiai rėmė kiekvieno mokslines pastangas. Jo paskatinimas buvo juntamas visame Fizikos katedros ir instituto darbe."*

Pasak amžininkų, profesorius turėjęs nepaprastą laiko dvasios pojūtį, perspektyvos nuovoką, jam pakako mokslinio entuziazmo, drąsos. K. Baršauskas puikiai suvokė, kad vienas, ypač jaunas mokslininkas, lauke ne karys.

Per dešimtmetį jis sukūrė tai, ką paskui kiti vadino „Baršausko moksline mokykla".

Jo suburti instituto fizikų kolektyvai daugiausia plėtojo tris mokslines kryptis – puslaidininkių, ultragarso pritaikymo ir magnetinio branduolinio rezonanso tyrimų. Kurį laiką kartu su mokiniais K. Baršauskas domėjosi ir mikroelektronikos virpesių teorija.

Bet kokia karti likimo ironija. Pati brangiausia jam pačiam mokslinės kūrybos kryptis, kosminių spindulių, nušvietusių jo jaunystę, tyrimai, neįgavo to užmojo, apie kurį svajojo, tapęs katedros vedėju, fakulteto dekanu, rektoriumi.

Pats negalėdamas jų tęsti, paakino „*mieląjį kolegą*" A. Puodžiukyną ir bendradarbį J. Matusevičių. Šis buvo vyrėlesnio amžiaus, išsilavinęs, mokėjęs kelias užsienio kalbas universiteto auklėtinis, šalia darbo Kauno 8-ojoje gimnazijoje dirbęs ir Fizikos katedros asistentu, vėliau ir dėstytoju.

1955 metais leidinyje „Kauno politechnikos instituto darbai" pasirodė K. Baršausko, A. Puodžiukyno ir J. Matusevičiaus straipsnis „Antrinių kosminių spindulių būrių pasiskirstymo kampo priklausomybė nuo elemento eilės numerio". Tai teorinė studija, kurioje, taikant K. Baršausko daktarinėje disertacijoje nurodytą metodą, nagrinėjama, kaip įvairaus tankio medžiagose gali susidaryti kosminių spindulių antriniai būriai.

Tais pačiais metais Lietuvos mokslų akademijos ir aukštųjų mokyklų fizikos mokslo darbuotojų pasitarime K. Baršauskas dar optimistiškai kalbėjo apie kosminių spindulių tyrimo ateitį. Ją profesorius regėjo ir Fizikos katedros perspektyviniame 1959–65 metų mokslinių darbų plane, pažymėdamas:

> *„Fizikos katedra nagrinėja tris problemas: 1. Kosminiai spinduliai, 2. Puslaidininkiai ir jų techninis pritaikymas, 3. Ultragarso reiškinių tyrinėjimas ir jų taikymas gamybinių procesų kontrolei ir automatizacijai.*
>
> *1958–65 m. numatoma: 1. Tirti kosminių spindulių atmosferinių būrių energetinį pasiskirstymą, 2. Patikslinti kosminių spindulių dalelių sąveiką su medžiagos atomų branduoliais, 3. Sukurti ir ištobulinti su kosmi-*

niu spinduliavimu susijusių šviesos efektų (Čerenkovo efektas) tyrinėjimo metodiką ir patikslinti šviesos reiškinių dėsningumą, kai jie susikuria pereinant kosminiams spinduliams per medžiagą.

Šiems tikslams pasiekti numatoma sustiprinti aparatūrą, skirtą kosminių spindulių sąveikai su medžiagų dalelėmis tyrinėti. Daroma ir šį septynmetį pradės veikti hodoskopas su fotodaugintuvu, Vilsono ir Skobelcyno kamera, galinti automatiškai registruoti impulsus.

Per septynmetį numatoma įsisavinti kosminių spindulių tyrimus su storasluoksnėmis fotoplokštelėmis.

Artimiausios temos šiais klausimais numatomos tokios:

1. Kosminių spindulių atmosferinių būrių energetinis pasiskirstymas;

2. Čerenkovo efektas veikiant kosminiams spinduliams.

Vadovas prof. dr. Baršauskas K. Vykdytojai: doc. Puodžiukynas A., v. dėst. Matusevičius J., v. dėst. Kolobkovas V., Grinbergas I.“

1956–57 metais Fizikos katedroje buvo sukurta naujo tipo hodoskopinio įrenginio schema ir greitai pagamintas pats hodoskopas, skirtas kosminių spindulių elementariųjų dalelių trajektorijoms tirti. Katedros dirbtuvėse buvo pagamintas ir elektromagnetas kosminių spindulių paramagnetinio rezonanso, puslaidininkių, ultragarso ir kitiems tyrimams.

Deja, prabėgs metai, kiti ir K. Baršauskas su skauduliu prisipažins:

„Mūsų mokslinės laboratorijos negali susilyginti su TSRS MA Fizikos instituto bei Maskvos universiteto kosminių tyrimų laboratorijomis. Tyrimui visos laboratorijos naudoja elektroninius skaitiklius, Vilsono ir Skobelcyno bei jonizacijos kameras, storasluoksnes plokšteles ir kitas priemones.“

Gaila, bet šių priemonių Kauno fizikai neturėjo. 1960 metais KPI mkslo darbuose buvo išspausdintas I. Grinbergo ir K. Baršausko straipsnis „Kauno politechnikos instituto Fizikos katedros hodoskopinis įrengimas“. Paskutinė publikacija kosminių spindulių tyrimo tematika.

„Šią temą jis visuomet mėgo, bet tolesniam tyrinėjimui reikėjo stiprių elektromagnetinių laukų ir milijoninių lėšų. Nenoromis ir su skaudama širdimi teko K. Baršauskui nuo šios temos atsisakyti“, – prisimena prof. A. Puodžiukynas.

Atsisveikinimas su viltimis, kurias puoselėjo ketvirtį amžiaus. Kas gali būti skaudžiau mokslininkui.

Daugiau optimizmo teikė darbai plonų puslaidininkių ir metalų sluoksnių srityje. Juos 1951 metais pradėjęs K. Baršausko aspirantas E. Vaineikis tyrė plonų sidabro sluoksnių elektrines ir struktūrines savybes. Puslaidininkiais greitai susidomėjo ir kiti katedros bendradarbiai: A. Tamašauskas, J. Okunis, P. Tamutis, J. Trimonis, T. Giedrys, R. Savickas, J. Ūža. Instituto rektoriaus pastangomis jau 1954 metais buvo gautas elektronografas, kiti prietaisai, užmegzti ryšiai su Leningrado fizikos ir technikos institutu, kuriame ne kartą lankėsi ir stažavosi kauniečiai.

Buvo tyrinėjamos ne tik puslaidininkių fizinės savybės, bet ir puslaidininkiniai prietaisai, jų parametrų matavimo metodika, kuriama šiam tikslui aparatūra.

Perspektyviniame KPI Fizikos katedros 1959–65 metų mokslinių darbų plane K. Baršauskas, apžvelgdamas, kaip bus nagrinėjama probleminė tema „Puslaidininkiai ir jų taikymas technikoje“, aiškino:

„Numatoma tirti kai kurių puslaidininkių elektrines, fotoelektrines ir struktūrines savybes.

Bus tiriamos plonų ir labai plonų sluoksnių savybės. Jos skiriasi nuo puslaidininkių tūrinių savybių. Bus tyrinėjami užtveriamieji sluoksniai dviejų plonų puslaidininkiškų sluoksnių ribose, jų asimetrinis laidumas ir su tuo susijęs lyginimo koeficientas.

Šie klausimai bus tyrinėjami eksperimentiniu būdu. Ploni puslaidininkiški sluoksniai bus gaunami garinant vakuume. Fotoelektrinės savybės bus tiriamos panaudojant fotodaugintuvą. Struktūrinės plonų ir labai plonų sluoksnių savybės bus tyrinėjamos elektromagnetiškai, o stipresnių – rentgenografiškai…

Tyrimams jau turima tam tikra bazė, bet ji nepakankama minėtiems klausimams išsamiai ištirti. Būtina turimą aparatūrą papildyti registruojančiuoju mikrofotometru MF–4, infraraudonųjų spindulių spektrografu, monochromatoriumi ir impulsiniu voltmetru. Be to, labai trūksta grynų medžiagų pavyzdžiams gaminti.“

Kita mokslinė kryptis, padėjusi išugdyti nemažą būrį mokslo darbuotojų – mokslų kandidatų ir daktarų, buvo branduolinio magnetinio rezonanso tyrimai.

Respublikinės konferencijos, skirtos K. Baršausko 70-mečiui, leidinyje profesoriaus mokiniai Vytautas Lesauskis ir Vidmantas Ambrasas prisimena:

„Moksliniai tiriamieji darbai KPI Fizikos katedroje BMR (branduolinio magnetinio rezonanso) srityje faktiškai buvo pradėti dar 1954 metais, kai prof. K. Baršausko iniciatyva katedros bendradarbis V. Kolobkovas pradėjo gaminti universalų elektromagnetą. 4,5 tonos mažos varžos elektromagnetas su keičiamais poliniais antgaliais buvo pagamintas 1959 metais Leningrado „Bolševiko“ gamykloje. Kaip tik tuo metu prasidėjo ypač intensyvi BMR spektroskopijos plėtra šalyje ir pasaulyje. BMR metodai pradėti taikyti įvairioms fizikos, chemijos bei kitoms gamtos mokslų problemoms tirti. Todėl neatsitiktinai buvo pagamintas universalus elektromagnetas: tarpą tarp polių galima buvo keisti nuo 0 iki 170 mm, kai jų skersmuo 240 mm, o maksimalus magnetinio lauko stiprumas 30 kOe.

Nors konkreti darbų tematika BMR srityje tuo metu dar nebuvo aiški, tačiau buvo numatyta savomis jėgomis sukurti spektrografą ir pradėti tirti medžiagas (daugiausia kietus kūnus) BMR metodu.“

Tačiau didžiausią šlovę KPI fizikams pelnė moksliniai ir praktiniai darbai tiriant ultragarsą.

Kai Kazimieras dar buvo Lietuvos universiteto Matematikos–gamtos fakulteto studentas, Fizikos katedros vedėjas prof. Keistutis Šliūpas skaitė paskaitas apie elastines bangas, kurių dažnis viršija aukštutinę žmogaus girdos ribą. Pasakojo, kad ultagarsą skleidžia lietus, griaustinis, netgi kai kurie gyvūnai, kaip antai: šiksnosparniai, delfinai, banginiai.

Profesorius jau tada buvo įsitikinęs, kad ultragarsas netrukus bus plačiai tiriamas ir panaudotas technikoje, medicinoje, kitose srityse. K. Šliūpas, grįždamas iš studijų užsienyje, *„parsivežė pjezoelektrinio kvarco plokštelių ir pradėjo eksperimentus su ultragarso bangomis skysčiuose. Katedrai įsigijus didelės galios stambaus šaldytuvo formato ultagarsinį generatorių, K. Šliūpas ėmė žadinti kvarco plokštelę alyvoje ir gavo joje ultragarsinį „fontaną“.*

Kaip jau minėjome, pokariu Universitete ultragarsinius tyrimus tęsė vyr. asistentas Jurgis Strazdas, o jaunesnysis asistentas Stasys Vičas 1947 m. apgynė fizikos ir matematikos mokslų kandidato disertaciją „Ultragarsas, jo gavimas, įrodymas ir intensyvumo matavimas“. Šio darbo vadovas buvo prof. K. Baršauskas.

Todėl visiškai natūralu, kad jau 1952 metais profesorius pasiūlė aspirantui Enrikui Jaroniui, o paskui ir Vytautui Ilgūnui labiau susidomėti ultragarsiniais tyrimais. Ypač jis pabrėždavo, kad *„šita sritis atitinka politechninį instituto profilį“*. Jaunųjų „ultragarsininkų“ būrys sparčiai didėjo, moksliniai tyrimai plėtėsi.

Apie kauniečių fizikų pasiekimus, tiriant ir pritaikant ultragarsą, jų pagamintus prietaisus buvo kalbama mokslinėse konferencijos, simpoziumuose, rašoma moksliniuose žurnaluose, laikraščiuose.

Ultragarso greičiui matuoti buvo sukurtas ir ištobulintas ypač tikslus prietaisas – savirašis ultragarsinis interferometras, parodantis išmatuotą ultragarso greičio reikšmę metrais per sekundę. Dėl to labai supaprastėjo matavimai, padidėjo tikslumas, jie buvo greičiau atliekami.

Šis prietaisas buvo pristatytas parodose Maskvoje, juo susidomėjo moksliniai institutai, gamybininkai.

Interferometro principas ir jo pritaikymas, kurį parengė K. Baršauskas, E. Jaronis ir V. Ilgūnas, buvo pripažintas išradimu ir jam 1958 m. gegužės 16 dieną suteiktas valstybinis registracijos numeris 9714 ir prioritetas. Kauniečiai gavo užsakymų gaminti interferometrus, kiek vėliau jie buvo rodomi Pasaulinėje technikos parodoje Monrealyje.

K. Baršausko mokyklos ultragarsinių tyrimų darbais susidomėjo užsienio mokslininkai.

Vieną dieną profesorius ant darbo stalo rado voką, išmargintą JAV pašto ženklais: amerikiečiai mokslininkai S. V. Letcheris ir R. T. Beyeris prašė K. Baršauską straipsnių atspaudų. Paskui jie citavo šiuos darbus žurnaluose „The Physics of fluids“ (1964 m.) ir „The Journal of the Acoustical Society of America“ (1963 m.), naudojosi kai kuriais tyrimų rezultatais.

Išsiplėtojus ultragarso tyrimams, Fizikos katedroje jiems tapo per ankšta. K. Baršauskas pasiūlė įsteigti atskirą ultragarso tyrimo laboratoriją. Jis ryžosi, kelintą jau kartą, įtikinti tokios laboratorijos būtinumu Lietuvos vyriausybę, įveikti barjerus Maskvoje. “*Ateityje galbūt pasiseks išplėtoti šią laboratoriją iki mokslinio tyrimo instituto*“, – svarstė K. Baršauskas, rašydamas raštą LTSR Ministrų Tarybai dėl probleminės ultragarso laboratorijos etatų.

1960 metais Kauno politechnikos institute tokia laboratorija buvo įsteigta, o po dvejų metų prie jos atsirado dar viena – ultragarso pramoninio panaudojimo laboratorija. Probleminėje laboratorijoje buvo nagrinėjami labiau moksliniai klausimai, o antrojoje – mokslinių rezultatų pritaikymas gamyboje.

1962 m. sausio 26–27 dienomis Kaune įvyko Penktoji respublikinė fizikų konferencija, dar vadinama suvažiavimu. Joje dalyvavo daugiau kaip 100 respublikos fizikų – iš Lietuvos mokslų akademijos Fizikos ir matematikos instituto, Elektrografijos mokslinio tyrimo instituto, visų aukštųjų mokyklų, kuriose buvo fizikos katedros, Valstybinio mokslinių tiriamųjų darbų komiteto, stambiausių įmonių darbuotojai ir specialistai.

Konferencijos šeimininkas prof. K. Baršauskas pasinaudojo proga plačiai supažindinti su instituto fizikų darbais, pranešimus skaitė ir jo mokiniai.

Konferencija pripažino, kad *„fizikos mokslo lygis mūsų respublikoje yra pakankamai aukštas ir iš trijų problemų, kurias sprendžiant mūsų respublika vaidins pirmaujantį vaidmenį, dvi priklauso fizikai, tai: 1. Puslaidininkių elektronika (ploni sluoksniai, karšti elektronai ir moksliniai jų taikymo pagrindai); 2. Atomo ir molekulių spektroskopija“.*

K. Baršauskas energingai parėmė Puslaidininkių instituto prie MA įsteigimo idėją. Jam buvo malonu, kad konferencijos nutarime „Ultragarso sritis“ buvo pažymėta:

„Ultragarsiniai medžiagų savybių tyrimo metodai yra aktualūs ir fizikai, ir gamybai. Spartesnis ultragarso įdiegimas gamyboje galimas tik išsprendus nemažai ultragarso fizikos klausimų. Suvažiavimas pritaria KPI probleminės ultragarso laboratorijos pasirinktai krypčiai vystyti ultragarsinių interferometrų teoriją, tirti naujus jų pritaikymus, spręsti vienkartinių matavimų metodikos klausimus akustinės spektroskopijos duomenims gauti.“

Tam reikėjo užsitikrinti sąjunginių žinybų pritarimą ir ypač finansinę paramą. K. Baršauskas ryžosi surengti Kaune sąjunginę konferenciją ultragarsinės interferometrijos metodikos problemoms nagrinėti. Konferencija KPI įvyko 1963 m. birželio 4–8 dienomis, joje dalyvavo pusšimtis svečių iš SSSR aukštųjų mokyklų, mokslinio tyri-

Kartu su konferencijos dalyviais

mo institutų, stambių įmonių. Pranešimus skaitė profesoriai B. Kudriavcevas, S. Rževkinas, L. Rozenbergas, kiti mokslininkai ir specialistai. Tačiau pagrindą sudarė K. Baršausko aspirantų, mokslinių bendradarbių pranešimai. Jų balsas skambėjo garsiausiai.

Tai, ką konferencijos dalyviai pamatė ir išgirdo Kaune, buvo įdomu, vertinga, todėl atsisveikindami linkėjo:

– Susitiksime vėl po dvejų metų.

K. Baršauskas nelaukė ir kalė geležį, kol ji dar karšta. Po atostogų, kurias vis dažniau praleisdavo Lietuvoje, parengė Ultragarso mokslinio tyrimo instituto prie KPI pagrindimą.

> *„Planuojamo Ultragarso instituto problemos yra parinktos, atsižvelgiant į mūsų pramonės specifiką ir į aktualiausius spręsti ultragarso fizikos ir technikos klausimus, turinčius reikšmę ultragarso mokslui vystyti“,* – rašė profesorius.

Tuo metu, susipažinęs su Lietuvos mokslų akademijos prezidento akademiko J. Matulio parengtu pranešimu apie mokslinio darbo padėtį respublikoje, K. Baršauskas principingai nurodė jo silpnąsias vietas ir įvertino Kauno politechnikos instituto indėlį.

„Aukštųjų mokyklų mokslinio darbo padėtis nušviesta nepilnai. Parodyta tik tiek, kad jose beveik nėra jokio planavimo, nėra darbų baigimo kontrolės ir daroma išvada, kad ir mokslinės produkcijos nėra. Tai neatitinka tikrenybės. Ten, kur nėra mokslinio darbo, ten ir mokslų kandidatai neauga. Aš gerai žinau KPI. Čia dabar dirba 115 mokslų kandidatų, jie beveik visi disertacijas apgynė per paskutinį dešimtmetį. Reikia prisiminti, kad techniškieji institutai prie Mokslų akademijos daugiausia mokslo kandidatais aprūpinti iš Kauno politechnikos instituto. Čia tokių dirba bei vadovauja daugiau kaip 10. Nemažai aukštųjų mokyklų katedrų vedėjų paruošti kandidatais Kauno politechnikos institute. (Pvz., ŽŪA – 3 kat. vedėjai, Vet. A. – 1, Šiaulių ped. in–tas – 1). Penki m. k., kurie buvo paruošti KPI ir visuomeninių katedrų, išvyko į kitas respublikas. Taigi iš viso per dešimtmetį KPI paruošė apie 140 mokslų kandidatų. Tuo būdu 20 % visų mokslų kandidatų respublikoje paruošė Kauno politechnikos institutas.

Institute vyrauja geros mokslinės nuotaikos. Išryškėjo mokslinės kryptys. Čia išsirutuliojo pagrindiniai moksliniai darbai statybinių medžiagų srityje, pramonės automatizacijos ir mechanizacijos, statybinių konstrukcijų, tekstilės, precizinių priemonių, ultragarso, mikrovariklių ir kitose šakose. Čia sprendžiama 30 mokslinių problemų, kurių nemaža dalis sutampa su LTSR MA sprendžiamomis problemomis. Per metus išleidžiama 2–3 tomai mokslinių darbų, kurių vienas tomas sudaro apie 30 lankų. Kasmet gaunama 5–8 autoriniai pažymėjimai. Nemaža publikuojama mokslinių straipsnių sąjunginiuose žurnaluose. Dabar pagal ūkistaitines sutartis sukonstruojama naujų įrengimų kasmet beveik už 2 mil. rublių. Institutas yra nuolatinis visasąjunginės pramonės pasiekimų parodos dalyvis. Į aspirantūrą kas metai priima apie 30 asmenų.“

K. Baršausko nuomone, neatidėliojant reikėtų įsigyti atominį reaktorių ir institute sparčiau plėtoti branduolinės technikos mokslinius darbus; jis siūlė prie KPI įsteigti skaičiavimo centrą.

Pasak K. Baršausko, Lietuvoje *„mokslų daktarų klausimas yra viena sunkiausių problemų… Reikia dar kartą kreiptis per TSKP Centro Komitetą, prašant atstatyti keletui asmenų mokslo daktaro laipsnius, taip pat prašant suteikti kai kuriems docentams profesorių mokslinius vardus“.*

Kokius asmenis jis turėjo galvoje, manau, aiškinti nereikia.

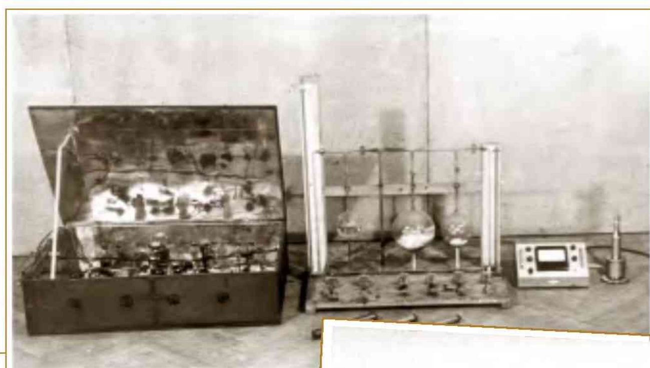

1963 m. lapkričio 5 d. KPI I-iuose rūmuose pradėjo veikti pirmoji Kaune elektroninė skaičiavimo mašina „Minsk-14“

Skaudu, bet ultragarso tyrimo institutas tada liko neįkurtas, nesulaukė K. Baršauskas ir Respublikinės mokslo ir technikos premijos už mokslinių darbų kompleksą „Ultragarsiniai skysčių tyrimo interferometrai“, kuri 1969 metais buvo paskirta K. Baršauskui, V. Ilgūnui ir E. Jaroniui.

Šviesus Mokytojo paveikslas po keturių dešimtmečių vėl atgyja jo auklėtinių prisiminimuose.

> *„Pirmą kartą profesorių Kazimierą Baršauską pamačiau 1940 metais Fizikos ir chemijos rūmų Aleksote amfiteatrinėje auditorijoje. Mes, Vytauto Didžiojo universiteto kelių fakultetų pirmakursiai, ten atvykdavome klausyti fizikos paskaitų. Jau pati pirmoji įžanginė ir fizikos kurso apžvalginė paskaita pagavo visų dėmesį dėstoma gyva ir betarpiška kalba, iliustruojama demonstraciniais eksperimentais. Profesorius pakvietė aplankyti jo kosminių tyrimų laboratoriją. Susidomėjusiems kosminiais spinduliais jis demonstravo aparatūros veikimą, supažindino su tyrimų rezultatais ir atsakinėjo į mūsų klausimus,* – prisimena dr. Enrikas Jaronis.

ЛИТОВСКАЯ ССР
КАУНАССКИЙ ПОЛИТЕХНИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ

ЦИФРОВОЙ ИНТЕРФЕРОМЕТР ДЛЯ ИЗМЕРЕНИЯ СКОРОСТИ УЛЬТРАЗВУКА В ЖИДКОСТЯХ

Цифровой интерферометр является автоматизированным прибором и предназначен для измерения скорости ультразвука в жидкостях.

Прибор обеспечивает:

а) сокращение времени измерения;
б) получение результатов измерения цифрами;
с) проведение измерений с точностью ±1 м/сек.

Выходной индикатор — декатронный счетчик.

Напряжение питающей сети	220 в
Габариты электронного блока	500×260×235 мм
Высота интерферометра	350 мм
Вес	20 кг

Прибор спроектирован и изготовлен в Каунасском Политехническом институте. Намечается выпуск экспериментальной партии цифровых интерферометров.

Руководитель работы — Докт. физ.-мат. наук проф. **К. М. Баршаускас;** авторы: доц. **Э. П. Яронис,** доц. **В. И. Илгунас,** аспир. **Р. П. Жилявскас,** ассист. **Р. И. Карманчюс.**

DIPLOMAS

LIETUVOS TSR RESPUBLIKINĖS PREMIJOS LAUREATO

RESPUBLIKINIŲ MOKSLO IR TECHNIKOS PREMIJŲ KOMITETAS PRIE LIETUVOS TSR MINISTRŲ TARYBOS SUTEIKIA

LIETUVOS TSR
RESPUBLIKINĖS PREMIJOS LAUREATO
VARDA

ДИПЛОМ

ЛАУРЕАТА РЕСПУБЛИКАНСКОЙ ПРЕМИИ ЛИТОВСКОЙ ССР

КОМИТЕТ ПО РЕСПУБЛИКАНСКИМ ПРЕМИЯМ
В ОБЛАСТИ НАУКИ И ТЕХНИКИ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ ЛИТОВСКОЙ ССР
ПРИСУЖДАЕТ

ЗВАНИЕ ЛАУРЕАТА
РЕСПУБЛИКАНСКОЙ ПРЕМИИ
ЛИТОВСКОЙ ССР

Vokiečių okupacijos metais studijas teko nutraukti, nes 1943 m. Universitetą jie uždarė. Prieš tai atėmė Universiteto rūmus, net mus, studentus, iškraustė iš bendrabučio Parodos gatvėje. Studijas tęsėme, galima sakyti, pogrindyje; kai kurių dalykų paskaitos buvo skaitomos technikumo klasėse, o dėstytojai studentus egzaminuodavo savo namuose. Tačiau pasirodė grasinantys skelbimai mano amžiaus jaunuoliams, nestojantiems į vokiečių darbo tarnybą. Prasidėjo netikėti dokumentų patikrinimai, todėl vieną ankstų rytą drauge su Jonu Balčiūnu (vėliau Lietuvos aviacijos istoriku) dviračiu nuošaliais keleliais sprukome iš Kauno į mudviejų tėviškę Kirdonių kaimą Biržų apskrityje. Vėl raudonajai armijai užėmus Lietuvą, mobilizacijos į ją išvengiau, pradėjęs dirbti Biržų vidurinėje mokykloje. Dėsčiau fizikos kursą.

1945 metais vasaros kursų fizikos mokytojams metu buvau pakviestas dirbti Kauno valstybinio universiteto Fizikos katedroje. Jos vedėjas prof. K. Baršauskas man pasiūlė demonstruoti eksperimentus paskaitoms. Jis man jau vėliau, baigus studijas Universitete, pavedė Statybos fakultete studentų mokymo laboratorijai parengti statybinės fizikos laboratorinius darbus.

Statybos bei architektūros studijų programose statybinės fizikos kursas buvo numatytas, tačiau institutas neturėjo šio profilio studentų mokomosios laboratorijos. Profesorius K. Baršauskas visada ypatingą dėmesį skirdavo eksperimentui. Todėl, jo nuomone, buvo reikalingos ne vien bendrosios fizikos, bet ir atitinkamoms technikos šakoms inžinerinės fizikos mokomosios studentų darbų laboratorijos. Man buvo pasiūlyta sukomplektuoti minėtiems laboratoriniams darbams aparatūrą ir vesti laboratorinius darbus. Šiam tikslui neturėjome reikalingų prietaisų, todėl dalį aparatūros teko pasigaminti patiems.

Profesorius, eidamas rektoriaus pareigas, rūpinosi viso instituto reikalais, todėl ir skatino jo profilį atitinkančius mokslinius tyrimus, įskaitant ir ultragarsą. Ultragarsas panaudojamas daugelyje praktikos sričių, todėl jo taikymas, ypač naujų prietaisų projektavimas, iškelia skirtingų ultragarso inžinerinės fizikos problemų. Čia galima rasti daug idėjų kūrybinei mokslinei veiklai. Todėl ir buvo institute įsteigta ultragarso probleminė laboratorija. Dar prieš laboratorijos įsteigimą profesorius kelis savo aspirantus nukreipė į ultragarsinių matavimų metodikos vystymo bei jų taikymo skysčių savybėms tirti sritį.

1952 metais K. Baršauskas pasiūlė man stoti į aspirantūrą ir sutiko vadovauti moksliniam darbui ultragarsinių matavimų srityje.

1960 metais rektoriaus iniciatyva buvau paskirtas įsteigtos Ultragarso probleminės laboratorijos vedėju. Nors ir labai užimtas kaip rektorius, profesorius aktyviai dalyvavo ultragarso laboratorijos veikloje, vadovavo net kelių savo aspirantų darbams ultragarso fizikos srityje, rūpinosi laboratorijos materialine baze.

Jo mokslinio vadovavimo laboratorijai metu skelbėme moksliniuose leidiniuose darbų rezultatus, rengėme konferencijas.

Profesorius K. Baršauskas buvo mano pagrindinis eksperimentinės fizikos mokytojas. Po dalykinių mokslinio darbo aptarimų jis negailėdavo laiko papasakoti apie fizikus, su kuriais drauge dirbo ar bendravo užsienyje ir Lietuvoje. Man liko atmintyje pasakojimas apie žymiausią tarpukario Lietuvos fiziką profesorių Vincą Čepinskį, talentingą lektorių, turintį didelę eksperimentinių tyrimų patirtį, tuo metu labai reikalingų leidinių studijoms autorių.

Bendraudamas su profesoriumi Kazimieru Baršausku, suvokiau jo humanistinės pasaulėžiūros reikšmę. Kai laboratorija gavo etatų, profesorius, rūpindamasis grįžusiais iš Sibiro tremtiniais, pasiūlė turinčius kvalifikaciją įdarbinti laboratorijoje.

Profesorius kitomis aukštosiomis mokyklomis Lietuvoje rūpinosi kaip ir savuoju institutu. Vienu metu Vilniaus universitetas rengėsi steigti biologinių tyrimų laboratoriją ir turėjo kandidatų dirbti joje, bet neturėjo etatų. K. Baršauskas pasiūlė laikinai priimti juos į Ultragarso laboratorijos etatus, kol Vilniaus universitetas įformins savo laboratoriją.

Pamenu ir kitą atvejį: rektorius telefonu pakvietė mane aptarti laboratorijos reikalų. Užeinu – jie kalbasi su vienu docentu stovėdami, matyt, bebaigią pokalbį. Mane pakviečia pasilikti. Rektorius docentui sako: „Nei tu, nei aš neturėsime ramybės, tau reikia pereiti dirbti į Mokslų akademiją“.

Kai docentas išėjo, rektorius man tiek tepasakė: prie jo kabinėjasi, sako, netinkąs mokymo įstaigoje. Minėtasis docentas buvo priimtas į vieną Mokslų akademijos institutą.

Iš tremties grįžusiems jaunuoliams rektorius patardavo, kokio „popierėlio“, stojant į institutą, nereikia rodyti, nes bus kliūčių priimant. Jis nesiskaitė su formalumais, trukdančiais išspręsti esminius klausimus. Prie

Pirmųjų instituto rūmų statomame priestate buvo numatytos patalpos besiplečiančiai ultragarso laboratorijai. Liko statybai skirtų lėšų, o aparatūrai jau išleistos. Rektorius, rašydamas ant gana brangaus generatoriaus sąskaitos rezoliuciją „apmokėti" (prorektorius nesutiko pasirašyti), tiek tepasakė: žinok, šiuo metu institute revizija ir man užrašė 15 „griekų", tai šitas bus šešioliktas.

Prisimindamas profesorių Kazimierą Baršauską, visada pajaučiu praeities meto žmogiškąją šilumą ir tikiu, kad šiandieniniame Kauno technologijos universitete jo kurtas gėrio paveldas bus puoselėjamas."

Koks jautrus mokslinis vadovas, atidus žmogus prof. K. Baršauskas būdavo savo aspirantams, puikiai pailiustruoja fizikos–matematikos mokslų daktaro Vytauto Lesauskio prisiminimai, rašyti prieš tris dešimtmečius:

„Tai buvo žmogus, kuris man beveik atstojo tėvą. Tėvo netekau, būdamas dešimties metų. K. Baršausko žinioje išbuvau – studijuodamas ir dirbdamas Kauno politechnikos institute – 13 metų.

Kas bent kartą su juo kalbėjosi, net vaikai, ilgai jo nepamirš. Jis kiekvieną paveikdavo savo paprastumu ir kuklumu.

Ankstyvą 1964 metų pavasarį aš kartu su savo dukryte Vaiva, kuriai tada buvo sukakę ketveri metukai, užėjau į KPI Centrinius rūmus. Koridoriuje, ties kabinetu, sutikome rektorių. Pasisveikinęs su manimi, jis draugiškai užkalbino ir ją. Tas susitikimas liko jai giliai atmintyje. Beveik po pusės metų, laikraštyje pamačiusi K. Baršausko atvaizdą juoduose rėmuose, ji pribėgo prie manęs ir pasakė: „Tai tavo profesorius. Aš su juo kalbėjausi".

Pirmą kartą K. Baršausko pavardę sužinojau turbūt būdamas penktoje gimnazijos klasėje, 1946 metais, kai reikėjo mokytis iš jo parašyto fizikos vadovėlio. Tai buvo vienas iš geriausių fizikos vadovėlių. Iš jo susipažinau su fizika. Paskui įsigijau ir perskaičiau K. Baršausko monografiją apie kosminius spindulius.

Vėliau jau teko asmeniškai susipažinti su prof. K. Baršausku, kaip su pedagogu ir mokslininku.

1948 metais, baigęs mokyklą, padaviau pareiškimą į Kauno valstybinio universiteto Elektrotechnikos fakulteto radijo skyrių. Nors baigiau mokyklą aukso medaliu, bet abejojau, ar pavyks į universitetą įstoti, nes

tėvas buvo nuteistas (reabilituotas 1957 metais, po mirties). Tačiau profesoriaus K. Baršausko ir universiteto vadovybės dėka buvau priimtas ir pradėjau studijuoti radijo skyriuje.

Prof. K. Baršauskas buvo paskirtas Kauno politechnikos instituto rektoriumi, bet tęsė ir pedagoginį darbą Elektrotechnikos fakultete, skaitydamas fizikos kurso paskaitas. Šias paskaitas mes labai mėgome. Jautėme, kaip prof. K. Baršauskas su didele meile dėstomam dalykui stengėsi savo žinias perduoti mums.

Meilė ir pagarba dėstomam dalykui buvo būdingas profesoriaus bruožas. Jis reikalaudavo, kad kiekvienas dėstytojas ateitų į paskaitą gerai pasirengęs, jaudintųsi dėl jos. Girdėjau, kaip jis sakė, kad tas dėstytojas, kuriam prieš paskaitą nepradeda smarkiau plakti širdis ir kuris prieš ją neperžiūri savo konspektų, nors tą paskaitą skaito jau keliasdešimtą kartą, yra visai užkietėjęs, netikęs pedagogas.

Savo paskaitų jis neperkraudavo matematiniais įrodinėjimais, o stengdavosi aiškiau ir suprantamiau išaiškinti vieną ar kitą klausimą. Paskaitose daug vietos užimdavo demonstravimas, kurį labai mėgome. Egzaminų metu vyraudavo šilta, draugiška nuotaika. Ne vieną studentą, pamatęs, kad jaudinasi, nuramindavo, pavaišindavo saldainiu. Visa tai buvo natūralu, tiesiog neatskiriama nuo prof. K. Baršausko asmens.

Jis buvo nepaprastai jautrus studentams. Todėl kiekvienas studentas jį nepaprastai gerbė ir juo pasitikėjo. Mes žinojome, kad visada galėsime kreiptis ir gauti jo patarimą ir pagalbą. Net kai jis negalėdavo padėti arba privalėdavo nubausti, mes nesijausdavome nuskriausti arba įžeisti. Taip buvo todėl, kad jis be galo gerbė žmogų, juo pasitikėjo. Į tai mes atsakydavome tuo pačiu.

Kai studijavau, mane stebino K. Baršausko sugebėjimas gerai įsidėmėti ir pažinti studentus. Tada aš dar dirbau IV vidurinėje mokykloje fizikos laborantu. Kauno miesto Pedagoginiame kabinete buvo organizuota mokinių darbų paroda. Ją atidarant, dalyvavo ir prof. K. Baršauskas. Jis mane iš karto pažino ir draugiškai užkalbino, pagyrė eksponatus.

Didelis K. Baršausko pedagoginis talentas, jo gilus humaniškumas pasireikšdavo ir santykiuose su jo vadovaujamos katedros darbuotojais. Jį domindavo ne tik jų pedagoginio arba mokslinio darbo klausimai, bet ir asmeniniai bei šeimyninai reikalai. Jis giliai jautė, kad darbo ir asmeninio gyvenimo klausimai yra glaudžiai susiję.

Daugeliui katedros darbuotojų jis yra padėjęs, pataręs sunkiomis gyvenimo akimirkomis.

Katedros posėdžių metu prof. K. Baršauskas mus pabardavo už per didelį fizikos kurso matematizavimą, sakydamas, kad mūsų skaitomas bendrosios fizikos kursas turi būti dėstomas beveik kaip eksperimentinės fizikos. Jis rūpindavosi, kad per egzaminus studentų nepertrauktume, reikalautume, kad gerai suprastų išeitą kursą, o ne atmintinai iškaltų formules. Sakydavo, kad kiekvienas dėstytojas tiesiog atsakingas už studentų sveikatą. Jis dažnai pabrėždavo, kad pedagogo darbas yra sunkus ir atsakingas.

Didelis jo rūpinimasis jaunimu dar labiau išryškėdavo stojamųjų egzaminų metu. Jis egzaminų komisijos nariams visada primindavo, kad gabus jaunuolis, baigęs mokyklą kaimo vietovėje, gali blogiau pasirodyti, negu vidutinių gabumų vaikinas, bet baigęs vidurinę mokyklą mieste.

K. Baršauskas buvo labai reiklus, bet tai darydavo nepaprastai taktiškai. Pavyzdžiui, per vieną katedros posėdį paaiškėjo, kad reikalingas dėstytojas vienam studentų srautui. Profesorius K. Baršauskas paskaitas skaityti pasiūlė vienam iš mūsų. Šiam nesutikus, profesorius nevertė ir neįkalbinėjo, tik, prieš išeidamas, lyg tarp kitko, pasakė, kad, matyti, pats skaitysiąs. Aišku, tuo klausimas buvo išspręstas.

1957 metais paaiškėjo, kad tarybiniams ir užsienio mokslininkams sėkmingai tiriant kosminius spindulius, Kauno politechnikos instituto laboratorijos bazėje yra nedidelės perspektyvos pasiekti ką nors naujo šioje srityje. Kadangi buvo galima plačiau įvairiose pramonės ir mokslo srityse pritaikyti branduolinio magnetinio rezonanso (BMR) reiškinį, prof. K. Baršauskas nutarė visapusiškai išplėtoti BMR spektroskopijos tyrimus. Aš buvau pirmasis aspirantas, pradėjęs dirbti šioje naujoje ir perspektyvioje mokslo šakoje. Ši sritis buvo parinkta neatsitiktinai – buvo numatyta panaudoti šiam darbui KPI Fizikos katedros vyr. dėstytojo V. Kolobkovo sukonstruotą magnetą – didžiausią Pabaltijyje.

Profesorių dar geriau pažinau, įstojęs 1956 metais į aspirantūrą prie KPI Fizikos katedros. Jis buvo mano mokslinio darbo vadovas.

Darbo pradžioje K. Baršauskas komandiravo mane į Maskvos Lomonosovo universitetą, kur susipažinau su šios srities darbais. Buvo nutarta pradėti darbus branduolinio magnetinio rezonanso srityje, tiriant autodinus, taikomus BMR signalams registruoti. Iš pradžių dirbti buvo

sunku. Neturėjau patirties. Be to, reikėjo parengti nemažai pagalbinės aparatūros. Čia labai padėjo K. Baršausko entuziazmas. Jis niekada neabejojo pasirinkto darbo sėkmingumu, sudarė geriausias darbo sąlygas. Jo dalykiškos pastabos grąžindavo pasitikėjimą savimi, suteikdavo norą dar intensyviau dirbti. Rami, kūrybinga K. Baršausko vadovaujamos katedros atmosfera man padėjo visiškai atitaisyti pairusią po kelių širdies reumato atakų sveikatą.

Prof. K. Baršauskas labai vertindavo aspirantų mokslinio tyrimo laimėjimus. Vienos 1960 metų pavasario dienos pavakare, panaudojus katedros didįjį magnetą, pirmą sykį pavyko gauti branduolinio magnetinio rezonanso spektro liniją. Kelis kartus įsitikinęs, kad tai tikrai BMR signalai, nubėgau į KPI Centrinius rūmus pranešti profesoriui šią ilgai lauktą žinią. Vėliau jis kelis kartus minėjo šį faktą, kaip entuziazmo moksliniame darbe pavyzdį.

Pats K. Baršauskas buvo ne mažesnis mokslinio darbo entuziastas. Atsimenu, kai 1963 metais lankėsi TSRS MA prezidentas M. Keldyšas su akademiku B. Vulu, prof. K. Baršauskas nuvedė į laboratoriją parodyti branduolinio magnetinio rezonanso aparatūros. Įjungus aparatūrą ir prietaisui pradėjus registruoti BMR liniją, prof. K. Baršauskas susijaudinęs sušuko: „Matote, matote!“

Esu ne kartą matęs, kaip K. Baršauskas tiesiog akimirksniu išspręsdavo sunkiausius klausimus. Čia, matyt, lemiamą reikšmę turėjo tiesiog fenomenali jo atmintis. Jam užtekdavo vieną kartą perskaityti ruošiamą pranešimą arba straipsnį ir iš karto pastebėdavo netikslumus, nurodydavo, kaip juos pataisyti.

Jį domindavo ne tik laboratorijose gauti rezultatai, bet ir asmeninis gyvenimas. Atsimenu, kai mano dukrytė Vaiva susirgo ir jai klinikose buvo padaryta operacija (jai tada buvo 6 mėnesiai), K. Baršauskas giliai išgyveno, sakydamas: „Tokia mažytė, o tokia sunki operacija!“ O paskui dažnai teiraudavosi apie jos sveikatą. Nepaprastai malonu būdavo pasikalbėti su šiuo giliai humanišku ir jautriu žmogumi. Profesoriui išėjus, jausdavaisi gavęs dalelę jo šilumos, kažko pasimokęs.

K. Baršauskas niekuomet ilgai neįtikinėdavo ir neįkalbinėdavo. Jis surasdavo svarių ir trumpų argumentų, nepanaudodamas savo, kaip mokslinio darbo vadovo, padėties. Visada prisiminsiu tokį epizodą.

1963 metų rudenį gavome kvietimą padaryti pranešimą 1964 metų birželio mėnesį Krasnojarske įvyksiančioje sąjunginėje konferencijoje bran-

duolinio magnetinio rezonanso klausimais. Man tai turėjo būti pirmoji plataus masto konferencija, kurioje reikėtų skaityti pranešimą. Be to, šita konferencija turėjo įvykti, man apgynus disertaciją.

Aš truputį pabūgau pateikti savo darbą įvertinti tokiai didelei mokslinei auditorijai. Taip ir prasitariau profesoriui. Jis man tepasakė: „Tikrai, jei abejoji savo darbu, nedaryk pranešimo“.

To pakako. Intensyviai abudu pradėjome rengti pranešimą. Šį pranešimą, kurio autoriai buvome, perskaičiau, kaip ir buvo numatyta, Krasnojarske 1964 metų birželio mėnesį įvykusioje konferencijoje. Pranešimas buvo palankiai sutiktas. Be to, pavyko susipažinti ir užmegzti ryšius su daugelio Tarybų Sąjungos centrų mokslininkais. Tuomet gilus liūdesys slėgė krūtinę – prof. K. Baršausko jau nebuvo tarp gyvųjų.

Nors K. Baršausko autoritetas įvairiose fizikos srityse buvo didelis, bet jis nevaržė savo aspirantų kūrybinės minties, neprimesdavo savo nuomonės. Visi jo aspirantai pradėjo savo tiriamąjį darbą po naudingų komandiruočių į Maskvos arba Leningrado mokslinio tyrimo įstaigas. Aspirantai ne tik susipažino su mokslinėmis problemomis, bet ir užmezgė ryšius su mokslininkais, dirbančiais jų pasirinktose srityse.

K. Baršauskui labai rūpėjo, kad naujausi mokslo laimėjimai ir Tarybų Sąjungoje, ir užsienyje taptų žinomi ir prieinami jo aspirantams. Jis dažnai kartodavo, kad tik pasirinktoje srityje pasiekus mokslinį lygį galima duoti ką nors vertingo. Užsieninę mokslinę periodiką, kurią jis prenumeruodavo kaip Mokslų akademijos narys, atnešdavo į katedrą. Čia ji būdavo laikoma specialiai tam skirtoje spintoje. Kiekvienas darbuotojas laisvai galėdavo ja naudotis.

Pradėjus mūsų pramonei serijomis gaminti elektroninio paramagnetinio rezonanso spektrografus, Kauno politechnikos institutas vienas iš pirmųjų šalyje ir respublikoje įsigijo šį vertingą įrenginį. Mūsų institutas taip pat pirmasis respublikoje užsakė magnetinio branduolinio rezonanso spektrografą.

Prof. K. Baršauskas tikėjosi, kad ateityje puslaidininkių ir magnetinio branduolinio rezonanso laboratorijos išsiplės ir kartu su ultragarso probleminė laboratorija sudarys bazę Fizikos technikos mokslinio tyrimo institutui prie KPI.

Kai rašiau disertaciją, K. Baršauskas nuolat ją koregavo, davė daug vertingų patarimų. Kadangi labai brangino laiką, tai nuolat ragino intensyviau rašyti, neužtrukti su gynimu. Paskutinius nurodymus prieš

gynimą gavau jau automobilyje, pakeliui į Vilnių. Mat disertaciją gyniau Vilniaus universitete. K. Baršauskas priminė, kad gynimo metu neskaityčiau paruošto teksto, bet pasakočiau laisvai, glaustai, neviršyčiau gynimui skirto laiko. Gynimo metu jis perskaitė savo, kaip darbo vadovo, labai šiltą atsiliepimą apie mano darbą. Beje, atrodė truputį pavargęs.

Atėjo iškilmių diena – K. Baršausko šešiasdešimtmečio minėjimas. KPI III rūmų salėje susijaudinę klausėmės sveikinimų ir baigiamosios K. Baršausko kalbos. Nė vienas nenujautėme, kad jaunatviško, pilno energijos, didelių kūrybinių planų turinčio profesoriaus neteksime jau po kelių dienų."

„*Knygos autoriaus prašymą pasidalyti prisiminimais apie prof. Kazimierą Baršauską sutikau gana neigiamai. Maniau, jog gretintis šalia šio Žmogaus būtų tiesiog nekuklu. Persigalvojau tik po argumento – ne tiek daug beliko bendravusių su juo. Šiandien net maži trupinėliai gali paryškinti jo gyvenimo ir veiklos portretą,* – teigia Jonas Balčiūnas, ilgametis Fizikos katedros darbuotojas.

Profesoriaus K. Baršausko vadovaujamoje katedroje teko dirbti per 18 metų, talkinti jam pedagoginėje veikloje.

1946 m. birželio pradžioje, po tarnybos sovietinėje armijoje, apsistojau pas kraštietį, VDU studentą Enriką Jaronį. Jis tuo metu jau dirbo Fizikos katedroje.

E. Jaronis pasiūlė užsirašyti į ką tik prasidėjusius universitete fizikos mokytojų kursus. Jų metu sužinojęs esant galimybę įsidarbinti Fizikos katedroje, rekomendavo mane. Pirmasis susitikimas su prof. K. Baršausku buvo trumpas. Paklausęs, ką esu baigęs ir ką sugebu, liepė rašyti prašymą (matyt, padėjo E. Jaronio rekomendacija), bet perspėjo, kad gali priimti tik vyresniuoju preparatoriumi. Nesiderėjau – nes mažai išmaniau, ką privalėsiu daryti. Tačiau jau pirmame posėdyje sužinojau, kad katedros laukia persikraustymo ir įsikūrimo universiteto rūmuose (A. Mickevičiaus g. 37) rūpesčiai.

Taigi priekyje dideli darbai, o katedros personalą sudarė: vedėjas (0,5 prof. etato), doc. A. Puodžiukynas, vyr. dėst. J. Šinkūnas, vyr. dėst. S. Vičas, asist. V. Ilgūnas (vėliau dar asist. J. Trimonis), 3 laborantai ir vyr. mechanikas L. Špokevičius.

Fizikos kabinetas buvo perkeltas 1946 m. vasarą, o studentų mokomosios ir mokslinės laboratorijos – 1947 m. rugpjūčio mėn. Pamenu, Fizikos katedros vedėjas prof. K. Baršauskas liepos pradžioje pranešė – šį mėnesį visi atostogaujame, o rugpjūčio pradžioje renkamės. Per tą mėnesį privalome įsikurti naujose patalpose.

Nurodytą dieną susirinko visi. Studentų mokomosioms laboratorijoms skirtos dvi tuščios auditorijos. Nei stalų, nei suolų, net ir elektros lizdų nėra.

„Pagalbos nesitikėkime", – paaiškino profesorius. Aparatūrai pervežti gausime sunkvežimį. Stalams, suolams lentų. Visą kitą teks tvarkytis patiems, kaip išmanome.

Vieni krovė, vežė, kiti meistravo stalus, tiesė elektros laidus, remontavo, komplektavo aparatūrą. Profesoriui daugiausia tekdavo rūpintis „tiekimu". Žiūrėk, pritrūko vinių ar ko nors panašaus, profesorius dingsta ir po kiek laiko pasirodo su „laimikiu". Kai ką jis tiesiog pirkdavo įvairiose dirbtuvėse už savo pinigus.

Taip, neskaičiuojant valandų, fizikos mokomosios laboratorijos buvo paruoštos rugsėjo 1-ajai. Tuo metu čia fizikos paskaitų dar klausė ir laboratorinius darbus dirbo Žemės ūkio ir Veterinarijos akademijų studentai.

Pokario metais, kai gimnazijose (vėliau vidurinėse mokyklose) stigo kvalifikuotų mokytojų ir vadovėlių, abiturientų fizikos žinios buvo gana ribotos. Norint, kad studentai įveiktų atsilikimą, teko sumaniai organizuoti mokymo procesą, ypač paskaitas. Profesorius sakydavo: „Fizika privalo studentą lavinti visapusiškai ir paruošti tolesnėms specialybės studijoms".

K. Baršauskas buvo greitakalbis, mėgo kartoti kai kuriuos žodžius. Bet paskaitų metu susitelkdavo ir kalbėdavo sklandžiai, neskubėdamas, kad studentai spėtų užsirašyti. Taupydamas laiką, sudėtingesnius brėžinius pavesdavo braižyti man (tam auditorijoje buvo atskira lenta). Profesorius vengė sudėtingų matematinių išvedžiojimų, o teorijos teiginius stengėsi patvirtinti eksperimentais. Pvz., tema „Atmosferos slėgis". Profesorius įrodo, jog oro slėgis prie žemės lygus 76 cm Hg stulpelio aukščio, arba 1,033 kg/cm^2. Paskui pademonstruojamas Toričelio bandymas. Pasveriamas oras, parodomi barometrai. Studentams, regis, aišku, bet ir abstraktu. Todėl temos pabaigai liko dar vienas eksperimentas – Magdenburgo pusrutuliai. Tai du per 30 cm skersmens pusrutuliai, kurių susilietimo paviršiai tiksliai nušlifuoti. Suglaudus pusrutulius, prijungia-

mas siurblys ir išsiurbiamas oras. Tada pakviečiami du studentai ir pasiūloma jiems tuos pusrutulius atplėšti. Neįveikia, kviečiasi pagalbon draugus. Sukimba visas būrys, tarsi pasakoj ropę raunant, bet neįveikia. Tik įleidus oro, pusrutuliai lengvai atsiskyrė. Atmosferos slėgio jėga tapo akivaizdi visam gyvenimui.

Nesant vadovėlių, studentai stengdavosi kruopščiai užsirašinėti. Panašūs eksperimentai jiems būdavo atokvėpio valandėlės, arba, kaip metodininkai sakydavo, – pedagoginė pertraukėlė.

1947 m. prasidėjęs literatų ir menininkų puolimas dėl neva „kūryboje didėjančio atotrūkio nuo liaudies gyvybinių interesų ir partijos politikos" vėliau palietė ir fizikos, technikos mokslininkus. Prasidėjo įrodinėjimai, kad visus svarbiausius technikos atradimus ir mokslo pasiekimus „sukūrė" rusų išradėjai ir sovietiniai mokslininkai. Taip atsirado garo mašinos išradėjas I. Polzunovas, elektros lemputės – A. Lodyginas (vietoje T. Edisono). Labai nuvertėjo amerikiečių brolių O. ir V. Raitų skrydis sunkesniu už orą skraidomu aparatu 1903 m. Sužinojome, kad rusas A. Možaiskis jau buvo pakilęs 1882 metais. Šie naujai išrasti „išradėjai" tuojau pateko į fizikos vadovėlius. Juos garsinti vertė vidurinėse ir aukštosiose mokyklose.

Universiteto prorektorius I. Ariskinas įsakė nuo užsienietiškos aparatūros (ypač vokiškos) nulupinėti, nuskusti ar uždažyti firmines etiketes bei užrašus. Žinoma, šio įsakymo nesistengėme kruopščiai vykdyti, bet kai ką teko naikinti. Dar ir šiandien Didžiojoje fizikos auditorijoje stovi bevardis elektros srovės varžynas.

Tuo metu teko dirbti ir vakarinėje mokykloje. Fizikos pamokose dažnai lankydavosi įvairūs inspektoriai, stebėtojai, tikrintojai iš švietimo skyriaus, partijos ar komjaunimo. Universitete panašių tikrintojų ateidavo mažiau. Tačiau partiniuose susirinkimuose dažnokai būdavo minimos apolitiškai dėstančių pavardės. Profesorius mažai domėjosi „naujais išradėjais", bet svarbiausius stengdavosi paminėti.

Pamenu temą „Elektros srovė dujose". Prieš paskaitą profesorius, išvardijęs eksperimentus, priminė, kad pabaigoje paskaitos reikėtų parodyti ir Voltos lanką. „Petrovo", – pataisiau. „Taip, taip – dabar Petrovo", – atsakė profesorius ir pasižymėjo savo konspekte. Paskaitoje, greta teorijos, pademonstravome įvairius eksperimentus. Per 25 cm oro tarpą pramušanti triukšminga elektros kibirkštis buvo palydėta net plojimais. Paskui profesorius priminė dar vieną elektros srovės dujose atvejį – Voltos lan-

ką (elektros srovės išlydis ore, skleidžiantis tarp dviejų įkaitusių anglies elektrodų stiprią šviesą). Ir tuojau pasitaisė – anksčiau taip buvo vadinamas. Jį 1802 m. atrado rusų fizikas V. Petrovas. Bet ilgą laiką neteisingai buvo priskiriamas anglui H. Deviui (Davy), kuris jį pastebėjo praėjus 10 metų po Petrovo".(H. Devis, pagerbdamas įžymų italų fiziką A. Voltą, pavadino šį reiškinį Voltos lanku.) Lanko šviesa (metalų suvirinimas elektra tuomet dar buvo retenybė) sukėlė studentų susidomėjimą. Profesorius ėmė aiškinti teorinę prasmę. Bet vėl pamiršo Petrovą ir paskaitą baigė Voltos lanku. Studentai suprato, tik komjaunimo sekretorius, dėvintis kariška palaidine, persijuosęs diržu, pertraukos metu burbėjo: „Ką jis čia paistė: Voltos – Petrovo, kodėl neužrašei lentoje – Petrovo". Jei panašus atvejis būtų nutikęs kitam dėstytojui, oi, atsirūgtų. Bet sekretorius jautė, kad Baršauskui iš šių kruopų putros neišvirs. O sekretoriaus patarimu kartais pasinaudodavau – užrašydavau.

Šia prasme kelia abejonių ir profesoriaus darbų bibliografija, paskelbta 1969 m. leidinyje „K. Baršauskas". Kad jis paskelbė kartu su aspirantais per 50 mokslinių straipsnių, abejonių nekyla. Tačiau, kad jis parašė daugiau kaip 100 įvairių ideologinių, propagandinių straipsnių laikraščiams ir žurnalams, – labai abejoju. Pamenu, kartą po paskaitos (jis mėgdavo 10–15 min. pasėdėti, pailsėti kabinete, pavartyti laikraštį), skaitydamas „Tiesą", tarsi pats sau prasitarė: „Tai kad aš taip nekalbėjau". Apie tai, kad tokiai publicistikai dažnai buvo panaudojama jo pavardė, esu girdėjęs ir iš prof. A. Puodžiukyno…

Dar neseniai girdėjau legendą, kad profesorius, egzaminuodamas studentus, mažiau kaip ketverto nerašydavo. Pagražinta netiesa. Iš tikrųjų jis nebuvo priekabus ar smulkmeniškas. Taupydamas laiką (ypač kai rektoriavo), kviesdavosi pagalbininkus, bet ne jaunus „kirvukus", o subrendusius dėstytojus. Dažniausiai V. Ilgūną ir J. Trimonį. Pradžioje ir padėjėjai, stengdamiesi parodyti principingumą ir reiklumą, kartais kreipdavosi į profesorių, jog studentas gana silpnokai pasirodė, gal pats profesorius paklausinėtų? O profesorius: „Tai argi nieko, nieko nežinojo?". „Žinojo šį tą", – atsakydavo. „Tai rašyk trejetą", – patardavo. Nepamenu tiksliai (rodos, 1951 m.) profesorius nutarė sutrumpinti bendrosios fizikos kursą ir pusę semestro paskyrė atomo branduolio fizikai. Žinia, kad Baršauskas skaitys „Naujosios fizikos kursą" sukėlė ne vien studentų, bet ir dėstytojų susidomėjimą. Didžioji fizikos auditorija būdavo pilnutėlė.

Pokario metais K. Baršausko parašyti vadovėliai buvo pagrindiniai fizikos žinių šaltiniai ne tik mokiniams, bet ir daugeliui mokytojų. Pasirodžius „Elektrai" (3, 4 d.), Kauno fizikos mokytojų metodinė komisija surengė aptarimą. Kadangi aš vakarinėje mokykloje dėsčiau fiziką, man pavedė parašyti pagrindinę recenziją. Apskritai vadovėlis buvo geras (teko daryti kai kuriuos brėžinius), tačiau buvo ir pageidavimų, kuriuos išdėsčiau popieriuje. Maniau, jog aptarime dalyvaus tik mokytojai. Kad bus ir vadovėlio autorius, sekcijos pirmininkas neperspėjo. Pasijutau tarsi katinas, paliejęs pieną. Bet kalbėti teko, nes kiti buvo menkai pasiruošę. Po kiekvienos pastabos (sakydavau – pageidavimo) profesorius atsiversdavo vadovėlį – paskaitydavo, pagalvodavo ir pasakydavo savo nuomonę. Taip svarstymas praėjo abipusio supratimo aplinkoje. Profesorius padėkojo už dėmesį ir pažadėjo atsižvelgti į pastabas, kai rengs naują laidą…

Apskritai, kalbėdamas su darbuotoju, jis niekuomet nepakeldavo balso, nepaleisdavo „sparnuotos frazės", kartais nusikaltusius net užtardavo. Antai Fizikos katedros dirbtuvių vedėjas L. Š., praeityje karo aviacijos mechanikas, tylus, darbštus ir puikus tikslių jų darbų meistras, mėgo retkarčiais, apsilankius bičiuliams, darbo metu išlenkti taurelę. Girdėjau, kaip kartą profsąjungos veikėjas profesoriui priekaištavo: „Dirbtuvėse darbo metu girtaujama, į mūsų pastabas nereaguoja". Kadangi išgėrėjai netriukšmaudavo, o studentai ten nesimaišydavo, profesorius ramiai atsakė: „Negerai, negerai. Bet šiandien išgers, rytoj dvigubai atidirbs". Taip ir būdavo. Ir su visais panašiai.

Jis laikėsi principo – kiekvienas privalo sąžiningai dirbti pavestą darbą. Stokojantiems žinių ar patirties, ypač jauniems dėstytojams, ieškodavo būdų padėti, patarti. Ir tik įsitikinęs, kad darbuotojui trūksta darbštumo ir pareigos jausmo, paprašydavo pasiaiškinti katedros posėdyje. Šios nemaloniausios „procedūros" daugelis stengdavosi išvengti. Nesugebėjusiems laikytis katedros nuostatų tekdavo atsisveikinti. Bandančius pasipuikuoti, pasigirti sugebėdavo atvėsinti ir pasodinti į prideramą vietą…

Jau rašiau, kad po paskaitos jis mėgdavo 10–15 min. kabinete pailsėti. Bet kai tapo rektoriumi, poilsio laikas vis trumpėjo. Jau paskaitų metu dažnai koridoriuje jo lūkuriuodavo interesantai. Dėstytojai, studentai, tėvai ar šiaip užtarimo ieškantys. Mandagesni laukdavo iki išeis, kiti braudavosi į kabinetą, todėl duris užrakindavau. Labai dažnai iš Pirmųjų rūmų išeidavo su „palyda", o 15 min. kelionė į centrą trukdavo pusvalandį.

Centre rektoriui tekdavo spręsti kur kas sudėtingesnius klausimus negu katedroje. Juk rektorius buvo atsakingas už mokymo ir mokslo procesą. Už dėstytojų ir studentų moralines ir politines savybes. Štai architektūros specialybės studentė, komjaunuolė, žinomo rašytojo dukra, susipažino su italu, rodos, dirbančiu Dirbtinio pluošto gamyklos statyboje. Flirtas greitai priėjo iki pasirengimo vestuvėms. Iš aukščiausių partijos ir komjaunimo „bosų" pasipylė kaltinimai institutui – neauklėjo, nežiūrėjo ir t. t. Arba – docentas paviliojo kito docento žmoną. Viliokas partinis. Dar geriau – partijos narys paviliojo KGB papulkininkio žmoną. Rektoriui vėl tenka balansuoti. Vilioką išsiunčia laikinam darbui į Šiaulių vakarinį fakultetą. Negarsėjantis triukšmingu būdu (kai blaivus) TSKP narys docentas antrą kartą pateko į blaivyklą. Pagal tuometinius nuostatus gresia pašalinimas iš darbo. Rektorius ir šį turi gelbėti.

Ypač daug problemų ir rūpesčių sukėlė 1959 m. prasidėjęs spartus instituto plėtimasis. Sprendžiant mokymo patalpų problemą, svarbiausias rektoriaus tikslas ir rūpestis buvo pastatyti studentų miestelį.

Kadangi mano gyvenimas susijęs su aviacija ir sklandymu, negaliu nepaminėti rektoriaus paramos šiai sporto šakai.

Pokario metais, atkuriant sklandymą, pagrindinė veikla (1945–1956m.) telkėsi VDU, o nuo 1950 m. – KPI DOSAAF sklandymo sekcijoje (vėliau klube). Sovietmečiu aviacinei veiklai plėtoti nebuvo kitos išeities, kaip tik glaudžiantis prie Savanoriškos draugijos armijai, aviacijai ir laivynui remti (rus. ДОСААФ), kuri rengė specialistus sovietinei armijai.

Prie KPI DOSAAF organizacijos buvo įkurta sklandymo sekcija (1954–1963m. teko jai vadovauti)...

Praktinėje veikloje KPI sklandytojai pagamino sklandytuvus M–1, M–2 (1952), KPI–3 (1955), KPI–5 (1958). 1955 m. pirmą kartą Lietuvoje ir už jos ribų buvo pagamintas mechaninis sklandytuvų išvilktuvas. Gaminant sklandytuvus ir mechaninį išvilktuvą, reikėdavo ir finansinės paramos. Rektorius visuomet surasdavo galimybių padėti. Tačiau net ir įsigijus nuosavas skraidymo ir starto priemones, terminiai skrydžiai ir mechaninio starto priemonių naudojimas buvo griežtai draudžiami. DOSAAF viršininkai dažnai mus bardavo už savavališkus veiksmus. Esą mes viliojame jaunimą į pavojingą žaidimą ir įvykus nelaimei teks man, kaip sekcijos pirmininkui, už tai atsakyti. Perspėdavo ir rektorių. Tačiau jis, suprasdamas tų draudimų aplinkybes, reaguodavo gana objektyviai – skraidykite, tik atsargiai, kitaip turėsime nemalonumų..."

„Profesorius Kazimieras Baršauskas buvo vienas tų mokslo ir visuomenės veikėjų, kurie per keletą okupacijos dešimtmečių darė teigiamą įtaką Lietuvos visuomenės raidai, – teigia dr. Albinas Tamašauskas. *– Pirmą kartą apie jį išgirdau 1945 m., mokydamasis Seirijų gimnazijoje. Tuomet, dar Antrojo pasaulinio karo metais, buvo parašyta ir išleista „Fizikos“ vadovėlio pirmoji dalis. Apskritai tai vienas pirmųjų sovietinės okupacijos metu išleistų originalių lietuviškų vadovėlių. Jo labai kuklaus kieto kartono viršelyje buvo K. Baršausko pavardė. Po poros metų pasirodė vadovėlio antroji dalis. Iš šių knygų fizikos mokėsi karo ir pokario metų gimnazistų karta. Taip prof. K. Baršauskas tuo sunkmečiu padėjo mums pasirengti technikųjų, medicinos bei gamtos mokslų studijoms. Tačiau tikroji pažintis su profesoriumi prasidėjo tik 1954 m. baigus fizikos studijas Vilniaus universitete. Tais metais fizikų valstybinei egzaminų komisijai vadovavo tuometinis KPI doc. A. Puodžiukynas. Instituto direktorius, Fizikos katedros vedėjas K. Baršauskas jį įpareigojo mūsų laidoje surasti asistento ir aspiranto pareigoms, kaip jis sakė, du „gerus vyrus“. Tačiau problema buvo ta, kad LKP/b/CK vidurinėms ir aukštosioms mokykloms kėlė uždavinį rengti aktyvius „komunizmo statytojus“, dėl to, ypač aukštųjų mokyklų darbuotojams, buvo keliami dideli ideologinio patikimumo bei tinkamos socialinės kilmės reikalavimai. Remdamasis tuo, KPI partinis aktyvas pareikalavo, kad direkcija institute dėstytojais paliktų tik absolventus – aktyvius komjaunuolius bei partinius. Kita vertus, mums, karo metų gimnazistų kartai, patyrusiai neįsivaizduojamai žiaurius sovietinių okupantų nusikaltimus, mokykloje praradusiems nemaža aktyviausių draugų, visiškai buvo nepriimtina sovietinė ideologija. Nors universitete mokiausi labai gerai (baigiau su pagyrimu), sportavau, dalyvavau saviveikloje, buvau šioks toks profsąjungos veikėjas, tačiau kategoriškai atsisakiau stoti į komjaunimą, prieštaraudavau komjaunimo vykdytam studentiško kolektyvo skaldymui. Daugeliui mano kartos studentų įstojimas į komjaunimą, juolab į komunistų partiją, būtų buvęs tiek vaikystės idealų, tiek kovoje žuvusių klasės draugų atminimo išdavimas. Dėl viso to buvau nuolat kaltinamas antisovietinių nuotaikų skleidimu universitete, už tai dekano parašytos man geros charakteristikos pabaigoje fakulteto partorgas rusiškai prirašė: „... visą mokymosi laiką vengė visuomeninio–politinio darbo, priešpastatė save komjaunimo grupei“, o baigus universitetą paskyrė į Molėtus mokytojauti.*

Manau, kad apskritai partinė organizacija man leido baigti universitetą tik todėl, kad po Stalino mirties, Berijos bendrų arešto ir sušaudymo partiečių gretose kilo sumaištis. Taigi tokį „gerą vyrą“ atrinkęs A. Puo-

džiukynas rekomendavo K. Baršauskui. Šis išrūpino man švietimo ministro atleidimą nuo paskyrimo mokytojauti ir priėmė Fizikos katedros asistentu. Paskui asmeniškai kreipėsi į VU rektorių Joną Bučą ir paprašė pataisyti charakteristiką. Šis, taip pat kartu buvęs Teisės fakulteto dekanas Kęstutis Domaševičius pripažino, kad fakulteto partorgo prierašas prieštarauja pagrindiniams charakteristikos teiginiams, yra visiškai nelogiškas ir fakulteto vadovybė turėtų jį išbraukti. Tačiau prof. K. Baršauskas nusprendė savaip – į fakulteto vadovybę nesikreipė, o sugrįžęs iš Vilniaus nusijuokęs pareiškė: „Mes ją išmesime į šiukšlių krepšį ir patys parašysime geresnę“. Taip ir padarė, tuo apsaugodamas mane nuo galimų vėlesnių ideologinių priekabių institute.

Šeštojo dešimtmečio pradžioje KPI Fizikos katedroje dirbo 6–7 mokslo pedagoginio personalo nariai. Dauguma jų buvo palyginti vyresnio amžiaus. Prof. K. Baršauskas katedros perspektyvą matė tiktai moksliškai aktyviame jaunime. Dėl to, pasirinkdamas darbuotojus, į jų ideologiją ar socialinę kilmę nekreipė dėmesio. Jam svarbiausia buvo darbuotojo profesionalumas, gilus pareigos supratimas ir žmogiškasis padorumas. Tokiais kriterijais vadovaudamasis jis į katedrą priėmė ideologiškai visai netinkamą Vytautą Lesauskį. Aspirante profesorius K. Baršauskas priėmė su pagyrimu VU baigusią fizikę Onutę Tatarincevaitę-Kubiliūnienę, nors jos tėvą, Lietuvos kariuomenės kapitoną, 1941 m. NKVD su tūkstančiais kitų tuomet areštuotų lietuvių sušaudė Červenėje.

Profesorius vertino ir skatino aspirantų savarankiškumą ir iniciatyvą. Nors sovietmečiu mokslinis darbas buvo finansuojamas labai blogai, jis aspirantams sudarydavo sąlygas palaikyti mokslinius ryšius su kitomis Sovietų Sąjungos aukštosiomis mokyklomis, siųsdavo juos į konferencijas ir komandiruotes. Moksliniame darbe kiekviename žingsnyje susiduri su nežinia, ir gana dažnai puoselėtos tiriamojo darbo prognozės nepasitvirtina. Jauni, būdami maksimalistai, tas nesėkmes skaudžiai išgyvendavome. Tuomet profesorius mus drąsindamas pabrėždavo, kad „neigiamas tyrimų rezultatas yra taip pat rezultatas“. Jis kantriai mus mokė kritiškai vertinti išankstines prognozes, giliai analizuoti tyrimų metodiką bei rezultatus, moksle reikalavo kruopštumo ir ypatingo sąžiningumo.

Profesorius plačiai garsėjo humaniškumu ir atjauta. Šias jo charakterio savybes akivaizdžiai iliustruoja 1961 m. katedroje kilusio gaisro padarinių įvertinimas. Tuomet jo aspirantas Bronius Kukšas atliko ultragarso greičio tyrimus skysto natrio ir kalio mišinyje. Kad nesioksiduotų, šis

buvo laikomas benzine. Bandymo metu nuo vandens čiaupo nusprūdo guminė žarnelė, kuria tekėjo aparatūrą aušinantis vanduo. Dėl to į indą su benzinu įtiškę vandens lašai pasiekė natrio ir kalio mišinį, įvyko cheminė reakcija ir mišinys su benzinu užsidegė, sprogo ir padegė pagrindinę Fizikos katedros mokslinę laboratoriją. Gaisras ventiliacijos kanalais persimetė į Pirmųjų rūmų pastogę. Jį užgesino tik iškviesti gaisrininkai. Tuomet sudegė daug ultragarso ir kosminių spindulių tyrimams naudotos elektroninės aparatūros bei kai kurie baldai. Katedros mokslinei bazei buvo padaryta gana didelių nuostolių. Specialiai sudaryta komisija juos įvertino 25000 rb. Pagal tuometinius įstatymus, jei nuostoliai viršijo 20000 rb, gaisro kaltininkui turėjo būti keliama baudžiamoji byla. Susipažinęs su komisijos išvadomis, K. Baršauskas pareiškė: „Komisiją sudarė žmonės, kurie galėjo suklysti ir jų įvertinimą reikia pataisyti". Profesoriaus humaniškumo dėka asp. B. Kukšo neapkaltino. Su tuo gaisru susijęs ir vienas kurioziškas, jo nuostolius kiek sumažinęs įvykis. Iš degančios laboratorijos ir gretimo kabineto stengėmės į kitas patalpas išnešti smulkesnę įrangą. Kartu buvo išneštas ir daugiau kaip 300 gramų sveriantis platinos tiglis. Jis buvo vienas iš brangesnių katedros prietaisų. Nors dalis išneštų mažaverčių prietaisų dingo, bet tiglį po keleto parų suradome fakulteto komjaunimo biure prikrautą nuorūkų. Platina buityje buvo nepaplitusi ir, nepaisant didelio jos masės tankio (beveik 3 kartus didesnio už plieno), komjaunimo aktyvas platinos neatpažino ir palaikė mažaverčiu nerūdijančiojo plieno kaušu.

Profesorius ypač rūpinosi dėstytojų gerais, kolegiškais santykiais su studentais. Ne paslaptis, kad, sovietinės aplinkos veikiami, jauni dėstytojai neretai sureikšmindavo savo vaidmenį institute ir į studentus imdavo žiūrėti iš aukšto, kaip į pavaldinius, arba kiti egzaminuodami pernelyg keldavo reikalavimus. Jei tai paaiškėdavo, profesorius nevengė dėstytoją asmeniškai įspėti, o fizikų panašius poelgius aptardavo net katedros posėdyje. Būdamas nuoširdus ir paprastas, jis nemėgo viršininkus vaizduojančių pasipūtėlių. 1958 m. katedros aspirantu, vėliau dėstytoju buvo priimtas buvęs Mažeikių partijos komiteto narys, mėgęs demonstruoti ir prasčiokiškumą, ir kartu partinio veikėjo pasipūtimą. Kai profesorius, sutikęs jį grįžtantį iš paskaitos, paklausė: „Ką veikiate, draugas...?", šis su jam būdinga arogancija „pajuokavo": „Profesoriauju, rektoriau". Į tai K.Baršauskas sureagavo visiškai rimtai: „Anksti Jums, draugas..., profesoriauti, asistentu dar reikia padirbėti". Taigi, būdamas mandagus ir korektiškas, jis to paties reikalavo ir iš kitų.

Ypač griežtai profesorius reaguodavo į dėstytojų darbo drausmės laužymą ar kitokį aplaidumą. Kai jaunas Fizikos katedros asistentas, instituto rankinio rinktinės narys, dėl dalyvavimo oficialiose rankinio varžybose neatvyko vadovauti studentų fizikos laboratoriniams darbams, profesorius jam įsakmiai nurodė, kad asistento pirmutinė pareiga yra darbas su studentais, o visokios sportinės varžybos tik laisvalaikiu.

Katedroje ugdydamas jaunąją pamainą, profesorius puoselėjo viltį užsienio universitetų pavyzdžiu prie KPI Fizikos katedros įkurti fizikos mokslinį institutą. Tai jam pavyko padaryti 1960 m. Katedroje, išplėtus ultragarso mokslinius tyrimus, buvo įkurta Ultragarso probleminė laboratorija. Jis rėmė ir skatino Fizikos katedros pirmosios ūkiskaitinės sutarties su „pašto dėžute" Nr.78 sudarymą, jai matydamas perspektyvą. Tai sutarčiai tiesiogiai vadovavo vyr. dėstytojai R. Savickas ir A. Tamašauskas. Vėliau moksliniai ryšiai su šia įstaiga taip išsiplėtė, kad katedroje buvo įkurta žinybinė Integrinių schemų technologinių procesų laboratorija.

Profesorius buvo labai komunikabilus, lengvai bendraudavo su visais – dideliais ir mažais. Bendraudami su juo nejautėme psichologinio barjero, kuris galėjo atsirasti dėl jo aukštos socialinės padėties: profesorius, akademikas, instituto vadovas, LKP CK narys, LSSR Aukščiausiosios Tarybos deputatas ir kt. Katedros kolektyve jis buvo paprastas, nuoširdus, savas. 1957 m. visa katedra į pensiją išlydėjo 33 metus katedroje dirbusį puikų darbuotoją ir žmogų demonstratorių Aleksą Glodenį. Palydėtuvės vyko su biržietišku alumi jo namuose – Maironiškių kaime (prie 9-ojo forto). Užstalėje visi buvome linksmi. Atėjus profesoriaus eilei uždainuoti, jis, priešingai negu kai kurie kiti, nesibrangindamas iš karto linksmai užtraukė: „Džiaugės kurapka vaikus išsivedus..."

Rektoriui K. Baršauskui svarbiausias rūpestis buvo studentai ir jų problemos. Jis nuolatos pabrėždavo: „Mes, dėstytojai, institutui esame reikalingi tiek, kiek reikalingi studentams". Taigi jam pagrindiniai instituto subjektai buvo ne profesoriai, dėstytojai, o studentai. Gerai suprasdamas, kad studijų sėkmė susijusi tiek su priimamo kontingento pasiruošimo studijoms lygiu, tiek su studentų buities sąlygomis, profesorius tiems klausimams skyrė didžiulį dėmesį. Jam rūpėjo mokymosi sąlygos ir lygis ne tik institute, bet ir vidurinėse mokyklose.

Prof. K. Baršauskas stojančiųjų į institutą neegzaminuodavo, tačiau prieš egzaminus primygtinai iš mūsų reikalaudavo, kad ypač atidžiai ir jautriai vertintume tremtinių ir kaimo mokyklų absolventų žinias. Jis pa-

brėždavo: „Tremtiniai labai nuskriausti, daug kentėję, o kaimiečių mokymosi sąlygos daug blogesnės už miestiečių, jais niekas nesirūpina, todėl jiems reikia padėti". Į tai profesorius atsižvelgdavo priimant studentus į institutą, skiriant bendrabutį, stipendiją ar pašalpą, patardavo, kaip studentas turėtų pasielgti vienoje ar kitoje keblesnėje situacijoje. Pavyzdžiui, studentai būdavo verčiami dalyvauti sovietinėse šventėse; nuo dalyvavimo atleisdavo sportininkus, saviveiklininkus ir kitokius aktyvistus. Tuo tarpu dauguma kaimiečių tomis dienomis stengdavosi aplankyti tėvus ir atsivežti maisto. Jis buvo svarbiausias studentų egzistavimo šaltinis. Tokio leidimo išvykti į Mažeikius tuometinį Elektrotechnikos fakulteto dekaną K. Baršauską paprašė ir stud. Augustinas Mažeikis. Dekanas, išsiaiškinęs, kad šis nėra joks sportininkas ar aktyvistas, apgailestaudamas pareiškė: „Matai, kad neturiu teisės tave išleisti". Tačiau į studento klausimą „tai ką man daryti?" profesorius patarė: „Ogi tu važiuok be leidimo, kai sugrįši, pasikviesime ir tu pasiaiškinsi". Sugrįžus A. Mažeikiui aiškintis neprireikė.

Pastebėjus, kad pirmame kurse iš kiekvienos grupės po keletą studentų iškrinta, profesoriaus iniciatyva į institutą imta priiminėti virš oficialiai ministerijos numatyto kontingento vadinamuosius „kandidatus". Jie su studentais klausydavo paskaitų, atlikdavo laboratorinius darbus, laikydavo egzaminus, o atsiradus laisvai vietai būdavo įteisinami studentais. Tačiau SSSR AM ministerija tokio studijavimo būdo nenumatė, todėl „kandidatai" nuo jos būdavo slepiami. Taip asmenine profesoriaus atsakomybe buvo sudaryta galimybė papildomai šimtams jaunuolių įgyti aukštąjį išsilavinimą. Kita vertus, prof. K. Baršauskas kandidatais priimdavo apeidamas mandatinę komisiją arba net jos jau atmestuosius. Dalį jų priimdavo į vakarinių studijų skyrių. Tačiau kandidatus ir vakarinio skyriaus studentus imdavo į sovietinę kariuomenę, todėl profesorius stengdavosi juos laiku perkelti į dieninį skyrių. Kai prireikus jame nebūdavo laisvų vietų, tuomet tardavosi su studentėmis merginomis ir, šioms sutikus, jas laikinai perkeldavo į kandidates. Nuo tarnybos okupacinėje kariuomenėje K. Baršauskas gelbėjo ir Vilniaus universiteto studentus."

1963 m. mokslinį darbą Fizikos katedroje pradėjo S. Mickūnas ir R. Krivickas. Jie buvo paskutiniai profesoriaus aspirantai. Tais pačiais metais kandidatinę disertaciją apgynė V. Lesauskis. Tai buvo pirmas ir paskutinis mokslinis darbas branduolinio magnetinio rezonanso sri-

tyje, kurio gynime dalyvavo prof. K. Baršauskas. „*Paskutinis profesoriaus darbas išspausdintas sąjunginės konferencijos darbų rinkinyje, o paskutinę disertaciją, pradėtą dar profesoriui vadovaujant, parengė ir apgynė V. Kolobkovas...*"

„*Mano prisiminimai apie prof. K. Baršauską apima du laikotarpius. - studentavimo ir darbo Politechnikos institute*", - rašo prof. Kalikstas Paulauskas. - „*Mane, studentą, stebino keletas ypatingų prof. K.Baršausko būdo bruožų, sakyčiau talentų. Visų pirma išskirtinė vaizdinė atmintis. Prof. K.Baršauskui pakakdavo vieno kontakto su studentu ar instituto darbuotoju, kad tvirtai įsimintų asmenį ir jo pavardę. Nuostabi jo buvo savitvarda. Tuo sudėtingu laikotarpiu man teko tik du kartus matyti jį supykusį, nors susidurti su savo dėstytoju ir dekanu tekdavo ne taip retai.*

Vieną kartą - tai buvo gegužės šventinės demonstracijos dieną - fakulteto kolektyvas rinkosi prie savųjų rūmų, ir dekanas paskirstė, kurie darbuotojai ir studentai turės nešti šventinius plakatus ir vadų portretus. Žinoma, ta prievolė nedžiugino, visi jos kratėsi. Kai visi nešami objektai buvo paskirstyti, profesorius pamatė, kad vienas nešinys paliktas paremtas į sieną. Supykęs paėmė tą nešinį, netruko surasti jį metusį studentą ir išbarė tokiais žodžiais: „Aš tau dekanas ar, atsiprašant, piemuo; jei liepiau nešti, tai privalu tą daryti". Ir įdavė nešinį.

Kitas atvejis buvo fizikos egzamino metu. Profesorius tada buvo labai užsiėmęs instituto organizavimo reikalais, kartais praleisdavo paskaitas, nes dažnai tekdavo važinėti į Maskvą, Aukštojo mokslo ministeriją. Egzamino metu į auditoriją atėjo fakulteto sekretorė E. Juzėnaitė, garsėjusi gana savarankiškomis iniciatyvomis, sprendžiant daugelį dažnai su studentų pažangumu bei jų asmeniniais reikalais susijusių klausimų. Ką ji buvo padariusi be dekano žinios, nebeprisimenu, bet profesorius egzaminuojamų akivaizdoje ją piktai barė: „Kas čia fakultete šeimininkas - aš, dekanas, ar jūs, jei imatės spręsti mano kompetencijos reikalus".

Daugiau per beveik dešimt metų trukusių kontaktų su profesoriumi man neteko matyti jo supykusio. Dėl profesoriaus greitakalbės buvo pasakojama įvairių gal tikrų, gal ir prasimanytų vaizdelių. Kartą tartum buvę taip. Važiuodamas traukiniu į Maskvą, profesorius išlipo Minsko stotyje kažko nusipirkti ar pavalgyti (traukiniai tuo metu ilgai

stoviniuodavo mazginėse stotelėse). Kai grįžo prie traukinio, šis jau buvo išvykęs. Kadangi pinigų su savimi turėjo, profesorius netruko stoties aikštėje susirasti taksį ir ėmė traukinį vytis. Atvažiavęs į kiekvieną tolesnę maršruto stotį, greitakalbe ir ne itin tikslia rusų kalba klausdavo, ar Vilniaus traukinys jau išvykęs. Įšgirdęs lyg ir teigiamą arsakymą, važiuodavo toliau. Jau kažkelintoje stotyje, toli nuo Minsko, taksio vairuotojas, suabejojęs žinių tikslumu, pats nuėjo pasiteirauti Vilniaus traukinio. Paaiškėjo, kad į tą stotį traukinys atvyks dar tik už pus-valandžio.

Žinomas beveik anekdotinis profesoriaus greitakalbės klaidos atvejis, galėjęs sukelti jam didelių nemalonumų. Tuo metu valstybės veikla buvo planuojama penkmečiais. Planai iš anksto būdavo daug kartų skelbiami spaudoje bei per radiją, o paskui „visaliaudiškai“ svarstomi darbo kolektyvų susirinkimuose. Svarstant turėjo būti kalbama, kad bus stengiamasi keliamus planus viršyti, jų užduotis įvykdyti pirma laiko, t.y. ne per penkerius metus, o kažkiek sparčiau, ir balsavimu reikėdavo tam visuotinai pritarti. Vieno tokio svarstymo Elektrotechnikos fakultete metu pirmininkavęs dekanas K.Baršauskas, prieš skelbdamas atvirą balsavimą, jo objektą greitakalbe apibūdino tokiais žodžiais: „Tai stengsimės, dirbsime, kad ketverių metų planą įvykdytume per penkerius metus, per penkerius metus“. Susirinkimo dalyviai apsimetė klaidos nepastebėję.

Daug šiltų prisiminimų liko iš laikotarpio, kai teko dirbti profesoriaus vadovaujamoje Fizikos katedroje ir kai jis buvo mano mokslinio darbo vadovas. Jis nuolat buvo apsuptas KPI darbuotojų ir studentų, norinčių, kad išspręstų darbo, akademines ar asmenines problemas. Jie trukdydavo profesorių net pertraukėlių tarp paskaitų metu, nes žinodavo jį ten ateisiant. Savo pagrindiniame poste - KPI centriniuose rūmuose jis nebuvo paskyręs griežto laiko ir darbuotojų ar studentų kategorijomis ribotų priėmimo valandų. Priimdavo visus laukiančius darbuotojus ir studentus gyvosios eilės tvarka (ji neprivali tik dekanams, katedrų vedėjams). Pradėdavo tuos priėmimus apie 11 -tą valandą, o baigdavo apie 19 -tą. Išeidamas namo dar trumpai apklausdavo likusius, kokios jų problemos, ir vienas jų tuoj pat spręsdavo, kitiems liepdavo ateiti kitą dieną, o keletą paprašydavo lydėti jį kelyje į namus Žaliakalnyje, kad šie smulkiau išdėstytų savo reikalus. Apie itin įkyrius prašytojus profesorius sakydavo:

„Žinai, žinai, išprašysi jį pro duris, įlįs pro langą“. Paprastai jų reikalavimai galų gale tam tikra dalimi būdavo patenkinami, nors profesorius ir likdavo prastos nuomonės apie tokius.

Augantį Politechnikos institutą dažnokai lankė A. Sniečkus, savoje aplinkoje profesoriaus vadintas „šeimininku“. Tokių vizitų metu profesorius jį vedžiodavo po blogiausiais ir ankščiausias mokymo ir mokslinio darbo patalpas. Tai suprasdamas, šis šypsodamasis sakydavo: „Na, dabar Baršauskas mane pavedžios po KPI rūsius ir palėpes parodyti, kaip jūs blogai gyvenate“.

Kartą man netikėtai teko būti įdomaus pokalbio liudininku. Buvau jau įėjęs į direktoriaus kabinetą, norėdamas prašyti profesorių paskambinti Lietuvos kariniam komisarui, kad šis atleistų mane nuo prievolės vykti į ilgalaikę karinio mokymo stovyklą. Tuo metu į kabinetą įsiveržė piktokai nusiteikęs Vilniaus universiteto rektorius akademikas J. Kubilius, lydimas jauno fizikos daktaro (vėliau akademiko) V. Statulevičiaus. Jie atitvėrė man duris, taigi likau stebėtoju kabineto kamputyje. Paspaudus rankas ir dar neatsisėdus, rektorius ėmė priekaištauti profesoriui Baršauskui, kad šis perėmęs Politechnikos institutui lėšas, pradžioje neva numatytas Vilniaus universitetui. Profesorius tuo metu dešinės rankos pirštais buvo suėmęs J.Kubiliaus švarko sagą, ją sukiojo ir žiūrėdamas rektoriui į akis, šypsodamasis sakė neprisimenąs tokio atvejo. Atlėgus įtampai, dr. V. Statulevičius pusiau juokais profesoriui sako: „Matot, profesoriau, - nepriėmėte manęs į KPI studijuoti, tad buvau priverstas tapti matematiku ir fiziku“. Profesorius gerai prisiminė tą istoriją, todėl patikino, kad V. Statulevičiui išduota charakteristika buvusi tokia, jog negalėjo jo priimti į KPI.

Kauno politechnikos institutas sparčiai augo. Tuo metu Latvija, caro valdymo metais turėjusi Rygoje politechnikos institutą ir neturėjusi jo tarybmečiu, ėmėsi žygių Maskvoje atkurti Rygoje Pabaltijo politechnikos institutą, aišku, su dėstomąja rusų kalba, naikinant KPI ar paliekant jį tik kaip Rygos filialą. Į Kauną atvyko labai autoritetinga komisija, vadovaujama TSRS MA prezidento M. Keldyšo. Dar komisijos lankymosi metu užklausiau profesoriaus, kaipgi čia bus. Jis atsakė: „Žinai, žinai, mes jau per daug išaugę ir tokių į Rygą neperkelsi“. Rygos politechnikos institutas buvo atkurtas pavėluotai, kaip Latvijos mokykla su pagrindine dėstomąja rusų kalba.

Paskutiniais gyvenimo metais, gal nujausdamas juodąją lemtį, profesorius labai mėgo dalyvauti įvairiuose studentiškuose renginiuose, fotografuotis studentų apsuptyje. Jis aktyviai dalyvaudavo visuose Kauno mieste labai populiariuose KPI meno ir sporto festivaliuose, kur būdavo išskirtinai studentų pagerbiamas".

Tačiau tada niekam net nešovė į galvą, kad, kalbant apie profesorių K. Baršauską, vis dažniau teks tarti tą nelemtąjį žodį „paskutinis". Paskutinis rankos paspaudimas, paskutinis žvilgsnis, atsisveikinimas…

Anapus Atlanto

1958 m. rugpjūčio 14 d. Baršauskas gavo SSSR aukštojo mokslo ministerijos Vyriausiosios politechnikos ir mašinų gamybos institutų valdybos viršininko profesoriaus P. Lebedevo raštą, kuriame buvo pranešama, kad jis įtrauktas kandidatu į mokslo darbuotojų delegacijos, vykstančios į Jungtines Amerikos Valstijas, sudėtį.

Valdyba reikalavo, kad per dešimt dienų kiekvienas kandidatas pateiktų asmeninį kelionės planą ir pageidavimus.

Tuo metu Baršauskas ruošėsi atostogauti ir P. Lebedevui pranešė, kad yra *„nuoširdžiai dėkingas… ir dabar visapusiškai šį klausimą studijuoja"*. Asmeniniame plane paminėjo, kad jo *„pagrindinė kelionės užduotis būtų susipažinti su fizikos katedrų mokslinių ir mokymo laboratorijų įrenginiais aukštosiose mokyklose"*. Toliau jis pažymėjo, jog *„ypatingai domina mane moksliniai ir mokymo klausimai puslaidininkių, ultragarso ir atomistikos srityse"*.

Iš Krymo, kur atostogavo, K. Baršauskas rašė žmonai.

1958.IX.23

Dideliu tempu mokinuosi anglų kalbos, prisipirkau Maskvoje knygų. Jau daug pasimokiau, labai daug žodžių radau vokiečių ir prancūzų kalbos. Gale spalio reiks važiuoti.

Jei ir nevažiuosiu, manau, kad reik pramokti anglų kalbos. Turėsi mane pamokyti, kai grįšiu. Manau, kad už Nulį jau dabar daugiau moku.

1958.IX.29

...Vakar gavau iš Ilgūno laišką, kurį Jis man atsiuntė apie aukštąsias mokyklas ir žmones JAV, kuriuos aš norėčiau aplankyti. Iš manęs pareikalavo mūsų „načalninkai“ Maskvoje. Šiandien išsiunčiau į Maskvą.

Surašiau apie 8 aukštąsias mokyklas ir apie 9 profesorius. Jų tarpe dvi aukštąsias mokyklas Čikagoje.

Tuo metu patekti anapus Atlanto Lietuvos mokslininkui buvo sunkiau, nei kupranugariui pralįsti pro adatos skylutę.

K. Baršauskui pasisekė. Penkių akademikų ir profesorių delegacijoje jis turėjo atstovauti Baltijos respublikoms.

Keliskart pildė anketas, važiavo į instruktažus, kuriuose buvo aiškinama, kaip toje kapitalizmo citadelėje reikės elgtis, ką kalbėti, kur eiti. Įspėjo savo iniciatyva šiukštu su niekuo nesusitikti, net nekalbėti.

„Važiuoti reikia tik su baltais marškiniais ir būtinai susiaurinti kelnes, nes ten dėvi tik siauras, o čia jos per plačios.“

K. Baršauskas, įbaugintas tų instruktažų, pats jaudinosi. Ką žinai, kas gali nutikti. Vis dėlto skrydis per Atlantą, o ir ten ne namai. Maskvoje kelionės išvakarėse parašė į namus laišką ir ... testamentą.

„Mano Brangieji!

Išlėkdamas į JAV Valstybes, netikiu, kad įvyks kokia nelaimė, bet, jei tai įvyktų, prašau gyventi, kaip mokėsite, tik būtinai santaikoje. Jūs vaikai, Jonai ir Petrai, žinokite, kad pagrindas yra Jūsų mokslas. Aš ir likau be tėvo. Šį tą gyvenime pasiekiau, man labai buvo sunku, bet savo darbštumu viską nugalėjau. Taigi ir Jums linkiu kuo didžiausio darbštumo. Darbštumas yra gyvenimo pagrindas. Klausykite mamytės ir būkite visur pavyzdingi. Tegu sako, kad esate gero tėvo vaikai. Aš būsiu labai laimingas, jei Jūs pasieksite tą, ką aš gyvenime pasiekiau. Manau, kad Mama gyvena tik dėl Jūsų ateities.

Taigi, gyvenkite, turėkite visur daug kantrybės, gerbkite kitus, kitų darbą ir niekada neatdėliokite darbų kitai dienai. Savo tikslams pasiekti reikia tik sveikatos ir tvirtos valios darbe...“

1

Mano Brangieji
Išleisdamas į JAV
valstybes netikiu, kad
gyvo kada nebematysiu, bet
jei tai įvyktų, prašau
gyventi kaip nurodysiu,
[illegible] būtinai susitai-
kyti. Jūs vaikai Jonai
ir Petrai žinokite, kad
pagrinde yra Jūsų nedar-
bas. Aš irgi likau be
[illegible] šį tą gyveni-
me pasiekiau. Mano
labai buvo maža,
bet savo darbštumu
viską nugalėjau.
Taigi ir Jums būtina
darbštumas didžiausias
[illegible]
yra gyventi gerai Jūs vaikai.
Aš būsiu labai lai-
mingas, jei Jūs pasieksi-
te to, ką aš gyvenime
pasiekiau. Mano,
kad Mama gyvena tik
dėl jūsų ateities.
Taigi, gyvenkite, [illegible]
vienybės, gerbkite kitus,
kitų darbą ir niekados ne-
atidėliokite darbo rytoj-
dienai. Savo tikslo
pasiekti reikia tik
atkaklaus ir kietos
valios darbo.
Taip viskas [illegible]
[illegible]

Sausio 21-osios vakare surašė testamentą.

„Nelaimės atveju, lekiant per Atlantą, palieku savo esantį nekilnojamą turtą - gyv. namą, esantį Kaune, Šimkaus g. 20, savo žmonai Donatai Baršauskienei, d. Mikalojaus, ir sūnums Jonui Baršauskui ir Petrui Baršauskui lygiomis dalimis. Visą kilnojamą turtą – mašiną („Pobieda“), knygas ir kitus daiktus irgi visiems trims lygiai.

K. Baršauskas“

Kitą dieną jau buvo Paryžiuje ir iš ten atsiuntė atviruką:

„Brangieji!

Siunčiu Jums linkėjimus iš Paryžiaus. Čia turėjome 4 val. laiko ir apžiūrėjome miestą. Išlekiame pirmą valandą nakties į Niujorką. Atvykome per Kopenhagą. Lėktuvas TU–104 vėlavo 2 val. Buvome patekę į labai didelę audrą prieš nusileidžiant Paryžiuje. Parašysiu tik iš Niujorko, dabar jau veža į aerodromą 20 km už miesto.

Viso geriausio.“

„Iš viso išbuvome JAV 23 dienas nuo 1959 m. sausio 23 d. iki vasario 14 d. Daugiausia keliavome lėktuvais...“

Niujorkas, Vašingtonas, Filadelfija, Niū Heivenas, Bostonas, San Franciskas, Pasadyna, Čikaga, vėl Niujorkas...

Niujorke delegacija apsilankė JAV inžinierių profesinės sąjungos būstinėje, domėjosi švietimo reikalais atskirose valstijose.

Ilinojaus universitete *„teko matyti visą Tarybų Sąjungos literatūrą, liečiančią paskutinius ultragarso srities darbus. Čia žinomos ir KPI ultragarsininkų pavardės. Tai man davė progos arčiau susipažinti su ultragarso bendradarbiais. Jie domisi mūsų ultragarsininkų interferometrais“*.

Kalifornijos technologijos institute, kurį įkūrė žymus fizikas, kosminių spindulių tyrėjas R. Millikanas, K. Baršauskas susipažino su prof. Lurjė, kurio tėvai yra gimę Skaudvilėje, Stanfordo universitete surado kaunietę Šivickaitę, ištekėjusią už profesoriaus.

Netikėčiausias susitikimas laukė Bostone – su kosminių spindulių tyrinėtoju dr. Rossi, kurio moksliniai darbai buvo didelė paskata K. Baršauskui rengiant daktarinę disertaciją.

K. Baršauskas Amerikoje susitiko ir su tenykščiais lietuviais, pirmiausia su tuomet vadintais „pažangiečiais“.

Amerikoje

„Pirmą kartą K. Baršauską aš sutikau Niujorke… „Tudor“ viešbutyje. Rojus ir aš važiavome pasiimti jį į mūsų greitosiomis surengtą susirinkimą „Laisvės“ senajame name… nuo pat pirmos minutės mes tapome labai artimi“, - rašė Ieva Mizarienė „Laisvėje“.

„Susitikimas buvo labai šiltas ir draugiškas. Sunku buvo mums išsiskirti. Jie visi nepaprastai išsiilgę savo gimtojo krašto, savo giminių bei pažįstamų. Jiems kiekvienas žodis iš gimtojo krašto yra brangus“, - prisiminė K. Baršauskas.

„Teko sutikti žymių lietuvių profesorių, kurie ten yra gimę ir šiek tiek iš tėvų pramokę lietuviškai. Iš tokių galima būtų paminėti inžinerijos mokslų daktarą prof. Paską, kurio tėvai prieš 40 metų į Čikagą atvyko iš Panevėžio. Tėvai buvo Paskavičiai, o jį jau pavadino sutrumpintai – Pask. Man teko artimiau su juo susipažinti ir nuodugniau pasikalbėti. Už kalbą jis dėkingas savo senai motinai, kuri taip ir neišmoko angliškai, taigi jis buvo priverstas išmokti lietuviškai. Prof. Paskas dabar yra apie 40 metų amžiaus, dirba garsiame Kalifornijos universitete, Berklio mieste (San Francisko priemiestis), kur vadovauja didžiulėms mokslinėms elek-

trotechninės keramikos laboratorijoms. Sutikau ir tokių lietuvių kilmės mokslo darbuotojų, kurie lietuviškai visai nekalbėjo, kiti mokėjo vieną kitą žodį".

Pokalbių ne pagal programą buvo ir daugiau.

K. Baršauskas, „*būdamas Niujorke vakarais, naktimis susitikdavo su išeiviais lietuviais, su jais bendravo. Išvažiuojant jam net dovanų įteikė - įvairių knygų ir garsųjį Vytauto Jonyno paveikslą–medžio raižinį „Penktoji Ave*".

Viename lagamine į namus gabeno tai, už ką tikrai nepaglostytų.

„*Rektorius, 1959 metais vykdamas į JAV, sutiko įvykdyti mano prašymą - pamėginti atvežti medžiagos apie tenykštės lietuvių studentijos veiklą, kuria aš domėjausi, norėdamas rasti kelius Lietuvos ir Užatlantės lietuvių studentų ryšiams užmegzti. Savo pažadą rektorius ištesėjo - grįždamas iš kelionės į JAV, jis atvežė visą šūsnį leidinėlių, labai antitarybiškų, jam įteiktų susitikimuose su išeivijos lietuviais, studijuojančiais JAV mokyklose. Rektorius tuomet prisipažino, kad visą kelią iš JAV iki Maskvos jam kėlė nerimą mintis, ar pavyks šią medžiagą pergabenti per tarybinę pasienio kontrolę. Laimei, jo bagažas nebuvo kruopščiai tikrinamas. Maskvos aerouoste nebuvo lietuviškai suprantančių pareigūnų, todėl visą šią antitarybinę literatūrą jis atvežė į Kauną ir perdavė man. Rektorius kartu pasakė manąs, kad oficialiems kontaktams su išeivių jaunimu, tarp jų ir su studentija, sąlygų dar nėra, nes anie kol kas tik save laiko Lietuvos ateitimi, nepatikliai žiūri į inteligentijos, taip pat ir į studentijos, veiklą pačioje Lietuvoje, ją vertindami kaip talkininkavimą okupantui. Perskaitęs rektoriaus atvežtą medžiagą, įsitikinau, kad jo nuomonei šiuo klausimu prieštarauti tikrai negalima ir svajotus kontaktus reikia nukelti neapibrėžtai ateičiai, kai išeivija pajėgs pamatyti Lietuvoje likusios ir naujai priaugančios studentijos veiklos pagrindinį uždavinį - pasirengti visas jėgas ir žinias skirti darbui tos pačios Tėvynės Lietuvos labui. Nežinau, ar kada nors po to kas nors tų kontaktų beieškojo, ar juos užmezgė, nes aš pats netrukus perėjau į kitą darbą ir nuo akademinio jaunimo veiklos atitrūkau*", - prisimena architektas Kostas Vitkus, tuo metu dirbęs KPI.

Apskritai ši kelionė prof. K. Baršauskui padarė didžiulį įspūdį. Jis matė geriausias aukštąsias mokyklas, lankėsi mokslo įstaigose, re-

KAUNO POLITECHNIKOS INSTITUTO
PROFESŪRAI IR STUDENTIJAI —
PROF. DR. KAZIO BARŠAUSKO
APSILANKYMO JAV-SE PROGA —
KULTŪRINIO RYŠIO SU LIETUVA
ATSTATYMO INICIATORIAI
1959. VASARIO 14

gėjo moderniai įrengtas laboratorijas, susipažino su studentų gyvenimu ir buitimi. Jis galėjo palyginti mokymo ir mokslo lygį, žmonių santykius labiausiai išsivysčiusioje pasaulio valstybėje ir savo institute, pamąstyti, ką galima nors iš dalies panaudoti namuose.

Parvažiavęs į Lietuvą, noriai dalijosi dar gyvais įspūdžiais su kitais, instituto III rūmuose buvo surengtas vakaras visuomenei.

„Žmonės buvo labai smalsūs ir auditorijos perpildytos. Atrodo, kad pranešimus gerai apgalvojo ir jokių politinių nusižengimų nepadarė. Bet kai kuriems jo bendradarbiams visa tai nepatiko ir jie nuvykę į CK apskundė, kad giria kapitalistus, jų gyvenimo būdą ir menkina esamą mūsų tvarką ir valdžią. Po to skundo paskaitų apie kelionę į JAV daugiau nebuvo. Jis turėjo vykti į Vilnių, partijos CK teisintis: ką kalbėjo, ką pasakė antitarybiško, kuo nusikalto.“

Žurnalas „Mokslas ir technika“ išspausdino straipsnį „Inžinierių ir mokslinių kadrų ruošimas Jungtinėse Amerikos Valstijose“ (1959, Nr.1).

Įspūdžius „Kelionė į JAV“ pateikė ir „Tiesai“. Dirbo tris mėnesius. Bet rašinys dingo lyg į vandenį. Tik po gero pusmečio atėjo iš redakcijos laiškas, kad *„įspūdžių nespausdins, nes jie per daug neobjektyvūs, nekritiški, juose pernelyg išaukštinta ir giriama JAV aukštųjų mokyklų ir įvairių mokslo įstaigų būklė“.*

Laimei, 60 puslapių rašinys, liudijantis apie jo autoriaus profesinę ir pilietinę savigarbą, išliko asmeniniame K. Baršausko archyve ir tebėra aktualus net po 40 metų, todėl kiek sutrumpintas skelbiamas knygos prieduose.

Šešta dalis

Paskutinis pavasaris

Pilnas aukštų polėkių

„Iš Kazimiero Baršausko asmeninio gyvenimo taip pat galima daug ko pasimokyti. Jis visur ir visada buvo linksmas, skaidrios nuotaikos ir aukštų polėkių pilnas. Nei nikotino, nei alkoholio, kurie yra mūsų genkartės tikra nelaimė, nelaikė savo palydovais kasdieniniame gyvenime. Labai imponuojanti visiems buvo jo mintis vaišinimąsi rūkalais pakeisti saldainiais. Jis beveik visuomet turėdavo su savim saldainių dėžutę ir visi, be išimties, vyrai ir moterys, mielai sutikdavo vaišinami posėdžių bei pasikalbėjimų metu“, - tai citata iš akademiko A. Jucio prisiminimų.

Žvaigždės tamsoje šviečia ryškiausiai. Kazimiero Baršausko žvaigždė buvo pačiame zenite. Jos šviesa žėrėjo institute, Kaune, visame krašte, kur tik dirbo jo auklėtiniai, gyveno jų tėvai.

KPI dešimtmečio išvakarėse įvyko lemiamas lūžis šios aukštosios mokyklos ir jos bendruomenės gyvenime. Kūrėjas galėjo atsikvėpti ir pasigėrėti savo darbo vaisiais.

Juolab, kad ir atmosfera tam labai tinkama. Instituto „mažojo jubiliejaus“ iškilmės 1961 m. sausio 3 d. vyko Kauno muzikiniame teatre.

„Institutas šiuo metu turi 5 fakultetus, vakarinius skyrius Kaune, Vilniuje, Klaipėdoje bei Šiauliuose ir neakivaizdinį skyrių. Jame veikia 29 specialybės. Institute šiuo metu mokosi 4543 studentai ir dirba 375 profesoriai, docentai, vyr. dėstytojai ir asistentai. Jie šalia pedagoginės veiklos atlieka žymų mokslinį darbą“, - džiaugėsi rektorius.

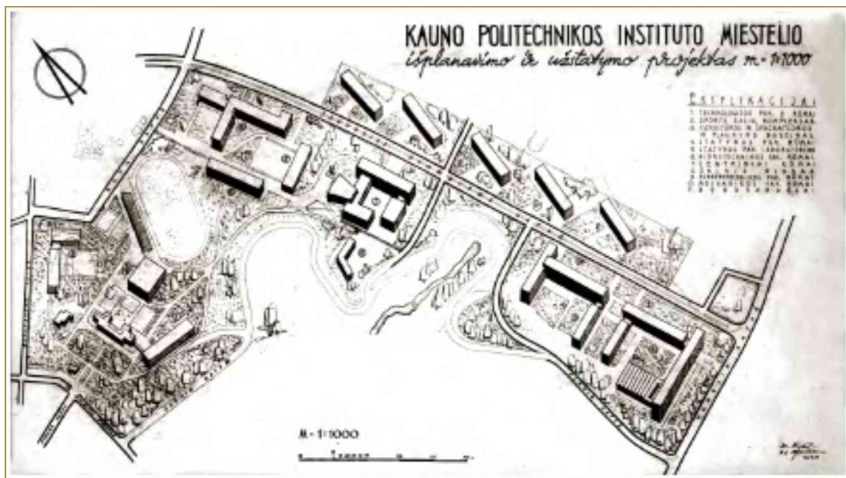
Didžiausią susirūpinimą jam tebekėlė materialinė bazė.

„Instituto fakultetai išdėstyti 9 patalpose, esančiose skirtinguose miesto rajonuose. Didžioji dalis mokomųjų patalpų, ypač Statybos fakultete, nėra pritaikyta aukštajai mokykliai. Trūksta auditorijų, laboratorijų ir braižyklų“, - rašė K. Baršauskas Lietuvos TSR Ministrų Tarybai. Ši rengė nutarimą “Dėl Kauno politechnikos instituto materialinės bazės sustiprinimo“. Instituto ir jo vadovo pastangas rėmė Ministrų Tarybos pirmininkas Motiejus Šumauskas, jautęs skolą, o gal ir nostalgiją Kaunui, jaunystės miestui.

„Rektorius būtų prastas vadovas, jeigu nesirūpintų instituto materialine baze mokslui, studijoms ir studentų bei darbuotojų buičiai. Iš pradžių teko tenkintis tomis patalpomis, kurias paveldėjo iš universiteto. Pagal reikalą buvo keičiama jų paskirtis. Kadangi labai trūko bendrabučių, o studentai neišgalėdavo už kambarį mokėti privatininkams, jie buvo apgyvendinami kai kuriuose mokymo rūmuose (pavyzdžiui, Cheminės technologijos fakulteto priestate), - prisimena prof. M. Martynaitis.

Pagaliau 1957 m. pavyko pastatyti bendrabutį Mickevičiaus gatvėje. Daug vargo rektorius patyrė, kol gavo leidimą statyti bendrabučių kompleksą Vydūno alėjoje. Miesto vykdomasis komitetas užsispyręs prieštaravo jų statybai toje vietoje, nes esą bus suardytas tos vietos gatvės suplanavimas. Tik profesoriui atkakliai reikalaujant ir tarpininkaujant Statybos reikalų komitetui, kurio pirmininku tuo metu buvo instituto docentas S. Vabalevičius, vargais negalais leidimas buvo gautas. Sparčiai gausėjant studentų ir dėstytojų, vis labiau buvo jaučiama mokomųjų patalpų stoka. Kadangi iš pradžių nebuvo jokios vilties statyti naujus rūmus, ieškota įvairių būdų patalpoms išplėsti. I rūmuose elektrikai iškasė žemes iš rūsio ir įrengė laboratorijas. Hidrotechnikai Centrinių rūmų kieme sandėlio vietoj ūkio būdu įrengė hidrotechnikos laboratoriją, kuri ne tik aptarnavo studentus, bet ir atliko ūkiskaitinius darbus pagal Kauno hidroelektrinės užsakymus. Cheminės technologijos fakulteto priestatui buvo pristatytas antras aukštas ir jame įsikūrė auditorijos. Tai

buvo pirmojo tik ką įsteigto KPI studentų konstravimo biuro projekto įgyvendinimas. Ūkio būdu pastatytas priestatas prie I rūmų. Didelė paspirtis institutui buvo dveji ŽŪA rūmai, kuriuos jis gavo išsikrausčius akademijai į Noreikiškių akademinį miestelį. Keliantis į dabartinius VIII rūmus, atsirado pretendentų į pirmą aukštą: jį norėjo užimti Žemės tyrimo laboratorija, stipriai remiama tuometinio žemės ūkio ministro V. Vazalinsko, atvykusio į Kauną spręsti to klausimo. Tik per didelį mokėjimą įtikinti ir atkalumą profesoriui pavyko iškovoti pusę aukšto.

Prof. K. Baršausko iniciatyva pradėtas statyti KPI akademinis miestelis

Tačiau didžiausias nuopelnas, stiprinant instituto bazę, prof. K. Baršauskui tenka už leidimo statyti KPI akademinį miestelį išrūpinimą ir statybos pradžią. Profesorius pavedė instituto architektūros katedroms sudaryti miestelio generalinį planą, kuris iš esmės išliko mažai tepakitęs, pradėjus projektuoti Miestų projektavimo institutui. Didelė kolektyvo šventė buvo Statybos rūmų kertinio akmens padėjimas 1961 m.

Kai statybininkai pareiškė, kad jie nepajėgs panaudoti visų statybai skirtų pinigų, profesorius skubiai susitarė su projektuotojais, kad jie suprojektuotų Statybinių medžiagų laboratorijos korpusą prie Statybos rūmų, išrūpino leidimą statyti šį korpusą, susitarė su statybininkais, kad jie tą pastatą sėkmingai pastatys. Lėšos buvo išgelbėtos, antraip jas būtų reikėję grąžinti į biudžetą. Rektoriaujant prof. K. Baršauskui, buvo pradėti statyti dveji Elektronikos rūmai ir du bendrabučiai, tačiau, deja, dėl ankstyvos mirties jam nepavyko užbaigti nė vieno iš šių objektų. Taigi prof. K. Baršauskas yra ir KPI akademinio miestelio iniciatorius, ir kū-

rėjas. Stiprinti materialinę bazę jam padėjo entuziazmas, energija, menas įtikinti, mokėjimas bendravimą su valdžios žmonėmis panaudoti jo puoselėto instituto reikalams, tam paaukojant savo laisvalaikio pomėgius. Ne vieną kartą principinis sutikimas statyti vieną ar kitą pastatą ir net miestelį buvo gautas medžioklėse ar žvejybos su valdžios vyrais metu. Apskritai profesorius stengdavosi reikalus derinti su pomėgiais. Beveik visada, važiuodamas su reikalais į Klaipėdos fakultetą, jis nepraleisdavo progos pameškerioti Nemuno žemupyje ar Kniaupėje. Sveikatingumo stovyklai vietą Kapitoniškėse, prie Kauno marių, matyt, parinko norėdamas padėti instituto žvejams.

KPI sveikatingumo stovykla Kapitoniškėse — taip pat rektoriaus pastangų rezultatas

Gavus patalpas, reikėjo baldų, įrengimų, prietaisų. Čia pagrindinė našta teko ūkio daliai, katedroms ir laboratorijoms. Bet kai kuriems įrengimams įsigyti reikėjo ir rektoriaus pastangų. Daug džiaugsmo visi patyrėme, kai Elektrotechnikos fakultete buvo sumontuota pirmoji didžioji elektroninė skaičiavimo mašina, dabartinio KTU skaičiavimo centro užuomazga.

Svarbiausia, kad rektorius gerai suprato, kuria linkme eina technikos pažanga, ir todėl skatino katedras pajusti perspektyvą ir visaip padėjo įsigyti modernių įrengimų ir prietaisų, atnaujinti mokomąsias ir mokslines laboratorijas. Tam plačiai buvo panaudotos iš ūkiskaitinių sutarčių sukauptos lėšos, nes biudžetinių lėšų toli gražu neužteko.“

„Statybos fakulteto prodekano pareigas ėjęs vos pusmetį, netikėtai gavau viliojantį pasiūlymą dirbti projektavimo institute. Šiaip ar taip, studijų metais aš buvau rengiamas ne statybinių medžiagų specialistu, o architekto veiklai ir gautasis pasiūlymas vadovauti projektinei organizacijai, jeigu ir nereiškė pasinėrimo į pačią architektūrinę kūrybą, tai bent sudarė sąlygas nuolat būti tokios kūrybos sūkuryje. Nuėjau pas rektorių prisipažinti, kad mane vilioja gautas pasiūlymas, ir paprašyti instituto įsakymu perkelti mane į naują darbovietę. Rektorius apgailestavo dėl tokio mano prašymo, sakydamas, jog dėl mano ateities turėjęs kitokių planų. Tuo metu į jo kabinetą įėjo prorektorius administracijos ir ūkio reikalams H. Petrusevičius ir rektorius jam pasakė mano apsilankymo tikslą. Prorektorius, nelauktai dėl to pradžiugęs, atėjo man į talką. Jis pareiškė rektoriui, kad, girdi, labai gerai, jei Vitkus eina vadovauti projektinei organizacijai, kurioje jau projektuojamos ir dar daug metų bus projektuojamos naujos Politechnikos instituto statybos, todėl jis galės labai palengvinti su tuo susijusių uždavinių sprendimą. Rektorius mano išėjimą į Miestų statybos projektavimo institutą palaimino, - rašo architektas Kostas Vitkus.

Įžvalgus buvo prorektorius, pritardamas mano perėjimui į projektavimą, nes Politechnikos institutas statė labai daug ir aš trisdešimt metų stengiausi padėti jam šalinti kliūtis, kurių visuotinio deficito metais atsirasdavo nuolatos: trūko limitų projektavimui, statybos darbams, užsa-

Su prorektoriumi administracijos ir ūkio reikalams Henriku Petrusevičiumi KPI akademinio mietelio statybose

kovų užmojus tramdė griežčiausi normatyvų, finansavimo apribojimai ir, norint bent ką žmoniškiau pastatyti, užsakovams reikėjo rasti priemonių visoms šioms kliūtims įveikti. Kartu su jais reikėjo laviruoti ir projektuotojams. Pamenu pirmąjį atvejį, kai, man jau perėjus dirbti į Projektavimo institutą, rektorius kreipėsi skubios pagalbos. Mat, baigiant statyti architekto V. Dičiaus suprojektuotus Statybos fakulteto rūmus, paaiškėjo, jog fakultetui reikės daugiau laboratorijų, negu buvo numatyta projektavimo užduotyje ir yra baigiamame statyti pastate. Rektorius atėjo pas projektuotojus tartis, ar nebūtų galima, plačiai to nepagarsinant, skubiai papildyti baigiamų statyti rūmų projektinę dokumentaciją, prilipdant laboratorijų korpusėlį, kad jis atsirastų kartu su visais rūmais, nes, pastačius fakultetui vieną pastatą, greitai gauti naują leidimą bei atskirų lėšų laboratorijų korpuso statybai bus neįmanoma. Dokumentacija buvo greitai papildyta ir laboratorijų korpusas pristatytas.

Rektorius labai aktyviai veikė, rengiant ir tobulinant visų būsimų instituto mokomųjų korpusų išdėstymo projektą (autoriai architektai N. Špikienė, A. Kulvietis, K. Zykus, A. Zeidotas). Jis kelis kartus dalyvavo šio projekto variantus aptariant projektavimo institute, porą kartų tokie aptarimai vyko pas jį, kol 1964 metais buvo galutinai apsistota prie suplanavimo, kurio iš esmės laikytasi visus tolesnius metus. Deja, dar spėjęs pamatyti užbaigtus naujuosius Statybos fakulteto rūmus, rektorius kitų rūmų statybos pradžios nebesulaukė.

Kauniškiai miestų projektuotojai Lietuvai kasmet parengdavo kelių šimtų statybų projektinę dokumentaciją ir buvo apsipratę su tomis statybomis besidominčių aukštų pareigūnų vizitais. Rektoriaus vizitai išsiskyrė iš kitų savo betarpiškumu, juose nebuvo jokio oficialumo, atrodė, kad vienos šeimos nariai susirenka spręsti šeimyninių problemų.“

„*Kuo daugiau Lietuvoje bus aukštąjį mokslą baigusių žmonių, kuo daugiau bus mokslininkų, tuo laimingesnė bus Lietuva*“, - džiaugėsi rektorius.

Galima manyti, kad tuo metu jis buvo ypač laimingas. Profesoriumi pasitikėjo kolegos, gerbė studentai, mylėjo šeima, giminės.

„Nors K. Baršauskas buvo išrinktas Lietuvos mokslų akademijos akademiku, bendradarbiai niekad nevadindavo jo tuo šaltoku, oficialiu akademiko vardu. Mes visada kreipdavomės žodžiu „profesoriau“, tuo lyg ir pabrėždami, kad laikome jį savo Mokytoju.

Kai mane paskyrė prorektoriumi mokymo reikalams, profesorius pasiūlė prireikus eiti į jo kabinetą be jokių trukdymų. Aš taip ir darydavau. Jis pasodindavo į kėdę, o pats, lyg nekreipdamas į mane jokio dėmesio, toliau priiminėdavo interesantus: dekanus, dėstytojus, studentus ir kitus. Iš pradžių aš suglumdavau, manydavau, kad tai nesiskaitymas su manimi. Tačiau netrukus supratau, kad šitaip jis mokė naują, nepritytusį rektorato narį, kaip priimti interesantus, kaip spręsti vieną ar kitą kilusį klausimą, problemą", - tokį įspūdį išsaugojo prof. M. Martynaitis.

Prasidėjo audringas KPI plėtros etapas. Šioje vietoje neišsiversime be skaičių.

Metai	Studentų sk.	Dėstytojų sk.	Išleista inžinierių
1960	5495	399	773
1961	7370	445	640
1962	9557	638	726
1963	11732	774	697
1964	14347	918	757
1965	16292	1004	1256

„*...Dirbti su profesoriumi vienoje katedroje ar, kaip vėliau, institute buvo labai malonu. Jis nevaržė sveikos iniciatyvos ir visada žiūrėjo bendrų fakulteto ir universiteto interesų. Darbe bendradarbiais labai pasitikėjo ir prireikus visada mielai patardavo. Jis nevengė į akis pasakyti tiesą, dažniausiai humoro forma, švelniai, neįžeisdamas, nesumenkindamas žmogaus asmenybės, bet kiekvieną tas paveikdavo. Karščiausias K. Baršausko noras buvo, kad jį supančios visuomenės nariai gražiai tarpusavyje sugyventų, o vyresnieji savo elgesiu su žemesniaisiais būtų itin korektiški.*

...K. Baršauskas visa širdimi buvo atsidavęs naujoms, KPI rektoriaus, pareigoms. Ir ne dėl garbės, bet iš reikalo, manydamas, jog mūsų institutas neturi atsilikti nuo kitų mokyklų, todėl turime daug daug dirbti, kad prilygtume kitoms mokykloms ir mokymo, ir mokslinio darbo srityje. K. Baršauskas nemokėjo atsisakyti darbo, o prisiimtus KPI įsipareigojimus vykdė, kiek pajėgdamas, brangindamas garbingą instituto vardą. Jis nepakentė pasipūtimo, „mandrumo", nenuoširdumo, nes, jo nuomone, tai pagrindinis menko intelekto bruožas.

...K. Baršauskas mylėjo žmones, atjausdavo jų vargus. Net nusikaltusių jis neskubėdavo šalinti iš darbo, o sudarydavo visas sąlygas jiems persiauklėti, pasitaisyti. Ir, reikia pasakyti, daugeliu atvejų jo pastangos nenueidavo niekais", - rašė prof. J. Venskevičius.

Kitų amžininkų atsiminimais, *„įstaigoje, namie, iškyloje, profesorius visuomet būdavo linksmas, gyvas, judrus, pilnas energijos. Niekada nesiskųsdavo nuovargiu. Kiekviename sambūryje, kur dalyvaudavo K. Baršauskas, būdavo smagu, nes jis turėjo ir humoro gyslelę. Nei aukštos pareigos, nei įgyta valdžia jo „nesugadino". Kai kas kalbėdavo, kad K. Baršauskas esąs „minkštas" studentams, savo pavaldiniams. Tiesa, jis nešūkavo, nedaužė kumščiais stalo, negrasino, nedemonstravo savo viršininkiškos galios. Tačiau už neatliktą darbą, neįvykdytą pavedimą nepagirdavo ir „nepaglostydavo". Švelnus pabarimas, vienas kitas rūstesnis žodis ir nurodymas, kad nesupranti savo pareigų, aukštosios mokyklos darbuotojui būdavo labai nemalonus. Toks darbuotojas antrą kartą jau nenorėdavo būti baramas. Nors besikalbant profesorius niekuomet neleisdavo pajusti, kad šneki su viršininku, bet neatlikti pavesto darbo arba atsisakyti jį atlikti niekas nedrįsdavo. Jei kas ir mėgindavo atsisakyti, tai jis kažkaip lengvai įtikindavo, kad taip netinka.*

Kadangi jis sugebėjo įtraukti visus į aktyvų darbą, objektyviai juos vertino, tai katedroje niekuomet nekildavo intrigų, nebūdavo rietenų, nors katedros kolektyvas buvo gana gausus.

K. Baršauskas net sudėtingiausiomis aplinkybėmis mokėdavo išspręsti visus klausimus, rodydamas nepaprastą saikingumą ir taktą. Jis darė tai be triukšmo, neskubėdamas, „nespausdamas".

Institute buvo juokaujama, kad rektoriui nulipti iš ketvirtojo aukšto į apačią reikėdavo valandos. Nepatekę į priėmimą, o kiti jau iš įpročio, jo laukdavo ant laiptų, prie instituto durų. Ne tik studentai, bet ir profesoriai. Jei eidavo namo pėsčias, gatvėje apsupdavo kauniečiai...

„Man visada atrodė, kad vienas garbingiausių žmonių Kaune buvo instituto rektorius K. Baršauskas, - teigia inž. A. Gudavičius.

Nuo 1954 m. aš buvau KPI dainų ir šokių ansamblio dalyvis. 1955 m., laimėję visus konkursus, išvykome į Pasaulinį studentų ir jaunimo festi-

valį. Tais laikais išvykti į užsienį buvo stebuklas. Kadangi prieš išvyką daug repetavome, mokslai liko nuošalyje. Fakulteto dekanui pabodo visi tie saviveiklininkai, ir mums perlaikyti egzaminų neleido.

Rektorius nemuniečių apsuptyje

Kad nepašalintų iš instituto už nepažangumą, liko vienintelė išeitis - kreiptis į rektorių. Vykstant į festivalį, mums visiems pasiuvo gana gražias uniformas, tai mes keturiese uniformuoti pas jį ir užėjome. Kai sekretorė įvedė mus į kabinetą, profesorius pakilo nuo kėdės ir pasitikęs kabineto viduryje padavė visiems ranką, klausdamas, ar tai delegacija ir iš kur atvykome.

Pasodinti už stalo mes kukliai paaiškinom, kad esam instituto studentai, pasakėme, kur buvome, kaip atstovavome institutui, paminėdami, kad dabar mums gresia pašalinimas, nes dekanas neleidžia perlaikyti egzaminų.

Labai patenkintas ir žvalus, rektorius pasakė: „Koks gali būti klausimas, tai labai rimta priežastis. Jūs garsinot ne tik instituto, bet ir Lietuvos vardą. Prašau duoti savo prašymus“. Maloniai atsisveikino, palydėjo iki durų, palinkėjo gerai išlaikyti egzaminus.

Matyt, rektoriaus gyvenimas jaunystėje buvo nelengvas, nes jis labai gerai suprato jaunimo vargus. Aš gyvenau trečiųjų rūmų bendrabutyje, todėl vieni apie kitus labai gerai viską žinojome. Daug studentų vertėsi tik iš stipendijos, bet ji buvo skiriama tik gerai besimokantiems. Mano pažįstamas pasiguodė rektoriui, kad pagrindinis pragyvenimo šaltinis yra

stipendija ir, jei negaus leidimo perlaikyti egzaminą, turės palikti institutą. Jau visas mėnuo stipendijos mokėjimas nutrauktas, todėl ir valgyti neturįs ką. Rektorius išklausęs nebarė, nepriekaištavo, davė leidimą perlaikyti egzaminą ir, ištraukęs iš kišenės piniginę, padavė studentui 250 rublių (stipendija buvo 270), tardamas: „Būtinai mokykis, o dabar eik ir sočiai pavalgyk".

Su studentais

Kitas atvejis daug linksmesnis. Turėjau institute gerą draugą, vėliau tapusį kompozitoriumi, Vygandą Telksnį. Tais laikais jis nebuvo iš drausmingųjų, ir iš trečiojo Elektrotechnikos fakulteto kurso buvo šalinamas dėl nepatenkinamo pažangumo. Tuo metu ansamblis ruošėsi koncertams Maskvoje. V. Telksnys paprašė manęs, kad nueičiau į Aukštojo mokslo ministeriją pas ministrą ir paprašyčiau leidimo toliau lankyti institutą. Kadangi draugą gelbėti reikia, aš, pasinaudojęs ansamblio pirmininko pagalba, kartu su juo įėjau į ministerijos patalpas. Neradęs ministro, įslinkau į jo pavaduotojo kabinetą. Pasisveikinęs ir pasakęs, kokiu tikslu užėjau, primygtinai įrodinėjau, kad Telksnį būtina grąžinti į institutą. Ministro pavaduotojas prapliupo linksmu juoku. Vaikščiojo ir kvatojosi, klausinėdamas, kaip patekau į pastatą, kurį saugo spec. tarnybos. „Važiuokite ramiai namo. Jūsų rektorius labai puikus žmogus. Perduokite nuo manęs linkėjimus, ir aš garantuoju, kad jūsų draugas bus vėl priimtas į institutą".

Grįžęs savo bičiuliui papasakojau, ką liepė daryti ministro pavaduotojas, ir jis nuėjo pas K. Baršauską. Kai pasakė, su kuo buvo susitikta Maskvoje, rektorius pašoko ir, susiėmęs rankomis už galvos, pradėjo greitai kalbėti: „Kam jūs ėjot, kam ėjot pas tą ministro pavaduotoją, aš ir taip būčiau grąžinęs į institutą". Čia pat paskambinęs telefonu į Maskvą atsiprašė ministro pavaduotojo, kad studentai jį trukdo tokiais nesvarbiais klausimais. Žinoma, V. Telksnys į institutą buvo grąžintas."

Inžinierius architektas Gediminas Girčys prisimena:
„1954 m. vasarą Užkaukazėje vyko aukštųjų mokyklų studentų mokslinė konferencija. Gavo kvietimą ir KPI.
Tbilisyje mūsiškius sutiko labai nuoširdžiai. Jie perskaitė parengtus pranešimus apie Kauno centro architektūrą, Lietuvos pajūrio architektūros bruožus ir pan.
Naujieji draugai pasiūlė ta pačia proga užsukti į Jerevaną ir Baku.
Kodėl gi ne! Jauniems ir kalnai, ir jūra iki kelių.
Tik viešnagės pabaigoje išvertę kišenes pamatė, kad jos tuščios. Ką daryti, negi reikės pasilikti „Kaukazo belaisviais".
- Siųskime telegramą rektoriui. SOS...
Kaip nustebome, kad jau kitą dieną atkeliavo į Baku piniginė perlaida.
Namie niekas nebarė, nepriekaištavo..."

Pasitaikydavo, kad dėl pernelyg didelio atvirumo rektorius ir nukentėdavo. Kartais labai skaudžiai.

„Mano studijų laikais spaudoje pasirodė informacija, kad reikia užmegzti ryšius su užsienio, ypač socialistinių šalių, studentais. Mūsų institute vykdavo studentų mokslinės konferencijos. Todėl į tokią konferenciją pakviečiau atvykti Lenkijos Ščecino politechnikos instituto delegaciją, pasiųsdamas telegramą, - prisimena inž. P. Ivanauskas, studijų metais buvęs Studentų mokslinės draugijos pirmininku.

Vieną dieną mane pakvietė K. Baršauskas ir pasakė, kad į institutą atvyksta Lenkijos dėstytojų ir studentų delegacija, telegramoje nurodytas traukinys ir vagono numeris. Direktorius šypsodamasis mane pradėjo barti, sakydamas, kad užsieniečių atvykimas turėjo būti suderintas su „instancija", turėsime nemalonumų. Aš pasiteisinau: „Iš kur man, studentui, žinoti". Traukinio nestabdysi, profesorius man pavedė užtikrinti

delegacijos programą ir maitinimą „Tulpės" restorane. Šis epizodas parodo K. Baršausko paprastumą ir nepaprastą demokratiškumą. Liko atmintyje profesoriaus K. Baršausko susitikimas „Tulpės" restorane pietų metu su ta delegacija. Vyko platus pokalbis apie aukštųjų mokyklų problemas, mokslinį tiriamąjį darbą. Vienas delegacijos narys uždavė Kazimierui Baršauskui sunkų klausimą: ar nėra pavojaus Lietuvai ištirpti vyresniojo brolio - Rusijos glėbyje? Instituto direktorius drąsiai atsakė, kad taip neatsitiks, nes Lietuva ugdo savo inteligentiją, veikia lietuviškos aukštosios mokyklos ir artimiausiais metais pasieksime, kad visoms respublikos įmonėms ir įstaigoms vadovaus nacionaliniai kadrai, kurių absoliuti dauguma - Lietuvos patriotai. Tais laikais taip kalbėti buvo labai drąsu. Buvau sujaudintas tokio savo mielo direktoriaus Kazimiero Baršausko tikėjimo ir patriotizmo."

Rektoriaus drąsa iš tikrųjų neliko nepastebėta. Turbūt tąsyk jis užsimiršo, kad sienos taip pat turi ausis.

Išvykus delegacijai, jau trečią dieną KGB įgaliotinis Kauno miestui nusiuntė pranešimą LSSR KGB, pažymėdamas, kad *„instituto direktorius Baršauskas, nesuderinęs su aukštesnėm instancijom, pasiuntė telegramą, pakviesdamas Ščecino studentų sąjungos delegaciją"*.

- Barė, labai barė, - skundėsi broliui Jonui Kazimieras. *- Matyt, tokia jau mano dalia.*

Jis tvirtai tikėjo žmogaus lemtimi, nuo kurios vargu ar galima išsisukti.

„Nevalykite nuo mano darbo stalo dulkių, - sakė. - Ant stalo kiekvienas daiktas turi savo vietą, o dulkės man maloniai primena, kad esame iš dulkių kilę ir į dulkes pavirsime. Juk dulkės tos, kurias mes kojom trypiam, kadaise buvo gyvos ir kentėjo", - kalbėjo Kazimieras Bairono žodžiais.

Neatsitiktinai visą savo dėmesį jis sutelkdavo į žmogų. Kol jis tebėra šalia.

„Jeigu namie būdavo darbininkų ar šiaip pakeliui užėjusių žmonių, jie būdavo pamaitinti, apnakvindinti. Turėdamas laiko, Kazys sėsdavo prie bendro stalo, būdavo daug šnekų, viskas nuoširdu ir paprasta. Jis ne-

skirstydavo žmonių į luomus, pareigas, išsilavinimą, su kiekvienu rasdavo bendrą kalbą, išklausydavo jo vargus ir rūpesčius, patardavo. Jam buvo vienodi ir paprasti, ir atsakingas pareigas einantys žmonės. Buvo vaišingas, mėgo, kad namie būtų visi gerai pamaitinti, kad kiekvienas svečias, nepaisant jo visuomeninės padėties ar turto, būtų priimtas nuoširdžiai ir vaišingai.

Išskirtinį dėmesį ir globą jis skirdavo kaimo jaunimui ir neturtingiems vaikams. Sakė, juos reikia pagloboti, jie niekur neturi užtarimo. Jų niekas neremia.

Jis jausdavo didelį malonumą, galėdamas pinigais pagelbėti vargstantiems, neturtingiems, nelaimingiems. Būdavo ir nuolatinių klientų, kurie kiekvieną kartą, gavę iš jo pinigų, žadėdavo nusipirkti švarką ar batus, tačiau to neįstengdavo padaryti ir po kurio laiko vėl ateidavo ir vėl dejuodavo, kad paskolintų pinigų švarkui. Kazys su šypsena visada „skolindavo“.

Laisvalaikio jis turėjo nedaug. Atitrūkęs nuo kasdieninių darbų, vykdavo į medžioklę arba žuvauti. Mylėjo gamtą, ypač tėviškės laukus. Medžioklė nebuvo jam žvėrelių žudymo priemonė, tai buvo poilsis gamtoje. Kai kurie medžioklės vyrai jam net priekaištaudavo, kad jis medžioklėje, stovėdamas palaukėje, sąmoningai praleisdavo šūvį ir stirnelė nepašauta nubėgdavo tolyn. O dažnai medžioklės ar žūklės metu jis naudodavosi proga ir kartu su įtakingais valdžios žmonėmis lengviau išspręs-

Profesorius mylėjo ne tik žmones...

davo savo darbo problemas, instituto reikalus." Tai eilutės iš šeimos narių prisiminimų.

„*Profesorius labai mėgo žvejoti spiningu. Tai buvo jo hobis. Į geros žvejybos vietas - dažniausiai į Rusnės salą ar Nemuno žemupį – jį nuveždavo „Pobeda", vairuojama šoferio,* - prisimena doc. E. Palšaitis. - *Kad šis, laukdamas žvejojančio profesoriaus, nenuobodžiautų, jam taip pat nupirko spiningą. Ir ką gi, šoferis tapo užkietėjusiu žveju.*

Rektorius mane ir doc. J. Žilevičių, tada jau garsėjusius spiningistus, retsykiais priimdavo į savo kompaniją ir nuveždavo į Nemuno žemupį. Prisimenu, kartą, baigę žvejybą, sutartu laiku renkamės prie automobilio ir matome - ateina profesorius, nešinas didele lydeka. Priėjęs sako: „Bus, bus kokie penki, penki kilogramai". Aš paprieštaravau: „Ne, profesoriau, trys ar trys su puse kilogramo". Paėmiau svertuvą, pasvėrėme - 3,2 kg. Profesorius greitakalbe sako: „Netraukia, netraukia, tavo teisybė".

Pastačius Kauno hidroelektrinę, Dovainonių kaime, sodyboje ant marių kranto, buvo įrengta KPI studentų ir darbuotojų poilsio bazė. Įlankėlėje profesorius pasistatė valčiai elingą. Tai nedidelė pašiūrė, į kurią, atidarius vartus, buvo galima ta valtele įplaukti. Vėliau, formuojantis marių krantams, įlankėlę užpylė smėlis, ir elingas tapo nereikalingas.

Neblogas laimikis

Žvejyba Kauno mariose

Kauno mariose profesorius žvejodavo velkiaudamas. Dažniausiai čia jam talkindavo žmona. Jie abu pavakare atvažiuodavo į Dovainonis - žmona irkluodavo, o profesorius tvarkydavo velkę. Malonu buvo matyti, kaip jie gražiai tarpusavyje sutardavo.“

Jis džiaugėsi kiekviena pragyventa diena, miško ošimu, upelio čiurlenimu, saulėtekiais ir saulėlydžiais, galbūt jausdamas, kad panaši akimirka greit gali nepasikartoti.

Iškylas paįvairindavo netikėti atsitikimai ir net blizgutės kabliukas, įstrigęs į ausį, po kiek laiko likdavo kone malonus prisiminimas.

Ramybės uostas, gėrio oazė, atgaivos šaltinis buvo namai. Likimui galėjo padėkoti, kad pasiuntė jam Žmogų, kuriuo visuomet galėjo pasikliauti, kuris galėjo paguosti, nuraminti, - žmoną Donatą.

Donata ir Kazimieras Baršauskai

„Ji iš vieno pažvelgimo suprasdavo, kiek šiandien jis turėjęs reikalų, stengdavosi pamažėle išklausti graužiančias abejones ir kaip galėdama ištraukti iš to „užburto“ minčių rato. Ji seniai paaukojo, kaip tegali padaryti tik moteris, savo gyvenimą jam ir vaikams. Apsupo švelnumu, ramybe. Namus padarė tokius, kurie, kur bebūtum ir ką bedarytum, savo jaukumu primintų, kad jie yra, kad juose visuomet, kiekvieną minutę esi laukiamas.“

Jei atostogaudavo vienas, o taip dažniausiai ir būdavo, nes rudenį Joniukas, o vėliau ir Petrelis, lankė mokyklą, iškart visų pasiilgdavo. Gelbėjo laiškai.

1957.X.4

Mamyte!

Gavau iš Jūsų pirmą laišką. Visų įdomiausias buvo Petrelio laiškas. Labai gerai, kad jau visi sveiki. Džiaugiuosi, kad Nulis po ligos gerai mokosi. Gal jau pradės suprasti ir pradės būti tikras vyras. Nereikės jo raginti ruošti pamokas ir pats visuomet mokysis tvarkingai. Tai būtų visiems tikras džiaugsmas. Jus ten linksmina naujas „tėvelis" – Petras. Be jo būtų tikrai visiems nuobodu…

Jūsų Tėvelis.

1957.X.7

Brangieji!

Gavau iš Jūsų antrą laišką… Malonu, kad Petras jau gerai vaidina „tėvelį". Jis yra patieka visiems, kiekvieną dieną darosi gudresnis. Aš prisiminęs juokiuosi ir darosi geresnė nuotaika…

Sveikinu Petrelį su 4 metais ir linkiu jam didžiausių pasisekimų ir didžiausios laimės. Aš rengiuosi jau dabar nupirkti jam dovaną ir parvežti. Žinoma, neužmiršiu ir Nulio, jau numačiau Jaltoje. Išvažiuoju iš Simferopolio lėktuvu 18.X.

Bučiuoju visus, Jūsų Tėvelis.

1957.X.11

Brangieji!

Gerai, kad Petrelio gimimo dieną atidėjote, norėčiau ir aš dalyvauti kartu.

Daugiausiai išsiilgau Petro, neturiu čia su kuo „padūkti". Niekas pas mane rytais neateina į lovą ir neturiu su kuo pažaisti mašina, garažu, geležinkeliu ir kitaip.

Bučiuoju, Tėvelis.

1957.X.24

Mamyte!

Gavau iš Jūsų pirmą laišką. Visų įdomiausias buvo Petrelio laiškas. Labai gerai, kad jau visi sveiki. Džiaugiuosi, kad Nulis po ligos gerai mokinasi. Gal jau pradės suprasti ir pradės būti tikras vyras. Nereikės jį ragin-ti, mokys pamokas ir pats visuomet mokysi tvarkin-gai. Tai būtų visiems tikras džiaugsmas. Jus ten linksmina naujas Tė-velis – Petras. Be jo būtų tikrai visiems nuobodu. Rašote, kad pas Jus oras la-bai blogas. Turėtų pasibaigti lietūs. Čia nepaprastai geras oras. Buvo atvėsę, palynojo ir vėl šilta, saulė. Čia tikrai malonus klima-

1958.IX.23

Jonuli!

Rašau Tau laišką nuo miegančio liūto, už kurį Čerčilis siūlė per Jaltos konferenciją 300000 svarų sterlingų Stalinui. Jis yra iškaltas iš marmuro geriausių anų laikų italų skulptorių. Čia yra pats originalas, jis labai gerai atvaizduotas.

Kaip Tau sekasi mokytis, žiūrėk gerai mokykis, būk atviras, nebūk užsidaręs. Tavo dabar pats gražiausias laikas mokytis. Tik per darbą ir rūpestį žmogus pasiekia gerų laimėjimų ir būna laimingas. Linkiu Tau būti darbščiam ir pareigingam – būsi laimingas.

Tavo Tėvelis.

1961.X.6 (Gagrai)

Petreli!

Sveikinu Tave su gimimo diena. Tu jau lygiai 8-erių metų, aš labai džiaugiuosi, kad Tu jau vyras. Tikras mano užvadėlis. Linkiu Tau kuo geriausio mokslo, geros sveikatos ir būti geram, geram…

Kambaryje gyvename keturi, nelabai patogu…

Tavo Tėvelis.

1961.X.25

Mamyte!

Gavau laišką, kuris labai pesimistinis. Viskuo nepatenkinta, rodos, nusibodo gyventi. Tu per daug imi mažus dalykus į galvą. Viskas praeina ir be didelių rūpesčių, pats gyvenimas daug ką ištaiso. Tu rūpiniesi mano sveikata, o savo gadini. Mano sveikata dabar tokia, kad aš jaučiuosi geriau negu prieš 20 metų. Slėgimas 70/120, miegu gerai, maudausi 3 kartus per dieną kaip jaunuolis. Jaučiuosi visiškai pailsėjęs, jei taip gyvensi vis su rūpesčiais, tai aš Tave su sveikata toli pralenksiu. Manau, kad Tu turi dabar daugiau savo sveikatą saugoti. Aš visus savo trūkumus gerai suprantu ir juos ištaisysiu. Tu bandyk save ištaisyti, tai bus viskas gerai. Neimk į galvą, viskas praeis. Jei iš Maskvos Kaliningrado traukinys, kuris išeina 14.50 nepasikeitė, tai būsiu 1.XI 9 val. Kaune.

Viso geriausio.

Šviesus Tėvo paveikslas iškyla sūnaus Petro Baršausko prisiminimuose:

„Paprastai yra labai sunku rašyti apie artimą žmogų, sunku išlikti objektyviam, o ypač jeigu rašai apie savo Tėvą. Apie Tėvą, kurio buvai ypač mylimas ir kurį mylėjai labiau už viską gyvenime. Apie Tėvą, kurio netekai tada, kai jo labiausiai reikia, kai tau tik vienuolikti... Apie Tėvą, kuris buvo ir visam laikui liko nepasiekiamas idealas.

Pabandysiu pasidalyti keletu prisiminimų apie Tėvo žmogiškąsias savybes, nes manau, kad būtent čia glūdėjo tas jo fanatiškas gėrio siekimas.

Kaip žinoma, Tėvas yra kilęs iš paprastų kaimo žmonių, daugiavaikės šeimos, turėjo labai sunkią, vargingą vaikystę. Mokydamasis visą laiką pats užsidirbdavo duonai. Gal todėl gyvenime labai vertino darbą. Visada sakydavo, kad darbas – tai gyvenimo pagrindas, kad viską, ką pasiekė, pasiekė darbštumu ir kantrybe. Jo įsitikinimu, kiekvienas rezultatas devyniasdešimčia procentų priklauso nuo darbo ir tik dešimčia procentų nuo sėkmės. Pagrindinis Tėvo gyvenimo credo – žinių siekimas, mokslas, darbštumas, kantrybė. Visada sakydavo: kuo bus daugiau išsilavinusių žmonių, tuo tauta bus geresnė. Pabrėždavo, kad nei mokslo, nei išsilavinusių žmonių niekada nebus per daug. Dažnai jį kritikuodavo, kad tuo metu aukštąjį mokslą sugebėdavo įgyti visokio plauko perėjūnai. Tačiau jis sakydavo: „Nesijaudinkite, gyvenimas pats juos atsijos, o plačiąja prasme žiūrint, šiandien Lietuvai reikia kuo daugiau išsilavinusių žmonių“. Laikas parodė, kad tai, be abejonės, buvo teisingas požiūris.

Visą gyvenimą buvo didelis lietuvybės puoselėtojas. Kur tik galėjo, dirbdamas stengėsi, kad pagrindines pozicijas užimtų lietuviai. Prisimenu tėvo pokalbį su vienu artimiausių savo kolegų, šviesaus atminimo dekanu prof. J. Matulioniu. Tuomet, siautėjant komunistiniams vėjams, atėjo skubus nurodymas iš Maskvos, kad visi universiteto vadovai, įskaitant ir dekanus, turi būti komunistų partijos nariai. Pokalbis vyko namie. Kaip šiandien skamba ausyse Tėvo žodžiai, agituojantys dekaną

formaliai įstoti į partiją. „Nejaugi nori, kad į tavo vietą atsiųstų ką iš Rusijos. Turėdamas tokias pareigas, tu galėsi daugiau padėti savo tautai, o juk tavo pažiūros nuo kažkokių formalumų nepasikeis. Todėl būk lietuvis ir aukok savo ambicijas dėl tautos interesų", - sakė jis.

Visada užtardavo mažesnį, silpnesnį ar skriaudžiamą. Jeigu pas jį ateidavo studentas ir, tarkim, dekanas, - visada pirmą priimdavo studentą. Sakydavo, kad šiam reikia mokytis, o dekanas galįs palaukti. Apskritai labai mėgo ir gerbė jaunus žmones. Manė, kad jais reikia remtis, jiems padėti. Elgdavosi su jais kaip lygus su lygiu. Gal todėl studentai jį taip gerbė ir mylėjo. Ne iš vieno teko girdėti, kad jis neretai asmeniškai sušelpdavo atėjusius prašyti pagalbos sunkiai besiverčiančius studentus. Taip ir girdžiu jį sakant „aš daugiau gaunu nei jie". Beje, kitų problemoms buvo labai jautrus, nuoširdus ir kartais pernelyg patiklus. Teko girdėti, kad kai kurie ne visai dori studentai pasinaudodavo jo patiklumu.

Jauniems žmonėms, beje, ir mums su broliu, sakydavo: atkakliai siekite mokslo, būkite darbštūs, turėkite kantrybės ir anksčiau ar vėliau pasieksite didelių laimėjimų. Dar sakydavo: „Pasisekė – per daug nesidžiauk, nepasisekė – per daug neliūdėk". Išlydimiems studijuoti į kitas aukštąsias mokyklas, ypač išvykstantiems iš Lietuvos, paprastai sakydavo gražias, pamokomas kalbas. Visada pabrėždavo: „Gerbkite save ir mylėkite savo tėvynę, savo elgesiu nepadarykite gėdos sau ir visada atsiminkite, kad jūs atstovaujate Lietuvai".

Reikia neužmiršti, kad laikai tada buvo sudėtingi – aršūs sovietiniai. Daugybei žmonių, grįžtančių iš Sibiro, reikėjo pagalbos – įsidarbinti, prisiregistruoti, mokytis ir t.t. Jeigu tokie žmonės neturėdavo užtarimo, jie buvo pasmerkti. Dar ir šiandien man daugelis prisipažįsta, kad į Lietuvą grįžo tik dėl to, kad jiems padėjo mano Tėvas. Už tai, kad užtardavo tuos žmones, pats buvo skundžiamas, puolamas, kaltinamas nacionalizmu, apšaukiamas liaudies priešu, kaip tais laikais buvo madinga. Eidamas ir labai aukštas pareigas, jis kažkaip sugebėjo laviruoti. Vyresnės kartos žmonės gerai žino, kad tai buvo ypač sunku.

Jis visada liko ištikimas vienam iš savo gyvenimo credo – jeigu žmogus atėjo prašyti pagalbos, vadinasi, reikia jam padėti. Jausdavo didelį pasitenkinimą pagelbėdamas kitiems.

Iš vienos pusės, buvo negriežtas, atlaidaus būdo. Tačiau sugebėdavo taip elgtis, kad būdavo gėda neįvykdyti jam duoto pažado ar atsisakyti jo prašomam. Vaikystėje jis manęs nėra nubaudęs, tačiau jei aš kuo nusi-

kalsdavau, man būdavo tokia gėda, kad tai veikdavo labiau nei bet kokios bausmės. Beje, kaip vieną vienintelę išimtį prisimenu atvejį, kai Tėvas pyktelėjęs pliaukštelėjo man ranka per žandą. Matyt, prisimindamas savo vaikystę, jis kartais vakarais mėgdavo valgyti parūkytus lašinukus su svogūnais. Jis visada sakydavo, kad tai labai skanu ir siūlydavo man paragauti. Žinoma, man nepatikdavo toks jo „kaimiškas“ skonis, bet kartą ryžausi pabandyti. Atsimenu, jis ištiesė ranką ir, laikydamas lašinukus, davė man atsikąsti. Aš kandau, dar stipriau kandau, bet negalėjau atsikąsti. Tik staiga – plekšt man per žandą. Tuomet aš visiškai sutrikau, o pasirodė, kad iš visų jėgų kandau lašinius kartu su pirštu… Pajutęs skausmą, jis instinktyviai kita ranka man ir plekštelėjo.

Ir šiandien negaliu paaiškinti, kaip jis, būdamas paskendęs darbuose, rasdavo laiko bendrauti su šeima ir vaikais namuose. Išeidamas į darbą, suspėdavo su manimi sužaisti šachmatų partiją. Visa tai darydavo taip subtiliai, kad aš nė nepastebėdavau, kaip būdavau įtraukiamas į tam tikrą žaidimą, kuris irgi tarnaudavo bendram labui. Sakykim, rytą jam reikėdavo skubėti. Tada jis vietoj šachmatų pasiūlydavo parungtyniauti, kuris greičiau apsirengs. Aš, nieko nelaukdamas, įsiveldavau į varžybas. Ten, kur jis dalyvaudavo, visada tvyrojo pakili nuotaika, jokių ginčų, nesutarimų. Ir visa tai jis darė taip lengvai, atrodo, be jokių pastangų, o iš tikrųjų kryptingai siekė savo tikslo, stengdamasis aprėpti viską, kas įmanoma ir neįmanoma.

Rytinė šachmatų partija

Daugelį metų dirbo administracinį darbą – buvo dekanu, trylika metų rektoriumi. Paprastai, dirbant administracinį darbą, sunku kartu dirbti ir mokslinį. Bet jis kažkaip sugebėdavo vienu metu atlikti keletą darbų. Dažnai kalbėdavosi su keliais žmonėmis iš karto. Jeigu pabandai tai daryti pats - nieko neišeina, o jam kažkaip pavykdavo.

Bendraudamas su kitais, buvo kuklus ir paprastas. Pirmiausia matė žmogų ir visai nesvarbu ar jis buvo valytojas ar prezidentas. Kadangi iš kitų nereikalavo didelio dėmesio sau, gal todėl ir pats su visais elgėsi gana familiariai, nekreipdamas dėmesio į jų užimamas pareigas. Tačiau viską darydavo labai nuoširdžiai ir turbūt tuo daugelio žmonių ne tik neįžeisdavo, bet ir patraukdavo savo pusėn. Atsimenu, į Lietuvą ir į institutą atvyko tuometinis Sovietų Sąjungos mokslų akademijos prezidentas Keldyšas. Tais laikais tai buvo ypač aukštas asmuo valstybės hierarchijoje. Beje, taip pat labai gerbiamas ir aukštos kultūros žmogus. Gerai nepamenu, kuris iš Tėvo bendradarbių vaikščiojo susiėmęs už galvos ir baiminosi, kas dabar bus, nes tėvas, atėjęs į mokslinę laboratoriją kartu su Keldyšiu, jį tujino, juokavo, plojo per petį. Viskas įvyko priešingai. Keldyšas, matydamas Tėvą iš viso gal kokį antrą kartą, pajuto jam dideles asmenines simpatijas. Dar ilgai po Tėvo mirties paštu ateidavo Keldyšo sveikinimai įvairiomis progomis.

Neteko nei girdėti, nei matyti, kad Tėvas naudotųsi savo tarnybine ar aukšta padėtimi visuomenėje. Mėgdamas bendrauti su paprastais kaimo žmonėmis, apskritai gerbdamas paprastus žmones, jis niekada nedemonstravo, kad užima aukštas pareigas, priešingai, bendraudamas tai slėpė. Gal todėl yra įstrigęs atmintin vienas įvykis. Mums žvejojant Kauno mariose, kažkas iškratė, supjaustė ir sugadino valdiškus žvejų tinklus. Žvejai, kurių, beje, tėvas nemėgo už nesąžiningą ir netvarkingą elgesį, savo ruožtu ėmė ieškoti kaltininkų. Kadangi mes žvejojome netoliese, jie ėmė visokiais būdais mus terorizuoti, esą tai mūsų darbas. Po pusės valandos nemalonaus pokalbio, Tėvas, negalėdamas atsikratyti įkyrių kaltintojų, išsitraukė iš savo rankinės Aukščiausiosios Tarybos deputato pažymėjimą ir jiems parodė. Žinoma, jie tuoj pat pasišalino. Tačiau aš aiškiai mačiau, kaip smarkiai tai suerzino Tėvą, kaip tai jam nepriimtina. Jis labai buvo nusiminęs, kad, būdamas teisus, paprasta žmogiška kalba nesugebėjo išsiaiškinti ir turėjo griebtis pigių priemonių savo gynybai.

Stebėtinai buvo imlus pažangai, naujoms idėjoms bei mokslo naujovėms. Jam labai didelį įspūdį paliko kelionė į JAV, kur aplankė nemaža geriau-

sių Amerikos universitetų ir mokslo centrų. Būdamas doras ir sąžiningas, jis negalėjo nutylėti, ką matė pažangiausiose mokslo šventovėse. Parengė išsamią paskaitą apie kelionę į JAV, tačiau jau po pirmos paskaitos buvo skubiai iškviestas į Vilnių, į kompartijos Centro komitetą, ir jam buvo kategoriškai uždrausta tęsti tokių paskaitų ciklą. Nors toje jo paskaitoje nebuvo kalbama apie politiką, tačiau, kaip žinoma, sovietmečiu jau vien pasakymas, kad kažkur yra geriau negu pas mus, buvo nusikaltimas. Pamenu, siaurame rate susirinkus jo broliams, seseriai ir visai giminei, kuriuos, beje, jis labai mylėjo bei rėmė, dažnai sakydavo, kad mes dar negreitai pasieksime net ir paprastų Amerikos darbo žmonių gyvenimo lygį.

Šienapjūtės pamokos

Labai mažai dėmesio skyrė buičiai, materialiems dalykams. Manė, kad visa tai laikina, visi turtai yra reliatyvūs ir iš esmės jo tai nedomino. Ūkiniuose darbuose nebuvo itin stiprus. Pamenu vieną nestandartinį atvejį, kuris buvo galbūt vienintelis ir todėl man įstrigo visam gyvenimui. Rūsyje abu kažką meistravome. Tėvui nesisekė kalti. Kai jis tvojo tiesiai sau į pirštą, metė plaktuką ant žemės, keiktelėjo ir pasakė, kad atpratęs nuo tokių darbų, ne jam juos dirbti ir apskritai visi turime dirbti tai, ką mokame.

Visi buities rūpesčiai gulė ant mamos pečių. Atleisdama Tėvą nuo visų buities darbų, mama sukūrė idealias sąlygas jam dirbti ir kartu buvo puiki pagalbininkė. Gerai pamenu, kai ryte jis pasakydavo, kur išeinąs ir į kokius renginius, mama tuoj pat suruošdavo visą aprangą nuo kaklaraiščio iki kojinių. Įspūdingiausia buvo tai, kad mama, tarnaudama Tėvui, jautėsi laiminga, nes jos gyvenimo tikslas buvo padėti jam tuose dideliuose ir kilniuose darbuose, kuriais jis gyveno. Būdama gydytoja, ji nedvejodama paliko savo darbą ir dvidešimt metų, iki pat Tėvo mirties, gyveno jo darbais ir idealais. Ir tai jai buvo ne prievolė ar nemaloni pareiga, o didelis džiaugsmas ir palaima. Be jokios abejonės, Tėvui tai buvo didžiulė gyvenimo parama ir laimė.

Su žmona Donata ir sūnumis

Laisvalaikio Tėvas turėjo palyginti mažai. Savaitgaliais visi kartu važiuodavome žvejoti. Tai buvo vienas iš mėgstamiausių jo užsiėmimų. Mėgstama vieta - Kauno marios ties Strėva ir Kapitoniškėmis. Net ir žūklėje jis spinduliuodavo energija, entuziazmu. Jo nesustabdydavo jokios nesėkmės ar blogas oras. Visada išlikdavo linksmas ir optimistas. Atsimenu, kartą žvejojant spiningu, blizgė užkliuvo už nugriuvusio medžio. Tėvas, bandydamas atkabinti, stipriau timptelėjo valą ir blizgė, atšokusi nuo medžio, įsisegė tiesiai jam į ausį. Kadangi neturėjome jokių tinkamų įrankių, Tėvas pats nuvažiavo į traumatologinį punktą, kur jam išėmė neįprastą „auskarą“. Kitas įvykis buvo kur kas liūdnesnis.

Ankstyvą 1964 metų pavasarį smarkiai pustė. Kauno marių ledas buvo gana tvirtas, tačiau, matyt, suplonėjęs ties šaltiniu. Žvejojome trise: Tėvas ir mes su broliu. Staiga ledas įlūžo ir visi atsidūrėme lediniame vandenyje. Vargais negalais išsikapanojome, tačiau, atėję prie mašinos, radome ją užpustytą. Taigi, kol šlapi ją atkapstėme, nežmoniškai sušalome. Net ir tokiose ekstremaliose situacijose Tėvas išlikdavo ramus ir nedejuodavo, priešingai, bandydavo juokauti.

Beje, šis paskutinis nuotykis man visą laiką neduoda ramybės, nes lygiai už dviejų mėnesių Tėvui, niekada rimčiau nesirgusiam, staiga sutriko inkstai. Gal dėl to nežmoniško peršalimo įlūžus ledui... Bet tai tik spėlionės. Matyt, tokia buvo lemtis. Lemtis, kuri atėmė tą, kuris buvo brangiausias.“

Nereikia manyti, kad Donatos ir Kazimiero Baršauskų gyvenimo niekada netemdė tamsūs debesėliai. Nėra namų be dūmų.

„Tu rašai apie mano blogas puses ir apie savo... Aš pasistengsiu savo pataisyt, bet prašau - Tu pasistenk ištaisyti savo... Tegul šios atostogos bus tokios, kurios išsklaidys tuo debesius, kurie pradėjo rinktis apie mūsų šeimyninį gyvenimą, - rašė jis viename iš laiškų.

Laimei, debesėliai visada išsisklaidydavo, ir kita diena būdavo dar šviesesnė.

Po keturių dešimtmečių vyro Kazimiero, mylimo žmogaus, paveikslas vėl atgyja žmonos Donatos Baršauskienės prisiminimuose. Taip galėjo pasakyti ir parašyti tik labai mylinti Moteris.

„Jis buvo krikštytas Kazimiero vardu, bet labiau jam tiktų vardas Meilė. Jis buvo apsuptas meilės spindulių ir meilės galios. Meilė ir gerumas buvo neatsiejami nuo jo gyvenimo prasmės. Nieko pasaulyje nebuvo, ko jis būtų nemylėjęs, - mylėjo šeimą, namus, žmones, mylėjo gamtą, gyvūnėlius, mylėjo darbą, bendradarbius, mylėjo net tuos, kurie jo nemylėjo.

Buvo du kartus vedęs. Iš pirmos santuokos turėjo sūnų Vytautą, labai gabų ir geros širdies vaiką. 16 metų jau buvo šachmatų sporto meistras. Bet savo gabumų nevertino, nepripažino jokių pastovių gyvenimo normų ir anksti mirė. Iš antros santuokos turėjo du sūnus - Joną ir Petrą. Abu baigė KPI.

Kartą, būdamas linksmos ir nerūpestingos nuotaikos, Kazys man pasakė: „...duokš ranką ir einam kartu. Nebijok, mes neprapulsim, aš gerbiu bet kokį sąžiningą darbą ir gyvenu pagal Kristaus mokslą“. Ir tikrai jo dvasios pasaulis buvo kažkokia paslaptinga, nesudėtinga, lengva, tyra ir šventa pareiga.

Vyriausias sūnus Vytautas

Ir nuėjom kartu. Bet kelias buvo neilgas. Negalėjau susitaikyti su mintimi, kad toks stiprus, sveikas, protingas, geras, darbštus, visų mylimas ir gerbiamas žmogus staiga, netikėtai pabaigė savo žemės kelionę. Pabaigė ne laiku.

Ir dabar man atrodo, kad aš gyvenau nuo pirmo jo žvilgsnio iki paskutinio jo atodūsio. O visa, kas buvo prieš ir po jo, - tai tik maži epizodai, vegetacija ir pareiga.

Dažnai kartodavo: „Aš stengiuosi gyventi taip, kad po mirties manęs žmonės nekeiktų“. Atrodo, kad jis neturėjo ydų, blogų įpročių, nebuvo piktas, kerštingas ar pavydus. Į visus gyvenimo įvykius jis žvelgdavo pro gėrio, jautrumo prizmę, matė realų sunkų gyvenimą, bet į ateitį žiūrėjo optimistiškai.

Per rūpestingumą ir pareigingumą ant savo pečių užsikraudavo daug kitiems priklausomų darbų. Sakydavo: „Nors kai kur pavėluotai, bet atlieku viską, ką esu užplanavęs“.

Visur ir visada skubėdavo, neturėdavo laisvo laiko pramogoms ar tinginiauti. Gyvenimas ėjo vienodai darbo ženkle.

Galima sakyti, kad namie jis būdavo lyg ir svečias. Bet tam svečiui paklusdavo visi namai ir darbai. Visi jo laukdavo.

Pareidavo gerokai po darbo valandų. Tada pietaudavo. Valgiui buvo neišrankus, mėgo paprastą, kaimišką, jaunystėje valgytą maistą.

Jonas ir Petras Baršauskai

Po pietų truputį pailsėjęs, pagulėjęs keldavosi ir eidavo prie darbo stalo. Vartydavo tos dienos spaudą, klausydavosi radijo žinių, o vėliau, į naktį, kibdavo į straipsnius, pranešimus, mokslinę veiklą. Labai kruopščiai ruošdavosi fizikos paskaitoms, nors, atrodo, per daugelį metų skaitoma medžiaga turėjo būti žinoma atmintinai. Jo kambario žiburys užgesdavo gerokai po 24 val., o reikalui esant dirbdavo iki 3 val.

Turbūt niekam neteko matyti jo pikto, irzlaus, niekam neteko girdėti jo barnių ar nepasitenkinimo. Su ypatinga kantrybe priimdavo žmones tokius, kokie jie yra, - su visom ydom ir gerom savybėm. Stengdavosi iki galo išklausyti žmonių skundus, pasisakymus, niekada nesmerkdavo blogai pasielgusių ir niekada nepamokslaudavo. Sakydavo, kad pats gyvenimas atsirinks vertus ir reikalingus. Kalbėdavo paprastai, aiškiai, visiems suprantamai, be įmantrių posakių, tarptautinių žodžių.

Visur, o ypač namie, būdavo švelnus, visada linksmas, pasirengęs kiekvienam padėti. Nors jį geriau pažinus, tuoj galima buvo pastebėti jo veide ir rūpestį, ir nerimą, ir skausmą. Bet visa tai likdavo jo viduje. Savo nesekmėmis ir vargais kitų žmonių neapsunkindavo. Visiems buvo įdomu su juo kalbėtis, jo klausyti - kalba lengva, linksma, nenuobodi, įvykiai nauji, žinios geros.

Bet būdavo momentų, kada jis, įžeistas ar netekęs kantrybės, numesdavo tikslią, taiklią frazę, kuri likdavo įsimintina visam gyvenimui. Bet tai irgi būdavo pasakoma labai švelniai ir pamokomai, dažniausiai juokaujant.

Įpusėjus amžiui, jis pradėjo dažniau galvoti apie poilsį. Nutarė, kad visos savaitgalio dienos ir šventės turi būti skirtos namams ir šeimai. Tai buvo neapsakoma laimė. Visa šeima, kartais ir broliai, važiuodavo į gamtą, džiaugdavosi jo buvimu namie. Bet ir gamtoje jis nemėgo būti be užsiėmimo. Visada po ranka būdavo knyga ar šachmatų lenta.

Namuose su šeima

Jei oras geras ir palankus žvejybai, sėsdavo į valtį ir meškeriodavo.

Žiemą mėgdavo važiuoti į medžiokles. Ne šaudyti ar parsivežti grobio, bet pabūti gamtoje.

Kartą, grįždamas iš medžioklės, patyrė nemažą autoavariją, bet, laimei, nė vienas medžioklis nenukentėjo, išskyrus automobilį. Tada buvo labai slidus kelias ir dvidešimt laipsnių šalčio. Grįžęs namo ramiai pasakė: „Vos neužsimušiau". Mus visus nukrėtė šiurpas, o jis juokaudamas: „matyt, taip buvo lemta". Ir nušlubavo į lovą.

Jam dažnai tekdavo važinėti darbo reikalais. Dažniausiai į Maskvą ar kitų respublikų aukštąsias mokyklas. Kur tik nuvažiuodavo, visur surasdavo bičiulių, draugų, niekur nebuvo vienišas, visur buvo mėgstamas.

Namuose per darbus dažniausiai užmiršdavo šeimos švenčių datas ir sveikinimais bei dovanomis namiškiai nebuvo lepinami. Jis nežinojo, kur kokia yra parduotuvė, išskyrus knygynus. Bet iš tolimesnių kelionių visada visiems parveždavo lauktuvių. Mes stebėjomės, kaip jis surasdavo

parduotuvę ir kaip sugebėdavo ką nors nupirkti ne tik namiškiams, bet ir kitiems. Iš kelionių visada gaudavom žinią telefonu arba laišku.

Retai, bet būdavo malonių laisvalaikio valandų, kada visa šeima susėsdavom, kalbėdavomės, juokaudavom ir ginčydavomės. Labiausiai įsimintini Kazio pasakojimai apie jo skurdžią vaikystę, apie gyvenimą tėviškėj. Su meile ir pagarba prisimindavo savo mamą, jos rūpinimąsi vaikais, jos vargus.

Prie Motinos kapo su žmona Donata ir seserimi Viktorija

Šeimos šventė buvo kovo ketvirtoji - Kazimierinės. Tada susirinkdavo broliai, sesuo, artimesni giminės ir draugai. Visi būdavo linksmi, geros nuotaikos, o Kazys net tada nebūdavo visiškai laisvas nuo savo minčių ir planų. Tik nežinau, ar kas nors tą pastebėdavo. Šiaip svečių ir lankytojų Kazys nestokojo, tik jiems neturėdavo laisvo laiko. Ilgiau svečiams užsibuvus, juos išlydėjęs jis būtinai grįždavo į savo kambarį ir baigdavo darbą, kuris skirtas tai dienai. Miegui laiko likdavo nedaug.

Dažnai namuose susirinkdavo gana įtakingų to meto žmonių. Būdavo sunku matyti jų pataikavimą už save aukštesniems. Kazys buvo stipraus charakterio, niekad niekam nepataikavo, nesitaikė prie kitų nuomonės, savo pažiūras labai tvirtai pareikšdavo ir nebijojo pasekmių. Jis sugebėjo juos įtikinti ir teigiamai nuteikti. Matyt, jausdavo momentą, kada gali laimėti.

Nejučiom, nepastebimai ir greit prabėgo 37 Kazio netekties metai. Liko prisiminimų juosta, vis dar girdisi balso ir žingsnių aidas. Be to, liko ištikimi jo draugai, kuriems esu dėkinga už gerumą ir pagalbą, už jautrumą ir gerą žodį.

Labiausiai norėčiau padėkoti ir nusilenkti prof. M. Martynaičiui ir jo šeimai. Kada tik mane užgriūdavo nesėkmės, bėdos, pirmiausia bėgdavau pas prof. Martynaitį pagalbos. Jis visada padėdavo, patardavo, niekados nebuvau atstumta ar neišklausyta. Pirmoji biografinė Kazio knyga buvo išleista prof. Martynaičio rūpesčiu. Jis daug paaukojo savo laiko ir darbo Kazio asmeniui įamžinti, jo atminimui pratęsti. Taip pat dėkoju prof. J. Matulioniui ir jo šeimai. Jie mane išmokė gyventi naujai, jų globos dėka mano žingsniai buvo tvirtesni ir dvasia ramesnė. Visiems Kazio bičiuliams esu dėkinga už gerą žodį, už jam parodytą meilę.

Kazys pabrėždavo, kad jo gyvenimas buvo sunkus, nelengvas, kad, norint ką nors gyvenime pasiekti, reikia turėti daug kantrybės, darbštumo ir užsispyrimo. Tą jis turėjo. Bet manau, kad daug jo planų ir darbų liko neįgyvendinti, liko neišsipildžiusių jo svajonių. Bet gal taip turi būti.“

Prieš tolimą kelionę

Ankstyvas rytas. Kazimieras vaikšto po virtuvę ir tyliai dainuoja:

Yra šalis, kur upės teka,
Plačiai tarp girių ūžiančių…

Tai ženklas, kad šįryt nuotaika ypač gera. Tokios nerūpestingos valandos retos. Pažvelgęs į miegančius vaikus, praveria duris į kiemą. Trys šunys nenustygsta vietoje, veržiasi, kad paglostytų, pamalonintų pirmąjį.

Vilkas, spanielis ir nežinomos veislės, keistu vardu Čiombė. Šį bene labiausiai myli. Galbūt todėl, kad surado skriaudžiamą, nuvargusį, alkaną. Vienąkart, tai buvo vėlų rudenį, Kazimieras išvažiavo medžioti į Gudijos miškus. Naktį praleido prie laužo, miegmaišyje. Švintant pajuto, kad prie vieno šono kažkodėl šilčiau. Žiūri, ogi prigludęs šunėkas. Nesitraukė nė žingsnio visą dieną. Širdis neleido pavyti šalin, palikti miške.

K. Baršauskas pats gamtos vaikas. Buvo stiprus, sveikas, rimčiau nesirgo. Nebent sloga.

Šįkart atostogų išsirengė vėl rudenį, spalio pabaigoje, prie Juodosios jūros, kur nebuvo keletą metų. Tačiau išvažiavo lyg ir nenoromis, prastai nusiteikęs.

O vieną vakarą širdį užgulė kažkoks sunkesys. Anksčiau taip nebūdavę. Prisiminė namiškius, sūnų Vytautą.

Gabus, net talentingas vaikis. Todėl išsiuntė į Maskvą, Baumano inžinerijos institutą. Deja, greitai sugrįžo...

1962 m. spalio 7 dieną K. Baršauskas parašė du laiškus - vieną žmonai Donatai, kitą sūnui Petriukui.

Mamyte,

Mano nuotaika labai pablogėjo. Sveikata pradėjo blogėti. Turbūt per daug pradžioje pasikaitinau ir per daug prisimaudžiau. Naktimis didžiausia nemiga, galvą skauda, prakaitas pila, su šlapimo pūsle reikalai ne kokie, greičiausia persišaldžiau...

Petreli!

Laišką nuo Tavęs gavau. Jis buvo labai man įdomus ir malonus. Aš labai Tau dėkoju. Tu jau visai vyriškai rašai. Labai gerai, kad atsiremontavot virtuvę ir vonią. Kad Tu toks geras ir razumnas, aš noriu ilgai dar su Tavim gyventi. Labai išsiilgau Tavęs...

Čia jūroje važinėja tokie dviračiai kaip Tavo „Školninkas", tik pritaisyti prie dviejų siaurų laivelių. Du ratai turi tokius sparnus ir varo vandenį... Kitą metą jau be Tavęs nevažiuosiu, man labai nuobodu. Neturiu su kuo padūkti, ypatingai rytais ir vakarais lovoje...

Sveikinu Tave su gimimo diena. Aš ieškau, ką Tau gimimo dienai parvežti.

„*...aš noriu ilgai dar su Tavim gyventi...*" Bene pirmąkart prasiveržė negera nuojauta. Nerimą kėlė ir vis didėjantis augliukas kojoje. Grįžęs apsilankė pas gydytojus. Šie pasakė, kad tai nieko pavojingo, bet dėl šventos ramybės geriau išoperuoti. Lapkričio viduryje atsigulė į ligoninę, iš kur parašė trumpą laiškelį sūnui:

1962.XI.20

Mielas Petreli,

...Aš Tavęs labai išsiilgau. Labai noriu su Tavimi ruošti pamokas. Man jau vidų ištyrė, nieko blogo nerado, pastebėjo mažą akmenuką pilve.

Rytoj jau 10 val. išpjaus tą guzą ant kojos. Nežinau, kaip ten pavyks. Grįšiu apie sekmadienį.

Balandžiai man baladoja į langą, prašo maisto...

Ar lesini Tu balandžius, ar Nulis? Gal visai abu pamiršote.

Bučiuoju - Tėvelis.

Namie greitai atsigavo, nors daktarai kojoje „*padarė beveik 6 centimetrų skylę*“. Sugrįžo ir ankstesnis optimizmas, įprastas darbo ritmas. Artėjo jubiliejus, „apvali“ gyvenimo data - 60 metų. Kazimieras žinojo, kad tam ruošiasi institutas, Kaunas, o ir visa Lietuva. Pats gyveno kasdienybėje, kurią galima nors iš dalies atkurti iš archyvinių dokumentų, užrašų knygelės, kalendoriaus, kurie saugomi KTU muziejuje, memorialiniame K. Baršausko kambaryje, prisiminimų.

Balandžio 7 dieną fizikos ir matematikos mokslų kandidato disertaciją sėkmingai apgynė Radioelektronikos fakulteto Fizikos katedros vyr. dėst. Vytautas Lesauskis.

1964 m. balandžio 22 d. sudaryta KPI miestelio tvarkymo komisija: 1. Baršauskas, 2. Šeštokas, 3. Koryzna... Paminėta iš viso 10 pavardžių.

Balandžio 23 d. Pažymėtos įžymių profesorių pavardės - Čepinskis, Janickis, Kaveckis ir datos.

Gegužės 12 d. Įrašas jubiliejaus išvakarėse: „*Prašyti doc. Vilenskį, kad atleistų nuo karinių užsiėmimų 9-os statybos valdybos inžinierių, darbų vykdytoją Rasiką Gerchardą, gim. 1936 m., gyv. Kaune.*“

Profesoriaus užrašų knygelėje, nudilusioje nuo ilgo nešiojimosi, šalia įrašų apie paskaitas, konferencijas, susitikimus abiejose lapelio pusėse rūpestingai įrašytas prašymo tekstas.

LTSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo pirmininkui drg. J. Paleckiui.

Į mane kreipėsi Kauno politechnikos instituto II k. studentas drg. Butkevičius Vytautas, sūnus Antano, dėl savo žmonos Eugenijos Butkevičie-

nės, kuri 1961 m. pakliuvusi į nesąžiningų žmonių tarpą... buvo teismo nubausta 3 m. pataisos darbams.

Eugenija Butkevičienė atlieka bausmę Panevėžio darbo stovykloje nuo praeitų metų gruodžio mėn. 1 d.

Ji paliko 11 metų širdies ir sąnarių reumatu sergančią dukterį ir III grupės invalidą vyrą (kaulų TBC).

Padėtis šeimyninė yra labai sunki. Kiek žinau, bausmę atlieką sąžiningai.

Labai prašau atsižvelgti į tai, kad nusikaltimas Eugenijos Butkevičienės nėra didelis ir šeimyninė padėtis yra labai sunki, ir atleisti nuo likusios bausmės.

Prof. K. Baršauskas
KPI rektorius

Jubiliejaus išvakarėse užgriuvo korespondentai. „Ačiū Jums, profesoriau", „Profesorius visada žvalus"... - tokiomis antraštėmis mirgėjo laikraščių ir žurnalų puslapiai.

LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakas skelbė, kad už didelius nuopelnus, rengiant mokslinius bei inžinerinius kadrus ir aktyvią visuomeninę veiklą Kauno politechnikos instituto rektoriui, Lietuvos TSR mokslų akademijos tikrajam nariui, fizikos ir matematikos mokslų daktarui, profesoriui Kazimierui Baršauskui suteiktas Lietuvos TSR nusipelniusio mokslo veikėjo garbės vardas.

Radijas transliavo dokumentinę apybraižą.

„Dažnai sakoma, kad žmogaus gyvenimas tai knyga. Kalbant apie ilgametį Kauno politechnikos instituto rektorių profesorių Kazimierą Baršauską, reikėtų pasakyti, kad gyvenimas – tai knygų knygos. Kurią iš jų atskleisti? Kokį puslapį paskaityti?"

Iš tikrųjų - kokį. Šįkart atskleiskime gegužės 13-osios. Sakoma, kad tą dieną buvo nuskintos visos gėlės, o Kaune pastebimai padaugėjo gyventojų.

Po pietų saulės nužerta Laisvės alėja link Trečiųjų instituto rūmų patraukė šventiškai pasipuošę žmonės. Pradžioje vinguriavo silpna srove, greitai ji virto plačia upe, o rūmų prieigose išsiliejo jūra, kuri vos sutilpo rūmų iškilmių salėje.

Iš Vilniaus atvyko tuometinės valdžios atstovai - J. Paleckis, J. Maniušis, A. Drobnys... Mokslų akademijos prezidentas J. Matulis, Talino ir Rygos politechnikos institutų rektoriai, respublikos įmonių, įstaigų vadovai, kiti svečiai, jubiliato šeimos nariai, artimieji, kolegos.

Scenos audekle žėri skaičius „60“, papuoštas ąžuolo šakele.

16 valandą iškilmingą instituto mokslinės tarybos posėdį jubiliatui pagerbti pradeda prorektorius doc. R. Chomskis ir suteikia žodį pranešimui doc. M. Martynaičiui. Paskui į sceną pasipylė sveikinusiųjų lavina - jų buvo daugiau kaip 70, gėlių vainiką 14-os tūkstančių studentų vardu uždeda ant kaklo, iš studentų sumeistruoto magnetofono pasigirsta sveikinimo žodžiai. Scena skęsta gėlėse.

Tribūnoje pats jubiliatas. Dėkoja partijai ir vyriausybei... Atlikęs šį privalomąjį ritualą, prabyla labai nuoširdžiai: *„Aš viena puikiai supratau: vieno darbas - tai viena maža dalelė, vienas mažas krumplelis. Aš tai pildžiau... Išpildžiau, galbūt, negerai, galbūt, su klaidomis, bet šiandien tai - geriau negu nieko...“*

Rektorius, žinoma, kuklinasi. Kiti jį pataiso - ne, ne krumplelis ne račiukas, o pagrindinis variklis. Paskui jis greitakalbe kreipiasi į savo auklėtinius, studentus:

> *„Gyvenkite, kaip mokėsite, tik būtinai santaikoje. Gyvenimo pagrindas yra mokslas, darbas, darbštumas. Turėkite visur daug kantrybės. Gerbkite kitus, kitų darbą. Niekados neatidėliokite darbo kitai dienai. Darbštumu ir tvirta valia Žmogus viską nugali. Padėkite nelaimėje kitiems. Būkite kuklūs.“*

Jautresniųjų skruostais rieda ašaros. Salės gilumoje nedrąsiai pasigirsta „Ilgiausių metų, ilgiausių“. Melodiją pagauna dar keli balsai, greitai ją traukia visa salė. „Ilgiausių metų, ilgiausių,.. sveikatos metų sveikatos“.

„Man tada labiausiai įstrigo šventiškas salės vaizdas ir jojo liūdnas veidas“, - prisiminė po daugelio metų sesuo Viktorija.

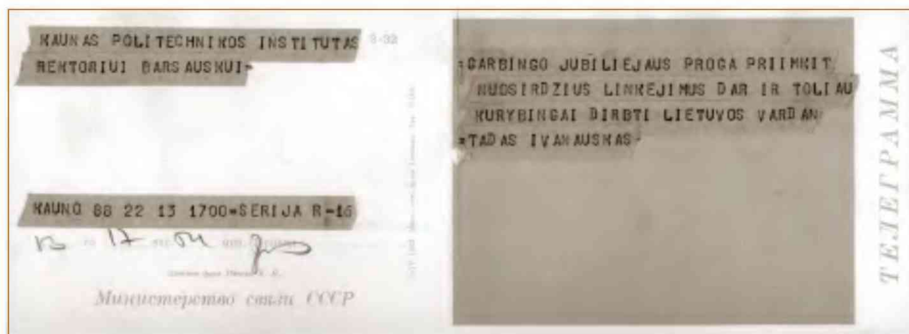

1964. V. 12.

Širdingai sveikinu Jus, Didžiai gerbiamas Rektoriau, garbingo apdovanojimo proga. Linkiu Jums stiprios sveikatos ir ištvermės dar ilgus ilgus metus vadovauti Jūsų sukurtu mokslo bei kultūros galingu židiniu!

Ta pat proga siunčiu linkėjimų visai Jūsų šeimai.

KPI buv. vyr. dėstytoja
P. Lastienė
(pensininkė)

KAUNAS POLITECHNIKOS INSTITUTAS
REKTORIUI BARSAUSKUI-

KAUNO 88 22 13 1700=SERIJA R-16

=GARBINGO JUBILIEJAUS PROGA PRIIMKIT NUOSIRDZIUS LINKEJIMUS DAR IR TOLIAU KURYBINGAI DIRBTI LIETUVOS VARDAN
=TADAS IVANAUSKAS-

Министерство связи СССР

ТЕЛЕГРАММА

Keletas iš šūsnies sveikinimų ...

Jubiliejinio gimtadienio momentai

Vainikas nuo KPI studentų

„Aš nieko nepadariau... aš tik prisidėjau“...

„Pagaliau viskas baigėsi...“ Po iškilmių su žmona Donata

„Kazimieras jubiliejaus išvakarėse jautėsi nekaip. Buvo labai kantrus, nesiskundė, neaitrino kitiems širdies, bet mačiau - jam negera. Manė, atšvęs šešiasdešimtmetį ir visą mėnesį kartu ilsėsimės Druskininkuose“, - pasakoja Donata Baršauskienė.

Iškilmėse taip pat dalyvavo Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministras profesorius H. Zabulis:

„Po begalės gražių žodžių, pasakytų šventės kaltininkui, kalbėjo pats profesorius:

- Aš nieko nepadariau. Dirbo visi. Aš tik prisidėjau…Dovanokit, jei kas buvo ne taip…

Kas buvo tada KPI trečiųjų rūmų salėje, niekuomet tos jo kalbos neužmirš, nes niekas kitas apie savo labai didelius darbus taip kukliai ir su tokia pagarba savo bendražygiams po jo niekur nėra kalbėjęs. Tokį matyti save tarp kitų sugeba tik didelis žmogus.

Po iškilmingų kalbų, garbingų apdovanojimų, gausybės gėlių iš nusiaubtų ta proga Kauno ir visos Lietuvos oranžerijų įvyko iškilmingi pietūs ir vakarienė kartu. Profesorius užpirko visą „Tulpę“ ir pakvietė visus be išimties savo svečius. Daug buvo tostų ir ilgiausių metų, geros sveikatos linkėjimų… Aš pakilau važiuoti į Vilnių dar tuomet, kai puotos šurmulys tebeskardėjo, nes kitą dieną turėjau vykti per Maskvą į Paryžių. Tai buvo mano pirmoji komandiruotė į kapitalistinę šalį su nedidele ano meto sąjunginės ministerijos delegacija, kurioje man buvo numatytos ir šiokios tokios vertėjo funkcijos. Žinoma, aš labai nervinausi, todėl atsiprašiau profesoriaus, kad negaliu pabūti ilgiau. „Tulpėje“ prie galinės kolonos jis atsisveikino su manim ir išsitraukė iš kišenės ranka rašytą pareiškimą su prašymu išleisti jį atostogų.

- Truputį nekaip jaučiuosi, - pasakė gan liūdnai šyptelėjęs. - Noriu nuvažiuoti į Druskininkus. Gavau kelialapį.

Aš patariau jam važiuoti iš karto po savo švenčių, o kitą dieną ant profesoriaus pareiškimo užrašiau atitinkamą rezoliuciją“.

Instituto Trečiųjų rūmų salėn visi norintys dalyvauti jubiliejinėse iškilmėse nesutilpo. Bet, pasak J. Balčiūno,

„profesorius nepamiršo savųjų ir po poros dienų pakvietė katedros dėstytojus ir darbuotojus pas save į namus. Dar dalyvavo jo broliai ir sesuo. Keleto valandų pobūvis buvo jaukus ir betarpiškas. Nebuvo ilgų sveiki-

nimo kalbų, o tik draugiškas pašnekesys. Profesoriui buvo įteiktas katedros kolektyvo albumas. Sudainuota ilgiausių metų ir kitokių dainų. Nors buvo girdėta, jog jis sirguliuoja, tačiau iš veido ir laikysenos to nesimatė. Pats nepasiskundė. Gyveno ateities planais. Džiaugėsi, kad pavyko pradėti Elektronikos rūmų statybą, ten numatyta vietos ir Fizikos katedrai.

Išsiskiriant niekas net nepagalvojo, kad mato paskutinį kartą jo šviesų žvilgsnį ir girdi atsisveikinimo ir padėkos žodžius".

Žmona Donata prisimena: *„Po visų jubiliejinių renginių Kazimieras nutarė gerai pailsėti Druskininkuose, „Dainavos" sanatorijoje. Laukė atvažiuojant ir manęs su Petru. Nuvažiavusi Kazimierą išvydau ligos prispaustą. Nieko nelaukus, tą pačią minutę įsodinau jį į mašiną ir vežiau į Kauną. Ne namo, bet tiesiai į Klinikas, į vidaus ligų skyrių. Jaučiau likimo skirtą mostą, bet netikėjau, kad gyvenimas toks trapus, laikinas, nenuspėjamas. Atidaviau Kazimierą į pačių stipriausių gydytojų rankas ir vyliausi, kad gal įvyks stebuklas. Bet nei Kauno, nei Vilniaus geriausi gydytojai, nei iš Maskvos atvykę konsultantai nieko negalėjo jam padėti. Su paskutine gyvenimo Akimirka ir visagale Amžinybe neįmanoma kovą laimėti."*

Užplūdo nežemiška kosminė šviesa. Ji ryškėjo, plėtėsi horizonte, kol užliejo visą padangę. Šešėliai tirpo, traukėsi, mažėjo ir pagaliau visai išnyko.

„Tyliau kalbėkite, nežadinkit manęs..."

Gegužės 24 dieną 18.30 val. nuo ligoninės Vilniuje durų ąžuolo karstas buvo išvežtas į Kauną. Jį lydėjo vilniečiai, KPI filialo studentai.

Sugrįžo į tuos pačius rūmus, tą pačią salę, kurioje, rodos, tik vakar žydėjo gyvenimo gėlės. Medicinos išvada apie profesoriaus K. Baršausko ligą ir mirtį buvo tokia:

„Profesorius Kazimieras Baršauskas sirgo prostatos adenoma ir retikulo sarkoma. Pastaruoju metu liga komplikavosi urosepsiu su ūmiu inkstų nepakankamumu".

Miela Danute

Sunkioje Tavo liūdesio valandoje nuoširdžiai užjaučiu! Būk tvirta iki galo, kad tapstum verta būti didžiojo žmogaus likimo, didybės ir garbės dalininke. Su Tavimi liūdi visi tie, kurie žinojo, ar pažinojo a. a. Kazimierą – taigi: visa Lietuva.

Spaudžiu dešinę
Pranciškus

Aušros 15-2.

P.s. Jei reikalinga bet kokia pagelba skambink.
305-48.

Pra

Šv. Antano bažnyčios klebono P. Šniukštos užuojauta

VISŲ ŠALIŲ PROLETARAI, VIENYKITĖS!

Už tarybinį MOKSLĄ

KAUNO POLITECHNIKOS INSTITUTO PARTINIO KOMITETO, REKTORATO, KOMJAUNIMO IR PROFSĄJUNGŲ KOMITETŲ ORGANAS

Kazimieras BARŠAUSKAS

A. BARAUSKAS, A. BARKAUSKAS, A. ČESNAVIČIUS, J. MANIUŠIS, J. PALECKIS, B. POPOVAS, A. SNIEČKUS, R. SONGAILA, M. ŠUMAUSKAS, P. DOBROVOLSKIS, K. MACKEVIČIUS, P. BRAZDŽIŪNAS, K. CHOMSKIS, A. CYRAS, L. DIRŽINSKAITĖ, A. DROBNYS, M. GRIGALIŪNAS, Z. JANUŠKEVIČIUS, S. JASIŪNAS, P. JASINSKAS, A. JUCYS, K. KAIRYS, J. KUBILIUS, P. KULVIETIS, J. KUPČINSKAS, K. LENGVINAS, M. MARTYNAITIS, J. MATULIS, V. MEŠČERIAKOVAS, J. MIKALAUSKAS, P. MISIUTIS, J. POŽĖLA, J. SERYS, O. SVYGŽDA, H. ZABULIS, G. ZIMANAS, A. ŽUKAUSKAS.

aimėjimais. ir mokslo lius aukštai mokslo darras sąlygas rektoriaus ne tik pleizdinis skycentruose. kad moksnuolat stip-

mokslininko ndulių, ultio rezonan-

soma nelai- Visas insti- šeimai ir

ši Tavo gimtosios tėviškės velėna su Tavimi lieka amžinai.

Mirė... argi?!

Nusviro juodais kaspinais perrištos vėliavos. Jaudinančiu balsu prabilo radijo diktorius. Ir sustingo studento ranka, rašiusi žodį, nustojo brėžęs liniją braižiklis. Tai — dėl dviejų iš lūpų į lūpas sklidusių baisių žodžių: MIRĖ REKTORIUS...

...Nuaidėjo gedulinga orkestro melodija, nepraeinamai užsitvenkė Laisvės

Atsisveikinančiųjų grandinė prie III rūmų nenutrūko dvi dienas...

Prie Vyro ir Tėvo karsto sūnūs Vytautas, Petras, Jonas ir žmona Donata Baršauskienė

Kauno gatvėmis žmonės plūdo nemunais

Petrašiūnų kapinėse prieš nuleidžiant karstą

JŪS, REKTORIAU, GYVAS VISŲ MŪSŲ ŠIRDYSE

Amžinam poilsiui — paskutinė kelionė.

(Atkelta iš 2 psl.)

dentų garbės sargyba, daugelio rankose — gyvas talpės. Gedulingi dūdų orkestro garsai lydi šią iškilmingą eiseną.

Šimtai autobusų nusidriekusių Lenino prospektu ir Ciurlionio gatve, rodos, irgi sustingo ir laukia pernešti visą šią eiseną iki Petrašiūnų.

Ramiai eina pulys. Po neilgo lietaus atgyja oras. Lengviau kvėpuoti. Tačiau kas galėtų praskaidrinti širdį, kai žingsnis po žingsnio artėjame prie duobės. Į ją amžinai įleisime mums taip brangaus žmogaus kūną.

* * *

Gilia rimtimi sutiko tūkstančius žmonių pušynais apsi[supusios] Petrašiūnų kapinės. Čia įvyko gedulo mitingas.

Jį atidarė vyriausybinės komisijos prof. K. Baršausko laidotuvėms organizuoti pirmininkas Lietuvos TSR Ministrų Tarybos Pirmininko pavaduotojas K. Kairys. Jis pažymėjo, kad, palydėdami šiandien Kazimierą Baršauską, Lietuvos darbo žmonės giliai liūdi[...] Studentės uždengia jį gyvomis gėlėmis, uždedami vainikai ir juodo marmuro lenta, kurioje iškaltos raidės:

Akademikas, Prof. Dr.
Kazimieras Baršauskas
1904.V.13
1964.V.24

Lėtai skirstosi žmonės: šiandien visiems laikams jie iš čia išsineša šviesią atmintį apie profesorių K. Baršauską.

Praslinks metų metai, keisis kartos, tačiau Petrašiūnų kapų pušys amžinai oš mūsų brangiajam rektoriui, kad jam būtų ramu ir lengva ilsėtis.

Šviesus mūsų brangaus Kazimiero Baršausko atminimas liks amžinai gyvas mūsų institute.

Mes netekome brangiausio draugo, labai paprasto, atviraširdžio, niekada nepavargstančio, visa širdimi jauno žmogaus, kurį kas rytą sutikdavom skubantį į darbą, kurio šiltas žvilgsnis ir nuoširdus žodis įkvėpdavo dideliems siekiams. Jo vardas ir darbai amžinai gyvi liks liaudyje. Lietuvos TSR Mokslų akademijos akademiko, profesoriaus, fizikos - matematikos mokslų daktaro, respublikos nusipelniusio mokslo veikėjo, Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputato Kazimiero Baršausko aistringa meilė žmogui, mokslui, svajonės ir planai įsikūnys jo auklėtinių ateities darbuose, skirtuose komunizmo statybai.

* * *

KPI prorektoriaus M. MARTYNAIČIO žodis:

— Labai skaudus smūgis teko Kauno politechnikos institutui. Negailestinga mirtis išplėšė iš gyvųjų tarpo mūsų brangų rektorių, kuris keturiolika metų, nuo pat instituto įsikūrimo, sėkmingai vadovavo mūsų aukštajai mokyklai. Tiesiog sunku patikėti, kad šiandien, kai aplink mus taip veiliai žaliuoja atbudusi gamta, kai aplink tiek gražios gyvenimą teigiančios pavasario, mes stovime prie kapo duobės, norėję čia atsisveikinti su Žmogumi, kuris visu savo gyvenimu, savo darbu, asmeninėmis būdo savybėmis nusipelnė tūkstančių žmonių pagarbą ir meilę. Visas šios minutės tragiškumas tampa dar ryškesnis, kai prisimename, kad vos prieš dvi savaites mes buvome susirinkę pažymėti mūsų rektoriaus 60 metų jubiliejų ir matėme profesorių Kazimierą Baršauską, sėdintį garbingiausioje vietoje, kaip ir visada linksmą, žvalų, nuoširdų ir labai paprastą.

Kiekvienas žmogus gyvenime palieka mažesnį ar didesnį pėdsaką. Mūsų rektorius, praėjęs ilgą kelią, kupiną kūrybinių ieškojimų, palieka mūsų visų širdyse neišdildomą žymę. Ir šią valandėlę, paskutinį kartą būdami drauge su [...]

*

Jaunystės draugų žodis

— Mes, gilinčiai, Kazys Čepaitis, Viktor Sirutaitis, Kazys Motiejaitis ir Mykolas Čekauskas negalime žodžiais išreikšti to, ką pergyvename, kai sužinojome apie Kazimiero mirtį.

Čia šiuo paraštes rašyti mūsų jausmus išreikš geriau.

Brangus Kazimierai Baršauskai. Mes, derlingosios Suvalkijos žemės sūnūs, tos žemės, kurioje Tu gimei ir augai, atvežėme Tau ant kapo Tavo gimtojo krašto velėną. Tų laukų, kuriais vaikystėje mindė Tavo kojos, kurie Tavę maitino ir augino ir kurie šiandien tapo derlingiausiais kolektyviniais laukais. Lai ši Suvalkijos laukų velėna tampa šios Petrašiūnų kapų velėnos, kurioje taip be laiko mes šiandien paliekame Tave.

[...]

Visa žemė skęsta baltuose soduose. Sodams žydint, mirti negalima. Reikia gyventi!

Mūsų širdyse Jūs, mylimas Rektoriau, gyvas!

Šiandieną mes Jus palydėsime į paskutinę kelionę. Jus lydės tūkstančiai, nes tūkstančiams Jūs buvote pavyzdžiu Žmogaus iš didžiosios raidės.

Išaugs Jūsų, mielas Rektoriau, išsvajotas KPI studentų miestelis. Nebe mes, kiti sėdės erdviose auditorijose, kitų žingsniai aidės bendrabučių koridoriuose, bet visi žinos Jūsų vardą, visi švęs Jūsų septyniasdešimtmetį, šimtmetį. Mes didžiuosimės buvę Jūsų auklėtiniais, širdyse nešdami Jūsų dovanotą meilę žmogui ir gyvenimui.

III, IV, V BENDRABUČIO GYVENTOJAI

Donatai Baršauskienei

Dėl mirusio profesoriaus Kazimiero Baršausko pažangaus Amerikos lietuvių laikraščio „VILNIS" kolektyvas reiškia giliausią užuojautą Jums ir visai šeimai, Politechnikos instituto auklėtiniams, visai tautai.

Jo atminimas pasiliks mūsų širdyse amžinai.

Čikaga.

Kolektyvo vardu J. PAULIUKAS

Profesoriaus mirtis — nuostolis mums visiems. Liūdime su Jumis. Priimkite užuojautą Jums ir vaikams.

Niujorkas.

Rojus ir Eva MIZARAI

Valstybinis Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo komitetas nuoširdžiai užjaučia Jus ir visą šeimą dėl Jūsų brangaus vyro, Kauno Politechnikos instituto rektoriaus, fizikos - matematikos mokslų daktaro profesoriaus Kazimiero BARSAUSKO mirties.

Su giliu liūdesiu sužinojome apie puikaus jaunosios kartos auklėtojo ir visuomeninio darbuotojo profesoriaus K. BARSAUSKO mirtį.

Dėl artimo gyvenimo draugo netekimo ir gilaus liūdesio valandoje leiskite Jums, Jūsų šeimai ir artimiesiems pareikšti nuoširdžiausią užuojautą.

MANIUSIS

TELEGRAMOS

Užuojautos telegramas instituto rektoratui, partinei, profsąjunginei organizacijai ir kolektyvui, o taip pat velionio K. Baršausko šeimai ir artimiesiems atsiuntė nemažą organizacijų bei pavienių asmenų:

BALTARUSIJOS POLITECHNIKOS INSTITUTAS.

NEORGANINIŲ MEDŽIAGŲ TECHNOLOGIJOS KATEDRŲ VISASĄJUNGINĖ KONFERENCIJA TAŠKENTE.

LTSR MA CHEMIJOS IR CHEMINĖS TECHNOLOGIJOS INSTITUTO DIREKCIJA IR VISUOMENINĖS ORGANIZACIJOS.

LKP KLAIPĖDOS MIESTO KOMITETAS IR KLAIPĖDOS MIESTO DŽDT VYKDOMASIS KOMITETAS.

VORONEŽO POLITECHNIKOS INSTITUTO REKTORATAS, PARTINIS KOMITETAS IR VIETOS KOMITETAS.

ŽURNALO „ŠVYTURYS" REDAKCIJA.

PAVOLGIO AUKŠTŲJŲ MOKYKLŲ PLANAVIMO IR KOORDINAVIMO TARYBA.

VALSTYBINIO PROJEKTAVIMO INSTITUTO „GIPROSTANOK" VILNIAUS FILIALO ADMINISTRACIJA IR VISUOMENINĖS ORGANIZACIJOS.

VILNIAUS GELEŽINKELIŲ TRANSPORTO TECHNIKUMO KOLEKTYVAS.

VILKAVIŠKIO SIUVIMO FABRIKO DARBUOTOJAI.

PANEVĖŽIO RAJ. ĖRIŠKIŲ KOLŪKIO KOLŪKIEČIAI.

ŽVEJYBOS LAIVYNO PROJEKTAVIMO INSTITUTO KLAIPĖDOS SKYRIAUS INŽINIERIAI.

GABDANKAS.

SVECOVAS.

PROF. VOINOVAS.

BASKUTIENĖ ir kiti.

Artimieji ir šiandien tebemano, kad jo mirties priežastis ne visai ta...

Kaunas gedėjo tris dienas. Plūdo žmonės. Kad patektų į salę, kur pašarvotas velionis, jie kantriai laukė.

„Pro karstą praėjo tūkstančiai. Aš visą laiką sėdėdavau šalia Kazimiero. Matau, ateina daug paprastų vyrų, moterėlių sodietišku drabužiu. Padeda gėlių, pastovi, nusišluosto ašarą. Galvojau, ką jie galėjo turėti bendro, dėl ko taip daro“, - pasakojo brolis Jonas Baršauskas.

„Gailėjo, visi labai gailėjo. Manau, kad buvo ir tokių kaip aš, kurie nedrįso ar nespėjo padėkoti šiam Žmogui už parodytą širdį. Pavėlavom.

Tomis dienomis visi KPI studentai prisisegėm prie drabužių instituto ženklelius su juodu kaspinėliu ir jautėmės paliesti tos pačios nelaimės. Prisimenu kelis kartus, kol dar Rektorius buvo pašarvotas III rūmuose, ateina laidotuvių organizatoriai į auditoriją per paskaitas, atsiprašo ir pasako, kad prie karsto garbės sargybon reikia kelių studentų. Iškart ūžteli ir atsistoja visa auditorija. Užsirašo arčiausiai buvusių pavardes, ir paskaita vyksta toliau.

Rektoriaus laidotuvės buvo didžiulės, juk susirinko vos ne visi Lietuvos inžinieriai ir KPI studentai. Studentai kalbėjo, kad buvo prašoma leisti karstą ant rankų nunešti į pačias Petrašiūnų kapines. Leido tik iki geležinkelio stoties. Ėjom apsirengę tautiniais drabužiais. O aš vis mąsčiau, kur šiandien būčiau, jei ne mūsų Rektorius“, - tai dr. V. Žilinskienės žodžiai.

Išaušo saulėtas antradienio rytas. Gyvenimas Kauno centre sustojo. 15 valandų 15 minučių. Paskutinės atsisveikinimo akimirkos.

„Taip laidojome Darių ir Girėną“, - girdėti aplinkui.

Petrašiūnų kapinėse, nuleidžiant karstą, saulę uždengė juodas debesėlis. Sušniokštė pavasario lietus. Dangaus ašaros.

Šeimai, artimiesiems plūdo užuojautos telegramos, laiškai.

„Miela Danute,... būk tvirta iki galo, kad taptum verta būti didžiojo Žmogaus likimo, didybės ir garbės dalininke. Su Tavimi liūdi visi tie, kurie žinojo ar pažinojo a.a. Kazimierą - taigi visa Lietuva...“

Kitą dieną namiškiai, atėję aplankyti kapo, pamatė dar vieną vainiką, kurio vakar nebuvo. Raudonos tulpės degė lyg gyvas kraujo lašas. Ant namie išausto rankšluosčio parašyta: *„Dėkingi už mokslą. Tremtinių tėvų vaikai…“*

Profesoriaus Kazimiero Baršausko amžino poilsio vieta Petrašiūnuose

Pabaigos žodis

Na, mielasis skaitytojau, atėjo metas atsisveikinti, užversti paskutinius knygos puslapius. Pamilau aš profesorių Kazimierą Baršauską, kaip prieš tai esu pamilęs kitus savo herojus – profesorius inžinierius Kazimierą Vasiliauską, Steponą Kairį. Jei pamilote arba nors pajutote jam simpatiją ir jūs, būsiu laimingas.

Ši knyga ne vien mano pastangų vaisius. Pirmiausia tai Kauno technologijos universiteto padėka jo Kūrėjui.

Knygos pabaigoje pridėtas archyvų, knygų, spaudos leidinių, kitų šaltinių sąrašas, pasidalijusių prisiminimais pavardės, dokumentai, straipsniai, kurie skelbiami pirmą kartą iš asmeninio profesoriaus archyvo, liudija, jog tai bendro darbo rezultatas, kad ją rašėme kartu.

Neįkainojamą paramą autoriui suteikė prof. K. Baršausko žmona Donata Baršauskienė. Ir šiandien tebegirdžiu jos tariamus žodžius:

– Šventas, šventas jis buvo žmogus…

Brangias prisiminimų akimirkas išsaugojo profesoriaus sūnūs inž. Jonas Baršauskas ir dr. Petras Baršauskas, sesuo Viktorija, brolis Jonas, kiti artimieji.

Patarimais, geru žodžiu gelbėjo profesoriaus mokiniai, jį pažinojusieji, mokslotyros, leidybos specialistai.

Prie profesoriaus K. Baršausko biusto KTU Elektronikos rūmų kiemelyje

Finansinę paramą, leidžiant knygą, nedvejodamas išrūpino Kauno politechnikos instituto auklėtinis inž. dr. Bronislovas Lubys.

Profesoriaus atminimas tebėra gyvas kolegų, auklėtinių širdyse, įamžintas Kauno technologijos universiteto muziejaus memorialinėje ekspozicijoje, kino filme „Žmogus, pasilikęs širdyse“. Jo vardu pavadinta gatvė Kaune, Universiteto akademinio miestelio teritorijoje, Ultragarso mokslo institutas. Jis minimas Lietuvos mokslų akademijos renginiuose, fizikų konferencijose kaip vienas šio mokslo patriarchų.

Koplytstulpis K. Baršausko tėviškėje

Vilniaus Gedimino technikos universitete atidaryta profesoriaus K. Baršausko, inžinierių rengimo Vilniuje pradininko, vardinė auditorija.

Petrašiūnų kapinėse amžino poilsio vietą saugo architekto T. Baginsko sukurtas antkapinis paminklas. Tėviškėje iš sodybos kieme pastatyto koplytstulpio žvelgia jis į žalią lygumų tolį. Į vieškelį, išvedusį pasaulin.

Gaila tik, kad tėviškėnai neišsaugojo savo garbingo žemiečio pavardės mokyklos pavadinime. Persistengė iš pernelyg užplūdusio patriotizmo. Dabar ji tik Gižų vidurinė ir siekia susigrąžinti šį vardą.

Sakoma, kad istorija persirašo. Persirašo pati, net mums to neprašant. Todėl ir šios knygos tikslas ne perrašyti akademiko, profesoriaus Kazimiero Baršausko gyvenimo istoriją. Perrašyti – nedėkingas darbas. Parašyti – taip. Pratęsti atminimą.

Dėkingas autorius

Priedai

Po Lietuvą su elektronų skaitikliu *

1. Įvadas

Buvo 1939 metų vasaros pradžia. Oras pakankamai sausas. Mūsų aparatūrai labai palankios sąlygos. Sumanėme pavažinėti po Lietuvą, aplankyti įvairias jos apylinkes. Nutarėme vežtis ir aparatūrą, kuri pajustų žemės spinduliavimą. Aparatūrą sutvarkėme taip, kad ji tilpo į septynias nedideles dėžes. Trijose dėžėse tilpo mūsų 1350 voltų įtampos baterija, ketvirtoje – stiprintuvas, penktoje – 220 voltų anodinės įtampos baterija, šeštoje – du akumuliatoriai lemputėms kaitinti, septintoje – pats Geigerio elektronų skaitiklis. Važiavome lengvuoju automobiliu, susikrovę visą aparatūrą. Buvome nutarę per dieną nukeliauti nuo 100 iki 150 km. Šį mūsų numatytą kelią nuvažiuoti gana gerai suspėdavome: per 25 darbo dienas suvažinėjome 2347 km ir atlikome matavimus 260 vietų. Apvaliais skaičiais imant, matavome kas 10 km kelio. Buvo tokių vietų, kur matavome dažniau, o kai kur – rečiau. Kad darbas geriau sektųsi, numatytą laiką suskirstėme į penkias dalis.

Darbą pradėjome VI.20, baigėme VIII.15. Važiavome tam tikrais ciklais. Kiekvieną kelių dienų kelionę pradėdavome ir baigdavome Kaune.

P i r m o j i k e l i o n ė: Kaunas – Vilijampolė – Vilkija – Seredžius – Jurbarkas – Eržvilkas – Skaudvilė – Viduklė – Raudondvaris – Kaunas.

A n t r o j i k e l i o n ė: Kaunas – Garliava – Balbieriškis – Alytus – Daugai – Onuškis – Aukštadvaris – Butrimonys – Birštonas – Prienai – Igliauka – Marijampolė – Gižai – Balsupiai – Sasnava – Veiveriai – Kaunas.

T r e č i o j i k e l i o n ė: A. Šančiai – Rumšiškės – Kaišiadorys – Čiobiškis – Musninkai – Širvintos – Giedraičiai – Molėtai – Anykščiai – Svėdasai – Utena – Zarasai – Imbradas – Rokiškis – Obeliai – Lukštai – Tumasonys – Pandėlys – Papilys – Biržai – Pasvalys – Pumpėnai – Panevėžys – Ramygala – Šėta – Kulva – Vilijampolė – Kaunas.

K e t v i r t o j i k e l i o n ė: Kaunas – Jonava – Ukmergė – Taujėnai – Panevėžys – Smilgiai – Šeduva – Radviliškis – Šiauliai – Kuršėnai – Papilė – Kruopiai – Akmenė – Viekšniai – Mažeikiai – Seda – Ylakiai – Skuodas – Salantai – Darbėnai – Palanga – Kretinga – Kartena – Plungė – Telšiai – Varniai – Kražiai – Kelmė – Raseiniai – Šiluva – Grinkiškis – Dotnuva – Kėdainiai – Babtai – Kaunas.

P e n k t o j i k e l i o n ė: Kaunas – Zapyškis – Šakiai – Lukšiai – Naumiestis – Vilkaviškis – Pilviškiai – Višakiškė – Vinčai – Kaunas.

Važiuodami per tas pačias vietas antrą kartą ir kiekvieną kartą parvažiavę į Kauną, matavimus pakartodavome tomis pačiomis sąlygomis. Visais atvejais gauti skirtumai neviršydavo galimų paklaidų.

---

* *Straipsnis iš prof. K. Baršausko archyvo. Skelbiamas pirmą kartą.*

2. Matavimų tikslas

Jau seniai žinoma, kad žemė yra radioaktyvi. Ji žeria iš savęs alfa (α), beta (β) ir gama (γ) spindulius. Kitų matavimai parodė, kad, kylant aukštyn, žemės spindulių intensyvumas mažėja. Vieni nustatė, kad jis pasiekia minimumą 1 km aukštyje, kiti – 2 km aukštyje, o dar kiti – tik 600 m aukštyje. Kaip matyti, žemės spindulių intensyvumas įvairiose vietose nėra vienodas. Mus domino mūsų pačių krašto dirvožemio spinduliavimas. Matuoti mus paskatino ankstesnieji mūsų matavimai, atlikti skrendant lėktuvu[1]. Ten tuo pačiu skaitikliu tyrėme, kaip keičiasi kosminio spinduliavimo intensyvumas kylant į 5 km aukštį. Kai mūsų lėktuvas stovėjo aerodrome, bendras kosminio spinduliavimo ir žemės radioaktyvumo intensyvumas buvo 186 impulsai, pakilus į 600 metrų aukštį, mūsų aparatūra parodė 130 impulsų spinduliavimo intensyvumą. Vadinasi, 600 m aukštyje bendras spinduliavimo intensyvumas sumažėjo apie 30%. Kosminis spinduliavimas šiame aukštyje galėjo tik padidėti, bet ne sumažėti. Išeina, kad šioje vietoje turėjo sumažėti žemės spinduliavimas. Spinduliai, siunčiami žemės, jau turėjo būti oro sluoksnio (600 m) absorbuoti. Mums buvo įdomu, ar visas mūsų krašto žemės paviršius vienodai intensyviai spinduliuoja.

Savo matavimų duomenis čia pateikiame nedarydami jokių didesnių išvadų. Tiriant mūsų žemės gelmių turtus, šie mūsų duomenys gal ir bus kam nors naudingi.

3. Matavimo metodas

Pagrindinė matavimo priemonė buvo prof. H. Geigerio elektronų skaitiklis[2]. Kad skaitiklis normaliai veiktų, turėjome parengę reikiamą aparatūrą. Jos schemoje pavaizduota:

S - elektroninis skaitiklis, kurį sudaro 3 cm skersmens, 27 cm ilgio ir 0,4 mm sienelių storio varinis vamzdelis. Pro vamzdelio kamščius pratempta 0,2 skersmens nikelio vielelė. Vamzdelis pripildytas 12 cm Hg slėgio argono dujų. Į argono dujas įmaišyta 10% absol. spirito garų;

I - 1350 voltų įtampos sausų elementų baterija;

V - skysčio (benzolo, spirito ir pikrino rūgšties) mišinys, kurio varža 109 omų;

C_o - 50 cm talpos, c_1 ir c_2 – 3000 cm ir c_3 – 5000 cm talpos kondensatoriai;

K_o - katodinė lemputė RE 134; k_1, k_2 ir k_3 – vienodos lemputės RE 034. K_o lemputės anodinė įtampa 220 voltų; k_1, k_2, k_3 lempučių – 200 voltų;

V_o - 10^7 omų, $v_1 = v_2 = v_3 = 5 \cdot 10^6$ omų, $v_4 = v_5 = v_6 = 10^6$ omų varža;

A - 4 voltų akumuliatorius;

B – 220 voltų anodinė sausų elementų baterija;

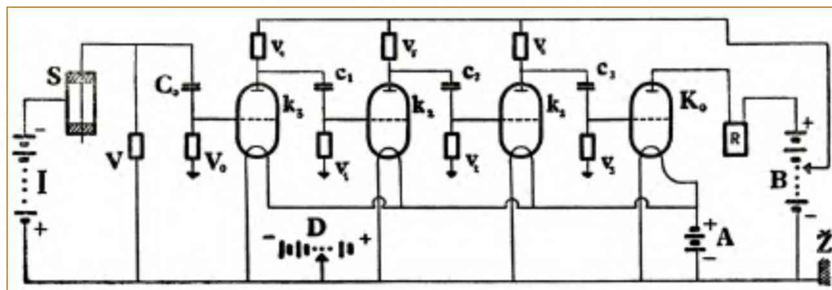
R – elektromagnetinis registratorius. Anodinė baterija buvo sudaryta iš keleto lygiagrečiai sujungtų sausų baterijų;

[1]) *„Gamta", 1940 m. Nr. 2.*

[2]) *Žr. „Gamta", 1936 m. Nr. 1 ir 1940 m. Nr. 2.*

D – sausa 15 voltų baterija lempučių tinkleliams kaitinti. Tinklelių įtampos buvo keičiamos nuo 0 iki 15 voltų;

Ž - įžeminimas. Jį darėme įsmeigdami ilgą (70 cm) metalinį virbalą į drėgnesnę žemės vietą.

1 pav.
Elektroninio skaitiklio stiprintuvo schema

Visa aparatūra, išskyrus katodines lemputes ir elektromagnetinį registratorių, buvo pasigaminta ir sumontuota Fizikos katedros laboratorijose.

Per skaitiklį (S) perėjęs jonizuojantysis spindulys pakeičia katodinės lemputės k_3 tinklelio įtampą, atitinkamai pakeisdamas jos anodinę įtampą. Šis lemputės k_3 impulsinis anodinės įtampos pokytis perteikiamas į lemputės k_2 tinklelį. Lemputė k_2 perteikia sustiprintą impulsą į lemputę k_1, o ši – į paskutinę lemputę K_o, kurios anodinėje grandinėje yra įjungtas registratorius R, kuris, sumažėjus anodinei srovei 5-8 miliamperais, užregistruoja per skaitiklį perėjusį spindulį. Šitaip registruojamas kiekvienas per skaitiklį pereinantis spindulys. Registratorius kiekvienu momentu parodo, kiek spindulių perėjo per tam tikrą laiką.

Matavimui pakelėje pasirinkdavome patogesnę aikštelę. Visa aparatūra matavimo metu stovėdavo automobilyje, tik skaitiklį padėdavome ant žemės šalia automobilio. Laidai buvo pakankamai ilgi, todėl veikiantį skaitiklį galėdavome ligi 2 m atitolinti nuo pačios aparatūros. Daugiausia matavimų atlikome pakelėse. Kad skaitiklio įtampai nekliudytų žolės ir dulkės, ant žemės visuomet patiesdavome gabalą (1 m^2) plonos drobės.

Skaitiklis buvo įtaisytas medinėje dėžutėje, atviroje į žemės pusę. Vietose, kur efektai buvo didesni, ant žemės padėdavome 50 cm ilgio, 40 cm pločio ir 4 mm storio švino plokštelę. Visuomet tose pačiose vietose matuodavome du kartus. Pirma matuodavome padėję skaitiklį tik ant drobės, paskiau po skaitikliu pakišdavome švino plokštelę. Kiekvieną kartą matuodami su švinu gaudavome mažesnį intensyvumą. Kiekviename matavimo punkte sugaišdavome nuo 30 min. iki 1 val.

4. Matavimų duomenys

Visus matavimų duomenis pateikiame iš eilės pagal atliktas keliones, nurodydami tikslesnes matavimo vietas.

Eil. Nr.	Matavimo vieta	Tikslesnis vietos nurodymas	Impulsų skaičius per min.	Pastabos
1.	Kaunas - Aleksotas	Šalia Fizikos ir chemijos in-to	176,0±4,2	
2.	Vilijampolė	Už miesto, link Raudondvario	155,0±3,9	
3.	Raudondvaris	Pačiame miestelyje	160,0±4,0	
4.	Už Raudondvario	83-iame kilometre	I74,0±4,2	
5.	Bubiai	—	167,0±4,1	
6.	Vilkija	Už miestelio, link Seredžiaus	184,0±4,3	
7.	Seredžius	Pačiame miestelyje	170,0±4,2	
8.	Pakalniškiai	52–53 km	162,0±4,1	
9.	Prieš Plokščius	Kitoje Nemuno pusėje	150,0±3,8	
10.	Balandžių kaime	—	130,0±3,6	
11.	Gelgaudų (Zomkaus) pilis	—	129,0±3,6	
12.	Žvyriai	Kaimas	180,0±4,3	
13.	Prieš Jurbarką	Prieš pat miestą	159,0±3,9	
14.	Jurbarkas	Mieste	152,0±3,8	
15.	Jurbarkas – Eržvilkas	10 km už Jurbarko	156,0±3,8	
16.	— » —	20 km — » —	156,0±3,8	
17.	Karklotė	Kelias Eržvilkas – Tauragė	194,0±4,4	
18.	Pašaltonys	7–8 km	152,0±3,8	
19.	Varlaukis	—	156,0±3,8	
20.	Varlaukis – Skaudvilė	Link Skaudvilės, 15 km	190,0±4,4	
21.	Skaudvilė	Už miestelio, link Bijotų	130,0±3,6	
22.	Bijotų vienkiemis	Baubliai	130,0±3,6	
23.	Kryžkalnis	—	152,0±3,8	
24.	Nemakščiai – Viduklė	102 km nuo Kauno	129,0±3,6	
25.	Viduklė – Raseiniai	92 km — » —	150,0±3,8	
26.	— » —	81 km — » —	136,0±3,6	
27.	Raseiniai – Grinkiškis	5 km nuo Raseinių	186,0±4,3	
28.	— » —	11 km — » —	179,0±4,2	
29.	Pikčiūnai – Betygala	5 km nuo Pikčiūnų	176,0±4,2	
30.	Betygala – Ariogala	Ties Skirnosios upeliu	146,0±3,7	
31.	Leščiai – Čekiškė	Prie Žemaičių plento	160,0±4,0	
32.	Čekiškė – Vilkija	45 km nuo Kauno	168,0±4,1	
33.	Vilkija	Iš Čekiškės pusės	174,0±4,4	
34.	Už Garliavos	10 km nuo Kauno	195,0±4,4	
35.	Kaunas – Prienai	22 km — » —	193,0±4,4	
36.	— » —	32 km — » —	159,0±3,9	
37.	Prienai – Balbieriškis	9 km nuo Prienų	146,0±3,8	
38.	Balbieriškis – Alytus	4 km nuo Balbieriškio	149,0±3,8	
39.	— » —	4 km nuo Alytaus	160,0±4,0	
40.	Alytus – Daugai	6 km — » —	211,0±4,6	

41.	Alytus – Daugai	11 km nuo Alytaus	171,0±4,2	
42.	— » —	Prieš pat Daugus	181,0±4,3	
43.	Daugai – Dusmenys	7 km nuo Daugų	132,0±3,8	
44.	— » —	4 km prieš Dusmenis	144,0±3,7	
45.	Onuškis – Panošiškės	Prie dvaro kryžkelės	149,0±3,8	
46.	Buv. lenkų siena	80 m nuo sienos	162,0±4,0	
47.	Saloviškės	Prof. Žemaičio ūkyje	153,0±3,8	
48.	Saloviškės – Aukštadvaris	10 km nuo Saloviškės	164,0±4,0	
49.	Aukštadvaris	Mongirdo laukuose	151,0±3,8	
50.	Butrimonys – Stakliškės	2 km nuo vieškelio link Butrimonių	141,0±3,7	
51.	Butrimonys	—	144,0±3,7	
52.	Vėžuonys	—	173,0±4,2	
53.	Birštonas	Prie kelelio į Kernavę	176,4±4,2	
54.	— » —	Prie kurorto vartų	172,0±4,2	
55.	Prienai – Igliauka	Prie plento Prienai – Balbieriškis	147,4±3,7	
56.	— » —	11 km nuo plento	149,0±3,8	
57.	Igliauka	—	154,0±3,8	
58.	Balsupiai	—	167,0±4,1	
59.	Tarpučiai	Marijampolės priemiest.	152,0±3,8	
60.	Gižai	—	148,0±3,8	
61.	Degučiai	Marijampolės priemiest.	177,6±4,2	
62.	Sasnava	—	180,0±4,3	
63.	Kaunas – Marijampolė	32 km nuo Kauno	170,0±4,1	
64.	Veiveriai	22 km nuo Kauno	178,0±4,2	
65.	Kaunas – Marijampolė	12 km nuo Kauno	177,0±4,2	
66.	„Maistas“	Fabrikas, Aleksote	169,0±4,1	
67.	Zoologijos sodas	A. Šančiai, už sodo	169,0±4,1	
68.	Jakštonys	Kaimas	141,6±3,6	
69.	Rumšiškės	Pačiam miestelyje	152,0±3,8	
70.	Rumšiškės – Žiežmariai	10 km nuo Rumšiškių kryžkelės	182,0±4,3	
71.	Kruonis – Kaišiadorys	4 km prieš Kaišiadoris	184,4±4,3	
72.	Kaišiadorys – Čiobiškis	5 km prieš Čiobiškį	159,0±3,8	
73.	— » —	Viduryje Neries, keliantis	98,0±3,1	
74.	Čiobiškis – Musninkai	6 km nuo Musninkų	133,0±3,6	smėlys
75.	Musninkai – Širvintos	4 km — » —	169,0±4,1	
76.	Širvintos	Pačiame miestelyje	153,4±3,8	
77.	Širvintos – Giedraičiai	11 km nuo Giedraičių	143,0±3,7	
78.	— » —	1 km prieš Giedraičius	144,0±3,7	
79.	Giedraičiai – Dubingiai	6 km nuo Giedraičių	151,4±3,8	
80.	Dubingiai	Prieš tiltą	159,0±3,9	
81.	— » —	Ant ežero tilto vidurio	93,0±3,0	
82.	— » —	Prie viešbučio	160,0±4,0	
83.	Dubingiai – Molėtai	10 km nuo Dubingių	182,0±4,3	
84.	Molėtai	Pačiame miestelyje	186,0±4,3	
85.	Molėtai – Alunta	10 km nuo Molėtų	157,0±3,8	
86.	Alunta – Skiemonys	3 km nuo Aluntos	154,0±3,8	
87.	Skiemonys – Anykščiai	2 km nuo plento	145,0±3,7	
88.	— » —	Prieš pat Anykščius	148,0±3,7	

89.	Anykščiai – Svėdasai	6 km nuo Anykščių	159,0±3,4
90.	— » —	16 km nuo Anykščių	149,0±3,7
91.	Svėdasai – Užpaliai	2 km nuo Svėdasų	136,0±3,6
92.	— » —	2 km prieš Užpalius	172,0±4,2
93.	Užpaliai – Vyžuonos	Žvironų ūkis, 3 km nuo Užpalių	158,0±3,8
94.	Vyžuonos – Utena	4 km nuo Vyžuonų	156,0±3,8
95.	Utena – Zarasai	1 km nuo Utenos	147,0±3,7
96.	— » —	11 km — » —	169,0±4,1
97.	— » —	21 km — » —	171,6±4,2
98.	— » —	31 km — » —	151,4±3,8
99.	— » —	41 km — » —	172,0±4,2
100.	Zarasai	Vytauto 10, kieme	201,0±4,5
101.	Latvijos siena	3 km nuo Zarasų	170,0±4,1
102.	Zarasai – Imbradas	Prie pat Zarasų	168,0±4,1
103.	Imbradas – Rokiškis	12 km nuo Zarasų	152,0±3,8
104.	Imbradas – Antazavė	23 km — » —	149,0±3,8
105.	Antazavė – Obeliai	32 km — » —	161,4±3,8
106.	— » —	20 km prieš Rokiškį	152,2±3,8
107.	— » —	16 km prieš Rokiškį	143,6±3,7
108.	Obeliai – Lukštai	6 km nuo Obelių	150,0±3,8
109.	— » —	4 km nuo Lukštų	159,0±3,9
110.	Tumasonys	1 km prieš Tumasonis	184,0±4,3
111.	Tumasonys	Pereinamajame punkte	142,0±3,7
112.	Nogupepiai	Kaimo pievose	126,0±3,5
113.	Tumasonys	Pačiame kaime	161,0±4,0
114.	Lukštai	Prie bažnyčios	151,4±3,8
115.	Lukštai – Rokiškis	6 km nuo Lukštų	156,4±3,8
116.	Rokiškis	Iš Lukštų pusės	142,0±3,7
117.	Rokiškis – Pandėlys	Prie pat Rokiškio	166,4±4,1
118.	— » —	11 km nuo Rokiškio	138,0±3,7
119.	— » —	21 km — » —	150,0±3,8
120.	Pandėlys – Papilys	31 km — » —	154,6±3,8
121.	— » —	30 km nuo Biržų	141,4±3,7
122.	Papilys – Biržai	Tuoj už Papilio	163,4±4,0
123.	— » —	20 km nuo Biržų	157,0±3,9
124.	— » —	4 km — » —	145,0±3,7
125.	Biržai – Pasvalys	4 km — » —	167,0±4,1
126.	— » —	14 km — » —	179,0±4,2
127.	— » —	24 km — » —	158,0±3,9
128.	Pasvalys	Prie sieros šaltinio	183,0±4,3
129.	Pasvalys – Panevėžys	7 km nuo Pasvalio	176,0±4,2
130.	Pumpėnai – Panevėžys	17 km nuo Pasvalio	128,0±3,5
131.	Pandėlys – Panevėžys	27 km — » —	131,0±3,6
132.	Panevėžys – Ramygala	Prie pat Panevėžio	142,4±3,6
133.	— » —	12 km nuo Panevėžio	162,6±4,0
134.	— » —	22 km — » —	149,4±3,8
135.	Ramygala – Šėta	32 km — » —	150,4±3,8

136.	— » —	42 km — » —	156,4±3,8
137.	Šėta	Pačiame miestelyje	176,4±4,2
138.	Šėta – Žeimiai	2 km prieš Žeimius	151,0±3,8
139.	Kulva	Miestelyje	140,0±3,7
140.	Kulva – Kaunas	10 km nuo Kulvos	153,4±3,8
141.	— » —	20 km — » —	156,0±3,8
142.	Vilijampolė	Prieš U–to Klinikas	150,0±3,8
143.	Aleksotas	Fizikos ir chemijos in-tas	176,0±4,2
144.	— » —	— » —	167,2±4,1
145.	Kleboniškis	7 km nuo Kauno	163,2±4,1
146.	Kaunas – Jonava	18 km — » —	158,0±3,9
147.	— » —	29 km — » —	148,4±3,8
148.	Jonava – Ukmergė	40 km — » —	165,0±4,1
149.	— » —	50 km — » —	159,0±4,0
150.	— » —	60 km — » —	176,0±4,2
151.	Ukmergė	Mieste	173,6±4,2
152.	Ukmergė – Taujėnai	10 km nuo Ukmergės	144,4±3,7
153.	Taujėnai – Užulinė	Prie pat Taujėnų	163,2±4,0
154.	Užulėnis	12 km nuo Taujėnų	160,0±4,0
155.	Vadokliai	—	167,0±4,1
156.	Vadokliai – Panevėžys	Jotainėliai	139,0±3,7
157.	Vadokliai – Panevėžys	10 km nuo Jotainėlių	170,6±4,2
158.	Raguva – Panevėžys	3 km prieš Panevėžį	148,0±3,8
159.	Panevėžys – Smilgiai	Prie Panevėžio	159,0±3,9
160.	— » —	13 km nuo Panevėžio	163,6±4,0
161.	— » —	23 km — » —	156,1±3,8
162.	Smilgiai – Šeduva	9 km prieš Šeduvą	151,4±3,8
163.	Šeduva – Šiauliai	1 km nuo Šeduvos	170,0±4,1
164.	Šeduva – Radviliškis	11 km nuo Šeduvos	171,4±4,1
165.	Radviliškis – Šiauliai	14 km prieš Šiaulius	149,6±3,8
166.	— » —	4 km — » —	143,0±3,7
167.	Šiauliai – Kuršėnai	3 km nuo Šiaulių	156,6±3,8
168.	— » —	13 km — » —	144,6±3,7
169.	— » —	23 km — » —	166,0±4,1
170.	Kuršėnai – Papilė	21 km prieš Papilę	138,0±3,7
171.	— » —	10 km — » —	146,4±3,8
172.	Papilė	Iš Kuršėnų pusės	170,2±4,1
173.	— » —	Už Ventos tilto	192,2±4,4
174.	— » —	— » —	179,0±4,2
175.	Papilė – Kruopiai	Prie pat Papilės	166,4±4,1
176.	Papilė – Kruopiai	9 km nuo Papilės	183,4±4,3
177.	— » —	0,75 km prieš Kruopius	155,0±3,8
178.	Menčių kaimas	Žadeikio ūkis	174,0±4,2
179.	Akmenė	Iš Menčių kaimo pusės	141,0±3,7
180.	Akmenė – Viekšniai	Tuoj už geležinkelio	153,0±3,8
181.	Viekšniai – Mažeikiai	5 km nuo Viekšnių	145,0±3,7
182.	Viekšniai – Mažeikiai	Prieš Mažeikius, Naikių kaime	139,6±3,7
183.	Mažeikiai – Tirkšliai	1 km nuo Mažeikių	135,0±3,6

184.	Tirkšliai – Seda	11 km — » —	155,4±3,8	
185.	— » —	21 km — » —	155,0±3,8	
186.	Seda – Žemaičių Kalvarija	7 km nuo Sedos	190,0±4,4	griovyje
187.	Seda – Žemaičių Kalvarija	7 km — » —	148,4±3,7	šalia griovio
188.	žem. Kalvarija – Barstyčiai	3 km nuo žem. Kalvarijos	166,0±4,1	
189.	Barstyčiai – Ylakiai	1 km nuo Barstyčių	173,0±4,2	
190.	— » —	3 km prieš Ylakius	185,0±4,3	
191.	— » —	3 km — » —	168,6±4,2	
192.	Ylakiai – Skuodas	7 km nuo Ylakių	176,6±4,2	
193.	— » —	2 km prieš Skuodą	170,8±4,2	
194.	Skuodas – Mosėdis	7 km nuo Skuodo	141,0±3,7	
195.	Šaukliai	—	161,0±4,0	
196.	Salantai	Arlėnai	146,6±3,7	
197.	Grūšlaukis	—	164,4±4,0	
198.	Darbėnai	Prieš pat Darbėnus	145,2±3,7	
199.	Darbėnai – Palanga	9 km nuo Darbėnų	138,6±3,6	
200.	Palanga	Aerodromas	169,4±4,1	
201.	— » —	Končių vila	142,0±3,7	
202.	Jūra	Ant galo tilto	87,0±2,9	
203.	Palanga	Pajūris prie tilto	145,0±3,7	
204.	— » —	Prie Vokietijos sienos	164,0±4,0	
205.	— » —	9 km link Latvijos sienos	150,4±3,8	
206.	— » —	Kanavasis	122,0±3,6	
207.	Palanga – Kretinga	10 km nuo Palangos	174,0±4,2	
208.	Kretinga – Kartena	8 km nuo Kretingos	154,0±3,8	
209.	Kretinga – Plungė	2 km nuo Kartenos	154,6±3,8	
210.	Kartena – Plungė	12 km — » —	165,0±4,1	
211.	— » —	4 km prieš Plungę	161,0±4,0	
212.	Plungė – Medingėnai	8 km nuo Plungės	154,0±3,8	
213.	Žlibinai	—	154,4±3,8	
214.	Vilkaičiai	Kantaučiai – Lieplaukė	168,0±4,1	
215.	Germanto ežeras	Ant kranto	166,4±4,1	
216.	Telšiai	Žemės tvarkytojo kieme	172,0±4,2	
217.	Viešvėnai – Luokė	10 km nuo Telšių	150,0±3,8	
218.	— » —	20 km — » —	157,4±3,8	
219.	Luokė – Žarėnai	1 km už vieškelio	150,0±3,8	
220.	Žarėnai – Varniai	4 km prieš Varnius	140,0±3,7	
221.	Varniai – Kaltinėnai	1 km už Varnių	162,0±4,0	
222.	— » —	12 km nuo Varnių	164,0±4,0	
223.	— » —	22 km — » —	152,4±3,8	
224.	Kaltinėnai – Kražiai	8 km nuo Kaltinėnų	156,0±3,9	
225.	Kražiai – Kelmė	1 km nuo Kražių	170,0±4,1	Kalno
226.	— » —	4 km — » —	199,0±4,4	perkase
227.	— » —	Už 200 m nuo 226 viet.	155,0±3,9	
228.	— » —	13,5 km nuo Kražių	152,4±3,9	
229.	Kelmė – Lioliai	6 km nuo Kelmės	147,0±3,8	
230.	Lioliai – Raseiniai	7 km už Liolių	161,6±4,0	
231.	— » —	11 km nuo Raseinių	177,0±4,2	

232	Šienlaukis – Raseiniai	8 km — » —	151,4±3,8	
233	Lioliai – Raseiniai	4 km prieš Raseinius	177,6±4,2	
234	Raseiniai – Šiluva	1 km nuo Raseinių	167,4±4,1	
235	— » —	žemai už Dubysos tilto	154,0±3,9	
236	Šiluva – Žaiginys	2 km nuo Šiluvos	150,0±3,8	
237	Žaiginys – Grinkiškis	12 km — » —	119,2±3,4	
238	Žaiginys – Grinkiškis	Vasiliškiai	166,0±4,1	
239	Grinkiškis – Krakės	2 km nuo Grinkiškio	150,0±3,8	
240	— » —	12 km — » —	156,0±3,9	
241	Krakės – Dotnuva	4 km nuo Krakių	162,0±4,0	
242	Dotnuva – Kėdainiai	1 km nuo Dotnuvos	165,0±4,1	
243	— » —	Prieš pat Kėdainius	162,6±4,0	
244	Kėdainiai – Labūnava	9 km nuo Kėdainių	148,0±3,8	
245	Labūnava – Babtai	19 km — » —	165,4±4,1	
246	Babtai – Kaunas	2 km nuo Babtų	153,0±3,8	
247	— » —	12 km — » —	171,6±4,2	
248	Kaunas	žem. Plentas, obeliskas	184,0±4,3	
249	— » —	— » —	167,6±4,1	Padėjus
250	Kaunas – Zapyškis	Griciaus ūkė	153,0±3,8	ant švino
251	— » —	15 km nuo Kauno	145,0±3,8	
252	Kaunas – Šakiai	25 km — » —	141,0±3,8	
253	— » —	29 km prieš Šakius	163,0±4,0	
254	— » —	18 km — » —	137,0±3,7	
255	Lukšiai	7 km nuo Šakių	153,0±3,8	
256	Šakiai – Naumiestis	2,5 km — » —	179,0±4,2	
257	— » —	14 km — » —	149,0±3,8	
258	— » —	Naumiesčio priemiestis	148,0±3,8	
259	Naumiestis – Vilkaviškis	8,5 km nuo N. Žaliosios	155,0±3,9	
260	Vilkaviškis	1 km prieš V., iš Šelmių	152,0±3,9	
261	Vilkaviškis – Pilviškiai	10 km nuo Vilkaviškio	165,6±4,1	
262	Višakiškės	Pradžios mokykla	143,6±3,8	
263	Višakiškės – Vinčai	10 km Vinčų link	144,0±3,8	
264	Vinčai	Prie plento iš Vinčų pusės	161,0±4,0	

5. Išvados

Iš matavimų duomenų matyti, kad mūsų krašto radioaktyvumo intensyvumas kinta gana plačiose ribose. Mažiausią intensyvumą – tik 87 impulsus (Nr. 202) gavome matuodami ant Palangos tilto (jūroje). Tuo tarpu už Alytaus, 6 km link Daugų, dirvoje gavome 211 impulsų (Nr. 40). Sausumoje minimumą – 119 impulsų gavome 237-uoju matavimu. Mūsų matavimuose buvo registruojamas ne tik žemės, bet ir kosminis spinduliavimas. Visose kitose žemės vietose svyravimai buvo tarp 119 ir 211 impulsų. Keldamiesi per Nerį, gavome 98 (Nr. 73), o ant Dubingių ežero tilto – 93 (Nr. 81) impulsus.

Tarkim, kad kosminis spinduliavimas mūsų padangėje yra pastovus, nes pakilimas nuo jūros lygio visur yra nedidelis. Todėl kosminio spinduliavimo pokyčiai būtų pastebimi tik didesnėse aukštumose.

Jūros vandenį mūsų žemės paviršiaus atžvilgiu laikykim visai neradioaktyviu, t. y. tarkim, kad 87 impulsų intensyvumas yra susidaręs dėl kosminių spindulių. Atėmę šį skaičių iš visų gautų duomenų, gautume tik žemės spinduliavimo intensyvumą. Taigi maksimalus žemės spinduliavimo intensyvumas Lietuvoje lygus 211–87=124. Minimalų intensyvumą – 32 impulsus gausime iš 119 atėmę 87. Vadinasi, žemės spinduliavimo intensyvumas įvairiose vietose svyruoja iki 300%.

Šį mūsų samprotavimą patvirtina ankstesnieji (1938 m.) matavimai su tuo pačiu elektronų skaitikliu, kylant į atmosferą aukštyn. Lėktuve, stovinčiame Kauno aerodrome, prie angaro, gavome 180 impulsų, o pakilę 600–700 metrų, – tik 129. Kylant aukščiau, impulsų skaičius staigiai didėjo. Vadinasi, ligi 700 metrų turėjo įtakos ir žemės spinduliavimas, o vėliau liko jau tik kosminis. Šis 129 impulsų intensyvumas yra didesnis negu 87, bet reikia nepamiršti, kad, kylant aukštyn nuo jūros lygio, intensyvumas staigiai didėja. Taigi šis 42 impulsų intensyvumo skirtumas gali susidaryti tik dėl aukščių skirtumo.

Visus matavimų duomenis žemėlapyje pažymėjome skaičiais *(žr. žemėlapį 170 psl.)*.

Reikia pažymėti, kad mažiausias intensyvumas gaunamas vandeningose vietose – pelkėse ir durpynuose. Molingose vietose spinduliavimas visur yra intensyvesnis. Smėlio ir lengvų žemių spinduliavimo intensyvumas yra tarp vandeningų ir molingų žemių spinduliavimo intensyvumo. Intensyvumas padidėja gilesniuose grioviuose bei kelio perkasuose (žr. 186, 187 ir 226, 227 matavimus). 226 matavimas įdomus tuo, kad kelio perkasas ėjo per molingą kalną. Matavimas buvo atliktas šio perkaso viduryje. Už 200 metrų nuo šio perkaso intensyvumas buvo 130% mažesnis. Visai panašų reiškinį gavome 186 ir 187 matavimuose. Čia vieną kartą matavome giliame ir plačiame griovyje, o antrą kartą – už keliolikos metrų lygioje vietoje. Paskui intensyvesnio spinduliavimo vietose matavome padėję skaitiklį ant švino plokštelės ir toje pat vietoje ant grynos žemės. Visais atvejais su švino plokštele gavome apie 11–25% mažesnį intensyvumą. Nuošimčius skaičiuojame atėmę nulinį intensyvumą – 87.

Matavimų duomenys rodo, kad mūsų taikytas metodas žemės spinduliavimui tirti yra gana tikslus. Šį kartą paties spinduliavimo nenagrinėjome. Čia norime tik pabrėžti, kad, tiriant žemės turtus, reikiamose vietose galima taikyti ir šį tyrimo metodą.

K. Baršausko knygos ir moksliniai straipsniai *

Knygos

1. Fizikos praktikos darbai. (Paruošė K. Baršauskas ir kt. Vytauto Didžiojo universiteto Fizikos katedros bendradarbiai. Red. doc. dr. P. Brazdžiūnas.). K., 1938, 235 p.
2. Fizika. D. 1. Mechanika, garsas, šiluma. Vadovėlis IV ir V kl. K., Valst. leid., 1941, 277 p. su iliustr.– Aut.: Krikščiūnas M., Rindzevičius K. ir Baršauskas K.
3. Fizika. D. 1–2. Mechanika, garsas, šiluma. K., Valst. ped. lit. I–kla, 1945, 280 p., 6 leidimai (1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950).
4. Kosminiai spinduliai. K., Valst. encikl., žod. ir moksl. lit. I–kla, 1946, 79 p. su brėž.
5. Fizika. D. 3–4. Elektra, atomistika, šviesa. K., Valst. ped. lit. I–kla, 1947, 230 p., 4 leidimai (1947, 1948, 1949, 1950).
6. Fizika klausimais ir atsakymais. K., Valst. encikl., žod. ir moksl. lit. I–kla, 1947, 179 p. su iliustr. ir brėž.
7. Fizika. Vadovėlis VII kl. K., Valst. ped. lit. I–kla, 1958, 167 p. su iliustr. – Aut.: Baršauskas K. ir Puodžiukynas A., 3 leidimai (1958, 1959 ir 1960).
8. Fizyka. Podręcznik dla kl. VII. Przekład z I–go wyd. litewsk. (W. Kulbickiego i A. Woronko). K., Państw. wydawn. lit. ped., 1959, 187 s. s iliustr.– Aut.: Barszauskas K. i Puodžiukynas A.

Moksliniai straipsniai

9. Skaitikliai kosminiams spinduliams, fotonams ir radioaktingumui tirti. – „Gamta“, 1936, Nr. 1, p. 23–38. – Bibliogr.: 39 pavad.
10. Spinduliai iš trobesių lubų. – „Gamta“, 1937, Nr. 2, p. 94–99.
11. Antrinių kosminių spindulių energijos paskirstymo klausimu. (Disertacija daktaro laipsniui gauti.) –Vytauto Didžiojo universiteto Mat. – gamtos fak. darbai, t. 12, sąs. 1, –1938, p. 3–54.
12. Kosminių spindulių būriai atmosferoje. –„Gamta“, 1940, Nr. 2, p. 84–91.
13. Pratarmė. – Kauno Valstybinio universiteto techninių fakultetų darbai, t. 1, p. 5–6. Ats. red. inž. J. Vidmantas. K., Valst. encikl., žod. ir moksl. lit. I–kla, 1949, 348 p.

* *Pagal knygą „Kazimieras Baršauskas“, 1969.*

14. Antrinių kosminių spindulių būrių pasiskirstymo kampo priklausomybė nuo elemento eilės numerio. – Kauno politechnikos in–to darbai, t. 3, 1955, p. 109–118, su brėž. – Santr. rusų k. – Bibliogr.: 10 pavad. – Aut.: Baršauskas K., Puodžiukynas A. ir Matusevičius J.

15. Atmosferos ozono kiekio matavimo klausimu. – Kauno politechnikos into darbai, t. 4, 1955, p. 207–213, su brėž. – Santr. rusų k. – Bibliogr.: 7 pavad. – Aut.: Baršauskas K. ir Tamutis P.

16. Kosminių spindulių problemos ir kitų klausimų sprendimas Kauno politechnikos institute. (LTSR MA ir aukštųjų mokyklų fizikos mokslo darbuotojų pasitarimas fizikos klausimais). – Vilniaus Valst. universiteto mokslo darbai, t. 3, 1955, p. 129.

17. Plonų padengiančių sluoksnių storio nustatymo rentgeno spinduliais klausimu. – Kauno politechnikos in-to darbai, t. 4, 1955, p. 199–205, su brėž.– Santr. rusų k. – Bibliogr.: 8 pavad. – Aut.: Baršauskas K. ir Trimonis J.

18. Plonų sidabro sluoksnių elektrinių savybių klausimu. – Kauno politechnikos in–to darbai, t. 4, 1955, p. 215–221, su brėž. – Santr. rusų k. – Bibiogr.: 13 pavad. – Aut.: Baršauskas K. ir Vaineikis E.

19. Magnetinės garso dispersijos elektrai laidžiuose skysčiuose klausimu. – Kauno politechnikos in–to darbai, t. 5, 1957, p. 157– 172, su brėž. – Santr. rusų k. – Bibliogr.: 22 pav. – Aut.: Ilgūnas V. ir Baršauskas K.

20. Sudėtingų elektrinių virpesių autogeneratoriai. – Kauno politechnikos in–to darbai, t. 5, 1957, p. 201–210, su brėž. – Santr. rusų k. – Bibliogr.: 6 pavad. – Aut.: Rekevičius K. ir Baršauskas K.

21. Ultragarsinio pastovaus ilgio interferometro taikymas fizinių ir cheminių pasikeitimų kontrolei. – Kauno politechnikos in-to darbai, t. 5, 1957, p. 173–187, su brėž. – Santr. rusų k. – Bibliogr.: 16 pavad. – Aut.: Jaronis E. ir Baršauskas K.

22. Kai kurios plonų CdSe sluoksnių struktūrinės savybės. – Kauno politechnikos in-to darbai. t. 9, 1958, p. 179–182, su iliustr. – Santr. rusų k. – Bibliogr.: 4 pavad. – Aut.: Tamašauskas A. ir Baršauskas K.

23. Integratoriai didelės skiriamosios galios magnetinio branduolinio rezonanso spektroskopijai. – Kauno politechnikos in-to darbai, t. 14, sąs. 1, 1960, p. 25–31, su brėž. – Santr. rusų k. – Bibliogr.: 5 pavad. – Aut.: Lesauskis V. ir Baršauskas K.

24. Kai kurios Ag–Sb sistemos plonų sluoksnių struktūrinės savybės. – Kauno politechnikos in–to darbai, t. 14, sąs. 1, 1960, p. 3–7, su iliustr. – Santr. rusų k. – Bibliogr.: 6 pavad. – Aut.: Okunis J. ir Baršauskas K.

25. Kai kurios labai plonų CdTe sluoksnių struktūrinės savybės. – Kauno politechnikos in–to darbai, t. 14, sąs. 1, 1960, p. 9–14, su iliustr. – Santr. rusų k.—Bibliogr.: 6 pavad. – Aut.: Tamašauskas A. ir Baršauskas K.

26. Kauno politechnikos instituto Fizikos katedros hodoskopinis įrengimas. – Kauno politechnikos in–to darbai, t. 14, sąs. 1, 1960, p. 51–54, su brėž. – Santr. rusų k. – Bibliogr.: 3 pavad. – Aut.: Grinbergas I. ir Baršauskas K.

27. Labai žemų dažnumų harmoninių virpesių generatorius. – Kauno politechnikos in–to darbai, t. 14, sąs. 1, 1960, p. 19–23, su brėž. – Santr. rusų k. –Bibliogr.: 5 pavad. – Aut.: Lesauskis V. ir Baršauskas K.
28. Magnetinis branduolinis rezonansas. – „Mokslas ir technika“, 1960, Nr. 8, p. 3–5, su brėž. – Aut.: Lesauskis V. ir Baršauskas K.
29. Mikroelemento boro kiekybinė spektrinė analizė dirvožemyje. – Kauno politechnikos in–to darbai, t. 14, sąs. 1, 1960, p. 43–50, su iliustr. – Santr. rusų k. – Bibliogr.: 9 pavad. – Aut.: Vaineikienė B. ir Baršauskas K.
30. ZnSe–CdSe ir CdSe–CdTe trejinių sistemų struktūros klausimu. – Kauno politechnikos in–to darbai, t. 14, sąs. 1, 1960, p. 15–18, su iliustr. – Santr. rusų k. – Bibliogr.: 4 pavad. – Aut.: Savickas R. ir Baršauskas K.
31. Gyvsidabrio paviršinių bangų slopinimas magnetiniame lauke. – Lietuvos žemės ūkio akademijos moksliniai darbai, t. 9, sąs. 1 (12), p. 3–10. – Aut.: Kukšas B., Ilgūnas V. ir Baršauskas K.
32. Impulsinės puslaidininkinių diodų savybės. – „Mokslas ir technika“, 1961, Nr. 1, p. 36–37, su brėž. – Aut.: Eidukas D. ir Baršauskas K.
33. Ultragarso greičio kai kuriuose skystuose šarminiuose metaluose skaičiavimo klausimu. – Kauno politechnikos in–to darbai, t. 14, sąs. 5, 1961, p, 3–8, su brėž. – Santr. rusų k. – Bibliogr.: 9 pavad. – Aut.: Sereikaitė L. ir Baršauskas K.
34. Ultragarso greičio mangetiniame lauke dispersijos klausimu. – Kauno politechnikos in–to darbai, t. 14, sąs. 5, 1961, p. 9–17, su brėž. – Santr. rusų k. –Bibliogr.: 5 pavad. – Aut.: Kukšas B., Ilgūnas V. ir Baršauskas K.
35. Stroboskopinis impulsų tyrimo metodas. –„Mokslas ir technika“, 1962, Nr. 6, p. 33–35, su brėž. – Aut.: Baršauskas K. ir Eidukas D.
36. Ultragarso greičio matavimas kietuose kūnuose interferometriniu metodu. – Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Elektrotechnika ir mechanika, t. 2, 1963, p. 25–29, su brėž. – Santr. rusų k. – Bibliogr.: 3 pavad. – Aut.: Sereikaitė L., Ilgūnas V. ir Baršauskas K.
37. Elektrinių grandinių įtaka ultragarsinio interferometro reakcijos kreivės formai. (Pranešimų tezės.) – Ultragarsinės interferometrijos metodikos klausimai. Visasąjunginės konferencijos, įvykusios Kauno politechnikos in–te 1963 m. birž. 4–8 d., pranešimai ir tezės. V., 1965, p. 117–118. – Aut.: Paulauskas K., Ilgūnas V. ir Baršauskas K.
38. Precizinis interferometras ultragarso greičio dispersijai skysčiuose tirti 1–12 MHz dažnumų diapazone. (Pranešimų tezės.) – Ultragarsinės interferometrijos metodikos klausimai. Visasąjunginės konferencijos, įvykusios Kauno politechnikos in–te 1963 m. birž. 4–8 d., pranešimai ir tezės. V., 1965, p. 113–114. – Aut.: Kubiliūnienė O., Ilgūnas V. ir Baršauskas K.
39. Relaksacinių generatorių surišimo būdai. – Elektrotechnika ir mechanika, t. 4, 1965, p. 5–10, su iliustr. – Santr. rusų k. – Bibliogr.: 3 pavad. – Aut.: Baršauskas K., Rekevičius K. ir Mockevičius S.

40. Универсальный электромагнит. – Вестник высшей школы, 1959, № 4, стр. 80, с илл. – Авт.: Колобков В. П. и Баршаускас К.

41. Влияние магнитного поля на распространение поверхностных волн в жидкостях. – Lietuvos fizikos rinkinys, т. I, № 1/2, 1961, стр. 135–141, с илл. – Резюме на литов. и нем. яз. – Библиогр.: 6 назв. – Авт.: Кукшас Б., Илгунас В. и Баршаускас К.

42. Взаимодействие ядерных магнитных моментов с автоколебательной системой, имеющей две степени свободы. – Lietuvos fizikos rinkinys, т. 2, № 3/4, 1962, стр. 363–369, с илл. – Резюме на литов. и англ. яз.– Библиогр.: 8 назв. – Авт.: Лесаускис В. и Баршаускас К.

43. Измерительные генераторы импульсов для исследования переходных характеристик полупроводниковых диодов. – Приборы и техника эксперимента, 1962, № 6, стр. 88–94, со схемами. – Библиогр.: 10 назв. – Авт.: Эйдукас Д. и Баршаускас К.

44. К вопросу выбора и настройки электрических цепей ультразвукового интерферометра. – Lietuvos fizikos rinkinys, т. 2, № 3/4, 1962, стр. 385–399, с илл. – Резюме на литов. и англ. яз. – Библиогр.: 12 назв. – Авт.: Паулаускас К., Илгунас В. и Баршаускас К.

45. Некоторые переходные процессы (импульсные характеристики) полупроводниковых диодов. – Lietuvos fizikos rinkinys, т. 2, № 3/4, 1962, стр. 319–331, с илл. – Резюме на литов. и англ. яз. – Библиогр.: 5 назв. – Авт.: Эйдукас Д. и Баршаускас К.

46. Об автогенераторах слабых колебаний для наблюдения ядерного магнитного резонанса. – Lietuvos fizikos rinkinys, т. 2, № 3/4, 1962, стр. 371–380, с илл. – Резюме на литов. и англ. яз. – Библиогр.: 8 назв. – Авт.: Лесаускис В. и Баршаускас К.

47. По поводу статьи М. К. Белкина «К вопросу об уровне шумов при регенерации» (Журн. «Известия высш. учебн. заведений. Радиотехника», т. 2, № 2, 1958) – Известия высш. учебн. заведений. Радиотехника», т. 5, № 3, 1962, стр. 412–413, со схемами – Библиогр.: 2 назв. – Авт.: Лесаускис В. и Баршаускас К.

48. Радиоизмерительная аппаратура для изучения переходных процессов полупроводниковых приборов. – Lietuvos fizikos rinkinys, т. 2, № 3/4, 1962, стр. 333–343, с илл. – Резюме на литов. и англ. яз. – Библиогр.: 3 назв. – Авт.: Эйдукас Д. и Баршаускас К.

49. Электрографическое исследование системы Ag–In в тонких слоях. – Lietuvos fizikos rinkinys, т. 2, № 3/4, 1962, стр. 345–350, с илл. – Резюме на литов. и англ. яз. – Библиогр.: 10 назв. – Авт.: Окунис Ю. и Баршаускас К.

50. Генераторы видеоимпульсов. – Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Elektrotechnika ir mechanika, т. 2, 1963, стр. 79–86, с черт. – Резюме на литов. яз. – Библиогр.: 3 назв. – Авт.: Эйдукас Д. и Баршаускас К.

51. О применении аттенюатора для измерения поглощения ультразвука в жидкостях или газах. – Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Elektrotechnika ir mechanika, т. 2, 1963, стр. 75–78, с черт. – Резюме на литов. яз. – Библиогр.: 7 назв. – Авт.: Рибикаускас А. и Баршаускас К.

52. Анализ времени восстановления полупроводникового диода. – Lietuvos fizikos rinkinys, т. 4, № 3, 1964, стр. 425–430, с илл. – Резюме на литов. и франц. яз. – Библиогр.: 5 назв. – Авт.: Эйдукас Д., Дайлиденас Д. и Баршаускас К.

53. Влияние гидростатического давления на спектр пропускания сернистого свинца. – Lietuvos fizikos rinkinys, т. 4, № 3, 1964, стр. 389–397, с черт. – Резюме на литов. и англ. яз. – Библиогр.: 18 назв. – Авт.: Баршаускас К. М., Бендорюс Р. А., Семенов Я. А. и Шилейка А. Ю.

54. Измерение дисперсии скорости ультразвука в жидкостях интерферометрическим методом. – Акустич. журнал, т. 10, вып. 1, 1964, стр. 25–29, с илл. – Баршаускас К., Илгунас В. и Кубилюнене О.

55. Мостовая схема для спектроскопии ядерного магнитного резонанса.– Lietuvos fizikos rinkinys, т. 4, № 3, 1964, стр. 431–435, с черт. – Резюме на литов. и нем. яз. – Библиогр.: 5 назв. – Авт.: Мицкунас С., Лесаускис В., Колобков В. и Баршаускас К.

56. Скорость ультразвука в смеси муравьиная кислота – вода. – Вопросы методики ультразвуковой интерферометрии. Труды Всесоюзной конференции по вопросам интерферометрии, состоявшейся 4–8 июня 1963 г. в Каунасском политехн. ин–те. В., 1965, стр. 99–106, с рис. – Резюме на литов. и англ. яз. – Библиогр.: 8 назв. – Авт.: Рибикаускас А. и Баршаускас К.

57. Влияние непараллельности кристалла и рефлектора на кривую реакции интерферометра. – Вопросы методики ультразвуковой интерферометрии. Труды Всесоюзной конференции по вопросам методики ультразвуковой интерферометрии, состоявшейся 4–8 июня 1963 г. В Каунасском политех. ин–те. В., 1965, стр. 35–47, с. рис. – Резюме на литов. и нем. яз. – Библиогр.: 5 назв. – Авт.: Япертас А., Илгунас В. и Баршаускас К.

58. Автодин с преобразованием частоты в цепи обратной связи и автоматической регулировкой амплитуды для исследования ядерного магнитного резонанса. – Lietuvos fizikos rinkinys, t. 5, Nr. 4, 1965, p. 551–556, su brėž. – Santr. lietuvių ir vokiečių k. – Bibliogr.: 11 pavad. – Авт.: Амбрасас В., Лесаускис В. и Баршаускас К.

59. Barschauskas K. Beitrag zur Energieverteilung im kosmichen Strahlenschauer. – Zeitschrift für Physik, Bd. 107, H. 11 u. 12, S. 713–718.

Rankraščiai

60. Baršauskas K. Kosminių spindulių nulinis efektas LTSR teritorijoje. Pranešimas, 1947 m. spalio 20 d. skaitytas Kauno V. V. D. universiteto mokslinėje konferencijoje. – Rankraštis kartu su tyrimų matavimų užrašais ir žemėlapiu saugomas Kauno technologijos universiteto bibliotekoje. Rš 4143.

Versti ir redaguoti darbai

61. Fizika. Elektra ir šviesa. 3-jai kl. Red. dr. K. Baršauskas ir dr. A. Juška. K., 1941, 136 p. su iliustr.

62. Michelson, V. A. Fizika. T. 1. Vert.: prof. K. Baršauskas, S. Vičas, J. Šinkūnas, J. Trimonis ir V. Ilgūnas. K., Valst. encikl., žod. ir moksl. lit. l–kla, 1948, 488 p.

Disertacinių darbų, kurių vadovas buvo prof. K. Baršauskas, sąrašas *

1. Juozapas Šinkūnas. Duraliuminio gardelės konstantos pareinamybė nuo geležies kiekio lydinyje / Vad. K. Baršauskas; KU, 1947; fiz. ir mat. m. kand.
2. Stasys Vičas. Ultragarsas, jo gavimas, įrodymas ir intensyvumo matavimas / Vad. K. Baršauskas; KU, 1947; fiz. ir mat. m. kand.
3. Petras Tamutis. Atmosferos ozono kiekio matavimo fotoskaitikliais metodo klausimu / Vad. K. Baršauskas; VU, 1953; fiz. ir mat. m. kand.
4. Romanas Marijonas Chomskis. Dielektrinių nuostolių kampo tyrimas fazei jautriu elektriniu srovės rodikliu / Vad. K. Baršauskas; VU, 1954; fiz. ir mat. m. kand.
5. Juozas Trimonis. Plonų dengiančiųjų sluoksnių storio nustatymas X spinduliais / Vad. K. Baršauskas; VU, 1954; fiz. ir mat. m. kand.
6. Emilijus Vaineikis. Plonųjų sidabro sluoksnių elektrinių ir struktūrinių savybių klausimu / Vad. K. Baršauskas; VU, 1956; fiz. ir mat. m. kand.
7. Kazys Rekevičius. Sudėtingos pakopinės formos elektrinių virpesių autogeneratorių kokybinis tyrimas / Vad. K. Baršauskas; VU, 1957; fiz. ir mat. m. kand.
8. Vytautas Ilgūnas. Ultragarso magnetinės dispersijos elektrai laidžiuose skysčiuose klausimu / Vad. K. Baršauskas; VU, 1957; fiz. ir mat. m. kand.
9. Enrikas Jaronis. Ultragarsinio pastovaus ilgio interferometro taikymas fiziniams ir cheminiams pokyčiams kontroliuoti / Vad. K. Baršauskas; VU, 1958; fiz. ir mat. m. kand.
10. Bronius Kukšas. Magnetinio lauko poveikio ultragarso ir paviršinių bangų sklidimo skysčiuose klausimu / Vad. K. Baršauskas, V. Ilgūnas; VU, 1962; fiz. ir mat. m. kand.
11. Danielius Eidukas. Kai kurie pereinamieji procesai puslaidininkiuose ir matavimo aparatūra jiems tirti / Vad. K. Baršauskas; VU, 1963; fiz. ir mat. m. kand.
12. Vytautas Lesauskis. Autodinų panaudojimo magnetinio branduolių rezonanso spektroskopijoje klausimu / Vad. K. Baršauskas; VU, 1963; fiz. ir mat. m. kand.

* *Sąrašas sudarytas pagal knygą „Kauno technologijos universiteto Fizikos katedra“. 1997.*

13. Ona Tatarincevaitė-Kubiliūnienė. Ultragarso greičio dispersijos matavimas interferometriniu metodu / Vad. K. Baršauskas; VU, 1964; fiz. ir mat. m. kand.
14. Kalikstas Vytautas Paulauskas. Tikslus interferometrinis metodas ir jo panaudojimas tiriant ultragarso sugertį skysčiuose / Vad. K. Baršauskas, V. Ilgūnas; VU, 1966; fiz. ir mat. m. kand.
15. Vidmantas Antanas Ambrasas. Kelių laisvės laipsnių autodinų naudojimas magnetinio branduolinio rezonanso spektroskopijoje / Vad. K. Baršauskas, J. Trimonis, V. Lesauskis; VU, 1966; fiz. ir mat. m. kand.
16. Romanas Vladas Krivickas. Magnetinio branduolinio rezonanso autodininių jutiklių tyrimas / Vad. K. Baršauskas, J. Trimonis, V. Lesauskis; VU, 1967; fiz. ir mat. m. kand.
17. Sergejus Mockevičius. Suvaržytosios relaksacinės sistemos / Vad. K. Baršauskas, K. Rekevičius; VU, 1967; fiz. ir mat. m. kand.
18. Stasys Mickūnas. Autodininių magnetinio branduolio rezonanso daviklių tyrimas / Vad. K. Baršauskas, E. Vaineikis, V. Lesauskis; KPI, 1967; techn. m. kand.
19. Jakovas Semionovas. Hidrostatinio slėgio poveikis švino sulfido optinėms savybėms / Vad. K. Baršauskas, A. Šileika; VU, 1968; fiz. ir mat. m. kand.
20. Ramutis Antanas Žilinskas. Plonųjų aliuminio plėvelių augimo dariniai ir fizikinių savybių tyrimas / Vad. K. Baršauskas, P. Tamutis; Voronežo politechn. in-tas, 1970; fiz. ir mat. m. kand.
21. Algimantas Bučiūnas. Silicio ir aukso sistemų kai kurių fizikinių procesų tyrimas / Vad. K. Baršauskas, J. Meškuotis; VU, 1971; fiz. ir mat. m. kand.

LTSR respublikinio pedagoginio kabineto pateikta dr. K. Baršausko fizikos vadovėlio recenzija *

Dr. K.Baršauskas. Fizika I - II dalis, mechanika, garsas, šiluma.
Trečias leidimas 1947 m. Peržiūrėtas ir pataisytas
ketvirtajam leidimui 1948 m.

Dr. Baršausko vadovėlis prasideda įvadu į fizikos mokslą, kuris yra trumpai išdėstytas, bet mokiniams suprantamai. Šis įvadas sužadina mokiniuose norą pažinti fizikos mokslą. Toliau vadovėlyje duotas platus įvadas į mechaniką. Toks įvadas 5 -tos gimnazijos klasės mokiniams yra būtinas. Šiame įvade mokiniai supažindinami su reikalingiausiomis mechanikai mokytis sąvokomis ir įvairių matų vienetais, nes be šių žinių mokiniai, eidami mechanikos kursą, lėtai orientuojasi ir susigaudo fizikos pamokose. Bendrai vadovėlis ir sekančiuose visuose savo skyriuose turi teigiamų metodinių ypatybių, bet jos pranyksta tiesiog neleistinų trūkumų labirinte.

1. Vadovėlio beidėjiškumas

a/ Vadovėlyje nėra tarybinio patriotizmo ugdymo idėjos. Pusl. 42 § 30 kalbama apie sviedinio trajektoriją/ labai mažai, bet vėliau kalbėsiu/, duotas paveikslėlis, kuriame atvaizduoti artileristai, šaudą iš pabūklo. Pats paveikslėlis turėtų aiškiai parodyti, kad čia šaudo tarybiniai artileristai, bet iš kitos pusės gerai, kad tokiu paveikslėliu, koks duotas vadovėlyje, tai nepadaryta, nes sekėjas, tai visai nesusivokia artilerijos sviedinių sekime ir koregavime artilerijos ugnies, todėl, kad jis guli tokioje sekimo vietoje, iš kurios nieko negalima koreguoti. Be to, šiame paragrafe būtinai reikėjo supažindinti mokinius su tarybine artilerija, parodyti jos didelius nuopelnus Tėvynės kare. Šiame paragrafe būtinai reikėjo išryškinti mokiniams tarybinės artilerijos begalinę triuškinančią jėgą, jos puikų mokslinį ir strateginį paruošimą ir kad ją tokią padarė tik tarybinė valstybė. Pusl. 108 § 73 kalbama apie parašiuto ir sklandytuvo principus. Šiame paragrafe būtinai reikėjo trumpai supažindinti skaitytojus su tarybinių parašiutistų laimėjimais ir jų nuopelnais Tėvynės kare. Pusl. 109 § 74 kalbama apie lėktuvo principus, nei žodžiu neužsimenama apie Tarybinę aviaciją, apie jos vaidmenį Tėvynės kare, apie jos didvyriškus žygius, apie ateitį ir apie tai, kad ji stovi mūsų Tėvynės sargyboje ir kad ją tokią galingą ir modernišką padarė tarybinė valstybė ir tarybinis mokslas. Pusl. 222 § 147 kalbama apie šiluminės energijos išteklius, kur nurodoma, jog akmens anglis duoda apie 80 % pasaulinės energijos, bet nė vienu žodžiu neužsimenama, kokius milžiniškus anglies šaltinius turi Tarybų Sąjunga, kokie milžiniški tarybinės valstybės atlikti šioje srityje tyrimai ir kiek naujų anglies kasyklų surasta ir ištirta. Pusl. 79 § 55 kalbama apie

* *Kalba netaisyta. Iš asmeninio profesoriaus Kazimiero Baršausko archyvo*

Archimedo dėsnį, o nieko nekalbama apie jo pritaikymą technikoje. Šiame skyriuje būtinai reikėjo supažindinti mokinius su tarybiniu vandens ir oriniu transportu, su povandeniniais laivais, su mūsų kariuomenės perkėlimu per upes pontoniniais tiltais. Šiame paragrafe reikėjo parodyti mūsų jaunuomenei tarybinio mokslo pasiekimus ir priešakinę Tarybinės Armijos ir Karo laivyno techniką. Pusl. 212 § 140 kalbama apie vidaus degimo variklius ir nė žodžiu neužsimenama apie mūsų Tėvynės automobilių milžiniškus fabrikus, kaip Maskvos Stalino vardo automobilių fabriką /Zis/, kuris gamina aukščiausios kokybės ir milžiniškais kiekiais sunkvežimius ir lengvas mašinas. Nerandame vadovėlyje Gorkio automobilių fabriko giganto, kurio gamybos mašinomis naudojasi mūsų liaudis ir jos mylima Tarybinė Armija. Vadovėlis visai neranda reikalo supažindinti mūsų mokinius su milžinišku Stalingrado traktorių fabriku ir jo pagamintais aukštos kokybės traktoriais. Neišryškinama mokiniams, kokį milžinišką uždavinį atliko ir dabar atlieka traktorius Tarybų Sąjungos politiniame ir ūkiniame gyvenime. Neparodoma mokiniams, kad žemės ūkio mechanizacija ir kolektyvizacija pertvarkė Tarybų Sąjungos žemės ūkį iš primityviško ir atsilikusio į priešakinį, moderniškiausią žemės ūkį visame pasaulyje, kuris sunkų žemės darbą valstiečiams pavertė lengvu, greit atliekamu, kuris mažina skirtumą tarp miesto ir kaimo. Nė žodžiu vadovėlis neužsimena apie tarybinius tankus ir jų žygius Tėvynės kare, kurie pirmi pasiekė Berlyną. Galima būtų paminėti visą eilę pavyzdžių, kuriais vadovėlis neauklėja mūsų mokytojų ir mokinių tarybinio patriotizmo. Bendrai būtų galima tvirtinti, kad vadovėlyje nėra nė lašo to, kas ugdytų mokytojų ir mokinių pasididžiavimą būti tarybiniu piliečiu. Vadovėlis nestato sau uždavinio parodyti mūsų liaudies tarybinį patriotizmą, kuriant Tarybinę valstybę, kovojant už jos nepriklausomybę ir atstatant po Tėvynės karo. Vadovėlis neparodo mūsų tėvynės priešakinės technikos, jos galybės ir socialistinės santvarkos pirmeiviškumo prieš kapitalistinę santvarką.

b/ Vadovėlyje nėra rusų tautos, tarybinio mokslo ir kultūros pranašumo prieš vakarų buržuazinį mokslą ir supuvusią kultūrą. Vadovėlyje nerandama rusų tautos ir tarybinių mokslininkų nuopelnų žmonijos mokslui ir kultūrai, o keliaklupsčiaujama prieš vakarų supuvusią kultūrą. Pusl. 99 § 65, kalbant apie orlaivį ir jo principus, vaizduojamas dirižablis ir čia pat pabrėžiama, kad jis vadinamas Cepelinu pagerbiant jo konstruktorių Cepeliną. Autoriui matyt nežinoma,kad visa eilė rusų mokslininkų žymiai anksčiau už Cepeliną ir bendrai kitus vakarų mokslininkus iškėlė mintį lekioti oru. Jau 1754 m. vasario 4 d. rusų mokslininkas M.V. Lomonosovas pranešė Peterburgo Mokslo Akademijos konferencijai apie mašiną, kuri gali pakelti į viršutinius atmosferos sluoksnius įvairius prietaisus meteorologiniams stebėjimams fiksuoti. Tų pačių metų kovo 5 d. M.V.Lomonosovo projektas buvo priimtas ir pavestas Akademijos dirbtuvėms padaryti mašiną. Žymusis rusų mokslininkas Mendelejevas 1875 m. sudarė stratostato projektą. O.S Kotovičius jau 1875 m. sukonstravo dirižablį, visai panašų į cepeliną. Jis savo dirižablį pavadino "Rusija". Ne Kotovičiaus kaltė, kad carinė Rusija dirižabliui pastatyti lėšų nedavė. Grafas Cepelinas pasinaudojo Kotovičiaus darbais ir praktiškai įvykdė tai, ką Kotovičius žymiai anksčiau buvo sukonstravęs. 1911 m. rusų pilotas G.E. Kotelnikovas sukūrė pirmą pasaulyje kuprinį parašiutą, kuriuo ir dabar naudojasi visas pasaulis. Pusl. 109 § 74, kalbant

apie lėktuvo principus, labai trumpai paminėta /1947 m. leidime visai nepaminėta, paminėta amerikiečiai broliai Raitai/ žymiausio pasaulinio masto aviacijos teoretiko, davusio mokslišką pagrindą aviacijai, Nikolajaus Jagorovičiaus Žukovskio darbai. Žukovskio teorija ir moksliniais darbais remdamasi vystėsi ir dabar tebetobulėja aviacija. 1891 m. Žukovskis pirmas moksliškai teoriškai įrodė mirties kilpos galimybę, o rusų lakūnas P. N. Nesterovas 1913 m. pirmas pasaulyje praktiškai atliko mirties kilpą. Vadovėlyje reikėjo nors trumpai paminėti tarybinių aerodinamikų mechanikų S.A. Čeplingo, B.N.Jurjevo darbus. Vadovėlyje nė žodžiu neužsimenama apie reaktyvines raketas, o reikėtų trumpai supažindinti ir būtinai paminėti žymaus pasaulinio masto tarybinio mokslininko K.E. Ciolkovskio darbus šioje srityje. Pusl. 164 § 107 kalbama apie molekulinius reiškinius ir Brauno dėsnius. Kaip galima, kalbant apie molekulinius reiškinius, nepaminėti M.V. Lomonosovo darbų. Lomonosovo mintys ir numatymai toli pralenkė jo laikų mokslą. Jis 20 metų anksčiau už Lavuazje sakė, kad visoki kūnų pasikeitimai įvyksta dėl judėjimo / judėjimui padedant /, jis reikalavo į chemiją įvesti svėrimą ir t.t. Tame pačiame paragrafe kalbant apie periodinę Mendelejevo lentelę, nė žodžiu neužsimenama apie patį Mendelejevą ir jo darbus. Vadovėlyje visai nėra tarybinės technikos pavyzdžių, jame nepavaizduota mūsų technikos pasiekimų Tarybinės valdžios laikotarpyje. Vadovėlyje nėra žodžių "Penkmečio planas ir jo reikšmė". Vadovėlyje yra Vakarų mokslininkų paveikslai, bet nėra rusų mokslininkų, tarybinių mokslininkų, konstruktorių paveikslų, o nėra todėl, kad apie jų mokslinius atsiekimus vadovėlis visai nekalba/ keli žodžiai apie Žukovskį ir tai jau pataisytame ketvirtame 1948 m. leidime/. c/ Vadovėlyje nėra idėjos ir tikslo ugdyti mokinių materialistinę pasaulėžiūrą. Vadovėlis nestato sau uždavinio kovoti su religiniais prietarais, parodyti religijos įrodinėjamų nesąmonių esmę ir bažnyčios piktą kovą prieš prieškarinius mokslininkus, jų mokslą ir prieš liaudies interesus. Pusl. 121 § 79, aiškinant planetų kelius apie Saulę ir kalbant apie Koperniko įvykdytą revoliuciją prieš nusistovėjusią, religijos globojamą Ptolomėjaus visatos santvarką, nieko nepasakyta apie religijos kovą prieš naują visatos mokslą, prieš naują pažiūrą į Žemę ir visatą. Vadovėlyje nėra religijos kritikos. Tiesa, vadovėlis, pusl. 28 § 20 turi nedidelį abzacą: "Tamsūs, bet aukšti bažnyčios ir valstybės pareigūnai norėjo jėga pasipriešinti Galilėjaus skelbiamoms mokslo tiesoms ir iškėlė jam bylą inkvizicijos teisme. Be to, Galilėjus buvo kaltinamas, tremiamas ir verčiamas atsisakyti savo mokslo. Galilėjus mirė 1642 m. netoli Florencijos". Čia reikėjo aiškiai pabrėžti, kad Galilėjus mirė ištrėmime, kad jam buvo uždrausta savo mokslą skleisti. Nė žodžiu vadovėlyje neužsimenama apie bažnyčios kovą prieš Koperniko mokslą. Būtinai reikėjo parodyti, kad bažnyčia piktai kovojo prieš Koperniko mokslą, nesiskaitydama su jokiomis kovos priemonėmis. Bažnyčia Koperniko mokslo skleidėją Džordano Bruno atidavė inkvizicijos teismui, kuris Džordano Bruno suėmė ir uždarė 8 metams kalėjiman; vėliau /1600m. / jis buvo ant laužo sudegintas kaip kenksmingas eretikas. Vadovėlis būtinai turi trumpai išdėstyti Džordano Bruno mokslą, kuris sugriovė bažnyčios autoritetą, skelbdamas visatos santvarkos vienumą, atmesdamas visatos padalijimą į dangų ir žemę, kartu naikindamas liaudies masių tamsumą. Taip pat būtinai reikėjo pabrėžti mūsų mokiniams, kad Koperniko knyga apie visatos santvarką buvo sudeginta ir įtraukta į knygų sąrašą, kurių negalima skaityti tikintiesiems katalikams. Iš šito uždraustųjų knygų sąrašo Koperniko knyga buvo išbraukta tik 1835 m. Pusl. 48

§ 34 kalbama apie mechaninės energijos tvarumo dėsnį. Šiame paragrafe matematiškai įrodoma mechaninės energijos patvarumo dėsnis ir toliau pasakoma, kad apie kitas energijos rūšis būsią kalbama tolesniuose fizikos skyriuose ir energijos tvarumo dėsnis būsiąs praplėstas ir joms. Tokiu pasakymu autorius neakcentuoja 5 klasės mokiniams energijos tvarumo dėsnio. Mokinys turi laukti kitų fizikos skyrių / baigti 6 klasę /, kol jam bus galutinai pabrėžta, kad energijos tvarumo dėsnis galioja visiems gamtos reiškiniams ir visoms energijos rūšims. Šiame paragrafe turėjo būti padarytas apibendrinimas energijos tvarumo dėsnio, kad baigęs 5 klases mokinys žinotų, jog energijos tvarumo dėsnis galioja visoms energijos rūšims ir visuose energijos reiškiniuose. Tik toks minėto paragrafo medžiagos apibendrinimas ugdytų 5 klasės mokinių materialistinę pasaulėžiūrą. d/ Vadovėlis neparodo buržuazinio mokslo klasinių interesų, neduoda prieš svarbesnius skyrius istorinės apžvalgos vystymosi vienokios ar kitokios rūšies išradimų. Neišryškina tarybinio mokslo skirtumo nuo buržuazinio. Būtinai reikėjo duoti istorinę apžvalgą į mechaniką. Čia buvo galima parodyti, kokią didelę reikšmę mechanikos mokslui turėjo Amerikos atradimas ir prekybinių santykių išvystymas / buržuazija statė laivus ir gabeno iš Amerikos turtus, o ten ginklus ir policinę jėgą/, vėliau buržuazijos kova su feodalais vertė gerinti kelių ir vandens transportą, pramonės mašinų gamybą. Buržuazinių valstybių kova dėl ekonominių interesų buvo sprendžiama karais. Išradus paraką, vis daugiau ir daugiau jis buvo pritaikomas šaunamiesiems ginklams. Koperniko mokslu katalikų bažnyčia iš karto buvo patenkinta, nes jai, kaip vienai iš stambiausių prekybininkų, išvežančiai savo prekes į pasaulio rinkas, labai buvo svarbu orientuotis jūrų keliais pagal žvaigždžių judėjimus. Bažnyčia tik vėliau suprato, kad Koperniko mokslas veda giliau ir nustato naują pasaulėžiūrą. Taip pat vadovėlyje turėjo būti istorinės apžvalgos šilumos ir energijos skyriams, dujų skyriui ir kitus. Vadovėlis nesistato uždavinio parodyti mūsų respublikos mokytojams ir mokiniams, kad tarybinis mokslas ir visi išradimai tarnauja liaudžiai, kad visada su liaudimi ir neužsidaro nuo jos. e/ Vadovėlyje nėra tarybinės technikos pavyzdžių. Vadovėlis per mažai parodo, kaip fizikos mokslas pritaikomas pramonėje, transporte, kare ir bendrai praktikoje,- sausa teorija. Vadovėlyje duoti uždaviniai beveik nieko bendro neturi su tarybiniu gyvenimu. Kalbant apie lėktuvą, reikia įdėti moderniškiausio tarybinio lėktuvo vaizdą, o ne tokį seną tipą, kaip vadovėlyje psl. 110, pav. 135. Kalbant apie Archimedo dėsnį skysčiuose ir bendrai apie vandens transportą, reikia įdėti moderniško tarybinio jūrų karo laivo vaizdą. Kalbant apie vidaus degimo variklius, reikia būtinai įdėti tarybinių moderniškiausių automašinų vaizdelius, traktoriaus, kombaino, tanko ir t.t. Kalbant apie garsą, reikia būtinai parodyti, kaip garso reiškiniai pritaikomi karo technikoje, reikia būtinai įdėti garso gaudytojo paveikslą, naudojamą Tarybinės Armijos. Pusl. 184 § 120 kalbant apie kūnų plėtimąsi nuo šilumos, nė žodžiu nepaminėta apie fizinio reiškinio pritaikymą praktikoje. Pusl. 196 § 129 kalbama apie dujų skystinimą, bet nė žodžiu neužsimenama apie skystų dujų pritaikymą praktiškame gyvenime. Autorius vadovėlio pabaigoje duoda 178 įvairių uždavinių pavyzdžių. Šiuose uždaviniuose nieko negalima rasti, kas būtų surišta su mūsų Socialistinės Tėvynės laimėjimais moksle, pramonėje, žemės ūkyje, technikoje, mene, muzikoje, sporte ir t.t. Iš 178 uždavinių tik vienas yra, kur suminėtas tarybinis ūkis, o daugiau nėra. Pav., uždavinys Nr. 7 kalba apie Virgi-

nijoje esančią šachtą, o apie mūsų šachtas nė žodžio; uždavinys Nr. 161 kalba apie tiltą Amerikoje Hudsono upėje, o apie savo tiltus nė žodžio. Atvirai ir tiesiai tenka pasakyti, kad beveik visuose šio fizikos vadovėlio skyriuose nėra idėjos ir tikslo parodyti, ką mūsų Socialistinė Tėvynė yra pasiekusi per tarybinio gyvenimo laikotarpį.

2. Vadovėlio metodinė pusė

Vaizdingumo pavyzdžiai bei brėžiniai nenusisekę. Jie nepalengvina mokiniams suprasti vadovėlio teikiamą medžiagą, bet kartais apsunkina. Pusl. 41 § 30 kalbama apie nuožulnų kūno sviedimą. Duotas paveikslas, rodantis artilerijos sviedinio trajektoriją. Tas paveikslas nepavaizduoja mokiniams, kaip sviedinio trajektorija priklauso nuo atmosferos, kaip ji atrodo ore ir beorėje erdvėje. Bendrai vadovėlyje turėjo būti daugiau supažindinta su balistika. Pusl. 109 § 74 kalbama apie lėktuvą. Šiame paragrafe reikėjo nuodugniau ir vaizdingiau išdėstyti lėktuvo principus, reikėjo duoti daugiau brėžinių dėl vaizdingumo, o duotas tik vienas brėžinėlis " Jėgos į lėktuvo sparnus". Pusl. 111 kalbant apie laisvąją ašį, būtinai reikėjo brėžiniais pavaizduoti kulkos arba artilerijos sviedinio lėkimą ore nesisukant apie ašį ir sukantis. Šie brėžiniai palengvintų mokiniams suprasti, kodėl šaunamųjų ginklų vamzdžiai su išpjovomis. Tuo mes palengviname būsimiems Tarybinės Armijos kariams mokytis karinį parengimą. Pusl.18, kalbant apie tolygiai judančio kūno nueitą kelią, neišryškinta, kad nueito kelio ilgis ir stačiakampio plotas sutampa tik skaičiais, kad kelias jokiu būdu nėra plotas. Reikia pasakyti, kad vadovėlis bendrai mažai duoda grafikų, kaip greičio taisyklingai greitėjančio judesio, kelio taisyklingai greitėjančio judesio ir kitų. Fizikoje grafiškas lygčių vaizdavimas būtinas, nes grafišku būdu mokiniai geriau supranta matematinių formulių esmę ir geriau atsimena įgautas mokslo žinias. Vadovėlyje yra netikslumų išsireiškimuose ir net programinės medžiagos aiškinime. Pusl. 11 § 9 toks pasakymas: "Jei kokį kūną, parištą virvele, laikysime iškeltą, siūlas bus įtemptas stačiai žemyn". Pusl.27 § 20 kalbant apie inercijos dėsnį, neišryškinama Galilėjaus ir Niutono darbai ir jų ryšiai su inercijos dėsniu. Pačioje paragrafo pradžioje pasakyta, kad į klausimą, kodėl nevienodos masės kūnai beorėje erdvėje krinta žemyn tuo pačiu greičiu, rado atsakymą Galilėjus, o sekančiame sakinyje Galilėjaus nebėra, o jau Niutonas. Šiame paragrafe reikėjo ryškiai parodyti Galilėjaus išvadas iš jo tyrimų ir kad Niutonas, pasirėmęs Galilėjaus tyrimais, padėjo tvirtus pagrindus mechanikai ir suformulavo savo garsų pirmąjį mechanikos dėsnį. Rusijos TSRS Švietimo ministerijos prof. J.J. Sokolovo išleistame 1947 m. Fizikos vadovėlyje ir kituose po kiekvieno skyriaus duodama visa eilė klausimų, kuriais patikrinama mokinių gautų žinių kokybė. Mano nuomone, šis metodas reikėtų ir mūsų vadovėliuose panaudoti. Minėti klausimai padėtų mokiniams geriau įsisąmoninti įgytas žinias, be to, verstų savarankiškai pagalvoti kiekvienu klausimu ir pakartoti išeitą fizikos skyrių. Vadovėlis visai nesuderintas su programa ir į labai daugelį programos klausimų visai neatsako. Čia galima išvardinti labai daug 5 -tos ir 6 -tos gimnazijos klasių programoje įrašytų klausimų, į kuriuos vadovėlis visai neatsako, o jei ir atsako, tai atsitiktinai, neryškiai, neapibrėžtai, be išvadų ir tarp kitko. Pav. : į 5 -tos ir 6 -tos gimnazijos klasių programoje įrašytus klausimus: "Mechanikos praktinė reikšmė ir jos vaidmuo fizikoje", "Toly-

giai kintamojo judėjimo kelio ir greičio grafikos", "Sviedinių lėkimas, aviacinių bombų kritimas", "Povandeninis laivas, vandens ir orinis transportas, kariuomenės perkėlimas per upes plaustais ir pontoniniais tiltais, laivų talpumas", "Techninis garso pritaikymas" ir kitus. Vadovėlis parašytas ne pagal programoje nurodytų nagrinėjamų klausimų eilę. Einant fizikos programą, tenka lekioti po vadovėlio puslapius. Laboratoriniai darbai vadovėlyje ryškiai neišskirti iš einamo kurso, bet suplakti su einama medžiaga arba jų visai nėra atitinkamuose skyriuose.

3. Išvados

a/ Vadovėlis neugdo moksleivių tarybinio patriotizmo, nekovoja prieš kapitalistines liekanas mokytojų ir mokinių sąmonėje, nevaizduoja mokiniams ir mokytojams tarybinio mokslo nuopelnų žmonijos mokslui bei kultūrai, keliaklupsčiauja prieš supuvusią vakarų buržuazinę kultūrą, neformuoja mokinių ir mokytojų materialistinės pasaulėžiūros, nekovoja prieš religinius prietarus, neparodo religinių nesąmonių esmės ir bažnyčios / ypač katalikų / aršios kovos prieš pažangius mokslininkus ir jų mokslą. Vadovėlyje neparodyta bažnyčia, kaipo liaudies interesų priešas. Vadovėlio autorius neparodo buržuazinio mokslo klasinių interesų, neišryškina tarybinio mokslo skirtumo nuo buržuazinio, neduoda tarybinės technikos pavyzdžių. Vadovėlyje duoti uždaviniai nieko bendra neturi su tarybiniu gyvenimu.

b/ Metodiniu atžvilgiu vadovėlis nepasižymi, kai kurie vaizdingumo pavyzdžiai nepalengvina mokiniams suprasti vadovėlio teikimą medžiagą, bet kartais apsunkina. Vaizdingumo pavyzdžių per maža, o esamieji daugumoje pasenę. Vadovėlio medžiaga neapima visų 5 - tos ir 6 - tos gimnazijos klasių programos klausimų.

c/ Vadovėlis nėra kelrodis mokytojams nei ideologinio mokinių auklėjimo, nei metodinio fizikos dėstymo klausimuose. Mūsų respublikos mokyklų mokytojai visai negali pasimokyti iš vadovėlio, kaip dėstyti fiziką tarybinėje mokykloje, nes pats vadovėlis ne tarybinis. Dr. K.Baršausko fizikos I - II d. vadovėlis toks, koks jis paruoštas spaudai 1948 m. ketvirtajam leidimui, negali būti leidžiamas.

LTSR respublikinio pedagoginio kabineto

1948.II.20 DIREKTORIUS

„Nepatikimųjų“ KPI studentų sąrašas, sudarytas 1957(?) m.*

Eil. Nr.	Pavardė, vardas, tėvo vardas	Gimimo metai	Fakultetas, kursas, asmens bylos numeris	P a s t a b o s
1.	Ambraška Rimvydas, Petro	1935	Elektrotechnikos fak. V k. 2684	Tėvas prie smetoninės ir fašistinės vokiškosios valdžios policijos viršininkas, nuteistas 25 m.
2.	Meškauskas Petras, Banifaco	1933	Hidrotechnikos fak. IV k. 3370	Tėvai buožės. 42 ha žemės. Spec. evakuoti
3.	Barzda - Bradauskas Romualdas, Prano	1931	Elektrotechnikos fak. IV k. 3821	Tėvai dvarininkai. Dėdė generolas. Spec. evakuotas
4.	Černius Jonas Rimtautas, Jono	1934	Statybos fak. IV k. 4459	Tėvai buožės. 50ha. Spec. evakuoti 1949m.
5.	Dagilytė Eulana, Jurgio	1933	Elektrotechnikos fak. IV k. 3298	Tėvai buožės. 25 ha Nuo spec. evakuacijos pasislėpė
6.	Kubiliūtė Regina, Antano	1937	Statybos fak. III k. 4780	Tėvas buržuazinių partijų veikėjas ir stambus spekuliantas kiaulėmis
7.	Kalmantaitė Vanda, Mykolo	1934	Elektrotechnikos fak. IV k. 3803	Tėvas – Šaulių organizacijos vadovas, pulkininkas. Pabėgo į kapitalistines šalis
8.	Kalmantas Vytautas, Mykolo	1932	Elektrotechnikos fak. II k. 5602	Tėvas – Šaulių organizacijos vadovas, pulkininkas. Pabėgo į kapitalistines šalis
9.	Kalininas Aleksejus, Stepo	1930	Technologijos fak. fak. V k. 3172	Tėvai dvarininkai, 90 ha žemės. Spec. evakuotas
10.	Puodžius Kęstutis, Stasio	1933	Statybos fak. V k. 2920	Tėvas kapitonas, Zarasų m. burmistras. Pabėgo į kapitalistines šalis
11.	Rajeckas Raimundas, Leono	1937	Mechanikos fak. III k. 5276	Tėvas pulkininkas. 1945 m. nuteistas
12.	Sudžiūtė Lina, Petro	1933	Technologijos fak. V k. 4591	Tėvai buožės, 70 ha žemės. Tėvas užmuštas kaip banditas

* *Sąrašas verstas iš rusų kalbos. Antraštė autoriaus. Ketvirtoji sąrašo dalis „Partiškumas" praleista, kadangi tik vienas į jį įrašytasis buvo komjaunuolis. Dalyje „Pastabos" stengtasi palikti tuo metu vartotą terminologiją.*

13.	Statkutė Irena, Vito	1933	Mechanikos fak. V k. 2921	Tėvas banko direktorius. 1941 m. spec. evakuotas
14.	Statkutė Auksė Regina, Vito	1936		Tėvas banko direktorius. 1941 m. spec. evakuotas
15.	Tonkūnas Rimantas, Juozo	1934	Elektrotechnikos fak. IV k. 3782	Tėvas smetoninės valdžios švietimo ministras. 1941 m. represuotas
16.	Žitkus Antanas, Jurgio	1937	Elektrotechnikos fak. III k. 4671	Tėvas už antitarybinę veiklą nuteistas 25 metams
17.	Juodytė Zita Vida, Boleslovo	1939	Technologijos fak. II k. 4976	Tėvas pabėgo į Vokietiją, dėdė banditas nuo 1945 iki 1952 m.
18.	Antanavičius Kazys, Antano	1937	Statybos fak. II k. 5445	Tėvai buožės. 45 ha žemės. Spec. evakuoti
19.	Žukaitė Angelė, Mykolo	1938	Statybos fak. II k. 4846	Tėvai buožės. Du dėdės banditai
20.	Barkauskaitė Gražina, Prano	1936	Elektrotechnikos fak. II k. 4868	Tėvas smetoniniais laikais departamento direktorius ir tautininkų seimo vicepirmininkas. 1941 m. spec. evakuotas
21.	Kučingis Algimantas, Antano	1927	Mechanikos fak. III k. 5573	Buvo nuteistas už banditizmą jis pats ir tėvas
22.	Greičiūnas Elmantas, Jono	1936	Hidrotechnikos fak. III k. 4537	Tėvas nuteistas už antitarybinę veiklą
23.	Šulcas Alfonsas, Jono	1932	Vakarinis fak. III k. 280	Buvo nuteistas už pogrindinį darbą 25 metams
24.	Žėkas Petras, Petro	1927	Vakarinis fak. IV k. 158	Tėvai buožės, 35 ha žemės, nuo kolektyvizacijos pabėgo, brolis banditas, nuteistas
25.	Žulikauskas Eugenijus, Jono	1928	Vakarinis fak. III k. 67	Tėvas prie smetoninės valdžios majoras, jis pats nuteistas už antitarybinę veiklą 5 metams
26.	Butkus Vitoldas, Antano	1927	Vakarinis fak. IV k. 154	Tėvai buožės, turėjo 50 ha žemės. Broliai buvo bandoje, nuteisti.
27.	Kalnietis Rimvydas, Liudviko	1936	Statybos fak. III k. 5485	Tėvas prie smetoninės valdžios ...(toliau tekstas neįskaitomas)
28.	Peleckaitė Ona, Povilo	1933	Statybos fak. IV k. 4690	Tėvai buožės, spec. evakuoti
29.	Skridaila Jonas, Jono	1922	Statybos fak IV k. 6073	Tėvai buožės, 40 ha žemės, spec. evakuoti
30.	Žungaila Zigmas, Kazio	1923	Vakarinis fak. III k. 193	Tėvai buožės, turėjo 29 ha žemės. Tėvas ir broliai - banditai, išsiųsti į SSSR gilumą

31.	Balaišis Jonas, Marcelino	1929	Vakarinis fak. III k. 186	Buvo nuteistas 1947 m. 8 metams
32.	Kreimeris Jonas, Baltraus	1928	Elektrotechnikos fak. V k. 1430	Teistas pagal 58 str. 1 a. p. 5 metams
33.	Urbonas Alfonsas, Stanislovo	1932	Elektrotechnikos fak. V k. 1468	Teistas pagal 58 str. 1 a. p. 25 metams
34.	Kvilius Valentinas, Petro	1920	Vakarinis fak. II k. 328	Su broliu vokiečių laikais tarnavo policijoje
35.	Ajauskas Zenonas, Jono	1929	Statybos fak. III k. 646	Visa šeima 1951 m. represuota
36.	Kavaliūnas Rimtautas, Jono	1934	Technologijos fak. II k. 5504	Tėvai buožės, turėjo 29 ha žemės. Spec. evakuoti
37.	Daučanskaitė Genovaitė, Jono	1929	Vakarinis fak. II k. 215	Teista pagal 58 § 12 10-iai metų
38.	Simutis Bronius,Stepono	1936	Hidrotechnikos fak. II k. 5106	Brolis teistas 25 metams kaip banditas. Tėvai išsiųsti už LTSR ribų
39.	Mulokas Rimantas, Juozo	1938	Statybos fak. II k. 5403	Tėvas buvo banditas, dėdė išbėgo su vokiečiais
40.	Nausėda Algimantas, Antano	1933	Statybos fak. V k. 2892	Tėvai buožės, 80 ha. Tėvas spec. evakuotas
41.	Adomaitis Algimantas, Antano	1932	Elektrotechnikos fak. V k. 3095	Tėvas banditas – nuteistas.
42.	Abromaitytė Angelė, Stanislovo	1935	Technologijos fak. III k. 4665	Du tėvo broliai buvo policininkai. Dabar dingo
43.	Alekna Jonas Aleksandras, Petro	1934	Mechanikos fak. III k. 3939	Tėvas nuteistas už bendradarbiavimą su vokiečiais
44.	Bagdonaitė Laima,Antano	1933	Elektrotechnikos fak. V k. 2877	Brolis nuteistas 10 metų už antitarybinę veiklą
45.	Buikutė Gražina Vladislava, Jurgio	1935	Technologijos fak. III k. 4076	Tėvai spec. evakuoti
46.	Bogočionok Nikolaj Sergejevič	1935	Elektrotechnikos fak. III k. 4028	Tėvas nuteistas 10 metų už kyšius
47.	Bortkevičiūtė Stanislava, Jono	1936	Technologijos fak. III k. 4321	Du motinos broliai buožės, vienas pasislėpė nuo spec. evakuacijos
48.	Čepulis Apolinaras, Aleksandro	1933	Mechanikos fak. V k. 2835	Tėvai buožės, valdė 34 ha, naudojo samdomąją darbo jėgą
49.	Čeponis Donatas, Juozo	1934	Hidrotechnikos fak. III k. 4226	Tėvas spec. evakuotas

50.	Dailidė Sigitas, Juozo	1932	Elektrotechnikos fak. V k. 2966	1941 m. tėvai spec. evakuoti
51.	Ferenca Vytautas, Juozo	1936	Hidrotechnikos fak. III k. 4023	Brolis nuteistas 10 metų už antitarybinę veiklą
52.	Galminaitė Danutė, Igno	1936	Technologijos fak. III k. 4171	Tėvas priklausė Šaulių ir Tautininkų organizacijoms. Buvo spec. evakuotas. Dabar nuteistas 8 metams už valstybės nuosavybės grobstymą
53.	Josas Gabrielius,Tomo	1932	Statybos fak. V k. 2695	Tėvas prie smetoninės valdžios buvo valsčiaus viršaitis
54.	Kazakevičiūtė Zuzana, Alekso	1932	Hidrotechnikos fak. V k. 2876	Tėvas ir sesuo prie vokiečių valdžios dirbo gestape
55.	Kiaunytė Regina, Juozo	1935	Mechanikos fak. IV k. 3550	Tėvas 1941 m. spec. evakuotas
56.	Kudirkaitė Janina, Jono	1936	Statybos fak. III k. 4230	Tėvai buožės, naudojo samdomąją jėgą. Teta spec. evakuota
57.	Kilna Antanas, Antano	1935	Mechanikos fak. III k. 4498	Tėvas 1941 m. represuotas
58.	Latinytė Ona, Stasio	1934	Mechanikos fak. IV k. 2810	Tėvai buožės. Giminės spec. evakuoti
59.	Latinis Vytautas, Stasio	1933	Elektrotechnikos fak. V k. 2661	Tėvai buožės. Giminės spec. evakuoti
60.	Lieponis Petras, Petro	1935	Elektrotechnikos fak. IV k. 3563	Tėvai buožės. Turėjo 43 ha žemės
61.	Lukaševičius Pranas, Jono	1933	Hidrotechnikos fak. IV k. 3564	Tėvas pabėgo į Vakarų Vokietiją
62.	Laužadis Almantas, Jono	1935	Elektrotechnikos fak. IV k. 3702	Visa šeima spec. evakuota
63.	Laužadytė Nijolė, Jono	1933	Technologijos fak. IV k. 3554	Visa šeima spec. evakuota
64.	Mitalauskaitė Aldona, Boleslovo	1935	Mechanikos fak. IV k. 3160	Tėvas buržuazinės valdžios karininkas. Spec. evakuotas. Nacionalizuotas namas
65.	Meigytė Nijolė, Klemenso	1935	Technologijos fak. II k. 4980	Tėvai spec. evakuoti
66.	Matulaitytė Elena Julita, Juozo	1934	Technologijos fak. III k. 3856	Tėvai spec. evakuoti
67.	Nemanis Algirdas, Petro	1933	Elektrotechnikos fak. V k. 2322	Dėdė pabėgo į Vokietiją, vienas dėdė banditas

68. Nakas Antanas Gintautas, Antano	1934	Statybos fak. V k. 3088	Tėvai priklausė Šaulių organizacijai. Dėdė - banditas
69. Plytnikas Stasys, Simono	1933	Hidrotechnikos fak. V k. 3036	Brolis nuteistas 10 metų už antitarybinę veiklą
70. Poška Vytautas, Kazio	1933	Statybos fak. V k. 2451	Motina ir brolis spec. evakuoti už ryšius su banditais
71. Pavalkis Antanas, Juozo	1936	Hidrotechnikos fak. III k. 4630	Tėvai turėjo 30 ha, naudojo samdomąją darbo jėgą
72. Pranciulytė Laima, Antano	1936	Technologijos fak. III k. 3909	1941 m. tėvai spec. evakuoti
73. Stepšytė Marytė, Adomo	1933	Hidrotechnikos fak. V k. 3107	Tėvai buožės, turėjo 20,8 ha ir malūną. Dėdė banditas, giminės represuoti
74. Strolia Petras, Jono	1929	Mechanikos fak. IV k. 38.8	Du broliai banditai. Vėliau legalizavosi
75. Spudys Alfonsas, Petro	1935	Mechanikos fak. III k. 4513	Tėvas 1944 m. areštuotas
76. Šukytė Saulutė Janina, Jono	1938	Elektrotechnikos fak. III k. 4082	Tėvas nuteistas 10 metų
77. Valinčius Romas, Juozo	1932	Elektrotechnikos fak. V k. 2557	Tėvas Šaulių, Jaunalietuvių, Tautininkų organizacijų vadovas. Dvi seserys išbėgo į JAV
78. Vaivada Antanas, Vinco	1934	Hidrotechnikos fak. IV k. 3485	Sesuo ir dėdė nuteisti už antitarybinę veiklą
79. Vanagas Vytautas, Prano	1930	Mechanikos fak. V k. 2744	Tėvas su šeima represuoti 1941 m.
80. Vaišvilaitė Joana, Bruno	1927	Technologijos fak. IV k. 3670	Tėvai ir ji 1941 m. buvo represuoti
81. Vengraitis Jonas, Prano	1936	Statybos fak. III k. 4287	Tėvas nuteistas 10 metų už ryšius su banditais
82. Vaičius Kazimieras, Vlado	1936	Statybos fak. III k. 3868	Tėvas buržuazinės valdžios karininkas. Spec. evakuotas
83. Pakalniškytė Jadvyga, Juozo	1937	Technologijos fak. II k. 5144	Tėvai buožės. Turėjo 21 ha. Tėvas spec. evakuotas
84. Barnatonis Bronius, Vinco	1924	Technologijos fak. II k. 4901	Tėvai buožės. 26,16 ha. Išnaudojo samdomąją darbo jėgą
85. Čižiūnaitė Janina, Juozo	1925	Technologijos fak. II k. 4899	Tėvai buožės, 25 ha. Išnaudojo samdomąją darbo jėgą. Giminės represuoti

86.	Nebilevičius Sigitas, Stasio	1936	Hidrotechnikos fak. II k. 5252	Tėvas nuteistas pagal 58 str. 10 metų
87.	Vaitelis Albertas, Antano	1935	Hidrotechnikos fak. II k. 5077	Tėvai turėjo 30 ha, išnaudojo samdomąją darbo jėgą, iš kolūkio pabėgo
88.	Aukštakalnytė Anastazija Adelė, Vinco	1930	Vakarinis fak. II k. 179	Tėvai buožės, 28 ha. Brolis nuteistas 6 metams, tėvas nuteistas kaip buožė
89.	Brunzaitė Antanina, Juozo	1925	Vakarinis fak. II k. 225	Tėvai buožės 21 ha, brolis nežinia kur dingęs
90.	Zabulionytė Stefanija Ramutė, Jono	1936	Statybos fak. II k. 5594	Brolis tarnavo vokiečių armijoje, motinos sesuo buožė
91.	Kaminskaitė Danutė, Juozo	1936	Elektrotechnikos fak. II k. 6224	Tėvai turėjo 14,25 ha, patys žemės nedirbo, išnaudojo samdomąją darbo jėgą. Dėdė nuteistas už antitarybinę veiklą
92.	Norvaišas Vaclovas, Jono	1935	Elektrotechnikos fak. II k. 4789	Tėvas ir motinos brolis spec. evakuoti
93.	Mukulis Rimantas, Jono	1938	Elektrotechnikos fak. II k. 4798	Tėvai buožės, 29 ha, į kolūkį nestojo
94.	Stulgys Algimantas, Petro	1936	Elektrotechnikos fak. II k. 4795	Tėvas smetoninės valdžios ir vokiečių okupacijos metais dirbo policininku. 1944 m. dingo
95.	Rimas Jonas, Petro	1937	Elektrotechnikos fak. II k. 4805	Tėvai turėjo 27 ha, išnaudojo samdomąją darbo jėgą, į kolūkį nepriimti
96.	Paulauskas Vladas, Stepo	1938	Elektrotechnikos fak. II k. 4812	Tėvai ir senelis 1948 m. spec. evakuoti
97.	Puodžius Jonas, Jono	1935	Elektrotechnikos fak. II k. 4813	Tėvai 1941 m. spec. evakuoti. Jis su broliu 1945 m. sugrįžo į LTSR
98.	Banaitis Bronius, Prano	1936	Mechanikos fak. II k. 4909	Vokiečių okupacijos metais brolis buvo partizanas. Tėvo brolis spec. evakuotas, pusbrolis nuteistas, tėvai turėjo 20 ha žemės
99.	Žvikaitė Vitalija, Edvardo	1937	Technologijos fak. II k. 4912	Tėvai turėjo 32 ha žemės, į kolūkį nestojo, tėvas dirba sargu KPI
100.	Juodvalkytė Irena, Prano	1938	Technologijos fak. II k. 4919	Tėvas smetoninės valdžios karininkas, 1941 m. dingo

101.	Miškinytė Jolanta, Antano	1939	Technologijos fak. II k. 4972	Tėvas nuteistas 1948 m. Buvo rašytojas
102.	Česnaitis Robertas, Stasio	1939	Mechanikos fak. II k. 4973	Tėvas ir motina 1945 m. nuteisti
103.	Petrėnaitė Ilona, Juozo	1938	Technologijos fak. II k. 4979	Tėvas 1944 m. pabėgo
104.	Akunytė Irena, Prano	1938	Mechanikos fak. II k. 5003	Tėvas 1948 m. spec. evakuotas
105.	Kriauzaitė Anelė Jūratė, Augustino	1936	Technologijos fak. II k. 5105	Tėvas 1944 m. nuteistas 10 metų, dabar gyvena Karagandoje
106.	Žakevičius Jonas, Jono	1936	Hidrotechnikos fak. II k. 5254	Tėvas 1948 m. spec. evakuotas
107.	Palaitis Adolfas, Adolfo	1936	Mechanikos fak. II k. 5267	Motina 1948 m. spec. evakuota
108.	Sarapinaitė Genovaitė, Jono	1938	Technologijos fak. II k. 5284	Tėvas vokiečių okupacijos metais dalyvavo fašistinėje veikloje. 1944 m. nuteistas 10 metų už antitarybinę veiklą
109.	Andzionytė Regina Aušrinė, Petro	1937	Statybos fak. II k. 5476	Tėvai 1941 m. spec. evakuoti
110.	Markevičius Remigijus, Jono	1938	Statybos fak. II k. 3499	Tėvai 1941 m. su visa šeima spec. evakuoti
111.	Ramanauskas Vacys, Antano	1927	Elektrotechnikos fak. II k. 5520	Motina ir du broliai spec. evakuoti
112.	Volungaitytė Ona, Juozo	1938	Hidrotechnikos fak. II k. 5454	Tėvai turėjo 88 ha, 1946 m. tėvas žuvo nuo bandito rankos
113.	Gudaitė Irena Ona, Vincento	1937	Technologijos fak. II k. 5663	Tėvas smetoninės valdžios metais dirbo policininku. Nuteistas 10 metų pagal 58 str.
114.	Šukys Petras, Jono	1935	Statybos fak. II k. 4834	Tėvai turėjo 30 ha žemės, naudojo samdomąją darbo jėgą, 1946 m. dėl nežinomų priežasčių metė ūkį ir išvažiavo į Kauno miestą
115.	Mejerovičius Josifas Jurjevičius	1937	Elektrotechnikos fak. II k. 4859	Tėvai stambūs prekybininkai, turėjo didelę juvelyrinę parduotuvę
116.	Butkus Fabijonas Saulius, Nikodemo	1939	Mechanikos fak. II k. 4925	1940 m. išsiųsti į Altajaus kraštą, 1946 m. su motina grįžo į LTSR. Tėvas 1940 m. dingo
117.	Dregūnas Kęstutis, Povilo	1935	Mechanikos fak. II k. 4932	Tėvas nuteistas už antitarybinę veiklą

118.	Verikas Juozas, Kazio	1934	Mechanikos fak. II k. 4967	Brolis nuteistas 10 metų už valstybinės nuosavybės grobstymą
119.	Žukauskas Saulius, Mečislovo	1938	Technologijos fak. II k. 4969	Tėvai ir jis 1948 m. spec. evakuoti į Krasnojarsko kraštą. 1955 m. jis grįžo į LTSR
120.	Ulinskas Romanas, Vinco	1936	Mechanikos fak. II k. 5015	Tėvas 1941 m. spec. evakuotas
121.	Vitas Feliksas, Adomo	1918	Statybos fak. V k. 5024	Tėvai buožės, vienas brolis 1944 m. nuteistas ir išsiųstas į Krasnojarsko kraštą. Kitas brolis banditas. Sesuo kaip turinti ryšių su banditais 1946 m. nuteista
122.	Stelmokas Algirdas, Jurgio	1937	Technologijos fak. II k. 5029	Tėvai turėjo 16,5 ha, naudojo samdomąją darbo jėgą. Tėvas – aktyvus vokiečių pagalbininkas
123.	Obolevičius Vladas, Narcizo	1928	Elektrotechnikos fak. IV k. 5031	Motina ir sesuo 1947 m. spec. evakuotos kaip buožės
124.	Rakšnys Vytautas, Povilo	1932	Mechanikos fak. IV k. 5035	1941 m. jis pats su šeima represuoti. Tėvas nuteistas 10 metų
125.	Kitkauskas Kazys Napoleonas, Jono	1931	Statybos fak. II k. 5041	Jis pats 1948 m. nuteistas 10 metų pagal str. 58 - 1a, 58 - 11. Tėvai represuoti
126.	Mikalauskaitė Giedrė Sofija, Petro	1938	Hidrotechnikos fak. II k. 5047	Tėvas buržuazinės valdžios majoras. Nuo 1941 m iki 1947 m. buvo represuotas
127.	Keturkaitė Kristina, Kazimiero	1933	Hidrotechnikos fak. II k. 5057	Ji pati nuteista už antitarybinę veiklą. Pusbrolis ir sesuo taip pat nuteisti už antitarybinę veiklą
128.	Dženkaitis Kęstutis, Vytauto	1936	Hidrotechnikos fak. II k. 5059	Tėvai buožės, 30 ha žemės. Tėvas nuteistas 10 metų
129.	Simanavičius Bronius Edmundas, Juozo	1929	Elektrotechnikos fak. II k. 5108	Buvo nuteistas pagal 58 str. 10 metų
130.	Lipniūtė Jūra, Teofilio	1935	Technologijos fak. II k. 5116	Tėvas nuteistas ir išsiųstas į SSSR gilumą
131.	Korietka Vladas, Juozo	1931	Mechanikos fak. II k. 5160	1941 m. visa šeima buvo spec. evakuoti
132.	Nockūnaitė Teresė, Antano	1932	Technologijos fak. II k. 5162	Dėdė išbėgo į užsienį. Dvi tetos represuotos
133.	Zaliauskaitė Stanislava Aldona, Simono	1935	Statybos fak. II k. 5171	Tėvas 1946 m. nuteistas 4 metams už valstybinės nuosavybės grobstymą

134.	Masėnas Tadas, Klemo	1937	Elektrotechnikos fak. II k. 5219	Visa šeima 1941 m. buvo represuota
135.	Žemaitis Rimvydas, Mečislovo	1938	Hidrotechnikos fak. II k. 5235	Tėvas 1941 m. represuotas
136.	Jacevičiūtė Ona Rūta, Juozo	1937	Mechanikos fak. II k. 5306	Tėvas nuo 1930 iki 1937 m. dirbo policijoje. 1945 m. nuteistas
137.	Glinskis Vytautas, Leono	1934	Statybos fak. II k. 5314	Tėvai buožės, turėjo 20 ha, naudojo samdomąją darbo jėgą
138.	Senulis Rimgaudas Pranas, Vinco	1938	Statybos fak. II k. 5321	Tėvas buržuazinės valdžios leitenantas, 1941 m. represuotas
139.	Tamošiūnaitė Jadvyga Danutė Liucija, Kazio	1937	Statybos fak. II k. 5326	Tėvas 1945 m. represuotas
140.	Žaliauskas Antanas, Antano	1936	Statybos fak. II k. 5332	Vokiečių okupacijos metais tėvas padėjo vokiečiams. 1944 m. spec. evakuotas. Dėdė tarnavo Plechavičiaus armijoje
141.	Šulskis Jonas, Juozo	1936	Statybos fak. II k. 5333	Brolis nuteistas už antitarybinę veiklą
142.	Urbonas Vytautas, Antano	1927	Statybos fak. V k. 5342	1949 m. buvo nuteistas
143.	Greznikis Vytautas, Liongino	1935	Statybos fak. II k. 5347	Dėdės represuoti
144.	Mikalonytė Milda Anelė, Liudo	1938	Mechanikos fak. II k. 5355	Tėvas 1944 m. nuteistas
145.	Biretaitė Danutė Elena, Juozo	1937	Technologijos fak. II k. 5389	Dėdė už antitarybinę veiklą nuteistas 25 metams
146.	Račickas Liudas, Kazio	1938	Mechanikos fak. II k. 5407	Tėvas pabėgo su vokiečiais. Teta spec. evakuota. Dėdė banditas
147.	Matiukas Alfonsas Antanas Laimutis, Alfonso	1937	Elektrotechnikos fak. II k. 5422	Tėvai 1941 m. represuoti
148.	Kavaliauskaitė Uršulė Ramutė, Simono	1938	Mechanikos fak. II k. 5431	Tėvas už valstybinės nuosavybės grobstymą nuteistas karinio tribunolo
149.	Serafinas Vytautas, Prano	1937	Mechanikos fak. II k. 5441	Tėvas 1941 m. represuotas
150.	Graviškis Vytautas Petras, Povilo	1938	Statybos fak. II k. 5450	Tėvai buožės, turėjo 30 ha. Naudojo samdomąją darbo jėgą. Dėdė nuteistas 25 metams, teta su šeima spec. evakuoti

151.	Makulis Arūnas, Juozo	1937	Hidrotechnikos fak. II k. 5468	1940 m. su šeima represuoti
152.	Vasiliauskas Vytautas, Mykolo	1937	Statybos fak. II k. 5532	Tėvai turėjo 17 ha, naudojo samdomąją darbo jėgą, iš kolūkio pabėgo
153.	Žvirblis Vaidevutis, Vaclovo	1932	Statybos fak. II k. 5577	Tėvas 1946 m. spec. evakuotas
154.	Mažeika Vytautas Bronius, Igno	1929	Hidrotechnikos fak. II k. 5613	Tėvai buožės, 30 ha. Naudojo samdomąją darbo jėgą. Spec. evakuoti
155.	Snarskis Jonas Nerimantas, Kazio	1936	Statybos fak. II k. 5617	Tėvas nuteistas 25 metams
156.	Naginevičius Romanas, Alekso	1937	Mechanikos fak. II k. 5622	Tėvai turėjo 18 ha. Naudojo samdomąją darbo jėgą. Tėvas buvo eiguliu, turėjo šautuvą. Buvo nuteistas 2 metams
157.	Pečeliūnas Kazys, Kazio	1932	Hidrotechnikos fak. II k. 6054	Tėvai 1949 m. spec. evakuoti. Jis pats buvo nuteistas
158.	Uždavinys Sakalas Vincas, Vinco	1933	Elektrotechnikos fak. V k. 4667	Tėvas prie smetoninės valdžios buvo žurnalo „Mūsų Vilnius“ redaktorius. 1945 m. nuteistas
159.	Petruškevičius Juozas Vladas, Kazio	1923	Elektrotechnikos fak. V k. 3838	Jis pats buvo nuteistas 1945 m. pagal str. 17 - 58 - 1a. p. 11. Paleistas 1951 m.

Iš kelionės po JAV *

1958 metų gale Tarybų Sąjungoje lankėsi JAV inžinerinių mokslų profesorių delegacija. Ji nuodugniai susipažino su inžinierių rengimu ir su techninių mokslinių tiriamųjų darbų apimtimi šalyje.

Delegacijos vadovas buvo JAV inžinierių sąjungos pirmininkas Jeilio universiteto prof. Hollas. JAV inžinierių sąjunga vadovauja inžinierinių rengimui, kadangi aukštojo mokslo ministerijos ten nėra. Ši delegacija gerai įvertino Tarybų Sąjungos inžinerinius mokslus, parengė specialų leidinį. Delegacija išvykdama pakvietė Tarybų Sąjungos mokslininkus aplankyti JAV. Aukštojo mokslo ministerija sudarė delegaciją iš penkių inžinerinių mokslų profesorių, kuriai vadovavo Vyriausiosios politechnikos ir mašinų gamybos valdybos viršininkas techn. m. daktaras profesorius P. Lebedevas. Be jo, delegacijoje buvo du profesoriai chemikai technologai – vienas iš Charkovo politechnikos instituto, kitas iš Maskvos D. Mendelejevo technologijos instituto, taip pat Leningrado elektrotechnikos instituto direktorius. Man teko atstovauti Pabaltijo politechnikos institutams. Pagal specialybę buvau įpareigotas susipažinti su fizikos ir branduolinės technikos mokymo ir mokslinėmis laboratorijomis. Šiai kelionei ruošėmės apie 3 mėnesius. Tai buvo įdomi ir atsakinga kelionė. Aplankėme stambiausius JAV mokslo centrus bei aukštąsias mokyklas Atlanto ir Ramiojo vandenynų pakrantėse. Iš viso JAV išbuvome 23 dienas – nuo sausio 23 d. iki vasario 14 d. Daugiausia keliavome lėktuvais. Iš Maskvos išskridome sausio 22 d. 13 val. reaktyviniu lėktuvu TU-104 ir po 2.30 val. nusileidome Kopenhagoje. Čia laikrodžiai rodė 13.30 val., mūsų – 15.30 val., taigi reikėjo atsukti laikrodžius 2 val. atgal, t.y. savo darbo dieną prailginome 2 val. Kopenhagos aerodrome išbuvome apie valandą laiko, o paskui tuo pačiu lėktuvu pasiekėme Paryžių. Čia turėjome laukti ligi 2.30 val. nakties (Maskvos laiku), gavome laikinas vizas ir, kiek laikas leido, aplankėme žymesnes Paryžiaus vietas. Naktį, siaučiant smarkokai audrai su lietumi, sėdome į keturmotorį prancūzų lėktuvą ir leidomės į tolimą kelionę per Atlantą. Kai tik išnyko Prancūzijos krantai, tuoj salone pasirodė vyriškis, užsidėjęs parašiutą, ir pradėjo aiškinti visiems keleiviams, kaip su juo elgtis, jei įvyktų nelaimė. Tai, žinoma, visiems padarė nemalonų įspūdį, geriau, kad niekas tokių

* *Kelionės įspūdžiai. Spausdinama pirmą kartą, kiek sutrumpintai*

dalykų neprimintų. Juo labiau, kad prieš mūsų kelionę toks pat lėktuvas su 90 keleivių nuskendo. Po 5 val. kelionės patekome į dar didesnę audrą ir apie valandą laiko lėktuvas atkakliai su ja grūmėsi. Keleiviai nervinosi, niekas nemiegojo, daugelis buvo išbalę, tik maži vaikai jautėsi neblogai. Kalbinome vienas kitą, stengdamiesi nusiraminti. Po valandos audra nurimo ir vietomis matėsi plaukiančių didžiulių laivų žiburiai.

Po 11 valandų skridimo pasirodė Niūfaundlendo salos kanalai, ir lėktuvas nusileido Ganderio aerodrome, kuris yra apie 5000 km nuo Paryžiaus. Taigi šis lėktuvas per Atlantą skrido apie 400 km/val. greičiu, tuo tarpu TU-104 per 4 val. nuskrido 3000 km – 800 km per valandą. Reaktyvinis lėktuvas skrido apie dešimties kilometrų aukštyje, paprastas prancūzų – apie 3 km aukštyje. Skrendant reaktyviniu lėktuvu, nejaučiama jokių audrų, o didelis jo greitis visai neveikia keleivių savijautos. Keleiviai skridimą reaktyviniu lėktuvu pakelia daug geriau negu paprastu keleiviniu lėktuvu.

2000 km iš Niūfaundlendo ligi Niujorko skridome apie 6 val. Esant priešpriešiniam vėjui, greitis neviršijo 300 km per valandą. Taigi nuo Paryžiaus ligi Niujorko ore išbuvome 17 val.

Niujorko aerodrome nusileidome 8 val. vakaro mūsų laiku, tuo tarpu čia laikrodžiai rodė tik 12 val. dienos. Turėjome savo laikrodžius atsukti 8 val. atgal, paprastai sakant, pralenkėme laiką.

Niujorko aerodrome mus pasitiko Valstybės departamento atstovas ponas Stivensas ir vertėja p. Kušner. Valstybės departamento atstovas lydėjo mus į visas lankomas įstaigas, rūpinosi kelionės bilietais, viešbučiais, vertėjais ir kitais reikalais. Ponui Stivensui apie 50 metų; per karą jis yra buvęs Tarybų Sąjungoje, Vokietijoje ir kitose Europos šalyse. Be anglų, moka rusų ir vokiečių kalbas. Didesnėse spaudos konferencijose jis pats būdavo ir vertėjas. Nuo jo priklausė parodomų mokslinių įrengimų kiekybė ir kokybė. Su juo tardavosi mokslinių įstaigų vadovai, ką parodyti. Be jo nebuvo sudaromi jokie planai. Jam pačiam matant, mūsų bagažas Niujorko aerodrome buvo kruopščiai patikrintas.

Iš Niujorko po poros valandų amerikietišku keturmotoriu lėktuvu išskridome į Vašingtoną. Čia mus sutiko Tarybų Sąjungos pasiuntinybės atstovai ir savo mašinomis nuvežė į pačias atstovybės patalpas, o po trumpo pasitarimo – į viešbutį, esantį netoli atstovybės. Buvo penktadienio pavakarė, o iš Maskvos išskridome ketvirtadienį 13 val. Taigi beveik po paros atsidūrėme už 10000 km nuo Maskvos – JAV sostinėje Vašingtone. Čia kaip tik baigė savo kelionę po JAV kita Tarybų Sąjungos AM delegacija, vadovaujama akademiko Artobolevskio. Abiejų delegacijų garbei atstovybėje buvo surengtas priėmimas, į kurį buvo pakviesti žymesnieji Vašingtono mokslo darbuotojai. Čia užsimezgė keletas naujų pažinčių. Susipažinau su antruoju atstovybės sekretoriumi L. Kapočiumi, kuris yra specialiai paskirtas lietuvių reikalams JAV, ir su rašytoju R. Mizara bei p. Petrikiene, atvykusiais tą dieną iš Niujorko (p. R. Mizara yra lietuvių dienraščio „Laisvė“ redaktorius, o p. Petrikienė – aktyvi lietuvių moterų organizatorė JAV).

Ponas R. Mizara sausio 27 d. išspausdino „Laisvėje“ didoką straipsnį apie mūsų delegaciją, ypač plačiai parašė apie inžinierių rengimą Lietuvoje. Šio straipsnio ištraukas įsidėjo ir kiti lietuviški laikraščiai. Šitaip tarp JAV lietuvių pasklido žinia, kad Tarybų Sąjungos mokslo darbuotojų delegacijoje yra ir Lietuvos atstovas. Su p. L. Kapočiumi ir p. R. Mizara suplanavome susitikimą su

lietuviais Niujorke, kai grįšime iš JAV mokslinių įstaigų, įvykdę savo tiesiogines užduotis.

Vašingtone buvome dvi paras. Neblogai susipažinome su JAV sostine, turinčia 1,3 milijono gyventojų, tarp jų 30 proc. negrų. Jų čia nemėgsta.

Miestas išsidėstęs prie Patomako upės, kuria gali plaukioti vidutiniai jūros laivai. Vašingtone yra karinė jūrų bazė. Pramonės, fabrikų čia nedaug, bet gausu valdžios rūmų ir parkų. Miesto centre yra kongreso rūmai – Kapitolijus ir prezidento rezidencija – Baltieji rūmai. Kapitolijuje įrengtose muziejų salėse yra visų buvusių prezidentų skulptūros, daug paveikslų ir kitų meninių, dokumentinių, istorinių reikmenų. Mūsų delegacijai teko šiuose istoriniuose rūmuose lankytis, matyti posėdžių sales. Baltuosiuose rūmuose yra ne tik prezidento Eizenhauerio įstaiga, bet ir gyvenamosios patalpos.

Įsimintina kelionė, įsimintini įspūdžiai

Miesto centre yra pirmojo JAV prezidento Dž. Vašingtono paminklas, visai panašus į pastatytą pieštuką, todėl čia ir vadinamas „pieštuku“; netoli nuo Kapitolijaus statomas paminklas prezidentui Ruzveltui.

Patys didžiausi pastatai yra Karo ministerijos (Pentagono), pastatyti 1940 metais. Juose dirba 35000 tarnautojų.

Vašingtone yra karo akademija, 5 universitetai: Dž. Vašingtono (1821), Amerikos katalikų (1889), Amerikos (1873), Hovardo (1867), Džordžtauno (1789), taip pat Dž. Vašingtono mokslų akademija (1898), Karnegio institutas (1902) ir daug mokslinių draugijų (antropologijos, geografijos, filosofijos ir kt.).

Vašingtono kongreso biblioteka turi 6 milijonus knygų.

1800 m. visos valstybinės įstaigos iš Filadelfijos buvo perkeltos į Vašing-

toną. Per 1812-1814 metų Didžiosios Britanijos ir JAV karą Vašingtono centras buvo gerokai apgriautas. Vėliau, po karo, atstatytas. Vašingtone buvo pasirašyta nemaža tarptautinių sutarčių, tarp jų ir Šiaurės Atlanto paktas (1949 m.).

Nors Vašingtone, be kitų vyriausybės įstaigų, yra Daleso valstybinis departamentas (Užsienio reikalų ministerija), bet pagrindinis kapitalo centras yra ne Vašingtonas, o Niujorkas, kurio Volstryte yra stambiausia koncernų ir bankų valdyba ir politinių partijų centrai. Iš čia ir diriguojama JAV politika, paprastai vadinama Volstryto politika.

Niujorkas. Po poros dienų viešnagės Vašingtone sausio 25 d. popietiniu traukiniu išvykome į Niujorką, kuris yra už 350 km. Po valandos, nuvažiavus 80 km, mūsų traukinys sustojo didžiuliame JAV pramonės ir prekybos centre Baltimorėje, kuris yra prie Česapyko įlankos, 270 km nuo Atlanto vandenyno. Baltimorė yra trečias pagal didumą JAV jūrų uostas. Miestas turi apie 1,4 milijono gyventojų, kurių 20 proc. yra negrai. Svarbiausios pramonės šakos: juodoji ir spalvotoji metalurgija, karinė, naftos, chemijos, laivų statybos, konservų, tekstilės ir siuvimo pramonė. Čia yra du universitetai. Miesto centras užstatytas tipiniais amerikietiškais daugiaaukščiais pastatais, priemiesčiai, kur gyvena darbo žmonės, paprastai yra gana purvini. Kaip ir kituose pramonės centruose, čia nemaža lietuvių – apie 10000. Jie čia pateko darbo ieškodami anais Lietuvos laikais (1912-1938).

Trumpai susipažinę su miestu, daugiausia iš mūsų palydovų aiškinimų, keliavome traukiniu toliau link didžiausio JAV miesto Niujorko. Pakeliui mūsų traukinys sustojo Filadelfijoje, buvusioje (1790-1800) JAV sostinėje. Filadelfija yra trečiasis miestas JAV pagal gyventojų skaičių ir pagal pramonės ir prekybos apimtį, stambus 11 metrų gylio jūrų uostas, esantis už 160 km nuo Atlanto vandenyno ir už 100 km nuo Niujorko. Miestas turi 2,1 milijono gyventojų, o su priemiesčiais – 3,7 milijono.

Svarbiausios pramonės rūšys: naftos pramonė ir su ja susijusi chemijos pramonė (antroje vietoje JAV); mašinų, daugiausia transporto, gamyba; įrankių ir aparatų, ypač chirurginių, gamyba; elektrotechnikos, poligrafijos, tekstilės ir siuvimo, medžio apdirbimo pramonė; juodoji ir spalvotoji metalurgija. Čia yra pinigų gamybos centras ir atsarginis JAV bankas. Iš aukštųjų mokyklų galima pažymėti Pensilvanijos universitetą, įsteigtą 1740 m., kuris turi stambų inžinerinį fakultetą. Filadelfijoje yra Franklino institutas su branduolinės fizikos laboratorijomis ir gamtos mokslų akademija. Pats miestas taisyklingai suplanuotas ir turi seną (1907) metro.

Filadelfija yra JAV literatūros, meno ir mokslo centras. Mieste daug teatrų.

Lietuviai čia pradėjo plaukti XIX amžiaus pabaigoje. Dabar jų yra apie 20000, didesnioji dalis – jau čia gimę. Filadelfijoje, kaip ir kituose JAV miestuose, lietuviai susiskaldę į dvi grupes: vieni seka socialistinę spaudą ir jai pritaria, kiti – katalikišką.

Vykstame traukiniu toliau. Privažiavome Niujorką – didžiausią JAV ekonominį ir politinį centrą. Mieste yra per 8 milijonus (su priemiesčiais – apie 13 milijonų) gyventojų. Pagal gyventojų skaičių tai vienas didžiausių miestų pasaulyje. Niujorkas įsikūręs Hadsono upės žiotyse, yra stambiausias JAV jūrų uostas. Pats Niujorko centras yra Manhatano saloje, kurią supa Hadsono ir Yst

Riverio upės. Dėl šių priežasčių Niujorko centras plėstis į šalis negalėjo, taigi kėlėsi į dangoraižius. Dauguma namų centre yra 15-20 aukštų.

Miesto centrą sudaro pietinė ir vidurinė Manhatano salos dalys. Išilgai salos, iš pietų į šiaurę, 20 km tęsiasi ilgos, tiesios gatvės, sunumeruotos iš eilės, – aveniu. Jas statmenai kerta irgi tiesios gatvės, sunumeruotos nuo 1 iki 200, be jokių pavadinimų. Tai labai palengvina orientuotis mieste.

Niujorke yra apie 50 tiltų. Po Hadsono upe iškasta daug tunelių, kuriais važinėja didžiulės transporto priemonės. Didžiausias iš jų yra apie 3 kilometrų ilgio. Metro teikia žmonėms daug patogumų. Dalis linijų yra požemyje, dalis ant estakadų virš žemės paviršiaus. Metro linijų ilgis – apie 380 km.

Sunkiausia miestui apsirūpinti vandeniu. Pagrindiniai vandens šaltiniai yra Hadsono intakai. Šito vandens pastaraisiais metais trūkdavo. Dabar vanduo imamas iš Delavero upės.

Niujorko miesto valdžia – renkamas meras ir taryba. Rinkimus smarkiai kontroliuoja respublikonų arba demokratų partijos. Meras turi dideles teises. Jis gali vetuoti miesto tarybos nutarimus, skiria daugelio skyrių viršininkus; jo žinioje yra miesto policija ir kalėjimai. Merui pavaldūs penkių miesto sričių prezidentai. Miesto architektūra yra kontrastinė: čia daug prabangos ir daug skurdo.

Iš senesnių pastatų kiek įdomesnė yra miesto rotušė, pastatyta 1912 m. Dangoraižiai su žemesniais pastatais sudaro nekokį architektūrinį vaizdą. Pačių dangoraižių architektūrinė forma labai suprastinta. Pats aukščiausias „Empire State Building" pastatas yra 381 m aukščio (102 aukštų, kartu su televizijos bokštu – 449 metrai).

Didžiausios aukštosios mokyklos Niujorke yra Kolumbijos universitetas (įsteigtas 1754), Niujorko universitetas (1831), Katalikų universitetas (1841) ir kitos keturios miesto aukštosios mokyklos (koledžai). Mieste yra didelė Niujorko viešoji biblioteka, kuri turi apie 4,5 milijono knygų, Kolumbijos universiteto biblioteka (2,7 milijono knygų), Bruklino viešoji biblioteka (1,6 milijono knygų). Iš muziejų daugiausia yra žinomi Metropoliteno, Amerikos gamtos istorijos, Bruklino, Amerikos indėnų buities muziejai. Kino teatrai yra privačių žmonių rankose. Ypač garsus yra operos teatras „Metropolitan Opera".

Niujorke dabar yra apie 50000 lietuvių, 1930 m. jų buvo tik 31000.

Iš viso JAV šiuo metu gyvena arti milijono lietuvių. Iš jų apie 400000 jau neseka lietuviškos spaudos. Lietuviai turi apie 150 klubų ir svetainių. Po karo atbėgusių lietuvių visose JAV yra apie 30000, jų įtaka JAV lietuvių gyvenime nuolat mažėja. Lietuvių studentija, kurios daugumą sudaro ten gimusieji, trokšta palaikyti glaudesnius ryšius su Lietuvos studentais. Tai matyti iš jų spaudos ir asmeninių pasikalbėjimų. Ilinojaus universitete, kurio centras yra Erbanoje, man teko susitikti su delegatais nuo 100 ten studijuojančių lietuvių studentų. Jie man padovanojo studijuojančiųjų leidžiamos lietuviškos spaudos, prašė atsiųsti knygų, lietuviškos techninės literatūros terminologijos klausimais. Studentai skundžiasi, kad JAV jokių lietuviškų mokyklų nėra ir jie visai atsitolina nuo lietuviškos inžinerinės literatūros. Lietuvių studentija nepaprastai jaudinasi, kad daug lietuviško jaunimo jau nemoka lietuvių kalbos. Jie labai norėtų, kad tankiau lietuvių gyvenamose vietose būtų lietuviškų mokyklų, nors pradinių, bet to šiandien JAV niekur nėra. Nemaža sutiktų lietuvių man skundėsi, kad jų vaikai jau nekalba lietuviškai. Tai juos labai jaudina.

Teko sutikti žymių lietuvių profesorių, kurie ten yra gimę ir šiek tiek iš tėvų pramokę lietuviškai. Iš tokių galima būtų paminėti inžinerijos mokslų daktarą prof. I. Paską, kurio tėvai prieš 40 metų į Čikagą atvyko iš Panevėžio. Tėvai buvo Paskavičiai, o jį jau pavadino sutrumpintai – Pask. Man teko artimiau su juo susipažinti ir nuodugniau pasikalbėti. Už kalbą jis dėkingas savo senai motinai, kuri taip ir neišmoko anglų kalbos, taigi jis buvo priverstas išmokti lietuviškai. Prof. I. Paskas dabar yra apie 40 metų amžiaus, dirba garsiame Kalifornijos universitete Berklio mieste (San Francisko priemiestis), kur vadovauja didžiulėms elektrotechninės keramikos mokslinėms laboratorijoms. Teko sutikti ir tokių mokslo darbuotojų, kurie visai lietuviškai nekalbėjo, kiti mokėjo vieną kitą žodį.

Niujorke mūsų delegacija nuodugniau susipažino su techninės literatūros leidykla „Mc.Graw-Hill". Ji įsikūrusi 34 aukštų rūmuose ir turi apie 5000 darbuotojų. Leidyklos direktorius kartu su savo atsakingais darbuotojais surengė mums priešpiečius (lunch). Leidykla turi savo filialus Londone ir kituose stambesniuose pasaulio centruose. Čia radome darbuotojų, kurie neseniai buvo lankęsi Tarybų Sąjungoje, rodė mums leidinius su jų ir mūsų atsakingų darbuotojų nuotraukomis, padarytomis vizitų metu. Mums į akis krito leidyklos buhalterija, kur apskaita tvarkoma elektroninėmis skaičiavimo mašinomis, todėl žmonių čia dirba palyginti labai mažai. Visose šakose čia žmones stengiamasi pakeisti mašinomis.

JAV kiekviename žingsnyje jaučiama „biznio" galia. Antai ką tik grįžęs iš JAV į Kauną, tuoj gavau iš šios leidyklos filialo Londone laišką, kuriame prisimenamas mūsų apsilankymas leidykloje ir pagal specialybę siūloma užsisakyti knygų.

„Bell" laboratorijos. Susipažinome ir su garsiomis „Bell" firmos mokslinėmis laboratorijomis, kurios yra už 60 mylių nuo Niujorko. Jose yra Niujorko universiteto filialas. Čia dirba apie 10000 mokslo darbuotojų, daugiausia inžinerinių specialybių. Šios laboratorijos daugiausia užsakymų gauna iš karinių dalinių. Jos yra įslaptintos, čia sunkiai įleidžiami užsieniečiai. Rajoną saugo kariškiai, todėl, įeinant į laboratorijų rajoną, tikrinami ir pačių vadovų dokumentai. Pradžioje mums buvo parodytas tik išviršinis laboratorijų įrengimų vaizdas, bet po draugiškų priešpiečių, kuriuos surengė laboratorijų vadovybė, buvome plačiau supažindinti su pačiomis laboratorijomis ir net gavome po tris spausdintus leidinius apie svarbiausias laboratorijų mokslo sritis ir struktūrą.

Pasirodo, kad čia kas metai priimama dirbti apie 300 jaunų specialistų. Jie čia gauna inžinieriaus atlyginimą ir pirmaisiais metais 3 dienas mokosi, o 2 dienas dirba, antraisiais metais 2 dienas mokosi, o 3 dienas dirba ir trečiaisiais metais 1 dieną mokosi, o 4 dirba. Per šiuos trejus metus šie jaunieji specialistai (bakalaurai) įsigyja magistro laipsnius ir tampa naujausios technikos specialistais. Įrengimai čia patys naujausi. Dėsto patys žymiausi mokslininkai, kurių dauguma atvyksta iš Niujorko. Laboratorijoje kuriamos pačios naujausios priemonės, o paskui perduodamos gamykloms. Matėme šios firmos sukurtą pasaulinį kvarco laikrodį, kurio paklaida per 300 metų neviršija 1 sekundės. Čia yra sukurtas maketas, paremtas puslaidininkiais, saulės energijai panaudoti, nauji automatiniai telefono ir telegrafo įrengimai ir t.t.

Direkcijos pasakojimais, čia gilina žinias – mokosi beveik visi darbuotojai. Sąlygos tam sudarytos labai geros. Mūsų įsitikinimu, tai labai svarbus JAV mokslinis centras, kur gimsta daug naujų išradimų, kurių didelė dalis eina karinei pramonei.

Inžinierių sąjunga. Niujorke apsilankėme JAV inžinierių profesinės sąjungos būstinėje, kur mus smulkiai supažindino su sąjungos struktūra ir reikšme. Mus priėmė pats sąjungos pirmininkas prof. dr. Hollas ir keletas žymių profesorių, kurie vadovauja atskiroms inžinerinių mokslų šakoms. Kaip jau buvo minėta, prof. Hollas praeitais metais vadovavo JAV inžinerinių mokslų profesorių delegacijai, kuri lankėsi Tarybų Sąjungoje. Jis gerai susipažinęs su mūsų inžinerinių kadrų rengimu ir su mūsų mokslinių tyrimų institutais. Jis palygino Tarybų Sąjungos mokslinius laipsnius su JAV moksliniais laipsniais. JAV mokslų daktaro laipsnis yra tolygus Tarybų Sąjungos mokslų kandidato laipsniui. Jų magistro mokslinis darbas atitinka mūsų geresnius diplominius darbus. Vėliau, lankydami įvairias aukštąsias mokyklas, susipažinome su disertaciniais darbais ir tuo visiškai įsitikinome. JAV inžinierių sąjunga inžinierių rengimo atžvilgiu atstoja mūsų aukštojo mokslo ministeriją. Ji aprobuoja mokymo planus, nustato disciplinas, kurias turi dėstyti aukštosios mokyklos, rengiančios inžinierius, leidžia žurnalus, tam tikrais atvejais koreguoja leidybinį darbą bei mokslinių darbų kryptį ir t.t. Sąjunga išsilaiko iš narių mokesčių, kurie sudaro 25 dol. per metus.

Į šią sąjungą priimti inžinieriai savo profesiniame darbe turi gerokai daugiau teisių. Sąjungoje veikia inžinierių mechanikų, inžinierių elektrikų, inžinierių chemikų ir kt. skyriai. Jokių mokslinių laipsnių ar mokslinių vardų mokslo darbuotojams inžinierių sąjunga neteikia; juos teikia tik aukštosios mokyklos. Centralizuoto organo JAV moksliniams laipsniams bei vardams teikti nėra, aukštųjų mokyklų pripažinti laipsniai yra galutiniai ir niekieno netvirtinami.

Mokyklos. Švietimo reikalams atskirose valstijose yra komitetai, renkami bendra tvarka su kitais direktyviniais organais. Šiems komitetams priklauso valstijų valdiškosios mokyklos; privačios mokyklos tvarkomos tų privačių organizacijų ir finansinių kompanijų.

JAV prie Valstybės departamento veikia federalinė švietimo reikalų žinyba, kuri yra sveikatos apsaugos, švietimo ir tvarkymo departamento sudėtinė dalis. Švietimo reikalams ši žinyba skiria tik 3 proc. biudžetinių lėšų pradžios ir vidurinėms mokykloms. 42 proc. lėšų šiems reikalams duoda atskirų valstijų biudžetai ir 55 proc. skiriama iš vietinių lėšų, surenkamų iš nejudamojo turto mokesčių.

Ši švietimo žinyba nekontroliuoja atskirų valstijų mokyklų ar mokymo programų, ji tik renka statistinius duomenis apie besimokančiųjų skaičių, suteiktų mokslinių laipsnių skaičių, leidžia literatūrą kai kuriais metodiniais klausimais bei teikia metodinę informaciją. Apie 1/3 aukštųjų mokyklų priklauso valstybei, kiti 2/3 – privačioms institucijoms. Inžinieriai daugiausia rengiami universitetuose, kiti – technologijos institutuose. Į aukštąsias mokyklas priimami abiturientai, baigę 12 metų vidurinę mokyklą.

Vidurinės mokyklos yra trijų pakopų: pradinė mokykla, nepilna vidurinė, vidurinė. 5-6 metų vaikams prie pradžios mokyklų organizuojamas ikimokyklinis mokymas – po 2-3 valandas per dieną. Daugumoje valstijų privalomas yra devynerių metų mokymas, t.y. nuo 7 iki 16 metų amžiaus vaikams, nors daug kur įstatymai leidžia samdyti vaikus nuo 14 metų amžiaus.

Be pradžios mokyklų (elementarinių) ir nepilnų vidurinių mokyklų, kuriose mokoma devynerius metus, JAV yra ir pilna trijų klasių vidurinė mokykla (10-12 klasės).

JAV vidurinių mokyklų mokymo apimtis skiriasi nuo kitų šalių mokymo apimties. Pradedant devintąja klase, mokomos disciplinos susideda iš privalomų ir pasirenkamų. Visiems privaloma anglų kalba, JAV istorija, įstatymų leidyba, ekonomija, bendroji istorija, gamta ir fizinis auklėjimas, o besimokantiems devintoje klasėje – vienas arba kitas matematikos kursas. Kiti privalomi dalykai priklauso nuo besimokančio tolesnių siekių. Tiems, kurie ruošiasi stoti į aukštąsias mokyklas, rekomenduojama tam tikros apimties algebra, geometrija, biologija ir svetima kalba, fizika ir chemija. Besiruošiantys eiti į tarnybą, renkasi bendrojo lavinimosi dalykus: mašinraštį, stenografiją arba sąskaitybą. Mergaitės vidurinėse mokyklose mokosi namų ruošos. Daugumoje bendrojo lavinimo mokyklų suteikiama darbo įgūdžių: mokyklų dirbtuvėse vaikai mokomi kai kurių specialybės darbų. Yra vidurinių mokyklų, kur mokoma ir profesijos. Baigusiems pilnas vidurines mokyklas išduodami brandos atestatai. JAV brandos atestatai yra dviejų tipų: bendrasis diplomas ir akademinis diplomas, duodantis teisę stoti į aukštąją mokyklą. Kiekvienoje valstijoje reikalavimai, išduodant diplomus, vis kiti.

Jeigu moksleivis nori baigti aukštąjį mokslą, tai jau devintoje klasėje jis pasirenka tuos dalykus, kurie jam bus reikalingi studijuojant. Techniškiesiems mokslams jis pasirenka fiziką, matematiką, chemiją ir pan., humanitariniams – literatūrą, svetimą kalbą, istoriją, biologiją ir t.t.

Mokinys, baigęs vidurinę mokyklą, gali stoti į aukštąją mokyklą išlaikęs stojamuosius egzaminus. Šiuos egzaminus abiturientai gali laikyti bet kurios valstijos komisijoje, jie galioja ir kitų valstijų aukštosioms mokykloms. Egzaminų rūšys nustatomos pagal aukštųjų mokyklų specifiką. Jei abiturientas stoja į kitos valstijos aukštąją mokyklą, jis turi sumokėti 35 dol. valstybinį mokestį. Už egzaminus abiturientai turi mokėti 7 dolerius. Šiuos egzaminus organizuoja speciali kompanija net keturis kartus per metus, daugiausia kai abiturientai dar mokosi vidurinėse mokyklose arba tuoj baigus. Komisija leidžia egzaminus perlaikyti geresniam pažymiui. Išlaikę šiuos egzaminus, abiturientai paprastai paduoda prašymus į 3-5 aukštąsias mokyklas. Kur laimi konkursą, ten ir stoja. Kai kurie universitetai reikalauja stojamųjų egzaminų iš psichologijos, nes mano, kad pagal šį egzaminą galima geriau atrinkti. Aukštosiose mokyklose yra dekanai priėmimo reikalams, kurie pareikalauja iš vidurinių mokyklų stojančiųjų charakteristikų bei šią aukštąją mokyklą baigusių asmenų rekomendacijų. Šiems reikalams pasitelkiami aukštesniųjų kursų studentai arba aspirantai. Priimant abiturientus, atsižvelgiama į vidurinių mokyklų pažymius, stojamųjų egzaminų pažymius, socialinę kilmę, rekomendacijas ir į pokalbių rezultatus.

Yra tokių aukštųjų mokyklų, kur stojančių būna dešimt į vieną vietą, pvz., Kalifornijos technologijos institute (Pasadynoje), yra ir tokių, kur stoja keturi į vieną vietą (Ilinojaus universitetas). Mergaitės į aukštąsias technikos mokyklas

paprastai nepriimamos arba priimamos labai nenoriai. Labai retais atvejais randama apie 1 proc. mergaičių, studijuojančių techniškuosius mokslus. Tuo tarpu Tarybų Sąjungoje aukštuosius technikos mokslus studijuoja apie 30 proc. mergaičių.

Inžinierių rengimas. Daugumoje aukštųjų mokyklų mokslas trunka ketverius metus; baigusiam suteikiamas bakalauro vardas. Inžinerinių mokslų bakalaurų didesnioji dalis eina į fabrikus, kitas įmones. Čia jie dirba vadovaujami patyrusių inžinierių. Patys savarankiškai jie dar neturi teisės pasirašinėti kaip inžinieriai. Šią teisę jie gauna išlaikę valstijos komisijoje egzaminus ir gavę tam tikrą pažymėjimą-licenciją. Šiuos egzaminus laiko apie pusė baigusių bakalaurų, kiti, kurie nenori verstis privačia praktika arba nutaria tęsti mokslus aspirantūroje, o ją baigę dirbti mokslo įstaigose, šių egzaminų nelaiko. Bakalaurams, baigusiems valstybines aukštąsias mokyklas, šie licencijų egzaminai yra gerokai lengvesni, o baigusiems privačias mokyklas – sunkesni.

JAV inžinierių rengimas gerokai skiriasi nuo mūsų inžinierių rengimo. Ten mokslas trunka 4 metus, pas mus – 5-6 metus. Jų studentų krūvis apie 2 kartus mažesnis negu mūsiškių. Mūsų studentai teorinio mokymo metu atlieka apie pusės metų gamybinę praktiką, jų studentai baigia visai be gamybinės praktikos; mūsų inžinerinių mokslų studentai nuodugniai išeina braižybą, ten supažindinama tik su brėžinių skaitymu; mūsų studentai gauna nemažai technologijos žinių, ten technologijos dalykai visai nedėstomi. Mūsų jaunas specialistas eina į įmonę su dideliu bagažu praktinių savo specialybės žinių, o ten specialybę įsigyja bedirbdamas. Be to, mūsų abiturientai, stodami į aukštąsias technikos mokyklas, yra daug geriau parengti iš matematikos, fizikos bei chemijos, nes ten norintys studijuoti techniškuosius mokslus šiuos dalykus privalo išeiti tik paskutinėse klasėse.

1958 m. JAV buvo 1937 aukštosios mokyklos, iš jų 1268 privačios ir 669 valstybinės. Be šių aukštųjų mokyklų, čia yra 548 vadinamieji žemesnieji koledžai, iš kurių 343 yra privatūs ir 305 valstybiniai. Iš viso aukštosiose mokyklose ir žemesniuose koledžuose mokosi 3 mln. 450 tūkstančių studentų. Iš jų techniškuosius mokslus studijuoja apie 10 procentų. JAV išleidžiamų inžinierių skaičius mažėja; tai matyti iš šios lentelės.

Metai	Studentų skaičius
1950	52700
1953	30300
1955	22600
1958	34000

Jauni specialistai, gavę bakalauro vardą, gali toliau mokytis toje pačioje aukštojoje mokykloje arba kitoje. Pasimokę dvejus metus, išlaikę egzaminus ir parašę mokslinį darbą, kuris yra artimas mūsų aukštųjų mokyklų diplominiam darbui, gauna magistro laipsnį. Dalis gavusių magistro laipsnį dar tęsia mokslą apie 2 metus, išlaiko egzaminus, parašo disertaciją, kuri yra artima mūsų kandidatinei disertacijai, ir gauna daktaro laipsnį. Magistrų ir daktarų rengimas JAV

yra masiškesnis, negu pas mus mokslų kandidatų ir daktarų rengimas. JAV aukštosiose mokyklose arti pusės studentų ruošiasi magistro laipsniui. Ligi daktaro laipsnio JAV po vidurinės mokyklos reikia mokytis 8 metus. Lietuvoje iki mokslų kandidato irgi reikia mokytis 8 metus (5 metai aukštasis mokslas ir 3 metai aspirantūroje). Taigi mūsų daktaro laipsniui JAV nėra tolygaus laipsnio.

JAV yra rengiami platesnio profilio inžinieriai – iš viso tik 9 specialybių, tuo tarpu pas mus rengiami apie 200 specialybių inžinieriai. Pavyzdžiui, JAV universitetuose ir technologijos institutuose rengiami inžinieriai aviacijos, cheminės technologijos, statybos, santechnikos, elektrotechnikos, laivų statybos, mašinų gamybos, metalurgijos ir branduolinės technikos pramonei. Pirmuose dviejuose kursuose (kai kuriose mokyklose – trijuose kursuose) visų specialybių inžinieriai rengiami pagal vienodus mokymo planus ir tik trečiame ir ketvirtame išeinami specialybės dalykai (pvz., Kalifornijos technologijos institute).

Daugumoje aukštųjų mokyklų metinis mokslas dalijamas į du semestrus, tik kai kuriose – į tris. Paskaitos daugiausia skaitomos mažoms grupėms, laboratoriniai ir kiti praktikos darbai žemesniuose kursuose vedami 10-15 studentų grupėms, o aukštesniuose – 4-6 studentams. Studentai auditorijose jaučiasi labai laisvai, kai kur užsiėmimų metu leidžiama rūkyti. Daugumoje aukštųjų mokyklų neradome mechaninių dirbtuvių. Kai kuriuose universitetuose beveik visi techniškųjų fakultetų studentai mokosi elektronikos, elektroninių skaičiavimo mašinų ir jų programavimo. Visos paskaitos skaitomos tik po 1 val.

Iš viso per ketverius metus studentai turi 2500-2700 privalomų valandų (pas mus – 4800-5000). Daug dėmesio čia skiriama studentų savarankiškam darbui. Sesijos egzaminams skiriamos 3-7 dienos, egzaminai vedami raštu, kiekvienam egzaminui duodama 2-3 valandos laiko, maksimalus egzaminų skaičius semestre – ne daugiau kaip 5. Studentų nubyrėjimas siekia 25-30 proc. Studentai turi atostogų iki 3, 5 mėnesių, be to, jie paleidžiami dviem savaitėms per religines šventes. Atostogų metu studentai daugiausia, jei gauna darbo, dirba įmonėse pagal specialybę.

Yra aukštųjų mokyklų, kur mokslas derinamas su darbu įmonėse. Pavyzdžiui, Šiaurės Rytų universitete Bostone techniškųjų mokslų mokosi 3000 studentų. Čia pirmaisiais metais studentai tik mokosi, o vėliau, nuo antro kurso, padalijami į dvi grupes – A ir B, kurių viena dirba, o kita – mokosi. Po 10 savaičių šios grupės pasikeičia. Metuose yra 3 semestrai. Studentai įsidarbina patys. Įmonių vadovai juos noriai priima, nes parengia sau gerų specialistų. Dirbančius studentus kontroliuoja 15 geriausių profesorių. Per metus šie studentai turi tik vieną savaitę atostogų. Už mokslą moka 700 dolerių, neskaitant kitų išlaidų. Pradėdamas mokytis, studentas turi turėti ne mažiau kaip 2000 dolerių. Knygos ir kambarių nuoma nepaprastai brangi, paprasčiausias vadovėlis kainuoja apie 5 dol., o studentiškas kambarėlis – apie 40 dolerių per mėnesį. Mokslas trunka penkerius metus, o vakarinis mokymas – aštuonerius metus. Vakarinių skyrių studentai mokosi 3 dienas per savaitę po 2 valandas. Už mokslą jie moka 300 dolerių per metus. Vakarinių studentų čia yra daugiau kaip pusė. Studentų uždarbis vidutiniškai yra 1500 dolerių per metus. Jokių stipendijų studentai negauna. Panašių aukštųjų mokyklų JAV yra 66.

Niū Heivenas. Tęsiame kelionę. Atvykome į Niū Heiveno miestą, jūrų uostą, esantį už 60 km nuo Niujorko. Mieste yra 170000 gyventojų. Čia išsivysčiusi metalų, taigi ir ginklų, pramonė. Be to, čia yra laikrodžių, įrankių, gumos ir siuvimo pramonė. Mieste esantį Jeilio universitetą mes ir aplankėme. Šiame universitete mus pasitiko jau pažįstamas JAV inžinierių sąjungos pirmininkas prof. dr. Hollas. Universitetas yra privatus, įsteigtas prieš 250 metų. Iš viso jame yra 7000 studentų. Studentai už mokslą ir bendrabutį moka 2300 dolerių per metus. Pirmųjų keturių kursų studentai privalo gyventi bendrabutyje, 30 proc. studentų gauna stipendijas, kurias moka firmos, finansų kompanijos, atskiri milijonieriai, tarpininkaujant universiteto vadovybei. Studentai, baigę universitetą, turi vykti dirbti pas tuos, kurie mokėjo jiems stipendijas. Čia gana griežtas religinis auklėjimas. Mergaitės ligi 20 metų negali studijuoti, jei negyvena bendrabutyje. Rengiami 5 specialybių inžinieriai: chemikai, statybininkai, elektrikai, mechanikai ir metalurgai. Laboratoriniai įrengimai vidutiniški. Lankymą pradėjome bendrais su vadovybe pusryčiais ir baigėme pietumis. Iš viso išbuvome tik vieną dieną, kitą dieną anksti išvykome į Bostoną.

Bostonas. Iš Niū Heiveno išvykome sausio 27 d. 20 val. vietos laiku ir po 3 val. kelio atvykome į Bostoną – administracinį Masačūsetso valstijos centrą. Bostonas yra didelis JAV geležinkelių mazgas, vienas iš didžiųjų jūrų uostų, didelis pramonės centras; su priemiesčiais turi 2,5 milijono gyventojų. Čia daugiausia išsivysčiusi tekstilės mašinų, laivų, vilnos tekstilės, odų ir metalų apdirbimo pramonė. Dėl daugelio pramonės šakų perkėlimo į kitus rajonus čia kilusi aštri krizė labai atsiliepė darbininkams. Bostonas užima trečią vietą pagal didmeninę prekybą ir ketvirtą pagal bankų kapitalą. Išoriškai Bostonas daro seno miesto įspūdį. Čia nematyti dangoraižių, kurie būdingi stambesniems JAV miestams.

Bostono priemiestyje Kembridže, kur mus apgyvendino (viešbutyje „Comandir“), yra seniausias (įsteigtas 1636 m.) ir didžiausias JAV Harvardo universitetas, Masačūsetso technologijos institutas (MIT), pati didžiausia JAV konservatorija. Bostone yra 15 aukštųjų mokyklų, tarp jų ir Šiaurės Rytų universitetas, su kuriuo mums teko susipažinti arčiau. Bostone ne tik gausu aukštųjų mokyklų ir stambių leidyklų, ligi 18 a. vidurio tai buvo pats didžiausias Šiaurės Amerikos miestas, ekonominis ir politinis anglų kolonijų centras.

Bostone dabar gyvena apie 20000 lietuvių. Tikintieji lietuviai čia turi keletą bažnyčių. Bostone apskritai labai daug bažnyčių – apie 200.

Kembridže aplankėme Masačūsetso technologijos institutą, o pačiame Bostono centre – Šiaurės Rytų universitetą. Technologijos institutą (MIT) lankėme dvi dienas ir turėjome progą čia geriau susipažinti su inžinierių rengimu bei moksliniu tiriamuoju darbu. Institutas įsteigtas 1861 m. Pradžioje čia buvo dėstomi tik grynai techniniai mokslai, vėliau atsirado ir kitų mokslų. Dabar institute studijuoja 6000 studentų, iš jų 55 proc. – techniškuosius mokslus. Čia, be inžinierių mechanikų, elektrikų, statybininkų, architektų, chemikų, rengiami branduolinės technikos inžinieriai. 1958 metais buvo parengti 729 bakalaurai (inžinieriai), 468 magistrai ir 116 mokslo daktarų. Be to, kasmet 2-3 savaites vyksta inžinierių pasitobulinimo kursai. Branduolinė technika čia aukšto lygio. Institutas turi 1000 kW galios branduolinį reaktorių. Į šią specialybę priimami tik turin-

tys bakalauro vardą. Jiems vedami teoriniai bei praktiniai kursai, liečiantys branduolinę techniką. Branduolinės technikos magistrantai po pusantrų metų iš išeitų dalykų laiko egzaminus ir per pusę metų parašo darbą, kuriame turi būti apie 20 proc. naujos apibendrinančios medžiagos. Tai atlikus, magistrantui suteikiamas magistro laipsnis. Doktorantams aukštesniu lygiu skaitomi teoriniai kursai, iš kurių po pusantrų metų vėl egzaminuojama ir vėliau per pusę metų parašoma disertacija. Branduolinės technikos magistrai eina dirbti į branduolinės technikos pramonę, į atomines elektrines bei atominės energijos tyrimo įstaigas. Atominės technikos daktarai eina į aukštąsias mokyklas arba į tyrimo institutus. Čia man teko arčiau susipažinti su branduolinės technikos laboratorijomis bei pačiu reaktoriumi. Branduolinės technikos mokymui ir moksliniams darbams vadovauja prof. dr. M. Benediktas. Profesorius labai nuoširdus, neblogai moka vokiečių kalbą. Laboratorijas daugiausia lankėme tik mudu du, kiti mūsų delegacijos nariai pagal specialybes lankėsi kitose laboratorijose. Per porą dienų su prof. M. Benediktu beveik nesiskyrėme tiek laboratorijose, tiek prie įvairių vaišių. Tai nuoširdus ir labai kuklus mokslininkas. Užfiksavome savo susitikimą nuotraukose. Lankydamas fizikos laboratorijas, susipažinau su pasaulinio garso mokslininku, kosminių spindulių tyrinėtoju prof. dr. B. Rossi, kurio darbai buvo man pagrindas rengiant daktaro disertaciją 1936-1938 metais.

Jo mokslinius darbus kosminių spindulių srityje seku jau 30 metų, nuo tų metų, kai B. Rossi dar dirbo Italijoje. Sužvėrėjus itališkam fašizmui, prof. B. Rossi persikėlė į JAV. Iš literatūros įsivaizdavau profesorių esant didelį, stambų vyrą, o iš tikrųjų jis buvo labai mažas, smulkaus sudėjimo, kuklus žmogus. Labai nuoširdžiai parodė savo laboratorijas, padovanojo paskutinių savo darbų atspaudus, aš irgi įteikiau mūsų KPI Fizikos katedros paskutinių metų kolektyvinį darbą iš kosminiams spinduliams artimos srities, kurioje dirba prof. B. Rossi mokyklos bendradarbiai.

Atominis reaktorius pastatytas cilindrinės formos pastate, kurio betoninės sienos yra 6 pėdų storio, pastato skersmuo 74, aukštis – 49 pėdos. Reaktoriuje kaip pagrindinė medžiaga vartojamas urano izotopas (U-235), o kaip neutronų lėtiklis – grafitas; visas generatorius sudarytas iš 19 elementų. Aplink patį reaktorių įrengtos laboratorijos, kur pro atitinkamus kanalus galima gauti įvairų spinduliavimą.

Čia, be inžinerinių mokslinių tyrimų, atliekami ir fiziologiniai tyrimai su įvairiais gyviais. Laboratorijose aplink patį generatorių dirba grupelės mokslų darbuotojų; visos durys storos ir sunkios, atidarinėjamos ir uždarinėjamos automatiškai.

Palikdami šį institutą, visi jautėmės patenkinti, nes nuodugniai susipažinome su mus dominusiais mokymo ir mokslinio tyrimo darbais. Vakarais svečiuodavomės profesorių namuose už 20-30 mylių. Vieną vakarą viešėjome pas chemijos departamento (čia taip vadinamos didelės katedros) vedėją prof. dr. Witmaną, antrą – pas elektrotechnikos departamento vedėją prof. dr. Brauną. Profesoriaus Brauno sūnus mokosi rusų kalbos, taigi mes jam turėjome įrašyti į magnetofono plokštelę taisyklingą tarimą ir visą vakarą paeiliui mus panaudojo kalbai mokytis. JAV profesoriai mėgsta namie turėti dirbtuves ir užsiimti fiziniu darbu. Bibliotekos daugelio jų namuose yra mažytės, daugiausia jie naudojasi valdiškomis knygomis bei žurnalais. Namų šeimininkės jie paprastai neturi,

apsitarnauja patys. Nuosavi nameliai kuklūs, dažniausiai mediniai, užmiestyje. Priėmimuose už bendro stalo nesodinama, svečiai daugiausia apsitarnauja patys. Paprastai viename kambaryje būna paruošti gėrimai, kur daugiausiai vadovauja šeimininkas, kitame – maistas, kur šeimininkauja pati šeimininkė. Svečiai sėdi kitame kambaryje ir paraginti eina patys pasiimti norimų gėrimų ar kokių patiekalų. Visur prieš valgį siūloma šalto vandens su dirbtiniais ledais stiklinė. Per vaišes visur dega židinys, o ant maisto stalo 2 ar 4 žvakės.

Būdami privačiuose butuose, pastebėjome, kad paltus svečiai neša į atskirą kambarį. Drabužių kabyklų labai mažai kur radome. Kambariai visur žemi (2,5 metro aukščio), rūsiai labai švariai įrengti.

Baigę lankyti Kembridžo technologijos institutą, perėjome vienai dienai į Šiaurės Rytų universitetą, kuris yra pačiame Bostono centre. Čia mus nuoširdžiai sutiko techniškųjų fakultetų dekanas prof. dr. Aleksandrovas, kuris praeitais metais irgi lankėsi Tarybų Sąjungoje. Universitetas privatus, įsteigtas 1896 m. Dieniniuose fakultetuose studijuoja 6000 studentų, iš jų 3000 – techniškuosius mokslus. Be to, čia yra ir vakarinių fakultetų, kurių studentų skaičius siekia 12000. Čia, kaip jau buvo minėta, studentas inžinerinius mokslus dvejus metus mokosi neatsitraukęs nuo gamybos; iš viso mokslas trunka 5 metus, ligi gauna bakalauro vardą. Šiame universitete rengiami inžinieriai statybininkai, elektrikai, chemikai, mechanikai ir pramonininkai. Neblogai įrengtos pramoninės chemijos laboratorijos, plačiau negu kitur panaudojamas televizinis dėstymas. Profesoriai per televiziją dėsto atskirus tiek matematikos, tiek kitų dalykų kursus. Geresnieji profesoriai skaito kelioms auditorijoms iš karto.

Baigiant lankyti, vakare prie kavos puodelio vyko plati spaudos konferencija, kurioje dalyvavo apie 30 laikraščių korespondentų. Davė daug klausimų iš šio universiteto ir anksčiau lankytų aukštųjų mokyklų bei kitų įstaigų. Daug fotografavo. Vakare buvome priėmime pas dekaną Aleksandrovą, dalyvavo būrys profesorių. Po trijų dienų buvimo Bostone išskridome atgal į Niujorką, o iš ten į San Franciską.

San Franciskas. Miestą pasiekėme keturmotoriu amerikiečių lėktuvu po 10 val. skridimo iš Niujorko. Aerodrome buvome 12 val. nakties (Niujorko laiku). Čia vėl teko atsukti laikrodį 3 val. atgal, prisitaikant prie vietos laiko. Mus sutiko kinas prof. dr. T. I. Linas, vadovaujantis inžinierių statybininkų rengimui Kalifornijos universitete, Berklyje. Nuvežė į San Francisko priemiestį Berklį ir apgyvendino viešbutyje „Durant“. San Franciskas – vienas iš gražiausių JAV miestų – yra pusiasalyje prie Ramiojo vandenyno. Didžiulė įlanka, į kurią vanduo iš vandenyno praeina pro siaurus 1,5 km ilgio vartus, vadinamus Aukso vartais. Šitaip čia vadinamas ir kabamasis tiltas. Įlankoje kylančius potvynius ir atoslūgius mums irgi teko matyti.

Kadangi atvykome šeštadienio naktį, tai sekmadienis pagal programą buvo skiriamas susipažinti su miestu. Sekmadienio rytą, kuris išaušo nepaprastai gražus, su dviem mašinom į viešbutį atvyko prof. dr. L. M. Tichvinskis. Vieną mašiną jis vairavo pats, greta jo sėdėjo žmona, o antrą mašiną – kitas profesorius. Nuo 9 val. ryto ligi 5 val. po pietų aplankėme visas gražiausias San Francisko vietas, visus priemiesčius. Miestas su priemiesčiais – Oklendu, Berkliu, Alameda ir kt. – turi per 2 milijonus gyventojų. 1906 m. miestas labai buvo

Kelionės po JAV momentai

nukentėjęs nuo smarkių žemės drebėjimų ir vėliau atstatytas. Dėl šios priežasties čia mažai daugiaaukščių namų. Mieste gyvena įvairių tautybių žmonės, tarp jų nemaža kinų, italų, meksikiečių, negrų. Patį miestą su priemiesčiais jungia didžiuliai tiltai. Tiltas, kuris jungia miestą su Oklendu, yra apie 12 km ilgio, kitas tiltas, jungiantis su Berklio priemiesčiu, turi apie 10 km ilgio. Pats miesto centras labai kalnuotas ir tirštai gyvenamas, tai smarkiai apsunkina transporto eismą. Troleibusams ir kitoms susisiekimo priemonėms tenka keltis į labai stačius kalnus. Miestas pasidalijęs kvartalais pagal gyventojus. Pačiame centre yra kinų kvartalas, kur daugumą krautuvių ir įstaigų aptarnauja kinai, uoste daugiausia gyvena italų. San Francisko parkas, esantis Ramiojo vandenyno pakrantėje, užima didžiulį plotą, parke važinėjama tik su mašinomis, pėsčiųjų labai mažai. Mes važinėjome apie 1 valandą laiko, kol apvažiavome visą parką. Čia, nors buvo vasario 1 d., sunkiai suradome vietą mašinoms pasistatyti, susėdome gražioje pievoje, prof. Tichvinskio žmona pavaišino mus įvairiais užkandžiais bei gėrimais. Iš čia nuvykome į uostą, į žuvų turgų, kur daugiausia prekiauja italai. Atplaukia laivai su šviežiomis žuvimis ir čia pat prekiauja. Į didžiulius katilus metami stambūs jūros vėžiai ir verdami. Išvirtų vėžių kietas dalis daužo plaktukais ir čia pat pardavinėja žmonėms, kurie prie staliukų juos valgo. Be to, čia yra didelis restoranas, kur daugiausia vaišinama žuvimi. Šiame turguje, be žuvies, galima nusipirkti ir kitokių prekių bei įvairiausių suvenyrų.

Gamtos sąlygos San Franciske geros, klimatas sausas. Vidutinė sausio mėnesio temperatūra +9,7° C, rugsėjo mėnesio – +15,3° C, metinis kritulių kiekis 556 mm, mieste daug parkų.

Berklio mieste, turinčiame apie 300000 gyventojų, yra garsaus JAV Kalifornijos universiteto centras, kur mokosi 18000 studentų. Visas Kalifornijos universitetas turi 8 filialus įvairiuose Kalifornijos valstijos miestuose ir apie 40000 studentų. Čia, Berklyje, yra ir atominė laboratorija – vienas stambiausių JAV atominės energijos tyrimo centrų.

Aplankėme inžinerinių mokslų fakultetą. Fakulteto dekanas prof. dr. E.R. Parkeris paaiškino inžinierių rengimo apimtį Kalifornijos universitete. Universitetas buvo įsteigtas 1870 m. Dabar Berklyje rengiama 2200 inžinierių, tarp jų 500 aspirantų. Čia rengiami inžinieriai keramikai, statybininkai, elektrikai, fizikai, mechanikai, branduolinės technikos, inžinerinės geologijos, naftos, metalurgijos inžinieriai. Universitetas yra valstybinis, tik 10 proc. studentų gyvena bendrabutyje, kiti privačiuose butuose. Siekiama, kad bendrabučiuose būtų apgyvendinta bent 25 proc. studentų. Čia, kaip ir kituose JAV universitetuose, per savaitę dirbama tik 5 dienas, šeštadieniais ir sekmadieniais nedirbama. Šiame universitete rektorius, dekanai ir katedrų vedėjai yra renkami. Inžinieriai čia rengiami daugiau teoriškai ir orientuojami labiau į ateitį. Technologijos institutuose daugiausia rengiami inžinieriai šiai dienai. Studentai privalomų užsiėmimų turi 18 val. per savaitę. Už mokslą ir bendrabutį jie moka 2000 dol. per metus. Valstybė inžineriniams moksliniams tyrimams skiria 2,5 milijono dolerių. Daug užsakymų universiteto darbuotojai gauna iš atominės energijos komisijos, iš oro ir jūrų karinio laivyno. Valstybinių stipendijų studentai negauna, gauna tik iš privačių firmų bei atskirų asmenų. Mokymo ir tyrimo reikalams turi 0,5 kW galios atominį reaktorių. Norėjome pamatyti čia, Berklyje, esantį didžiausią JAV ciklotroną, bet mums buvo pasakyta, kad jis remontuojamas ir negali būti parodytas.

Moksliniai tyrimo darbai Kalifornijos universitete Berklyje yra gerai organizuoti; daugiausia čia yra atrasti paskutiniai periodinės elementų lentelės elementai. Pagal atradimo vietą jie pavadinti berkliu ir kaliforniu. Lankydami gerai įrengtas elektrotechninės keramikos laboratorijas, radome lietuvį profesorių I. Paską. Apie prof. I. Paską jau esu minėjęs anksčiau. Jis yra tikrasis profesorius, turi daktaro laipsnį ir vadovauja aukšto lygio mokslinėms bei mokomosioms laboratorijoms. Kalifornijos universitete jis turi didelį autoritetą. Prof. I. Paskas labai domėjosi savo tėvų gimtuoju kraštu, prašė manęs papasakoti, kaip dabar Lietuva tvarkosi, kokie pasiekimai, kaip jaunimas mokosi. Aš, kiek leido laikas, papasakojau jam apie mūsų pasiekimus, padovanojau atsivežtos lietuviškos literatūros bei Vilniaus ir Kauno fotonuotraukų. Aplankė jis mane ir viešbutyje, užsimezgė nuoširdi pažintis.

Profesoriai skundėsi, kad nuo gaunamo atlyginimo jie moka valstybei iki 18 proc. įvairių mokesčių. Žmonės čia nuo kiekvieno krautuvėje perkamo daikto moka valstybei apie 10 proc. mokesčių; taip pat moka už tiltus, tunelius, už mašinos stovėjimo vietą gatvėse. Šie mokesčiai irgi yra nemaži, siekia nuo 0,25 iki 1 dol. Ypač žmones apsunkina visokie patarnavimai stotyse, valgyklose, teatruose ir kitur. Jei tik lagaminą padėjo įkelti kuris nors tam reikalui stovintis žmogus, daugiausia negras, tuoj reikalauja mokėti 1,5 dol. Pasirodo, jie jokios algos negauna, o iš tų surinktų pinigų dar turi mokėti didelį mokestį darbdaviui. Patarnavimai valgyklose, viešbučiuose ir pan. siekia 10-15 proc. nuo mokamos sumos.

Baigdami viešnagę Berklyje, svečiavomės prof. dr. B. Breslerio ir prof. L.Tichvinskio namuose; dalyvavo ir kiti profesoriai su šeimomis. Kitą dieną išvykdami iš San Francisko lankėmės Oklende, Džeko Londono skvere, televizijos centre, buvome priimti Kalifornijos mokslų akademijoje. Vakare mokslininkai surengė priėmimą restorane, kuris yra netoli televizijos centro, tame pačiame skvere, prie pat vandens. Apšvietimas čia paprastomis lempomis, labai tamsus, pastatas medinis, lubų sijos medinės, visos matyti; aptarnauja jauni negrai, apsivilkę raudono aksomo liemenėmis ir mėlynomis kelnėmis. Vakarienės metu griežė orkestras.

Po nuoširdžių vaišių tą patį vakarą mašinomis išvykome į Palo Alto miestą lankyti Stanfordo universiteto. Palo Alto miestas yra už 50 km nuo San Francisko, važiuojant Ramiojo vandenyno pakrante į pietus. Baigiant apie San Franciską, reikia priminti, kad tai labai didelis mokslo centras. Čia radau ir savo specialybės dirbamų darbų. Prof. dr. W. B. Fretterio vadovaujamos kosminių spindulių laboratorijos Vilsono kamera tiria didelės energijos kosminių spindulių daleles, vartodamos storus įvairių metalų sluoksnius ir 8000 gausų magnetinį lauką. Daugiausia tiriami reiškiniai, susiję su protonais ir mezonais. Čia pat ruošiama kilnojamoji aparatūra, taikant neutronus geologiniams tyrimams.

Palo Altas. Vasario 3 d. atvažiavome į nedidelį, gražų miestą Palo Altą. Čia lankėme seną (įsteigtas 1891 m.) Stanfordo universitetą. Šis universitetas, kaip ir daugelis JAV universitetų, yra privatus. Universitete mokosi 8000 studentų, iš jų 5000 siekia bakalauro ir 3000 – magistro laipsnio. Inžinerijos studentų čia yra 1750, iš jų 750 mokosi magistrantūroje. Rengiami plataus profilio inžinieriai: aeronautikai, statybininkai, elektrikai, chemikai, mechanikai, meta-

lurgai. Kaip ir kituose JAV universitetuose, čia radome nemaža profesorių užsieniečių. Prof. dr. Timošenko atvykęs iš Charkovo. Praeitais, 1958 metais, kaip JAV delegacijos narys, jis lankėsi Tarybų Sąjungoje. Prof. Timošenko turi didelį autoritetą ir rengia daugiausia tik mokslinius kadrus. Per 1958 metus čia buvo išleisti 225 magistrai ir 42 mokslų daktarai. Studentai moka 1800 dol. per metus. Visi pirmųjų keturių kursų studentai gyvena bendrabučiuose, magistrams yra 300 butų. Tik 10 proc. studentų gauna stipendijas, iš magistrantų stipendijas gauna apie 50 proc. Stanfordo universitete yra gerai įrengtos mokslinio tyrimo laboratorijos. Čia yra pats didžiausias JAV tiesinis elektronų greitintuvas. Jis užima apie 2000 m^2 patalpas, kurių ilgis apie 200 metrų. Jo išlaikymas kas valandą kainuoja apie 1000 dolerių. Elektronų greitintuvas baigiasi tyrimų sale, kuri remiasi į didelį dirbtinai supiltą žemių pylimą, kurį bombarduoja didelės energijos (10^9 eV) elektronų srautas. Šioje salėje elektronai turi tokį didelį greitį, kad jų masė padidėja apie 2000 kartų.

Čia atliekami įvairūs fizikos, biologijos, medicinos ir kt. tyrimai. Daug dirbama elektroninių skaičiavimo mašinų, trumpųjų radijo bangų, saulės energijos panaudojimo ir kitose srityse. Moksliniai tiriamieji darbai daugiausia finansuojami iš vyriausybinių užsakymų. Universiteto bibliotekoje sutikau čia dirbančią iš Kauno kilusią p. Šivickaitę, kuri dabar yra profesoriaus žmona. Universiteto bibliotekos pastatas turi apie 100 metrų aukščio bokštą (Huverio bokštas), iš kurio gėrėjomės gražiais panašaus į kurortą miesto vaizdais. Pastatai daugiausia 2-3 aukštų, nepaprastai daug žalumos. Pats universiteto miestelis išsidėstęs 4000 ha plote. Klimatas labai sausas ir saulėtas. Nors buvo vasario 3 d., bet visur atrodė taip, kaip pas mus vasarą. Svečiuodamiesi pas prof. Timošenko ir vaikščiodami jo sodelyje, matėme nokstančius vaisius, tarp jų citrinas. Šeimininkas nuskynė penkias citrinas ir padovanojo visiems po vieną. Prof. Timošenko buvo gerai pažįstamas su buvusiu Kauno universiteto profesoriumi Platonu Jankausku.

Prieš išvykstant iš universiteto, buvome pakviesti į butą pas prof. dr. Termaną, universiteto rektoriaus (prezidento) pavaduotoją. Čia dalyvavo visa universiteto vadovybė ir žymesnieji profesoriai. Kaip ir kitur, priėmimas buvo draugiškas ir šiltas. Prof. Termano radiotechnikos veikalai yra išversti į rusų kalbą.

Los Andželas. Ankstyvą vasario 4-osios rytą iš Palo Alto geležinkelio stoties traukiniu išvykome į Los Andželą, kur turėjome aplankyti dvi aukštąsias mokyklas. Važiavome Ramiojo vandenyno pakrante į pietus 470 mylių (apie 700 km). Buvo graži, saulėta diena. Klimatas sausas, kalnų oras labai panašus kaip Kaukazo kurortuose. Važiavome visą dieną. Traukinys tarpais įeidavo į kalnus, važiavome kalnų viršūnėmis, slėniais, pajūriu, ir vėl viskas kartodavosi. Pakeliui matėme didelius fermerių ūkius, stambius drėkinamus sodus. Daugiausia rūpesčių čia kyla dėl vandens stokos. Lietaus labai maža. Pilni laukai dirbtinių automatiškai veikiančių drėkinimo šulinių. Traukiniu važiavome apie 10 valandų. Pradedant nuo San Francisko, pakeliui stočių pavadinimai vis prasideda „San“: San Matėjas, Santa Klara, San Chose, San Luisas, Santa Barbara, Santa Monika ir t.t. Nemažai čia ir panašių miestų gatvių pavadinimų. Traukinyje susitikome žmogų, kuris yra gimęs Kaune, moka rusų kalbą, dabar yra didžiulio Los Andželo baldų fabriko savininkas. Jis mus pavaišino traukinio res-

torane, supažindino su savo žmona, apdovanojo gražiomis nuotraukomis bei savo fabriko katalogais. Pakvietė būtinai aplankyti jo įmonę. Gyrėsi, kad jis už daug milijonų dolerių perka miško medžiagos, ypač ąžuolo. Stotyse gėrėjomės gražiais šiltųjų kraštų augalais. Pavakare privažiavome gražų kurortinį pajūrio miestą Los Andželą. Miestas turi 2,5 milijono gyventojų. Namai dėl dažnų žemės drebėjimų čia žemi, 1-2 aukštų. Pats miestas užima didelį plotą, turi daug žalumos, žiemos čia nebūna. Vasario pradžioje žydi įvairiausios gėlės, vaikai laksto basi. Su paltu labai retai ką sutiksi, nebent kokį pakeleivingą.

Los Andželo apylinkės traukia visus JAV poilsiautojus. Ramiojo vandenyno vanduo čia šiltas ir žmonės gali maudytis, tuo tarpu ties San Francisku jūra šalta ir mažai kas maudosi. Los Andželas yra stambus geležinkelių mazgas, didelis naftos, karo ir kino pramonės centras. Per 500 tūkstančių darbininkų dirba pramonėje, iš jų apie 200 tūkstančių – karo pramonėje. Los Andželas tai ir nemažas jūrų uostas; priemiestyje Holivude yra JAV kino pramonės centras, kontroliuojamas Rokfelerio ir Morgano bankų koncernų. Holivude gyvena patys turtingiausi gyventojų sluoksniai. Profesoriai, kurie mus mašinomis vežė per Holivudą, pasakojo, kad dėl patalpų brangumo profesūra čia negali gyventi, čia, sako, gyvena tik kino artistai ir stambūs biznieriai. Pats miestas pasipuošęs šimtametėmis palmių alėjomis ir parkais. Vandenį miestas gauna iš Kolorado upės, kuri yra beveik už 500 km. Elektros energija aprūpina hidroelektrinė, esanti prie Kolorado upės.

Los Andžele aplankėme Kalifornijos universiteto filialą, kuriame mokosi 16000 studentų. Inžinerinius mokslus čia studijuoja tik 10 proc. visų studentų, t.y. 1600, iš jų 700 mokosi magistrantūroje (pagal mus – aspirantūroje); inžinierių profilis toks pat kaip ir universiteto centre – Berklyje. Inžinieriai čia irgi rengiami plataus profilio ir daugiau ateičiai. Stengiamasi mokslų šakas sulieti krūvon, panaikinti ribas tarp fizikos, matematikos ir chemijos mokslų. Universiteto techniškųjų mokslų darbuotojai turi sutarčių su pramonės įmonėmis už 1 milijoną dolerių. Iš 700 magistrantų tik 100 mokosi atsitraukę nuo darbo, kiti 600 dirba ir mokosi.

<u>Pasadyna</u>. Pabuvę tik vieną dieną Los Andžele, Kalifornijos universiteto filiale, vasario 6 d. persikėlėme už 25 mylių į Pasadynos miestą, kur aplankėme Kalifornijos technologijos institutą. Šis institutas nedidelis, turi tik 1226 studentus, iš jų 680 aspirantų; inžinerinių mokslų aspirantų yra 250. Čia daugiau dėmesio skiriama moksliniams darbams ir mokslinių kadrų ugdymui negu inžinierių rengimui pramonei. Bendrabučių institutas turi nedaug, juos gauna tik 360 studentų, aspirantai visai negauna bendrabučių. Institutas yra dar naujas, įsteigtas tik 1921 metais technikumo bazėje. Institutą įsteigė ir apie 20 metų jam vadovavo žymusis fizikas prof. R. M. Millikanas (mirė 1954 m.). Čia kosminio spinduliavimo srityje dirba prof. Andersonas, kuris yra laikomas teigiamo elektrono atradėju. Teko su juo asmeniškai susipažinti, pamatyti kosminių spindulių laboratorijas ir tą pačią Vilsono kamerą, kuria buvo nufotografuotas pozitrono kelias magnetiniame lauke. Kosminių spindulių tyrimus čia atlieka ir prof. dr. Neheris, kuris dirba su automatinėmis jonizacijos kameromis.

Technologijos institutas yra labai ramioje vietoje, dideliuose žaliuose plotuose. Darbo sąlygos geros, mokslinės laboratorijos gana gerai įrengtos, profe-

soriai turi labai mažą krūvį: vienam dėstytojui tenka keturi studentai. Iš viso inžinerinius mokslus studijuoja tik 600 žmonių. Jie visi baigia pagal vienodus 1-4 metų mokymo planus. Labai plačiai atliekami elektroninių skaičiavimo mašinų tyrimo darbai. Konstruojamos mašinos diferencialinėms lygtims spręsti.

Dirbama ir rentgenografijos srityje. Įrengta didelė vakuuminė (10^{-6} Hg) aparatūra, kuria atliekami medžiagų rentgenografiniai tyrimai. Tiriamos medžiagos 200-2000°C temperatūroje, ypač tokios, kurios esant atmosferos slėgiui oksiduojasi. Šioje šakoje dirba doktorantai. Atliekami moksliniai tyrimai, liečiantys žemės drebėjimus, nes čia tai labai aktualu. Fizikai užsiiminėja ir ultragarsu. Neapleista ir branduolinė fizika. Turimas 0,5 kW galios atominis reaktorius, veikiantis nuo 80 gramų plutonio. Aplink reaktorių yra graži laboratorija su elektroniniais skaitikliais bei jonizacijos kameromis. Visa aparatūra nupirkta iš prie reaktoriaus veikiančios firmos. Įvairios medžiagos švitinamos neutronais ir tiriamas jų radioaktyvumas. Čia sutikau fizikos prof. dr. Lurjė, kurio tėvai yra gimę Skaudvilėje. Teko pasisvečiuoti pas fizikus prof. dr. Plessetą ir prof. dr. Lurjė ir užmegzti artimesnius ryšius; jie apdovanojo mane savo darbų atspaudais, aš irgi įteikiau savo ir bendradarbių darbų atspaudus.

Baigiant lankyti Kalifornijos technologijos institutą, buvome pakviesti į namus pas inžinerinio fakulteto dekaną prof. dr. F. C. Lindvallą. Priėmimas buvo labai šiltas. Dekanas Lindvallas vėliau atskrido lėktuvu į Niujorką mūsų išleisti. Išvykstant iš Pasadynos, reikia pasakyti, kad miestas yra grynai kurortinis. Gyventojų turi per 100 tūkstančių, kurie daugiausia verčiasi poilsiautojų aptarnavimu. Čia yra išsivysčiusi ir nedidelė maisto pramonė. Pasadyna yra Los Andželo priemiestis.

Čikaga. Iš gražaus Pasadynos viešbučio „Green“ vasario 8 d. 6 val. 30 min. vietos laiku mašinomis išvykome į aerodromą, kuris yra Ramiojo vandenyno pakrantėje, prie Los Andželo. Po valandos buvome jau pačiame aerodrome. Oras staiga sugedo, užėjo didelis rūkas ir pradėjo lyti. Dėl blogo oro išskridimo laiką atidėjo. Pakilome tik 10.15 val., o ne 8.45 val. Turėjome skristi tiesiai į Čikagą, bet, esant dideliam rūkui, lėktuvas per kalnus neskrido; skrido Ramiojo vandenyno pakraščiu 160 km ligi San Diego, o iš ten, aplenkdamas kalnus, pasuko Čikagos link. Keturmotoris lėktuvas grūmėsi su neramiais debesimis ir mus gerokai vargino. Visa kelionė, kuri truko apie 6 val., buvo panaši. Blogas oras kliudė mums žvalgytis į pirmą kartą matomas apylinkes.

Čikagos aerodrome lėktuvas leidosi temstant tirštame rūke, ir jautėme, kad lakūnui buvo kliudymų, nes bandė leistis net tris kartus ir vėl kilti nepasiekęs žemės. Visi labai jaudinomės, nes lėktuve buvo laikraščių su nuotraukomis apie tik prieš vieną dieną įvykusią tokio pat lėktuvo katastrofą, leidžiantis Niujorko aerodrome, kur žuvo 65 žmonės. Bet mums viskas baigėsi laimingai, nusileidome Čikagos aerodrome ir iš čia vykome į geležinkelio stotį kelionei geležinkeliu į Ilinojaus universitetą Erbanoje.

Čikaga yra antras pagal didumą JAV miestas, įsikūręs Mičigano ežero pietvakarių pakrantėje. Jis užima 550 km², turi apie 4 milijonus gyventojų (su priemiesčiais – apie 5,5 milijono). Čikagoje susiduria Didžiųjų ežerų vandens keliai su JAV sausumos keliais, jungiančiais Atlanto pakraščio uostus su Ramiojo vandenyno uostais. Žiemos šaltos, vasaros drėgnos ir karštos. Mūsų lan-

kymosi metu (vasario 8 d.) čia buvo daug sniego. Miestas suplanuotas taisyklingai, daug parkų ir aikščių. Čikaga yra didžiausias JAV susisiekimo kelių centras: yra 9 aerodromai, 8 geležinkelio stotys, uosto krantinė tęsiasi apie 160 km. Pramonės apimtimi Čikaga yra antras JAV miestas, o mėsos pramonėje net pirmauja. Susisiekimui yra metro, tramvajai, autobusai ir lengvieji automobiliai.

Čikagoje yra stambus privatus Čikagos universitetas (įsteigtas 1857 m., mokosi apie 10000 studentų), De Polio katalikų universitetas (įsteigtas 1898 m., mokosi apie 7000 studentų), Lojolos katalikų universitetas (įsteigtas 1870 m., mokosi apie 8000 studentų), Valstybinis technologijos universitetas (įsteigtas 1892 m., mokosi apie 7000 studentų) ir kitos aukštosios mokyklos. Yra didelių bibliotekų: Čikagos viešoji biblioteka (įsteigta 1872 m., turi apie 2,5 milijono knygų), Čikagos universiteto biblioteka (apie 2 milijonai knygų) ir daug mažesnių. Per 100 tūkstančių mokinių lanko bažnytines ir kitas privačias mokyklas. Medicinos pagalbą daugiausia teikia privatūs gydytojai, kurių yra apie 5000. Yra 76 ligoninės su 17000 lovų, kurių 63 proc. išlaiko įvairios organizacijos, 34 proc. – valstybė ir 3 proc. privatūs gydytojai.

Dar XVIII a. pabaigoje čia buvo tik indėnų gyvenami miškai ir stepės. 1796 m. prie ežero stovėjo medinė trobelė, kurią iš San Domingo pabėgęs negras pardavė meškeriotojui Lemayrui, o šis pirkliui Astorui. Prekybai apsaugoti 1804 m. JAV vyriausybė čia pastatė fortą, bet dar tais pačiais metais indėnai išžudė visą vilkstinę. 1820 m. buvo vos 5 kolonistai. 1830 m. JAV perėmė Čikagos plotą iš indėnų ir nuo to laiko pradėjo kurtis miestas. Pradžioje čia buvo tik kailių prekyba ir kariuomenės įgulos.

Lietuviai Čikagoje pradėjo kurtis nuo 1870 metų. Dabar čia gyvena per 100000 lietuvių. Daug yra įmonių lietuviškais pavadinimais. S. Dariaus ir S. Girėno perskridimo per Atlantą garbei viena gatvė pavadinta Lituanika aveniu. Yra labai daug įvairių lietuvių draugijų, pradedant profesinėmis, pavyzdžiui, gydytojų, advokatų, studentų, ir baigiant šventųjų vardais pavadintomis. Be to, čia nemaža lietuviškų chorų, orkestrų, klubų, svetainių. Tikintieji turi daugiau kaip 12 parapijų. Čikagos lietuviai didžiuojasi, kad Čikaga yra Amerikos lietuvių sostinė.

Lietuviai turi savo atskiras kapines, kur nuo XX a. pradžios yra palaidota apie 30000 lietuvių. Čikagoje leidžiama daugiau kaip 10 įvairių lietuviškų laikraščių bei žurnalų. Deja, nemažai lietuvių jau nemoka lietuvių kalbos. Daug mokyklinio amžiaus vaikų nekalba lietuviškai.

Erbana. Šis miestas yra už 160 km į pietus nuo Čikagos. Čia yra Ilinojaus valstijos universitetas, kuriame mokosi 18500 studentų. Daugiausia tai universitetinis miestelis, nes 30 proc. jo gyventojų yra studentai, profesoriai ir kiti universiteto tarnautojai. Miestelyje yra apie 60000 gyventojų. Universitetui čia priklauso dideli žemės plotai, gyvulių fermos, daržininkystės ir sodininkystės pastatai bei įrenginiai, nes prie universiteto veikia agronomijos fakultetas. Erbanos universitetą lankėme dvi dienas. Čia radome didelę 3 milijonų tomų biblioteką, kurios kartoteka užima didžiausią salę; atskiroje salėje yra nuolatinė naujų knygų paroda. Universitetas įsteigtas 1870 m. Biblioteka irgi veikia nuo tų pačių metų. Bibliotekos sienose įmūrijamos pavardės visų, kurie baigia universitetą su pagyrimu. Inžinerinio fakulteto dekanas prof. dr. Everitas ir dekano

pavaduotojas prof. dr. Collina mus sutiko Erbanos geležinkelio stotyje vėlai vakare ir, pasidaliję mūsų delegaciją pusiau, apgyvendino savo namuose. Kitą dieną, vasario 9 d., nuo pat 8 val. ryto pradėjome lankyti universiteto mokymo ir mokslines laboratorijas. Daugiausia lankėme inžinerines įstaigas. Inžinerinius mokslus čia studijuoja apie 25 proc., tiksliau 5000, studentų, tarp kurių yra apie 100 lietuvių. 1/3 inžinerinio kontingento studijuoja elektrotechniką, 1/2 – mechaniką, 1/5 – statybą, 1/5 – aeronautiką, kiti sudaro nedidelį nuošimtį. Cheminės technologijos inžinieriai rengiami prie chemijos fakulteto. 40 proc. baigusiųjų dirba Ilinojaus valstijoje, kiti 60 proc. važiuoja dirbti į kitas valstijas. Yra specialus dekanas, kuris rūpinasi studentų įdarbinimu. Kiekvienas bebaigiantis užpildo tam tikras anketas su fotonuotraukomis ir per dekaną šitos anketos pasiunčiamos firmoms. Šitokių firmų 1958 m. buvo 600. Per metus universitetas išleidžia apie 1000 bakalaurų (inžinierių). Baigę inžinieriai uždirba 450-500 dolerių per mėnesį.

Inžineriniams reikalams yra 11 katedrų; kiekviena katedra moksliniams darbams turi apie 5 milijonus dolerių. Iš biudžeto joms skiriama 600-700 tūkstančius dolerių, o kitus gauna iš pramonės pagal ūkiskaitines sutartis. Viena iš problemų, kurias sprendžia inžinerinės katedros, yra namų šildymas ir vėdinimas. Moksliniai tiriamieji darbai siejami su aspirantų tematika. Čia 10 studentų yra vienas dėstytojas. Šiame universitete yra sudarytas senatas, į kurį įeina visi tikrieji profesoriai. Senatas posėdžiauja keturis kartus per metus ir sprendžia tik politinius bei bendros krypties klausimus. Fakultetų tarybos tvarko mokymo ir mokslo reikalus. Yra sudaryta 9 profesorių taryba, kuri koordinuoja atskirų fakultetų tarybų darbą. Senatas sprendžia principinius klausimus, liečiančius daktaro laipsnio suteikimą, universiteto statybos ir kitus klausimus. Universiteto rektorius (prezidentas) čia turi mažiau teisių negu mūsų rektorius ar direktorius.

Universitetas turi gerai įrengtą elektros mašinų laboratoriją, kurioje gali dirbti apie 150 studentų. Elektroninės skaičiavimo mašinos čia pajėgia išspręsti diferencialines lygtis ligi aštuntos eilės; kuriamos mašinos, kurios spręs lygtis ligi šešioliktos eilės. Turimais labai galingais (iki 1500 tonų) presais bandomos stambiausios sijos; šios rūšies laboratorijos eina per kelis aukštus. Yra didelė hermetinė fiziologinių tyrimų kamera, kurioje galima keisti slėgį, drėgmę, temperatūrą, oro sudėtį ir t.t. Šioje kameroje atliekami tyrimai ne tik su įvairiais gyviais, bet ir su žmonėmis. Universitetas turi didelę šiluminę centrinę, kur irgi vyksta tiriamieji darbai. Yra veikiančių dujų turbinų, kurių apsisukimai siekia 25000 sūkių per minutę. Kiekvienas studentas auditorijose turi savo numerį ir gali sėsti tik į savo kėdę. Pagal tuščias vietas asistentai veda lankymo kontrolę, mat paskaitų ir laboratorijų lankymas privalomas. Universitetas turi 16 milijonų voltų ciklotroną, kurio magnetiniai poliai yra vieno metro skersmens, magnetinio lauko stiprumas 10000 erstedų. Elektromagnetas maitinamas 75 kW galia, varinių apvijų yra apie 5 tonos. Fizikos katedrai čia vadovauja žymus fizikas akademikas prof. dr. P. Seitzas. Iš viso katedroje yra 108 doktorantai, kas metai apie 30 iš jų apgina disertacijas. 60 proc. doktorantų dirba branduolinės fizikos ir didelės energijos dalelių srityje, 40 proc. – kietųjų kūnų fizikos srityje. Pats prof. P. Seitzas vadovauja kietųjų kūnų fizikos darbams. Čia rengiami ir inžinieriai fizikai. Šiame universitete sukurtas betatronas. Teko smulkiai susipažinti su jo įrengimais, gavome aprašymą. Čia gaunami 20 MV energijos elektronai. At-

skirose betatrono patalpose sprendžiamos branduolinės fizikos problemos. Naudojant didelės energijos elektronus, gaunami kieti kvantai, kuriais bombarduojami protonai ir kaip antriniai produktai gaunami neutralūs bei teigiami p (py) mezonai. Šiems darbams vadovauja prof. dr. Wattenburgas. Man teko smulkiau susipažinti su ultragarso laboratorijomis, vadovaujamomis prof. dr. W. E. Fry. Čia daugiausia tiriamas ultragarso taikymas medicinoje. Pats profesorius W. Fry yra fizikas, bet prie jo dirba chirurgas (jo brolis) bei latvis histologas. Šiose laboratorijose ultragarsu atliekamos smegenų operacijos, kur chirurgų peilis negali prieiti. Operacijos su intensyviais ultragarso spinduliais atliekamos 1 kvadratinio milimetro plote. Pradžioje buvo atliekami bandymai su beždžionėmis, dabar operuojami žmonės. Čia nuo sunkių nervų ligų yra išgydyta per 20 žmonių.

Tokių tyrimų centras JAV yra tik vienintelis. Fizikas W. Fry dabar virto daugiau mediku. Pas Erbanos ultragarsininkus teko matyti visą Tarybų Sąjungos literatūrą, liečiančią paskutinius ultragarso srities darbus. Čia žinomos ir KPI ultragarsininkų pavardės. Tai man davė progą arčiau susipažinti su ultragarso bendradarbiais. Jie domisi mūsų ultragarsininkų interferometrais, parodė man jų darbus vaizduojantį filmą.

Ilinojaus universitete apie 90 proc. studentų gyvena bendrabučiuose, apie 22 proc. yra vedusių. Šie gyvena atskiruose namuose. Studentės ligi 20 metų negali studijuoti, jei negyvena bendrabutyje. Studentai bendrabutyje ir valgyklose apsitarnauja patys. Naujieji bendrabučiai įrengti patogiai, visur daug šviesos, grindys, stalai ir kiti baldai daugiausia iš dirbtinių medžiagų. Už bendrabutį ir maistą studentai moka 780 dolerių per metus. Studentų buitiniams reikalams yra specialus dekanas. Studentai susiskirstę į korporacijas. Iš 18500 studentų susidarė 88 korporacijos. Aplankėme vieną iš tokių korporacijų. Korporantai gyvena atskirame name, iš viso jų ten buvo 40. Į šią korporaciją gali stoti tik katalikų tikybos studentai. Turi jie savo valgyklą, kurią patys ir aptarnauja. Pagalbai turi vieną senutę virėją. Gyvena visi vienoje vietoje, namo pastogėje, nešildomose patalpose. Iš savo tarpo išrenka valdybą ir korporacijos pirmininką. Visur gausu šūkių, skatinančių draugystę. Nešioja savo ženkliuką, patalpose laikosi švaros ir drausmės. Daug sportuoja.

Pabuvę Erbanos universitete porą dienų, vasario 11 d. anksti ryte sėdome į traukinį ir vėl atvykome į Čikagą. Iš čia lėktuvu turėjome skristi į Niujorką, iš ten lėktuvu į Paryžių, o iš Paryžiaus į Maskvą.

Čikagoje ligi lėktuvo išskridimo turėjome apie penkias valandas laiko. Šį laiką paskyrėme susipažinti su miestu.

Sėdant į lėktuvą Čikagos aerodrome, pasklido žinia, kad mūsų lėktuve yra padėta kažkokia sprogstama medžiaga. Išskridimo laikas buvo atidėtas vienai valandai, ir visi keleiviai buvo smulkiai iškratyti. Portfeliai, kurių niekada netikrindavo, čia buvo smulkiai visų peržiūrėti. Tokių atsitikimų JAV pasitaiko.

Niujorką pasiekėme laimingai. Čia vieną dieną dar lankėme įstaigas, iš jų stambiausia buvo „Bell", apie kurią jau buvo rašyta. Viena diena mums buvo duota pasiruošti kelionei. Vasario 14 d. baigėsi mūsų vizos. Sėdome į keturmotorį prancūzų lėktuvą ir iš Niujorko aerodromo lėktuvas pasuko tiesiai į Paryžių. Skridome pavėjui, tad Atlantą perskridome per 10 valandų. Skridome daugiausia naktį, laikas ilgėjo, nes laikrodžius dabar reikėjo sukti pirmyn. Paryžiuje bu-

vo didelis rūkas, ir mūsų lėktuvas turėjo nusileisti Londono aerodrome, kur paskui mus besileisdamas lėktuvas sudužo ir ten skridusi turkų delegacija žuvo. Iš Londono aerodromo, kur išbuvome 8 val., buvome nuskraidinti tuo pačiu lėktuvu į Prancūzijos karinį Tūro aerodromą, esantį už 250 km nuo Paryžiaus. Iš čia į Paryžių važiavome autobusais, bet dėl nepaprastai didelio rūko ir tamsios nakties pakeliui turėjome nakvoti ir tik kitą dieną traukiniu pasiekėme Paryžių, iš kur turėjome su TU-104 išskristi į Maskvą. Bet didelis rūkas neleido 3 dienas nusileisti lėktuvams, taigi buvome priversti gyventi Paryžiuje. Ta proga gerokai susipažinome su Paryžiaus žymesnėmis vietomis. Vakare žiūrėjome operą „Faustas“. Po poros dienų iš Paryžiaus traukiniu nuvykome į Tūro aerodromą, o iš čia su TU-104 per keturias valandas pasiekėme Maskvą. Kelionė buvo tikrai naudinga ir įdomi, bet toks didelis krūvis, įtampa labai mus išvargino, visi numetėme svorio.

Dabar rašome plačią mūsų delegacijos ataskaitą. Čia pateikiau tik truputį įspūdžių iš mūsų kelionės po JAV.

1959 06 15 Prof. K. Baršauskas

Rektoriaus kalba 1963 mokslo metų atidarymo iškilmėse *

Brangūs naujųjų mokslo metų atidarymo dalyviai,

Kauno politechnikos instituto kolektyvas kartu su kitomis šalies aukštosiomis mokyklomis šiandien, rugsėjo 1- ąją, su dideliu darbo pakilimu pradeda savo 13 - uosius naujuosius mokslo metus. Studentijai šie mokslo metai yra ne eiliniai. Laimėjimų pasiekėme pramonės, žemės ūkio, mokslo ir kultūros srityse.

Atsigauna Lietuvos pramonė. Jau dabar veikia 8 metalo apdirbimo staklių gamyklos, turime dideles radijo bei televizijos aparatūros, dviračių, elektros variklių, matavimo priemonių, turbinų, kabelių gamyklas, daug kitų pramonės įmonių. Statoma dešimtys didžiulių fabrikų ir gamyklų: dirbtinio pluošto - Kaune, elektroninių vamzdžių - Panevėžyje, maisto pramonės įrengimų -Kapsuke, azoto -Jonavoje.

Auga mūsų tekstilės gamyklos, chemijos pramonė. Lietuvos žemės ūkis taip pat pasiekė laimėjimų. Malonu šiandien matyti didžiules gyvulių bandas, gražiai apdirbtus laukus, auginančius gausų derlių.

Visi Lietuvos pasiekimai labai daug priklauso nuo inžinerinių kadrų parengimo. Mūsų šalyje inžinieriai rengiami Kaune, Vilniuje, Šiauliuose, Klaipėdoje ir Panevėžyje. Šiais metais daugiau inžinierių rengiama neakivaizdiniu būdu.

Visi nepaprastai džiaugiamės, kad apie 0,5 milijono Lietuvos jaunimo, iš jų per 30 000 studentų, pradėjo šiandien naujus mokslo metus. Besivystančiai pramonei vis daugiau reikia inžinierių. Pavasarį išleidome 700 inžinierių. Šiais metais į mūsų nemažą šeimą įsijungia 3200 naujų studentų, iš jų į stacionarą - 1590, į vakarinius skyrius- 1200, į neakivaizdinį skyrių - 465. Be to, priėmėme apie 15 % studentų-kandidatų; į kitas aukštąsias mokyklas atrinkome 96. Į vyresniuosius kursus priėmėme 198. Iš Latvijos ir Estijos atvyko mokytis 60. Taigi šiais metais papildomai sudarėme sąlygas mokytis apie keturiems tūkstančiams žmonių. Šiemet iš viso KPI turėsime apie 12 000 studentų, iš kurių daugumą - per 10 000, arba 88 %, sudarys stacionaro ir vakarinių skyrių studentai. Stacionare mokysis 6200 (53 %), vakariniuose skyriuose - 4150 (35 %), neakivaizdiniame skyriuje -1400 (12 %). Kaune studijuoja 8600, Vilniuje - 2200, Klaipėdo-

* *Spausdinama sutrumpintai*

je - 650, Šiauliuose - 430, Panevėžyje - 200 studentų. Dabar KPI yra stambiausia Lietuvos aukštoji mokykla. Čia studijuoja 40 % visų Lietuvos studentų. Mes turime gerokai daugiau studentų negu kitos keturios Kauno aukštosios mokyklos drauge. Pedagoginiai kadrai išaugo ligi 700; kartu su pagalbiniu ir ūkiniu personalu darbuotojų skaičius pasiekė 1500.

Institutui sparčiai plečiantis, reikėjo steigti naujus fakultetus, katedras, laboratorijas bei naujas specialybes. Kaune dabar veikia 7 fakultetai, Vilniuje - 2, Klaipėdoje ir Šiauliuose - po 1 vakarinį fakultetą. Klaipėdoje nuo šios dienos pradėjo veikti stacionarinė laivų statybos ir remonto specialybė. Nuo šių mokslo metų pradžios įsteigtos 6 naujos katedros. Specialybių skaičius institute viršija 50, pasipildė laivų statybos ir remonto bei statybos ekonomikos ir organizacijos specialybėmis.

Išsiplėtė instituto mokslinis-tiriamasis sektorius. Prie jo išaugo projektavimo ir konstravimo biuras. Mokslinio sektoriaus ir projektavimo biuro darbuotojai, kurių skaičius viršija 200, atliko darbų už 600000 rublių. Šiais metais įsteigta viena probleminė ir viena žinybinė laboratorija. Iš viso dabar veikia 12 žinybinių ir 3 probleminės laboratorijos, artimiausiu metu numatoma įsteigti dar 6. Įsijungė į darbą 12 naujų mokslo kandidatų, 16 vyr. dėstytojų gavo docentų mokslinius vardus, 6 docentams suteikti profesorių vardai. Aspirantų skaičius viršija 200.

Tarp šiais metais priimtų studentų apie 30 % turi dvejų ir daugiau metų stažą, iš jų 11 % pagal specialybę; 35 % priimtųjų yra darbininkų, 35 % - kolūkiečių ir 30 % -tarnautojų vaikai, 85 % - komjaunuolių, 4 % - partijos narių. Vyrų - 75 %, moterų - 25 %, medalininkų - 2,5 %, demobilizuotų - 7%.

Lietuvoje dabar dirba arti 7000 instituto parengtų inžinierių, o iki 1965 metų parengsime dar apie 3000 inžinierių. Taigi 1965 metais Lietuvos ūkyje dirbs apie 10000 mūsų instituto parengtų inžinierių. Tai didelis skaičius, bet turint perspektyvinį 20- ties metų Lietuvos ūkio plėtros planą, atrodo, kad mes, nors ir kasmet didinsime priėmimą, nepajėgsime patenkinti ūkio inžinierių poreikių.

Štai jau penkti mokslo metai, kai pradedame mokslą pagal naują mokyklų įstatymą. Jūs, jaunieji studentai, turėsite kartu ir dirbti, ir mokytis. Tas tęsis 1 metus ir 4 mėnesius. Vėliau tik mokysitės. Išimtis sudaroma Statybos ir Santechnikos fakultetams, kurių studentai gamybinį darbą atliks vasarą.

Šio naujo įstatymo esmė ta, jog Jūs turite pažinti gamybą pagal savo specialybę, kad, baigę mokslus, būtumėte visapusiškai gerais inžinieriais, gerais įmonių vadovais. Inžinieriaus pareigos labai garbingos. Inžinierius turi suprasti kiekvieno darbininko darbą, išmanyti inžinerinę specialybę ne tik iš teorinės, bet ir iš praktinės pusės. Kaip ir kiekvienas inteligentas, inžinierius neturi bijoti susitepti rankų bet kuriame gamybiniame darbe. Tik tie, kurie nebijos nei fizinio, nei kruopštaus teorinio darbo, taps gerais inžinieriais.

Mūsų institutas jau nuo pat įsikūrimo tęsia savo tradicines įvairių pastatų statybas vasaros atostogų metu. Čia kas vasarą padirbėja apie 1000 studentų, kurie atlieka svarbius Lietuvai statybos darbus ir įgauna inžinerinių įgūdžių. Iš jų išauga geri visuomenininkai, geri įmonių vadovai. Šią vasarą mūsų studentai įvairiose respublikos vietovėse statė kultūros namus, mokyklas bei kitus ūkinius pastatus; vieni pastatai baigti, kiti baigiami. Prie mūsų miestelio ir artimuose rajonuose gerokai padirbėjo ir naujai priimti kauniečiai pirmojo kurso studen-

tai. Be to, daugelyje statybų mūsų studentai, turėdami didesnį inžinerinį patyrimą, vadovavo kitų aukštų mokyklų vykdomoms statyboms.Šią vasarą galutinai baigta statyti stacionari sveikatingumo ir poilsio stovykla už 30 km nuo Kauno ant Marių kranto, kur pastatyti 5 mediniai namai. Ten šiais metais jau poilsiavo apie 150 studentų ir dėstytojų.

Instituto saviveiklos kolektyvai žinomi ir už respublikos ribų. Mūsų dainų ir šokių ansamblis ir akademinis mišrus choras yra gavę nusipelniusių kolektyvų vardus. Ansamblis šį pavasarį sėkmingai koncertavo Lenkijoje. Turime gerą vyrų orkestrą, dūdų orkestrą, aktyvų dramos būrelį, kurie per respublikines apžiūras užėmė pirmąsias vietas.

Instituto sportininkai atlieka didelį darbą ugdant masinį sportą ir tuo gerinant studentų sveikatingumą. Pas mus dirba nemaža nusipelniusių sporto meistrų: Butautas, Šocikas, Baltušnikas ir kt.

Mūsų institutas sparčiai plečiasi,todėl reikia daug materialinių išteklių. Vyriausybės remiami, sėkmingai statome savo miestelį, bendrabučius, gauname naujų mokslinių įrenginių, sėkmingai plečiame mokslinius tyrimus.

Didėjant instituto studentų skaičiui, auga ir jo materialinė bazė. Pusė per mokslinį-tiriamąjį sektorių uždirbtų pinigų - kas metai apie 250000 rublių - eina laboratorijų įrangai įsigyti. Inventoriui ir mokymo medžiagoms iš biudžeto irgi kasmet skiriama apie 200 000 rb. Vien tik stipendijų studentams per metus išmokame apie 1 milijoną rublių. Bendrabučių ir mokomųjų korpusų statybai instituto miestelyje reikia dar 1 milijono rublių. Nuo šių metų pradžios visu pajėgumu pradeda veikti naujai įrengtas skaičiavimo centras prie Automatikos katedros. Čia veikia komplektas elektroninių matematinių skaičiavimo mašinų, tarp jų “Minsk - 14”. Šiuo pereinamuoju laikotarpiu, kol pasistatysime bent porą mokomųjų korpusų savo miestelyje, labai trūks mokomojo ploto, ypač šiais metais. Nors kiekvienais metais Kaune pastatome po vieną bendrabutį, tačiau bendrabutyje gyvenančių studentų nuošimtis nedidėja, jis siekia apie 35 %. Vien tik jaunų specialistų ir aspirantų bendrabučiuose kasmet apgyvendiname apie 100 žmonių. Mokomojo ploto ir bendrabučių problemų be aktyvios mūsų Vyriausybės pagalbos šiuo metu negalėsime išspręsti. Viso mūsų kolektyvo vardu prašau Vyriausybės atkreipti į tai dėmesį ir toliau mums padėti.

Pradėdami naujus mokslo metus, turime prisiminti, kad inžineriniai mokslai nėra lengvi. Čia reikia daug kantrybės ir darbštumo. Pirmiausia reikia “nugalėti” matematiką. Ji yra visų inžinerinių mokslų pagrindas. Daug jėgų pareikalaus ir braižyba. Pirmieji kursai šioms disciplinoms turi skirti daugiausia dėmesio.

Šiais metais į KPI įstojo nemaža (apie 50 %) gamybininkų, turinčių dvejų metų ir didesnį darbo stažą, taip pat demobilizuotų. Visi jie yra gerokai primiršę elementariąją matematiką. Į tai turime atkreipti dėmesį ir šią spragą užtaisyti, nes aukštoji matematika be gero elementariosios matematikos išmanymo bus sunkiai įkandama.

Taigi visi, kurie norite būti inžinieriais, nuo pirmųjų dienų turite pasiryžti planingai dirbti. Tie, kurie pirmais metais nesugeba gerai mokytis, jau kitais metais į mūsų kolektyvą antrą kartą sunkiai patenka.

Jūs, naujieji studentai, turite atsiminti, kad užėmėte labai brangias vietas. Apie 2000 norinčiųjų per konkursą į jas nepateko. Į stacionarą buvo paduota 3600 pareiškimų. Bus labai negarbinga, jei Jūs šių vietų nebranginsite ir už jas

nekovosite. Žengdami į studentų gyvenimą, tausokite instituto turtą, stenkitės visur laikytis švaros, negadinkite aparatūros ir kito inventoriaus. Branginkite kitų darbą. Nesilaikantys darbo drausmės kolektyve bus nepakenčiami. Tegu nebūna nė vieno tokio, kuriam reikėtų taikyti administracines bausmes. Už Jums suteiktas geras sąlygas atsidėkokite gerai mokydamiesi ir būkite visapusiškai pavyzdingi mūsų instituto studentai.

Tik planingai, nuoširdžiai dirbdami tapsite garbingais Lietuvos inžinieriais, gerais mokslo darbuotojais, gerais gamybininkais, gabiais naujų įmonių organizatoriais.

Leiskite man savo, taip pat instituto vadovybės vardu pasveikinti visus studentus, profesorius, dėstytojus ir tarnautojus su mokslo metų pradžia, palinkėti geriausio pasisekimo darbe, puikios darbo nuotaikos, geros sveikatos.

1963.IX.1 Prof. K. Baršauskas

Gyvenimo aprašymas

Aš, Baršauskas Kazimieras, Mato, gimiau 1904.V.13 Vilkaviškio apskrityje, Gižų kaime, smulkaus ūkininko šeimoje (14 ha). Karo metais (1916 m.) žuvo tėvas. Nelengvas buvo likusių devynių mažų vaikų ir motinos gyvenimas, ypač karo ir pokario laikotarpiu. Dar nepilnamečiams mums reikėjo dirbti sunkiausius žemės darbus. Dėl tų darbų pradinės mokyklos mokslą reikėjo vėliau pradėti ir anksčiau baigti. Ypač sunku buvo motinai. Ji sunkiai dirbo, stengdamasi aprūpinti mažus vaikus materialiai, leisti į mokslą. Rūpesčių ir sunkaus darbo nualinta motina anksti mirė (1934 m.), nesulaukusi nė 50 metų amžiaus.

Aš, dar nepilnai baigęs mokslą Gižuose, pasiruošiau privačiai ir 1918 m. išlaikiau stojamuosius egzaminus į antrąją Marijampolės realinės gimnazijos klasę. Ši gimnazija tais laikais kunigų buvo vadinama “bedievių gimnazija”, nes čia nebuvo dėstoma tikyba. Gimnaziją 1918 m. įsteigė pažangus advokatas Bulota (1941 m. jis buvo nužudytas). Joje buvo surinkti stipriausi to meto pažangūs mokytojai, tarp jų S. Bulota, S. Matulaitis, J. Žiugžda, A. Lastas, P. Lastienė, J. Valaitis, S. Totorius ir kiti. Šioje gimnazijoje daugiausia koncentravosi ir pažangioji moksleivija. Mokydamasis šioje gimnazijoje, materialiai verčiausi sunkiai. Iš tėviškės gaudavau tik duonos ir daržovių. Galėjau pragyventi tik nuomodamasis kambarį toli užmiestyje ir pats gamindamasis maistą. Nuo ketvirtos klasės jau buvau priverstas uždarbiauti pamokomis.

Iš šios gimnazijos auklėtinių būtų galima paminėti prof. dr. J. Kupčinską, akad. K. Bieliuką, ministro pavaduotoją M. Meškauskienę, Kauno antrosios vidurinės mokyklos direktorę Kudirkaitę, Marijampolės elektrinės direktorių inž. Kriščiūną, agronomą J. Lukoševičių, Kapsuko vidurinės mokyklos direktorių L. Klemą ir nemaža kitų.

1925 m. baigęs Marijampolės realinę gimnaziją, tais pačiais mokslo metais įstojau į Kauno universiteto Gamtos - matematikos fakulteto Fizikos-matematikos skyrių. Materialinės sąlygos čia studijuojant irgi buvo sunkios. Verčiausi daugiausiai duodamas kitiems pamokas. Po metų už gerą mokymąsi prof. A. Purėno ir prof. Z. Žemaičio pastangomis man buvo paskirta pusė stipendijos - 75 litai. Šią stipendiją gavau apie trejus metus. Baigęs mokslą, visą gautą sumą turėjau dalimis grąžinti valstybės iždan.

Studijuodamas dalyvavau studentų “Varpo” organizacijos ir “Kultūros” būrelio veikloje. Baigęs universitetą priklausiau prie Lietuvos mokytojų profsąjungos ir vėliau prie Tautų kultūrai pažinti draugijos. Rašiau “Lietuvos žiniose”, “Varpe”, “Kultūroje”, “Gamtoje” ir “Lietuvos enciklopedijoje”.

Atlikęs labai gerai įvertintą diplominį darbą, Fizikos katedros vedėjo prof. K. Šliūpo buvau pakviestas laikinai eiti jaunesniojo laboranto pareigas nuo 1929.IX.17 iki 1930.III.19, kai grįžo nuolatinis asistentas.

1930.XI.3 buvau pašauktas atlikti karinę prievolę ir paskirtas į artilerijos kariūnų-aspirantų eiles. 1931.XI.3 paleistas į atsargą jaunesniojo puskarininkio laipsniu su sąlyga, kad su kita artilerijos aspirantų laida išlaikysiu trūkstamus egzaminus, kurių negalėjau laikyti egzaminų metu susirgęs vidurių šiltine. 1932 m., išlaikęs egzaminus, buvau pakeltas jaun. leitenantu. 1938.V.1 - 1938.VI.1 buvau pašauktas į kariuomenę pakartojimui ir po to pakeltas leitenantu. 1939.IX.18 - 1939.X.04 buvau mobilizuotas, ryšium su Lenkijos ultimatumu.

1931.IX.29 laimėjau Gamtos-matematikos fakulteto paskelbtą konkursą jaunesniojo laboranto vietai užimti Fizikos katedroje. 1932.IV.19 fakulteto tarybos buvau paskirtas vyr. laborantu, 1934.III.13- jaun. asistentu, o 1936.VII.1 - vyr. asistentu. 1940.IX.1 vyriausybės paskirtas eiti docento pareigas.

Nuo 1936.XI.1 iki 1937.XI.1 Matematikos - gamtos fakulteto tarybos buvau komandiruotas į Berlyną pas prof. dr. H.Geigerį pagilinti fizikos žinių. Čia atlikau eksperimentinį darbą iš kosminių spindulių srities “Beitrag zur Energie-

verteilung in Kosmischen Schauerstrahlen" ir išspausdinau jį fizikos žurnale "Zeitschrift für Physik". 1937 m. šis mano darbas buvo referuotas vokiečių fizikų konferencijoje. Jos aprašymas yra žurnale "Physikalische Teitschrift" (1938 m.), kur mano darbui aptarti skiriama nemažai vietos. Šį darbą Kauno universiteto fizikos laboratorijoje papildžiau, išplėčiau ir 1938 m. išspausdinau Gamtos- matematikos fakulteto darbuose kaip daktaro disertaciją.

1938.XI.3 labai gerai išlaikiau egzaminus daktaro laipsniui gauti (teorinę fiziką, eksperimentinę fiziką ir geofiziką) ir 1938.XII.6 apgyniau disertacinį darbą "Antrinių kosminių spindulių energijos pasiskirstymo klausimu". Kauno universitetas suteikė man gamtos mokslų daktaro - Doctor scientiae - laipsnį.

1935.VI.20 - 1935.VII.2 dalyvavau ekskursijoje (kartu su prof. dr. J.Matuliu, prof. P. Brazdžiūnu) Į Tarybų Sąjungą, kur susipažinome su Maskvos ir Leningrado mokslo įstaigomis. Nuo 1940.XI.18 iki 1940.XI.28 Kauno universiteto buvau komandiruotas į Maskvoje vykusią Tarybų Sąjungos fizikų konferenciją, skirtą atomo branduoliui.

1941.I.4 LTSR liaudies švietimo komisaro buvau patvirtintas profesoriumi ir Fizikos katedros vedėju Kauno universitete. Šias pareigas ėjau iki 1941.VI.22.

Vokiečių okupacijos metais dirbau Kauno universiteto Fizikos katedros docentu; iš katedros vedėjo pareigų buvau atleistas. Uždarius Universiteto pirmuosius kursus, prie profesinių sąjungų baigusiems vidurines mokyklas suorganizavau technikos kursus, kur faktiškai Universiteto profesoriai dėstė pirmųjų kursų disciplinas. Vėliau prie šių kursų buvo suorganizuota ir medicinos grupė su pirmųjų universiteto kursų dėstomomis disciplinomis. 1944 m. šie kursantai užpildė antruosius Kauno universiteto kursus. Tokių technikų ir medikų skaičius siekė apie 300. Didžioji jų dalis šiandien eina atsakingas pareigas,yra geri inžinieriai, gydytojai.

Nuo 1944.VIII.1 vėl grįžau dirbti į Kauno universitetą profesoriumi, Fizikos katedros vedėju.

1946.VI.8 Vyriausioji atestacijos komisija patvirtino man fizikos-matematikos mokslų daktaro laipsnį ir mokslinį profesoriaus vardą. Nuo 1947 m. iki 1950 m. turėjau antraeiles Technologijos fakulteto dekano, vėliau Elektrotechnikos fakulteto dekano pareigas. Lygiagrečiai dirbau pradžioje suvienytos mokslinės techniškųjų fakultetų tarybos moksliniu sekretoriumi, vėliau tos tarybos pirmininku. Nuo 1950.XII.28 dirbu Kauno politechnikos instituto direktoriumi ir kartu einu antraeiles profesoriaus, katedros vedėjo pareigas.

Ligi šiol esu atlikęs 70 mokslinių darbų. Išspausdintų turiu 56 darbus ir apie 65 straipsnius laikraščiuose. 1938 m. atlikau kosminių spindulių matavimus, pakilęs lėktuvu į 5000 m aukštį. 1939 m.esu atlikęs Lietuvos teritorijos dirvožemio radioaktyvumo matavimus. 1952 m. po daugelio metų darbo yra nustatytas antrinių kosminių spindulių būvio kampo ryšys su elementų eilės numeriu. Apie 10 metų Lietuvos vidurinės mokyklos naudojasi mano rašytais fizikos vadovėliais. Daug energijos skyriau mokslinių kadrų rengimui. Ligi šiol, mano vadovaujami, fizikos-matematikos kandidato disertacijas yra apgynę 11 dėstytojų - aspirantų. 1948 m. rentgenografijos srities darbą apgynęs J.Šinkūnas dabar yra Veterinarijos akademijos Fizikos katedros vedėjas,docentas, 1949 m. ultragarso srities darbą apgynęs St. Vičas dabar dirba ŽŪA Fizikos katedros vedėjas. 1952 m. fotoelektros srities darbą apgynė aspirantas P. Tamutis, da-

bar KPI Fizikos katedroje docentas, 1953 m. elektrinių nuostolių srities darbą apgynė aspirantas R. Chomskis, dabar KPI Automatikos katedros vedėjas,docentas. 1954 m. disertaciją apgynė docentas J. Trimonis, 1956 - 1958 m. E. Jaronis, doc. E. Vaineikis, dabar dirbantys KPI fizikos katedroje, doc. V. Ilgūnas, dirbantis Teorinės mechanikos katedros vedėju, ir K. Rekevičius, dirbantis Elektronikos mokslinio tyrimo instituto direktoriumi.

Šiuo metu turiu aštuonis aspirantus. Trys iš jų jau yra atlikę eksperimentines darbo dalis ir ruošia darbus gynimui.

1956.XII.14 visuotiniame Lietuvos MA susirinkime esu išrinktas akademiku.

1944 m. Kauno universitete buvau išrinktas tarnautojų profesinės sąjungos pirmininku. Rinkimuose į Aukščiausiąją Tarybą ir vietines tarybas keletą kartų buvau apylinkių komisijų pirmininku, miesto, rajonų bei Kauno miesto rinkiminių komisijų nariu bei pirmininku. Nuo 1940 m. ligi 1954 m. buvau renkamas liaudies teismo tarėju. Nuo 1946 m. buvau renkamas Kauno miesto deputatu. 1951 - 1952 m. buvau išrinktas Kauno srities deputatu. Nuo 1947 m. dirbu politinių ir mokslinių žinių skleidimo draugijoje. Keletą metų buvau gamtos sekcijos pirmininku. Esu renkamas į respublikinės valdybos plenumą, Kauno skyriaus valdybą. Nuo 1952 iki 1962 metų dirbau Kauno skyriaus valdybos pirmininku.

Nuo 1955 m. esu renkamas Lietuvos AT deputatu.

1959 m. TSRS aukštojo mokslo ministerijos buvau komandiruotas į JAV.

Esu apdovanotas: 1945 m. - medaliu “Už šaunų darbą 1941 - 1945 m. Didžiajame Tėvynės kare”, 1948 m. LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo garbės raštu už vaisingą pedagoginį-mokslinį darbą, 1950 m. - Darbo raudonosios vėliavos ordinu, 1962 m. - Lenino ordinu.

Mano šeimą sudaro žmona ir trys sūnūs.

1963 m. (?) Prof. K. Baršauskas

Archyvų fondai, knygos, tęstiniai leidiniai, periodika

I. Archyvų fondai

Santrumpos

LCVA - Lietuvos centrinis valstybės archyvas
LYA - Lietuvos ypatingasis archyvas
LVOA - Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas
VUB - Vilniaus universiteto biblioteka
MAB - Mokslų akademijos biblioteka
KAA - Kauno apskrities archyvas

Pirma dalis

LCVA. F. 391. Ap. 2. B. 866, 871, 872.
LCVA. F. 631. Ap. 7. B. 1581.
LCVA. F. 777 Ap. 1. B. 7, 10, 16, 17, 18.

Antra dalis

MAB. F. 285, 1235, 1247, 2088. A. Jucio fondas.
MAB. F. 297,53,64, 66, 70. P. Brazdžiūno fondas.
LCVA. F. 631. Ap. 1. B. 11, 18.
LCVA. F. 631. Ap. 2. B. 25, 26, 56, 71.
LCVA. F. 631. Ap. 4. B. 3.
LCVA. F. 631. Ap. 7. B. 1581.

Trečia dalis

VUB. F. 96. VDU. 3,4,5,6,7,122.
LCVA. F. 631. Ap. 1. B. 140, 156, 184.
LCVA. F. 631. Ap. 4. B. 3.
LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 773.
LCVA. F. 1431. Ap. 2. B. 29.

Ketvirta dalis

LCVA. F. R. 631. Ap. 1. B. 2, 9, 37, 52, 53, 58, 93, 94.
LCVA. F. R. 631. Ap. 2. B. 1, 2, 3.
LCVA. F. 930. Ap. 2. B. 107.

LCVA. F. 930. Ap. 5. B. 203.
LCVA. F. 930. Ap. 8. B. 60.
LVOA. F. 1771. Ap. 90. B. 129, 130.
LVOA. F. 1771. Ap. 191. B. 150.
LVOA. F. 3377. Ap. 48. B. 1294.
LVOA. F. 3377. Ap. 58. B. 854.
LVOA. F. 3542. Ap. 1. B. 1, 3, 4, 7, 8.
LVOA. F. 3542. Ap. 2. B. 1.

Penkta dalis
LCVA. F. R. 631. Ap. 1. B. 235.
LCVA. F. R. 1260. Ap. 1. B. 2, 45, 46, 75, 76, 86, 87, 114, 115.
LCVA. F. 3542. Ap. 3. B. 1,2.
LCVA. F. 3542. Ap. 4. B. 1.
LCVA. F. 3542. Ap. 5. B. 1.
LCVA. F. 3542. Ap. 6. B. 1,4.
LCVA. F. 3542. Ap. 7. B. 1,3,5.
LYA. F. K. 1. Ap. 14. B. 99. l. 81.
LYA. F. K. 1. Ap. 14. B. 96. l. 85.
LVOA. F. 1771. Ap. 191. B. 150.
LVOA. F. 1771. Ap. 227. B. 2066.
LVOA. F. 3377. Ap. 48. B. 1294.
VUB. F. 129-99, 104. Z. Žemaičio fondas.
KAA. F. R. 1260. Ap. 1. B. 45, 46, 114, 128, 240, 288.

II. Knygos

Antanas Puodžiukynas. Gyvenimas ir veikla. 1995.
Antanas Žvironas. Straipsniai. Laiškai. Atsiminimai. 1999.
Atsiminimai apie Antaną Sniečkų. 1982.
Avižonis P. Akinių istorija. 1926.
Bagušauskas J. R. Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas. 1999.
Baršauskas K. Kosminiai spinduliai. 1946.
Baršauskas K. Fizika klausimais ir atsakymais. 1947.
Baršauskas K. Fizika. D. 1-2. 1945-1950. 6 leidimai.
Baršauskas K. Fizika. D. 3-4. 1947-1950. 4 leidimai.
Baršauskas K., Puodžiukynas A. Fizika. 1958-1960. 3 leidimai.
Biržys P. Lietuvos miestai ir miesteliai. T. 6. 1931.
Čepinskis V. Fizikos paskaitos. 1926.
Dambrauskas L. Gyvenimo akimirkos. 1990.
Daninas D. Nilsas Boras. 1983.
Dzigaitė L. Končius Ignas. 1992.
Fizikos istorija Lietuvoje (1579-1940). T. 1. 1988.

Fizikos praktikos darbai. 1938.
Fizika. D. 1. Krikščiūnas M., Rindzevičius K., Baršauskas K. 1941.
Girnius K. Partizanų kovos Lietuvoje. 1990.
Ironis Jokubka P. Gulbiniškių idilės. 1999.
Karininkų memorialas Norilske. 1996.
Kauno politechnikos instituto dvidešimtmetis. 1970.
Kauno politechnikos institutas. 1953.
Kauno technologijos universiteto Fizikos katedra. 1997.
Kazimieras Baršauskas. 1969.
Končius I. Kelionė į Červenę ir atgal. 1993.
Končius I. Žemaičio šnekos. 1996.
Končius I. 50 fizikos praktikos darbų. 1928.
Kupas J. Likimas. 1937.
Kviklys Br. Mūsų Lietuva. 1966.
Laisvės kovų archyvas. T. 19. 1996.
Lastas A. Raštų rinkiniai. T. 1-2. 1935, 1939.
Lietuva sovietų valdžioje. Tautos portretas 1940-1965. Kn. mašinraštis. LVOA. f. 3377. Ap. 48, B. 1294.
Lietuviškoji enciklopedija. T. 2-10. 1934-1942.
Lietuvių enciklopedija. T. 7. 12. 17. 28. 33. 35. 1956-1960.
Lietuvos universitetas 1922 II 16-1927 II 16. 1927.
Lietuvos universitetas 1579-1803-1922. 1972.
Lietuvos TSR Mokslų akademija ir taikomieji mokslai Respublikoje. 1941-1985 m. 1985.
Čepinskis J., Mačionis Z. Profesorius Vincas Čepinskis. 1992.
Makariūnienė E. Povilas Brazdžiūnas. 1990.
Marcinkevičius J. Raštai. T. 3. 1982.
Marijampolė: miestas ir žmonės Lietuvos istorijoje. 1992.
Martinonis A. Klasta ir smurtu. 1995.
Martinonis A. Lietuvos kariuomenės tragedija. 1993.
Martynaitis M. Kauno Antano Sniečkaus politechnikos institutas. 1979.
Matulis J. Autobiografiniai bruožai, prisiminimai. 1999.
Matulis J. Ugdant mokslą ir mokslo darbuotojus. 1982.
Matulaitis S. Atsiminimai. 1957.
Meškauskienė M. Ateities viltys. 1978.
Meškauskienė M. Neblėstanti jų šviesa. 1984.
Mokslo draugijos Lietuvoje. 1979.
Noreikienė S. Lietuvių draugija TSRS tautų kultūrai pažinti (1929-1940). 1978.
Nuo Aukštųjų kursų Kaune iki Kauno technologijos universiteto 1920-1997. 1997.
Pakalniškis A. Studento dienoraštis. 1978.
Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokykla. 1939.
Pranskus-Žalionis B. Artimieji toliai. 1962.
Profesorius Juozas Kupčinskas. 1983.
Puodžiukynas A. Fizikos mokslo raida Kauno universitete 1922-1940 metais. Kn.: Respublikinės konferencijos fizikos kadrų ruošimo tobulinimo klausimais darbai. 1975.

5-asis pėstininkų Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Kęstučio pulkas 1919-1934. 1934.
Puzinas J. Petras Avižonis. 1979.
Rimkevičius V. Studentai. 1957.
Santockienė I., Šiškienė A. Paulius Slavėnas. 1983.
Slažienė I. Povilas Brazdžiūnas. 1987.
Stražnickas J. Kazimieras Vasiliauskas. 1997.
Stražnickas J. Žygis. Steponas Kairys - inžinierius, mokslininkas kūrėjas. 1999.
Strockytė T., Ališauskienė A. Adolfas Jucys. 1981.
Studentų byla. 1995.
Šarka V. Pragaro turguje. 1992.
Šenavičienė I. Fizikos raida Lietuvoje 1920-40 m. 1982.
Šešelgis K. Gyvenimas. Mokslo darbai. 2000.
Šiuolaikinė fizika Lietuvoje. 1997.
Tamašauskas A. Iš Kauno universiteto ir Politechnikos instituto praeities. 2000.
Totoraitis J. Sūduvos Suvalkijos istorija. 1938.
Užuotienė A. Lietuvos gamtininkų draugija. 1979.
Venclova A. Draugystė. 1979.
Venclova A. Jaunystės atradimas. 1966.
Venclova A. Pavasario upė. 1964.
Vytauto Didžiojo universitetas 1930-1931 mokslo metais. 1931.
Vytauto Didžiojo universitetas Kaune 1922-1932. 1932.
Vytauto Didžiojo universitetas. Kalendorius. 1935. 1936 m.
Zanavykija. 1979.
Zigmas Žemaitis. 1979.
Žiugžda J. Rinktiniai raštai. 1986.

III. Tęstiniai leidiniai

Dundulytė I. K. Baršauskas - kosminių spindulių tyrinėtojas (Lietuvos TSR MA darbai. Ser. A. 1975, t. 2 (51)).
Dundulytė I. Mokslinio tyrimo darbas Kauno universiteto Fizikos katedroje 1922-1940 (Lietuvos TSR MA darbai. Ser. A. 1975, t. 4 (53)).
Dundulytė I. Kauno universiteto 1922-1940 m. fizikos specialybės klausytojai ir absolventai (Lietuvos TSR MA darbai. 1978, t. 3 (64)).
Gaigalaitė A. Marijampolės realinė gimnazija 1919-25 m. (Lietuvos TSR MA darbai. Ser. A 2 (5). 1958).

Kauno Politechnikos instituto darbai, t. 3. 1955.
Kauno Politechnikos instituto darbai, t. 4. 1955.
Kauno Politechnikos instituto darbai, t. 14, sąs. 1. 1960.
Vytauto Didžiojo universiteto Mat. - gamtos fak. darbai t. 12, sąs. 1. 1938
Songaila M. Vytauto Didžiojo universiteto Fizikos Chemijos institutas. „Technika“, Nr. 7. 1933.

IV. Periodika

Akademikas. 1937 Nr. 20.
Gamta. 1936 Nr. 1, 1937 Nr. 1, 2, 1939 Nr. 1, 1940 Nr. 2.
Jaunimo gretos. 1950 Nr. 4.
Kauno tiesa. 1961 sausio 3, 1961 rugsėjo 19, 1965 gegužės 23.
Komjaunimo tiesa. 1948 birželio 9.
Komunistas. 1959 Nr. 1.
Kosmos. 1926 Nr. 1.
Kultūra. 1936 Nr. 6, 1937 Nr. 1.
Laisvė. 1964 Nr. 53.
Lietuva. 1925 Nr. 204, 206, 230.
Lietuvos aidas. 1938 Nr. 555, 1937 Nr. 309.
Lietuvos fizikos rinkinys. 1964. T. 4. Nr. 3.
Mokykla ir gyvenimas. 1919 Nr. 4.
Mokslas ir gyvenimas. 1962 Nr. 2, 1964 Nr. 5, 1999 Nr. 3.
Mokslas ir technika. 1959 Nr. 1, 1964 Nr. 5, 1974. Nr. 5.
Šešupės bangos. 1925 Nr. 3, Nr.13, Nr.18, Nr. 19, Nr. 26.
Švyturys. 1964 Nr. 9.
Tarybų Lietuva. 1947 gruodžio 17 d.
Tarybinis mokytojas. 1960 lapkričio 24.
Tarybinė mokykla. 1947 Nr. 6.
Technikos žodis. 1957 Nr. 1.
Tiesa. 1955 balandžio 6, 1957 birželio 7, 1959 balandžio 24, 1964 gegužės 13, 1965 sausio 16.
Už tarybinį mokslą. 1953 sausio 1, 1954 liepos 2, 1955 balandžio 1, 1957 vasario 9, 1959 vasario 27, 1964 gegužės 1, gegužės 30.
Varpas. 1932 Nr. 4.
V. D. universiteto žinios. 1936 Nr. 6.

Pavardžių rodyklė

Juozas Stražnickas

Kazimieras Baršauskas. Meilės galia

Viršelis ir dizainas Vygando Čiricos
Redagavo Pranas Dastikas
Maketavo Vygandas Čirica, Donatas Jasaitis, Valentinas Kiauleikis

SL 344. 2002 01 15. 62 apsk. leid. l. Užsakymas 41. Kaina sutartinė.
Leidykla „Technologija", K. Donelaičio g. 73, LT-3006 Kaunas
Spausdino UAB „Epaisas", S. Daukanto g. 27, LT-3000 Kaunas